

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

KIRIM'IN OSMANLI'DAN KOPUŞU: SİYASİ-DİPLOMATİK SÜREÇ (1768-1792)

DOKTORA TEZİ

Deniz ÇOLAK

TEMMUZ - 2024

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

KIRIM'IN OSMANLI'DAN KOPUŞU: SİYASİ-DİPLOMATİK SÜREÇ (1768-1792)

DOKTORA TEZİ

Deniz ÇOLAK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA

TEMMUZ - 2024

TRABZON

ONAY

Deniz ÇOLAK tarafından hazırlanan “Kırım’ın Osmanlı’dan Kopuşu: Siyasi-Diplomatik Süreç (1768-1792)” adlı bu Çalışma 24/07/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Doktora Programı’nda **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA	Danışman	☐	☐	
Prof. Dr. Melek ÖKSÜZ	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Süleyman ERKAN	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Yüksel ÇELİK	Üye	☐	☐	
Doç. Dr. Ahmet ÜSTÜNER	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Deniz ÇOLAK

01.07.2024

ÖNSÖZ

18. yüzyılın son çeyreği Osmanlı Devleti için birçok açıdan modernleşmenin milâdı sayılabilir. Söz konusu modernleşme olgusundan Osmanlı diplomasi geleneği de etkilenmiştir. Osmanlı dış ilişkilerindeki pratiğin değişimi; “tek taraflı temsilden (*ad hoc*)” ikamet elçiliklerinin kurularak çift taraflı “modern diplomasiye” geçiş şeklinde genel kısa bir ifadeyle açıklansa da süreç oldukça karmaşıktır. Bu açıdan dinî ve etnik ortaklıkların bulunduğu Kırım Hanlığı’nın Rusya’ya ilhakı, Osmanlı Devleti ve kamuoyu açısından travmatik bir duruma sebebiyet vermiştir. Kırım’ın elden çıkışını askerî yöntemlerle engelleyemeyen Babıâli, bundan sonra toprak bütünlüğünü korumak için diplomasinin tüm araçlarına ihtiyaç duyacaktır.

Şüphesiz araştırma, yazma ve düzeltmeleri içeren meşakkatli bir sürecin sonucunda ortaya çıkan doktora tez çalışmam; yalnızca benim emeğimin ürünü değildir. İlk teşekkürümü çalışmanın hazırlanış serüveninde titizlikle bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA’ya sunmak isterim. Ardından bir araştırmacı olarak bildiğim birçok şeyi kendisinden öğrendiğim hocam Doç. Dr. Aysel YILDIZ’a minnettar olduğumu belirtmeliyim. Bu süreçte tavsiyeleriyle çalışmamın olgunlaşmasına aracılık eden Prof. Dr. Melek ÖKSÜZ ile Prof. Dr. Süleyman ERKAN’a şükranlarımı sunarım. Doktora tez konumu seçmem hususundaki yardımları için Prof. Dr. Hacer TOPAKTAŞ ÜSTÜNER’e ve jürime gelerek çalışmama önemli katkıları olan Prof. Dr. Yüksel ÇELİK ile Doç. Dr. Ahmet ÜSTÜNER’e de teşekkür ederim.

Tez yazma sürecinde hep yanımda olan sevgili arkadaşım Dr. Emre ÇELİK’in desteği benim için çok kıymetliydi. Tezimin kaynakçasının zenginleşmesinde yardımcı olan Doç. Dr. Gülmelek DOĞANAY’a Fransızca metinler, Doç. Dr. Badegül CAN EMİR, Dr. Duygu İKİSİVRİ AKDEMİR ve Dr. Y. Emre AYDIN’a ise Rusça metinlerin elde edilmesi ve değerlendirilmesindeki desteklerinin yanı sıra destekleri için müteşekkirim. Osmanlıca metinlerdeki yardımları için Dr. Miraç TOSUN’a Almanca metinlerin analizi için Dr. Banu ÇETİN ÜNAL’a ardından dil ve anlatım yönünden önerileri için Dr. Abdulgazi YIKICI’ya teşekkür ederim.

Temmuz, 2024

Deniz ÇOLAK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	X
KISALTMALAR LİSTESİ	X

GİRİŞ	1-9
-------------	-----

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİNDE KIRIM'IN KARADENİZ'DE BİR PROBLEM

HALİNE GELMESİ	10-67
----------------------	-------

1.1. Krizin Arka Planı: 18. Yüzyıla Kadar Osmanlı-Kırım ve Rus İlişkilerinin Seyri	12
1.1.1. Osmanlı-Kırım Münasebetlerinde İlk Dönem	12
1.1.2. Kırım-Rusya Münasebetleri.....	14
1.1.3. İlk Osmanlı-Rus Rekabeti: Osmanlı Devleti'nin 1569 Astrahan(Ejderhan) Seferi ...	16
1.1.4. Çatışma Döneminin Başlangıcı: Astrahan Seferi ve Sonrası (1570-1637)	21
1.1.5. Kazak Meselesi ve 1677-1678 Çehrin Seferleri.....	24
1.1.6. Osmanlı-Rus İlişkilerinde Dengelerin Değişimi: Kutsal İttifak Birliği, İstanbul Antlaşması (1700) ve Rusya'nın Yükselişi	28
1.2. 18. Yüzyıl Avrupası ve Osmanlı-Rus İlişkileri.....	33
1.2.1. Büyük Kuzey Savaşı (1700-1721)	34
1.2.2. Prut (1711) ve Edirne (1713) Antlaşmaları: İstanbul Antlaşması'nın Rövanşı mı? ..	39
1.2.3. Osmanlı-Rus Ortak Paydası: Kafkasların Taksimi için İstanbul Antlaşması (1724). 46	
1.2.4. Osmanlı-Rus ve Avusturya-Rusya Savaşı (1736-1739).....	48
1.2.5. Avrupa'da Dengelerin Değişmesi: Avusturya Veraset Savaşları, Diplomatik İhtilâl ve Yedi Yıl Savaşları	50
1.3. Osmanlı Devleti'nin Diplomasi Anlayışının Değişimi ve Avrupa Savaşları Karşısında Tarafsızlık Politikası (1739-1768)	61
1.3.1. 18. Yüzyılda Osmanlı Diplomasisinin Değişimi	61
1.3.2. Zorunluluk Mu Tercih Mi?: Osmanlı Devleti'nin Avrupa Savaşları'ndaki Tarafsızlığı	63

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1768-1774 OSMANLI-RUS SAVAŞI VE KIRIM MESELESİ.....	68-157
2.1. Lehistan Meselesi ve 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Başlaması.....	70
2.2. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Askerî Seyri.....	79
2.3. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Diplomatik Seyri.....	82
2.4. Barış İçin İlk Teşebbüs: Fokşan Görüşmeleri (1772)	90
2.4.1. Barış için Birinci Adım: Yergöğü ve Bahr-i Sefid Mütarekeleri (1772).....	91
2.4.2. Heyetlerin Fokşan'a Ulaşması	93
2.4.3. Kriz: Tavassut Mu <i>İnzimam-ı Himmet</i> Mi?	97
2.4.4. Fokşan Görüşmeleri: Ateşkes, Serbestiyet ve Tazminat.....	98
2.4.5. Sonuçsuz Son: Fokşan Görüşmelerinin Dağılması.....	108
2.5. Lehistan'ın Birinci Bölünmesi: Doğu Avrupa'da Taksim Diplomasisi	110
2.6. Barış için Bir Şans Daha: Bükreş Görüşmeleri (1772-1773).....	111
2.6.1. Bükreş'te Görüşmelerin Başlaması.....	115
2.6.2. Bükreş Görüşmelerinde Yenikale ve Kerç Tartışmaları	126
2.6.3. Bükreş'te Diplomasinin İşlevsizliği: Görüşmelerin Akamete Uğraması.....	137
2.7. Savaşın Hitama Erdirilmesi: Küçük Kaynarca Antlaşması.....	145
2.8. Müzakerecilerin Muhasebesi: Fokşan, Bükreş ve Küçük Kaynarca Müzakerlerinde Osmanlı Diplomatları	153

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BAĞIMSIZLIKTAN İLHAKA: 1774-1787 YILLARI ARASINDA OSMANLI-RUS MÜZAKERELERİNDE KIRIM MESELESİ.....	158-201
3.1. Küçük Kaynarca'dan İstanbul'a: Antlaşmanın Tasdik Edilmesi.....	159
3.2. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın İstanbul'daki Tasdiki, Elçi Teatisi ve Kırım Meselesi ..	166
3.4. Kırım'da Krizin Büyümesi ve Aynalıkavak Tenkihnamesi (1779)	175
3.4. Kırım'ın İlhakı Sürecinde Osmanlı-Rus Müzakereleri.....	184
3.4.1. Kırım'da Krizin Bir Kez Daha Tırmanması ve Bunun İstanbul Diplomasisine Yansımaları	186
3.4.2. Çözumsuzlüğün İçinde Bir Çözüm: Osmanlı-Rus Ticaret Antlaşması (1783).....	190
3.4.3. Rusya'nın Kırım'ı İlhakı ve II. Aynalıkavak Tenkihnamesi (1784)	191
3.4. İstanbul Diplomasisi ve Osmanlı Murahhasları.....	200

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KIRIM KRİZİNİN NİHAYETİ: YAŞ ANTLAŞMASI MÜZAKERLERİNDE KIRIM

(1792)	202-226
4.1. Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı	204
4.2. Savaş ve Diplomasi: 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı Sırasında Diplomatik Girişimler ve Kırım	208
4.3. Barışı Hızlandıran Dış Etkenler: Fransız İhtilâli (1789) ve Lehistan'ın İkinci Bölünmesi	213
4.4. Osmanlı ve Avusturya Arasında Barışın Tesisi: Zıştovi Görüşmeleri.....	216
4.5. Kırım Meselesinde Son Aşama: Yaş Görüşmeleri.....	219
4.6. Osmanlı'nın Modern Diplomasiye Geçiş Arifesinde Zıştovi ve Yaş'ta Osmanlı Diplomatları	225
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	227
KAYNAKÇA	231
EKLER.....	252
ÖZGEÇMİŞ.....	264

ÖZET

18. yüzyılda Avrupa’da siyaset sahasında önemli değişimler meydana gelmiştir. Çok taraflı savaşlar kıtadaki dengeyi büyük oranda değiştirerek güçler dengesinin Doğu Avrupa’ya kaymasına neden olmuştur. Bu bağlamda doğuda güçlenen Rusya nüfuz alanlarını güneye doğru genişletmeye başlayınca Osmanlı Devleti ile karşılaşması kaçınılmaz hale gelmiştir. Yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen karşılaşmada en önemli konu ise Kırım olmuştur. Kırım’ın 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması’yla bağımsız olması ve sonraki aşamada 1792’deki Yaş Antlaşması’na kadar adım adım Rus ilhakı bazı Osmanlı kesimlerini hayli etkilemiştir. Bu süreçteki deneyimlerle devletin gücünü yitirdiğine kanî olan Osmanlılar reform hareketlerine yönelmiştir. Bu bağlamda söz konusu hareketlerin siyasi açıdan en dikkat çeken geleneksel diplomasiye modern diplomasiye geçiş olmuştur.

Tez çalışmasında Osmanlı Devleti’nin modern diplomasi sistemini benimsemesinde Rusya’yla yaşanan Kırım krizinin katkısının ne ölçüde olduğu tartışılmaktadır. Bunun için Osmanlı ve Rusya arasında 1768-1792 yılları arasında yapılan müzakerelerde Kırım meselesi siyaset ve diplomasi bağlamında ele alınmaktadır. Bu noktada çalışmanın tezi, söz konusu müzakerelerden elde edilen tecrübenin Osmanlı diplomasiyi olgunlaştırarak bir sonraki seviye olan modern diplomasiye geçişini desteklemesidir. Tarihsel analiz yöntemiyle ele alınan tez konusunda Türk ve Rus kaynakları karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

Dört bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde 15. yüzyıldan 1768 yılına değin Osmanlı-Rus ilişkileri özellikle antlaşmalar odağında ele alınırken 18. yüzyılda Avrupa’da meydana gelen siyasi ve diplomatik gelişmelerde sürece eklenmiştir. İkinci bölümde Kırım’ın bir kriz hâline geldiği Küçük Kaynarca Antlaşması aşamasında (1768-1774) Osmanlı-Rus müzakerelerine odaklanılmıştır. Üçüncü bölümde ise 1774’te bağımsız olan Kırım’ın müstakil bir hanlıktan Rus ilhakına kadar olan süreçteki müzakereler incelenmiştir. Son bölümde ise 1792’de Yaş Antlaşması’yla Kırım’ın Rusya’ya ilhakının tam olarak tanınması sürecindeki müzakereler konu edilmiştir. Sonuç olarak Osmanlı Devleti’nin modern diplomasiye geçişinde Kırım krizinin etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Kırım, Küçük Kaynarca, Yaş, Modern Diplomasi, Müzakereler, Rusya, Osmanlı Devleti.

ABSTRACT

The 18th century saw significant changes in the political sphere in Europe. The multilateral wars significantly altered the balance of power on the continent and led to a shift in the balance of power towards Eastern Europe. In this context, it was inevitable that Russia, which was growing stronger in the east and expanding its sphere of influence to the south, would encounter the Ottoman Empire. The most important issue in this encounter, which took place in the last quarter of the century, was the Crimea. The independence of Crimea with the Treaty of Küçük Kaynarca signed in 1774 and the subsequent gradual Russian annexation until the Treaty of Yaş in 1792 severely affected some Ottoman parts. Convinced that the state had lost its power due to the experiences in this process, the Ottomans turned to reform movements. In this context, the most politically notable of these movements was the transition from traditional to modern diplomacy.

The dissertation discusses the extent to which the Crimean crisis with Russia contributed to the Ottoman Empire's adoption of the modern diplomatic system. To this end, the Crimean question is placed in the context of politics and diplomacy in the negotiations between the Ottoman Empire and Russia between 1768-1792. At this point, the thesis argues that the experience gained from these negotiations matured Ottoman diplomacy and supported its transition to the next stage, modern diplomacy. The work, which uses the method of historical analysis, examines Turkish and Russian sources comparatively.

The first part of this four-part study examines Ottoman-Russian relations from the 15th century to 1768, focusing on the treaties and adding political and diplomatic developments in 18th-century Europe. The second part focuses on Ottoman-Russian negotiations during the Küçük-Kaynarca Treaty (1768-1774), when Crimea became a crisis. The third part examines the negotiations during the process from Crimea becoming independent in 1774 to its annexation by Russia from an independent khanate. The final section examines the negotiations during the process of full recognition of the annexation of Crimea by Russia with the Treaty of Jassy in 1792. As a result, it is shown that the Crimean crisis effectively accompanied the Ottoman Empire's transition to modern diplomacy.

Keywords: Crimea, Küçük Kaynarca, Jassy, Modern Diplomacy, Negotiations, Russia, the Ottoman Empire.

KISALTMALAR LİSTESİ

A.{AMD.	:Amedi Kalemi Belgeleri
A.{DVN. DVE	: Düvel-i Ecnebiye Belgeleri
A.{DVN.KRM	: Kırım Hanlığı Kalemi Belgeleri
A.{DVN.KRM.d.	: Kırım Hanlığı Defteri
A.{DVN.MHM.d	: Divan (Beylikçi) Kalemi Mühimme Defterleri
A.{DVNSNMH.d	: Divan-ı Hümâyûn Nâme-i Hümâyûn Defterleri
A.{DVNSMHM.d	: Divan-ı Hümâyûn Sicillatı Mühimme Defterleri
AE. SMST.III	: Ali Emiri Sultan Mustafa III
AE.SABH.I	: Ali Emiri Sultan Abdülhamid I
AE.SSLM.III	: Ali Emiri Sultan Selim III
BOA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
C. AS.	: Cevdet Askeriye
C. HR.	: Cevdet Hariciye
C. ML	: Cevdet Maliye
C.DH	: Cevdet Dahiliye
Çev.	: Çeviren
Çteniya	: Çteniya v İmperatorskom Obşetstve İstorii Drivnostiy Rossiyskih pri Moskovskom Universitete
d.	: Doğum
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
h.	: Hüküm Süresi
HAT.	: Hatt-ı Hümâyûn
Haz.	: Hazırlayan
HR.SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasi
İE. HAT	: İbnülemin Hatt-ı Hümayun
İE. HR.	: İbnülemin Hariciye
KK.d	: Kamil Kepeci Defterleri
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa

Sbornik	: Sbornik Russkogo İsteriçeskogo Obşestva
TS.MA.d	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterler
TS.MA.e	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evraklar
v.	: varak
vd.	: ve diğlerleri
Y.EE	: Yıldız Esas Evrakı
M.	: Muharrem
S.	: Safer
RA.	: Rebiülevvel
R.	: Rebiülahir
CA.	: Cemaziyelevvel
C.	: Cemaziyelahir
B.	: Receb
Ş.	: Şaban
N.	: Ramazan
L.	: Şevval
ZA.	: Zilkade
Z.	: Zilhicce

GİRİŞ

Konu, Amaç ve Kapsam: 5 Ekim 1768’de Rus Elçi Aleksey Obreskov telaşla Büyükdere’ye doğru yola çıkmıştı. İki gün önce Sultan III. Mustafa’nın bulunduğu meşveret meclisinden sonra Babıâli’ye çağrıldığında bir şeylerin ters gittiğini anlamış ve İngiltere Elçisi John Murray ile durumu istişare etmeye karar vermişti. Obreskov’un endişesi yersiz değildi çünkü Osmanlı-Rus ilişkilerinde bir dönüm noktası oluşturacak olaylar dizisi başlamak üzereydi.¹ İstanbul’a erken yaşta gelen ve buradaki diplomasi pratiğini çok iyi bilen Obreskov, yakında olacakların farkındaydı ve karısının İngiliz olmasından yararlanarak İngiltere Büyükelçisi’nden yardım alabileceğini düşünmüştü. Fakat 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı arifesindeki gelişmeler Obreskov’un hesapladığından çok daha büyük bir değişimin habercisiydi.

18. yüzyıl hem Avrupa hem de Osmanlı Devleti için önemli değişim ve dönüşümlerin gerçekleştiği bir yüzyıldır. Birbirleriyle büyük oranda ilişkili olan bu değişimler silsilesi Osmanlı Devleti’ni özellikle kuzey politikası bağlamında etkilemiştir. İspanya ve Avusturya Veraset Savaşları gibi küresel mücadeleler sonucu Rusya ve Prusya’nın güç kazanmasıyla yüzyılın ikinci yarısında Avrupa siyasetinin ağırlık merkezi doğuya kaymıştır. Doğu Avrupa’nın en güçlü devletlerinden olan Osmanlı Devleti de bu değişimden doğrudan etkilenmiştir. Yüzyılın ilk yarısında Babıâli, Avrupa’nın büyük savaşlarına katılmayarak tarafsızlık politikasını başarılı bir şekilde yürütmüş ve ittifakların dışında yer almıştır. Bu politika, güç odaklarının Lehistan üzerinde paylaşımı başlamasıyla akamete uğramış ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki güçler dengesinin Babıâli aleyhine bozulmasına sebebiyet vermiştir. Kendi nüfuz alanında Rus etkisinin artması Osmanlı Devleti’ni harekete geçirmiştir. Osmanlıların daha önceki dönemlerde Rus sorununa odaklanmadığı ve ilişkilerini Kırım Hanlığı aracılığıyla sürdürdüğü Rusya, söz konusu coğrafyada güç kazanmaya başlamıştır. Rusların bundan sonraki adımı Osmanlı Devleti’ni doğrudan tehdit etmeleri olacaktır. Nitekim 19. yüzyılda tam da böyle olmuştur.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilişkilerde Osmanlıların üstünlüğünden, eşitliğe hatta daha sonrasında eşitliğin Ruslar lehine bozulacağı döneme geçişte milat olan 18. yüzyılın son çeyreğindeki Kırım meselesi çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu dönüşümdeki en çok tartışılan gündem maddesi olan Kırım meselesi ikili ilişkilerdeki üstünlükte belirleyici bir rol oynamıştır. Bu bağlamda çalışmanın sınırını Kırım’a bağımsızlık getiren 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ile Kırım’ın ilhakının kesin olarak tanındığı 1792’de imzalanan Yaş Antlaşması

¹ Basil C. Gounaris, “The Alexei Obreskoff Case: The Levantine Backstage of British Mediation in the Russo-Turkish War (1768-1774), *The International History Review*, 38(4), 2016, s. 678.

oluşturmaktadır. Savaşın başladığı 1768 yılından 1792'ye değin iki ülke arasındaki temel gündem maddesini, Kırım ve onun arka planındaki Karadeniz meselesini teşkil etmektedir. Rusya'nın Karadeniz'de serbest dolaşım hakkı elde etmesiyle sultanın iç denizi konumundaki bu yer artık Rusya, Osmanlı ve Kırım Hanlığı'nın ortak denizi hâline gelmiştir. Böylelikle Osmanlılar kuzey politikalarını yeniden inşa etmek zorunda kalmıştır. Çalışmanın amaçlarından biri Osmanlıların yeni politikalar oluşturduğu bu dönemi domine eden Kırım meselesinin iki devlet arasındaki müzakerelere nasıl yansıdığının ortaya konulmasıdır. Çalışmanın amaçlarından bir diğeri ise 1768'deki savaştan başlamak üzere 1792 yılında imzalanacak Yaş Antlaşması'na kadar olan geçiş sürecinde iki devlet arasındaki müzakere ve mükâlemelerde Kırım meselesinin diplomatik açıdan hangi dinamiklerle ele alındığının ortaya çıkarılmasıdır. Osmanlı ve Rus devlet adamları ile diplomatları arasında yapılan müzakereler üzerine yoğunlaşılın bu tez çalışmasında söz konusu sürecin Osmanlı diplomasisinin modernleşmesi öncesinde nasıl bir etki yarattığı incelenmektedir. Zira ilgili dönemin hemen ardından Osmanlı diplomasi pratiği tamamen değişmiş ve modern diplomasi olarak adlandırılan ikamet elçilikleri Avrupa'nın önemli merkezlerinde yerlerini almıştır. Bu bağlamda çalışmanın temel tezi bu süreçte elde edilen kazanımlar ve deneyimlerin Osmanlı diplomasisini olgunlaştırarak bir üst seviyeye çıkmasında etkili olduğudur. Söz konusu tez tarihsel analiz yöntemiyle ele alınacak ve Osmanlı ile Rus kaynakları temel olmak üzere elde edilen tüm veriler birbirleriyle karşılaştırılarak analiz edilmektedir.

Osmanlı diplomasi geleneğinde 1793 yılı bir milat olmuş, Yusuf Ağâh Efendi İngiltere'ye ilk daimi elçi olarak gönderilmiştir.² Osmanlı Devleti'nin modern diplomasiye uyumu arifesinde meydana gelen Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı sadece askerî alanda reformun yeterli gelmeyeceğini, diplomasiinin de etkin kullanılması gerektiğini Osmanlı devlet adamlarına göstermiştir. Bu bağlamda tez çalışmasının birinci bölümünde başlangıcından 1768 yılına değin Osmanlı-Rus ilişkilerinin diplomatik seyri 18. yüzyılda Avrupa'daki gelişmeler ekseninde ele alınmış ve zaman içerisindeki dönüşümü incelenmiştir. Çalışma ikinci bölümünde 1768 yılından Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasına kadar olan süreçte Osmanlı-Rus müzakerelerinde Kırım konusu temel alınmıştır. Buradan hareketle, Küçük Kaynarca Antlaşmasını oluşturan Fokşan, Bükreş ve Küçük Kaynarca'da yapılan üç konferansta tarafların Kırım meselesini nasıl değerlendirdiği ele alınmıştır. Üçüncü bölümde 1774'teki Kırım'ın bağımsızlığından ilhakın meydana geldiği 1783 yılına kadar olan süreçte Küçük Kaynarca Antlaşması'nın tasdik ve mübadele aşamalarında Kırım konusunun tekrar gündeme getirilmesi ve Aynalıkavak Tenkihnemeleri ile 1783 Ticaret Ahidnamesi'nin müzakere süreçleri ortaya konulmuştur. Son bölümde ise Kırım krizini Osmanlı gündeminden büyük oranda çıkaran Yaş Antlaşması müzakereleri aynı çerçevede incelenmiştir. Sonuç olarak ikamet elçiliklerinin açılmasının öncesinde Kırım krizi sırasında edinilen

² Konuyla ilgili kapsamlı çalışma için bk. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, **The First Permanent Ottoman Embassy in Europe: The Embassy of Yusuf Ağâh Efendi to London (1793-1797)**, ISIS, İstanbul, 2010.

tecrübelerin Osmanlı Devleti'nin modern diplomasiye olan ihtiyacına dair etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır.

Konunun Mevcut Literatürdeki Durumu ve Çağdaş Çalışmalar: Tarih ve Uluslararası İlişkiler literatüründe; Osmanlı diplomasi tarihi, Osmanlı-Rus ilişkileri ve Kırım Hanlığı üzerine yapılmış sayısız çalışma bulunmaktadır. Tüm bu literatürün burada irdelenmesi hayli kapsamlı olacağından yalnızca tez konusuyla yakından ilişkili olan çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmaları beş kategoride incelemek mümkündür. Bunlardan ilki, birden fazla diplomatik süreci ele alan ve nispeten büyük resme odaklanan çalışmalardır. Uğur Demir tarafından hazırlanan ve “1768-1774 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi”³ başlığıyla yayınlanan eser bu açıdan dikkat çekmektedir. Yine Mariya Vladimirovna Amelicheva'nın “The Russian Residency in Constantinople, 1700-1774: Russian-Ottoman Diplomatic Encounters”⁴ ve Sinan Yüksel'in “Rusya'nın Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Rus-Osmanlı İlişkileri”⁵ başlıklı doktora tez çalışmaları da bu grupta değerlendirilmektedir. Söz konusu eserler ele alınan dönemin hemen arifesinde ve ilk dönemlerinde meydana gelen diplomatik gelişmelere odaklanmaları açısından önemlidir. Ayrıca adı geçen çalışmalar Osmanlı diplomasi tarihini geniş kapsamlı bir şekilde ele almaları bakımından hayli aydınlatıcı ve yol gösterici olmuştur.

İkinci kategoride yer alan çalışmalar ise spesifik konulara odaklanan eserlerdir. Bunlardan Albert Sorel'in “On Sekizinci Asırda Mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca Muâhedesi”⁶ çalışması Küçük Kaynarca Antlaşması'nı “Doğu Sorunu” bağlamında ele alması ve antlaşma sürecini Prusya Kralı II. Friedrich'e (h. 1740-1786) ait kayıtlardan anlatması açısından faydalıdır. Tez çalışmasına farklı boyutlar katan diğer çalışma Rus yazar E. I. Drujinina'nın “Kuyuçuk-Kaynardjiyskiy Mir 1774 goda”⁷ sıdır. Drujinina'nın çalışması Rus kaynaklarından hazırlanması ve Rus tarih yazımının Küçük Kaynarca Antlaşması'na bakışının tespiti açısından elzemdir. Mezkûr konunun Türk tarih yazımındaki örneği Osman Köse tarafından yayınlanan “1774 Küçük Kaynarca Antlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)”⁸ adlı eserdir. Küçük Kaynarca Antlaşması'nı konu edinen bu üç eser kendi alanlarındaki ilk çalışmalar olmaları dikkate alındığında oldukça kıymetlidir. Ancak yoğunluklu olarak tek taraflı kaynakları kullanmaları sebebiyle bazı eksiklikleri de vardır. Örneğin, Köse'nin eserinde Küçük Kaynarca Antlaşması'nın bel kemiğini oluşturan Bükreş görüşmeleri Türk

³ Uğur Demir, **1768-1774 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi**, TTK, Ankara, 2023.

⁴ Mariya Vladimirovna Amelicheva, **The Russian Residency in Constantinople, 1700-1774: Russian-Ottoman Diplomatic Encounters**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Georgetown University, Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences, 2016.

⁵ Sinan Yüksel, **Rusya'nın Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Rus-Osmanlı İlişkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

⁶ Albert Sorel, **On sekizinci Asırda Mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca Muâhedesi**, (Çev. Yusuf Ziya) (Yay. Haz. Eyyub Şimşek), İdeal Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

⁷ E. I. Drujinina, **Kuyuçuk-Kaynardjiyskiy Mir 1774 goda**, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva, 1955.

⁸ Osman Köse, **1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)**, TTK, Ankara, 2006.

kaynaklarında tespit edilemediğinden eksik kalmıştır. Bu tez çalışmasında, Vladimir Ulyanitski'nin "Dardanelli, Bosfor i Çernoye More v XVIII Veke (Oçerki Diplomatıçeskoy İstorii Vostoçnago Voprosa)"⁹ adlı çalışmasının ekinde yer alan Bükreş'teki adı geçen görüşmelere ait mükâleme mazbataları kaynak alınarak bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Kırım'ın müstakil bir hanlık olarak tanınmasından sonra Rusya'ya ilhakının ilk yıllarına kadar olan Osmanlı-Rus ilişkilerini Fransa'nın bakış açısından ele alan Robert Salamon'un "La Politique Orientale de Vergennes 1780-1784"¹⁰ çalışması da bu grupta değerlendirilmektedir. Tez konusunu kapsayan dönem içerisindeki genellikle bir diplomatik faaliyeti konu alan ve monografi olarak değerlendirilebilecek şekilde hazırlanan lisansüstü tezler de dikkat çekmektedir. Deniz Kılıç'ın "Ottoman Diplomacy as Reflected in Zıştovi (1791) and Yaş (1792) Negotiation" ve Süleyman Ramazanov'un "1779 Aynalıkavak Tenkihnamesi (Meydana gelişi, tahlili ve tatbiki)"¹¹ başlıklı birden fazla kaynağa dayanan yüksek lisans çalışmaları buna örnektir. Ayrıca bu eserlerin yanında temel bir birincil kaynak etrafında inşa edilen ve üçüncü grup içinde değerlendirilen çalışmalar da dikkat çekicidir. Bu çalışmalar ele alınan dönemde yaşamış bir müellif tarafından bırakılan eserin transkribe edilen metninin etrafında dönemi yeniden inşa etmektedir. Tez çalışması içinde de incelenen Fokşan'daki görüşmelerle ilgili Nahifi'nin bıraktığı yazmayı temel alan Bilal Kaya'ya ait "The Road to Küçük Kaynarca: Diplomatic Negotiations Between the Ottoman Empire and Russia in 1772"¹² başlıklı çalışma bu grupta değerlendirilmektedir. Bu grupta zikredilecek bazı makaleler de bulunmaktadır. Serhat Kuzucu'nun "II. Katerina Dönemi Osmanlı-Rus ilişkilerinde Kırım"¹³ çalışması bunlarda biridir. Diplomatik konuların yanısıra dönemin diplomatlarına yoğunlaşarak siyasi ve diplomatik atmosferin işlendiği kaynaklarda burada kaydedilmeye değerdir. Virginia Aksan'ın "Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmî Efendi (1700-1783)"¹⁴ ve Ethan L. Menchinger'in "İlk Modern Osmanlı Ahmed Vâsıf'ın Fikri Gelişimi"¹⁵ adlı çalışmalarının yanı sıra Abdullah Burak Çelikten'e ait "Abdürrezzak Bâhir Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1730?- 1781)"¹⁶ yüksek lisans tezi öne çıkmaktadır.

⁹ Vladimir Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More v XVIII Veke (Oçerki Diplomatıçeskoy İstorii Vostoçnago Voprosa)**, Tip. A. Gattsuka, Moskva, 1883.

¹⁰ Robert Salamon, **La Politique Orientale de Vergennes 1780-1784**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, l'Université de Paris, La Faculté des Lettres, 1935.

¹¹ Süleyman Ramazanov, **1779 Aynalıkavak Tenkihnamesi (Meydana gelişi, tahlili ve tatbiki)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

¹² Bilal Kaya, **The Road to Küçük Kaynarca: Diplomatic Negotiations Between the Ottoman Empire and Russia in 1772**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2023.

¹³ Serhat Kuzucu, "II. Katerina Dönemi Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kırım", **Türk Dünyası Araştırmaları**, 93(185), 2010, s. 107-118.

¹⁴ Virginia Aksan, **Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)**, (Çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

¹⁵ Ethan L. Menchinger, **İlk Modern Osmanlı Ahmed Vâsıf'ın Fikri Gelişimi**, (Çev. Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2022.

¹⁶ Abdullah Burak Çelikten, **Abdürrezzak Bâhir Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1730?-1781)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Dördüncü kategori ise daha çok birincil kaynakları transkribe ederek hazırlanan çalışmalardan oluşmaktadır. Genellikle lisansüstü tez çalışmalarından oluşan bu kategori, söz konusu çalışma içinde yoğunluklu olarak kullanılan eserleri ihtiva etmektedir. İlgili grupta yer alan ilk çalışma Erhan Afyoncu tarafından hazırlanan “Necati Efendi Târih-i Kırım (Rusya Sefaretnamesi)”dir.¹⁷ Bu gibi dönemin gözlemcilerine ait eserlerin transkripsiyonundan oluşan çalışmalar şöyle sıralanabilir: Engin Çetin’in “Mehmed Emin Recâî Efendi’nin 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşına Dair Mecmuası (Değerlendirme-Çeviri Metin)”¹⁸, Serkan Osmanoğlu’nun “Mustafa Kesbî’nin 1768-1774 Harbi Vekayi’i (Değerlendirme-Çeviri Metin)”¹⁹ ve Süleyman Göksu’nun “Mehmed Hasib Rûznâmesi (H. 1182-1195/M. 1768-1781)”²⁰. Ayşegül Çakar’ın “1768-1774 Osmanlı-Rus Harbine Dair Önemli Bir Kaynak: İstanbul Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 316 Numaralı Şeriye Sicili”²¹ isimli çalışması ise mahkeme kayıtlarına dayanması açısından diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir.

Son olarak ise tez konusuyla aynı dönemi kapsayan ve bu yönüyle bir başvuru kitabı niteliği taşıyan Alan W. Fisher’in “The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783”²² isimli kitabı önem arz etmektedir. Söz konusu eser, Karasubazar Antlaşması (1772) ile Rusya’nın Kırım’ı ilhakına kadar olan süreçte Kırım’da meydana gelen gelişmeleri incelemektedir. Konuyla ilgili ikinci çalışma Fisher’in kitabıyla aynı dönemi ele alan Erşahin Ahmet Ayhün’ün “Kırım Hânlığı ve Çöküş Sebebi”²³ adlı kitabıdır. Yazarın İslam Tarihi Anabilim Dalı’nda hazırlamış olduğu doktora tezine dayanan bu eser, Fisher’in çalışmasına benzer şekilde Kırım’ın Rusya tarafından ilhakına kadar olan süreci ele almaktadır. Fisher’dan en önemli farkı ise araştırmacının Osmanlı arşiv belgelerini yoğunluklu olarak kullanmasıdır. İlgili bir diğer çalışma Ufuk Akyol’un “Müstakil Kırım Hanlığı (1772-1783)”²⁴ isimli tez çalışmasıdır. Dönemin Osmanlı-Rus diplomatik ilişkilerine odaklanan çalışmalardan ilki Hayri Çapraz’ın “1740-1792 Osmanlı-Rus Münasebetleri”²⁵ isimli yüksek lisans çalışmasıdır. Bu çalışma sadece konuyla ilgili erken çalışmalardan biri değil, aynı zamandade yüksek lisans çalışması olmasından ötürü konuları yüzeysel olarak ele almıştır. Bir diğer eser

¹⁷ Erhan Afyoncu, **Necati Efendi Târih-i Kırım (Rusya Sefaretnamesi)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.

¹⁸ Engin Çetin, **Mehmed Emin Recâî Efendi’nin 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşına Dair Mecmuası (Değerlendirme-Çeviri Metin)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2017.

¹⁹ Serkan Osmanoğlu, **Mustafa Kesbî’nin 1768-1774 Harbi Vekayi’i (Değerlendirme-Çeviri Metin)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2017.

²⁰ Süleyman Göksu, **Mehmed Hasib Rûznâmesi (H.1182-1195/M. 1768-1781)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1993

²¹ Ayşegül Çakar, **1768-1774 Osmanlı-Rus Harbine Dair Önemli Bir Kaynak: İstanbul Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 316 Numaralı Şeriye Sicili**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2016.

²² Alan W. Fisher, **The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783**, Cambridge University Press, London, 1970.

²³ Erşahin Ahmet Ayhün, **Kırım Hânlığı ve Çöküş Sebepleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2014.

²⁴ Ufuk Akyol, **Müstakil Kırım Hanlığı (1772-1783)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

²⁵ Hayri Çapraz, **1740-1792 Osmanlı-Rus Münasebetleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

Abdürrahim Özer tarafından “The Ottoman-Russian Relations Between the Years 1774-1787”²⁶ başlığıyla yüksek lisans çalışması olarak hazırlanmıştır.

Bu tez çalışması ise yukarıdaki eserlerden ilk olarak dönemlendirme açısından ayrılmaktadır. Osmanlı-Rus Savaşı’nın patlak verdiği 1768’den başlayan çalışma, 1792’de Yaş Antlaşması’nın imzalanarak Kırım’ın Rusya tarafından ilhakının son kez tanınmasıyla bitmektedir. Zikredilen savaş sırasında Kırım’ın Rusya tarafından işgal edilmesi ve Karasubazar Antlaşması’yla ilk kez bağımsızlık statüsünün dile getirilmesi gibi önemli dönüm noktaları bütüncül bir bakış açısıyla incelenmiştir. Tez çalışmasını diğer eserlerden ayıran ikinci husus ise iki devlet arasındaki müzakere süreçlerini araştırmanın odak noktasına almasıdır. Müzakereler sırasında Kırım meselesinin ele alınışı ve bu süreçte elde edilen deneyimlerin Osmanlı diplomasi pratiğine nasıl yansıdığı tez çalışmasının sorunsalını oluşturmaktadır. Bir diğer farklılık ise tarihsel analiz yönteminin uygulandığı araştırmada iki tarafa ait literatür ve kaynakların karşılaştırmalı olarak kullanılmasıdır.

Çalışmada Karşılaşılan Sorunlar ve Çalışmanın Başlıca Kaynak Grupları: Osmanlı-Rus ilişkilerinde 18. yüzyılın son çeyreği oldukça yoğun ve karışıktır. İki ülke arasında üç bölgede yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Eflak-Boğdan, Kırım ve Kafkasya’daki Osmanlı-Rus nüfuz mücadeleleri ayrı ayrı incelenebilecek kadar geniş ve yoğunluktadır. Bu sebeple tez çalışmasında konunun sınırlandırılması adına iki devlet arasındaki ilişkiler Kırım özelinde ele alınmıştır. Yaklaşık yirmi dört yıllık bir süreci kapsayan bu ilişkiler de iki devlet arasındaki müzakere süreçleri bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın sınırlandırılmasının yanı sıra başka zorlukları da bulunmaktadır. Bu zorluklardan ilki hem Osmanlı Devleti’nin hem de Rusya’nın ele alınan dönemde farklı takvimleri kullanmaları ve bundan ötürü arşivleme sırasında tarihlerde ortaya çıkan karışıklıklardır. Tez çalışmasında bu karışıklıkları önlemek için her iki takvim çeşidi (hicri ve jülyen) miladi takvime çevrilerek kullanılmıştır. Çalışmanın bir diğer sınırlılığı müzakerelere ait Bükreş ve Küçük Kaynarca’daki görüşmelere ait mükâleme ve müzakere mazbatalarının Osmanlı kaynaklarında şimdiye dek bulunamamasıdır. Bu sınırlılığın giderilmesi için Rus kaynaklarına başvurularak söz konusu görüşmelere ait raporlar tespit edilerek buradan elde edilen verilerle müzakereler literatüre kazandırılmıştır. Sonraki sınırlılık ise birbirinden farklı devletleri ilgilendiren görüşmeler için çeşitli dillerdeki kaynaklardan elde edilen söylemlerin verilere dönüştürülmesi olmuştur. Bu noktada ağırlıklı olarak Osmanlı ve Rus kaynakları kullanılmakla birlikte İngilizce ve Fransızca literatürden de yararlanılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) başta olmak üzere döneme ait yazma eserler ve vakayinameler araştırmanın ana kaynağı olmuştur. Bu yazmalardan ilki Fokşan görüşmelerinin mükâleme kâtibi Nahîfî Efendi tarafından kaleme alınan ve Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinin Atıf Efendi Kitaplığı’nda bulunan

²⁶ Abdürrahim Özer, **The Ottoman-Russian Relations Between the Years 1774-1787**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

mükâleme mazbatasıdır.²⁷ Sehven hicrî 1189 yerine 1289 yılıyla kaydedilen yazma Fokşan görüşmelerinin mükâleme mazbatası niteliğindedir. Bir sonraki mükâleme mazbatası²⁸ Yaş Antlaşması (1792) görüşmelerine aittir. Takvimhane-i Amire Matbaasında basılan eserin ilk üç cildi Avusturya ile yapılan Zıştovi Antlaşması'nın (1791) mükâlemelerini, dördüncü cildi ise Yaş Antlaşması mükâlemelerini ihtiva etmektedir. Tez çalışması için kullanılan diğer yazma eserler ise hicri 1180 ile 1205 yılları arasında Rusya ve Avusturya devletleri arasında yapılan mükâlemeler ve bunlara dair evrakların suretlerinin yer aldığı Türk Tarih Kurumu Kütüphanesindeki *Müzakere Zabıtları*²⁹, 1787 yılı arifesindeki görüşmeleri ihtiva eden Teşrifâtî Hasan Efendi'nin *Tahrirat*'i³⁰ ve Sultan I. Abdülhamid (h. 1774-1789) dönemine ait günlük formundaki "Rûzmerre"³¹ Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nden elde edilen nüsha özellikle İstanbul'daki hareketlilik hakkında ipuçları vermektedir. Zikredilen yazma ve matbu Osmanlıca eserlerin yanında döneme ait Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin "Mür'it-Tevarih"³², Ahmed Vasıf Efendi'nin "Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar"³³, Sadullah Enverî Efendi'nin "Enverî Tarihi"³⁴, Taleysanîzade Hâfız Abdullah Efendi'nin "İstanbul'un Uzun Dört Yılı"³⁵, Mustafa Kesbî'nin "İbretnüma-yı Devlet"³⁶ ve Edib Efendi³⁷ gibi tarihler de çalışmanın başlıca kaynakları arasında yer almıştır.

Tez çalışmasının diğer önemli kaynak grubunu Rusça belge koleksiyonlarından derlenen "Sbornik Russkogo İsterişeskogo Obşestva"lar oluşturur. 18 ve 19. yüzyıllar arasındaki Rus tarihi hakkındaki dökümanları ihtiva eden 148 ciltlik bu hacimli seri, Rus Bilimler Akademisi tarafından derlenmiştir. Rusya Devleti'nin hem dâhilî hem de haricî meselelerine ait materyaller içeren seride

²⁷ Nahîfî, **Mecmua**, Atıf Efendi Kütüphanesi MZP 31.

²⁸ **Mükâleme Mazbatası**, c. I-IV, Takvimhane-i Amire, Dersaadet, 1854.

²⁹ **Müzakere Zabıtları**, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Y/0530.

³⁰ Teşrifâtî Hasan Efendi, **Tahrirat**, Österreichische Nationalbibliothek, HO 230.

³¹ **Ruzmerre**, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Y 1001.

³² Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Mür'it-Tevarih**, (Haz. M. Münir Aktepe), cilt 2A., Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978; Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Mür'it-Tevarih**, (Haz. M. Münir Aktepe), cilt 2B, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1980; Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Mür'it-Tevarih**, (M. Münir Aktepe), cilt 3, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1981.

³³ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar**, (haz. Mücteba İlgürel), TTK, Ankara, 1994. Ahmed Vasıf Efendi, **Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar 1774-1779** (H.1188-1193) (İnceleme ve Metin), (haz. Mücteba İlgürel), TTK, Ankara, 2014. Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr ve Haka'ikül-Ahbâr'ı 1166-1188/1752-1774** (İnceleme ve Metin), (Haz. Nevzat Sağlam), TTK, Ankara, 2020.

³⁴ Saffet Çalışkan, **Vekayi'nüvis Enveri Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildinin Metin ve Tahlili**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2000. Hikmet Çiçek, **(Vekâyi'nüvis) Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildinin Metin ve Tahlili (1187-1197/1774-1783)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2018. Ümmügülsüm Filiz Bayram, **Enverî Târîhi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

³⁵ Taleysanîzade Hâfız Abdullah Efendi, **İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)**, (Feridun M. Emecen), Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul, 2003.

³⁶ Mustafa Kesbî, **İbretnüma-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin)**, (Ahmet Öğreten), TTK, Ankara, 2002.

³⁷ Ali Osman Çınar, **Mehmed Emin Edîb Efendi Hayatı ve Târîhi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1999.

II. Katerina (h. 1762-1796) başta olmak üzere, ileri gelen Rus asker ve devlet adamlarına ait mektup koleksiyonlarına ulaşmak mümkündür. Sbornik serilerinde Osmanlı Devleti'ne görevlendirilen Rus diplomatlara ait raporlar da yer almaktadır. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın onayı için gelen elçilere ait rapor ve mektuplar tasdikname süreci için oldukça aydınlatıcı olmuştur. Bunların dışında seri, Yaş Antlaşması'na ait görüşme tutanakları gibi mükâleme mazbatalarını da ihtiva etmektedir. Rusça kaynaklar açısından tez çalışmasında kullanılan bir diğer belge koleksiyonu "Çteniya v İmperatorskom Obşetstve İstorii Drivnostiy Rossiyskih pri Moskovskom Universitete"dir. Çteniya serisi de Sbornikler gibi mektup ve diplomatik rapor koleksiyonları açısından dikkat çekicidir. Araştırmada kullanılan diğer belge koleksiyonu Kırım ile ilgili Moskova'daki Rossiyskiy Gosudartstvenniy Arhiv Drevnih Aktov (RGADA)'da (Rus Devlet Eski Belgeler Arşivi) bulunan 1783-1796'ya kadar olan kayıtların yayınlandığı koleksiyondur.³⁸ Bu koleksiyonda II. Katerina'nın Kırım ve Osmanlılarla alakalı Grigorii Aleksandreviç Potemkin'e (d.1739-ö.1791) gönderdiği *ukazlar* (emirnameler) öne çıkmaktadır. Ayrıca genellikle Rus arşivlerinde yer alan ve II. Katerina'ya ait mektuplarının yayınlandığı <https://catcor.seh.ox.ac.uk/> web sayfasından da yazışmalar hususunda önemli kayıtlar çalışma içinde kullanılmıştır. Diplomasi odaklı bu kaynakların yanı sıra özellikle Kırım'la ilgili bağımsızlıktan Rus ilhakına giden süreçte içeriden bilgi veren ve Kırım'ın bu süreçteki siyasi ve gündelik yaşamını anlatan önemli bir kaynak da Golda Akhiezer tarafından derlenen Kırımlı üç Karay'a ait olan kroniklerin yer aldığı "Zavoevanie Krıma Rossiyskoy İmperiey Glazami Karaimskih Hronistov"dur.³⁹ Söz konusu çalışmaların dışında genel bir Rusya tarihi formunda olan Solovyev'e ait "İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen" başlıklı çalışma 1768-1780 yılına kadar olan dönemi Rus literatüründen takip etmek açısından kıymetlidir.⁴⁰

Osmanlı ve Rus kaynaklarının yanı sıra tez çalışmasını zenginleştirmek için Ludoxin de Hurmuzaki'nin "Documente privitoare la Historia Românilor"⁴¹ serisi de çalışmada yoğunlukla kullanılmıştır. Tez çalışmasını kapsayan yıllarda İstanbul'da görevlendirilen Fransız elçilerin mektup ve raporları için bu serinin birinci ve ikinci ciltlerine başvurulmuştur. Yabancı elçilere ait değerlendirmeler söz konusu araştırmaya farklı bakış açıları kazandırmıştır. Bu noktada Fransız elçilerin yanı sıra Osmanlı Devleti'nde görev yapan Fransız ve İngiliz elçilere ait görüşler ve notlar ikincil kaynaklardan takip edilmiştir. Mehmet Ali Demirbaş'ın yüksek lisans tezi "XIII. Yüzyılda

³⁸ **Prisoedinenie Krıma k Rossii 1783-1796 Sbornik Dokumentov**, der. N. Y. Bolotina, ed. T.A. Lapteva, Kuçkovo Pole Muzeon, Moskva, 2019.

³⁹ Golda Akhiezer, **Zavoevanie Krıma Rossiyskoy İmperiey Glazami Karaimskih Hronistov**, Geşarim, Moskva, 2015.

⁴⁰ Sergey Mihayloviç Solovyev, **İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen**, c. 26-29, tip. T-va Obşestv. Polza, Sankt Peterburg, 1895-1896.

⁴¹ Ludoxin de Hurmuzaki, **Documente privitoare la Istoria Românilor 1518-1780**, sup. 1, c. 1, Ministeriului Cultelor şi Instrucţiunel publice şi Academiei Române, Bucuresci, 1886. Ludoxin de Hurmuzaki, **Documente privitoare la Istoria Românilor 1781-1814**, sup. 1, c. 2, Ministeriului Cultelor şi Instrucţiunel publice şi Academiei Române, Bucuresci, 1885. Ludoxin de Hurmuzaki, **Documente privitoare la Istoria Românilor 1750-1818**, c. 7, Din Stabilimentul in Ardele Grafice Sococu, Bucuresci, 1876.

Fransız Elçisi De Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları"⁴² ve Kadriye Topal Doğan'ın doktora tezi "Charles Gavier de Vergennes ve İstanbul Elçiliği (1755-1768)"⁴³ 1768'e kadar İstanbul'da bulunan Fransız elçi Vergennes'in Osmanlı-Rus ilişkilerindeki rolü için aydınlatıcı olmuştur. Fatih Gürcan'ın doktora çalışması "John Murray'in İstanbul Büyükelçiliği (1765-1775)"⁴⁴ Küçük Kaynarca Antlaşması öncesi için İngiltere'nin yaklaşımı hakkında fikir vermiştir. Murray'in ardından görevlendirilen Elçi Sir Robert Ainslie'nin politikaları için de Ali İhsan Bağış'ın eserine başvurulmuştur.⁴⁵

⁴² Mehmet Ali Demirbaş, **XIII. Yüzyılda Fransız Elçisi De Vergennes'in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987.

⁴³ Kadriye Topal Doğan, **Charles Gavier de Vergennes ve İstanbul Elçiliği (1755-1768)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

⁴⁴ Fatih Gürcan, **John Murray'in İstanbul Büyükelçiliği (1765-1775)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2014.

⁴⁵ Ali İhsan Bağış, **Britain and the Struggle for the Integrity of the Ottoman Empire Sir Robert Ainslie's Embassy to Istanbul (1776-1794)**, Isis, İstanbul, 1984.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİNDE KIRIM'IN KARADENİZ'DE BİR PROBLEM HALİNE GELMESİ

1453 tarihinde Bizans İmparatorluğu'nun başkenti “Konstantinopolis”in Osmanlı Türkleri tarafından ele geçirilmesi, Rus-Ortodoks dünyasında önemli bir etki uyandırmıştır. Rus takvimine göre 7000 (m.1492) yılında dünyanın sonunun geleceğine inanan Ruslar için bu bir işaret sayılmıştır. Dönemin Rus Metropoliti Zosima vaazında kıyametin yakın olduğunu bildirerek, Rusların daha iyi bir Hristiyan olmasını ve Moskova'nın ise “Yeni Kudüs” olmasını arzu ettiğini bildirmiştir. Ancak Zosima'nın bu dileklerinin yer aldığı mektubun sonraki kopyalarında Kudüs'ün yerini Roma almış ve konu *translatio imperii*⁴⁶ hâline gelmiştir.⁴⁷ Ancak 381'den beri İkinci Roma olarak bilinen Kostantinopolis'in Türklerin eline geçtiği 15. yüzyılda, henüz ortada Moskova'nın bir Üçüncü Roma iddiası yoktur. Bu doktrin ancak Pskov Manastırı rahiplerinden Filofey tarafından 16. yüzyılda sistemleştirilmiştir. Buna göre Filofey, Rus knezine şöyle seslenmiştir: “*Tanrı ve İsa aşkına dikkatli ol, tüm Hristiyan imparatorlukları sona geldi ve bizim hâkimiyetimizdeki tek bir imparatorlukta toplandılar ve bu Rus İmparatorluğudur çünkü iki Roma düştü ve üçüncüsü ayakta ve dördüncüsü olmayacaktır.*”⁴⁸ Nitekim bu dönem yazılan Rus yıllıkları da Bizans İmparatorluğu tarihinin bir devamı şeklinde kurgulanmıştır.⁴⁹

Kiev-Rus Devleti zamanından beri Rusya, Bizans ile ilişki içerisine girerek Bizans kültürünü benimsemeye eğilimli bir toplum profili çizmiştir. Moskova Üçüncü Roma iddiası da benzer şekilde Bizans ile kurulan bağın devamıdır. III. İvan'ın, Mora despotu Thomas Paleologos'un kızı Bizans prensesi Zoe Paleologos (Rusya'ya gelişinin ardından Sofya ismini almıştır) ile evliliği de bu yolda atılmış adımlardan biridir. Tüm bu gelişmeler göz önüne alındığında Rusların devletleşme süreçlerinin Bizans etkisi ve bunun doğal sonucu Moskova'nın Üçüncü Roma olarak kabul edilmesi daha anlaşılır hâle gelmektedir. Ancak bu doktrin 17 ve 18. yüzyıllarda Rus siyasi ve entelektüel çevrelerinde pek gündeme gelmemiştir. Rus patrikliği 1819'da önemli tarihi dokümanları

⁴⁶ Gücün, erkin aktarımı anlamına gelmektedir. Jacques Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, (Çev. Hanife Güven, Uğur Güven), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015, s. 50.

⁴⁷ Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, (Çev. Kezban Acar), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 145; Telman Nusretoğlu, *Deli Petro'dan Putin'e Derin Rusya Güç Mücadeleleri, Gizli Teşkilatlar Darbeler ve İsyanlar Tarihi*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2020, s. 71.

⁴⁸ Vladimir V. Kolesov'dan aktaran Marshall Poe, “Moscow, the Third Rome: The Origins and Transformations of a “Pivotal Moment””, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 49(3), 2001, s. 416.

⁴⁹ Nusretoğlu, *Deli Petro'dan Putin'e*, s. 73.

yayınlandığında doktrin de tekrar önem kazanmış ve geniş bir kitleye ulaşmıştır.⁵⁰ Bununla birlikte, İstanbul'un Türkler tarafından alınmasının ardından Osmanlı Devleti'nin padişahları da "Kayzer-i Rum" unvanını benimsemiştir. Böylece Osmanlı sultanları da kendilerini Bizans İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak görmüştür. Dolayısıyla hem Rusya hem de Osmanlı Devleti aynı coğrafya üzerinde doğal hâkimiyet iddiasında bulunmuştur. Bu hâkimiyet alanlarından biri de elbette Karadeniz coğrafyasıdır.

Ruslar ve Osmanlılar arasında tespit edilen ilk temas, 15. yüzyılda Moskova Knezi III. İvan ile Sultan II. Bayezid döneminde Kırım Hanı Mengli Giray'ın aracılık etmesiyle gerçekleşmiştir. Bu ilk temas politik olmaktan ziyade ticari olmuş; Moskova Knezi, Rus tüccarlarının Kefe ve Azak'ta yaşadığı sorunları bildirmek üzere Michael Pleşçeyev'i İstanbul'a göndermiştir. Ancak bu ziyaretin oluşturduğu olumsuz izlenimler sonrası Osmanlı Devleti uzun süre Rus Knezliği ile ilişkilerini Kırım Hanları ve Kefe valileri aracılığıyla yürütmeyi tercih etmiştir. Örneğin 1501'de Moskova'dan Kefe'ye Andrey Kutuzov gönderilirken mukabil olarak Kefe'den de Moskova'ya Alagöz isimli bir kişi elçi olarak tayin edilmiştir.⁵¹ Bu şekilde başladığı kabul edilen ve genellikle pek barışçıl olmayan Osmanlı-Rus ilişkileri süresince iki devlet on iki savaşta toplam kırk yedi yıl karşı karşıya gelmiştir. Kalan beş yüz yıllık süre görece bir barış dönemi olmakla birlikte özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında Kırım özelinde ciddi bir rekabet atmosferi hâsıl olmuştur. Bu süre zarfında, karşılıklı ilişkileri devam ettirmek üzere Moskova'da yer alan Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Drevnih Aktov (Eski Belgeler Rusya Devlet Arşivi) verilerine göre 1514 yılından, ilk Rus mukim elçisi P. A. Tolstoy'un gelişine değin (1702) 18 Türk elçi ve 38 Rus elçisi arada gidip gelmiştir.⁵²

Rusların Kırım Hanlığı resmî ilişkileri daha erken tarihte başlamakla birlikte Osmanlı Devleti ile yaşanan ilişkilerle paralellikler arz etmektedir. Altın Orda Hanlığı'nın mirasçısı konumunda olan Kırım'ın, Prut Antlaşması (1711) sonucunda kaldırılana dek Rusya'dan *tış/tıyış* adı altında vergi almasının yanında devamlı akınlar ve yağmalarla burayı kontrol altında tutmaya çalıştığı bilinmektedir. Bunun yanında 15. yüzyılın sonlarında, Mengli Giray zamanında ticaret ve dostlukla başlayan Osmanlı-Rus-Kırım ilişkileri Kazan ve Astrahan hanlıklarının Moskova tarafından ilhakıyla boyut değiştirmiş ve bu olaylar, Osmanlı Devleti için kuzeyde Rus sorununun başlangıcını teşkil etmiştir. Rusya'nın genişleme politikası önce doğu, sonra ise batı üzerinde etkili olmuş ve zamanla güneye yönelmiştir. Ardından Kırım'ın ilhakıyla (1782) birlikte *Tatar Boyunduruğundan* (Татарское иго/ Tatarskoe igo) kurtulması sonucunda Rusya cephesinde başarıya ulaşmıştır. Bu bölümde amaçlanan 1768 yılına kadar olan süreçte Kırım'ın iki devlet arasında bir krize dönüşümü siyasi ve diplomatik açıdan ele alınacaktır. Kırım'ın bir kriz hâline geldiği 18. yüzyıl ilişkilerinin

⁵⁰ Poe, "Moscow, the Third Rome", s. 420.

⁵¹ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, TTK, Ankara, 2014, s. 133-134.

⁵² Svetlana Oreshkova, "Rus-Osmanlı Savaşları: Sebepler ve Bazı Tarihi Sonuçlar" Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Güler Eren (Ed.), **Osmanlı**, c. I, içinde, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2004, s. 556.

ağırlıklı olarak değerlendirileceği bölümde öncelikle Rusya'nın Kırım ve Osmanlı ile ilk temasları ve gelişimi irdelenecektir.

1.1. Krizin Arka Planı: 18. Yüzyıla Kadar Osmanlı-Kırım ve Rus İlişkilerinin Seyri

Genel olarak Kırım Hanlığı'nın 1475'ten 1774'e dek Osmanlı Devleti'ne tabii olduğu dönem içerisinde Hanlık İstanbul tarafından ekonomik bir kaynaktan ziyade askerî bir güç olarak görülmüştür. Bu ilişki ağı Balkanlarda ve Arap topraklarındaki bağlı memleketlerde görülmemiş bir uygulama olması nedeniyle Kırım'a has bir süreçtir. Dolayısıyla Osmanlı-Kırım arasındaki ilişkinin klasik bir tâbi-metbû ilişkisi şeklinde yorumlanmasından öte bu dinamikler göz önünde tutularak ele alınması faydalıdır. Nitekim özellikle Kırım Hanlığı'nın Rusya'yla arasındaki kuzey rekabetindeki geniş özerkliği de bu minvalde değerlendirilmelidir.

1.1.1. Osmanlı-Kırım Münasebetlerinde İlk Dönem

15. yüzyılda Rusya'nın rakipleri batıda İsveç ve Lehistan, güneyde ise Kırım Hanlığı'ydı. Dolayısıyla coğrafi olarak Osmanlı Devleti'yle Rusya arasında ciddi bir uzaklık söz konusudur. Bu da Osmanlı Devleti'nin Rusya ile münasebetlerini Kırım Hanları aracılığıyla yürütmesini gerekli kılmaktadır. Bu coğrafi uzaklığın getirdiği ilgisizlikle siyasi bağlamdaki gelişmeler ve ilişkiler noktasında Osmanlı Devleti, Rusya ile ilgili kararları Kırım Hanlarına bırakmıştır. 15. yüzyılın ortalarından 16. yüzyılın ortalarına dek devam eden ve erken dönem olarak adlandırılan bu süreç Osmanlı-Rusya arasında oldukça kısıtlı ilişkileri ihtiva etmektedir. Nitekim literatürde de Rusya'nın bu dönemde güneydeki rakibi olarak Kırım Hanlığı bilinmektedir. Keza 1569'a kadar olan süreçte Rusya, gerek Kazan ilhakı gerekse ardından Astrahan işgali sırasında, karşısında ilk olarak Kırım Hanlığı'nı bulmuştur. Hanlığın defaatle yaptığı başvurular sonrasında Osmanlı Devleti kuzeyinde meydana gelen bu köklü değişikliklere kısa süreliğine önem vermiş ancak sonrasını getirmemiştir. Dolayısıyla bu dönemin Osmanlı-Kırım ve Kırım-Rusya münasebetleri minvalinde irdelenmelidir.

Antik dönemde Taurida olarak bilinen ve oldukça zengin bir geçmişe sahip olan Kırım Yarımadası'nın batısında ve güneyinde Karadeniz, doğusunda Kerç Boğazı, kuzeyinde Azak Denizi, gemi geçişine uygun olmayan bataklık ve sığ bir su birikintisi (Çürük Deniz) bulunmaktadır.⁵³ Önemli tahıl kaynağı olan bu Yunan kolonisi Akdeniz uygarlığının bir parçasıdır. Yunan, Pontos ve Roma hâkimiyetinde bulunan Taurida'da geç Ortaçağ ile birlikte Ceneviz kolonileri kurulmuştur. Zamanla burası doğu ve batı arasındaki en mühim ticaret duraklarından biri hâline gelmiştir. Hâliyle bu ticari canlılık bölgeye olan ilgiyi arttırmış ve adanın kozmopolit yapısını çeşitlendirmiştir. Konuyla ilgili Baronne Ludmila de Wrangell şöyle yazar: “*Taurida-İskitlerin, Sarmatların,*

⁵³ Paul Robert Magocsi, *Şu Mübarek Topraklar: Kırım ve Kırım Tatarları*, (Çev. Ferit Burah Aydar), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 11.

*Hazarların, Peçeneklerin, Polovetslerin (Kumanlar, Kıpçaklar), Tatarların beşiği. Tatarlar, Ermeniler, Yahudiler, Gürcüler, Çingeneler, Karaimler, Ruslar, Almanlar... Bu etnik grupların her biri kendi alanında ulusal bir ticaret alanı bulmuşlar. Şehir de tıpkı Pazar yeri gibi her bir etnik grubun kendine has yaşam tarzını sürdürdüğü mahallelere ayrılmış bulunuyor.*⁵⁴ Bu alıntıdan Moğollardan önce Peçenek ve Hazarlar gibi Türkî topluluklarının yarımada geldikleri de anlaşılmaktadır. Sonrasında Batı seferleri esnasında Moğol kuvvetleri bu zengin bölgeyi kontrolleri altına alarak vergilendirmişler ve burada Türkî yerleşmeler artmıştır. Altın Orda'nın güç kaybetmesinin ardından da Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci soyundan gelen Gıyaseddin oğlu Hacı Giray Kırım'da para bastırarak kendi hanlığını ihdas etmiştir.⁵⁵ Ancak Hacı Giray'ın 1466'daki ölümünün ardından on yıl süren taht kavgaları sonucunda Kırım'ın en önde gelen kabilesi Şirin Beyi Eminek Mirza'nın dönemin önemli Türk-İslam gücü olan Osmanlı Devleti'nden yardım istemesiyle birlikte Kırım Hanlığı'nın politik seyri farklı bir yöne evrilmiştir.⁵⁶ Mengli Giray (h. 1478-1515) ve kardeşi Nur Devlet'in Kırım'daki taht kavgalarının ardından Osmanlı Devleti'ne müracaatı ve sonrasındaki gelişmelerin tam olarak nasıl seyrettiğiyle alakalı sağlam temellere dayalı kaynaklar bulunmamaktadır. Dolayısıyla da bu konu burada detaylandırılmayacaktır.⁵⁷

Eminek Mirza'nın davetiyle Kefe önlerine gelen Osmanlı donanmasının 1461'de Gedik Ahmed Paşa komutasında burayı aldığı bilinmekle birlikte Osmanlı-Kırım ilişkileri farklı bir konumdadır. Osmanlıların Kırım'la olan etnik ve dinî ortaklıklarının yanı sıra buranın Osmanlılar için önemli bir asker kaynağı olarak kullanılması bu farklılığın temel sebebidir. Bu durum Kırım-Rus-Osmanlı ilişkilerinin seyri açısından değerlendirildiğinde açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kırım dış işlerinde özellikle de Rusya'yla olan münasebetlerinde büyük ölçüde bağımsızdır. Örneğin Rus elçiler, Murad Giray (h. 1677-1683) dönemine dek güneye ait meseleleri Kırım Hanlığı'na giderek çözmüşlerdir.⁵⁸ Hanlar kendi inisiyatiflerinde akınlar düzenleyip hasımlarıyla barış

⁵⁴ Baronne Ludmila de Wrangell, **Kırım'ın Çehreleri**, (çev. Mesut Tufan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 2.

⁵⁵ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk.: Muzaffer Ürekli, **Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989, s. 1-5; Joseph von Hammer Purgstall, **Kırım Hanlığı**, (çev. Seyfi Say), İnsan Yayınları, İstanbul, 2013, s. 26-30; Vasiliy Dmitriyeviç Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**, (çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2016, s. 49-53; Halil İnalçık, "Kırım", **DİA**, içinde, c. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 449-457.

⁵⁶ Hakan Kırımlı, **Geraylar ve Osmanlılar Kırım Hanlık Hanedanının Osmanlı Devleti'ndeki Hikâyesi**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2022, s. 129. Osmanlı Devleti, Kırım Hanlığı ve Hacı Giray Han ile Cenevizlilere karşı ittifak yapılmıştır. 1454 yılında ortak bir Osmanlı-Kırım ordusu Kefe'ye saldırmıştır. Halil İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", **Belleten**, (8)30, 1944, s. 197-198.

⁵⁷ Konuyla ilgili tam anlamıyla bir sonuca hâlâ ulaşılmamakla birlikte ayrıntılı bir inceleme için bk. İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım", s. 185-229; Kırımlı, **Geraylar ve Osmanlılar**, s. 129-130.

⁵⁸ Murat Giray'ın son gelen elçi heyetindeki elçilerden birine hakaret etmesi üzerine Rusya, Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini Bender'de bulunan Osmanlı paşaları aracılığıyla sürdürmeye devam etmiştir. Müstecib Ülküsal, **Kırım-Türk Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)**, Baha Matbaası, İstanbul, 1980, s. 71. Kaynaklarda bu durum "*Moskovalılara gayret düşüp elçi göndermek iktiza ittikte Kırım hânlarına i'tibâr itmeyüp Ukrayna ve Bender câniblerinden taraf-ı Devlet-i 'aliyye'ye gelmek 'âdet-i rediyyesin icâda bâ'is oldı.*" şeklinde nakledilerek Rusya'nın artık Kırım Hanlarını önemsemeyen direkt olarak Osmanlı Devleti ile ilişki kurmasını eleştirilmiştir. Seyyid Mehmed Rızâ, **Es-seb'ü's-seyyâr fi-ahbâr-ı mülûki't-Tatar (İnceleme-Tenkitli Metin)**, (haz. Yavuz Söylemez), TTK, Ankara, 2020, s. 250. Nitekim Kutsal İttifak

antlaşmaları imzalamıştır. Murad Giray (h. 1677-1683), Ruslarla 1680’de yirmi yıllık bir barış antlaşması imzalamıştır.⁵⁹ 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı devam ederken Sahib Giray’ın (h. 1772-1775) Ruslarla 1772’de imzaladığı Karasubazar Antlaşması da diğer bir örnektir. Kırım Giray Han (h. 1758-1769) döneminde ise Prusya Kralı II. Friedrich ile Yedi Yıl Savaşları için önce Rusya’ya sonra Avusturya’ya karşı ittifak kurulması için elçi gönderilmiş ve görüşmeler yapılmıştır. Ancak konjonktürün hanlığın aleyhine dönmesiyle Prusya’ya daha yakın olan III. Petro’nun tahta geçmesiyle- Osmanlı Devleti bahane edilerek ittifak planları sonuçsuz bırakılmıştır.⁶⁰ Bu doğrultuda zaman zaman Osmanlı Devleti, Kırım üzerine bazı kısıtlamalar getirmek istediğinde ise hanların tepkisiyle karşılaşmıştır. Örneğin III. Selim Giray (h. 1655-1665) hanlık makamına geldiğinde Osmanlılara “*Çün mademki bizi Tatar Hanı yaptınız, şimdiden sonra yazacağım şeylere kulak verin! Filan hristiyanla bozuşma, falana müdara et, filanı incitme, filanı filan yap! Diye zinhar kâğıt gönderip o tarafların işlerini bu taraftan gayibane rey ve tedbir edip karıştırmayınız*”⁶¹ diyerek uyarıda bulunmuştur. Osmanlı-Kırım tabiiyet ilişkisinin siyasi yönünün yanı sıra sosyo-ekonomik açıdan da önemli farklılıkları bulunmaktadır. Örneğin Kırım Hanlığı, Osmanlı Devleti’ne vergi ödemezken Osmanlı Devleti, hanlara bazı ödemeler yapmıştır. “Teşrifat akçası” denilen bir ödeme hanlar tahta çıktığında yapılmış ya da “çizme-baha” denilen bir ödeme de Kırım Hanlığı orduları savaşa davet edildiğinde yine Osmanlı hazinesinden gönderilmiştir.⁶²

1.1.2. Kırım-Rusya Münasebetleri

14. yüzyılda Altın Orda’dan boşalan siyasi boşluğu doldurmaya başlayan yalnızca Moskova Knezliği değildir. 1360 ile 1380 yılları arasında hanlığın içine düştüğü bu siyasi boşluk içerisinde hâkimiyet için savaşan yirmi beş han ortaya çıkmıştır.⁶³ Kırım Hanlığı’nın kurucusu olarak kabul edilen Hacı Giray da bunlardan biridir. Altın Orda’nın ortak düşman olduğu bu siyasi konjonktürde Moskova ile dostane ilişkilerin Hacı Giray zamanında başlaması olasıdır. Nitekim Kurat, Altın Orda’ya karşı Hacı Giray ile III. İvan arasında şifahi yapılan bir anlaşmaya atıfta bulunmaktadır.⁶⁴ Bu iş birliğinin Hacı Giray’ın varisi Mengli Giray zamanında da sürdürüldüğü hatta bir üst seviyeye

Savaşları sonrasında imza edilen İstanbul Antlaşması’yla (1700) Rusya, Osmanlı payitahtında kendi elçisini bulundurma hakkı elde etmiş ve Osmanlı ile doğrudan diplomasi ilişkisine geçmiştir.

⁵⁹ Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım**, s. 370.

⁶⁰ Kırımlı, **Geraylar ve Osmanlılar**, s. 158-159.

⁶¹ Naima’dan aktaran Ülküsal, **Kırım-Türk Tatarları**, s. 66; Hammer-Purgstall, **Kırım Hanlığı Tarihi**, s. 97.

⁶² Kırımlı, **Geraylar ve Osmanlılar**, s. 150, 153.

⁶³ Yücel Öztürk, “Kırım Hanlığı”, ed. Osman Karatay ve Serkan Acar, **Doğu Avrupa Türk Tarihi içinde**, Kronik Yayınları, İstanbul, 2020, s. 577.

⁶⁴ Akdes Nimet Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, TTK, Ankara, 2019, s. 210, 219.

taşındığı malumdur.⁶⁵ Mengli Giray'ın Moskova'ya yakınlığının nedeni kardeşi Nur Devlet'le girdiği taht mücadelesinde Lehistan-Litvanya Birliği ile Altın Orda'nın Nur Devlet safında yer alması olabilir. Altın Orda'nın da Lehistan-Litvanya ve Nur Devlet bloğunu Osmanlı-Moskova-Mengli Giray karşısında oluşturmayı planlamış olması muhtemeldir. Mengli Giray'ın Altın Orda siyaseti takip edildiğinde bu doğrultuda hareket ettiği görülmektedir. 1480 yılında Altın Orda Hanı Ahmed Han'ın Moskova üzerine sefere çıktığı esnada Mengli Giray, Altın Orda'nın başkenti Saray'a saldırarak Knezi saldırıdan kurtarmıştır. 1502 yılında Saray şehrine yaptığı son seferde Mengli Giray Altın Orda Hanlığı'nı bir nevi devralmıştır.⁶⁶

Osmanlı-Rusya arasındaki ilk doğrudan iletişimin de 1492 yılında yine Mengli Giray aracılığıyla gerçekleştirildiği gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Altın Orda Hanlığı'nın içinde bulunduğu siyasi karışıklık sonrası meydana gelen kaosta zarar gören Rus ticaretini canlandırmaya yönelik olan bu ilk temasta Elçi Mihail Pleşçeyev'in⁶⁷ İstanbul'a gönderilmesi siyasi nitelik taşımasına ve süreklilik arz etmemesine rağmen ilk olması hasebiyle önemlidir. Nitekim bu temaslardan sonra her iki ülkenin özellikle ticari maksatlı olarak elçi teatisinde bulunduğu tarihi vesikalardan takip edilmektedir. Bununla birlikte kuzeyde meydana gelen siyasi meselelerin müzakereleri ve çözümü Osmanlı Devleti tarafından Kırım Hanlığı'na havale olunduğunda Osmanlı-Rus ilişkilerinde ticaretin ağırlığı, istisnalar da göz önünde tutularak 18. yüzyıla kadar devam etmiştir. Nitekim 1681 yılında Bahçesaray Antlaşması'nın Osmanlı-Rusya ve Kırım Hanlığı arasında üçlü olarak imzalanması, Osmanlı Devleti'nin kuzey siyasetini Kırım odaklı yürüttüğünü göstermektedir.⁶⁸

Rusya ve Kırım'ın karşı karşıya gelmesi ise Altın Orda Hanlığı'nın bakiyeleri durumundaki hanlıklar sebebiyle olmuştur. Kasım Hanlığı'nda⁶⁹ meydana gelen nüfuz mücadelesi sonucunda 1518'de iki taraf arasında gerilim artmıştır. Bunun sonucu olarak Kırım süvarileri Moskova üzerine bir sefer düzenlemiştir. Tatarların, Moskova üzerine yaptıkları bu seferler ve 15. yüzyılda Altın Orda'ya karşı Ruslarla yapılan doğal ittifak, çatışma odaklı bir ilişkinin benimsenmesinde etkili olmuştur. Böylece Rusya-Kırım ilişkilerinin ikinci safhası olan rekabet dönemine geçilmiştir.

⁶⁵ Kırım'a geldiği bilinen ilk Rus elçilik heyeti Knez Beklemişev başkanlığında 1474 yılında Kırım'a ulaşmıştır. István Vásáry, "Kırım Hanlığı ve Büyük Orda (XV-XVI. Yüzyıl) Hâkimiyet Uğruna Mücadele", (çev. Serkan Acar), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 29(1), 2014, s. 332.

⁶⁶ Leslie Collins, Altın Orda Hanlığı'nın ortadan kaldırılmadığını yalnızca el değiştirdiği ve Kırım Hanlığı'nın bu mirası doğrudan devraldığı savını ortaya koymaktadır. Bu noktada 16. yüzyılın sonlarına dek Kırım Hanlarının kendilerini Uluğ Orda hanı olarak tanımlaması göz önünde tutulduğunda Cengiz soyundan gelen Kırım Hanlarının bu mirası devraldığı savı yerinde bir değerlendirmedir. Vásáry, "Kırım Hanlığı ve Büyük Orda", s. 336-337. İlyas Kemaloğlu, III. İvan ve Ahmed Han arasındaki son mücadelede Mengli Giray'a hiç değinmez. İlyas Kemaloğlu, **Altınorda ve Rusya, Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s. 122-123.

⁶⁷ Pleşçeyev'e karşılık olarak Osmanlı Devleti'nden bir elçi gönderilmeyişi Osmanlıların Moskova'yla olan ilişkilere bakışını ortaya koyar niteliktedir. Rus Elçi'nin kabulü Mengli Giray'ın ricası için olmuş gibi görünmektedir.

⁶⁸ Oreshkova, "Rus-Osmanlı Savaşları", s. 556.

⁶⁹ Kasım Hanlığı için detaylı bir çalışma için bk. Serkan Acar, **Kasım Hanlığı (1445-1681)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

1.1.3. İlk Osmanlı-Rus Rekabeti: Osmanlı Devleti'nin 1569 Astrahan(Ejderhan) Seferi

Moskova Knezliği, 15. yüzyılda Altın Orda Hanlığı'nın hegemonyasından çıkarak doğu yönünde genişleme politikasına başlamıştır. Bu doğrultuda ilk saldırı noktası Altın Orda'nın bakiyesi durumundaki Kazan Hanlığı olmuştur. III. İvan tarafından 1487'de ilk kez işgal edildiğinde Kazan hemen Moskova'ya bağlanmamış; ancak başına Rus yanlısı bir han getirilmiştir. Bununla birlikte 1521'de Kırım'da hüküm süren Giraylardan Sahib Giray'ın Kazan tahtına çıkmasıyla buradaki Rus nüfuzu silinmiştir. Bunun üzerine ikinci bir Rus müdahalesi 1530'da gelmiş fakat başarılı olamamıştır. Söz konusu sefer sonucunda Ruslara vergi ödemeye başlayan Kazan halkının 1552'de başlattığı isyan hanlığın sona ermesine sebep olmuştur. 1547'da kendini tüm Rusya'nın çarı (imparatoru) olarak ilan eden IV. İvan, 1552'de Kazan'ı kuşatmış ve burayı ilhak etmiştir.⁷⁰ Kazan Hanlığı'nın Ruslar tarafından ele geçirilmesi hem Türk hem de Rus tarihi açısından önem arz eder. İtil Bulgarlarının İslamiyet'i kabul ettikleri 920 yılından beri İdil (Volga) boyu (yaklaşık 700 yıl) bir Türk-İslam toprağıydı.⁷¹ Rusların burayı ele geçirmesiyle birlikte bölgedeki Türk nüfuzu Rusya lehine değişmeye başlamıştır. Nitekim dört yıl sonra Rusya'nın Astrahan'ı ele geçirmesi bunun ilk emarelerindendir. Kazan ve Astrahan'ın Rusya tarafından ele geçirilmesi Osmanlılar için Rus sorununun başlangıcı sayılabilir.⁷² Rusya tarihine bakıldığında ise Kazan'ın fethedilmesinin Ruslar açısından önemi yine göze çarpar. Kazan, hâkimiyet altına alınan ilk Rus olmayan devletti ve Nogay, Sibir, Astrahan Hanlıkları üzerine yapılacak harekâtın hem bir başlangıç noktası hem de Rus işgalleri için Volga ortasında güçlü bir kale olmuştur.⁷³ Zira bu hanlıkların teker teker ele geçirilmesi yüzyıllardır devam eden Moğol egemenliğinin Rus topraklarından atılması anlamına gelmekteydi. Moskova şehrinin simgesi hâline gelen ve bugün oldukça ikonik bir yapı olan dokuz rengârenk soğan kubbesiyle Kızıl Meydan'daki ünlü Aziz Vasil Katedrali⁷⁴ (Собор Василия Блаженного/ Sobor Vasiliya Blajennogo) Kazan'ın alınması anısına inşa ettirilmiştir. Rusların Kazan'da elde ettikleri zaferin ikinci anısı ise Kremlin Sarayı'nda yer alan Ebedi Uyku Katedrali'ndedir. Bu anı katedralde çarların yeri olarak bilinen tahtın tam karşısında bulunan ve Aziz Mikail'e adanmış "Kilise

⁷⁰ İsmail Türkoğlu, "Kazan Hanlığı", **DİA**, içinde, c. 25, Türkiye Diyanet Yayınları, İstanbul, s. 137. Ruslar, Kazan Hanlığını ortadan kaldırarak ilk kez bir Türk kavmini hâkimiyetleri altına almıştır. Turhan Dılmaç, **Rusya'nın Ruhü Efsane ile Gerçek Arasında**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2022, s. 58. Bu ilk adımın ardından Rusya süratle Asya üzerindeki Türk coğrafyasında yayılma politikasına başlamıştır. Detaylı bir çalışma için bk. Michael Khodarkovsky, **Türkistan ve Avrasya Steplerinde Rus Yayılmacılığı: Bir Sömürge İmparatorluğu'nun oluşumu (1500-1800)**, (çev. Mehmet Akif Koç), Selenge Yayınları, İstanbul, 2021.

⁷¹ Kürşad Köse, "Rus ve Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti'nin 1569 Astarhan Seferi", **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2(3), 2020, s. 65.

⁷² Halil İnalçık, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul, 2017, s. 147.

⁷³ Hosking, **Rusya ve Ruslar**, s. 170.

⁷⁴ Собор Василия Блаженного, (Sobor Vasiliya Blajennogo) *Bakire'nin Şefaati* ya da *Bakire'nin Örtüsü* olarak da bilinir.

Savaşçısı” ikonudur. Bu ikonda arkada alevler içinde yanan bir şehir (Kazan şehri olduğu söyleniyor) ve üç kol hâlinde ilerleyen bir ordu görülür.⁷⁵

Kazan’ın ele geçirilmesinden sonra Rusya, bu sefer Astrahan’a yönelmiştir. Hazar kıyılarında yer alan şehrin siyasi kıymetinin yanı sıra İran’la kurulacak bağlantı sayesinde Ruslara ekonomik getirisi de olacaktır. Altın Orda’nın çöküşünden sonra iç karışıklıklar nedeniyle oldukça zayıf bir vaziyette bulunan Astrahan Rus tehdidine fazla direnememiştir. Nitekim İdil boyunca inen küçük bir Rus kuvveti şehri kısa bir kuşatmanın ardından 1556 yılının sonunda veya 1557 yılının başında ele geçirmiştir. Astrahan şehrinin de Rusların eline geçmesiyle birlikte İdil Nehri ve çevresi de Ruslaşmaya başlamıştır. Türk yerleşmesi olan İdil havzası beyaz sular anlamına gelen Volga adıyla anılmaya başlamıştır. Ruslar ticari açıdan da önemli olan bu su yolunu, kıymetini ifade etmek üzere *Волга матушка река/ Volga matuşka reka* yani Anacık Nehir Volga olarak adlandırmışlardır.⁷⁶ Volga’nın Ruslara sağlamış olduğu ulaşım imkânı Ruslar için hayati bir önem taşımıştır.

Yaşanan bu gelişmelere karşın Rusya’nın Türk nüfuz alanlarında ilerlemesinin Osmanlı Devleti’nin gündeminde pek yer bulamadığını döneme ait kroniklerden takip etmek mümkündür. Osmanlı idarecilerinin dikkatinin bu coğrafyaya çekilmesindeki ilk etken ise hacı adaylarının şikâyetlerini İslam halifesi olan Osmanlı Sultanı’na arz etmesi olmuştur. 16. yüzyılda Özbek Hanlığı ve İran arasındaki savaştan ötürü İran yolunu kullanamayan Özbek hacıları alternatif olarak Astrahan yolunu kullanmayı denemiş; ancak Rusların zorluk çıkarmasıyla teşebbüsleri akim kalmıştır. Çözüm olarak Özbek ve Hive Hanları Osmanlı Sultanı’na başvurmuştur.⁷⁷ Ancak bu durum askerî bir sefer için sebep olmakla birlikte reel politik açıdan tek başına yeterli değildir. Öte yandan Osmanlı’nın 16. yüzyılda doğudaki en büyük rakibi olan İran ile savaşları sırasında yaşadığı lojistik sorunlar olayların farklı bir açıdan değerlendirilmesine imkân sunar. Birçok kez İran topraklarına girmeyi başaran Osmanlı ordusu iâşe ve mühimmat sorunları sebebiyle burada uzun süre tutunmayı başaramamıştır.⁷⁸ Bu açıdan bakıldığında Hazar kıyısında yer alan Astrahan’ın Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmesiyle İran’a düzenlenecek harekâtlarda kullanışlı bir üs elde edilmiş olunacaktır. 1563’te Sokollu Mehmed Paşa tarafından projelendirildiği söylenen Don ile Volga Nehirleri arasında açılacak bir kanaldan ince donanmanın geçmesiyle Osmanlı-İran harplerinde büyük bir üstünlük sağlanabilecektir. Diğer taraftan her ne kadar Rusların Kafkasya ilerleyişi Osmanlıların öncelikli gündeminde olmasa da özellikle Terek Nehri⁷⁹ üzerinde yapılan Rus tahkimatları bölgede nüfuzun

⁷⁵ Isabel De Madariaga, **Korkunç İvan**, (Çev. Emin Tanrıyar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.125. Bk. EK 1.

⁷⁶ Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan**, s. 169.

⁷⁷ Akdes Nimet Kurat, “The Turkish Expedition to Astrakhan in 1569 and the Problem of the Don-Volga Canal”, **The Slavonic and East European Review** 40(94), 1961, s. 13.

⁷⁸ Konuyla ilgili bk. Bekir Küttükoğlu, **Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1993.

⁷⁹ Kuzey Kafkasya’dan geçerek Hazar Denizi’ne dökülen nehir. Nogaylar, Çerkezler gibi önemli Kafkas kabileleri bu nehir boyunca yerleşmişlerdir.

Osmanlı Devleti aleyhine değişmesine sebep olabilecek durumdadır. Dahası 1554 yılında bölgedeki bazı Çerkes beyleri tarafından Osmanlılara karşı Rusya'dan yardım talep edildiği de bilinmektedir.

⁸⁰ Nitekim Ruslar; 1555'te Beştav Çerkesleri, 1557'de Kabardey Çerkesleri ve sonrasında Don ve Terek Nehirleri etrafında yerleşmiş olan Kazaklar ile kuzey doğu Karadeniz hattında yerleşmiş İsmail Mirza idaresindeki Büyük Nogay topluluklarını kontrol altına almışlardır.⁸¹ Hatta 1561'de Çar IV. İvan, Temrük beyinin kızı ile evlenerek buradaki etkisini arttırmıştır. Tüm bu olgular göz önünde tutulduğunda Osmanlıların İdil boyu üzerine açtığı seferin alt metni de ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin Astrahan üzerine bir sefer düzenlemesine dair fikirler ilk olarak 1563 yılında dillendirilmeye başlanmıştır. Ancak Kanuni Sultan Süleyman, Rusya'yla daha önce savaşılmadığı, bu devletle ticari ve diplomatik ilişkilerin olduğunu ve Astrahan'ın hiçbir zaman Osmanlı mülkünde olmadığı gerekçeleriyle bu sefere karşı çıkmıştır.⁸² 1563'te bu seferden vazgeçilmesinde Kırım Hanı Devlet Giray (h. 1551-1577) da etkili olmuş olabilir. O dönemde Kırım'da bulunan Rus Elçi Nagoy'un raporuna göre Devlet Giray, İstanbul'dan Kırım'a gönderilen haberci bir çavuşa, Rus çarının Kırım ile barış içinde olduğunu söylemiştir. Ayrıca İstanbul'a yolladığı adamı vasıtasıyla Sultan'a Astrahan seferinin başarı şansının az olduğunu, fethin gerçekleşmesi durumunda dahi buranın korunmasının güçlüğü ve Rusların burayı tekrar ele geçirebileceğini bildirmiştir. Dolayısıyla harcanan zaman, para ve asker boşa gidecektir.⁸³ 1563'te rafa kaldırılan sefer 1566'da tahta çıkan Sultan II. Selim'e tebrik için gelen Hive Hanı'nın elçisi Haydar Bahadır'ın hacıların Astrahan'dan geçişlerin Ruslar tarafından engellendiği hususundaki şikâyetleriyle tekrar gündeme gelmiştir. Bunun yanında Rus yayılmasının kendi çıkarları açısından arzettiği tehlikeleri fark eden Kırım Hanı Devlet Giray da Rus ve Çerkesler arasındaki giderek artan yakın ilişkiler konusunda Osmanlıları uyarılmaktadır.⁸⁴ Ancak seferin gidişatından anlaşılacağı üzere Devlet Giray, buraya yapılacak harekâtın kendi kontrolünde olmasını, Osmanlı kuvvetlerinin Tatar atlılarına destek için bulunmasını beklemektedir.

⁸⁰ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI.-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)**, TTK: Ankara, 2011, s. 56-57. Mehmet Ali Çakmak, "XIII. Yüzyılda Kafkasya", **Osmanlılar içinde**, c. I, Yeni Türkiye Yayınları: Ankara, 2014, s. 614.

⁸¹ Mehmet Alpargu, "XVI. Yüzyılın Ortasında Nogay Türkleri ve Ordaları"ndan aktaran Yüksel, **Rusya'nın Karadeniz Devleti Olma Süreci**, s. 3.

⁸² İlyas Kamalov, **Rus Elçi Raporlarında Astrahan Seferi**, TTK: Ankara, 2011, s. 51. Osmanlı Devleti'nin 1563'te sefer niyeti o dönem Kırım'da bulunan Rus Elçi Nagoy'un raporlarından da takip edilebilir: "1563 senesi Eylül'ünde Türk hünkârı, Devlet Giray Han'a gönderdiği bir çavuş vasıtasıyla ilkbaharda Astrahan üzerine yürümek için hayvanları beslemesini ve ihtiyat kuvvetleri hazırlamasını emretmiştir. Türk Sultanı, han ile beraber kendi şehzadelerini de yollayacak; onlarında emrinde külli miktarda asker ve yeniçeri olacaktır. Türk Sultanı bin araba hazırlanmasını emrediyor. Türkler büyük bir kuvvete gemilerle Don Irmağı üzerinden İlavlya Çayı'na kadar çıkacak İlavlya'nın ağzında arabaları küçük gemilere yükleyerek küçük Çerepaha Çayı'na kadar yedi verst mesafeyi kat ettikten sonra bugünkü Kaçalinski mevkiinden itibaren Çerepaha Çayı'nın ötesinden Volga Nehri'ne doğru ineceklerdir." İnalçık, **Kırım Hanlığı Tarihi**, s. 150.

⁸³ İnalçık, **Kırım Hanlığı Tarihi**, s. 150.

⁸⁴ Köse, "Rus ve Osmanlı Kaynaklarına Göre", s. 67.

Neticede Osmanlı Devleti nihayet bir sefer düzenlemeye karar vermiş ve 1569 yılında Astrahan üzerine yapılacak bu sefer için Çerkes Kasım Paşa görevlendirilmiştir. Sefere yaklaşık 2.000-3.000 yeniçeri, 15.000 Türk atlısı ve 40.000-50.000 civarında Tatar kuvveti katılmıştır.⁸⁵ 10 Temmuz 1569'da Don Nehri yolunu takip etmek üzere Azak'tan çıkan Osmanlı kuvvetleri, 15 Ağustos'ta gemileri sürükleyerek Volga Nehri'ne taşıyacakları Perevoloka bölgesine ulaşmıştır. Bu sırada, 1558'den beri Livonya ile harp hâlinde bulunan Rusya'dan herhangi bir karşılık verilmemiştir. Ancak gemileri sürükleme işi sanıldığından daha meşakkatli olunca Osmanlı gemileri teçhizatları bırakarak Azak'a geri dönmek zorunda kalmıştır. Kalan kuvvetler karayolu üzerinden yürüyüşlerini tamamlayarak Astrahan'a ulaşmayı başarmıştır. Bununla birlikte eski Astrahan şehrini boşaltılmış bulan Osmanlılar, yeni yapılan istihkâmlara önemli bir saldırı yapmadan kış gelince seferi tamamlayamamıştır. Bölgedeki hayli zor olan iklim koşulları, askerlerin özellikle de Tatar kuvvetlerinin Astrahan'da kalmak istememeleri ve buradaki iâşe güçlüğü gibi nedenlerden Ruslarla ciddi bir çatışmaya girmeden Azak'a dönmek üzere yola çıkılmıştır.⁸⁶ Ancak dönüş tam anlamıyla bir bozgun hâline gelmiş, bastıran kış şartları nedeniyle binlerce asker kaybedilmiş ve atları telef olmuştur. Osmanlıların elinde esir olarak bulunan Rusların Nogaylara gönderdiği Elçi Maltsev raporunda durumun vahametini şu şekilde anlatmıştır: *“Ve efendim, birçok Türk açlıktan öldü, onların atları da öldü.”*⁸⁷

Kıbrıs Seferi'yle (1570) Osmanlı Devleti'nin ilgisi kuzeyden şimdilik uzaklaşmış ve İdil üzerine gitmeyi bir daha düşünmemiştir. Böylece Astrahan seferi tam anlamıyla başarısız olmuştur. Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği bu sefer için iki devlet arasındaki münasebete ilk savaş demek yerine ilk temas demek daha doğru bir tespit olacaktır. Gerek Rusya'nın Livonya Savaşları ile meşguliyeti gerekse Osmanlı Devleti'ne mukavemet edemeyeceği bilinciyle Rusya zaten karşı bir ordu göndermemiştir. Prens Serebryany komutasında bir birlik Astrahan'a ulaşmış ancak bir çatışma çıkmamıştır.⁸⁸ İki devlet arasındaki diplomatik münasebetlerin kesintiye uğramaması da bunun önemli bir işaretidir. Osmanlıların Astrahan harekâtı devam ederken Çar IV. İvan, II. Selim'in cülusunu tebrik etmek üzere Elçi Novosiltsev'i barış temennilerinin yer aldığı bir mektupla⁸⁹ Osmanlı başkentine göndermiştir. Bu ziyarette karşılıklı çatışma olmaması durumu dile getirilmiş, Osmanlılar Ruslara herhangi bir saldırı gerçekleştirmeyerek yalnız Orta Asyalı hacılar için güvenli

⁸⁵ Kamalov, **Rus Elçi Raporlarında**, s. 33, 75-76; Kurat, **Türkiye ve İdil Boyu**, s. 130, Ekler s. 036; Kurat, “The Turkish Expedition to Astrakhan”, s. 16.

⁸⁶ Kurat, “The Turkish Expedition to Astrakhan”, s. 17-20.

⁸⁷ Kamalov, **Rus Elçi Raporlarında**, s. 80.

⁸⁸ Kurat, “The Turkish Expedition to Astrakhan”, s. 19.

⁸⁹ “Tahta cülusunuzu tebrik etmek ve aradaki dostluğu kuvvetlendirmek için elçilerimizi İstanbul'a göndermek çaresini ararken sizin askerinizin Keşe ve Azak tarafında bizim Astrahan kalemiz üzerine geldiklerini haber verdiler. Buna çok hayret ettik... Şayet şimdi arada bir düşmanlık sebebi varsa, sizinle dostluğu nasıl iade edebileceğimizi bildiriniz. Bu iş herhalde, arada fesatçı kimselerin dedikodusuyla olmuştur.” ... “Bu yazı Astrahan beyliğimizin on beşinci senesinde yazılmıştır.” İnalçık, **Kırım Hanlığı Tarihi**, s. 164.

bir güzergâh oluşturmak istediklerini⁹⁰ Ruslara bildirmişlerdir. Novasiltsev'den sonra gönderilen Andrey Kuzminsky'nin getirdiği mektupta IV. İvan Terek Nehri'nde yer alan istihkâmların yıkılması da dâhil olmak üzere Müslüman hacılar için gerekli kolaylıkların sağlanması ve Kırım hanına ödenmesi gereken yıllık verginin şartlarını kabul ettiğini Sultan II. Selim'e bildirmiştir.⁹¹ Bundan sonra Osmanlı Devleti, Kazan ve Astrahan Hanlıkları'nın Rus işgalinden kurtarılması için ikinci bir askerî operasyon yapmamış; ancak Rusya'ya gönderdiği elçileri vasıtasıyla bu iki eski Tatar hanlığının Osmanlı Devleti'ne iadesini gündeme getirmiştir. 1593-1594 yıllarında Osmanlı Devleti'ne gelen Rus elçileriyle Moskova'ya dönen Türk elçiler, Çar Boris Godunov'a Sultan III. Murad'ın Kazan ve Astrahan'ı talep ettiği bir namesini sunmuştur. Bu talep karşısında Çar, bölgedeki Müslümanlara ibadet serbesti tanınacağını belirterek Sultan'ın talebini reddetmiştir.⁹²

Kazan ve Astrahan Hanlıkları'nın Ruslar tarafından ele geçirilmesi Moskova-Kırım rekabetinin Ruslar lehine değişmesine neden olmuştur. Hatta bir sonraki hedef olarak Kırım'ın ele geçirilmesi dahi Rusların siyasi gündemine getirilmiştir. IV. İvan döneminin etkili isimlerinden Rahip Silvester ve Boyar Adaşev, Kazan ve Astrahan Seferleri'nin ardından Kırım Hanlığı'nın üzerine gidilmesi yerine Livonya'ya karşı harekâta geçilmesi politikasını eleştirmektedir. Ancak IV. İvan dış politikasını eleştirenleri hain olarak görmüş ve yeni çarlığın yönünü doğudan batıya doğru çevirmiştir.⁹³ Bununla birlikte dış politikadaki bu değişiklik Rus sınırlarını Osmanlı Devleti'ne yaklaştırdığı gerçeğini perdelememelidir. Rusların batıya yönelmeleri kuzey için tam bir güvenlik oluşturmamış ve dönem dönem çatışmalar devam etmiştir. Buradan hareketle denilebilir ki Rusların, Kazan ve Astrahan'ı alması Osmanlı-Rus ilişkilerindeki değişimin başlangıcıdır.⁹⁴ Bu bağlamda Astrahan Seferi (1569) Osmanlı-Rusya arasındaki ilk siyasi karşılaşmadır.⁹⁵ Yukarıda da belirtildiği üzere 1569 yılına kadar iki devlet arasındaki ilişkiler oldukça sınırlı kalmış ve genellikle ticari ilişkiler üzerine yoğunlaşmıştır. Buna ek olarak Osmanlı Devleti, Rusya'yı eşiti olarak saymayarak

⁹⁰ Sultan, Çar'a göndediği mektubuna “*Kapımıza dostluk ve samimiyetle intizar eden hükümdarları hazineler ve memleketler vererek barışa kavuşturur, onları diğerleri arasında mümtaz kılarız.*” diyerek başlamış ve devamında sefer sebeplerini ve amaçlarının Rus halkına zarar vermek olmadığını şöyle açıklamıştır: “*Fatih Mehmed'in “Keefe vilayetini fethettiğinden beri Kırım vilayeti hanları ve Çerkes memleketleri beyleri (banları) bize tâbi olmuşlardır. Halbuki siz imparatorluğumuz ülkelerine dahil bulunan Kabartay vilayetinde eski dostluğa aykırı olarak kale yaptınız ve bundan başka Hacı Tarhan (Astrahan) taraflarından Deşt-i Kıpçak ve Maverâünnehr Müslümanları bu tarafa gelirken adamlarınız onların yollarını kapadılar. O taraflardaki bütün beyler ve sultanlar kapımıza başvurarak himaye ve yardım istediler. Bunun üzerinedir ki ben de Kırım hanı ile beylerimden bazılarını gönderdim. Kırım hanı, elçisini dört beş yıldır göndermediğiniz için, bizim askerimizle memleketinize kaç defa akın etmek istediği halde, biz, dostluğumuz sebebiyle ona müsaade vermedik. Ve hudut boyunda iki yıllık sefer hazırlığı yapılmış bulunduğu halde yalnız o tarafa nezaret ile iktifa ederek memleketinizden hiçbir yere zarar eriştirmedik.*” İnalçık, **Kırım Hanlığı Tarihi**, s. 164-165.

⁹¹ Kurat, “The Turkish Expedition to Astrakhan”, s. 21. IV. İvan mektubunda Kabartayların Sultan'a ait olmadığını bilse Terek üzerinde böyle bir kale inşa ettirmeyeceğini dile getirmiştir. Kurat, **Türkiye ve İdil Boyu**, s. 151. Burada Çar'ın Osmanlıları yatıştırmak istediği açıktır. Nitekim yukarıda da görüldüğü üzere Temrük Bey gibi Çerkez beyleri Osmanlı Devleti'ne karşı kendisinden yardım istemiştir.

⁹² Novoselskiy'den aktaran Yüksel, **Rusya'nın Karadeniz Devleti**, s.8.

⁹³ De Madariaga, **Korkunç İvan**, s. 159, 209.

⁹⁴ İnalçık, **Kırım Hanlığı Tarihi**, s. 147.

⁹⁵ Kurat, “The Turkish Expedition to Astrakhan”, s. 10.

bu devletle münasebetleri Kırım Hanlarına ya da Kefe Valilerine havale etmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu sefer için gönderdiği asker sayısının azlığı göz önünde bulundurulduğunda Rusya'yı ciddi bir rakip ve tehlike olarak görmediği de anlaşılmaktadır. Bu duruma Osmanlı-Kırım ilişkileri perspektifinden bakıldığında ise Devlet Giray Han'ın Osmanlıların Hazar coğrafyasında kuvvetlenmesini istememesi gibi onların da Kırım'ın özerklik statüsünü tehlikeye atacak ölçüde kuzeyde nüfuz kazanmasına karşıydı. Kuzeyde Kırım ya da Rusların tam bir hâkimiyet kurmasını engelleyecek denge unsurunun oluşması Osmanlı politikası açısından da önemliydi.⁹⁶ Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin bu ilk seferi değerlendirilirken bu nokta da göz önünde bulundurulmalı ve söz konusu harekâtın başarısı, başarısızlığı ya da hedefine ne ölçüde ulaştığı Osmanlı Devleti'nin kuzeydeki denge politikası çerçevesinde yorumlanmalıdır.

Osmanlı Devleti'nin 1569 yılında İdil boyuna açtığı bu seferde etken, Rusya'nın Kafkasya üzerindeki yayılması olmakla birlikte diğer bir faktör İran üzerinde baskı kurma fikri olmalıdır. Nitekim sefer haberleri ortaya çıktığında Osmanlı kamuoyunda ve yabancı elçiler arasında bu bölgede Don ile Volga arasında bir kanal projesi de konuşulmaya başlanmıştır.⁹⁷ Kanal ile ilgili spekülasyonlar⁹⁸ tam manasıyla cevaplanamamakla birlikte bu su yolunun Hazar Denizi'ne ulaşabileceği düşünüldüğünde Osmanlı-İran savaşlarında en önemli sorunlardan biri olan lojistik sorununun çözüleceği açıktır. Böylece Osmanlı Devleti'nin İran üzerine yürüteceği seferlerde daha etkili olacağı aşîkârdır.

1.1.4. Çatışma Döneminin Başlangıcı: Astrahan Seferi ve Sonrası (1570-1637)

Osmanlı Devleti'nin 1570 yılında biten Astrahan Seferi'nden 1677'ye değin Osmanlılar ve Ruslar arasında 1637-1642 yılları arasındaki Don Kazaklarının Azak'ı işgalleri hariç, sıcak bir çatışma ya da yoğun bir ilişki meydana gelmemiştir. Bir yüz yılı aşkın süre içerisinde Osmanlı Devleti'nin haricî olarak batıda Avusturya (1593-1606) doğu da ise İran (1603-1612) savaşlarıyla ve ülke içerisinde de Celali İsyanları'yla meşguliyeti kuzey bölgelerinin devlet gündemine gelmemesinin önde gelen sebeplerinden biri olmuştur.⁹⁹ Bu dönemde de Osmanlı Devleti'nin 17.

⁹⁶ Kırımlı, *Geraylar ve Osmanlılar*, s. 132-133.

⁹⁷ Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu*, s. 43.

⁹⁸ Halil İnalçık 1948 yılında konu ile ilgili Belleten Dergisi'nde yayınladığı makalesinde dönem kroniklerinden edindiği bilgilerle birlikte kanalın 1/3'ünün üç ayda kazıldığını belirtmiştir. Halil İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü", *Belleten*, 12(46), 1948, s. 379. Bununla birlikte Akdes Nimet Kurat ise kanal meselesinin Osmanlı kamuoyunda ve elçilik mahfillerinde konuşulmakla birlikte Osmanlı resmî belge ve yazışmalarında herhangi bir kayda girmediğini belirtmiştir. Benzer bir şekilde kanal kazılacağı ile ilgili söylentileri bazı Rus temsilcilerin (Nagoy) de duyduklarını ama kanalın kazıldığı ya da teşebbüsü ile ilgili herhangi bir resmî kayda girmediğini aktarmıştır. Buna ek olarak konuyu jeopolitik olarak da ele alan Kurat bu tepelik ve dağlık bölgenin 16. yüzyıl teknolojisi ile kazılarak bir kanal yapılmasının imkânsızlığını da belirtmiştir. Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu*, s. 18, 20, 43. 18. yüzyılın başında Rus Çarı Petro tarafından da yapılması gündeme getirilen kanalın ancak Sovyetler döneminde 1932 yılında yapımına başlanmıştır. Fakat II. Dünya Savaşı'nın (1939-1945) başlamasıyla sekteye uğramış ve 1948-1952 yılları arasında tamamlanmıştır. P. A. Warneck, "The Volga Don Navigation Canal", *The Russian Review*, 13(4), 1954, s. 286.

⁹⁹ İnalçık, *Kırım Hanlığı Tarihi*, s. 116.

yüzyılın sonuna dek Kırım Hanlığı'nı merkez alan kuzey politikasını sürdürdüğü görülmektedir. Buna ilaveten 17. yüzyılın ortalarına değin Rusya'nın da bilinçli bir şekilde Osmanlı Devleti ile karşılaşmaktan kaçındığını söylemek yanlış olmayacaktır. 1598-1613 yılları arasında IV. İvan'ın varis bırakmadan ölmesi, bir dizi isyan ve Lehistan gibi yabancı devlet müdahalesinin meydana geldiği Fetret/Karışıklık Dönemi'ndeki (*Smutnoe Vremya/Смутное Время*) otorite boşluğu Rusya'nın güney politikasındaki pasif tutumunu açıklamaktadır. 1637 yılında Don Kazaklarının Azak'ı işgali sonrası Rusya'dan istedikleri yardımın karşılıksız kalması da bu durumu doğrular niteliktedir.¹⁰⁰ Dolayısıyla bu dönemde de kuzeyde yoğunluklu olarak Kırım-Rusya arasındaki temaslar devam etmiştir. Bununla birlikte bu ilişkiler değerlendirilirken, Osmanlı Devleti'nin gerek batıda gerekse doğudaki seferlerinde Kırım Tatar süvarilerinden büyük ölçüde faydalandığını ve bu nedenle zaman zaman Kırım Hanlığı'nın kuzeydeki seferlerine ara vererek Osmanlı ordularının yanında savaşa gitmesi mecburiyetleri gözönünde bulundurulmalıdır. Sonuç olarak da Kırım bu dönemde tam bağımsız bir şekilde kuzeydeki yağma-talan ve yıpratma akınlarını kesintisiz olarak sürdürememiş ve Rusları baskı altında tutamamıştır. Ancak yine de bazı Kazak akınları da sayılmazsa Rusya da bundan yaralanamamış ve doğrudan Kırım'a saldırmamıştır.

Altın Orda'nın bakiyesi durumundaki Kazan ve Astrahan Hanlıkları'nın Rus hâkimiyetine geçmesi gerek siyasi gerek ekonomik açıdan Rusya için oldukça önemli bir hamledir. Rusya bu sayede "Büyük Orda" olarak da anılan Altın Orda'nın mirası üzerinde hak sahibi olduğunu iddia etmiş ve Altın Orda coğrafyası üzerinde yayılma politikasını bu meşru zemine dayandırmıştır.¹⁰¹ Bununla birlikte başlangıçta Kırım Hanlığı ile kurduğu iyi ilişkiler hanlıkların ilhakıyla birlikte tam anlamıyla rekabete dönüşmüş ve 16. yüzyılın ortalarından itibaren Kırım'ın da Rusya'ya ilhakı boyarlar arasında gündeme gelmeye başlamıştır. Kırım'ın, Kazan, Kasım ve Astrahan Hanlıkları'na kıyasla daha sağlam bir askerî ve siyasi yapıya sahip olması ve döneminin önde gelen devletlerinden birinin himayesini sağlamış olması Rusya için hanlığın hâlen çok güçlü bir rakip olduğunu göstermektedir. Nitekim Astrahan seferinin ardından 1571'de Kırım Hanı Devlet Giray'ın Moskova önlerine giderek şehrin dış mahallelerini yakması ve bu sırada IV. İvan'ın da Moskova'dan kaçışı Kırım'ın zorlu bir düşman olduğunun ispatıdır.¹⁰² 1588'de Kırım'da han olan Gazi Giray (h. 1588-

¹⁰⁰ Rusya, Azak'ın işgalinin ardından Don Kazaklarını açık bir şekilde desteklememekle birlikte özellikle lojistik anlamda bu sefere katkıları olduğu bilinmektedir. İşgal sırasında Azak'ta bulunan Rus görevli Çirkov'un aktardığına göre Moskovalı tüccarlar kuşatma esnasında Kazakların her türlü ihtiyaçlarını karşılamış ve bazı Moskovalılar da bizzat kuşatmaya katılmıştır. A. A. Novoselyskiy, **XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devleti'nin Tatarlarla Mücadelesi**, (Çev. Kemal Ortaylı), (Haz. Erhan Afyoncu, İlyas Kamalov), Ankara, TTK, 2011, s. 278.

¹⁰¹ Moskova Knezlerinin Altın Orda'nın hükümdarlarının halefleri olarak görülmesi yaklaşımı ilk olarak "Avrasya Steplerinde, s. 72.

¹⁰² Horsey'den aktaran Madriaga atmosferi şöyle tasvir etmiştir: *Moskova'daki ceset sayısı o kadar çoktu ki "Moskova Nehri bile ölüleri taşıyamıyordu."* Moskova'dan cesetleri temizlemek bir yılı almıştır. De Madariaga, **Korkunç İvan**, s. 315. Novoselyskiy ise Devlet Giray'ın bu sefer esnasında yaşlılıktan at üstünde dahi duramadığını hatta seferin asıl amacının Moskova dahi olmadığını, Kozely denilen yere kadar planlanan yağmanın Rus ordusundan Kırım atlılarına katılanların rüzgârıyla birlikte Moskova'ya ulaştığını yazarak bu sefere farklı bir boyuttan bakarak Kırım'ın da iç karışıklıklar içinde olduğunu ekleyerek seferin çok önemsenmesi gerektiğini ima etmektedir. Novoselyskiy, **XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında**, s. 21.

1596) 1591’de Moskova üzerine bir sefer düzenlemiş ancak Osmanlı-Avusturya Savaşı’nın (1593-1606) başlamasıyla geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak, yapılan antlaşma sonucunda Moskova çarı, Kırım Hanlığı’na 10.000 ruble vergi ve her yıl hediye göndermeyi taahhüt etmiştir.¹⁰³ Bu iki örnekten anlaşıldığı üzere 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde kuzeyde bakiye hanlıkların Rusya tarafından ilhakına karşın ağırlık Kırım Hanlığı’ndadır.

17. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı-Rus ilişkileri önemli bir gündem oluşturmamış, Kırım Hanlığı’nın Rusya’ya karşı yağma ve yıpratma akınları devam etmiştir.¹⁰⁴ Rusya ve Kırım’ın doğal nüfuz alanı içinde bulunan Nogay ve Kazak topluluklarını kimin himaye edeceği noktası iki hâkim güç arasında en temel anlaşmazlık nedenidir.¹⁰⁵ Rusya-Kırım ilişkileri bağlamında bölgede Osmanlı Devleti dışında bir diğer önemli aktör de Lehistan-Litvanya Birliği’dir. Birlik, 16. ve 17. yüzyıllardaki dış politikasını Moskova ve Kırım’ın güçlenmemesi üzerine inşa etmiştir. Bu doğrultuda, zaman zaman bu üçlüden biri dışarıda kalacak şekilde çeşitli kombinasyonlarda ittifaklar da kurmuşlardır.¹⁰⁶ Kurulan ittifakların büyük çoğunluğu Birlik ve Kırım’ın Rusya’ya karşı olduğu ittifaklardır. Buna mukabil Rusya da Osmanlı Devleti’nin kuzeydeki yayılma sahası üzerinde bulunan Lehistan’a karşı Osmanlılarla ittifak kurmaya çabalamıştır. Rusya ve Lehistan arasında meydana gelen Smolensk Savaşı (1632-1634) arifesinde Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Lehistan’a karşı atılacak adımlar için bazı diplomatik temaslar olmuştur.¹⁰⁷ Ancak Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki bu barış atmosferinde de Kırım Hanlığı kendi politikaları doğrultusunda Rusya’ya akınlar düzenlemiştir.¹⁰⁸ Buradan yola çıkılarak, Osmanlı Devleti ile Kırım’ın zaman zaman aynı dış politikayı takip etmediği söylenebilir. Bu durumun önde gelen nedenlerinden biri de Rusya’nın güneye doğru genişlemesi ve hanlığın bunun farkında olmasıdır. Dolayısıyla Osmanlılar için uzaktaki tehlike Kırım için yakın düşmandır. Örneğin, 1637 yılında Don Kazakları Moskova’nın yardımıyla Azak Kalesi’ni işgal ettiğinde Kırım’daki Rus elçilere işgal ve Azak yakınlarında yapılan yeni Rus şehirleri sorulmuş ve elçilerin bu durumu geçiştirmeye çalışması üzerine Mehmedşâ Ağa “*Moskova elçileri bize doğruyu söylemiyorlar, bizi aldatmaya çalışıyorlar. Çar yeni yeni şehirler yaptırmakta ve durmadan Kırım’a yaklaşmaktadır. Kırım’a hediyeler göndermesine rağmen Azak’ın alınmasını o emretmiştir. Eski Moskova Çarları aynı usulleri tatbik ederek Kazan ile Astrahan’ı aldılar, şimdi de Kırım’ı almak istiyorlar*” demiştir.¹⁰⁹ Dolayısıyla Kırım Hanlığı, Rusya’nın yayılma

¹⁰³ İnalçık, **Kırım Hanlığı Tarihi**, s. 194.

¹⁰⁴ 1645 yılında Moskova üzerine düzenlenen seferde Kırım Hanlığı 6300 Rus esiri almıştır. İnalçık, **Kırım Hanlığı Tarihi**, s. 208.

¹⁰⁵ Konu hakkında detaylı çalışma için bk. Novoselyskiy, **XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında**, s. 239-274.

¹⁰⁶ Lehistan-Rusya ittifakı, Novoselyskiy, **XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında**, s. 2; Lehistan-Kırım İttifakı, Novoselyskiy, **XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında**, s. 43; 1614’te Rusya ve Kırım arasında imza edilen barışın ardından Canıbek Giray Han, Lehistan’a karşı Moskova Çarının yanında savaşa hazır olduğunu Rus elçilere bildirmiştir. Novoselyskiy, **XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında**, s. 84.

¹⁰⁷ Novoselyskiy, **XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında**, s.178-185,

¹⁰⁸ Novoselyskiy, **XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında**, s. 218.

¹⁰⁹ Novoselyskiy, **XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında**, s. 281-282.

politikasının adım adım Kırım'a yaklaştığının, Kazan ile başlayan Rus yayılmasının Kırım'ın ilhakı ile sona ereceğinin ve Azak Kalesi işgalinin bir prova olduğunun farkındadır. Rusya üzerindeki dış politikasını da bu doğrultuda şekillendiren Kırım, gerektiğinde Osmanlı Devleti'nin tutumunun aksine hareket etmekten geri durmamıştır.

Karışıklık Dönemi'ndeki siyasi boşluk ve Lehistan'ın Rusya'nın bu durumundan faydalanarak Moskova'ya müdahalesi Rusya'nın bu dönemki sessizliğinin sebepleri arasında bulunmaktadır. Bu durum başka bir açıdan ise Rusya'nın Kafkas coğrafyasında yayılmasını sürdürürken Kırım'ı ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni karşısına almak istemediği şeklinde de yorumlanabilir. Böylece Rusya, kuzeyde dikkat çekmeden güçlenerek 18. yüzyılda Kırım Hanlığı bir yana Osmanlı Devleti için büyük bir rakip olarak ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda gerek sürekli yağma ve akınlarla gerek Lehistan ile yaptığı iş birlikleriyle bu yükselişi tersine çevirmek istemiştir. Ancak ilerleyen süreçte görüleceği üzere Rusya bilinçli politikalarla peyderpey imparatorluk seviyesine ulaşmıştır.

1.1.5. Kazak Meselesi ve 1677-1678 Çehrin Seferleri

“Kazak”¹¹⁰, “Cossack”, “Kozak”, “Cosaque”, “Qazak” ya da “Hasak” olarak bilinen ve Kuzey Karadeniz steplerinde yaşayan bir grup düzensiz topluluk 17. yüzyılda Osmanlı-Lehistan ve Rusya arasında meydana gelen sorunların kaynağını oluşturmuştur.¹¹¹ 1624 ve 1626 yıllarında Karadeniz'in güney sahillerine yağma ve çapul için akınlar düzenleyen Kazaklar 1637'de Azak Kalesi'ni dahi ele geçirmeyi başarmıştır. Ancak Çar Aleksey ve Boyar Duması Zemskiy Sobor'un, ekonomik ve askerî imkânları göz önüne alarak burayı ellerine tutamayacaklarına karar vermesi üzerine kale beş yılın ardından Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir.¹¹² Bununla birlikte Kazak meselesinin Osmanlı siyasetine asıl girişi Zaporog/Zaporozya Kazaklarının¹¹³ Katolik Lehistan Devleti'ne karşı özgürlük mücadelesi sürecinde olmuştur. 1625 yılında ayaklanan Zaporog Kazakları, Bogdan Hmelnitcki (d. 1595-ö. 1657) hatmanlığında, Osmanlı Devleti ve Rusya'dan

¹¹⁰ Yücel Öztürk çalışmasında Kazakların nüvesini oluşturan grubun Kafkasya Karakalpak Türkleri olduğunu belirtmiştir. Yücel Öztürk, **Özü'den Tuna'ya Kazaklar**, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2004, s. 40, 435. Bununla birlikte literatürde Kazak (Cossack) olarak adlandırılan grup yaklaşık 16. yüzyılda devlet otoritesinden kaçarak Ukrayna steplerinde yaşayan Kazak göçebelere katılıp kaçak olan Ortodokslardır. Khodarkovsky, **Türkistan ve Avrasya Steplerinde**, s. 130-131; Dilmaç, **Rusya'nın Ruhu Efsane**, s. 84.

¹¹¹ 1577 yılında da Zaporog Kazaklarının Oçakov (Özü) ve Akkerman'a saldırdıkları ve Rus Çarı IV. İvan'ın bu saldırıları el altından finanse ettiği de bilinmektedir. 1580 ve 1593 yıllarında ise Ruslar, Don Kazaklarıyla birlikte Azak topraklarına saldırılar düzenlemiş ancak başarılı olamamıştır. Yüksel, **Rusya'nın Karadeniz Devleti**, s. 7. Ancak 16. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen bu hadiseler Osmanlı Devleti'nin gündeminde yer bulamamış, Kırım Hanlarının müdahaleleriyle püskürtülmüştür. Bununla birlikte Rusya'da fetret dönemi niteliğindeki Kargaşa Dönemi (Смутное время) (1598-1613) de Rusların Kazak akınlarına desteklerinin kesilmesine sebep olmuş olabilir. Dolayısıyla da Osmanlı Devleti için Kazakların ciddi bir mesele hâline gelmesi 17. yüzyıl itibarıyla olmuştur.

¹¹² Ümran Karadeniz ve Alpay Bizbirlik, “Azak Kalesi'nin İşgali ve İstirdadı (1637-1642)”, **Gazi Akademik Bakış**, (14)27, 2020, s. 224.

¹¹³ Zaporog Kazakları Dinyeper Nehri üzerinde bulunan şelalelerin (Porog) ötesinde (Za) yer alan Hortitsa Adası'ndaki genellikle Ortodoks inanca mensup olan Kazak grubudur. Zaporog Kazakları, Lehistan hâkimiyeti altında bulunan ve Kayıtlı Kazaklar olarak bilinen gruptan ayrılır. Zaporog Kazakları, Lehistan karşısındaki mücadelelerinde Kayıtlı Kazaklara karşı da savaşmıştır.

himaye ve yardım talep etmiş; 1648 yılına dek Osmanlı idarecilerine, himayelerine girmek için bazı başvurularda bulunmuştur. Nitekim 1647’de Osmanlı-Kırım ve Kazaklar arasında bir ittifak hazırlanmış olmasına rağmen 1649’da Kırım Hanı İslam Giray’ın desteğini çekmesi üzerine Kazaklar strateji değiştirerek Rus etkisine girmiştir.¹¹⁴ Sonuç olarak, 1654 yılında Rus Elçi Vasili Baturlin ve Kazak Başbuğları, Pereyeslavl şehrinde toplanan şûrada (*rada*) Zaporog Kazaklarının Rus çarının himayesi altına girmesi konusunda karar almıştır.¹¹⁵ Pereyeslavl Kararı olarak bilinen anlaşma, kısa vadede Rusya’nın Lehistan üzerine üstünlük sağlamasının yanı sıra uzun vadede Rusların Karadeniz’e uzanmalarının ilk adımı ve Osmanlı Devleti ile doğrudan siyasi ilişkilerinin de başlangıç noktası olmuştur.

Ukrayna bölgesinde, Zaporog Kazakları olarak bilinen Ortodoks topluluğun Katolik Lehistan’a karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesi çerçevesinde şekillenen Leh-Osmanlı-Rus ilişkileri 17. yüzyılın ikinci yarısında çatışma hâlini almıştır. Rusya’nın Pereyeslavl Kararı ile Kazakların hamisi olması sonucunda Lehistan ile başlayan savaş, 1667 yılında imzaladıkları Androsuvo Antlaşması ile sonuçlanmış ve Özi (Dinyeper) Nehri’nin sol yakası Rusların kontrolüne geçmiş, sağ yaka Lehistan’da kalmaya devam etmiştir. Sağ yakada bulunan Kazakların hatmanı Petro Doroşenko (d. 1627-ö. 1698) 1669’da Korsun şehrindeki şûrada Osmanlı hâkimiyetini kabul ettiğinde¹¹⁶ ise 1672’de Osmanlı-Lehistan arasındaki mücadele başlamış ve Osmanlılar Kamaniche Seferi’ne çıkmıştır.¹¹⁷ Kamaniche Seferi’nin ardından Bucaş (1672) ve İzvançe (Zurawno) (1676) Antlaşmaları yapılmış ve Osmanlı Devleti’nin Sağ Yaka Ukrayna üzerindeki hakkını Lehistan tanımak zorunda kalmıştır. Bu sırada Osmanlı Devleti gibi önemli bir güç karşısında kalan Rusya bu durumdan pek hoşnut olmamıştır.¹¹⁸ Brian Davies, Osmanlıların Kazak meselesine dâhil olmasını “*Köprülü vezirlerin imparatorluğun iç sorunlarını toprak genişlemesiyle çözeceği inancıyla atıldığı emperyalist bir macera*” olarak açıklamışsa da bu oldukça kolaycı bir yaklaşımdır.¹¹⁹ Osmanlı

¹¹⁴ Victor Ostapchuk, “1648-1681 Yılları Arasında Doğu Avrupa’da (Ukrayna, Rusya, Polonya, Türkiye) Yeni Bir Düzen Kurulma Yolunda Yapılan Mücadeleler”, **Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992**, TTK, Ankara, 1992, s. 105.

¹¹⁵ Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan**, s. 246. Kazaklar, Pereyeslavl Kararından sonra 1763 yılına kadar kendi hatmanları idaresinde yaşamlarını sürdürdüler. Ancak hatmanlık önce 1763’te işlevini kaybetti; sonra da 1781’de tamamen lağvedildi. Kazak bölgeleri farklı idari yapılara bölünerek, askeri birlikleri doğrudan Rus ordusuna bağlandı. Dilmaç, **Rusya’nın Ruhunu Efsane**, s. 110.

¹¹⁶ Doroşenko’nun Osmanlı Devleti’nden himaye talep ederek Eflak ve Boğdan prenslikleri gibi geniş imtiyazlara ve dini serbestiyete sahip özerk bir yapı kuracağını öngörmüş olmalıdır. Zbigniew Wójcik, “From the Peace of Oliwa to the Truce of Bakhchisarai International Relations in Eastern Europe, 1660-1681”, **Acta Polonice Historica**, (34), 1976, s.262.

¹¹⁷ Kamaniche Seferi için bk. Mehmet İnbaşı, **Ukrayna’da Osmanlılar, Kamaniche Seferi ve Organizasyonu (1672)**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2004.

¹¹⁸ Muhammet Şen, “İskoç General Patrik Gordon’un Gözüyle İlk Osmanlı-Rus Savaşı: I. Çehrin Seferi 1677”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, (18)2, 2018, s.340.

¹¹⁹ Brian Davies, **Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe 1500-1700**, Routledge, London, 2007, s. 155. Benzer şekilde Wójcik de “Köprülü vezirlerinin iç sorunları yatıştırmak için halkın dikkatini ve enerjisini savaşlara yoğunlaştırdığını” söylemektedir. Wójcik, “From the Peace of Oliwa”, s. 263. Bununla birlikte aynı yazar Osmanlı’nın 1660’larda kuzeye doğru genişleme politikasına yönelmesinde 1667’de imzalanan Andrusovo Antlaşması’yla bölgede anti-İslam havasının oluştuğunun etkili olduğunu ve bu durumun sadece Osmanlı Devleti için değil aynı zamanda Kırım içinde tehlike arz ettiğini belirtmiştir. Wójcik, “From the Peace of Oliwa”, s. 265.

Devleti'nin kendisine tabi Kırım'ın komşu topraklarında yaşanan bu nüfuz mücadelesinde yer almasını yalnızca genişleme politikası ile açıklamak doğru değildir. Bölgedeki sürekli değişen siyasi dengeler devletin gerek Eflak ve Boğdan Voyvadalıkları gerek Kırım Hanlığı gerekse Karadeniz siyasetiyle yakından ilgilidir. Nitekim ilerleyen süreçte görüleceği üzere Ukrayna'da Kazaklar üzerindeki hâkimiyet mücadelesinin Rusya lehine değişmesiyle birlikte Osmanlı Devleti bölgede gücünü kaybederek gerilemeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Bucaş ve İzvançe Antlaşmaları'yla Ukrayna sağ yakası üzerindeki hâkimiyetinin Lehistan tarafından tanınmasıyla Rusya ve sol yakada bulunan Kazakların Hatmanı İvan Samayloviç (ö.1690), Rus General Romodanovskii ile birlikte Doreşenko'nun bulunduğu Çehrin (Çihrin/Çigrin)¹²⁰ Kalesi'ne saldırmıştır. Hatman Doroşenko'nun Çar'a bağlılık yemini etmeye hazır bir şekilde teslim olması üzerine Çehrin 1676'da Ruslar tarafından ele geçirilmiştir. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı hükümeti aynı yıl İstanbul'da esir olarak bulunan Bogdan Hmelnitski'nin oğlu Yuri Hmelnitski'yi¹²¹ ve Şeytan İbrahim Paşa'yı (ö. 1685) kalenin geri alınması için görevlendirmiş, ancak 28 Ağustos 1676'da birleşik Ukrayin-Rus birlikleri tarafından yenilen Osmanlı kuvvetleri geri çekilmiştir. Böylece I. Çehrin Seferi başarısız olmuştur.¹²² 1678 yılında bu kez Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa komutasında daha büyük çapta bir ordu Çehrin'i ele geçirmek için yola çıkmıştır. Osmanlı ve Kırım birliklerinin kuşattığı kale çetin bir savaşın ardından alınmıştır.¹²³

Çehrin Kalesi'nin zaptı üzerine Rus Çarı barış görüşmeleri için gerekli adımları atmak için önce Sukhotin ve Mikhailov isimli elçilerini Kırım'a göndermiştir. Ancak devam eden süreçte daha deneyimli olan V. M. Tiapkin ve N. M. Zotov'u atamıştır. Bu elçiler Bahçesaray'da mutat bir biçimde tören ile karşılanmış ve kendilerine gerekli saygı gösterilmiştir. Rusların antlaşma taslaklarının ortaya çıkması, Kırım tarafında hoşnutsuzluk yaratmış hatta Rus elçilerin hapsedilmesine kadar iş büyümüştür. Elçilerin serbest kalmasıyla birlikte 13 Ocak 1681'de Bahçesaray Antlaşması'nın Rusya-Kırım kısmı hazırlanmıştır. Bu antlaşma iki aşamalı olarak kabul edilebilir. Bahçesaray'da Kırım ve Rusya'yı ilgilendiren konuların karara bağlanmasının ardından, Osmanlıların şartları için Rus elçiler mevcut taslakla birlikte Edirne'ye gitmiştir. Osmanlılar ve Rusya arasında imzalanan ilk

¹²⁰ Çehrin Kalesini Rus hizmetinde bulunan Patrick Gordon şu şekilde tarif etmiştir: "Dağ üzerine kurulu, fiziki konumu itibarıyla müstahkem bir kale olan Çehrin Tasmam Nehri ile çevrili olup kalenin sol tarafında Özi Nehri bulunmaktadır." Fedesov'dan aktaran Şen, "İskoç General Patrick Gordon", s. 347.

¹²¹ Zaporog Kazakları Yuri Hmelnitsky'ye karşı isyan ederek onu hatman olarak tanımamıştır. Çıkan isyan sırasında Kazaklardan kaçarken Dinyester (Turla) Nehri kıyısında yakalanarak idam edilmiştir. C. Bickford O'Brien, "Russia and Turkey, 1677-1681: The Treaty of Bakhchisarai", *The Russian Review*, 12(4), 1958, s.264.

¹²² Davies, Warfare, *State and Society*, s. 160; Şen, "İskoç General Patrick Gordon", s.346-351.

¹²³ Çehri Seferi ile ilgili daha detaylı bilgi için seferde bizzat bulunmuş olan Abdullah el-Hisari'nin eserine bakılabilir: Abdullah el-Hisari, *Gazâ-yı Feth-i Çehrin-i Makhûr ve Terceme-i Abdullâh el-Hisârî, Bir İmamın Kaleminden Çehrin Seferi (1678)*, (haz. Mehmet Fatih Gökçek), Libra Kitapçılık, İstanbul, 2021. Çehrin Savaşı için ayrıca bk. İsmail Topaloğlu, *İlk Osmanlı-Rus Savaşı İskoç General Patrick Gordon'un Gözüyle Çehrin Seferleri (1677-1678)*, Divan Kitap, İstanbul, 2023.

antlaşma niteliğindeki Bahçesaray Antlaşması'nın maddelerinde en önemli konular Özi (Dinyeper) Nehri'nin Rusya ve Kırım arasında sınır kabul edilmesi, Kiev ve etrafındaki kasabaların Ruslara ait olduğunun kabul edilmesi, Rus tüccarların Kırım'da özgürce ticaret yapabilmesi ve Rusya'nın geçmişte olduğu gibi Kırım'a *Tiş* (Haraç) verecek olmasıdır. Edirne'de yapılan görüşmelerde ise Ukrayna üzerindeki hâkimiyet alanları üzerinde durulmuş ve buna göre Sağ Yaka Ukrayna'nın kontrolü Osmanlılara, sol yakanın kontrolü ise Ruslara bırakılmıştır. Ayrıca Rus Ortodoksların Osmanlı topraklarına seyahatlerinde ve kutsal mekânlara hac ziyaretlerinde herhangi bir şekilde incitilmemeleri ve bunlara kolaylık sağlanması da antlaşmaya eklenen maddelerdendir. Maddelerin bu minval üzerine hazırlanmasıyla Bahçesaray (Çehrin) Antlaşması Nisan 1682'de tam anlamıyla hazır hâle gelmiştir.¹²⁴

Osmanlı Devleti ve Rusya arasında ilk antlaşma hükmünde kabul edilen Bahçesaray Antlaşması diplomasi tarihi açısından ele alındığında bazı hususlar ön plana çıkmaktadır. Bu antlaşma, Osmanlıların kuzey politikasının değişmek zorunda olduğunun önemli bir göstergesidir. 15. yüzyıl sonlarından beri tüm ilişkiler Kırım Hanlığı ya da Kefe üzerinden yürütülürken bu kez Rus elçiler Bahçesaray'dan sonra Osmanlı topraklarına gelip antlaşma taslağını bir de burada Osmanlı yetkilileriyle tartışmıştır. Zira 17. yüzyılın sonuna değin Osmanlı Devleti, Rusya'yı eşiti saymayarak bu devletle kurulacak ilişkinin Kırım Hanlığı üzerinden tesisini uygun görmüştür. Nitekim müzakereler büyük oranda Rusya-Kırım Hanlığı arasında gerçekleştirilerek bir metin hazırlanmış ve Osmanlı Devleti bu metni küçük değişikliklerle onaylamıştır. Bununla birlikte Rusya'nın Sol Yaka Ukrayna üzerindeki egemenlik hakkının tanınması ise yukarıdaki durumun tersine Rusya'nın Osmanlılar karşısında itibar kazanması ve bir süre sonra bölgede önemli bir rakip olarak ortaya çıkmasıyla sonuçlanacaktır. Böylece, bölgede yüz yılı aşkın süredir devam eden rekabette aktörlerden Lehistan ve Rusya yer değiştirecektir. Buna ek olarak Ukrayna'ya yerleşen Rusya'nın bir sonraki hedefi doğal olarak Kırım toprakları olacaktır. Rusya'nın 1686'da Kutsal İttifak Savaşları'na katılmasıyla Kırım'a saldırısı, 1737'de General Münnich'in Kırım seferleri ve ardından 1774-1783 yılları arasında Kırım'ın serbestisinden Rus ilhakına uzanan süreç bu durumun ispatıdır.

Kazak Meselesi ve Bahçesaray Antlaşması ile Osmanlı Devleti ve Rusya'nın Ukrayna'da rakip hâline gelmesi 18. yüzyılda iki devlet arasında şekillenecek olan ilişkilerin temelini oluşturmuştur. Kazaklar ve Lehistan'da nüfuz mücadeleleri özellikle bu yüzyılın ikinci yarısında (1768-1774 ve 1787-1792) iki devleti ciddi savaşlarda karşı karşıya getirecek ve dengelerin önemli ölçüde değişmesine sebebiyet verecektir. Nitekim iş daha oraya gelmeden Rusya, 1682'deki bu önemli çıkışı sayesinde Doğu Avrupa'da dikkat çekmiş ve Lehistan Kralı III. Jan Sobieski (h..1674-1696) öncülüğünde organize edilen Kutsal İttifak'a dâhil edilmiştir.

¹²⁴ O'Brien, "Russia and Turkey", s. 264-266

1.1.6. Osmanlı-Rus İlişkilerinde Dengelerin Değişimi: Kutsal İttifak Birliği, İstanbul Antlaşması (1700) ve Rusya'nın Yükselişi

16. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne metbû Kırım Hanlığı'nın aracılığıyla temaslarda bulunan Rusya, 17. yüzyılın ortalarından sonra Ukrayna meselesinde Osmanlı Devleti'nin karşısına çıkabilecek güce ulaşmıştır. Bu yüzyılın sonunda Avrupa devletleri arasında Kutsal İttifak Birliği'ne katılabilecek kadar prestijini arttırmış ve Osmanlı Devleti'nin üç cephede savaşması fırsatını değerlendirerek Karadeniz siyasetinin ilk adımı olarak Azak Kalesi'ni de işgal etmeyi başarmıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde ise Rusya önce müttefikleri yardımıyla Osmanlı Devleti'nin karşısına çıkabilmiş, yüzyılın sonlarına doğru ise tek başına Osmanlılar ile girdiği savaşlarda kazanan taraf olmuştur. Osmanlılar üzerinde askerî kuvvetinin artması diplomatik arenada da Rusya'nın elini güçlendirmiş ve denizler üzerine kurduğu dış politikasında daha cesur adımlar atmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda başarılı olduğu Baltık ve Hazar projelerinin ardından yönünü Memalik-i Osmaniye'nin haremi niteliğindeki Karadeniz'e çevirmiştir.

Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1683'te gerçekleştirdiği başarısız Viyana kuşatmasının en önemli sonuçlarından biri Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne karşı bir birlik ruhunu oluşturmıştır. Osmanlı ordularının Viyana'yı kuşattığı esnada Kırım Tatarlarını devre dışı bırakarak Avusturya'ya yardım eden Lehistan Kralı III. Jan Sobieski'nin önderliğinde ve Papa'nın desteği ile bir birlik kuruldu. Kutsal İttifak olarak anılan bu birlikte Lehistan'ın yanı sıra Venedik Avusturya ve daha sonra Rusya yer almıştır. 1676-1681 yılları arasında Rusya'nın, Ukrayna'da Osmanlılar karşısındaki tutumu Sobieski'nin dikkat-i nazarından kaçmamış ve bu sayede Ruslar özellikle Kırım-Tatar birliklerini oyalaması için 1686'da ittifaka dâhil edilmiştir.¹²⁵ Rusya'nın direkt olarak Kırım üzerine gönderilmesi ayrıca önemi haizdir. İki yüzyıldır Osmanlı Devleti de Rusya'yı Kırım Hanlığı'nın eşiti olarak kabul etmiş ve bu ülke ile gerek hasmane gerekse dostane ilişkileri hanlığın uhdesine bırakmıştır. Avrupalı müttefikleri de benzer bir düşünce yapısıyla Rusya'yı Kırım üzerine göndermiş olabilir. Nitekim Rusya'nın savaş deklarasyonu da Kırım Hanlığı'na bir başkaldırı gibidir. Bu deklarasyona göre sefer, Rus topraklarının Tatarların esir akınlarından ve hanlara yıllık olarak ödenen haraçtan kurtarılması amaçlarıyla başlatılmıştır.¹²⁶ Aslında bu, Rusya'nın Kırım tahakkümünden çıktığını ilan etmektedir. Ancak bu hızlı çıkış askerî sahada aynı ölçüde olmamıştır. Rus tahtında naibe olarak oturan Çariçe Sofia'nın (d. 1657-ö. 1704) görevlendirdiği Knez Vasily Vasilyeviç Golitsın'ın (d. 1643-ö. 1714) 1687 ve 1689 yıllarında gerçekleştirdiği iki Kırım Seferi de ordunun iaşe teminindeki sorunlar ve Kırım Tatarlarının katı direnişi nedenleriyle başarısız olmuştur.

¹²⁵ Lehistan kralı Jan Sobieski, Rusya'yı kendisi Osmanlı ordularının sağ kanadına saldırdığında Kırım kuvvetlerini tutması için Kutsal İttifak'a dâhil etmiştir. 1689 yılında imzalanan Ebedi Barış Antlaşması'yla Lehistan 1,5 milyon filori karşılığında Smolensk, Kiev ve Küçük Rusya adıyla bilinen Ukrayna'nın kontrolünü Rusya'ya bırakmış ve Rusya da Kutsal İttifak'a dahil olarak Kırım Tatarları üzerine bir askeri seferi garanti etmiştir. Cemal Tukin, **Boğazlar Meselesi**, (yay. haz. Bülent Aksoy) Pan Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 40.

¹²⁶ Aleksandr Borisoviç Şirokorad, **Rusların Gözünden 240 Yıl Kırım Kırana Osmanlı-Rus Savaşları Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış**, (çev. Ahsen Batur) Selenge Yayınları, İstanbul, 2013, s. 64.

1689 yılında 17 yaşındaki Petro'nun (h. 1682-1725) ablası naibe Sofia'yı tahttan indirerek Çar olması sonucunda Rusya, yönünü Kırım Yarımadası'ndan Azak Kalesi'ne çevirmiştir. 1695'te F. A. Golovin ve France Lefort komutanlığındaki Rus Ordusu Voronej şehri üzerinden Azak Kalesi'ne doğru yola çıkmış ancak bu saldırı da bir donanma tarafından desteklenmediği için başarısız olmuştur. Kale, Azak Denizi tarafından aldığı Osmanlı yardımları sayesinde Rus saldırısını püskürtmüştür.¹²⁷ Bunun üzerine Petro, 1696 yılında uzun zamandır hayata geçirmek istediği Rusya'nın ilk donanması¹²⁸ planını devreye sokmuştur. Donanma tarafından desteklenen ikinci Azak seferinde Rusya bu kez başarılı olmuş ve Ağustos 1696'da Azak Kalesi'ni ele geçirmiştir.¹²⁹ Kuzey cephesindeki bu gelişmeden bir yıl sonra, Zenta'da (1697) Savoy Prensi Eugen'in (d. 1663-ö. 1736) komutasında Avusturya ordusunun Osmanlıları mağlup etmesi Kutsal İttifak Savaşları'nın da sonunu getirmiştir. Divan tercümanı Aleksandr Mavrokordato (İskerletzade) (d. 1641-ö. 1706) Kutsal İttifak elçileriyle “*uti possidetis juris*” (mevcut durumun korunması) prensibi temelinde bir ateşkes hazırlamış ve böylece fiilen on dört yıl süren savaşın ardından diplomatik süreç başlamıştır. Karlofça kasabesindeki müzakerelerde Osmanlı Devleti'ni Rami Mehmed Efendi (Paşa) (d. 1654-ö. 1706) ve Aleksandr Mavrokordato; Avusturya'yı Wolfgang von Öttingen, Leopold von Schlick, Luigi Marsigli ve kâtip Till; Venedik'i Carlo Ruzzini Lorenzo Fondra ve kâtip Giovanni Battista Nicolosi; Lehistan'ı Kont Stanislas Malachowsky ve Rusya'yı da Prokofiy Boğdanoviç Voznitsın temsil etmiştir.¹³⁰ Bunun yanında İngiltere ve Hollanda devletleri de mutavassıt sıfatıyla görüşmelere

¹²⁷ Şirokevad, **Rusların Gözündən 240 Yıl**, s. 68-70.

¹²⁸ 1696 ilkbaharında I. Petro, Avrupa'dan özellikle Hollanda'dan getirdiği uzmanların yönetiminde Voronej'de 30 gemilik bir donanma inşa etmiştir. Aynı yıl Voronej'den hareket eden donanmanın da yardımıyla Ruslar Azak Kalesi'ni işgal etmiştir. Kalenin alınmasından sonra Petro, Azak Donanmasına daha da ehemmiyet vermiş ayrıca Rus Boyar Meclisi Duma'nın Kasım 1696'da aldığı kararla başpiskoposluklar, manastırlar, boyarlar ve zadeğânlar donanma için gemi yaptırmak ve bu gemilerin bakımlarını üstlenmek zorunda bırakılmıştır. 1698 yılında *İlahi Önsezi* isimli ilk savaş gemisi Voronej'de suya indirilmiştir. Bu gemiler için Don Nehri'nin Azak'a döküldüğü mevkiinin karşısında Taganrog adında bir kale ve liman dahi inşa edilmiştir. Bununla birlikte Petro'nun umduğu başarıyı yakalayamamış, Prut (1711) ve Edirne (1713) antlaşmalarında alınan kararla Azak'ın Osmanlı Devleti'ne iadesi ve Taganrog'un yıkılması kararlarıyla birlikte donanma atıl kalmış, hatta gemilerin Osmanlı Devleti'ne satılması dahi gündeme gelmiştir. Fatih Ünal, “Karadeniz’e Çıkan İlk Rus Savaş Gemisi “Krepost” ve Ukraintsev’in İstanbul Elçiliği (1699-1700)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 5(20), 2012, s. 223; Marianna Rubenovna Arunova, Svetlana Filipovna Oreškova (haz.), **Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu İstanbul'daki Rus Büyükelçi Pyotr Andreyeviç Tolstoy ve Onun Osmanlı İmparatorluğu'na Dair Hatıraları (XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreği)**, (yay. haz. İlyas Kemalov), (çev. İbrahim Allahverdi), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013, s. 35-36. Azak Osmanlı'ya iade edildiğinde bu gemilerden dört tanesi Osmanlı'ya teslim edilmiş, yaklaşık yedi parçalık bir donanma nehrin yukarısına çıkarılmış ve Azak ile Taganrog'ta kalan diğerleri de imha edilmiştir. Nehrin yukarısına çıkarılan gemilerin büyük çoğunluğu da 1727 yılında parçalanmıştır. Roger Charles Anderson, **Naval Wars in the Levant 1559-1853**, Liverpool: University Press, 1952, s. 242. Osmanlı Devleti'nin 36.000 dukaya aldığı bu dört gemi Kaptan Paşa liderliğinde 2 Kasım'da Boğaz'a girmiştir. **The Despatches of Sir Robert Sutton, Ambassador in Constantinople (1710-1714)**, (haz. Akdes Nimet Kurat), Butler&Tanner, London, 1953, s. 80.

¹²⁹ Kutsal İttifak Savaşları'nda Rusya ve Kırım arasındaki çarpışmalar için bk. İnalcık, **Kırım Hanlığı Tarihi**, s.215-338.

¹³⁰ Osman Köse, “Rusya'nın Karadeniz'le İlk Buluşması: İstanbul Antlaşması (13 Temmuz 1700)”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (15)28, 2012, s. 203-204; Abdülkadir Özcan, “Karlofça Antlaşması”, **DİA**, içinde, c. 24, Türkiye Diyanet Yayınları, İstanbul, s. 504. Monika Molnar, “Venedik Kaynaklarında Karlofça Antlaşması: Diplomasi ve Tören”, **Türkler**, c. 9, içinde Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 786-787; Uğur Kurtaran, “Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açından Değerlendirilmesi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, (35)60, 2016, s. 114.

elçilerini göndermiştir. Ocak 1699'da Rusya dışındaki devletlerle mutabakata varılarak antlaşma metni tamamlanmış ve Kutsal İttifak Savaşları sona ermiştir.

On altı yıl süren Kutsal İttifak Savaşları'nın sona ermesi, büyük cephelerde yer alan Osmanlı ve Avusturya devletleri açısından memnuniyet vericiydi ancak barışın tesisi Rusya için hayal kırıklığı olmuştur. Nitekim Petro hükümdarlığının sonlarına kadar bir daha Avusturya'ya güvenmemiş ve herhangi ortak bir proje içerisinde yer almamıştır. Hatta yıllar sonra bile Karlofça Antlaşması'ndan bahsederken *"köpek kadar bile değer vermemişlerdi, bana yaptıklarını hayatım boyunca unutmayacağım, eli boş kaldığımı biliyorum ve hissediyorum"* demiştir.¹³¹ Petro'nun elinin boş kaldığını hissetmesi bir bakıma Karlofça'daki aşırıya kaçan taleplerini İstanbul Antlaşması'nda da (1700) elde edememesinden kaynaklanmaktaydı. Konuyla ilgili tarihçi Raşid, antlaşma yapılamamasını Rus Elçi Voznitsın'ın yeterli yetkiye sahip olmamasına bağlasa da asıl neden yukarıda işaret edildiği üzere Petro'nun beklentilerinin karşılanmamasıdır.¹³² Bununla birlikte Rusya'nın müzakerelere başlamak için bile Azak Kalesi'nin ve Osmanlı Kalesi Kerç'in¹³³ kendilerine teslim edilmesini şart koşması görüşmeleri en başında tıkamıştır. Osmanlı Devleti'nin konu hakkındaki fikri ise tam tersi yönde olmuş, Azak Kalesi'nin boşaltılması ve yapılan istihkâmların yıkılmasını istemiştir. Buradan bir sonuca varılamayınca iki ülke arasında Karlofça Antlaşması'na eklenen bir protokolle iki yıl süre için bir ateşkes antlaşması yapılarak görüşmeler ertelenmiştir.¹³⁴ Protokole göre Osmanlı Devleti ve Rusya bu iki yıl içinde asıl barış antlaşmasını hazırlayacaktır. Bunun için de İstanbul'da devam edecek görüşmelere Dyak Emelyan Ukraintsev (d. 1641-ö. 1708) elçi olarak tayin edilmiştir.

Ukraintsev'in İstanbul'a gelişi Rus elçilerine uygulanan diplomatik kaidelerin dışında olmuştur. O zamana dek kara yolunu kullanan Rus elçiler yeni bir güzergâh takip ederek Kırım üzerinden Osmanlı başkentine ulaşmıştır. Ancak Ukraintsev teamülün dışına çıkarak önce Voronej'e oradan da Krepost (Kale) isimli Rus gemisine binerek Don Nehri üzerinden Azak'a gelmiş ve Karadeniz'den İstanbul'a gireceğini bildirmiştir. Böylece elçi Rusya'nın artık sadece bir kara devleti değil aynı zamanda bir deniz devleti olduğunu ilan etmiştir. Bu beklenmedik güzergâh değişikliği diplomatik bir krize neden olmasına rağmen Elçi kararından vazgeçmemiştir. Barışı tehlikeye atmak istemeyen Osmanlı yetkilileri de önce bu fikre karşı çıkmış fakat sonra kabul etmiştir.¹³⁵

¹³¹ Elçi Whithworth'un Petro'nun huzuruna kabulü hakkında St. John'a yazdığı 12-13 Ekim 1711 tarihli mektuptan aktaran Benedict Humphrey Sumner, **Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu**, (çev. Eşref Bengi Özbilen) Doğu Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 29.

¹³² Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 45.

¹³³ Kırım yarımadasının uç noktasında yer alan Kerç Kalesi'nin Rusya tarafından alınması için hem Karadeniz'e çıkış noktası hem de Kırım'a atılan ilk adım gibi olacaktır.

¹³⁴ İnalçık, **Kırım Hanlığı Tarihi**, s. 326.

¹³⁵ Ünal, "Karadeniz'e Çıkan İlk Rus Savaş Gemisi", s. 225-228. Bununla birlikte bu kriz Osmanlı devlet adamları tarafından atlanmayarak İstanbul Antlaşması'na madde olarak eklenmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti'ne gelen Rus elçileri karayolunu kullanacaktır. Ünal, "Karadeniz'e Çıkan İlk Rus Savaş Gemisi", s. 241.

Ukraitsev'in bu hamlesi Rusların Karadeniz siyasetini ortaya koyar niteliktedir. Rusya artık Karadeniz'dedir ve bundan böyle Rus gemileri bu denizde yüzecektir. Nitekim Rusların Karadeniz'de serbest seyr-ü sefain emeli İstanbul'daki görüşmelerde de gündeme getirilmiştir. Ancak Osmanlı tarafı adına Rami Mehmed Efendi'nin yanında müzakerelere katılan tercüman Aleksandr Mavrokordato (d. 1636-ö. 1709), Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'i masum bir bakire gibi gördüğünü ve devletinin, burada hiçbir devlete seyr-ü sefain hakkı tanımayacağını Rus Elçi'ye bildirmiştir. İstanbul Antlaşması'yla (1700) Karadeniz konusunda istediğini elde edemeyen Rusya, antlaşmanın tasdiknamesini getiren Rus Elçi Dimitri Mihayloviç Golitsın aracılığıyla bu maddeyi tekrar gündeme getirse de benzer cevaplar almıştır.¹³⁶ Takip eden süreçte de Karadeniz'in kapalılığı meselesi iki devlet arasında zaman zaman farklı müzakerelerde tartışılrsa da konunun Rusya'nın beklediği şekilde çözüme kavuşması ancak 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile olmuştur.

Ukraitsev'e şu şartları kabul ettirmesi talimatı verilmiştir. Antlaşma “ebedi barış” niteliğinde yani süresiz olmalı, eğer bu mümkün olmazsa Karlofça gibi en az yirmi beş yıllık bir barış üzerinde durulmalı, Azak Kalesi ve Dinyeper Kaleleri (Gazi Kerman, Taman, Nusretkerman ve Saginkerman) arazileriyle birlikte Rusya'da kalmalı ve Kırım Hanlarına verilen yıllık vergi/haraç kaldırılmalıdır. Eski sadrazamlardan Kara Mustafa Paşa'nın Ayasofya yakınlarındaki konağında bu şartlar üzerinden barış görüşmeleri başlamıştır. Müzakereler sırasında Ukraitsev, Kırım Tatarlarının Rus topraklarına akınlarının yasaklanması ve Kudüs'teki kutsal merkezlerin sorumluluğunun Katoliklerden alınarak Ortodokslara verilmesini gündeme getirmiştir.¹³⁷ Bu iki madde Rusya'nın 18. yüzyıl süresince Osmanlı toprakları üzerindeki dış politika hedeflerinin önemli unsurlarındandır. Kırım'a vergi/haraç ödenmemesi yüzyıllardır süregelen Tatar hegemonyasından kurtulma arzusunu temsil etmektedir. Kırım Tatarlarının, Rus topraklarındaki çapul akınlarının önlenmesi ise Kırım açısından iki önemli tehlike oluşturmaktadır. Bilindiği üzere Kırım Tatarlarının ekonomik gelirlerinin büyük bir oranı bu çapul aralarında ele geçirdikleri mal ve kölelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu kaynağın kurutulması Kırım'ı ciddi bir ekonomik darboğaza sokacaktır. Diğer sorun ise bu akınlar Tatar süvarileri için bir tür savaş talimi niteliğindedir. Bu akınların durması Tatarların savaşçı yapılarının bir müddet sonra törpülenmesi manasına gelecektir. Nitekim 18. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra bu etki savaş alanlarında kendini göstermiş, Tatar süvarileri buralarda eski ağırlıklarını kaybetmiştir.

Rusya, “Kutsal Mekânlar”¹³⁸ sorununu, Osmanlı Devleti ile ilişkilerine ilk kez 1682 yılında Bahçesaray Antlaşması'nda sokmuştur. Burada gündeme getirilen Rus hacı ve ziyaretçilerin Osmanlı Devleti sınırları içinde yer alan kutsal mekânları ziyaretlerinde zorluk çıkarılmayarak kolaylık

¹³⁶ Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 47-49.

¹³⁷ Ünal, “Karadeniz'e Çıkan İlk Rus Savaş Gemisi”, s. 234-237.

¹³⁸ Kutsal Mekânların Osmanlı-Rus ilişkilerinde gündeme getirilmesinde Kudüs Patriği II. Dositheos Notaras'ın (ö.1707) konu hakkında Ruslardan devamlı yardım talebinde bulunması önemli bir etkidir. Sumner, **Büyük Petro ve Osmanlı**, s. 47.

gösterilmesidir. 1700'e gelindiğinde ise bu konu bir sonraki aşamaya geçerek, buradaki imtiyazların Katoliklerden alınarak (Fransa'ya verilen) bölge Ortodokslarına verilmesi şeklinde gündeme getirilmiştir. Burada üzerinde durulması gereken nokta ise Rusya'nın Osmanlı Ortodoks nüfusunu himaye etme politikalarına bu kadar erken bir zamanda başlamasıdır. Bu talep, Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin dâhilî meselelerine ilk teşebbüsüdür. Her ne kadar İstanbul Antlaşması'nda yer almasa da Küçük Kaynarca Antlaşması'nın yedinci maddesi bununla ilintilidir ve Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoks Hristiyanlar hakkında Rusya ilk kez söz hakkı elde etmiştir.¹³⁹ Böylece konu hakkındaki ilk resmî adım atılmıştır. Bir sonraki yüzyıla gelindiğinde ise bu durum Panslavizm politikasının en temel direklerinden biri hâlini alarak Osmanlı Devleti için hem dâhilî hem de haricî önemli sorunlara yol açacaktır.

Kutsal İttifak Savaşları'nın bittiği 1699 yılını takiben Avrupa'da da köklü değişiklikler meydana gelmiştir. 1697 yılında XII. Karl'ın İsveç kralı olması Lehistan ve Danimarka için bölgedeki nüfuz mücadelesinde bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla iki devlet arasında İsveç'e karşı bir koalisyon hazırlığı başlamıştır. Baltık'taki değişen güç dengelerinden endişelenen Rusya tüm gücünü ve enerjisini kuzeye yoğunlaştırdı ve güney üzerindeki siyasi faaliyetleri yarım kalmış ve bölge özelinde barışın tesisini gerekli görmüştür. Bu gelişmeler Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki müzakere sürecini de hatırı sayılır ölçüde etkilemiştir. Nitekim sekiz aylık bir sürece yayılan yaklaşık yirmi üç görüşmede Rusya'nın stratejik önceliklerinin değiştiğini gözlemlemek mümkündür. I. Petro, kuzeyde meydana gelen yeni durumları değerlendirmek için elçisine Osmanlı Devleti ile derhâl barış yapılması talimatını vermiştir. Ukraintsev, Çavuş Jerlov tarafından getirilen bu yeni talimatlara binaen önce Kerç Kalesi'ndeki ısrarından vazgeçmiş; Osmanlı tarafı da Rusya'nın Azak'taki varlığını geçici olarak kabul etmiştir. Ardından Dinyeper Kaleleri noktasında da yine karşılıklı adımlar atılarak buraların yıkılmasını ve herhangi bir tahkimat yapılmaması şartıyla arazinin Osmanlı'ya iadesi kararlaştırılmıştır. Azak ve Orkapı (Perekop) arasındaki sınır ile Azak ve Kuban arasındaki sınırlar belirlenerek bazı arazilerin boş bırakılmasına karar verilmiştir. Ruslar, Kazaklarla birlikte Taman ve Kırım topraklarına izinsiz girmeyeceklerini ve şaykalarla Karadeniz'e çıkmayacaklarını garanti etmiştir. Bunun karşılığında da Kırım süvarilerinin Rus ve Kazak topraklarına akınlarının men edilmesi maddesi antlaşmaya dâhil edilmiştir. Antlaşmanın Kırım ile ilgili diğer önemli maddesi ise bundan sonra Rusya'nın Kırım'a vergi/haraç ödememesidir.

Uzun vadeli önemi açısından değerlendirildiğinde İstanbul Antlaşması'yla Rus Çarlığı, Moğol hâkimiyetinden tam anlamıyla çıkmış bulunmaktadır. Söz konusu antlaşmanın Rusya için bir diğer dönüm noktası ise Osmanlı başkentinde daimi elçi bulundurma hakkını elde etmesidir. 1682 yılında Bahçesaray Antlaşması müzakerelerinde Osmanlı sultanının diplomatik anlamda dengi sayılmadığından Kırım hanı ile görüşerek barış yapma durumunda kalan Rusya artık Osmanlı Devleti

¹³⁹ Konu hakkındaki tartışmalar için: Roderic H. Davison, **Osmanlı-Türk Tarihi 1774-1923 Batı Etkisi**, (çev. Mehmet Morali), Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s. 58-97.

ile denk ve dost bir devlet olarak İstanbul'da elçi bulundurabilecektir. Osmanlı Devleti'nin başkentinde İngiltere, Fransa, Hollanda ve Venedik gibi dönemin önde gelen güçlerinin daimi elçilikleri bulunduğu göz önünde tutulursa bu durum ayrıca Rusya'nın da bu devletler statüsünde kabul edildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, daimi temsilcilik maddesinin o an için Osmanlı Devleti nezdinde geçici olarak kabul edildiği aşîkârdır. Nitekim üstünlüğün kazanıldığı ilk fırsatta yani Prut Antlaşması'nda (1711) Rus temsilcisi Moskova'ya geri gönderilmiştir.

13 Temmuz 1700'de Osmanlı ve Rus delegeleri yukarıda tartışıldığı şekilde on dört madde olarak otuz yıl geçerli barış antlaşmasını hazırlamıştır.¹⁴⁰ İstanbul Antlaşması olarak bilenen evrakı Ukraintsev, Rusça-Latince ve Mehmed Rami Efendi, Türkçe-Latince nüshalarını imza ederek barışı hitama erdirmiştir.¹⁴¹ Barışın tamamlanmasıyla birlikte I. Petro antlaşmanın tasdiknamesini Rus Elçi Dimitri Mihayloviç Golitsın ile göndermiş ve hemen ardından İsveç'e tekrar savaş ilan ederek Büyük Kuzey Savaşı'na dâhil olmuştur.

1.2. 18. Yüzyıl Avrupası ve Osmanlı-Rus İlişkileri

Jacqueline Russ 18. yüzyılı “*karmaşık, ciddi, akla ve özgürlüğe düşkün bir dönem*” olarak tanımlamaktadır.¹⁴² Aydınlanma yüzyılı olarak da bilinen bu dönem, Avrupa'da hatta Amerika kıtasında meydana gelen hadiseler de değerlendirildiğinde dünyanın değişimini başlatmıştır. 18. yüzyıl, akılcılığın ve onun getirdiği özgürlük fikrinin yanı sıra, savaşların, ittifakların, barışların ve sürekli olarak el değiştiren şehirlerin ve en önemlisi dünya siyaset arenasında değişen güçler dengesinin yüzyılı da olmuştur ki değişen dengeler bir sonraki yüzyılın da gidişatının temelini atmıştır. Büyük bir çatışmayla (İspanyol Veraset Savaşları, 1702-1714) başlayan 18. yüzyıl başka bir büyük savaşla (Büyük Kuzey Savaşı, 1700-1721) bir öncekine paralel olarak devam etmiş ve dünyayı temelden sarsacak daha büyük bir savaşlar dizisiyle (Fransız İhtilâli Savaşları, 1792-1815) sona ermiştir. Bu yüzyıldaki savaşların en önemli özelliği, totalleşmeye başlamaları ve cephelerin yayılmasıdır. Önceki yüzyıllarda Avrupa'nın herhangi bir bölgesinde başlayan bir savaş oradaki devletleri ilgilendirirken, bu durum 18. yüzyılda büyük oranda değişikliğe uğramıştır. Örneğin, yüzyılın başında İspanyol tahtının veraset sorunu için başlayan savaş Amerika, Hollanda ve İtalya topraklarına sıçramıştır. Benzer şekilde Baltık'ta başlayan Büyük Kuzey Savaşı, İsveç Kralı XII. Karl'ın Lehistan topraklarını alması ve Rusya yenilgisi sonrasında Osmanlı Devleti'ne sığınmasıyla Doğu Avrupa'ya kadar yayılmıştır.

¹⁴⁰ İstanbul Antlaşması'nın transkript metni için bk. Köse, “Rusya'nın Karadeniz'le İlk Buluşması”, s. 212-220.

¹⁴¹ Ünal, “Karadeniz'e Çıkan İlk Rus Savaş Gemisi”, s. 240.

¹⁴² Jacqueline Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni Antik Çağlardan Günümüze Batı Düşüncesi*, (Çev. Özcan Doğan), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014, s. 197.

Savaşların totalleşmesi, cephedeki tarafların artmasına yol açarken devletler arası diplomasinin de önemini arttırmıştır. Özellikle bu yüzyılda daha fazla anlam kazanan “güçler dengesi” ya da Osmanlıların deyimiyle “kuvvetler muvazenesi” anlayışı ve Avrupa’da bu hassas dengenin bozulmaması için hiçbir girişimden çekinilmemesi diplomasinin etki alanını genişletmiştir. Devletlerin kendilerine uygun siyaseti benimsemesinde artık dinî ve ahlaki bağlardan ziyade ulusal çıkarlar yani “*hikmet-i hükümet*” için alınan kararlar etkili olmaya başlamıştır.¹⁴³ Nitekim 18. yüzyıl boyunca Avrupa’da yaşanan krizlerin neredeyse tamamında güçler dengesi gündeme getirilecektir. Kurulan, bozulan ya da değiştirilen ittifakların genel amacı Avrupa’daki sahip olunan toprağa dayalı dengenin muhafazasıdır. Bu minvalde yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen Osmanlı-Rus çatışmalarında Avrupa’yı ilgilendiren nokta da güçler dengesinin korunması ilkesi olacaktır. Osmanlı Devleti konjonktüre göre Avrupalı güçler tarafından dengenin sarsılmaması için desteklenecektir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti de özellikle yüzyılın son çeyreğinde “kuvvetler muvazenesi” olarak adlandırdığı bu denge oyunundan yararlanmayı öğrenecektir.

18. yüzyıl Avrupası’ndaki güçler dengesi olgusunun yanında dikkat çeken bir başka husus ise hâkim gücün değişmesidir. İsveç ve Fransa’nın Avrupa’daki hegemonyası zayıflarken İngiltere ve Prusya güçlenmeye başlamıştır. Doğuda da yine benzer bir değişim meydana gelmiştir. Doğu Avrupa’da Osmanlı Devleti ve Lehistan zayıflarken Rusya artık bölgesel bir güç hâline gelmiştir. Yüzyılın sonunda bir önceki asırda kıtanın tarihini belirleyen Lehistan tamamen ortadan kalkmış, İsveç ikinci sınıf bir devlet olmuş, Osmanlı Devleti ve Fransa ise gözle görülür ölçüde itibar kaybetmiş ve Fransa’da halk ihtilâliyle rejim değişikliğine kadar gidilmiştir. Sonuç olarak İngiltere gücünü pekiştirirken Rusya ve Prusya ise kıtanın yeni süper güçleri olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Lehistan’ı tamamen hâkimiyetine alan Rus Çarlığı, Osmanlı Devleti’ne galebe çalacak ve toprak kaybına uğratacak kadar ciddi bir siyasi güç hâline gelmiştir.

1.2.1. Büyük Kuzey Savaşı (1700-1721)

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kuzeyde kuvvetlenen ve Baltık Denizi’ni bir iç göl hâline getiren İsveç Krallığı’nın tahtına 1697 yılında on sekiz yaşındaki XII. Karl’ın geçmesi Baltık Havzası’nda bir dönüm noktası teşkil eder. Bu durum Baltık etrafındaki devletler için bir fırsat olarak değerlendirilmiş ve İsveç karşıtı bir ittifak oluşturulmaya başlanmıştır. İsveç ve Danimarka’nın hem İskandinav hem de Alman toprakları üzerinde rekabet etmelerinin yanı sıra Baltık Denizi üzerinde de kimin hâkim olacağı noktasında çekişmeler bulunmaktadır. 1698 yılında XII. Karl’ın kız kardeşi

¹⁴³ Fatih Yeşil (Haz), *Bir Osmanlı Gözüyle Avrupa Siyasetinde Güç Oyunu -Avrupa’ya Mensûb Olan Mîzân-ı Umûr-ı Hâriciyye Beyânındadır-*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. XVIII.

Sofya ve Hollstein-Gottorp¹⁴⁴ dükünün evliliği İsveç'e bölgede nüfuz kazandırmış ve buradaki hâkimiyet krizini tırmandırmıştır.¹⁴⁵

Rusya için ise İsveç'e karşı yapılacak harekât, siyasi olmasının yanında ticari bir nitelik de taşımaktadır. Rurik Hanedanı'nın son üyesi I. Feodor'un ölümü ile Romanov hanesinin ilk çarı I. Mihail'in tahta çıkışı arasındaki on beş yıl boyunca (1598-1613) Rusya siyasi bir boşluk dönemine girmiştir. Kargaşa Dönemi (*Smutnoye Vremya*) olarak bilinen bu dönemde Baltık kıyılarındaki Rus toprakları¹⁴⁶ İsveç Krallığı'nın eline geçmiştir. Böylece Baltık limanlarını kaybeden Rusya, 17. yüzyıl boyunca Avrupa ile ticaretini büyük oranda İsveç aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Rusya'nın ticari potansiyeli oldukça yüksektir. Özellikle denizci devletlerin en çok ihtiyaç duydukları ham maddeye sahiptir: Katran, zift ve gemi direkleri.¹⁴⁷ O dönem için Baltık limanlarına getirilen en iyi gemi direkleri Rusya'dan ithal edilmektedir. Dolayısıyla Baltık limanlarının yeniden Rusya kontrolüne geçmesi, ticaretin doğrudan yapılarak sermayenin çarlığa akmasını sağlayacaktır.¹⁴⁸

Petro'nun çarlık tahtına tek başına hâkim olduktan sonra öncelikli hedefi Rusya'yı büyük bir güç hâline getirmektir. Bu hedef doğrultusunda Çar, geniş topraklar ele geçirmektense etrafındaki denizlere ulaşarak bir liman kurabilecek kadar alana sahip olmayı yeterli görmüştür. Nitekim hükümdarlığı süresince yaptığı üç büyük savaşın yöneldiği amaçlar bu durumu gözler önüne sermektedir: Azak'tan Karadeniz'e ulaşmak, St. Petersburg'dan Baltık kıyılarında liman sahibi olmak ve İran'dan Hazar Denizi kıyılarındaki hâkimiyetini pekiştirmek.¹⁴⁹ Voltaire bu duruma atıfta bulunarak Kuzey Savaşı'nı "Kuzey'in Meşhur Savaşı" olarak nitelendirmiştir.¹⁵⁰ Büyük Kuzey Savaşı hakkında yazdığı eserde Petro'nun Baltık ve Karadeniz'deki kazanımlarının birbirini tamamlar nitelikte olduğunu ve Rus ticaretinin böylece kesintisiz bir şekilde doğu-batı uzantısında devam edeceğini belirtmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁴ Holstein Dükalığı olarak da bilinen, toprakları günümüzde Danimarka ve Almanya sınırları içerisinde yer alan dükalık.

¹⁴⁵ Ragnild Hatton, "Charles XII and the Great Northern War", ed. J.S. Bromley, **The New Cambridge Modern History, The Rise of Great Britain and Russia 1688-1715/25**, c. VI, içinde Cambridge University Press, Brooke Crutchley, 1971, s. 652.

¹⁴⁶ Bahsi geçen arazi Fin Körfezinin üst kısmındaki topraklar ile İngriya ve Kexholm eyaletini kapsamaktadır. Bu arazi çok eskiden beri Novgorod Prensliği'ne aitti. Dolayısıyla Novgorod'un Rusya tarafından ilhakıyla birlikte de Rus Çarlığı'na ait sayılmıştır. Paul Bushkovitch, "Peter the Great and the Northern War", ed. Dominic Lieven, **The Cambridge History of Russia, Imperial Russia 1689-1917**, c. II, içinde, Cambridge University Press, New York, 2006, s. 495.

¹⁴⁷ John Murray, "Baltic Commerce and Power Politics in the Eighteenth Century", **Huntington Library Quarterly**, 6(3), 1943, s. 300.

¹⁴⁸ Murray, "Baltic Commerce and Power", s. 312.

¹⁴⁹ Bushkovitch, "Peter the Great and the Northern War", s. 494.

¹⁵⁰ Voltaire Büyük Kuzey Savaşı'na bu ismi vermiştir. Robert K. Massie, **Büyük Petro**, (Çev. Hakan Abacı), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019, s. 364.

¹⁵¹ Krystyna Piechura, "Voltaire's Interpretation of the International Rivalry in the Eastern Baltic Region", **Journal of Baltic Studies**, 16(4), 1985, s. 360.

Deniz gücü üzerinde yoğunlaşan Petro'nun temel problemi, Rusya'nın hâlihazırda yılın büyük bir bölümünde buzlarla kapanan Kuzey Denizi'ndeki Arkhangelsk Limanı dışında denize açılacağı bir kapıya sahip olmamasıdır. Buradan hareketle, Petro önce 17. yüzyılın son on yılında Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulan Kutsal İttifak'a katılmış ve Karadeniz'de Azak Kalesi'ni ele geçirerek burada bir çıkış kapısı oluşturmuştur. Benzer bir planı uygulayarak İsveç'e karşı oluşturulan birlik sayesinde Baltık Denizi'nde küçük de olsa bir liman elde etmeyi denemiştir. Nitekim müttefiklerin savaş öncesi yaptıkları paylaşım antlaşmalarında Rusya; Livonya, Estonya ve İngriya'nın büyük bir bölümünü Lehistan'a bırakmış, kendisi için yalnızca İngriya ve Neva Nehri'nin ağzı etrafındaki toprakları istemiştir.¹⁵² Rusya hem Baltık'ta hem de Karadeniz'in bir parçası olan Azak'a bir çıkış elde etmiştir. Elde ettiği çıkış kapıları sayesinde kara devleti olmaktan çıkan Rusya'nın gerek Osmanlı Devleti'ne karşı Kutsal İttifak'a gerekse İsveç karşısında oluşturulan birliğe katılması siyasi olarak bir sıçrama noktası kabul edilebilir. Hatta söz konusu gelişmeler bu açıdan Rusya'nın 18. yüzyıl boyunca Avrupa sistemine entegre oluşunun ilk adımı sayılabilir. Zira bu döneme dek Avrupa için Rusya, Türklerden biraz daha az barbardır.¹⁵³

Lehistan'ın Büyük Kuzey Savaşı'ndaki konumu ise Rusya'ya benzemektedir. Ticari hedeflerin yanında kazanılacak siyasi itibar, yeni kral II. August'un Lehistan tahtı üzerindeki planları için önemlidir. 1697 yılında Lehistan kralı seçilen Saksonya Elektörü Frederick August'un maksadı Lehistan verasetini irsî hâle getirerek kendisinden sonra oğlunun kral olmasını sağlamaktır.¹⁵⁴ August, İsveç karşısında Livonya'da elde edeceği kazanımlarla Leh asilzadelerini buna ikna edebileceğini düşünmüştür.¹⁵⁵ Bu amaç için Sakson ordularını ve hazinesini harcamıştır. Keza Büyük Kuzey Savaşı esnasında da Lehistan kaynaklarından ziyade Sakson kaynaklarını sahaya sürmüştür.¹⁵⁶

Bölgede bir savaş olmasını istemeyen İngiltere barışın bir an önce sağlanması için İsveç donanmasına yardım kuvvetleri göndermiştir. Böylece birleşik donanma Danimarka'nın Sjaelland adası üzerine hareket etmiş ve Kopenhag'da demirli Danimarka donanmasına saldırmıştır. Başkenti hedefleyen bu atak hızlı bir şekilde barışı getirmiş ve Ağustos 1700'de İsveç ve Danimarka arasında Travendal Barışı imzalanmıştır.¹⁵⁷ Böylece İsveç, savaşın başladığı 1700 yılının sonuna dahi gelmeden düşmanlarından birini safdışı bırakmıştır. Lehistan'da da benzer bir strateji takip edilmiş ve Varşova üzerine hızlı bir harekâtla Lehlerin devre dışı bırakılması hedeflenmiştir. Ancak

¹⁵² Derek Mckay ve H. M. Scott, **Büyük Devletlerin Yükselişi 1648-1815**, (Eşref Bengi Özbilen), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 101.

¹⁵³ Mckay ve Scott, **Büyük Devletlerin Yükselişi**, s. 102.

¹⁵⁴ Mckay ve Scott, **Büyük Devletlerin Yükselişi**, s. 101.

¹⁵⁵ Massie, **Büyük Petro**, s. 357.

¹⁵⁶ II. August 1700 yılında İsveç Livonya'sına Sakson askerleri ile saldırmıştır. ¹⁵⁶ Hatton, "Charles XII and the Great", s. 654.

¹⁵⁷ Hatton, "Charles XII and the Great", s. 654.

Rusya'nın Narva'ya saldırı haberi üzerine 8.000 İsveç askeri ile mecburen önce buraya hareket eden Karl, karşısında 23.000 Rus askeri bulmuştur.¹⁵⁸ Narva önlerinde Rus birlikleri bir gecede dağıtılmıştır.

Karl, Livonya'yı işgal eden Leh kralı II. August'u yalnızca topraklarından çıkarmak değil aynı zamanda Lehistan tahtından da indirmeyi planlamıştır. Bu minvalde, 1697 seçimini II. August'a karşı kaybeden Jakub Sobieski ile görüşerek bir ittifak projesi üzerinde çalışmıştır. Bu görüşmelerde Karl, Osmanlı Devleti'nin de Ruslara karşı savaşa dâhil edilebileceği fikri üzerinde epeyce durmuştur. Ancak görüşme hâlinde olduğu Leh ileri gelenlerinin ani ölümleriyle birlikte planları tamamlanamamıştır.¹⁵⁹ Fakat yine de 1706 yılına gelindiğinde Karl, askerî başarılarıyla birlikte hedefine ulaşmış ve II. August'u Lehistan tahtından indirerek Stanisław Leszczyński'yi yeni kral olarak seçirmiştir.¹⁶⁰ Karl'ın Lehistan'a bu denli müdahale etmesi gerek elitler gerekse halk arasında ikilikler çıkararak bir iç savaşa neden olmuştur. Taraflar arasındaki bir dizi çatışma sonrasında ilk barış Lehistan-Litvanya asilleri ve İsveç arasında Kasım 1705'te Varşova'da imza edilmiştir. Varşova Antlaşması'yla 1705'te daha önce Leszczyński'nin krallığını kabul etmeyen Leh asilzadeleri, yeni hükümdarlarına bağlılıklarını bildirerek İsveç ile bir ittifakı garanti etmiştir. XII. Karl'ın Sakson-Lehistan ve Rus birleşik güçlerini Fraustadt'ta yenerek Saksonya'ya girmesi August'un da barış talep etmesini sağlayarak Lehistan'ı da Büyük Kuzey Savaşı'nda devre dışı bırakmıştır. Ekim 1706'da imza edilen Altranstädt Antlaşması ile Augustus, Leszczyński'nin Lehistan krallığını tanımış ve İsveç ordusunu 1706 kışında Saksonya'da tüm ihtiyaçlarını gidererek misafir etmeyi kabul etmiştir.¹⁶¹

Karl, 1700'de Narva önlerinde Rusya'ya karşı kazandığı galibiyetin devamını getirememiştir. Lehistan seferine odaklanması Rusya'yı büyük oranda özgür bırakmış ve savaş esnasında kuvvetlerini bölmemiştir. Bütün düşmanları ile ayrı cephelerde savaşmak yerine tüm gücüyle birine saldırarak düşmanlarını teker teker savaş dışı bırakmak üzerine kurulu bir taktik izlemiştir. Farklı bir strateji izleyen Petro ise Karl'ın Lehistan'da kaldığı süre boyunca hem askerî alanda reformlar yapmış hem de Baltık kıyılarında İsveç mülklerini birer birer ele geçirmiştir. 1702-1703 arasında Neva Nehri'nin ağzından Estonya'ya kadar İngriya'yı zapt etmiştir. 1703 yılında küçük bir kuvvet, Neva'nın Baltık'a döküldüğü yerden biraz uzakta, Nyenskans'taki İsveç bataryalarını ele geçirmiştir. Ardından burada bir kale kurulması planlanmıştır. Bataklık olan bu bölge Hollanda'dan edinilen yeni yöntemlerle kurutulmuş ve Petro'nun başkenti St. Petersburg'un inşasına burada başlanmıştır.¹⁶² Tüm başarılarına rağmen Çar, 1705-1706 arasında Karl'la barış yapmanın yollarını aramış ve inşa

¹⁵⁸ Hatton, "Charles XII and the Great", s. 655.

¹⁵⁹ Hatton, "Charles XII and the Great", s. 657.

¹⁶⁰ McKay ve Scott, **Büyük Devletlerin Yükselişi**, s. 104.

¹⁶¹ Hatton, "Charles XII and the Great", s. 661-662.

¹⁶² Paul Bushkovitch, **Büyük Petro**, (Çev. Berna Akkıyal), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 115.

hâlinde olan St. Petersburg arazisi dışındaki tüm kazanımlarını İsveç'e bırakmaya razı olduğunu bildirmiştir. Ancak Karl'dan olumlu bir cevap alamamıştır.¹⁶³

Karl, 1706 yılının Ekim ayına kadar Lehistan'da kalmış ve bu tarihten sonra Rus kuvvetleriyle savaş planları yapmıştır. Planına göre 40.000 kişilik ordusuyla Danimarka'da yaptığı gibi doğrudan Moskova'yı hedef alacak ve hızlı bir şekilde Rusya'yı savaş dışı bırakacaktır.¹⁶⁴ 14 Temmuz 1708'de ilk çarpışmada İsveç, Rusları yenilgiye uğratmış; ancak önemli komutanlarını da kaybetmiştir. Bu arada Petro müstahkem bir alana çekilerek daha fazla kuvvet toplamayı başarırken Rusya'nın şiddetli hava koşullarından dolayı İsveç askerleri yollarda askerî zayıat vermiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Karl, 1709 yılı baharında Poltova'yı kuşatmayı başarmıştır. Fakat gelişmeler Karlın planladığı şekilde gitmemiştir. Lehistan'da Leszczyński karşıtları güç toplamış; bu sebeple kuşatmaya buradan yardım gönderilmemiştir. Ruslara karşı isyan eden Zaporog Kazaklarının Hatmanı İvan Mazepa¹⁶⁵ ile bir antlaşmaya varmıştır. Bu sırada Kırım üzerinden Osmanlılarla da görüşme hâlinde bulunmuştur. Kazakların aksine Osmanlı devlet adamları Karl'ın başarılı olacağından şüphe duymaları sebebiyle ittifaka dâhil olmamıştır.¹⁶⁶ Nitekim Osmanlılar tahminlerinde haklı çıkmış ve Karl 1709 yazında Poltova'da mağlup olarak Bender'e sığınmıştır. Rusya, İsveç'in Avrupa siyasetinde kaybettiği rolü üstlenerek ilerideki iki yüz yıl boyunca mühim konularda söz sahibi olacağını ispatlamıştır. Bunlara ek olarak, bu tarihten sonra Rusya'nın politik nüfuzu ve bunun için mücadelesi yalnız Avrupa'da değil Asya'da da benzer ölçüde artmıştır.¹⁶⁷

Petro, Poltova'da kazandığı başarının verdiği güçle Baltık kıyılarındaki ilerlemesine devam etmiştir. 1710 yılında Reval, Riga, Vybrog ve 1617 yılında İsveç'e bırakmak zorunda kaldığı Kexholm'ü alan Rusya, 1712'de Finlandiya'yı işgale başlamıştır.¹⁶⁸ Bu esnada Osmanlı topraklarında bulunan Karl, Türkleri de savaşa dâhil etmek için çaba göstermektedir. İstanbul Antlaşması (1700) ile kaybedilen Azak Kalesi'nin yeniden ele geçirilmesi ve Özi taraflarında yapılan Rus istihkâmlarının yıkılması fikirleri ile cazip hâle gelen savaş planı, Kırım Hanı II. Devlet Giray'ın da destekleriyle Osmanlılar tarafından kabul edilmiştir. Savaş kararının çıkmasını takip eden bahar aylarında Osmanlı ordusu, Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa komutasında yola çıkmış ve Temmuz 1711'de Prut Nehri kıyısında Rusya ile karşılaşmıştır. Birkaç günlük çarpışmanın ardından Osmanlı ordusu tarafından kuşatılan Petro, esir düşmekten çekinerek barış istemiştir. Gerek Karl'ın gerekse Devlet Giray Han'ın tüm karşı çıkışlarına rağmen Sadrazam, asıl barış anlaşması İstanbul'da

¹⁶³ Bushkovitch, "Peter the Great and the Northern War", s. 496.

¹⁶⁴ Hatton, "Charles XII and the Great", s. 665.

¹⁶⁵ Kasım 1708'de Rus orduları Mazepa'nın başkenti Baturin'i ele geçirmiş ve buradan İsveç'e gelebilecek yardımı önlemiştir. Serhii Plokhy, "Poltava: The Battle That Never Ends", *Harvard Ukrainian Studies*, 31/1-4, 2009-2010, s. XV.

¹⁶⁶ Hatton, "Charles XII and the Great", s. 667.

¹⁶⁷ Plokhy, "Poltava: The Battle That", s. XVII.

¹⁶⁸ John P. Ledonne, *Rus İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi 1650-1831*, (Çev. Çağla Taşkın), Avangard Yayınları, İstanbul, 2016, s. 75.

yapılmak üzere Prut'ta ateşkes mahiyetinde bir antlaşma imza etmiştir. Prut Savaşı ve Antlaşması'nın başarısı ve başarısızlığı tarihçiler arasında hâlâ tartışma konusu olmakla birlikte Osmanlı Devleti bu antlaşmayla savaşın başındaki hedefine ulaşmış ve Azak'ı Ruslardan geri almıştır. Antlaşmanın İsveç'i ilgilendiren kısmı ise İsveç kralının güvenli bir şekilde ülkesine dönmesinin Rusya tarafından kabul edilmesidir.¹⁶⁹ Buradan yola çıkılarak aslında Osmanlı Devleti'nin bu savaşa daha fazla müdahil olmak istemediği ve tarafsız kalmayı tercih ettiği sonucuna varılabilir. Hatta 1711'de Prut Antlaşması'nda ülkesine geri dönebilmesi için madde konan Karl'ın 1713'e kadar hâlâ Bender'de ikamet etmesi üzerine Sultan III. Ahmed (h. 1703-1730) bir emir göndermiştir. Buna göre kralın artık ülkesine doğru yola çıkarılması gerektiği, eğer ihtiyaç duyulursa zor da kullanılabileceği belirtilmiştir. Nitekim tahmin edildiği gibi olmuş, Karl bu emre mukavemet göstermiş ve iki grup arasında baş gösteren çatışma kayıtlara *Kalabalık Olayı* olarak geçmiştir.¹⁷⁰

Fredriksten Kuşatması (30 Kasım 1718) sırasında İsveç Kralı XII. Karl, başına bir merminin isabet etmesi sonucu hayatını kaybetmiştir. Karl'ın kız kardeşi Ulrika Eleonara'nın tahtı elde etmesiyle birlikte kocası Frederick Hesse yeni İsveç kralı olmuş ve çift, Kuzey Savaşı'nı sona erdirecek barış antlaşmaları için harekete geçmiştir. Barış için İngiltere'nin ara buluculuğu ile "*quid pro quo*"¹⁷¹ temelinde görüşmeler başlamış ve savaşa sonradan dâhil olan Prusya ve Hannover ile ilk antlaşma yapılmıştır. Stokholm Antlaşması (1719-1720) ile İsveç Bremen ve Verden'i Hannover'e, İsveç Pomeranyası ve Stettin'i Prusya'ya terk etmiştir. Danimarka ile Frederiksborg Antlaşması (1720) imzalanmıştır. Bu antlaşma ile İsveç savaş öncesinden beri ihtilaf konusu olan Hollstein-Gottorp topraklarını bırakmak ve Wismar'ı çevreleyen topraklardan çekilmesi için Danimarka'ya tazminat taahhüt etmek zorunda kalmıştır. Bunu takip eden yıl Rusya'yla Nystad Antlaşması (1721) imzalanmıştır. Nystad Antlaşması gereğince İsveç, Kargaşa Dönemi'nde Ruslardan aldığı Kexholm ve Karelya hariç Finlandiya'yı tekrar almakla birlikte İngriya, Estonya ve Livonya'yı tamamen kaybetmiştir. 18. yüzyılın başında imza edilen iki antlaşma Avrupa haritasını yeniden şekillendirmiştir: Utrecht Antlaşması Batı Avrupa'nın, Büyük Kuzey Savaşı'nı bitiren Nystad Antlaşması (1721) ise Doğu Avrupa'nın gerek coğrafi sınırlarını gerekse siyasi nüfuz alanlarını yeniden çizmiştir.¹⁷²

1.2.2. Prut (1711) ve Edirne (1713) Antlaşmaları: İstanbul Antlaşması'nın Rövanşı mı?

Osmanlı Devleti, Büyük Kuzey Savaşı'na müdahil olmamasına rağmen dolaylı olarak bu savaştan etkilenmiştir. Poltova Savaşı'nda (1709) Rus orduları karşısında yenilen İsveç Kralı XII. Karl ve Zaporog Kazaklarının Hatmanı İvan Mazepa Bender üzerinden Osmanlı Devleti'ne iltica

¹⁶⁹ Kemal Beydilli, "Prut Antlaşması", *DİA içinde*, c. 34, Türkiye Diyanet Yayınları, İstanbul, 2007, s. 359-362.

¹⁷⁰ Hatton, "Charles XII and the Great", s. 672.

¹⁷¹ Alınan şey karşılında verilen bir şey anlamına gelen Latince ifade.

¹⁷² Mark Kishlansky vd., *Civilization in the West*, Pearson Longman, 2008, s. 535.

etmiştir. İstanbul’da mukim Rus Elçi Pyotr Andreyeviç Tolstoy Osmanlı Devleti’ne verdiği bir ultimatomla Kral ve Hatman’ın Rusya’ya iadesini talep etmiş; ancak Osmanlı tarafı reddetmiştir.¹⁷³ Sadrazam Çorlulu Ali Paşa’nın barış yanlısı politikalarının sonucu olarak 1710 yılında Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki antlaşmanın yenilenmesine rağmen kral Karl ve Kırım Hanı Devlet Giray’ın (h. 1699-1702/1709-1713) çabaları¹⁷⁴ sonucunda Osmanlı mahfillerinde Rusya karşıtı hava oluşmuştu. İstanbul Antlaşması’yla Azak Kalesi’nin Rusya’ya bırakılması da bu havanın oluşmasında rol oynamıştır. Dolayısıyla Azak Kalesi’nin istirdadı ve Kırım’ı tehdit eden Dinyeper Nehri üzerindeki kalelerin ortadan kaldırılması fikirleri Prut Seferi’nin (1711) temel çıkış noktası olmuştur. 20 Kasım 1710’da toplanan Osmanlı divanından Rusya’ya savaş için karar çıkmıştır.¹⁷⁵ 1711’in Temmuz ayında karşılaşmaya başlayan taraflardan Rusya, Prut Nehri kıyısında Osmanlı ve Tatar askerleri tarafından sarılmıştır. 19 Temmuz 1711 tarihinde Osmanlı ordusu sarılı vaziyette bulunan Rusları ateş altına almıştır. Osmanlı karargâhında İsveç Kralı’yla birlikte bulunan Leh komutan Poniatowski savaş alanını şöyle betimlemektedir:

Yeniçeriler buyruk beklemeden saldırılarını sürdürdüler. Vahşi çılgınlık atıyor, âdetleri olduğu veçhile Allah! Allah!... diye bağıryorlardı. Ellerinde kılıçlarla düşman üzerine atılıyorlardı ve eğer düşmanın hazırlamış olduğu barikatlar olmamış olsaydı, ilk güçlü saldırıyla karşı tarafından cephesini yararlardı. Karşılaştıkları kuvvetli ateş yeniçerilerin hızını kesmiş ve kısa süre sonra yavaş yavaş geri çekilmeye başlamışlardı. Kâhya ve yeniçeri ağası kaçanları kılıçtan geçiriyor, durdurmaya ve yeniden intizama sokmaya çalışıyorlardı. Daha yüksek çılgınlık ve daha cesurane hareketlerle ikinci bir saldırı daha başlattılar. İkinci saldırı birincisi kadar güçlü değildi ve Türkler bir kez daha geri çekilmek zorunda kaldılar.¹⁷⁶

Prut Seferi’ne katılan askerlerden Yeniçeri Kâtibi Hasan’ın verdiği bilgilerden de Rusların dağılmaya başladığı öğrenilmektedir: “Gün ağarırken cenk iyice kızışmıştı. Ortalık aydınlandıkça, toplarımızdan atılan güllerle siperlerdeki askerlerimizin yağdırdıkları kurşunların isabeti artıyor ve istihkâmlı siperlerin arkasındaki Rus ordusuna büyük zayıat verdiriyordu. Vaziyetin gitgide fenalaştığını gören Rus komutanlar, ordugâhımıza bir adam göndererek sulh istediler.”¹⁷⁷ Yaklaşık iki gün süren çarpışmanın ardından iase problemi çeken ve stratejik açıdan savunmasız ve açık bir alanda kalan Çar Petro ve kumandanları toplanarak uygun şartlarda barış istenmesi ancak bunun aksi

¹⁷³ İvan Mazepa 1709’da vefat ettiği için onunla ilgili mesele ortadan kalkmıştır. Şirokorad, **Rusların Gözünden 240 Yıl**, s. 84.

¹⁷⁴ Kırım Hanı Devlet Giray 3 Kasım 1710 tarihinde İstanbul’a gelmiş ve Rusya ile ilgili görüşlerini Sultan’a dile getirmiştir: “Şayet bu düşmanın barış ve anlaşma sözlerine itimat edilir ve sınırlarınızdan gelen haberlere kıymet verilmezse, Kırım elden gittiği gibi, İmparatorluğun Avrupa kıtası üzerinde bulunan toprakları dahi zamanla düşman istilasına uğrar. Rusların esas gayesi güneye, İstanbul’a inektir. Bunun için de gayrimüslim reayanız ile gönül birliği ve iş birliği yapmıştır. Bu sebeple dikkatli bulunmak gerekir.” Münir Aktepe’den aktaran Bülent Arı ve Alptuğ Güney, “Demirbaş Şarl ve İsveç Osmanlı Diplomasisi”, **Memalik-i Osmaniye’de Demirbaş Şarl içinde**, (haz. Bülent Arı), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015, s. 38.

¹⁷⁵ Beydilli, “Prut Antlaşması”, s. 359.

¹⁷⁶ Şirokorad, **Rusların Gözünden 240 Yıl**, s. 86.

¹⁷⁷ Yeniçeri Kâtibi Hasan, **Prut Seferi’ni Beyanımdır**, (haz. Hakan Yıldız) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 60.

durumunda kayıtsız şartsız teslim talebi karşısında kalırsa nehir boyunca yürüyüş kararı almıştır.¹⁷⁸ Bunun üzerine düşük rütbeli görevlilerden oluşan bir heyet barış istemek için gönderilmiş ancak Osmanlı Devleti tarafından bir hile olabilir kuşkusuna ile ciddiye alınmamıştır. Osmanlı komuta kademesi Rus taburları üzerine top ve tüfek ateşini yoğunlaştırmıştır. Akşama doğru Rus kançılıryasının başında bulunan Peter Pavloviç Şafirov'un (d. 1669- ö. 1739) Osmanlı karargâhına gelmesiyle birlikte durumun ciddiyeti kavranmıştır. Nitekim "*Aman diyene kılıç yoktur*" düsturundan hareketle Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa da barıştan yana bir tavır almıştır. Osmanlıların yanında savaşan taraflardan Tatar hanı ve İsveç kralı ise barıştan ziyade Rus ordusunu tamamen imha etmeye da esir alma konusunda ısrar etmişlerdir. Sefer öncesinde Sultan'ın, Tatar hanının "*reyi olmadan hareket edilmemesi*" tembihlerine rağmen Osmanlı karargâhında Devlet Giray Han'ın önerileri pek önemsenmemiştir. Hatta Osmanlı savaş ricali arasında kendisinden "*Kalpaklı gâvur geldi, kalpaklı gâvur gitti*"¹⁷⁹ diye söz edilmektedir.¹⁷⁹ Seferin en başından beri özellikle Rusların arkasını çevirme noktasında başarılı harekâtlar gerçekleştiren Tatarlar ile Petro'nun yeni başkenti St. Petersburg'u korumak için kuvvetlerinin büyük çoğunluğunu İngriya'da bırakmasını sağlayan ve böylece Rus ordusunun bölünmesine neden olan İsveçliler yapılacak barışta yer almamıştır.

Çar Petro daha önce hiç bu kadar "*ümitsiz bir durumda*" kalmadığını açıkça itiraf ederek Türk karargâhında bulunan Rus Kançılırya Reisi Şafirov'a gönderdiği talimatta "*esaret hariç her şartı*" kabul edeceğini bildirmiştir.¹⁸⁰ Ayrıca barış için Osmanlılardan alınan tüm toprakların geri verilebileceği, eğer bu topraklar üzerinde kurulmuş kaleler varsa bunların yıktırılabilirliği, İsveçlilerle ilgili meselede St. Petersburg ve arazisi dışında kalan tüm fetihlerden vazgeçilebileceği, Lehistan konusunda Osmanlıların tüm isteklerinin kabul edileceği bildirilmiştir. Bununla birlikte Murahhas Elçiye, İsveç konusunun Osmanlı tarafından dile getirilmediği müddetçe hiç açılmaması da tembih edilmiştir. Ayrıca İsveçlilerin barışa nüfuz etmesini önlemek için Osmanlıları mümkün olduğu ölçüde tatmin etmesi istenmiştir.¹⁸¹ Rusların barış taslaklarına karşılık, Akdes Nimet Kurat farklı kaynaklardan edindiği verilerle birlikte Osmanlı Devleti'nin barış için ön şartlarını şu şekilde sıralamıştır:

1. Rus taburundaki bütün top, tüfenk ve sair cenk alatinin Türklere teslim edilmesi.
2. Lehistan'ın tamamıyla Ruslar tarafından tahliyesi ve bundan sonra Leh işlerine Rusların katiyyen karışmaması.
3. Bundan böyle Rusların Ukrayna'ya müdahale etmemeleri; Barabaş ve Potkalı Kazaklarının katiyyen Rusların müdahalesi olmaksızın istedikleri kimseyi Hatman seçebilmesi.
4. Azak Kalesi'nin ve çevresinin, vaktiyle Türklerden nasıl alınmış ise o halde iadesi.
5. Samar dağındaki Samar Kalesi ile daha berideki Yeni Kale (Kamienny Zaton) kalesinin yıkılması.
6. Azak Denizi'ndeki Rus donanmasının Türklere teslim edilmesi.

¹⁷⁸ Golikov'dan aktaran Akdes Nimet Kurat, **Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)**, c. 2, TTK, Ankara, 1953, s. 496.

¹⁷⁹ Kurat, **Prut Seferi ve Barışı**, s. 501.

¹⁸⁰ Golikov'dan aktaran Sumner, **Büyük Petro ve Osmanlı**, s. 61.

¹⁸¹ Solovyev'den aktaran Kurat, **Prut Seferi ve Barışı**, s. 511.

7. Tatar hanına eskiden olduğu gibi senevi verginin ödenmesi.
8. İsveç kralının istediği yoldan kendi memleketine gitmekte serbest olması ve buna Rus çarı tarafından asla mümanaat edilmemesi.
9. Boğdan Voyvodası Kantemiroğlu Dimitri'nin Türklere teslim edilmesi.¹⁸²
10. Raguzalı Sava'nın da Türklere teslim edilmesi.
11. İstanbul'daki daimî Rus elçiliğinin ilgası.
12. Rusların Boğdan ve Eflak Beyliği'nde yaptıkları zarar ve ziyanın karşılığı olmak üzere muayyen bir para ödenmesi.
13. Bundan böyle Rusları reaya işlerine hiçbir veçhile müdahale etmemeleri.
14. Taahhüt olunan hususatin yerine getirilmesine kadar Rus Başkumandanı Şeremetev'in Osmanlı ordugâhında rehine olarak kalması.
15. Rusların elindeki Müslüman esirlerin serbest bırakılması.¹⁸³

21-22 Temmuz 1711 tarih aralığında yaklaşık 10-12 saat süren müzakereler sonucunda büyük oranda Rusların talimatnamelerinde geçen şartlar üzerinde bir mutabakata varıldığı görülmektedir. Dolayısıyla Türklerin başta sürdüğü ön şartlardan büyük çoğunluğu Rus diplomasisinin mahareti altında silinmiştir. Türklerin kaleler, İsveç kralı meselesi ve İstanbul'daki daimi Rus elçiliği üzerindeki talepleri kabul edilmiş, Leh meselesi Rusça metinde farklı işlenmiş ve geri kalan talepler de antlaşma dışı bırakılmıştır. Aslında, Prut'ta imzalanan doküman tam manasıyla bir barış antlaşmasından ziyade mütareke temessüğü niteliğinde olup asıl antlaşmanın İstanbul'da imzalanması planlanmış olmalıdır. Nitekim bu sebepten ötürü Name-i Hümayun defterine kaydedilmemiştir. Name-i Hümayun defterinde bulunmasa da çeşitli Türk ve Rus kaynaklarında antlaşmanın yedi madde üzerine kurulduğu tespit edilmiştir.¹⁸⁴ Prut Antlaşması Rus kaynaklarında şu şekilde yer almaktadır:

Haşmetli Çar Cenapları ile Haşmetli Sultan Cenaplarının arasındaki evvelki sulh bozulup her iki devletin askerleri harbe tutuştuktan sonra daha ziyade kan dökülmesine mani olmak maksadıyla, sulhun akdi talep olunmuş ve buna muvafakat edilerek ebedi bir sulh yapılmıştır; buna binaen Türklere zapt olunmuş şehirler geri verilecek, yeni yapılanları da yıkılacak ve her iki taraf bunları boş olarak bırakacaktır; bütün top, cephane vesaire Çar tarafından naklolunacaktır. Yalnız Kamienny Zaton'daki toplar Türklere bırakılacaktır.

Lehistan işlerine her iki taraf da karışmayacaktır, aynı veçhile onların tebaasını da hiçbir suretle tazyik etmemek, onlar ve arazileri tasarruf altına alınmayacağı kararlaştırılmıştır.

Haşmetlü Çar'ın tebaası tüccar olduğu gibi Haşmetlü Sultan'ın tebaası olan tüccar da karşılıklı olarak bir memlekette diğer memlekete serbestçe gider gelir ticaret yapabilirler.

İsveç kralı Haşmetlü Sultan cenaplarının himayesi altına iltica etmekle, Haşmetlü Çar Cenapları Haşmetlü Sultan Cenaplarına karşı beslediği sevgi dolayısıyla mezkûr kralın kendi memleketine serbestçe ve tehlikesizce geçmesine muvafakat hâsıl olursa aralarında sulh yapılmalıdır.

Bundan böyle gerek Türkler ve gerek Ruslar tarafından karşı tarafın tebaasına hiçbir tazyik ve zarar yapılmayacak ve yollarda kimseye zarar ü ziyana sebebiyet verilmeyecektir.

İş bu muahedeyi müteakip bütün evvelki düşmanca hareketler nihayet bulacak ve iş bu muahede nüshalarının teatisini müteakip (bu hususta biz salahiyeti haiziz) her iki tarafın ordusu birbirine mani olmadan ayrılıp gidecekler ve yolda hiç kimseden taarruza uğramayacaktır.

¹⁸² Rus murahhasları Dimitri Kantemir'in üç gündür kayıp olduğunu ve Rus ordugâhında bulunmadıklarını bildirmiştir. Ayrıca İngiltere'nin İstanbul'da bulunan Elçisi Sir Robert Sutton, Sadrazam'ın Kâhyası Osman Ağa'dan duyduğu kadarıyla Rus murahhasların Kantemir ve onları Boğdan içlerine davet edenlere belalar okuduğunu bildirmiştir. **The Despatches of Sir Robert Sutton**, s. 68.

¹⁸³ Kurat, **Prut Seferi ve Barışı**, s. 526-527.

¹⁸⁴ Beydilli, "Prut Antlaşması", s. 360.

Çarın memleketinde bulunan ve hâlihazırda taburda mevcut olan bütün Türk esirleri serbest bırakılacaktır; buna karşılık olmak üzere sulhun bozulmasını müteakip esir düşen bütün Rus tebaası kezaik Haşmetlü Sultan tarafından serbest bırakılacaklardır. Bunları tasdik etmek üzere iş bu muahedenameyi kendi ellerimizle imzaladık ve mühürlerimizi basarak Büyük Vezirle karşılıklı olarak (nüshaları) teati eyledik.¹⁸⁵

Antlaşma metninin Türkçe versiyonu büyük oranda aynı ifadelerden oluşmakla birlikte Lehistan maddesinde Türkçe metin Rusların Leh işlerine müdahale etmeyeceğini vurgularken Rusça metin her iki devletin de buranın siyasetinden uzak duracağını kaydetmiştir.¹⁸⁶ Osmanlı Devleti ve Rusya arasında gerçekleşen bu mutabakatın tek eksik yanı farklı dillerde nasıl kaydedildiği değildir. Diplomatik anlamda daha sonra iki devleti tekrar savaşın eşiğine getirecek belirsizlikler de mevcuttur. Örneğin Rusya tarafından Osmanlı Devleti'ne terk edilecek kalelerin hangi süreler içinde teslim edileceği ya da yıkılacağı noktaları belirsiz kalmıştır. Bununla birlikte, özellikle müzakerelerin hemen ardındaki gelişmeler takip edildiğinde yazılı olmasa da sözlü olarak antlaşma şartlarının yerine getirilmesi için Rus tarafının ön koşulunun İsveç Kralı XII. Karl'ın Osmanlı topraklarından gönderilmesi olduğu söylenebilir.

Pрут'ta üzerinde mutabık kalınan temessüğün ardından barış şartlarının yerine getirilmesine değin rehin sıfatıyla kalan Rus Kaçılırları Reisi Şafirov ile Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa sık sık Karl meselesi için bir araya gelmiştir. Aynı minvalde Osmanlı ileri gelen devlet adamlarının da konu hakkında sık sık divan toplantıları yaptığı kaynaklardan takip edilmektedir. Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa, "*kralın entrikalarının*" sonucunda Osmanlı Devleti ve Rusya arasında yeni bir krizin ortaya çıkmasından endişe duymaktadır.¹⁸⁷ Ancak, kralın entrikalarından ziyade Rusya'nın antlaşma şartlarını ağırdan alması iki devlet arasındaki barış atmosferini dağıtmakla kalmamış 20 Kasım 1711'de Baltacı Mehmed Paşa'nın, azline de sebep olmuştur.¹⁸⁸ Bununla birlikte, bu durum kralın beklediği şekilde savaşa kadar gitmemiş, verilen ultimatolarla Rusya Dinyeper üzerindeki kalelerin yıkılması ve sonra Azak Kalesi'nin teslimi gibi bazı şartları yerine getirmeye başlamıştır. Nitekim İngiliz Elçi Sir Robert Sutton, Dartmouth Lorduna 27 Temmuz 1711'de gönderdiği mektubunda Çar'ın antlaşmaya sadık kalacağını düşündüğünü belirtmiştir.¹⁸⁹ Ancak Rusya'nın barışın korunması

¹⁸⁵ Kurat, **Prut Seferi ve Barışı**, s. 528-529. Orijinal metin için bk. Kurat, **Prut Seferi ve Barışı**, s. 730-731.

¹⁸⁶ Britanya'nın İstanbul'da bulunan Elçisi Sir Robert Sutton 27 Temmuz 1711'de Dartmouth Lorduna (William Legge (d.1672-ö. 1750)) gönderdiği mektubunda temessük metninin bir kopyasını eklemiştir. Bu kopyada Lehistan maddesinde yalnızca Rusya mevzu bahis olmuş, Osmanlı'dan bahsedilmemiştir. Ancak büyük ihtimalle Elçi, bu dokümanı Osmanlıların elinde bulunan temessük metninden kopya etmiştir. **The Despatches of Sir Robert Sutton**, s. 63.

¹⁸⁷ **The Despatches of Sir Robert Sutton**, s. 69. İsveç kralı XII. Karl'ın (Osmanlı kaynaklarında ülkesine gitmeme ısrarından ötürü Demirbaş Şarl olarak geçmektedir) Memalik-i Osmaniye'de kalması ve gönderilmesi oldukça uzun bir serüvendir. Burada ayrıca ele alınmayacak, konu için bk. Ahmet Refik, **Memalik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarl**, (haz. Bülent Arı), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015; Akdes Nimet Kurat, **İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu**, AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Enstitüsü, İstanbul, 1943; Mahmut Halef Cevrioğlu, "İsveç Kralı XII. Karl'ın Osmanlı Devleti'nde İkametinin Boğdan'a Etkisi ve Nikolaos Mavrokordatos", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, (15)29, 2020, s. 11-28.

¹⁸⁸ Kurat, **Prut Seferi ve Barışı**, s. 698.

¹⁸⁹ **The Despatches of Sir Robert Sutton**, s. 62.

için şartları peyderpey yerine getirmesi sonucunda İsveç kralı da yeni bir Osmanlı-Rus Savaşı için heyecanlanarak gidişini tehir etmiştir. Kralın, daha önce Çorlulu Ali Paşa'nın azliyle birlikte Osmanlı Devleti'nin Rusya politikasının savaş lehine değiştiği gibi yine benzer bir şekilde Sadrazam Yusuf Paşa'nın azli için de gerekenin yapılması hususunda temsilcisi Thomas Funck'a (d. 1672- ö. 1713) mektup yazmıştır. Mektubun etkisi ve Funck'ın faaliyetlerini bilmemekle birlikte Prut'da imzalanan barışa mugayir olarak Rusya'nın hala Lehistan meselesine müdahil olması Yusuf Paşa'nın azline sebep olmuştur.¹⁹⁰ Nitekim yılan hikâyesine dönüşen İsveç kralının kendi memleketine dönmesi meselesi Rus hariciyesinin olduğu kadar Osmanlı dâhiliyesinin de endişelerine mucip olmaya başlamıştır. Bununla birlikte kral 12 Şubat 1713'te meydana gelen ve "Kalabalık Vakası" olarak bilinen olay sonucunda önce zorla Bender'den çıkarılmış, sonra ise Prut'ta imza edilen temessüğün onayı niteliğindeki Edirne Antlaşması imzalandıktan sonra 27 Ekim 1714'te Erdel üzerinden Osmanlı sınırlarından ayrılmıştır.¹⁹¹

Osmanlı-Rusya arasındaki barışın sona ermesinin önündeki en önemli engel elbette ki İsveç kralı değildir. Asıl mesele Rusya'nın Prut'ta üzerinde mutabakata varılan maddeleri yerine getirmekte yavaş davranmasıdır. Şafirov durumu Sadrazam'a aktarırken ağırdan almanın sebebi olarak İsveç kralının hâlâ Osmanlı memleketinde bulunmasına işaret etmiştir. Ancak ülkesiyle, özellikle Azak'da bulunan Rus komutan Fyodor Matveyeviç Apraksin'le (d.1661- ö.1728), yaptığı yazışmalarda İsveç kralına dair herhangi bir ifade bulunmamaktadır.¹⁹² Rusya'nın antlaşma şartlarını yerine getirmedeki yavaşlığı, kendisini iki kez daha savaşın eşiğine getirmiştir. İlki 1711 yılının sonlarında Kamennıy Zaton ve Samara Kaleleri'nin¹⁹³ teslim edilmesine rağmen hâlâ Azak Kalesi için bir adımın atılmaması üzerine yaşanmış ve Osmanlılar, 21 Aralık'ta Rusya'ya bir ultimatom yollamıştır. İngiltere ve Hollanda elçilerinin aracılığıyla Azak konusu tartışılmış ve 1712 yılının Şubat sonlarında kalenin teslimiyle bu kriz aşılmıştır. Ardından, 1712 yılı sonlarında Rusya'nın Lehistan maddesini yerine getirme noktasında hiçbir girişimde bulunmaması ve Rus askerlerinin hâlâ

¹⁹⁰ Arı ve Güney, "Demirbaş Şarl ve İsveç Osmanlı Diplomasisi", s. 53-54.

¹⁹¹ Arı ve Güney, "Demirbaş Şarl ve İsveç Osmanlı Diplomasisi", s. 55-57. İsveç Kralı XII. Karlın Osmanlı Devleti'nden ayrılmamaktaki ısrarının altında Ruslara karşı yeni ve etkili bir sefer düzenlenmesi doğrultusundaki planları olmakla birlikte görünür neden ile ilgili üç yıl boyunca Bender'deki borçlarını öne sürmüştür. Kral, Osmanlılarda kaldığı süre içerisinde devasa meblağlarda borçlar almıştır. Sadece Osmanlı Sultanı'na üç milyon gümüş taler tutarında bir borcu bulunmaktadır. Bu borcun ödenmesi için 1727 ve 1733 yıllarında Stockholm'e heyetler gönderilmiş, 1738'de yapılan bir düzenlemeyle borcun üçte biri nakdî olarak ödenirken kalanına karşılık İsveç'in Osmanlı Devleti'ne tam donanımlı bir savaş gemisi yetmiş topa haiz bir firkateyn ve Otuz bin tüfek istenmiştir. Ancak savaş gemisi yolda batmış ancak on bin tüfek yüklü başka bir gemi Osmanlı limanlarına ulaşmıştır. İsveç'in teklif ettiği on bin tüfek de kabul edilince İsveç kralının borç meselesi de çözülmüştür. Caroline Finkel, **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü**, (çev. Zülal Kılıç), Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 299.

¹⁹² Şafirov, Apraksine'e "Azak Kalesi'nin anlaşma şartları gereğince Türklere teslim edilmesi lazım geldiğini" yazmakla birlikte mektubuna "Çar'ın emrine göre hareket et" ifadesini de eklemiştir. Kurat, **Prut Seferi ve Barışı**, s. 662.

¹⁹³ Dinyeper (Özü) Nehri üzerinde inşa edilen Kamennıy Zaton ve Samara kalelerinin Kırım'ın güvenliğini tehdit ettiği ve Kırım'a yapılacak seferlerde üs vazifesi göreceği açıktır. Bu kalelerin yıkılması en çok Kırım Tatarlarını memnun etmiştir. Kalelerin yıkımından sonra Tatarlar padişaha "Elhamdülillahi Teala bu gözümüzdeki cıbanı Ya Rab defediverdin, gözümüze bakarken ve bir kimseye zarar vermeden cenkseven ve cidalsız; Hak Teala Padişah-ı İslamın ömr-i devletini yevmen fe-yevmen ziyade idüp serir-i saltanatta tul-i ömr ile ber-karar idüp, hemişe a'dasın makhur ide!" diyerek padişaha dua ederlermiş. Kurat, **Prut Seferi ve Barışı**, s. 669.

Lehistan’da ikamet etmesi bir kez daha iki devleti karşı karşıya getirmiştir. Hatta Sultan III. Ahmed sefer hazırlıkları için bizzat Edirne’ye gitmiştir.¹⁹⁴ Bu girişim de sonuca ulaşmamış, Rusya ve Lehistan meselesini bir an önce çözmek isteyen Silahtar Damad Ali Paşa’nın sadarete gelmesiyle sorun diplomatik olarak aşılmıştır. Prut’ta imzalanan temessük maddeleri esas alınarak 27 Haziran 1713’te Edirne’de yirmi beş yıllığına bir antlaşma imzalanmıştır. Böylece 1711’in Temmuzunun sonlarında başlayan barış serüveni yaklaşık iki yılın ardından 1713’ün Haziran sonunda nihayete ermiştir.

Prut Antlaşması ile ilgili gerek hazırlandığı gerekse sonraki süreçte en önemli tartışma antlaşmanın başarısı ya da başarısızlığı üzerine olmuştur. Konuyla ilgili net bir yargıda bulunmak zordur. Hadisenin detaylarına inmeden yüzeysel olarak bakıldığında Osmanlı Devleti için en önemli sorun olan İstanbul Antlaşması’yla (1700) kaybedilen Azak Kalesi’nin istirdadı ve Karadeniz’in güvenliğini tehlikeye atan Taygan Kalesi’nin yıkılması meselesi halledilmiştir. Kırım’ı tehlikeye atan Dinyeper Nehri üzerindeki Kamenny Zaton ve Samarra Kaleleri de yok edilmiştir. Rusya, Lehistan meselesine karışmayacağını vaat etmiş ve misafir kral XII. Karl’ın ülkesi İsveç’e güvenli bir şekilde dönmesi garanti edilmiştir. Bu noktada Osmanlılar savaş öncesindeki tüm hedeflerine ulaşmıştır. Nitekim İstanbul’da bulunan İngiliz elçisi 25 Temmuz 1711’de yazdığı mektubunda gelen ilk barış haberlerinin Sultan’ı memnun ettiğini belirtmiştir.¹⁹⁵ Ayrıca Elçi, Sadrazam’ın kâhyası olan Osman Ağa’dan aldığı haberler doğrultusunda Osmanlı ordusundaki hastalık gibi nedenlerle günde dört yüz adamın kaybedildiğini, Çarın Osmanlı sınırına girmeden kendi memleketinde Türkleri karşılaması durumunda zaten Osmanlı ordusunun kendiliğinden zayıf olacağından bahsetmiştir. Dolayısıyla Elçi’ye göre barış kararı doğru bir stratejidir.¹⁹⁶ Ancak buradaki önemli husus Elçi’nin haber kaynağıdır. Osman Ağa, Sadrazam’ın adamıdır ve barışı haklı çıkartmak için propaganda yapmış olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim diğer kaynaklarda askerin disiplinsizliğinden bahsedilmekle beraber orduda bu ölçüde bir erimeden söz edilmemektedir. Hadiseye diğer taraftan bakıldığında ise Prut’ta bulunan Çarın ordusu, toplam Rus kuvvetlerinin bir kısmıdır. Asıl önemli bölümü yeni başkent olarak planlanan St. Petersburg arazisini İsveç’ten olası bir saldırıya karşı tedbir olarak kuzeyde bırakılmıştır.¹⁹⁷ Bu noktada ortaya çıkan soru şudur: Prut’taki Çarın ve ordusunun imhası Rus tarihinde beklendiği kadar etki yaratır mıydı? Rus tarihinde “Kargaşa Dönemi” göz önüne alındığında bu etkinin sanıldığı kadar büyük olmayacağı yorumu yapılabilir. Rusların daha önce Azak’ın istirdadının da verdiği coşkuyla birlikte Osmanlı gündemini Karlofça Antlaşması’yla kaybedilen Mora’nın Venedik Cumhuriyeti’nden alınması daha çok meşgul etmeye başlamıştır. Meselenin kamuoyunda da konuşulur hâle gelmesiyle¹⁹⁸ birlikte Ruslarla bir an

¹⁹⁴ Kurat’tan aktaran Arı ve Güney, “Demirbaş Şarlı ve İsveç Osmanlı Diplomasisi”, s. 51-53.

¹⁹⁵ *The Despatches of Sir Robert Sutton*, s. 60.

¹⁹⁶ *The Despatches of Sir Robert Sutton*, s. 69.

¹⁹⁷ Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, s. 704

¹⁹⁸ *The Despatches of Sir Robert Sutton*, s. 81.

önce barış yapılmasının baskısı da hissedilmiş olmalıdır. Bu noktalar göz önünde tutulduğunda Rusya'yla yapılan barış Osmanlı Devleti açısından büyük bir dezavantaj olarak görünmemektedir.

Bütün bunlara rağmen Devlet Giray Han ve XII. Karl'ın İstanbul'a gönderdiği temsilcilerin, Sadrazam'ın Rus ordusunu tamamen imha edebileceği ve Çarı esir alabilecekken antlaşma yaptığını Sultan'a bildirmesiyle başkentteki atmosfer değişmeye başlamıştır.¹⁹⁹ Savaş alanındaki Rusların durumu göz önüne alındığında hafif kalan şartların yerine getirilmesindeki basiretsizlikler Sadrazam'ın durumunu daha da zora sokmuştur. Buna ek olarak, antlaşmanın imza edilmesinden yaklaşık iki ay sonra ortaya çıkan rüşvet/hediye meselesi de sorunlara eklenmiştir. Kaynaklarda Prut'ta barış görüşmeleri devam ederken Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'nın kâhyası Osman Ağa'nın gece yarısı Rus ordugâhına gittiği ve altı yedi fayton dolusu değerli eşya ile döndüğünden bahsedilmektedir.²⁰⁰ Bu açılardan bakıldığında Prut Antlaşması, Osmanlı Devleti için elverişli koşullara sahip olmasına ve başarılı görünmesine rağmen, hadisenin gerek yakın gerek uzak sonuçları açısından değerlendirildiğinde kazanç sağlamamıştır. Görüleceği üzere kendisini toparlayan Çar I. Petro âHazar bölgelerine saldırarak, bu kez Osmanlılar için Kafkaslarda büyük bir sorun hâline gelecektir.

1.2.3. Osmanlı-Rus Ortak Paydası: Kafkasların Taksimi için İstanbul Antlaşması (1724)

18. yüzyılda giderek artan Osmanlı-Rus ilişkilerinde çatışma sahalarından bir diğeri ise İran'ın Kafkasya topraklarıdır. Safevi Hanedanı tarafından yönetilen İran'ın Afgan isyanı ile iç karışıklığa düşmesi ve Kafkasya'da yaşayan Müslüman halkların bu isyanı desteklemesiyle birlikte Rusya, Hazar Denizi üzerinde genişleme politikasını hayata geçirme fırsatı elde etmiştir. Lezgilerin Rus tüccarlarına saldırarak büyük zarar vermesi I. Petro'nun buraya müdahalesinin meşru sebebinin olmuştur. Bölgedeki Müslüman Lezgilerin Osmanlılardan himaye talebi de devletin buradaki çatışmalara dâhil olmasına zemin hazırlamıştır.

Osmanlı Devleti ve Rusya arasında 1711, 1712 ve 1713'te imza edilen antlaşmaların ardından Kırım Hanı Baht Giray'ın yağma akınlarını şikâyet etmek üzere gönderilen Rus Elçi Aleksey İvanoviç Daşkov'un girişimleriyle 1720 yılında bir ebedi barış (te'biden/ договор вечного мира/ dogovor veçnogo mira) antlaşması daha imza edilmiştir.²⁰¹ Bu antlaşmada da Rusya bir kez daha Lehistan topraklarından çıkacağını ve buraya müdahale etmeyeceğinin garantisini verirken, Prut'ta kaybedilen İstanbul'da daimi elçilik hakkını tekrar elde etmiş ve iki ülke tüccarlarının serbest ticareti

¹⁹⁹ The Despatches of Sir Robert Sutton, s. 63.

²⁰⁰ Kurat, **Prut Seferi ve Barışı**, s. 523; Yeniçeri Kâtibi Hasan, **Prut Seferi'ni Beyanımdır**, s. 64; Sumner, Sadrazam'ın rüşvet haberlerinin ilk defa 14 Eylül'de Avusturya Elçisi Fleichman'ın Viyana'ya yolladığı raporunda dile getirildiğini bildirir. Sumner, **Büyük Petro ve Osmanlı**, s. 63.

²⁰¹ Ensar Köse, **Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi, 1724 İstanbul Antlaşması**, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2017, s. 50.

için maddeler eklenmiştir.²⁰² Dolayısıyla İran'da siyasi kriz ortaya çıktığı esnada Osmanlı Devleti ve Rusya arasında dostça münasebetler sürdürülmekteydi. Ancak İran'daki siyasi boşluktan faydalanan Lezgi Lider Davud Bey'in, Şamahı'da Rus tüccarlarına saldırması ve mallarını yağmalaması, I. Petro'nun Hazar Projesini hayata geçirmesi için gerekli altyapıyı oluşturmuştur. Petro, Astrahan üzerinden İran ve Hindistan ticaretini geliştirmek için Hazar'ın güney kıyılarını ele geçirmeyi planlamıştır. Bu minvalde, Müslüman nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı Derbend, Bakü ve günümüzde Azerbaycan topraklarında yer alan Şamahı'yı ele geçirmesi gerekmektedir.²⁰³ Bununla birlikte gerek Sadrazam Damat İbrahim Paşa gerekse Petro sıcak bir savaştan kaçınmak için politik ve diplomatik manevraları takip etmiştir. Osmanlı Devleti, Ahmed Dürri Efendi'yi, Rusya ise Artemiy Volinsky'i İran'a elçi olarak göndererek önce bölgede gerekli araştırmaları yapmak istemiştir. Her iki diplomatın da verdiği cevap benzerdir: İran'a müdahale edilerek hususi çıkarlar korunmalı.²⁰⁴

Burada göze çarpan diğer bir husus Osmanlı Devleti ve Rusya'nın savaştan kaçınarak diplomasi mekanizmasını öne çıkarmasıdır. 1720'de yapılan antlaşma metninde Osmanlıca *te'biden* (ebediyen) ve Rusça *договор вечного мира* (*dogovor veçnogo mira*-sonsuz barış antlaşması) tabirlerinin kullanılması aslında barışın korunması noktasındaki tavrı ortaya koymaktadır. Nitekim İran'da meydana gelen siyasi boşluktan faydalanan yeni toprak kazanımları için de diplomasi yolu tercih edilmiş ve İstanbul'da müzakereler başlamıştır. Öyle ki iki ülke arasındaki barışın sağlanması için görüşmelerde bir ittifak dahi gündeme gelmiştir.²⁰⁵ Fransa'nın İstanbul elçisi Marquis de Bonnac'ın²⁰⁶ ara bulucu olarak yer aldığı görüşmelere Rusya'nın 1720'deki antlaşmadan sonra İstanbul'a gönderdiği mukim elçisi İvan Neplüyev ve Reisülküttap Mehmed Efendi katılmış ve mesele 24 Haziran 1724'te altı maddelik antlaşma ile çözüme kavuşmuştur. Rusya, yapılan antlaşma ile baştaki hedeflerine ulaşarak Hazar Denizi kıyılarını ele geçirme noktasında Osmanlılar ile mutabakata varmıştır. Buna göre Dağıstan, Derbent ve Bakü gibi Hazar kıyılarında yer alan bölgeler Rusya'ya bırakılırken, Osmanlı Devleti doğudaki Gürcistan ve Revan topraklarını alıyordu. Paylaşım meselesi her ne kadar diplomasi yoluyla çözülmüş gibi görünse de Müslüman nüfusun yaşadığı bölgenin Rus hâkimiyetine, Hristiyan nüfusun yoğun olduğu bölgelerin de Osmanlı

²⁰² Fatih Ünal, **18. Yüzyıl Türk-Rus İlişkilerinde Neplüyev (İstanbul'dan Orenburg'a)**, Gece Kitaplığı, İstanbul, 2014, s. 16-17.

²⁰³ Köse, **Osmanlı Devleti ve Rusya**, s. 55.

²⁰⁴ Ünal, **18. Yüzyıl Türk-Rus İlişkilerinde**, s. 31,32

²⁰⁵ Solovyev'in iddiasına göre Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın iki ülke arasındaki ittifak hakkındaki düşünceleri şu şekildedir: "bu birliktelik sayesinde bütün dünya bizden korkacak. Katolik Romanya, Polonya ve Venedik birliktediler ve onlar, güçlerinin ifadesi olarak bunu bize bildirdiler. Her ne kadar biz Türkler, Ruslarla farklı inançlara sahip olsak da bu bir engel değildir. Çünkü iman gelecekteki yaşama [öbür dünya] ilişkindir ve bu dünyada ittifaklar inançla değil, devlet çıkarlarıyla kurulur." Solovyev'den aktaran Köse, **Osmanlı Devleti ve Rusya**, s. 82-83.

²⁰⁶ Konuyla ilgili Marki de Bonnac'ın bıraktığı belgeler için bk. M. Charles Schefer, **İstanbul'da Fransız Elçiliği Marki de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri**, (Mustafa Daş) (Ali Şevket Bizer), TTK, Ankara, 2017, s. 225-331.

hâkimiyetine bırakılmasının daha büyük sorunlara yol açacağı kuvvetle muhtemeldir.²⁰⁷ Bununla birlikte 1725 yılının Şubat ayında I. Petro'nun vefatıyla yapılan tüm bu tasarılar akamete uğramıştır. Halefleri döneminde Petro'nun Hazar politikası yarım kalmış ve İran'dan alınan topraklar Çariçe Anna Ivanovna (h. 1730-1740) zamanında geri verilmiştir. Nitekim Rusya yüzünü tekrar batıya dönerek komşusu Lehistan'ın veraset problemine dâhil olacaktır.

1.2.4. Osmanlı-Rus ve Avusturya-Rusya Savaşı (1736-1739)

Lehistan veraseti için meydana gelen çatışmalar Rusya'nın Hazar politikasını etkilese de Karadeniz politikasına pek tesir etmemiştir. 1735 yılının sonlarında Kırım Hanlarının İran üzerine seferleri sırasında kendi topraklarından geçmesi ve buralarda meydana gelen zarar ziyanı bahane eden Rusya Kırım'a saldırmıştır. Kırım seferinde Rusya'nın İstanbul'da bulunan elçisi Veşnyakov'un Osmanlı Devleti'nin dâhilî ve haricî kriz içerisinde yer aldığı ve yapılacak bir savaşın Rusların lehine sonuçlanacağına dair raporları da etkili olmuş olmalıdır.²⁰⁸ General Münnich komutasındaki Rus ordusunun tarihinde ilk kez olmak üzere Kırım Yarımadası'nı istilasını Elçi'nin pek de haksız olmadığını göstermiştir.

Savaşın ilk safhasında Avusturya, ara bulucu bir devlet gibi davranmış ve günümüzde Ukrayna'da yer alan Niemirow'da görüşmeler yapılmıştır. Rusya adına Baron Şafirov, Volinskiy ve eski İstanbul elçisi Neplüjev'in katıldığı görüşmelerde Kuban, Kırım ve Tuna Nehri'ne değin tüm Karadeniz'in Rusya'ya bırakılması, Eflak ile Boğdan'ın yine Rusya himayesinde özerk bir prensliğe dönüştürülmesi ve Karadeniz'de serbest seyr-ü sefain konularının gündeme getirilmesine istinaden görüşmeler tıkanmış ve sonuçsuz kalmıştır.²⁰⁹ Literatürde bu görüşmelerin her ne kadar zaman kazanmak için göstermelik olarak yapıldığı belirtilse de Rusya'nın Karadeniz hedeflerini dile getirmesi bakımından çok önemlidir. Nitekim çalışmanın ilerleyen bölümlerinde söz edilecek olan Yunan (Grek) Projesi'nin ana hatları bu taleplerle aynıdır. Bu da Rusya'nın Karadeniz politikasının sürekliliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Niemirow'da bir sonuca ulaşılmaması savaşın ritmini hızlandırmış ve Avusturya'nın da Rusya yanında savaşa dâhiliyle tansiyon artmıştır. İki cephele bir savaş ortasında kalan Osmanlı Devleti, Karadeniz'in kuzeyinde Rusya karşısında gerilerken Balkanlarda Avusturya ile girdiği çatışmalarda başarı sağlayarak Vidin, Niş ve Bosna'da²¹⁰ zaferler kazanmıştır. 25 Temmuz 1739'da Belgrad'ın Osmanlılar tarafından kuşatılmasıyla birlikte taraflar arasında barış gündeme gelmiştir. Fransa'nın

²⁰⁷ Köse, *Osmanlı Devleti ve Rusya*, s. 338.

²⁰⁸ Ünal, *18. Yüzyıl Türk-Rus İlişkilerinde*, s. 76.

²⁰⁹ Ünal, *18. Yüzyıl Türk-Rus İlişkilerinde*, s. 79-80; Tukin, *Boğazlar Meselesi*, s. 72.

²¹⁰ 1736-1739 Osmanlı- Rusya ve Avusturya Savaşı'nın Bosna cephesi için bk. Novilili Ömer Efendi, *Tarih-i Bosna Osmanlı Habsburg Savaşları*, (Fatma Sel Turhan), Küre Yayınları, İstanbul, 2016.

İstanbul'daki elçisi Villeneuve'un²¹¹ ara buluculuğu ile barış görüşmeleri başlamıştır. Bu bağlamda 10 Eylül 1739'da Osmanlı-Avusturya arasında Belgrad Antlaşması imzalanmış ve Avusturya Batı Eflak ile Belgrad'ın da yer aldığı bölgeyi Osmanlı Devleti'ne bırakmıştır. Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile barış yapması ve Rusya'ya karşı İsveç ile ittifak görüşmeleri içinde olduğu söylentileri Osmanlı-Rus barışı için itici bir güç olmuş ve 18 Eylül 1739'da antlaşmaya varılmıştır. Bu antlaşmaya göre Rusya'ya Dinyeper ve Aksu nehirleri arasındaki koridor bırakılırken²¹² Osmanlı Devleti, Hotin Kalesi ile Boğdan topraklarını geri almıştır. Bu paylaşım ek olarak da Azak Kalesi yıkılıp her iki devletin tasarrufundan çıkarılarak tarafsız bir alan yaratılmıştır. Bununla birlikte, Rusya'nın Karadeniz'e askerî ya da ticarî çıkışına izin verilmeyerek bölgedeki Rus ticaretinin Osmanlı bandıralı gemilerle yapılması antlaşmada yer almıştır. Kırım Tatarlarının talan ve yağma amacıyla Rus topraklarına saldırıları da men edilmiştir.²¹³ Osmanlı-Rus barışının tesisinden sonra elçi olarak atanan Aleksandr İvanoviç Rumyantsev (d. 1680-ö. 1749) ve Reisülküttap Mehmed Ragıp Efendi (d. 1698- 1763) arasında 1741 yılında Belgrad Antlaşması'nı tamamlar nitelikte özel bir antlaşma daha imzalanmıştır. Böylece Zaporog Kazakları üzerindeki Rus hâkimiyeti ve Rus çarlarının imparator olarak Osmanlı Devleti nezdinde kabulü meseleleri de çözüme kavuşturulmuştur.²¹⁴

Belgrad Antlaşması, Rusya'nın Karadeniz politikalarını ertelemesi bakımından Osmanlı diplomasi tarihinde ayrı önem arz etmektedir. Bunun yanında, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinin bir provasını niteliğinde olan 1736-1739 Savaşı ve Belgrad Antlaşması askerî ve diplomatik üstünlüğün Rusya lehine değişeceğini haber verir niteliktedir. Avusturya ittifakıyla birlikte Osmanlılar karşısında önemli başarılar elde eden Rusya'nın bu seferle birlikte özgüvenini kazandığı söylenebilir. Nitekim 1768'de Osmanlı ordularının karşısına herhangi bir ittifak yapmadan çıkmış ve Niemirow'daki taleplerinin önemli bir kısmını gerçekleştirmeyi başarmıştır. Bunun yanında 1739 yılında imzalanan Belgrad Antlaşması'ndan 1768 yılında başlayacak olan savaşa değin yaklaşık otuz yıllık zaman zarfında Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki çatışmaların diplomatik kanallar aracılığı ile çözüldüğü dikkat çekmektedir. Bu süre zarfında iki ülkenin neden sıcak çatışmaya girmedikleri sorusunun cevabı yüzyılın ilk yarısıyla birlikte Avrupa gündemindeki büyük savaşlarda aranmalıdır. Bu konjonktürde Osmanlı Devleti'nin görece bir tarafsızlık tutumunu benimsemesi Rusya'nın ise rüştnü ispat ederek Avrupa Güçler Dengesinde yerini alması çalışma konusunu oluşturan yüzyılın son çeyreğindeki Osmanlı-Rus ilişkilerinin nasıl seyredeceğinin bir fragmanı niteliğinde olacaktır.

²¹¹ Belgrad Antlaşması'ndan (1739) bir yıl sonra Osmanlı Devleti Fransız Elçi Villeneuve'nin barışa katkısından dolayı Fransa'ya verdiği kapütülasyonları genişleterek yenilemiştir. David Jayne Hill, **A History of Diplomacy in the International Development of Europe: The Diplomacy of Age of Absolutism**, c. III, Howard Fertig, New York, 1967, s. 445.

²¹² Hill, **A History of Diplomacy**, s. 445.

²¹³ Ünal, **18. Yüzyıl Türk-Rus İlişkilerinde**, s. 82.

²¹⁴ Ünal, **18. Yüzyıl Türk-Rus İlişkilerinde**, s. 83. Ayrıca bk. Uğur Kurtaran, "Sultan Birinci Mahmud'un Rusya'ya verdiği 1739 Tarihli Ahidnâmenin Diplomatik Açısından Tahlili", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 29/1, 2014, s. 224-227.

1.2.5. Avrupa’da Dengelerin Değişmesi: Avusturya Veraset Savaşları, Diplomatik İhtilâl ve Yedi Yıl Savaşları

Avusturya Veraset Savaşları: 1740 yılının Ekim ayında Habsburg Hanedanı’nın son erkek üyesi VI. Karl öldüğünde büyük çapta bir savaş beklenmemiştir. Gerek Lehistan Veraset Savaşı’ndan sonra imzalanan antlaşma ile Fransa gibi Avrupa’nın önde gelen devletleri gerek Bavyera dışındaki Alman prenslikleri, *Pragmatic Sanction*’a garanti vermişlerdir. Rusya ise Avusturya’nın müttefiki durumundadır ve tahta kralın büyük kızı arşidüşes Maria Theresia’nın geçmesi hususunda sorun çıkarmayacaktır. İspanya ve İngiltere ise denizasıırı koloniler ve ticaret için mücadele hâlinindedir. Ancak kralın ölümünden birkaç ay sonra saldırı beklenmedik bir şekilde Prusya’dan gelmiştir. Avusturya Veraset Savaşları’nın fitilini ateşleyen hamle, aslında Prusya açısından yalnızca Silezya’yı ele geçirmekten ibarettir. Nitekim Prusya’nın o ölçekte bir savaşı finanse edecek kuvveti yoktur.²¹⁵ Ancak genel konjonktür buna yardım etmiştir. Rusya’da Çariçe Anna ölmüş ve tahta birkaç aylığına bebek VI. İvan (h. 1740-1741) geçmiştir. Bunun yanı sıra Rusya, kuzeyde İsveç ile savaşmaktadır (1741-1743). Ayrıca İngiltere, Fransa ve İspanya arasında denizasıırı mücadeleler de devam etmektedir.²¹⁶ Prusya büyük güçlerden Maria Theresia’ya yardım gelemeyeceğini düşünmektedir.²¹⁷ II. Friedrich’in Silezya saldırısı ve Avusturya ordusunu Molwitz’de yenmesi, Bavyera’yı cesaretlendirmesi bakımından savaşın çıkış noktası olmuştur.

Prusya, savaşın daha fazla büyümemesi amacıyla Maria Theresia’ya Silezya Eyaleti’nin kendine satılması için diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Bunun yanında Maria Theresia’nın eşi Toskana Dükü Stephan Francis’in imparator olarak seçilmesine destek ve kalan Avusturya toprakları için yardım da teklif etmiştir.²¹⁸ Ancak Maria Theresia’nın hükümdarlığının hemen başındaki bu toprak kaybının *Pragmatic Sanction* bildirgesinin sorgulanmasına sebep olacağı ve yapılan teklifin hakaret olarak kabul edilmesi bu girişimi sonuçsuz bırakmıştır.²¹⁹ 1741 yılının ilk birkaç ayı Avrupa güçlerinin Avusturya veraseti için kendi aralarında antlaşma yapmaları ile geçmiştir. Fransız devlet adamı Belleisle, Alman prensliklerinin Avusturya’ya karşı oluşturulan birliğe katılmalarını sağlamak için faaliyetlerde bulunmuştur. Bu bağlamda ilk antlaşma İspanya ve Bavyera arasında Mayıs ayında imza edilen Nymphenburg Antlaşması olmuştur. Bu antlaşmayı Haziran’da Prusya ve Fransa arasında yapılan ittifak takip etmiştir. Avusturya da İspanya Veraset Savaşları’ndaki müttefiki İngiltere tarafından yalnız bırakılmamıştır. İngiltere Hükümeti Nisan’da toprak bütünlüğü garantisi

²¹⁵ M.S. Anderson, **Europe in the Eighteenth Century**, Longmans, Norwich, 1962, s. 202-203.

²¹⁶ Fransız devlet adamı Kardinal Fleury Avusturya Verasetinden ziyade koloniler üzerinden bir politika takip etmeyi tercih etse de baskılara dayanamayıp sonrasında Fransa’nın dış politikasında kıtayı merkez almıştır.

²¹⁷ Mckay ve Scott, **Büyük Devletlerin Yükselişi**, s. 196.

²¹⁸ Michael Hochedlinger, **Austria’s Wars of Emergence 1683-1797**, Pearson, London, 2013, s. 248.

²¹⁹ Mckay ve Scott, **Büyük Devletlerin Yükselişi**, s. 196.

ve 300.000 £ yardım sözü vermiştir.²²⁰ 18. yüzyılda İngiliz devlet adamları için Habsburglar, kıtada Bourbon gücünü dengelemek adına gerekli bir unsurdur. Ayrıca İngiltere 1714 yılından itibaren veraset gereği Hannover Elektörleri tarafından idare edildiğinden kıtadaki gelişmeleri yakından takip etmiştir. II. George, Bavyera ile elektörlüğünün savaşta tarafsız kalması karşılığında Karl Albrecht'e imparator olması için oy verme taahhüdünde bulunmuştur.²²¹ Saksonya, savaşın ilk iki yılında Maria Theresia'nın karşısında olmayı tercih ederek 1743'ten sonra Avusturya-İngiltere tarafına katılmıştır. Savoy da savaşın ilk iki yılında Bavyera-Fransa safında yer almıştır. Daha sonra araya İngiltere'nin de girmesi ile Eylül 1743'te Worms Antlaşması imzalanmıştır. Böylece Savoy, Milano ve Piacenza'dan verilecek toprak karşılığında İtalya'da İspanya ve Fransa'ya karşı savaşmayı kabul etmiştir.²²²

Ocak 1745'te Bavyera Elektörü Karl Albrecht'in ölmesi Alman topraklarında dengelerin yeniden değişmesine sebep olmuş; yeni elektör Maximilian Joseph, Avusturya ile uzlaşmayı tercih etmiştir. 22 Nisan'da yapılan Füssen Antlaşması uyarınca Maximilian, kaybettiği toprakları geri alarak savaştan ayrılacak ve imparatorluk seçimlerinde Francis Stephan'a oy verecektir. Bavyera'nın savaştan çekilmesiyle Maria Theresia, Alman cephesindeki dikkatini Prusya üzerine yoğunlaştırmıştır. Ancak Prusya ordusuna karşı üstünlük kurulamaması ve İngiltere'nin Prusya ile barış yapılması doğrultusundaki baskıları sonucunda iki devlet arasında 25 Aralık 1745'te Dresden Antlaşması yapılmıştır. *Status quo ante bellum*²²³ temelinde yapılan antlaşmada Avusturya bir kez daha Silezya'yı Prusya'ya bıraktığını kabul etmiştir.²²⁴ Maria Theresia, II. Friedrich ile barışı tamamlayarak Almanya cephesini kapatmıştır. Dresden Antlaşması'ndan sonra Avusturya Veraset Savaşı büyük oranda sona ermiş, bundan sonraki üç yıl boyunca daha çok İtalya ve Hollanda topraklarında çatışmalar yaşanmıştır.²²⁵

1740 yılında Avusturya Veraset Savaşları başladıktan yaklaşık beş yıl sonra taraflar barış için hazır hâle gelebilmiştir. Dresden Antlaşması ile Silezya'yı alan Prusya, savaştaki hedefine ulaşmıştır. Fransa Kralı XV. Louis, savaşa başladığı iki müttefiki VI. Karl (h. 1742-1745) ve V. Philip'in (h. 1724-1746) ölümü üzerine, yerlerine geçen haleflerinde aynı savaş arzusunu bulamamıştır. Buna ek olarak savaşın getirdiği mali yük hazinesini zorlamaya başlamıştır. Fransa'nın savaş giderleri 1744'te İngiltere'nin tam üç katı fazlasıdır. Bu durum bir yıl sonra Paris'te ekmek dâhil olmak üzere gıda maddelerinde fiyat artışına sebep olmuştur.²²⁶ İngiltere için de durum benzer bir seyrinde gitmiş, 1748

²²⁰ Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, s. 249.

²²¹ McKay ve Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 199.

²²² McKay ve Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 200.

²²³ Diplomaside mevcut durumu muhafaza etme prensibi.

²²⁴ Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, s. 258.

²²⁵ Anderson, *Europe in the Eighteenth Century*, s. 207.

²²⁶ M.S. Anderson, *The War of the Austrian Succession, 1740-1748*, Routledge, New York, 2013, s. 198.

yılı başına gelindiğinde savaşın faturası 30 milyonu borç olmak üzere 48 milyon pound olmuştur.²²⁷ Ancak Maria Theresia'nın gündeminde de barış yoktur. Silezya ve İtalya'da kaybettiği toprakları telafi edecek kazanımlar elde etmeden savaşı bitirmek istememiştir. Ayrıca İngiltere'nin mali desteği olmaksızın savaşı tek başına finanse etmesi de mümkün değildir. Böylece gönülsüz olmakla birlikte barışı kabul etmiştir. Nitekim 1748 yılının sonlarında Avusturyalı bakanlar arasında “*en kötü barış, yeni bir savaştan iyidir*” yaklaşımı hâkimdir.²²⁸

Taraflar arasındaki ilk barış girişimi 1745'te Fransız gizli görevlisi Fournier'in Londra'ya gönderilmesidir. Ancak bu esnada İskoçya'da başlayan ve Fransızlar tarafından desteklenen Jacoben Ayaklanması bu girişimi sonuçsuz bırakmıştır. 1746'da Lord Sandwich, İngiltere; Puysieulx ise Fransa adına Hollanda'nın Breda şehrinde barış için neler yapılabileceğini tartışmak üzere dokuz ay boyunca görüşmelerde bulunmuştur.²²⁹ Sonuçsuz kalan bu görüşmelerin ardından İspanya kralı V. Philip'in ölümüyle tahta çıkan yeni kral IV. Ferdinand ve İngiltere'nin temsilcileri 1747'de barış için müzakerelere başlamıştır; ancak Cebelitarık ve ticari imtiyaz meselelerinden ötürü bir çözüme ulaşılamamıştır. Sonuca ulaşmayan bu girişimlerin ardından Mart 1748'de tarafsız bir bölge niteliğindeki Aix-La-Chapelle'de tekrar görüşmelere başlanmıştır.²³⁰

Aix-La-Chapelle görüşmelerine İngiltere adına Lord Sandwich ve Fransa adına Saint Severin Puyseulx'un hazırladığı metinde taraflar önce sömürge bölgelerinde birbirlerine ait olan Madras (Hindistan) ve Louisbourg'un (Kanada) değişimini öngörmüştür. Fransa, Hollanda'da ele geçirdiği bölgeler ve bariyer kalelerinden (Maastricht ve Bergen) çekilmeyi kabul etmiş ve diğer taraflar gibi *Pragmatic Sanction*'a garanti vermiştir. Fransa ayrıca İngiltere'de Protestan kralların tahta geçişlerini tanıyarak topraklarında bulunan Stuart hanedanının üyelerini sürmeyi taahhüt etmiştir.²³¹ İspanya Cebelitarık ve Minorka'nın mevcut durumunu kabul ederek İngiltere'ye verdiği ticari imtiyazları Utrecht Antlaşması'nda (1713) olduğu şekliyle tekrar teyit etmiştir. Bunun karşılığında ise İtalya'da Parma, Piacenza ve Guastalla Don Philip'e verilmiştir. İtalya'daki diğer değişimler ise şu şekilde olmuştur: Parma'dan bir pay, Vigvano ve Anghiera Savoy'a bırakılmıştır. Modena ve Finale ise Cenova'ya verilmiştir. Bunların yanı sıra Prusya'nın Aix-La-Chapelle Antlaşması'nda taraf olmamasına rağmen Dresden Antlaşması'nda olduğu şekliyle Silezya için II. Friedrich'e garanti verilmiştir.²³² Antlaşma metni bu hali ile 18 Ekim'de İngiltere, Fransa ve Hollanda ve iki gün sonra da İspanya tarafından imza edilmiştir. 8 Kasım 1748'de Avusturya ve 20 Kasım 1748'de

²²⁷ Mckay ve Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 206.

²²⁸ Anderson, *The War of the Austrian Succession, 1740-1748*, s. 198.

²²⁹ Anderson, *The War of the Austrian Succession, 1740-1748*, s. 195.

²³⁰ Anderson, *The War of the Austrian Succession, 1740-1748*, s. 200-201.

²³¹ Bu durum Fransa halkının tepkisini çekmiştir. Ülkeyi terk etmeyi reddeden Prens Charles Edward Stuart Opéra'da tutuklanarak zorla İsviçre'ye sürgün edilmiştir. Bu hadise de Fransız kamuoyunu hayli rahatsız etmiştir. Anderson, *The War of the Austrian Succession, 1740-1748*, s. 207.

²³² Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, s. 263; Mckay ve Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 206-207.

Sardinya'nın antlaşmayı kabul etmesiyle Aix-La-Chapelle görüşmeleri tamamlanmıştır.²³³ Antlaşmadan en memnuniyetsiz ayrılan taraflar Avusturya ve Sardinya olmuştur. Avusturya delegesi Wenzel Anton Kaunitz-Rietberg (d. 1711-ö. 1794) barış için “*Mukavvadan yapılma bir eve giriyoruz*” demiştir.²³⁴ Avusturya için gerek Silezya gerekse İtalya'daki kayıplar ve bu kayıplara karşılık herhangi bir toprak kazanımında bulunamaması başlıca sorun olmuştur. Ancak İngiltere'nin mali desteği olmadan savaşması da pek olası olmadığından antlaşmayı imzalamıştır. İçinde bulunduğu durumunun farkında olan Maria Theresia, Avusturya'da yoğun bir reform programına başlamıştır.²³⁵ Antlaşmanın bir diğer memnuniyetsiz tarafı ise Fransız kamuoyu olmuştur. Fransızlar, Stuartların ülkeden sınır dışı edilmesini öngören maddeyi ve askerî başarılarına rağmen Fransa'nın neredeyse hiçbir kazanımı olmamasını eleştirmişlerdir. Bunun nüktedan örneklerinden biri Aix-La-Chapelle Antlaşması'nın imza edilmesinden sonra Fransızlar arasında saçma gelen durumlar için *Bête Comme La Paix* yani “*barış gibi saçma*” deyiminin kullanılmaya başlamasıdır.

Diplomatik İhtilal (1756): Avusturya Veraset Savaşı Avrupa'da dengeleri değiştirerek yüzyılın başından beri düzenli bir şekilde devam eden ittifaklar sistemini etkilemiştir. Aix-La-Chapelle Antlaşması ile zengin Silezya eyaletini kaybeden Avusturya, İngiltere tarafından yalnız bırakıldığını düşünmüştür. Silezya'nın tekrar Avusturya sınırlarına dâhil edilmesi için yapılacak harekâtlarda İngiltere desteğinin alınamayacağı Aix La Chapelle'de anlaşılmış²³⁶ ve yüzyılın ikinci yarısındaki Avusturya dış politikası buna göre şekillendirilmiştir. Artık Avusturya'nın dış politikada önceliği kendi çıkarları olacaktır. Yani Avusturya Hollandası'nı (Belçika) savunarak ya da Fransa'nın dikkatini Avrupa'da tutarak İngiltere'nin çıkarlarına hizmet etmeyecektir.²³⁷ Aynı dönemde ikinci mühim gelişme ise İngiltere ve Fransa arasında denizasırlı kolonilerde tansiyonun yükselmesi sonucu iki devlet arasında çatışmaların meydana gelmesidir. Bu çatışmaların Avrupa'ya sıçramasını istemeyen İngiltere ve Fransa, tarafsızlığın sağlanması için önlemler almaya çalışmış; ancak bu durum devletler arası ilişkileri etkileyerek yüzyılın ilk yarısında kurulan ittifakları değiştirmiştir.

Aix La Chapelle görüşmelerine Avusturya temsilcisi olarak katılan Kaunitz, yüzyılın ikinci yarısında Avusturya'nın dış politikalarını belirlemede etkili olmuştur. Kaunitz'e göre Prusya; Fransa ve Osmanlılardan daha tehlikeli bir düşmandır. İngiltere, Prusya karşısında yer almayacağından en azından tarafsızlığı sağlanmalıdır. Bununla birlikte Prusya'nın ortak düşman niteliğinde olması sebebiyle Rusya ile iyi ilişkiler devam ettirilmelidir. Ancak buradaki kilit devlet, Prusya'nın kıtadaki müttefiki Fransa'dır. Fransa ile uzlaşılarak tarafsızlığı garanti edilmeli ya da mümkünse bir ittifak

²³³ Anderson, *The War of the Austrian Succession, 1740-1748*, s. 208.

²³⁴ Anderson, *The War of the Austrian Succession, 1740-1748*, s. 210.

²³⁵ Anderson, *The War of the Austrian Succession, 1740-1748*, s. 212.

²³⁶ D.B. Horn, “Diplomatic Revolution”, ed. J.O. Lindsay, *The New Cambridge Modern History, The Old Regime 1713-1763*, c. VII, içinde Cambridge University Press, Brooke Crutchley, 1966, s. 442.

²³⁷ Mckay ve Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 219.

sağlanmalıdır.²³⁸ Bu taslak ekseninde hazırlanan politikaların uygulanması için 1750 yılında Kaunitz, Paris'e elçi olarak atanmıştır.

Fransa'nın Avrupa siyasetine yaklaşımı İngiltere'yle benzeşmektedir: Kıtada barış. Yüzyılın ilk yarısının tersine Fransa, kıtada agresif ve yayılmacı politikasını terk etmiştir. 1748'de barışın konsolide edilmesinin dışında kendi menfaati için bir talebi olmaması bunun önemli bir göstergesidir. Bu durumda gelenekselleşen Habsburg-Bourbon düşmanlığı da önemini kaybetmiştir. 1752 yılında İspanyol Bourbonları ile Avusturya arasında Aranjuez Antlaşması imzalanarak İtalya'da karşılıklı olarak hakların tanınması da yine iki hanedan arasındaki rekabetin azaltılmasına yardımcı olmuştur.²³⁹ Bununla birlikte, Avusturya Veraset Savaşı'nın hemen ardından kolonilerde resmen olmasa da İngiltere ile çatışmalar başlamıştır. Dolayısıyla Fransa, kıtadaki bir savaş için hazırlıksız durumdadır. Ayrıca Avusturya'nın Paris elçisi Stahremberg'in raporları, Fransa kralı XV. Louis ve nazırlarının savaş konusunda çekingen ve yetersiz olduğunu ve kral üzerindeki etkisini kaybetmekten korkan gözdesi Madame Pompadour'un barış için kralı etkilediğini bildirmektedir.²⁴⁰

1752 yılında Prusya Kralı II. Friedrich siyasi vasiyetnamesinde “*Silezya ve Loren iki kız kardeştir. Prusya büyüğü ile Fransa ise küçüğü ile evlendi. Bu evlilik onları aynı siyaseti gütmeye mecbur ediyor.*” demiştir.²⁴¹ Friedrich'in söyleminden de anlaşılacağı üzere Prusya çıkarlarını Fransa'yla birlikte görmüştür. Bununla birlikte denizaşırı kolonilerde ortaya çıkan İngiltere ve Fransa arasındaki gerilimin farkında olan Prusya, Almanya'da barış istemektedir. Olası bir saldırıda İngiltere'nin müttefiki olan Avusturya'nın Silezya'ya saldırmasından ve kuzeyden gelebilecek Rus tehdidinden çekinmesi de Prusya'nın dış politikasını belirlemede etkili olmuştur. Ancak İngiltere'yle yapılacak bir tarafsızlık antlaşması ile bu tehlikeleri bertaraf etmeyi planlayan Prusya'nın öngörülleri yanlış çıkmıştır. İngiltere'yle ittifak, Fransa ile ilişkilerini bozmakla kalmayıp Avusturya ve Rusya'nın Prusya karşıtı politikalarını güçlendirmiştir.

İngiltere'nin bu dönemde Avrupa'daki dış politikasının belirleyici faktörü, kral II. George'un elektörü olduğu Hannover'in güvenliğinin sağlanması olmuştur. Kralın amacı, Hannover'i İngiltere ve Fransa arasındaki çatışmaların dışında tutmaktır. Fransa'nın Hannover ya da Hollanda'yı ele geçirmesi İngiltere için iki açıdan tehlikeli olabilirdi: Birincisi buraların kolonilerdeki kazanımlar için pazarlık malzemesi olarak dayatılma ihtimali ve ikincisi ise Fransa'nın İngiltere'ye yapacağı askeri operasyonlarda buraları üs olarak kullanma tehlikesidir. Dolayısıyla tüm bu ihtimalleri bertaraf etmek adına öncelikli olarak Avusturya ile mevcut ittifakını korumayı ve Rusya ile yapılacak

²³⁸ Mckay ve Scott, **Büyük Devletlerin Yükselişi**, s. 217-218.

²³⁹ Jeremy Black, “Essay and Reflection: On the ‘Old System’ and the ‘Diplomatic Revolution’ of the Eighteenth Century”, **The International History Review**, 12(2), 1990, s. 303.

²⁴⁰ Hill, **A History of Diplomacy**, s. 519.

²⁴¹ Mckay ve Scott, **Büyük Devletlerin Yükselişi**, s. 223.

antlaşma sayesinde Hannover ve Hollanda'nın savunulması için asker tedarik etmeyi planlamaktadır. Bununla birlikte Avrupa'da herhangi bir çatışmanın önlenmesi ve Fransa'nın yalnızlaştırılması için Prusya ile kurulacak bir ittifak İngiltere'nin olası politikalarından biridir.²⁴² Sir Thomas Robinson, İngiltere'nin Avrupa politikasını şöyle özetlemiştir: *"Biz Hollanda olmadan hiçbir şey yapamayız, Hollanda da Avusturya olmadan, Avusturya ise Rusya olmadan. Sonuncusunun efendisi olduğumuz zaman arzu ettiğimizi alabiliriz."*²⁴³ Nitekim Prusya'nın Rusya korkusu sebebiyle, bu devlet ile yapılacak bir antlaşmanın Prusya'yı İngiltere safına çekmede itici bir güç olacağı düşünülmektedir.

Değişen dengeler içinde Rusya'nın durumu oldukça hassastır. Rusya'yla ittifak, geniş steplerden sağlanan asker kaynağı sayesinde her iki taraf için kıymetlidir. Bununla birlikte Rusya da yüzyılın ortalarından itibaren dış politikasını Prusya ve Osmanlı Devleti karşılığına dayandırmıştır. Prusya'nın hâkimiyetindeki Lehistan eyaletlerini ele geçirerek buraları Baltık kıyısında bulunan Kurlandiya ve Samogitya ile mübadele etmeyi amaçlamaktadır.²⁴⁴ Benzer şekilde Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Osmanlı topraklarına 18. yüzyıl boyunca birçok kez saldırıp ele geçirmeyi denemiş ve nihayetinde buraları imparatorluğunun bir parçası haline getirmiştir.

18. yüzyılın ilk yarısı tamamlandığında Avrupa'daki ittifaklar sistemi yüzyılın ilk yarısına göre değişmektedir. 1748-1755 arasındaki dönem hazırlık aşaması şeklinde olmuş, taraflar gizli diplomasi yoluyla genel havayı anlamaya çalışmıştır. İngiltere, kıtada Hannover ve Hollanda'yı korumak için harekete geçmiştir: Avusturya'yla ittifakın yenilenmesi ve Rusya'dan asker tedarik edilmesi. Rusya'dan asker temini meselesi İngiltere için parasal olarak çözülecek bir sorundur ve 1755 yılının Eylül'ünde bir ödenek antlaşmasıyla Ruslar, yıllık 100.000 £ karşılığında Livonya'da 50.000 asker hazırlamayı taahhüt eden bir konvansiyonu kabul etmiştir. Konvansiyon, İngiltere için Fransa ya da Prusya'dan gelebilecek olası bir Hannover saldırısına karşı önlem anlamına gelmektedir. Rusya ise Prusya'ya saldırı için bir ittifak olarak görmüştür.²⁴⁵ Dolayısıyla İngiltere'nin bir sonraki diplomasi adımı olan Prusya ile ittifak planı, Ruslar için kabul edilemezdir. Diğer yandan daha Prusya'yla herhangi bir antlaşma gündemde değilken dahi Avusturya, İngiltere ile yapılacak bir ittifaka gönüllü değildir. Fransa'nın Güney Hollanda'ya saldırması durumunda buradaki kendi dominyonlarını dahi korumayacağını İngiltere'ye bildirmiştir.²⁴⁶

İngiltere'nin Rusya ile yaptığı ittifak, Prusya üzerinde beklediği etkiyi göstermiştir. İngiltere-Fransa arasındaki gerginliğin Avrupa'ya sıçramasından ve bu durumun İngiltere'nin müttefiki olarak

²⁴² Mckay ve Scott, **Büyük Devletlerin Yükselişi**, s. 218.

²⁴³ "We can do nothing without the Dutch, the Dutch nothing without the Austrians, nor the Austrians anything without the Russians. When we were masters of the latter we take the part we please." Horn, "Diplomatic Revolution", s. 448.

²⁴⁴ Hill, **A History of Diplomacy**, s. 528.

²⁴⁵ Mckay ve Scott, **Büyük Devletlerin Yükselişi**, s. 222-223.

²⁴⁶ Horn, "Diplomatic Revolution", s. 333.

gördüğü Avusturya'nın Silezya'ya saldırısı için bahane olmasından endişe duyan Prusya, İngiltere ile yapılacak bir ittifaka hazır bulunmaktadır. Bu minvalde başlayan Prusya-İngiltere görüşmeleri, Almanya'nın tarafsızlığı temelinde bir konvansiyonun hazırlanmasıyla sonuçlanmıştır. 16 Ocak 1756'da Whitehall'da imzalanan ancak "Westminster Konvansiyonu" olarak bilenen antlaşmanın birinci maddesinde taraflar birbirlerine ait topraklara saldırmayacakları noktasında garanti vermiştir. İkinci maddede Almanya'ya karşı olası bir saldırı durumunda birlikte karşılık verileceği konusunda anlaşılmıştır. Ancak Prusya, Fransa'yı karşısına almamak için gizli bir madde olarak Avusturya Hollandası'nın Almanya'dan sayılmadığını ekletmiştir. Nitekim Dresden Antlaşması ile Prusya, Avusturya'nın Avusturya Hollandası'ndaki hâkimiyetini tanımakla birlikte burayı Almanya'dan hariç tutmuştur.²⁴⁷ Ancak Prusya'nın bu çabalarına rağmen Westminster Konvansiyonu, Fransa'nın tepkisini çekmiştir.

1755 yılının yaz sonlarında başlayan Fransa-Avusturya görüşmelerinde, Ocak 1756'ya kadar ciddi bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu süre içerisinde Avusturya tarafı, İngiltere ve Prusya arasında gizli görüşmeler yapıldığını ima ederek görüşmelere ivme kazandırmaya çalışmıştır.²⁴⁸ Ancak II. Friedrich, Paris'te görevli elçisi Knyphausen vasıtasıyla Fransız Dışişleri Bakanı Rouillé'e (d.1689-ö.1761) bu imaların asılsız olduğuna dair güvenceler vermiştir.²⁴⁹ Bununla birlikte Westminster Konvansiyonu 1756 yılı başında imzalanmış ve kısa süre sonra Fransa tarafından duyulmuştur. Yeni ittifak, Avusturya-Fransa görüşmelerinin seyrini her iki taraf için de değiştirmiştir. Fransa, Avusturya ile yapılacak bir ittifaka sıcak bakmaya başlamıştır. Bunun sebebi hem Prusya'nın cezalandırılmasının hem de Fransa'nın Avrupa'da izole edilmesi tehlikesinin önlenmek istenmesidir. Avusturya ise artık tarafsızlıktan fazlasını yani savunma ittifakını talep etmektedir. İngiltere'nin de hâlâ Avusturya ile antlaşma yenileme talepleri üzerine Fransa ile 1 Mayıs'ta mutabakata varılmıştır. I. Versay (Versailles) Antlaşması'nda birinci sözleşme tarafsızlık temelli olarak hazırlanmıştır. Buna göre; İngiltere ve Fransa arasında Amerika kıtasındaki savaşta Avusturya tarafsız kalacaktır. İkinci sözleşme ise savunma ittifakı şeklinde hazırlanmış ve taraflar Avrupa'daki hakları üzerinde birbirlerine garanti vermiştir. Avrupa'da meydana gelebilecek bir çatışma durumunda 18.000 yaya ve 6.000 atlı asker ya da asker tedariki yapamadığında aylık olarak 24.000 filorilik mali yardım sağlayacaklardır.²⁵⁰

Westminster Konvansiyonu, Fransa üzerinde yarattığı etkinin benzerini Rusya üzerinde de göstermiştir. St. Petersburg'da İngiltere karşıtı eğilim yükselmiş ve 1747'den beri kesintiye uğrayan Rusya-Fransa ilişkileri yeniden canlanmıştır. Bununla birlikte Fransa ve Osmanlı Devleti arasındaki yakın ilişkiler iki ülke arasında kurulacak bir ittifak için engel teşkil etmektedir. Ayrıca Fransa'nın

²⁴⁷ Horn "Diplomatic Revolution", s. 449.

²⁴⁸ Horn, "Diplomatic Revolution", s. 450.

²⁴⁹ Hill, **A History of Diplomacy**, s. 518.

²⁵⁰ Hill, **A History of Diplomacy**, s. 524; Horn, "Diplomatic Revolution", s. 453

Lehistan'ın gelecek kralı için önce kuzeni Prens de Conti'yi daha sonra Lehlerin kendi krallarını kendileri seçmeleri gerektiği fikrini desteklemesi de yine Rusların reel politikğine uymamaktadır. Buna rağmen Rusya'nın Prusya karşıtı politikası baskın gelmiş ve aynı yıl Fransa, Avusturya ve Rusya arasında bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmada Rusların Osmanlılarla gireceği savaşlar *casus foederis*²⁵¹ dışı bırakılmıştır.²⁵² Bunun için Fransa, bir süreliğine Rusya'nın Lehistan ve Osmanlı Devleti üzerindeki politikalarını görmezden gelmeyi kabul etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'ni de gücendirmemek adına elçisi Vergennes Kontu Charles Gravier (d. 1717-ö. 1787) aracılığı ile Babiâli'yi bilgilendirmiştir. Babiâli ise durumdan rahatsızlığını Prusya ile ittifakı ima ederek göstermiştir.²⁵³ Ancak antlaşma yüzyılın başından beri Fransa'nın Rus yayılmasına karşılık Osmanlı Devleti, İsveç ve Lehistan'ı desteklediği “*barrière de l'Est*” (doğu bariyeri) politikasının zayıflamasına sebep olmuştur.²⁵⁴

1 Mayıs 1756'da imzalanan I. Versay Antlaşması, Batı literatüründe genel olarak “Diplomatik İhtilâl” şeklinde adlandırılmıştır. Geleneksel bir düşmanlık hâline gelen Fransa-Avusturya rekabetini bitirmesi ve oldukça uzun süredir devam eden İngiltere-Avusturya ittifakının da sonunu getirmesi açısından değerlendirildiğinde kayda değer bir durumdur. Ancak bunun bir ihtilâl olarak adlandırılması Jeremy Black gibi tarihçiler tarafından abartılı bulunmuştur.²⁵⁵ 18. yüzyılın başından beri bozulmadan devam eden ittifakların değişmesi, diplomasi sürecinin doğal bir sonucudur. Değişen dengelerle birlikte ortak çıkarların da bu minval üzere dönüşümü yeni ittifakları beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Prusya'nın askerî alandaki atılımı, Avusturya ve Rusya'yı, İngiltere-Prusya ittifakı ise Fransa'yı endişelendirmiştir. Ortaya çıkan bu yeni gelişmeler de Avrupa'da ittifak kartlarının yeniden dağıtılmasına sebep olmuştur. “*Old System*” (Eski Sistem) diplomatik sürecin doğal bir uzantısı olarak bozulmuş ve yeni ittifaklar meydana gelmiştir.

Yedi Yıl Savaşları (1756-1763): Oluşturulan yeni ittifaklar yeni bir savaş da beraberinde getirmiştir. Bu yeni savaş beş büyük Avrupa devletinin ve orta ölçekli Alman elektörlükleri ile İsveç'in katıldığı ve üç kıtada gerçekleşen ilk total savaşlardan biri niteliğindedir. Söz konusu savaş, farklı milletlerin tarih yazımında farklı isimler almıştır. Savaş, Kuzey Amerika'da “Fransa ve Kızılderili Savaşı” (*French and Indian War*), Kanada'nın İngilizce konuşulan bölgesinde “Yedi Yıl Savaşları” (*Seven Years' Wars*), Fransızca konuşulan bölgesinde “Fetih Savaşı” (*La Guerra de la Conquête*), İsveç'te “Pomeranya Savaşı” (*Pommerska Kriket*), Prusya ve Avusturya tarihlerinde

²⁵¹ “Bir antlaşmanın uygulanabilir ve bağlayıcı hâle geldiği koşul” anlamındaki Latince terimdir.

²⁵² Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, s. 337.

²⁵³ Hill, *A History of Diplomacy*, s. 543-544. Prusya-Osmanlı Devleti ittifak çalışmaları için bk. Kemal Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985.

²⁵⁴ Avrupa'da bu gelişmeler devam ederken Fransa'nın İstanbul Elçisi Vergennes, burada gizli diplomasi yoluyla Rusya karşıtı bir politika sürdürmektedir. Hill, *A History of Diplomacy*, s. 514.

²⁵⁵ Black, “*Essay and Reflection*”, s. 316.

“Üçüncü Silezya Savaşı” (*Dritter Schlesischer Krieg*) ve Hint alt kıtasında ise “Üçüncü Karnatik Savaşı” (*Third Carnatic War*) olarak bilinmektedir.²⁵⁶ Bu adlandırılmalarından Yedi Yıl Savaşları’nın total yönü ve tarafların savaşa bakışı ortaya çıkmaktadır. 29 Ağustos 1756 tarihinde Prusya kralı II. Friedrich’in Saksonya’yı işgal etmesiyle resmen başlayan Yedi Yıl Savaşları’nın geri planında yatan iki önemli sebep vardır: Silezya’yı işgal ederek Avrupa’da genişlemeye başlayan Prusya’ya karşı Avusturya ve Rusya’nın antipatisi²⁵⁷ ve denizaşırı kolonilerde 1754’ten beri hissedilir hâle gelen İngiltere-Fransa rekabetidir.²⁵⁸ 1748-1756 yılları arasında geçen sekiz yıl boyunca Avusturya, Prusya karşıtı bir cephe oluşturarak savaş hazırlığı yapmıştır. Bu süreçte farklı kombinasyona sahip ittifakların meydana gelmesi sonucunda Avrupa dengesi sarsılmıştır. Yedi Yıl Savaşı’nın son yıllarında yapılan bu ittifakların sağlam temellere dayanmadığı ve dolayısıyla kolaylıkla dağıldığı görülmüştür.

Prusya’nın saldırısıyla birlikte Avusturya diplomasisi harekete geçmiş; savunma niteliğinde olan I. Versay Antlaşması’nın 1757 Mayıs’ında saldırı ittifakı olarak genişletilmesini sağlamıştır. Bu antlaşmaya göre Fransa daha önce söz vermiş olduğu 24.000 askere ek olarak 6.000 Wüttemberg ve 4.000 Bavyera askerine ödeme yapacaktır. Bunlara ilaveten 105.000 kişilik bir Fransız ordusu hazır bulundurulacaktır. Avusturya’ya yıllık 2.000.000 filori yardım yapılarak Silezya eyaletinin geri alınmasına değin savaşa devam edilecektir. Bunun karşılığında Avusturya’nın teklifi ise Avusturya Hollanda’sından altı şehri ve Lüksemburg’dan geriye kalanların Fransa kralı XV. Louise’nin damadı olan Toskana dükü Don Philip’e Parma, Piacenza ve Guestdalla karşılığında verilmesidir.²⁵⁹ Avusturya’nın Hollanda’da yer alan bu topraklarının olası bir savaş durumunda savunulması güçtür. Ayrıca Avusturya için İtalyan dominyonları kadar kıymetli de değildir. Bununla birlikte, bu yer Fransa’nın İngiltere’ye yapacağı olası bir çıkarma için iyi bir üs konumundadır.

II. Friedrich’in 1757 yılındaki askerî başarıları sonucunda İngiliz kabinesinin yeni başbakanı (Büyük) William Pitt (d. 1708-ö. 1778) savaş politikasını, Prusya’nın Fransız kaynaklarını kıtada tutabilmesi için para yardımı yapılması üzerine kurmuştur. Nitekim Pitt savaşın ardından “*Amerika Almanya’da fethedildi*” diyerek durumu kısaca özetlemiştir.²⁶⁰ Prusya ve İngiltere arasında yapılan yeni ödenek antlaşmasına göre İngiltere 11 Nisan 1758’den başlamak üzere Prusya’ya yıllık 670.000 £ ödeme yapacaktır. Bunun yanında taraflar birbirlerinin bilgisi dışında herhangi bir barış antlaşması yapmayacaktır. Ayrıca bu başarılar Hannover Elektörlüğü’nü de cesaretlendirmiş ve Eylül’de

²⁵⁶ Marien Füssel, *Der Siebenjährige Krieg: ein Weltkrieg im 18. Jahrhundert*, Verlag C. H. Beck, Berlin, 2010, s. 7.

²⁵⁷ Mckay ve Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 230.

²⁵⁸ Eric Robson, “The Seven Years War” ed. J.O. Lindsay, *The New Cambridge Modern History, The Old Regime 1713-1763*, c. VII, içinde Cambridge University Press, Brooke Crutchley, 1966, s. 466.

²⁵⁹ Hill, *A History of Diplomacy*, s. 546.

²⁶⁰ Mckay ve Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 234.

yapılan Kloster-Seven Konvansiyonu'nun elektörlük tarafından tanınmadığı bildirilmiştir.²⁶¹ 1758 yılındaki askerî harekâtlar iki tarafın birbirine üstün gelememesi sonucu tam bir eşitlikle kapanmış ve Rusya hariç olmak üzere devletler barış için ılımlı olmaya başlamıştır. 1759'da Avrupa'da Fransa, Hannover üzerine yürüyerek Westphalia kalelerini ele geçirmiş ve Berlin'e yaklaştırmaya başlamıştır. Ancak kolonilerde durum aleyhine olmuş 1757-1758'de Amerika ve Afrika'daki Fransız sömürgelerini ele geçiren İngiltere, Batı Hint Adaları'nı da Fransızlardan almıştır.²⁶²

1760 yılı Yedi Yıl Savaşları'nın son büyük yılı olmuş 1761-1762 yılları arasında çatışmalar devam etmesine karşılık taraflar barış yolları aramaya başlamıştır. Ocak 1760'da Friedrich kendi kaleminden durumunu anlatmıştır: “*Kaynaklarımın sonundayım, savaşın devamı benim için tam bir son olacaktır.*”²⁶³ 1760'da ve sonrasında yenişememe durumu devam ederken İngiltere hız kesmeden kolonileri Fransızlardan arındırmaya devam etmiş ve Kuzey Amerika'daki Kanada başta olmak üzere çoğu Fransız ve İspanyol kolonilerini ele geçirmiştir. 1761 yılında Fransa ve İspanya'nın yeni kralı III. Carlos arasında “III. Family Compact” imzalanarak İspanya savaşa dâhil olmuştur. Ancak İspanya Fransa'nın beklentilerini karşılamamış ve İngiltere, İspanyol kolonilerini de ele geçirmeye başlamıştır.

Kıtada meydana gelen çarpışmalarda Fransa, Rusya ve Avusturya tarafının sayıca üstün orduları olmasına rağmen iki taraf arasında eşitliğin bozulamamasının en mühim sebeplerinden biri tarafların ortak çıkarlarının olmamasıdır. Fransa ve Rusya'nın çıkarları çatışmaktadır. Nitekim Prusya'nın ortadan kaldırılarak paylaşılması Rusya'yı tamamen Lehistan ve Osmanlı Devleti üzerine yönlendireceğinden bu durum Fransa'nın doğu politikasıyla taban tabana zıttır. Rusya, Doğu Prusya'dan elde ettiği toprakları Lehistan'a vererek karşılığında Güney Ukrayna'yı almayı planlamaktadır. Bu durum Rusya ile Osmanlı Devleti'ni karşı karşıya getirecektir. Sonuç olarak Babıâli'yi karşısına almak istemeyen Fransa için sorun teşkil edecektir.²⁶⁴ Ancak savaşın ilerleyen döneminde Rusya ile ilgili alternatif ikinci bir politika ihtimali ortaya çıkmıştır. Buna göre Fransa, Rusya ile anlaşarak Prusya üzerinde genişlemesine izin verecek ve zamanı geldiğinde Avusturya ile aralarının açılmasını bekleyerek Habsburgları Ruslarla dizginleyecektir.²⁶⁵

İngiltere kralı II. George Ekim 1760'da ölmüş ve yerine torunu III. George (d. 1738-ö. 1820) kral olmuştur. 1762'de ise Yedi Yıl Savaşları'nın barış karşıtı iki taraftarı sahneden çekilmiştir: Başbakan Pitt istifa etmiş ve Çariçe Yelizaveta (h. 1741-1762) 5 Ocak 1762'de ölmüştür. Rusya'nın yeni çarı III. Petro, II. Friedrich hayranıdır ve kurmaylarına hiçbir şart aranmadan, alınan tüm Prusya

²⁶¹ Robson, “The Seven Years War”, s. 472.

²⁶² Mckay ve Scott, **Büyük Devletlerin Yükselişi**, s. 235.

²⁶³ Hill, **A History of Diplomacy**, s. 588.

²⁶⁴ Hill, **A History of Diplomacy**, s. 582.

²⁶⁵ Hill, **A History of Diplomacy**, s. 583.

arazilerinin iadesi temelinde bir barış için emir vermiştir.²⁶⁶ Bunun yanında Petro, babası Karl Frederick vasıtasıyla kendisine intikal etmesi gereken Holstein Gottorb Dükaliğı için de Danimarka'ya karşı ittifak teklifinde bulunmuş; ancak birkaç ay sonra karısı Katerina tarafından düzenlenen saray darbesi sonucu öldürülmesiyle planı yarım kalmıştır.²⁶⁷ 5 Mayıs'ta Rusya ve Prusya arasında barışın sağlanması savaşın başından beri bozulamayan dengeyi Prusya lehine bozmuştur. Ağustos ayında Prusya, Avusturya'dan Silezya'yı tekrar alırken İngiltere de savaşa dâhil olan İspanya'nın Martinik ve Havana gibi kolonilerini ele geçirmiştir. Tüm başarılarla rağmen savaşın getirdiği mali yük İngiliz kamuoyunda problemler yaratmaya başlayınca Bedford Dükü Fransa'ya, Nivernois Dükü de Londra'ya yollanmıştır. İspanya'nın muhalefetine rağmen Fontainebleau'da ön antlaşma şartları belirlenmiştir. İngiltere kabinesinde Pitt ve 64 üyenin karşı çıkmasına rağmen²⁶⁸ 319 oyla barış şartları kabul edilmiş ve böylece Paris Antlaşması 10 Şubat 1763'te imza edilmiştir.²⁶⁹

Savaşın iki finansörü olan İngiltere ve Fransa'nın antlaşma yoluna gitmesi Avrupa'da da çatışmaların sonunu getirmiştir. 1762 yılının sonunda Avusturya ve Prusya delegeleri Dresden ve Leipzig arasında bulunan Hubertusburg Kalesi'nde bir araya gelerek *status quo ante bellum* yani savaş öncesi sınırları kabul etme prensibi temelinde anlaşmaya varmıştır. 15 Şubat 1763'te Prusya delegesi Hertzberg ve Avusturya delegesi Herr von Collanbach arasında antlaşma imza edilmiştir. Buna göre kıtada savaşın çıkmasına sebep olan Silezya meselesi Prusya lehine çözülerek Avusturya, Friedrich'in Silezya sahipliğini tanımış ve savaş esnasında işgal ettiği arazilerden çekilmiştir. Aynı şekilde Prusya da işgal ettiği arazilerden çekilmiş ve bunun yanında imparatorluk seçiminde Maria Theresia'nın oğlu arşidük Joseph'e oy vereceğini taahhüt etmiştir.²⁷⁰

1756 yılında başlayarak 1763'te barış antlaşmalarının imzasıyla nihayete eren Yedi Yıl Savaşları'nın büyük kazananı İngiltere olmuştur. Savaş sırasında mali açıdan kayıplar vermesine rağmen Amerika'daki koloni savaşındaki kazanımları İngiltere'yi tartışmasız bir şekilde en büyük deniz gücü hâline getirmiştir. Savaşın diğer kazananı ise Prusya'dır. Böylece Prusya, Avrupa siyaset sahasında etkin bir konuma gelmiş ve sonraki yıllarda kıtada ortaya çıkan mühim meselelerde söz sahibi olmuştur. Nitekim Lehistan'ın taksim diplomasisinde de etkin şekilde yer almıştır. Bununla birlikte gerek savaş sırasında ülke kaynaklarının tüketilmesi gerek Amerika kıtasında yer alan kolonilerinin büyük çoğunluğunun kaybedilmesinden ötürü savaşın kaybedeni ise Fransa'dır. Fransız İhtilâli'ne (1789) giden kötü sosyo-ekonomik süreç de buradan başlamıştır. Müttefiki durumundaki Avusturya ise Silezya eyaletini geri alamamasına rağmen kıtada Fransa kadar itibar kaybına

²⁶⁶ III. Petro'nun Yedi Yıl Savaşları'ndan çekilme kararının diğer bir etkeni ise devlet hazinesinin bu savaşı idame ettiremeyecek ölçüde boşalmış olmasıdır. Freeze'den aktaran Dilmaç, **Rusya'nın Ruh Efsane**, s. 141-142.

²⁶⁷ Hill, **A History of Diplomacy**, s. 600-601.

²⁶⁸ Eski başbakan Pitt, Fransa'yı Amerika'dan tamamen çıkarmadan barış yapılmasına karşı çıkmıştır.

²⁶⁹ Hill, **A History of Diplomacy**, s. 607-609.

²⁷⁰ Hill, **A History of Diplomacy**, s. 610-612.

uğramamıştır. Çariçe Yelizeveta'nın ölümüyle başlayan taht değişiklikleriyle savaştan çekilen Rusya da II. Katerina önderliğinde yönünü batıda Lehistan'a, güneyde ise Kırım üzerinden Osmanlı Devleti'ne çevirmiştir.

1.3. Osmanlı Devleti'nin Diplomasi Anlayışının Değişimi ve Avrupa Savaşları Karşısında Tarafsızlık Politikası (1739-1768)

1.3.1. 18. Yüzyılda Osmanlı Diplomasinin Değişimi

Devletlerin birbirlerinin merkezlerinde ikamet elçilikleri kurması sistemine dayanan Modern Diplomasi²⁷¹ Rönesans İtalya'sına dayandırılmaktadır.²⁷² Büyük orduları bulunmayan İtalyan şehir devletlerinin rakip devletlerin merkezlerinde kontrolü sağlayarak olası bir savaşı engellemek ihtiyacı doğrultusunda ortaya çıkan bu sistem zamanla Avrupa'ya yayılmıştır. Otuz Yıl Savaşları'nı sona erdiren Vestfalya Antlaşması (1648) da anlaşmazlıkların diplomatik müzakereler yoluyla çözülmesi yolunu siyasi bir çözüm olarak devletlerin gündemine getirince ikamet elçilikleri etki alanını genişletmiştir.²⁷³ Bu siyasi sebeplerin yanı sıra ikamet elçiliklerinin bir diğer önemli görevi ise ticaretin ve tüccarların korunmasıdır. Venedik ve Ceneviz gibi iki önemli şehir devletinin önce Bizans'ta sonra ise İstanbul'da kurdukları ikamet elçilikleri buna örnektir. Hollanda'nın siyasi açıdan etkileşiminin minimum olduğu Çin'de elçilik açması²⁷⁴ ya da 17. yüzyılda İngiliz elçilerinin maaşlarını tüccarların ödemesi²⁷⁵ ikamet elçiliklerinin ekonomik yönünü ön plana çıkarmaktadır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin modern diplomasiye ihtiyacında siyasi süreç ön plana çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nin 1699 yılında imzaladığı Karlofça Antlaşması'yla devletlerarası ilişkilerde dönüşüm süreci de başlamıştır. Osmanlı siyasi düşüncesinde dünya darü'l-harb ve darü'l-sulh olarak ikiye ayrılmıştır. İslam'ın yayılacağı darü'l-harb topraklarında devamlı bir savaş yürütülecektir. Paul Wittek'in gazi devlet tezinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin ana temalarından biri darü'l-harb üzerine yapılan cihad anlayışı bu sistem üzerinde etkilidir.²⁷⁶ İslam hukukunun en

²⁷¹ Benno Teschke 1688'den başlatarak I. Dünya Savaşı'yla bitirdiği bu dönemi modern değil modernleştirici dönem olarak değerlendirir. Benno Tesche, **1648 Söylencesi Sınıf, Jeopolitik ve Modern Uluslararası İlişkilerin Kuruluşu**, (Çev. Bülent Şimşek), Can Yayınları, İstanbul, 2017, s. 35.

²⁷² M.S. Anderson, **The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919**, Routledge, New York, 2013 s. 2-3. Garrett Mattingly, **Renaissance Diplomacy**, Dover Publications, Boston, 1988, s. 10.

²⁷³ Kenneth Colegrove, "Diplomatic Procedure Preliminary to the Congress of Westphalia", **The American Journal of International Law**, 13(3), 1919, s. 482.

²⁷⁴ Henriette Rahusen-de Bruyn Kops, "Not Such an 'Unpromising Beginning: The First Dutch Trade Embassy to China, 1655-1657", **Modern Asian Studies**, 36(3), 2002, s. 535-578.

²⁷⁵ James Mather, **Pashas Traders and Travellers in the Islamic World**, Yale University Press, London, 2011, s. 135.

²⁷⁶ A. Nuri Yurdusev, "The Ottoman Attitude toward Diplomacy", **Ottoman Diplomacy Conventional or Unconventional?**, içinde, Mc Millan, Eastbourne, 2005, s. 14.

fazla on yıl ateşkese izin verdiği²⁷⁷ bu topraklarda barış için bir temsilciye de ihtiyaç yoktur.²⁷⁸ Dolayısıyla taht değişikliği ya da tebrikler gibi olağan dışı durumlarda gönderilen elçiler dışında diğer devletler bünyesinde Osmanlı Devleti daimi elçilikler ihdas etmemiştir. Ancak *ad-hoc* yani tek taraflı diplomasi olarak adlandırılan bu sistemde Osmanlıların darü'l-harbın yanında darü'l-sulh olan Müslüman devletlerde de ikamet elçiliklerinin bulunmayışı bir üstünlük duygusuna da işaret etmektedir. Osmanlı Devleti'nin 18 ve 19. yüzyıllardaki en önemli hasmı hâline gelen Rusya'nın bu sürece Osmanlılardan önce adapte olması da kayda değerdir. I. Petro döneminde *Posolski Prikaz* isimli Rus Dış İşleri Ofisi'nin içinde İstanbul'un da yer aldığı yirmi beş ikamet elçiliği açması ve bunu devam ettirmesi Petro'nun Rusya'nın büyümesinde diplomasiye verdiği önemi göstermektedir. Bu noktada Osmanlıların bunu fark etmesi yaklaşık yüz yıllık bir süreci kapsayacaktır.

Karlofça görüşmeleri Kutsal İttifak Savaşları sonrasında ağır yenilgiler alan Osmanlı Devleti'nde siyasi bir değişimin sinyallerini vermeye başlamıştır. Bu noktada göze çarpan siyasi ve diplomatik gelişme dış ilişkilerden sorumlu hâle gelen reisülküttapların ön plana çıkması olmuştur. 18. yüzyıldan önce askerî üstünlüğün de etkisiyle gerek barış yapımcılar gerek devleti yöneten sadrazamlar kılıç ehli yani askerlerden seçilirken bu düzen Karlofça Antlaşması'ndan sonra değişmeye başlamıştır.²⁷⁹ Reisülküttap Rami Mehmed Paşa'nın Karlofça görüşmelerine gönderilmesi ardından Küçük Kaynarca Antlaşması'nı hazırlayan üç önemli görüşmeye sırasıyla üçünün de reisülküttaplık ya da diplomatlık geçmişi olan Yenişehirli Osman Efendi, Abdürrezzak Bahir Efendi (d. 1730-ö. 1781) ve Ahmed Resmî Efendi'nin (d. 1700-ö. 1783) birinci murahhas sıfatıyla seçilmeleri söz konusu değişimin örnekleridir. Yüzyılın sonundaki Zıştovi ve Yaş'taki görüşmelere de birinci murahhas olarak reisülküttap Abdullah Birrî Efendi'nin seçilmesi ve Fransa'nın Mısır'ı işgalinin ardından sonra reisülküttap ve sadrazam olacak olan amedî kaleminden Mehmed Said Galib Efendi'nin 1802'de Paris'e müzakerelere gitmesi²⁸⁰ bu durumun tesadüf olmadığını gösterir niteliktedir. Reisülküttapların kariyerinde değişen yalnız barış müzakerelerine katılmaları değildir. Itzkowitz'in "*efendilikten paşalığa*" olarak adlandırdığı bu süreçte

²⁷⁷ Halil İnalcık, **Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı Devlet, Kanun Diplomasi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 190. Hz. Peygamber döneminde yapılan Hudeybiye Antlaşması'nın on yıllık geçerli olmasına dayandırılan bu yaklaşım Osmanlı Devleti'nde her zaman uygulanmamıştır. Bu anlayış da 18. yüzyılda değişmeye başlamıştır. Karlofça Antlaşması (1699) 25 yıllığına, Pasarofça Antlaşması (1718) 24 yıllığına ve Belgrad Antlaşması 27 yıllığına imzalanmıştır. Güneş Işıksel, "II. Selim'den III. Selim'e Osmanlı Diplomasisi: Birkaç Saptama" **Selim III and His Era from Anicene Régime to New Order**, içinde, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010, s. 325.

²⁷⁸ Yurdusev, "The Ottoman Attitude", s. 6. Gül Akyılmaz, "Osmanlı Hariciye Nezareti'nin Doğuşu" **XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler**, içinde, c. 3, TTK, Ankara, 2002, s. 292-293. Thomas Naff, "Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III, 1789-1807", **Journal of the American Oriental Society**, 83(3), 1963, s. 295.

²⁷⁹ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, "Ottoman Diplomacy at Karlowitz", **The Journal of American Oriental Society**, 87(4), 1967, s. 498.

²⁸⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Âmedî Galib Efendi'nin Murahhaslığı ve Paris'ten Gönderdiği Şifreli Mektuplar", **Belleten**, 1(2), 1937, s. 362.

reisülküttaplar sadrazamlığa kadar ulaşmaktadır. 1774'e kadar olan süreçte altı bürokrat kökenli sadrazamdan beşi kariyerinin bir aşamasında reisülküttaplık yapmıştır.²⁸¹

Osmanlı diplomasi anlayışının 18. yüzyıl boyunca geçirdiği bu dönüşüm yüzyılın sonunda diplomasiye olan ihtiyacı açıkça hissettirmiştir. Osmanlılar 1768-1774 ve 1787-1792 savaşları sırasındaki ittifak arayışları ya da savaşların ardından barış görüşmelerinde diğer devletlerin aracılığına başvurmak istemeleri Osmanlı Devleti'nin modern diplomasiye yani ikamet elçiliklerine geçişini hızlandırmıştır. Söz konusu iki savaşın öznesi olan Kırım meselesinin buradaki etkisi de göz ardı edilmemelidir. Gerek adı geçen savaşlar sonrasındaki barış müzakerelerinde gerekse her iki devletin görece barış döneminde olduğu 1779-1784 yılları arasında Kırım'ın kriz hâline geldiği sırada da yine diplomatik çözümlerin tercih edilmiş olması Osmanlı diplomasisinin değişim sürecinde etkilidir. Zira bu süreçlerin sonunda hızlı bir atılım gerçekleştirilmiş ve Avrupa'nın Londra ve Berlin gibi önemli merkezlerinde ihtilâl kaosunun yaşandığı Paris hariç tutularak Osmanlı Devleti'nin ilk ikamet elçilikleri kurulmuştur.

1.3.2. Zorunluluk Mu Tercih Mi: Osmanlı Devleti'nin Avrupa Savaşları'ndaki Tarafsızlığı

18. yüzyıl Avrupa savaş tarihinin en hareketli dönemlerinden biri olan 1740-1763 yılları aralığında Osmanlı Devleti önceki yüzyıllara kıyasla bu sıcak çatışmaların içinde yer almamıştır.²⁸² Nitekim bu durum Caroline Finkel'in de tespit ettiği üzere saldırı odaklı politikalara sahip bir devletten savunmaya geçen bir devlete dönüşümün kaçınılmaz sonucuydu.²⁸³ Bu dönemde Mehmed Ragıp Paşa (1741-1757) gibi bürokrat (reisülküttap) kökenlilerin sadrazam olması da Osmanlı Devleti'nin barış politikalarında etkin rol oynamış olmalıdır. Osmanlıların bu dönemde takip ettiği tarafsızlık politikasının sebepleri tepede bulunan devlet adamlarının şahsi inisiyatifi ya da devletin askerî açıdan zayıflamasıdır. Ancak bu süreçte askerî kanadı zayıflayan Osmanlı Devleti'nin diplomasi mekanizmasını deneyimlemesi ve bu konuda pratik yapmış olması da önemlidir. Söz konusu deneyimlerin başında ise Osmanlı-Rusya sınırları arasında Rusların inşa etmekte olduğu Yelizaveta Kalesi, Avusturya Veraset ve Yedi Yıl Savaşları esnasındaki diplomatik girişimler, Prusya ile gündeme gelen ittifak projesidir.

²⁸¹ "Efendi turned Pasha" Norman Itzkowitz, "Eighteenth Century Ottoman Realities", *Studia Islamica*, 16, 1962, s. 86-89.

²⁸² 1739-1768 tarihleri arasındaki bu dönem tarihçiler arasında "Uzun Barış" ve "Şahane Rehavet Dönemi" olarak da adlandırılmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu dönem dış politikası için Uğur Demir'in tezi oldukça kapsamlı ve aydınlatıcıdır. Uğur Demir, *1768 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1755-1768)*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012, s. XXVII. Demir'in çalışması aynı isimle kitaplaşmış ancak dipnota konu olan kısım tezinde yer alırken kitabında yer almamıştır.

²⁸³ Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa*, s. 327.

1739-1768 yılları arasında Avrupa’da çok büyük çatışmalar sürerken Osmanlı Devleti barış dönemi geçirmiştir. Bununla birlikte söz konusu süreç Osmanlı diplomasi tarihi açısından oldukça hareketli ve verimli geçmiştir. Osmanlı Devleti ilk tedafûi ve tecavüzî ittifak antlaşmasını Humbaracı Ahmed Paşa’nın girişimleriyle birlikte 1740’da İsveç ile imzalamıştır. Yine aynı yıl İspanya ile dostluk ve ticaret antlaşması imzalanmıştır.²⁸⁴ 1790 yılında imzalanacak olan Osmanlı-Prusya İttifak Antlaşması’nın temelleri de ilk Prusya elçisi Rexin’in gelmesiyle birlikte bu dönemde atılmıştır.²⁸⁵ Bu dönem Osmanlı dış politika gündeminde yalnız ittifaklar yoktur. Osmanlı Devleti doğu Avrupa’da hâlâ önemli bir aktör olduğunu göstermek için Avusturya Veraset Savaşları’nı bitirecek görüşmelerde mutavassıt olmak istemiştir. Ancak bu isteğini taraf devletler reddetmiştir.²⁸⁶

Osmanlı-Rus sınırında inşa edilen Rus kalelerinin en büyüğü olan Yelizaveta Kalesi (Çariçe Yelizeveta’ya hitaben) 1754 yılında iki ülke arasında önemli bir diplomatik sorun olarak gündeme gelmiştir. Dönemin Rusya elçisi Aleksey Mihayloviç Obreskov ve Reisülküttap El-hac Osman Efendi, İngiltere ve Avusturya elçilerinin ara buluculuğunda müzakerelerde bulunmuşlardır. Ancak elçilerin, müzakereleri Rusya lehine yönlendirmeye çalışmaları ve özellikle Fransa elçisi M. Dessalleurs’ın Osmanlıları, Rusya’ya karşı kışkırtma çabaları Yelizaveta Kalesi sorununun somut bir çözüme ulaşmasını engellemiştir. Bununla birlikte Obreskov’un müzakereler esnasındaki tutumu barışçıl ve yapıcı olmuştur. Benzer şekilde Osmanlı Devleti’nin de barışın devamını arzu ettiği III. Osman’ın cülusunu bildirmek üzere Derviş Mehmed Efendi’nin Rusya’ya elçi olarak gönderilmesi ve Elçi’nin yaptığı görüşmelerde devletin barışın korunmasından yana olduğunu bildirmesinden anlaşılmaktadır.²⁸⁷ Rusya’nın, Osmanlı Devleti ile olan barışçıl politikanın sürdürülmesine özen gösterdiği belli olmaktadır. Nitekim Aix’deki antlaşmadaki Avusturya’nın memnuniyetsizliği ve Avrupa diplomasisindeki hareketlenme kıtada yeni bir savaşın başlayacağına delalet etmektedir.

Bu dönemde Osmanlı dış politikasında gündeme gelen diğer bir konu ise Diplomatik İhtilâl (1756) sonrası yeşeren yeni ittifaklardır. Geleneksel Fransa-Avusturya rekabetinin yerini ittifakın alması ve bu iki devletin süregelen savaşlarda güç ve prestijlerini kaybederek Rusya ve Prusya’nın kuvvetlenmesi Osmanlı Devleti’nin dikkatinden kaçmamıştır.²⁸⁸ Bu durumun yanı sıra Fransa ve

²⁸⁴ Uğur Demir, **Osmanlı Hizmetinde Bir Mühtedî: Humbaracı Ahmed Paşa (1645-1747)**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015, s. 80, 82.

²⁸⁵ Yoğun müzakere ve girişimlere rağmen Osmanlı-Prusya arasında bu dönem bir ittifak antlaşması olmamış ancak bir dostluk ve ticaret antlaşması imza edilmiştir. Bk. Uğur Kurtaran, “Osmanlı Prusya İlişkilerinin Gelişiminde Prusya Elçisi Karl Adolf Von Rexin’in Faaliyetleri (1755-1761)”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, (12)47, 2015, s. 115-131.

²⁸⁶ Demir, **Osmanlı Hizmetinde Bir**, s. 101, 105; Demir, **1768-1774 Savaşı Öncesi**, s. 160-161.

²⁸⁷ Demir, **1768-1774 Savaşı Öncesi**, s. 62-63. Amelicheva, **The Russian Residency in Constantinople**, s. 314-348. Ayrıca bk. Hüseyin Onur Ercan, “Rusya’ya Gönderilen Derviş Mehmed Efendi’nin Diplomatik Misyonunun Dönemin Alman Basınında ve Avusturya Elçisi Esterhazy’nin Raporlarındaki Yansıması (1755)”, **Rusya Araştırmaları Dergisi**, 10, 2023, s. 25-47.

²⁸⁸ Babiâli’nin Avrupa ahvalini takip ettiği elçilerinin tuttuğu sefaretnamelerdeki bilgilerden anlaşılmaktadır. Zira Ahmed Resmî Efendi, Prusya kralı II. Friedrich’i gece gündüz tüm enerjisini askerlerinin eğitimi ve yönetimine harcayan bir kral olarak betimlemiş ayrıca Avusturya-Prusya rekabetinde zaferin Brandenburg’un olacağını da eklemiştir. Aksan, **Savaşta**

İngiltere'nin Amerika kıtasındaki sömürgelere yoğunlaşmasının etkisiyle de Avrupa güç merkezinin Lehistan üzerinden doğuya kayması Babiâli'nin dış politikasında tansiyonu arttırmıştır.²⁸⁹ Nitekim güçlenen bu iki devlet ilerleyen dönemde Lehistan'ın taksimi noktasında öne çıkacak ve özellikle Rusya'nın etki alanının artması Osmanlı Devleti'ni endişeye sevk edecektir. Neticede Osmanlıların da ittifak eksenini kaymıştır. “*Kadim dost*” Fransa'yı Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldaki en büyük rakipleri Avusturya ve Rusya'ya yakınlaştırmakla kalmamış kurulan ittifaklar neticesinde Avrupa'nın çatışma merkezinin batıdan doğuya kaymasına da sebep olmuştur.

Diplomatik İhtilâl'in Osmanlı dış politikasına getirdiği diğer bir etki dönemin iki önemli gücü olan İngiltere ve Fransa'nın Osmanlılara yönelik stratejileriyle alakalıdır. Avusturya Veraset Savaşları esnasında Avusturya-Rusya bloğunda yer alan İngiltere, Osmanlı Devleti'nin savaşta tarafsız kalmasını arzu ederken Prusya ile müttefik olan Fransa ise elçisi Vergennes aracılığıyla Osmanlıları Rusya'ya karşı harekete geçirmeye çalışmıştır.²⁹⁰ Ancak sonrasında değişen dengelerle birlikte değişen ittifaklar sonucunda bu kez Avusturya-Rusya bloğuna dâhil olan Fransa Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığı için mesai harcarken İngiltere ise elçisi James Porter aracılığıyla yine Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni Yedi Yıl Savaşları'na dâhil etmek istemiştir.²⁹¹ Buradaki temel mesele İngiltere ve Fransa tarafından Osmanlı Devleti'nin büyüyen ve güçlenen Rusya'ya karşı kullanılması politikasının benimsenmeye başlanmasıdır. 18. yüzyılda başlayan bu politika 1856'daki Kırım Harbi'nde zirveye ulaşacak ve sonra Avrupalı devletler tarafından terk edilerek Osmanlı Devleti yalnız bırakılacaktır.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'na giden süreç de yine Osmanlı Devleti'nin tarafsızlık politikasını benimsediği bu dönemde başlamıştır. Daha 1761 yılında Lehistan ve Litvanya halkı için hazırlanan bir dilekçede Rusya'nın kanunlara aykırı olarak burada asker bulundurduğu ve birçok bölgeyi fiilen işgal altında tuttuğu belirtilerek yardım istenmiştir.²⁹² 1764 yılında Stanisław Poniatowski'nin Rusya desteğiyle tahta çıkması Osmanlılar için bir tehdit olarak algılanmış ve Rusya elçisi Obreskov'a konuyla ilgili uyarılar yapılmıştır. Babiâli, sonraki yıllarda dış politikasını bu durum üzerine inşa etmiş nitekim birkaç yıl sonra iki ülke arasındaki en büyük savaşlardan biri meydana gelmiştir.

ve Barışta, s. 64; ayrıca bk. **Ahmed Resmî Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefaretnâmeleri**, (Bedriye Atsız), Tercüman, İstanbul, 1980. Bu tespit bir Osmanlı diplomatının Avrupa siyasetini doğru okuması bakımından da ayrıca önem taşır.

²⁸⁹ Aksan, **Savaşta ve Barışta**, s. 67.

²⁹⁰ Demir, **1768-1774 Savaşı Öncesi**, s. 30.

²⁹¹ Demir, **1768-1774 Savaşı Öncesi**, s. 82. Babiâli, Yedi Yıl Savaşı'na girmek için Belgrad, Vidin, Özü gibi sefer güzergâhları üzerinde savaş hazırlıkları yapmasına rağmen Sadrazam Koca Ragıp Paşa'nın III. Mustafa'nın dikkatini imar faaliyetlerine (Nuruosmaniye Camii (1748-1755), Ayazma Camii (1760-1761), Laleli Camii (1760-1763) çekmesi sayesinde Osmanlı bu savaşa girmemiştir. Demir, **1768-1774 Savaşı Öncesi**, s. 107-111. Yukarıda da belirtildiği üzere diplomasi kökenli devlet adamlarının iktidara gelmesi bu dönem Babiâli'nin tarafsızlık politikasının bir sebebidir. Koca Ragıp Paşa'nın bu hamlesi de bu kanıyı desteklemektedir.

²⁹² Demir, **1768-1774 Savaşı Öncesi**, s. 163-164.

18. yüzyılın sonuna gelindiğinde Avrupa’da siyasi bir dönüşüm yaşanmıştır. Rusya ve Prusya güç kazanırken Fransa kıtadaki ağırlığını yitirmiş, Fransa’nın dışında gücünü bir önceki yüzyıla oranla kaybeden diğer güç İsveç’tir. Büyük Kuzey Savaşı’nda Rusya karşısında ağır yenilgiye uğrayan İsveç, nüfuz alanını Rusya’ya kaptırmıştır. 1787-1792 Osmanlı-Rusya ve Avusturya Savaşı’nda, Osmanlı Devleti ile ittifak yaparak Rusya’ya karşı saldırıya geçse de Kral III. Gustavus ancak iki yıl dayanmış ve 1790’da Rusya ile anlaşarak savaştan çekilmiştir. Lehistan, 18. yüzyılın kaybeden tarafı olmuş 1772, 1793 ve 1795 yıllarında olmak üzere üç kez paylaşılmıştır. Prusya, yüzyılın yükselen bir diğer gücü olarak ortaya çıkmış ve ilk olarak Avusturya üzerine genişleyerek Silezya’yı ele geçirmiştir. Prusya’nın Silezya işgali aşağıdaki broşürde söylendiği gibi işleri arapsaçına çevirmiş ve Yedi Yıl Savaşları’nın temelini atmıştır. Yedi Yıl Savaşları, Fransa’nın düşüşünü hızlandırırken, İngiltere’yi ise en büyük deniz gücü hâline getirmiştir. Önceki yüzyıllarda büyük Haçlı orduları toplayarak savaşlar organize eden, krallara taç giydiren Papalar, Rönesans ve Reform hareketlerinin ardından Aydınlanma ile nüfuzlarını kaybetmiş ve yaşanan tüm gelişmelere seyirci kalmış, göz yummuştur.

1785 yılında “Siyasi Barometre” adıyla hazırlanmış bir broşür o dönem Avrupa’nın siyasi panoramasını şöyle özetler:

Portekiz her şey için yalvarır,
İspanya her şeyi verir,
Napoli her şeye katlanır,
Parma her şeyle uzlaşır,
Venedik her şeye sessiz kalır,
Ceneviz her şeye güler geçer,
Sardinya her şeyi gözler,
İngiltere her şeye yardım eder,
Fransa her şeye karışır,
İsviçre her şeyi yorumlar,
Rusya herkesi korkutur,
Almanya her şeyi taklit eder,
İsveç her şeyi yâd eder,
Danimarka her şeye katlanır,
Polonya her şeyi kaybeder,
Prusya her şeyi arapsaçına çevirir,
Osmanlı her şeye hayret eder,
Kutsal İmparatorluk her şeye inanır,
İmparator her şeye heves eder,
Papa her şeye göz yumar,
Her şey birbirine karışır,
Ve böylece her şey dağılır,
Ve de: Tanrı yardımcımız olsun,
Yoksa Şeytan parsayı toplar.²⁹³

²⁹³ W. Killy (1962)’den aktaran Ulrich Im Hof, *Avrupa’da Aydınlanma*, (Şebnem Sunar), Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 73-74.

Yukarıda verilen Avrupa'nın 18. yüzyılının özetinin hayli özeti durumundaki broşür metni, çağdaş bir gözlem olması ve büyük oranda hadiseler hakkında çıkarımlarda bulunması nedeniyle önemlidir. Yüzyıl boyunca gerçekleşen savaşlarda İspanyol İmparatorluğu özellikle kolonilerde büyük kayıplara uğramış ve hem egemenlik hem de nüfuz kaybı yaşamıştır. Yukarıda zikredilen savaşlarda İtalyan yarımadasının özellikle orta ve güney bölgesi hem çatışma alanı olurken antlaşma metinlerinde de müzakere konusu olarak birçok kez el değiştirmiştir. Bununla birlikte, Geç Ortaçağ ve sonrasında İtalyan'ın en büyük güçlerinden biri olan Venedik ve Ceneviz devletleri bu savaşlarda tarafsız kalarak hadiselerle karışmamıştır. Broşürde sözü edildiği gibi İngiltere, savaşlarda askerî güç olarak değil; ancak finansör olarak yer almıştır. Fransa, yüzyıl boyunca meydana gelen büyük savaşlarda direkt olmasa da yaptığı ittifaklar sayesinde hep taraf olmuştur. Bunun dışında İngiltere ve Amerikalı kolonilerin savaşında kolonilere yardım ederek bir şekilde bu çatışmaya dâhil olmuştur.

Broşürde, Osmanlı Devleti'nin her şeye hayret ettiği ifade edilmiştir. Bu ifadeyle yazar Osmanlı Devleti'ne de Avrupalı devletler arasında yer vermiştir. Ancak Osmanlıların pasif olduğunu ve gelişmelerden etkilenen ancak etkileyebilen bir gücü olmadığını da eklemektedir. 16. yüzyılda Kutsal Roma İmparatorluğu tacı için Fransa-Habsburg çekişmesinde, Fransa'dan taraf olarak hadiselerle müdahale eden Osmanlı Devleti, 18. yüzyılda meydana gelen büyük Avrupa gelişmeleri karşısında tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığı, olup biten karşısındaki şaşkınlığı olarak değerlendirilmiş olmalıdır. Bununla birlikte değişen Avrupa dengeleri, Osmanlı Devleti'ni yüzyılın son çeyreğinde etkilemiştir. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Prusya'yla ittifak hâlinde olan Rusya'ya karşı Avusturya, Osmanlı Devleti ile ittifak girişiminde bulunmuştur. Bu ittifakın temeli ise Avusturya'nın Prusya düşmanlığında ve yükselen güç Rusya'nın Baltık'ta arttırdığı nüfuzunu benzer şekilde Balkanlara sirayet etmesini önleme çabalarında aranmalıdır. Buna ek olarak Osmanlı Devleti ise Amerika kıtasında devam eden savaş sebebiyle kadim müttefiki Fransa'nın dikkatini çekmeyi başaramamıştır. Avusturya'nın suni ittifakının da ciddi bir sonucunu görememiştir. Nitekim hızla değişen diplomatik dengeler yirmi yıl sonra çıkan benzer savaşta Avusturya ve Rusya'yı yan yana getirmiştir. 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı'nda ise Osmanlı Devleti, yanında dengelerin değişmesini istemeyen Prusya'yı bulmuştur. Bununla beraber patlak veren Fransız İhtilâli Avusturya ve Rusya'nın dikkatini çekmeye başlamış ve taraflar barışa gitmiştir. Dolayısıyla yukarıda sayılan gelişmeler yalnızca Avrupa'nın dâhili meseleleri değildir. Osmanlı Devleti'nin özellikle yüzyılın son çeyreğindeki siyasetini ve diplomasisini anlamak için başvurulması gereken mühim hadiselerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1768-1774 OSMANLI-RUS SAVAŞI VE KIRIM MESELESİ

Yedi Yıl Savaşları'nın 1763'te sona ermesiyle birlikte Avrupa siyasetinin merkez noktası doğuya kaymıştır. Fransa ve İngiltere, denizler üzerindeki hâkimiyet mücadelesine devam etmiş; Prusya, Rusya ve Avusturya ise Doğu Avrupa'ya odaklanmıştır. Fransa ve İngiltere gibi dengeyi belirleyen devletler ise Yedi Yıl Savaşları'nın getirdiği mali yükler sebebiyle yeni bir Avrupa Savaşı'ndan kaçınma politikasını takip etmektedir.²⁹⁴ Fransa'nın Avusturya ile olan ittifakı da çok sağlam temellere sahip olmamakla birlikte kıtada izole kalmamak adına ortaklığı devam ettirdiği söylenilebilir.²⁹⁵ Avrupa siyasetinin bir diğer dengeleyici unsuru İngiltere'de ise durum tamamen farklıdır. İngiltere'nin bu dönemde doğudaki çıkarları siyasi olmaktan ziyade ticaridir. Buna ek olarak Amerika'daki kolonilerde başlayan isyanlar İngiltere'nin dikkatini ve enerjisini buraya celp etmiştir. Bunların dışında, Fransa'nın açık düşmanı olan Rusya, zengin ham madde kaynağı sayesinde İngiltere'nin işlenmiş mamulleri ve koloni ürünleri için önemli bir pazardır. Dolayısıyla bu durumda Rusya, İngiltere'nin de doğal dostu hâline gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında Rusya'nın Karadeniz'i ele geçirerek güneye inmesinde İngiltere için sakınca yoktur. Ayrıca kuzeyde Rusya'dan faydalanan İngiltere'nin aynı politikayı güneyde de devam ettirmesi kazançlı bile olabilirdi.²⁹⁶

18. yüzyılın son çeyreğine doğru ise Osmanlı Devleti, pasif dış politikası değiştirmek zorunda kalmış ve güçler dengesinin doğudaki ağırlık noktalarından biri olmuştur. Yedi Yıl Savaşları'nın ardından Avrupa diplomasinin merkezinin doğuya kayması ve ardından Lehistan Kralı III. August'un 1763 yılında ölümü sonrası bölgedeki belirsizlikler Osmanlı Devleti'nin tekrar devletler arası sahaya çıkmasını bir anlamda zorunlu kılmıştır. 1763'e kadar olan gelişmelerin büyük ölçüde Osmanlı Devleti'nin nüfuz alanının dışında gerçekleşmesi de bu minvalde yürütülen pasif politikayı kolaylaştırmış ve gerekçelendirmiştir. Ancak Avrupa'nın güçlü aktörleri olarak Rusya ve Prusya'nın yükselişi sonucunda dönemin politik ve askerî gelişmelerinin ağırlık noktasının Osmanlı sınır hattına yaklaşması ve bu durumun Osmanlı nüfuz alanlarını tehlikeye sokması bu siyasetin değişimini gerektirmiştir.

Rusya'nın Yedi Yıl Savaşları'yla birlikte gücünün katlanarak büyümesi ve gün geçtikçe güneye doğru inmesi de Babıâli'nin dikkatinden kaçmamıştır. Nitekim İstanbul'daki ikamet elçisi

²⁹⁴ Mckay ve Scott, **Büyük Devletlerin Yükselişi**, s. 253.

²⁹⁵ Mckay ve Scott, **Büyük Devletlerin Yükselişi**, s. 257.

²⁹⁶ Hill, **A History of Diplomacy**, s. 600-601.

Aleksey Mihayloviç Obreskov (d. 1718-ö. 1787) ile St. Petersburg arasındaki yazışmalar Rusya'nın güney politikası hakkında ipuçları verir. Konu hakkında bazı araştırmacılar II. Katerina'nın güney batı yönünden aynı dini paylaştığı halklara yardım ederek yani Lehistan üzerinden Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarından Yunanistan'a inmek istediği yönünde iddialarda bulunmuştur.²⁹⁷ Bu bağlamda Osmanlı-Rus Savaşı (1768-1774) esnasında Rus ordularının Mora ve Ege Denizi üzerindeki operasyonları anlamlı olmakla birlikte iddianın desteklenmesi için yeterli değildir. Ancak yine de Lehistan üzerinden Balkanlara inilmesi dikkat çekicidir. II. Katerina'nın Kırım'ı ilhak ederek Karadeniz'e inme planı Rus literatüründe Türkçede²⁹⁸ olduğu kadar net değildir. Çariçe olmadan önceki notlarında Karadeniz'i Hazar'a bağlayarak Çin ve Hindistan ticaretini Tataristan üzerinden kontrol edilmesinin Rusya'ya büyük bir faydası olduğundan bahsetmiştir. Ancak işgalle ilgili net bir ifade yine yoktur.²⁹⁹ Aslında meselenin başında Lehistan'da yapmayı amaçladığı gibi Kırım'da da Rusya'ya bağlı bir hanlığın devamına yönelik politikaları desteklemiştir. Kırım'ın Rusya'ya ilhakı, 1783'e kadar ihtimal dâhilinde olmakla birlikte Rus dış politikasının sistematik bir planının parçası olduğuna dair kesin bir kanıt yoktur.

Yüzyılın son çeyreğine doğru Osmanlı-Rus ilişkilerinde sükûneti bozan bir başka etken ise Rusya'nın, Osmanlı Devleti ve Kırım sınırlarına yaptırdığı kalelerdir. Rusların *lazaret* (karantina alanı) bahanesiyle sınırlarında kaleler inşa etmesi Kırım Hanları tarafından İstanbul'a sık sık şikâyet edilmiştir. Bahsi geçen kalelerin en ünlülerinden Yelizaveta Kalesi, dönemin reisülküttabı El-Hac Abdi Efendi ile Obreskov arasında birçok kez müzakere edilmiştir. Obreskov 14 Temmuz 1765'te (25 Muharrem 1179) bu şikâyetlerin asılsız olduğunu ifade ederek verdiği takrirle Babıâli'ye bunların tüccar ve rahipler için yapıldığını bildirmiştir.³⁰⁰ Öncesinde konu kendisine intikal ettiğinde Çariçe Yelizaveta, Yedi Yıl Savaşları'nın devam ettiği dönemde Babıâli'yle ilişkilerin bozulmasını istememiş ve gerekli görülmesi hâlinde kalenin inşasından vazgeçilebileceğini de belirtmiştir.³⁰¹ Yelizaveta Kalesi'nin dışında Terek Nehri kıyılarında inşa edilen Mozdok Kalesi de bölgede yaşayan

²⁹⁷ Pyotr Stegnii, **Razdeli Polši i diplomatiya Yekaterini II: 1772,1793, 1795**, Mejdunarodnie otnoşeniya, Moskva, 2002, s. 87. Amelicheva Stegnii'yi konuyla ilgili somut bir kanıt veremediği için eleştirmektedir. Amelicheva, **The Russian Residency in Constantinople**, s. 10.

²⁹⁸ Türk tarihçiler genellikle Kırım'ın Rusya tarafından ilhakını II. Katerina'nın emellerine ulaştığı şeklinde değerlendirmektedir. Bir örnek Fatih Yeşil, Osmanlı Modernleşmesinde Tereddüt ve Teceddüt Yılları kitabında Kırım'ın Rusya'ya ilhakını II. Katerina'nın hayali olarak nitelendirmiştir. Yüksel Çelik ve Fatih Yeşil, **Osmanlı Modernleşmesinde Tereddüt ve Teceddüt Yılları (1768-1908)**, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2023, s. 36. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imza edilmesinden sonra tasdikname mübadelesi için İstanbul'a gönderilen Nikolay Vasilyeviç Repnin'e II. Katerina tarafından Ekim 1775'te gönderilen mektupta Çariçe, Tatar kalelerinin (Taman ve Temrük) Osmanlılar tarafından boşaltılmasının ardından Tatarlara verilmesini istemektedir. "Bumagi Knyazya Nikolya Vasilyeviça Repnina", **Sbornik Russkogo İsteričeskogo Obşestva**, cilt 15, içinde, Tip. Vtorogo Otdeleniya Sobstvennoy E.İ.V. Kantselyarii, S. Peterburg, 1875, s. 417. Repnin'e yazdığı başka bir mektubunda ise Tatarların kendi hallerine bırakılmasını isteyen II. Katerina bağımsızlığın meyvelerinin tadına vardıkça kendilerine geleceklerini yazmıştır. **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 607. Elçisi'ne farklı zamanlarda gönderdiği bu iki mektupta Kırım'ın bağımsızlığına atıf vardır.

²⁹⁹ Stegnii, **Razdeli Polši i diplomatiya Yekaterini II**, s. 87.

³⁰⁰ Mustafa Kesbi, **İbretnümâ-yı Devlet**, 51-57. Bahsi geçen kaleler Kiev Özi arasında ve Osmanlı sınırına biri otuz saatlik diğeri ise on yedi saatlik yürüyüş mesafesinde bulunmaktadır. Karl A. Roider Jr, **Austria's Eastern Question 1700-1790**, Princeton University Press, New Jersey, 1982, s. 103.

³⁰¹ Demir, **1768-1774 Savaşı Öncesi**, s. 31-32, 39.

Tatarlarla Rusya arasında çatışmalara neden olmuştur.³⁰² Bu kaleler Rusya'nın güneye sarkma politikasının bir sonucu olarak öncelikle Tatarlar, sonrasında da Osmanlı Devleti için güvenlik zaafiyeti oluşturmaktaydı.

Hadisenin bir diğer boyutu ise İngiltere ve Fransa arasındaki rekabettir. Yedi Yıl Savaşları'nın ardından Fransa'nın Amerika kolonilerinin büyük çoğunluğunu İngiltere'ye bırakmak zorunda kalması iki ülke arasındaki dengenin İngiltere lehine bozulması anlamına gelmektedir. 1755'te imzalanan Rus-İngiliz ittifakıyla İngiltere ve Rusya arasında dostluk ilişkileri kurulmuştur. Bu ilişkiler sayesinde İngiltere kara harekâtları için Rus askerlerinden faydalanmıştır. Bu konjonktürde Fransız politikası İngiltere'nin olası bir ihtiyaç durumunda Rus askerlerini kullanmasını kısıtlamayı hedeflemiş ve bunun için Osmanlı Devleti üzerine yoğunlaşmıştır. Böylece Osmanlı Devleti ile Rusya arasında oluşturulacak savaşla birlikte Rusların, İngiltere'ye askerî desteği engellenecektir. Ayrıca Lehistan'da ortaya çıkan veraset meselesinde de Fransa'nın, Rusya karşıtı blokta yer alması iki ülke arasındaki ilişkilerin başka bir kırılma noktasını oluşturmuştur. Fransız Dışişleri Bakanı Étienne François de Choiseul (d. 1719-ö. 1785), İstanbul elçisi Vergennes'e gönderdiği talimatnamede Babiâli'nin Rusya'yı yenip yenmemesinin önemsizliğine işaret ederek Rus askerlerinin Fransa'dan uzak tutulmasının yeterli olduğunu bildirmiştir.³⁰³ Rusya'nın 1760'larda dış politikasına bakıldığında ise öncelikli gündemini Lehistan oluşturmakta ve St. Petersburg, Osmanlı Devleti'yle ilişkilerin bozulmasını istememektedir. Eylül 1767'de Rus Dışişleri Bakanı Nikita İvanoviç Panin (d. 1718-ö. 1783) Obreskov'a gönderdiği raporunda Babiâli'yle barış havasının devam ettirilmesini öğütlemiştir. Varşova'da bulunan Rus temsilci Nikolay Vasilyeviç Repnin (d. 1734-ö. 1801) de barışçıl ilişkilerin korunması adına Eylül 1767'de Obreskov'u Kırım'da bulunan Baron Tott isimli bir Fransız'a karşı dikkatli olması konusunda uyarmıştır.³⁰⁴

2.1. Lehistan Meselesi ve 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Başlaması

18. yüzyılda yükselen iki güç Prusya ve Rusya'nın ortasında kalan Lehistan doğal bir yayılma sahası niteliği kazanmıştır. Kralların seçimle belirlenmesi ve her seçimde adayların dış güçlerden yardım alması ülkenin müdahalelere açık hâle gelmesine sebep olmuştur. 1764 yılındaki seçimde de

³⁰² Drujina, **Kuyucuk-Kaynardjiyskiy Mir**, s. 46; Mustafa Kesbî, **İbretnümâ-yı Devlet**, s. 52. Ayrıca konu hakkında yapılmış detaylı bir çalışma için bk. Didem Çatalkılıç, **Çarlık Rusya'sının Bir Kolonizasyon Modeli olarak Mozdok Hattı (1735-1832)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

³⁰³ Amelicheva, **The Russian Residency in Constantinople**, s. 623.

³⁰⁴ Amelicheva, **The Russian Residency in Constantinople**, s. 627. Tott'un Kırım'a atanmasıyla Obreskov'a benzer bir uyarı da II. Katerina'dan gelmiştir: *"Bizim imparatorluk çıkarlarımız için Fransa'nın Kırım'da bir konsolosunun olmaması gerekir. Babiâli'ye bizim Kırım'da bir Fransız konsolosunun bulunmasını onaylamadığımızı noktasında ısrarcı olun. Fransa'nın Kırım'da herhangi bir ticareti yoktur, dolayısıyla onun tek amacı Babiâli ve Rusya arasında çıkacak sıkıntıları teşvik etmektir."* Fisher, **The Russian Annexation of the Crimea** s. 30. Kołodziejczyk de Tott'un, Fransa tarafından Türkler ve Tatarlar arasında Rusya karşıtı propagandayı kışkırtmak için gönderildiğini yazmaktadır. Dariusz Kołodziejczyk, **The Crimean Khanate and Poland-Lithuania International Diplomacy on the European Periphery (15th -18th Century) A Study of Peace Treaties Followed by Annotated Documents**, Brill, Leiden, 2011, s. 206.

benzer şekilde Leh asıllı aday Stanisław Poniatowski (h.1764-1795), daha önce elçi olarak bulunduğu Rusya'dan destek görmüştür. Rusya'nın batı komşusu Lehistan'da Rus nüfuzunun sağlanması, devletin reel politiği için mühimdir. Bu sebeple 18. yüzyıl boyunca Lehistan'da meydana gelen taht değışiklikleri, Rusya tarafından yakından takip edilerek zaman zaman müdahaleden çekinilmemiştir. 1763'te Sakson Kral III. August'un ölümüyle birlikte yeni kralın kim olacağı sorunsalı meydana çıkmıştır. Krallığın irsî monarşiye dönüşmesinden endişelenen Rusya, iki Sakson kraldan sonra bir Leh asilzadeyi desteklemeyi planlamış ve bunun için St. Petersburg'da diplomat olarak bulunmuş, Rus yanlısı Stanisław Poniatowski'yi uygun görmüştür. Bu minvalde 11 Nisan 1764'te Prusya ile yapılan ittifak antlaşmasına Lehistan tahtı için Poniatowski'nin desteklenmesi maddesi eklenmiştir. Bu doğrultuda antlaşmayı izleyen günlerde yapılan Lehistan kral seçimi esnasında Prusya sınıra 40.000 asker yığarken; Rusya, seçimin yapıldığı kaleyi kuşatmıştır. Leh senatörlerin bu durumu protesto etmeleriyle birlikte seçim süreci uzamış ancak Eylül'de Stanisław August Poniatowski'nin kral seçilmesi önlenememiştir.³⁰⁵ Seçime bu denli müdahale edilmesi, Fransa başta olmak üzere diğer devletler tarafından tepkiyle karşılanmış; ancak yeni bir savaş göze alınamadığından herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Bu da iç siyasette muhalif grupların sesi daha gür çıkmasını sağlamış; yeni kralın Rus yanlısı³⁰⁶ politikalarından rahatsız olan bir grup, 1767 yılında Leh Bar Konfederasyonu'nu hâsıl ederek muhalefete başlamıştır.

1768 yılında başlayan ve 1774 yılına dek devam eden ve sonuçları itibarıyla 18. yüzyılın en büyük Osmanlı-Rus mücadelesi olarak da nitelendirilebilecek savaşın görünürdeki sebebi Lehistan'da meydana gelen gelişmelerdir. Kralların seçimle belirlenmesi ve her seçimde adayların dış güçlerden yardım alması ülkenin müdahalelere açık hâle gelmesine sebep olmuştur. Rus dış politikasında Nikita Panin'in Kuzey Uyumu projesinin bir parçası olarak Lehistan iyi bir müttefik olarak görülmüştür. Her ne kadar Vorontsov gibi çoğu Rus ileri gelenleri bu fikre sıcak bakmasa da Panin'in girişimleriyle Lehistan üzerinde nüfuz kurulması Rusya dış politikasının gündemine alınmış ve gerekli diplomatik girişimler yapılmıştır. Holstein topraklarıyla Danimarka Rus tarafına çekilmiş, Hubertusburg Antlaşması (1763) sonrasında 1764'te Prusya ile imzalanan ittifakla istenilen destek sağlanmıştır. Böylece Rusya'nın Lehistan politikasına karşı çıkacak potansiyel Fransa, Avusturya ve Babıâli tehlikesini bertaraf edebilecek önlem alınmıştır. Ancak 5 Ekim 1763'te Kral III. August'un ölümüyle süreç daha farklı şekilde ilerlemiştir. Lehistan'da yeni kral adayı St. Petersburg'da elçilik maiyetinde yer almış Leh asilzadesi Poniatowski³⁰⁷ olmuştur. Rusya'nın desteklemiş olduğu Poniatowski'nin kral seçilmesi için aynı zamanda Dışişleri Bakanı Panin'in eşinin yeğeni olan

³⁰⁵ Hill, **A History of Diplomacy**, s. 629-630. Hacer Topaktaş, "Avrupa'nın Ortak Derdi Polonya Tahtı: Stanisław August Poniatowski'nin Seçimi (1763-1764)", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 28(1), 2011, s. 191-192.

³⁰⁶ Rusya, Katolik olmayan Leh tebaaya (*dissident*) bazı dini reformlar yapılmasını istemiş, 1767 yılında Sejm *dissidentlere* kendi ibadethanelerini yapma hakkı gibi bazı haklar tanımıştır.

³⁰⁷ Poniatowski ve II. Katerina arasında duygusal bir münasebet yaşandığı da bilinmektedir. II. Katerina, tahta çıkmasının ardından Poniatowski'ye "Seni kral yapmak üzere Polonya'ya sefir olarak hemen Kont Keyserling'i gönderiyorum" diye yazmıştır. Isabel de Madariaga, **Çariçe Katerina Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın**, (Çev. Mehmet Harmancı), **Sabah Kitapları**, İstanbul, 1997, s. 34.

Nikolay Repnin elçi olarak Varşova'ya gönderilmiştir.³⁰⁸ Poniatowski'nin kral olmasıyla birlikte Rusya, buradaki dâhili politikalara müdahale etmeye başlamış ve Şubat 1768'de yapılan antlaşmayla birlikte Lehistan'daki Ortodoks tebaanın koruyuculuğunu üstlenmiştir.³⁰⁹

Rusya'nın batı komşusu Lehistan'da Rus nüfuzunun sağlanması, devletin reel politiği için mühimdir. Bu sebeple 18. yüzyıl boyunca burada meydana gelen taht değişiklikleri, Rusya tarafından yakından takip edilerek zaman zaman müdahaleden çekinilmemiştir. Lehistan'da meydana çıkan karışıklıların başında Babıâli'nin daha temkinli davrandığı ve muhtemelen iç mesele olarak gördüğü bir konuya müdahaleden çekindiği görülmektedir. Babıâli'nin bu konudaki yaklaşımı "*ricai-i Leh beyninde intihâb ve istihsan ve istisvâb eyledükleri kimesneyi kral nasb iderler*" şeklinde olup Karlofça Antlaşması'na uyulmasını tavsiye etmektedir.³¹⁰ Gerek Kırım Hanı'na gerek Eflak ve Boğdan Voyvodaları'na gönderilen emirlerde Lehistan'daki kral seçimleri bitene kadar hiçbir şekilde buraya elçi ya da görevli gönderilmemesi ve aynı bölgeden seçim konusuyla ilgili kişilerin kabul edilmemesi tembih edilmiştir.³¹¹ Buna rağmen İstanbul'daki Rus elçiliğinden Babıâli'ye Kırım Hanlığı'ndan Hasan Ağa isimli bir kişinin kral seçimleriyle ilgili bilgi alması için Varşova'ya gönderildiği hakkında şikâyetler sunulmuştur.³¹² Bununla birlikte Osmanlılar Lehistan'da meydana gelen olaylarla ilgili tamamen ilgisiz kalmamıştır. Avusturya gibi yakın merkezlerden konuyla ilgili bilgi alınmış³¹³ ve İstanbul'da bulunan Fransa elçisi vasıtasıyla seçimlerle ilgili gelişmeler takip edilmiştir.³¹⁴ Rusya'ya gönderilen Elçi Derviş Efendi'ye Kırım Hanlığı'ndan alınan haberler raporlanarak kendisinden durumu tahkik etmesi istenmiştir.³¹⁵ Derviş Efendi'nin Kiev komutanından aldığı bilgiler doğrultusunda gönderdiği cevabında ise Rusya'nın henüz Lehistan'da ilhak hareketine girmedığı ve Osmanlı Devleti ile arasının bozulmasını isyemediği bildirilmektedir.³¹⁶ Bu girişimlere ilaveten İstanbul'da bulunan Rusya temsilcileriyle de müzakerelerde bulunmuştur. Rusların Kırım sınırında yaptıkları sınır ihlallerinin tartışıldığı görüşmede Rusya Kapıkethüdası, Rusların Osmanlılarla dostane ilişkilerini sürdürmek istediklerine vurgu yaparak Lehistan'da bulunan Rus askerlerinin burada düzenin sağlanmasının ardından kendi sınırları içindeki kışlarına döndüklerini

³⁰⁸ Brian. L.Davies, **The Russo-Turkish War, 1768-1774 Catherine II and the Ottoman Empire**, Bloomsbury Academic, London, 2016, s. 3-9.

³⁰⁹ Boris Nolde, **La Formation de L'empire Russe, Études, Notes et Documents**, T.II, Institut D' Études Slaves, Paris, 1953, s. 54.

³¹⁰ BOA. A.{DVN.DVE. 169/15.

³¹¹ BOA. TS.MA.e. 243/2 (08 ZA 1187/21 Ocak 1774). Topaktaş, "Avrupa'nın Ortak Derdi Polonya", s. 187.

³¹² BOA. A.{DVN.DVE. 8/65.

³¹³ BOA. C. HR. 4/196 (22 B 1178/ 15 Ocak 1765).

³¹⁴ BOA. TS.MA.e. 702/8 (10 ZA 1181/29 Mart 1768).

³¹⁵ BOA. TS.MA.e. 709/28 (29 Z 1178/19 Haziran 1765).

³¹⁶ BOA. TS.MA.e. 791/27 (29 Z 1178/19 Haziran 1765). Kırım hanından gelen Rusya ve Lehistan'la ilgili bilgilerin Rus elçisine sorulduğu ve ve elçiden barışa aykırı bir şey yapılmadığı ve yapılmayacağına dair güvence verilmesi hakkında bir diğer belge için bk. BOA. A.{AMD. 19/13, 29 Z 1190/8 Şubat 1777).

bildirmiştir.³¹⁷ Babiâli'nin bu girişimlerinden Lehistan meselesinin başında konuya diplomatik açılardan yaklaştığı görülmektedir.

Babiâli'nin Lehistan meselesi karşısında bilinen ilk tepkilerinden biri Sadrazam Hamza Paşa tarafından yazılması muhtemel olan ve Lehistan'la ilişkilerin geliştirilmesi için buradan elçi talebinde bulunulan mektuptur. Bu mektuba göre Rusya ile yapılan antlaşmalar gereği Lehistan'daki Rus askerlerinin varlığı kanuna aykırıdır ve savaş sebebidir.³¹⁸ Metnin işaret ettiği üzere Rusya'nın hamlesi Osmanlı Devleti'nin Ortodoks tebaası göz önüne alındığında büyük bir tehlike olarak kabul edilebilir. Zira Küçük Kaynarca Antlaşması'na Obreskov'un büyük bir uğraşla soktuğu yedi ve on dördüncü maddelerle Ruslar, Osmanlı Devleti'nin Ortodoks tebaasının haklarını savunabileceklerini iddia etmiştir.³¹⁹ Bu açıdan bakıldığında Rus stratejisinin genel altyapısının oluşum sürecini tespit etmek mümkündür. Rus sınırını çevreleyen ülkelerdeki aynı mezhebe mensup Hristiyanların koruyuculuğu rolünü muhataplarına kabul ettirmeye çalışarak yumuşak güç olarak kullanmayı planlamışlardır. Antlaşmanın imzasından bir ay sonra 21 Temmuz 1774 tarihli raporda Fransa elçisi St. Priest, antlaşma hükümlerini raporlarken bu maddenin ileride Osmanlılar ve Yunanlılar arasında soruna neden olacağını ve çıkacak isyanlarda Rusların silah gibi konularda Yunanlıları destekleyeceğini belirtmiştir.³²⁰ Dolayısıyla 19. yüzyılda başlayan ulus devletlerin inşası sürecinde Rusya bu maddelere dayanarak Panslavizm politikasını geliştirmiştir.

Poniatowski'nin Lehistan kralı seçilmesi Fransa, Avusturya ve Osmanlı Devleti gibi haricî etkenlerle birlikte Lehistan'ın önde gelenleri arasında da ihtilafa neden olmuştur. Örneğin, Fransa'da bulunan III. Mustafa'nın Elçisi Lehistan seçimleriyle ilgili olarak “*Bize göre Lehistan'ın yeni kralının kim olduğu çok mühim değil, bizim için önemli olan o kişinin hangi koşullar altında hüküm süreceğidir*”³²¹ şeklinde yanıtlamış ve Osmanlı Devleti'nin Lehistan meselesine olan erken siyasetiyle ilgili ipucu vermiştir. 29 Şubat 1768'de Krasin'ki ve Pułaski ailesine mensup bireyler Boğdan sınırında bulunan Bar kasabasında 300 cumhuriyetçi ile birlikte yeni kralın hükümdarlığına karşı çıkan manifestoyu imzalamıştır.³²² Babiâli'nin Lehistan meselesine aktif bir şekilde dâhil olması da bu aşamadan sonra başlamıştır. Katolik Bar konfederatlarına (konfederasyon üyelerine) karşı İvan Gont'un önderliğinde ayaklanan Ukraynalı silahlı köylülerden oluşan Ortodoks Haydamaklar II. Katerina'nın Katolik ve Yahudilerin öldürölmelerini emreden sahte fermanıyla

³¹⁷ BOA. İE. HR. 20/1833 (29 Z 1178/19 Haziran 1765).

³¹⁸ BOA. TS.MA.e. 815/5 (17 CA 1182/29 Eylül 1768).

³¹⁹ Amelicheva, **The Russian Residency in Constantinople**, s. 684; konu ile ilgili tartışma için bk. Roderich H. Davison, “The ‘Dosografa’ Church in the Treaty of Küçük Kaynarca”, **Bulletin of the School of Oriental African Studies**, 42(2), 1979, s. 46-52.

³²⁰ Hurmuzaki, **Documente privitoare**, c. I, s. 901.

³²¹ Davies, **The Russo-Turkish War**, s. 7.

³²² Davies, **The Russo-Turkish War**, s. 10.

hareket etmiş ve bölgede büyük çatışmalar meydana gelmiştir.³²³ Bu çatışmaların Balta şehrine sıçramasıyla birlikte Babiâli, sürece etkin bir şekilde eklemlenmiştir. Bu aşamada Kırım'da bulunan Baron de Tott, Kırım Giray ve Balta Voyvodası Yakup Ağa'nın olayları provoke ettiği hakkındaki Rus iddiaları da Obreskov tarafından Babiâli'ye sunulmuştur.³²⁴ Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi de tarihinde Balta Olayı olarak adlandırılan gelişmeleri anlatırken Obreskov'la benzer düşüncededir; Tott'tan "*fitne fücur kâfir*" olarak bahseden müverrih, Tott'un Balta'ya giderek halkı galeyana getirdiğini yazmıştır.³²⁵ Yukarıda Osmanlı merkezinin bu süreci başından itibaren gözlemlemesine ek olarak Kırım Hanlarının da Lehistan meselesini takip ettiği kaynaklardan tespit edilmektedir. Obreskov'un 1763'te gelen raporuna Panin, Kırım Hanlarının girişimleri ve Lehlerin şikâyetleri³²⁶ karşısında Babiâli'nin Lehistan meselesine müdahil olmasının beklendiğini not düşmüştür. Bu noktada Kırım hanının Lehistan meselesinden uzak tutulması ve tarafsızlığının sağlanması için konsolos Nikoforov'a da talimatlar verilmiştir.³²⁷

İstanbul'da yükselen tansiyon savaşın habercisi gibidir. İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi John Murray (d. 171?-1775) 1768'de Osmanlı Devleti'ndeki atmosferi şöyle betimlemiştir: "*Gözükten o ki, bölge korkunç bir savaşın eşiğindedir. Şehrin her yerinde insanlar silah alıp temizlemektedir... Yabancı gemiler korkmuştur ve Kırım'a insan ve mal nakliyatı yüksek fiyatta gerçekleşmektedir. İmparatorluğun her yanında birlik sayısı artmıştır...*"³²⁸ Temmuz 1768'de Prusya elçisi Johann Christoph von Zegelin (d.1725-ö.1809) de Babiâli'nin İstanbul'da "*kamuoyunun efendisi olmadığını ve sele kapıldıklarını*" bildirmektedir.³²⁹ Elçilerin haklılığı Ekim 1768'e gelindiğinde ortaya çıkmıştır. Bu tarihe kadar Babiâli, Rusya'nın Lehistan politikalarıyla alakalı olarak diplomatik yolları kullanmış ve Obreskov'la sık sık görüşmüştür. Bu temaslardan bir tanesine Prusya elçisi de çağırılmıştır. 12 Ağustos 1764 (13 Safer 1178) tarihinde yapılan toplantıda Babiâli, Rusların Poniatowski'yi, Prusyalıların ise Friedrich'in yeğenini Saksonya kralının torunuyla evlendirerek onu kral seçtireceği şayialarını her iki elçiye de sormuştur. İddiaları inkâr eden iki elçi dostluk hususunda

³²³ Şirokevad, **Rusların Gözünden 240 Yıl**, s. 132.

³²⁴ Amelicheva, **The Russian Residency in Constantinople**, s. 640-641. Rus Dışişleri Bakanı Panin, Obreskov ve Sadrazam'a gönderdiği mektubunda bahsi geçen haydamakların cezalandırılacağı ve yapılan fiile karşılık tazminat ödeneceğini bildirmiştir. Nolde, **La Formation de L'empire**, s. 55.

³²⁵ Şem'dânî-zâde **Mür'it-Tevarih**, c. 2A, s. 111.

³²⁶ Mustafa Kesbî 1177'de (1763-1764) Lehlerin krallık maddesi için Osmanlılardan yardım istediklerini yazar. Mustafa Kesbî, **İbretnüma-yı Devlet**, s. 68-71.

³²⁷ Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım**, s. 516. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı öncesi Lehistan bağlamında şekillenen Osmanlı diplomasisi için bk. Yusuf Ziya Karabıçak, "Defending Polish Liberties: A Conceptual and Diplomatic History of the Ottoman Declaration of War on Russia in 1768", **Ab Imperio**, 1, 2022, s. 133-165.

³²⁸ Demir, **1768-1774 Savaşı Öncesi**, s. 344.

³²⁹ Nolde, **La Formation de L'empire**, s. 55.

da yeminler etmiştir.³³⁰ Burada Babiâli'nin yaşanan gelişmelere dair istihbari bilgisinin yüksek olduğunu ve muhatapları karşısında müzakere sürecini zorladığını da görmek mümkündür.

Lehistan-Litvanya Birliği ile ilgili son görüşme Aralık 1767'de gerçekleşmiştir. Lehistan'a 40.000 asker gönderildiğini öğrenen Babiâli, Obreskov'u çağırıştır. Dönemin reisülküttabı Yenişehirli Osman Efendi ile 1767 yılının Aralık ayı başlarında dört saatlik bir görüşmenin sonunda Rus elçisine verilen ultimatonda Osmanlıların bu hadiseye müdahil olmaması için Rusya'dan askerlerini 15-20 gün zarfında çekmesi istenmiştir.³³¹ Ultimatomu kabul eden Obreskov, Repnin ve Panin'i hayal kırıklığına uğratmıştır. Obreskov'un vadettiği şekilde Mayıs 1768'de birliklerin geri çekilebileceği fikrine yakın olan Panin'in aksine Lehistan'dan çıkma ihtimali Repnin için mümkün dahi değildir.³³² Nitekim Rus askerleri söz verildiği gibi birkaç ay içerisinde de Lehistan'dan çıkmamış Şubat'ta başlayan ve Mart ayının başına kadar devam eden Diyet'e müdahale etmiştir. Fransız elçisi Osmanlılara buradaki gelişmeleri bildirdiği havadis kâğıdında zikredilen görüşmeye atıfta bulunarak Babiâli'nin verdiği yetersiz tepki nedeniyle Lehistan'ın işgal edildiğini bildirmiştir.³³³ Bu durum Rusya'ya vakit kazandırmıştır. Rusya'nın aksine konunun uzaması Sultan III. Mustafa'yı (h. 1757-1774) rahatsız etmiş görünmektedir. Kendisinin gelişmelerden pek memnun olmadığını ve ulema içinde Rusya'dan rüşvet alanlar bulunmuş olmasaydı çoktan Rusya'ya savaş açılmış olacağını Alman Doktor Ghobis'in yanında yüksek sesle dillendirmiştir. Ancak Obreskov'un Mart 1768'de Babiâli'yle yaptığı görüşmede bir ay içinde Rus askerlerinin Lehistan'dan ayrılacağını bildirmesine rağmen bu gerçekleşmeyince Bender, Hotin ve Özi gibi sınır kalelerine asker gönderilmiştir. Mayıs ayındaki Obreskov ve Osman Efendi arasındaki görüşme ise daha belirleyici olmuştur.³³⁴ Babiâli, Ekim ayının başlarında Rus Elçisi'ni tekrar çağırması; Sadrazam Hamza Paşa (d. 1727-ö. 1768) Elçi'ye savaş bildirisini iletirken şu sözlerle son bir şans da vermiştir.

Bundan akdem Leh derûnuna gelen Rusya askeri bi'l-cümle Leh derûnundan ihraç ve mahallerine gidüb min-bâd Leh derununa ayak basmayub ve bir kimesneye tasallut olunmamak şartıyla sen ve sair sizlere tabii olanlar ile der-i aliyyede taahhüd birle memhur temessük virirsenez fihâ ve illâ avn ü inayet-i rabbani ile üzerlerine sefer-i nusret eser muhakkaktır.

³³⁰ "Rusya'nın Osmanlı üzerine su-i kasd değil su-i zannı olsa kapu kethüdalığı terk iderim" diyen Rus Elçi Obreskov'un ardından Prusya Elçisi Rexin de "ben ve kralım dahi bu maddeye tekeffül etmiş olduğumuza binaen ben dahi elçiliği terk iderim" diye yemin etmiştir. BOA. C. HR. 63/3104 (13 S 1178/12 Ağustos 1764).

³³¹ Solovyev'den aktaran Demir, **1768-1774 Savaşı Öncesi**, s. 323-324. 1772'de Fokşan'daki barış görüşmelerinde devletleri adına görevlendirilen iki diplomat yeniden karşılaşmış ve Osman Efendi ile Orlov arasında geçen özel görüşmede yukarıdaki toplantılara atıfta bulunarak, bu toplantıların ardından görevini kaybettiğini dile getirmiştir: "Efendim bana acıyın iki imparatorluk arasında barışın korunması için dostunuz Bay Obreskovun talimatlarını yerine getirdiğim için yirmi altı ay para cezasına çarptırıldım." Drujinina, **Kuyučuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 177. Bahsi geçen 26 aylık para cezasından kasıt Osman Efendi'nin bu süre içinde herhangi bir göreve atanmaması, dolayısıyla da maaş almaması olmalıdır.

³³² Amelicheva, **The Russian Residency in Constantinople**, s. 632.

³³³ BOA. TS.MA.e. 702/8 (10 ZA 1181/ 29 Mart 1768).

³³⁴ Demir, **1768-1774 Savaşı Öncesi**, s. 325-328. Panin, Obreskov'a gönderdiği mektubunda bunun için 70.000 ruble gönderileceğini belirtmiştir. Vladimir Aleksandroviç Teplov, **Russkie Predstaviteli v Tsargrade v 1496-1891, İstoričeskiy Očerık**, Tipografiya A.S. Suvorina, S. Peterburg, 1891, s. 36.

Buna mukabil, Obreskov, Sadrazam'a cevap veremeyince masadaki tatlı ve kahve kaldırılıp ardından misafir odasına götürülmüş Rusya'nın ahidnamelere aykırı hareket ettiği rikab-ı hümayuna bildirilerek cevap beklenmiştir. Duruma binaen Rusya üzerine sefere çıkılmasına ve Obreskov, baş tercümanı ve yanlarındaki on adamının Yedi Kule'de hapsedilmesine karar verilmiştir. Elçi kendi atına bindirilerek çavuşlarla birlikte Yedi Kule'ye gönderilmiştir.³³⁵ Savaş anlamına gelen bu hareket Katerina'nın kendi halkına Osmanlılara karşı savaş nedenlerini sıraladığı beyannamesinde de yer almıştır. Lehistan'da mezhep meselesine müdahale ettiklerini iddia eden Çariçe elçisinin Yedikule'de hapsedilmesini *casus belli* yani savaş sebebi saymıştır.³³⁶

23 Ekim 1768'de ilan edilen savaş beyannamesinde Rusya'nın antlaşmalara aykırı olarak sınırlarda kaleler inşa etmesi, Lehistan'daki veraset meselesine müdahil olması ve bu konuda İstanbul elçilerinin Babiâli'yi oyalayarak yanlış bilgilendirmesi, Rusya askerlerinin Lehistan topraklarından çıkarılması talebine kayıtsız kalınması, Rus birliklerinin Balta'ya girerek masum halkı katletmesi ve Obreskov'un bu konuda da dezenformasyona başvurmalarının hem ulema hem de devlet ricalinin katıldığı meşverette savaş sebebi sayıldığı belirtilmiştir. Bu açıdan bakıldığında savaş ilanı metni Osmanlı hükümetinin ortak kararı olarak duyurulmuştur. Ayrıca beyannamede Lehistan'nın yardım isteyen mektuplarına da yer verilerek Osmanlıların kurtarıcı ve koruyucu rolünün altı çizilmiştir.³³⁷ Aynı metinde Poniatowski eleştirilirken Saksonya adayının övülmesi de akıllara Fransız müdahalesini getirmektedir. Savaş ilanını 25 Ekim 1768 olarak aktaran Rus yazar Drujinina, Babiâli'yi Fransa ve Avusturya politikalarının uygulayıcısı olarak görmüş ve Babiâli'nin amacının Lehistan'a yardım edilmesinden ziyade Polonya Podolyası'ndan toprak kazanmak olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiasının kaynağı olarak Ahmed Resmî Efendi'yi göstermiş ve 1763-1764'te Berlin'de elçiyken bu görüşünü ağızından kaçırdığını öne sürmüştür.³³⁸ Benzer biçimde Amelicheva da Obreskov'un raporlarından yola çıkarak Osmanlıların Leh taksimatına müdahil olmak istediğini iddia etmiştir.³³⁹ Osmanlı kaynaklarında ise bu iddiayı destekleyecek veriye şimdiye

³³⁵ BOA. TS.MA.e. 1174/68 (29 Z 1182/6 Mayıs 1769). Osmanlı arşivinde Kâmil Kepeci tasnifinde bulunan 696 numaralı teşrifat defterinde yer alan bilgiye göre 24 Cemaziyevvel 1182/6 Ekim 1768 tarihinde Obreskov'un *bilâ-resm* olarak kendi kayığı ve atıyla Babiâli'ye geldiğini bildirmektedir. BOA. KK.d. 696, s. 217-218; Demir, **1768-1774 Savaşı Öncesi**, s. 351-352. Mustafa Kesbi, **İbretnümâ-yı Devlet**, s. 75. İbretnümâ-yı Devlet-i Cavid, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. 5945, v. 36b. Obreskov ile birlikte Guglielmo Dandrii, Joseph Crutta ve Denis Melnikov gibi önemli tercümanlar da Yedi Kule'ye gönderilmiştir. Amelicheva, **The Russian Residency in Constantinople**, s. 665.

³³⁶ BOA. TS.MA.e. 857/66 (29 Z 1182/6 Mayıs 1769).

³³⁷ BOA. TS.MA.e. 516/1 (26 CA 1182/8 Ekim 1768). Savaş ilanının Avusturya başvekiline yazılan sureti için: BOA, AE. SMST.III, 3/134 (4 B 1182/14 Kasım 1768). Ayrıca bk. Demir, **1768-1774 Savaşı Öncesi**, s. 357-358; Ahmed Câvid, **Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi: Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı**, (Haz. Adnan Baycar) Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2004, s. 315.

³³⁸ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 90. İstanbul'a gelen Bar konfederatları Osmanlı'nın kendilerine yardım etmesi karşılığında Podolya'yı verebileceklerini Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa'ya taahhüt etmiştir. Kavala'dan aktaran Yeşil (haz.), **Bir Osmanlı Gözüyle**, s. X.

³³⁹ Amelicheva, **The Russian Residency in Constantinople**, s. 663.

dek karşılaşılmamıştır.³⁴⁰ Aksine ordugâhta bulunan Reisülküttap Abdürrezzak Bahir Efendi'nin çadırında Prusya ve Avusturya elçileriyle yapılan 7 Temmuz 1772 tarihli görüşmede Lehistan'ın paylaşılmasına Osmanlıların kesinlikle karşı olduğu elçilere bildirilmiştir.³⁴¹ Savaş için bir plan yapmadan alalecele hareket edilmesi Osmanlı kaynaklarının vurguladığı yaklaşımın doğruluğuna işaret etmektedir. Nitekim Hamza Paşa'nın Ekim ayı başında Obreskov'u hapsedmesi dolayısıyla bir nevi savaş ilan etmesi çok doğru bir zamanlama değildir. Osmanlı orduları için savaş mevsimi geçmiştir ve kış gelmek üzeredir. Dolayısıyla ordunun hareketi için 1769 ilkbaharının beklenmesi gerekmektedir. Bu sürede Osmanlılar sınırlarda asker toplanması ve ordunun iâşe ihtiyacının giderilmesi için emirler verirken³⁴² Rus ordularına da lojistik açıdan yeterli zamanı kazandırmış olacaktır. Yeni Kırım Hanı Kırım Giray tarafından eleştirilen bu durum, Hamza Paşa'nın sadaretine mâl olmuş ve mühr-i hümayun bürokrat kökenli Yağlıkçızade Mehmed Emin Paşa'ya (d. 1724-ö. 1769) verilmiştir. Yağlıkçızade'nin içinde bulunduğu durumdan hoşnut olmadığı III. Mustafa'ya yazdığı ve barış yapılması gerektiği, yapılmayacaksa da kendisinin bu görevden alınmasını istediği takdirinden anlaşılmaktadır.³⁴³ Savaş ise sahada ancak 1769 ilkbaharında başlamıştır.³⁴⁴

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı askeri açıdan gerek Osmanlı Devleti gerekse Rusya için önemli bir kavşak olmuştur. Yedi Yıl Savaşları esnasında savaşıma kabiliyetini kanıtlayan ve eksiklerini kapatan Rus ordusu güney sınırında tek başına Osmanlı savaş makinesiyle karşılaşmak için donanım, sevk ve idare kapasitesine sahiptir. Osmanlı orduları içinse tam tersi bir durum söz konusudur. 18. yüzyılda Avrupa coğrafyasını bir muharebe alanına dönüştüren büyük savaşlarda tarafsız kalarak uzun bir barış dönemi geçiren Osmanlı ordusu bu süreci verimli geçirememiş bir şekilde değerlendirememiş ve rehavete kapılmıştır. Ordunun durumunun farkında olan Sadrazam

³⁴⁰ Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda da Podolya'yla ilgili Bar konfederatlarıyla yapılmış bir müzakereye henüz rastlanmadığı kaydedilmiştir. Yusuf Ziya Karabıçak, "Enlightened Declarations: Ottoman and Russian Proclamations in the Ottoman-Russian War of 1768–1774", *Journal for Eighteenth-Century Studies*, 47(3), 2024, s. 267-268.

³⁴¹ Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 111.

³⁴² Eflak Voyvodalığına gönderilen hüküm için: BOA. C. HR. 53/2632 (28 CA 1182/10 Ekim 1768); Askeri kanata gönderilen emir için: BOA. C. AS. 53/2441, s. 1,2,4 (29 CA 1182/11 Ekim 1768); Kırım'a gönderilecek destek için Canik ve Trabzon taraflarına gönderilen hüküm için: BOA. C. AS. 987/43094 (26 B 1182/6 Aralık 1768).

³⁴³ Amelicheva, **The Russian Residency in Constantinople.**, s. 659. BOA. TS.MA. e. 517/2 (2 RA 1183/6 Temmuz 1769).

³⁴⁴ Anonim bir ruznamede Osmanlı ordusunun 12 Zilkade 1182/20 Mart 1769 tarihinde Davudpaşa sahrasına ulaştığı bilgileri verilirken orta sayıları da bildirilmiştir. Süleyman Göksu (Yay. Haz), **Osmanlı-Rus Harbi Esnâsında Bir Şahidin Kaleminden İstanbul (1769-1774)**, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2007, s. 2. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın askeri operasyonları için bk. Davies, **The Russo-Turkish War**; Richard Ungermann, **Der Russisch-türkische Krieg 1768-1771**, Wilhelm Braumüller, Wien ve Leipzig, 1906; M. de Kéralio, **Histoire de la Dernière Guerre Entre les Russes et les Turcs**, T. I-II, Desaint, Paris, 1777; Selahattin Tansel, "1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 8(4), 1950, s. 477-536; Hüseyin Ercan tarafından tespit edilen bir kaynak olarak Domenico Caminer isimli çağdaş gazetecinin Venedik'e ulaşan haberler vasıtasıyla yazmış olduğu eser de 1768-1774 savaşı için önemli bir kaynaktır. Hüseyin Onur Ercan, "1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı Hakkında Çağdaş Bir Kaynak", **Harp Tarihi Dergisi**, 6, 2022, s. 29-63. Osmanlı kaynakları için bk. Osmanoğlu, **Mustafa Kesbi'nin 1768-1774 Harbi Vekayi'i**; Göksu, **Mehmed Hasib Rûznâmesi**; Çakar, **1768-1774 Osmanlı-Rus Harbine Dair**. Savaş sırasında tutulan anonim bir günlük için bk. BOA. KK.d. 60. Bahsi geçen günlük Uğur Demir tarafından yayına hazırlanmıştır: Laleli Hacı Mustafa Efendi, **Rûznâme Osmanlı-Rus Savaşı Günlüğü 18 Zilkade 1182-26 Şevval 1183/ 26 Mart 1769-22 Şubat 1770**, (Uğur Demir), Yeditepe Akademi Yayınları, İstanbul, 2024. Yine 1768-1774 savaşlarıyla ilgili çok sayıda hüküm içeren BOA. A.{DVN.SMHM.d. 67. Savaşın Kırım cephesi için bk. Afyoncu, **Necati Efendi Târih-i Kırım**.

Koca Ragıp Paşa (ö. 1763) gibi devlet adamları kendilerince bazı önlemler almaya çalışmıştır. Örneğin, III. Mustafa'nın savaş hırslarını bilen Ragıp Paşa, Sultan'ı imar faaliyetlerine yönlendirerek Osmanlıları hazırlıksız savaşıardan uzak tutmuştur.³⁴⁵ Benzer şekilde Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa (d. 1704?-ö. 1774) da Ruslarla çıkabilecek olası bir savaşı tehlikeli görmüş ve bundan kaçınmıştır. Ancak bu politikasını devletin aciz görünmesi olarak yorumlayan III. Mustafa tarafından 1768'de sadarettten alınmıştır.³⁴⁶ Padişahın yanı sıra Muhsinzade'nin sadarettten alınmasında savaş taraftarlarının da etkisi büyük olmuştur. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda orduda bulunan ve Küçük Kaynarca'da yapılan görüşmelerde murahhas olan Sadrazam Kethüdası Ahmed Resmî Efendi, dönemin savaş yanlısı grubunu eleştirmekte ve merkezde yaşanan bölünmeyi gözler önüne sermektedir. Savaşın zararlarını ve barışın gerekliliğini anlattığı *Hulâsatü'l-İ'tibâr*'ında savaş taraftarlarının deneyimsizliklerini özetler niteliktedir:

Ötuz seneden berü sulh ü mütareke müstemirr olmak takribî ile evvelki cenkleri görmüş tekellüme kâdir âdem kalmadığından, mevcûd olanlar dahi sakalı değirmende ağartmış, tecrübeden bî-nasîbencâm-ı kârı mülâhazadan behresi olmayıp 'gün bu gündür' demeye alışmış kurnazlar, seferi seyre gitmek gibi zannedip "ne güçlük var meydânda düşmen yok, muhâsara olunacak kal'a yok. Üç ayda gider, üç ayda geliriz..."³⁴⁷

Benzer bir şekilde Ahmed Vasıf Efendi, Fokşan müzakerelerinin ardından ateşkes için Rus karargâhına gittiği sırada Rusçuk'ta görüştüğü Serasker Dağıstanî Ali Paşa'nın kendisine ateşkesin lüzumsuz olduğunu ve Sadrazam'ın izin vermesi durumunda Kiev'e (Rusya'yı kastederek) dek ilerleyeceğini ifade ettiğini bildirmiştir. Ahmed Vasıf Efendi, ateşkes antlaşmasını uzatmayı başarmasına rağmen Serasker Paşa'ya önce bunun tersini söylemiş ve beklediği üzere Dağıstanî Ali Paşa durum ciddileşince geri adım atmıştır.³⁴⁸ Ahmed Resmî ve Ahmed Vasıf Efendilerin aktarımları savaş sırasında Osmanlı ordularının hâlini ortaya koymasının yanında ordunun komuta kademesinin içinde bulunduğu durumu da özetler niteliktedir. Keza, 1768 yılının sonbaharında savaş mevsiminin geçmiş olmasına rağmen plansızca yapılan savaş tebliği de sevk ve idareden sorumlu kadronun deneyimsizliğini kanıtlamaktadır. Savaş için hazırlıklarını tamamlamayan Babîâli, Rusya'ya savaş için ordusunu tertipleyebileceği yaklaşık altı ay kazandırmıştır. Askerî alandaki bu hataların diplomatik seyri etkilemesi de kaçınılmaz olmuş, Osmanlı diplomatlarının işini daha da zorlaştırmıştır.

³⁴⁵ Demir, **1768-1774 Savaşı Öncesi**, s. 110-111. III. Mustafa tarafından inşa ettirilen Ayazma Camii (Üsküdar) 1760 yılında ve Laleli semtine adını veren Laleli Camii ise 1763 yılında tamamlanmıştır. Ayrıca 1766 depreminde yıkılan Fatih Camii de yine III. Mustafa tarafından yaptırılan tamirle 1771 yılında ibadete açılmıştır

³⁴⁶ Yuzo Nagata, "Muhsinzâde Mehmed Paşa", **DİA**, c. 31 içinde, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2020, s. 49.

³⁴⁷ Ahmed Resmî Efendi, **Hulâsatü'l-İ'tibâr (1766-1774 Osmanlı-Rus Harbi Tarihçesi)**, (Osman Köksal), Gazi Kitabevi, Ankara, 2011, 51-52. Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalayan heyette yer alan Dürri Mehmed Efendi de Resmî Efendi gibi antlaşmanın imzalanmasının gerekliliğini kanıtlamak ve dönemin içinde bulunduğu zor şartları anlatan bir eser kaleme almıştır. Dürri Mehmed Efendi, **Nuhbetü'l-Emel fî Tenkîhi'l-Fesâdi ve'l-Halel Fesad ve Bozukluğun İslahı İçin Seçilmiş Temenniler**, (Hilal Çiftçi), Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2022.

³⁴⁸ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 544, 547.

2.2. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Askerî Seyri

1768 yılında savaş ilan edilmesine rağmen iki ordu arasındaki ilk çarpışmalar, yoğun olmamakla birlikte ancak 1769 yılında gerçekleşmiştir. İlk saldırı savaşı ilan eden taraf olan Osmanlılardan gelmiş; 1769 yılının Ocak'ında Kırım Giray Han önderliğindeki Tatar orduları Rusya'ya akınlara başlamıştır.³⁴⁹ Ünlü Rus tarihçi Solovyev bu saldırıları son "Tatar İstilas"ı olarak adlandırmıştır.³⁵⁰ Kırım Giray'ın 1769'daki ölümü ise bu akınları akamete uğratmıştır.³⁵¹ Osmanlı-Tatar saldırılarına karşılık Rus tarafından Aleksandr Mihayloviç Golitsın (d. 1718-ö. 1783) Nisan ayında Hotin Kalesi'ne yönelmiş ancak saldırıyı göze alamayarak geri dönmüştür.³⁵² Hotin önünde Ruslarla yapılan savaşları Sadrazam Yağlıkızade, Baltacı Mehmed Paşa'nın 1711 yılındaki Prut Savaşı'na benzetmiş hatta ordunun orada olduğundan daha başarılı olduğunu iddia etmiştir. Ancak bununla birlikte sonraki yıl durumun kötüleşebileceğini ve İngiltere'nin ara buluculuğu ile barış yapılması gerektiğini III. Mustafa'ya 6 Temmuz 1769 tarihli takririnde yazmıştır.³⁵³ Savaşın bu aşamasında Rus komutanların hâlâ Osmanlı ordularından korktukları açıktır. Fakat bu durum uzun sürmemiş ve Ruslar, Hotin Kalesi'ni muhasaraya başlayarak karşı saldırıya geçmiştir.³⁵⁴ Pyotr Aleksandroviç Rumyantsev-Zadunayski'nin (d. 1725-ö. 1796) 1769 yılının sonbaharında Rus orduları komutanı olarak atanması da savaşı büyük oranda Rusya lehine çevirmiştir. Komutan olarak görevlendirilmesinin hemen öncesinde Eylül başında Hotin'i alan Rumyantsev ve emri altındaki Ruslar, Kasım sonlarında önce Yaş'ı sonrasında da Bükreş'i ele geçirmiştir. 1769 sefer yılında Rusya'nın son askerî hedefi İbrail Kalesi olmuş ancak buradaki Osmanlı direnişini kıramamıştır.³⁵⁵

Rusların kazandıkları zaferlerle birlikte yavaş yavaş Türk meselesine ağırlık verdikleri açıktır. 15 Mart 1770'de Rus konseyi³⁵⁶ olası kazanma ihtimalleri doğrultusunda hedeflerini belirlemiştir. Burada öne çıkan madde ise Kırım'ın Rus topraklarına katılması ya da en azından Babîâlî'den ayrılarak bağımsız bir devlet olarak tanınmasının sağlanmasıdır. İkinci seçenek toplantıda daha fazla taraftar kazanmıştır zira Rus hükümeti "*hanların yönetimi altındaki Kırım ve diğer Tatarların*

³⁴⁹ Kırım Giray'ın akınları 8-18 Mart 1769 tarihli name-i hümayun müsveddesine göre İstanbul tarafından da ödüllendirilmiş kendisine ve maiyyetinde bulunanlar taltif edilmiştir. BOA. A. {DVNSNMH. d. 2, s. 67-68.

³⁵⁰ Solovyev'den aktaran Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 105.

³⁵¹ O sırada Kırım Giray'ın yanında olan Baron de Tott hanın II. Katerina'nın tuttuğu Korfu'lu Doktor Siropolo tarafından zehirlendiğini yazar. Baron de Tott, **Türkler ve Tatarlara Dâir Hâtıralar**, (Mehmet R. Uzmen), Tercüman, İstanbul, s. 222.

³⁵² Şirokorad, **Rusların Gözünden 240 Yıl**, s. 137.

³⁵³ BOA. TS.MA.e. 517/2 (2 RA 1183/6 Temmuz 1769).

³⁵⁴ BOA. TS.MA.e. 517/2 (2 RA 1183/6 Temmuz 1769).

³⁵⁵ Şirokorad, **Rusların Gözünden 240 Yıl**, s.140.

³⁵⁶ 1769 yılında 1768-1774 Savaşı'na bağlı olarak kurulan konsey Совет при высочайшем дворе (Sovet pri visocayšem dvore) İmparatorluk Sarayındaki Konsey olarak adlandırılmıştır. <https://runivers.ru/newenc/458242/> (26.09.2023). Konsey savaş çıktığında oldukça etkin bir şekilde çalışmıştır. Türklerle savaş başladığında danışılan konsül üç yıllık operasyonel plan hazırlamıştır. William C. Fuller, Jr., **Strategy and Power in Russia 1600-1914**, A Free Press, New York, 1992, s. 141.

doğaları ve konumları gereği asla yararlı bir tebaa olmayacaklarını” düşünmektedir.³⁵⁷ Rusların askerî planları devam ederken 1770 yılında da ilk saldırı taraf Abdi Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu olmuştur. 3 Ocak 1770’te Fokşan ve Bükreş arasında konuşlanmış olan Rus birliklerine saldırı Osmanlı ordusunun amacı, kaybedilen bu iki yeri almak yahut hiç değilse İbrail, Yergöğü ve Galat’ı Rus baskısından kurtarmaktır. Ancak Podgorikani ve Potemkin kumandasındaki Rus askerleri bu hücumu kırmayı başarmıştır.³⁵⁸ Bu cesaretle birlikte savunma ağırlıklı politikaları kontra atağa dönmüş; Brian Davies’in “*zaferler yılı*”³⁵⁹ olarak adlandırdığı 1770 senesinde, Rus orduları Osmanlı kuvvetleri önünde rüşünü ispat etmiştir. Mayıs sonunda Prut Nehri kıyısında birleşik Osmanlı-Tatar birlikleri karşısında alınan ilk zaferin ardından Ruslar, Temmuz’da Larga’da bir kez daha karşı karşıya geldikleri Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Ardından Kartal’daki (Kagul’da) Osmanlı ordugâhının üzerine Saltıkov ve Dolgoruki’nin süvarileri “*Vivat Ekaterina*” (*Yaşasın Katerina*) nidalarıyla saldırmıştır.³⁶⁰ Kartal Savaşında Rumatsev, 20.000 Osmanlı askerinin öldüğünü, ancak esirlerin ifadelerinden bu rakamın ikiye katlanabileceğini bildirmiştir. Buna karşılık Rus kaybı 353 ölü, 550 yaralı ve 11 kayıptır.³⁶¹ Böylece Kili, Akkerman ve İsmail yolu Ruslara açılmıştır. Bu kalelerden sonra da hedefin Kırım olduğu Osmanlı yetkilileri tarafından tahmin edilmekte ve bu yönde istihbarat alınmaktadır.³⁶² 1770 yılında askerî çatışmalar büyük oranda batı cephelerinde devam etmekle birlikte Ruslar Gürcistan üzerinde de küçük operasyonlar yapmıştır. Rusların başarılarıyla birlikte bazı Tatar beyleri (Bucak, Yedisian, Yediçkul ve Canbölük) Ruslarla iş birliğine de girmiştir.³⁶³

Savaşın bir diğer cephesi olan Akdeniz’de ise durum kara savaşa benzer bir seyir takip ederek yine Osmanlı Devleti aleyhine işlemiştir. 1769 Temmuz’unun sonunda Kronstadt’tan yola çıkan Rus donanmasının başında Grigori Andreyeviç Spiridov (d. 1713-ö. 1790) ve Aleksey Grigoryeviç Orlov (d. 1737-ö. 1807) bulunmaktadır. Katerina’nın Müslümanlara karşı silahlanmalarını öğütlediği Rumların³⁶⁴ Mora’da çıkardıkları isyanınlarına destek verecek olan donanma İngiltere’nin Hull

³⁵⁷ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 109-110; Nolde, *La Formation de L’empire*, s. 60.

³⁵⁸ Davies, *The Russo-Turkish War*, s. 35.

³⁵⁹ Davies’in kitabının 1770 yılı seferleri için ayırdığı bölümünün başlığı “The Year of Victories, 1770” şeklindedir. Davies, *The Russo-Turkish War*, s. 135.

³⁶⁰ Davies, *The Russo-Turkish War*, s. 145. Ayrıca bk. Abdullah Altun, *Said b. Halil İbrahim’in ‘Tarih-i Sefer-i Rusya’ Adlı Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 41-44.

³⁶¹ Davies, *The Russo-Turkish War*, s. 146. BOA. TS.MA.e. 701/11 (11 C 1184/2 Eylül 1770). Ahmed Resmî, Hulâsa’da Kartal bozgununu içeriden anlatır: “*Karşımızda ince donanma duruyor, ammâ el erişmez, sadâ yetişmez. O kâfirler, de bir kayık gönderip hâliniz nedir demediler. Kırk bin asker dağılıp her biri bir tarafa ve ekseri İsmâ’il’e varıp birikti. Kartal’da kalanlar kıyâmet ve mahşer numûnesin görüp İsakçı’dan kayıklar gelmeğe intizâr olundu.... Hele bin belâ ile ibtidâ yeniçeri ocağı yerleşip ba’dehü gücü yetenler kendini suya atarak, boğularak o gün ahşâma dek ekseri mürur eyledi, Küffâr dahi ordu ganimetiyle meşgul olup ta’kip etmedi.*” Ahmed Resmî Efendi, *Hulâsatü’l-İ’tibâr*, s. 74.

³⁶² BOA. TS.MA.e. 715/59 (29 Z 1184/15 Nisan 1771).

³⁶³ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 116; Nolde, *La Formation de L’empire*, s. 61; BOA. TS.MA.e. 751/18 (4 Z 1183/31 Mart 1770).

³⁶⁴ Osmanlı arşivlerinde yer alan belgeye göre II. Katerina, adalarda yaşayan Hristiyanlara da hitap ettiği mektubunda Müslümanlara karşı silahlanmalarını ve saldırılarını öğütlemektedir. BOA. TS.MA.e. 276/38 (11 ZA 1182/19 Mart

Limanı'nda demirlemiş ardından İngiliz Amiral John Elphinstone'un (d. 1722-ö. 1785) da filoya dâhil olmasıyla 1770 baharında İngiltere'den Akdeniz'e doğru yola çıkmıştır.³⁶⁵ İstanbul'da bulunan Fransa elçisi Akdeniz'e gelen gemilerin ancak dört beş tane olabileceğini ön görmektedir. Zira rapora göre yedi gemi kazaya uğramış diğerlerinde ise hastalık baş göstermiştir.³⁶⁶ Kısa süre sonra Cebelitarık Boğazı'ndan geçen filo Akdeniz ve Ege Denizi'nde Osmanlı donanması ile birden fazla kez karşılaşmıştır. Ancak en belirleyici olan, 5-6 Temmuz 1770'te Rus filosunun, Çeşme Limanı'nda demirleyen Osmanlı donanmasına saldırısı olmuştur. Büyük bir zafer elde eden Ruslar, Osmanlı donanmasına ait gemilerin büyük çoğunluğunu imha etmiş ve ardından Gelibolu Boğazı'nı kapatmıştır. Ruslar, bu zaferle birlikte Moralı Rumları ayaklandırmış böylece Osmanlıların 19. yüzyılda en önemli meselelerinden biri olan azınlık sorunlarında takip edilecek uzun süreli politikanın temelini inşa etmişlerdir.³⁶⁷ Tüm bu yenilgiler Sadrazam İvazzade Halil Paşa'nın (ö. 1776) da sonunu getirmiş ve azledilerek sürgüne gönderilmiştir.

1770 yılı sonunda Rus orduları Tuna'nın arkasındaki Eflak, Boğdan ve Bucak'ı büyük oranda kontrol altına almıştır. Bir sonraki yıl Rusların birinci ordusu, Rumyantsev kumandasında Tuna'daki harekâtlarına devam etmiş ve Yergöğü'ne yönelmiştir. İkinci ordu ise Vasili Mihayloviç Dolgoruki komutanlığında 1770'te alınan kararlar doğrultusunda Kırım'a yönelmiştir. Bu sırada askerî harekâtların öncesinde diplomatik girişimler de ilk nüveleri vermeye başlamış ve 6 Temmuz 1770'de Can Mambet önderliğinde beş Yedisan mirzası Ruslarla dostluk antlaşması imzalamıştır. Kasım ayında bu kez Rus müzakereciler, Kırımlıları Rus garantörlüğünde bağımsızlık için ikna stratejisine başlamıştır.³⁶⁸ Ancak mirzaların desteğine rağmen bu konuda tam anlamıyla başarılı olamamışlardır. Kırım Hanı Kaplan Giray, Panin'e gönderdiği mektubunda "*Kraliçenizin bize eski Tatar özgürlüklerini vermek istediğini bildiriyorsunuz... Biz kendimizi biliyoruz, Babıâli'den tamamen ve her bakımdan memnunuz...*" diyerek bu konudaki görüşlerini bildirmiştir.³⁶⁹ Bunun üzerine Aralık 1770'de Dolgoruki'ye, karşılarına çıkan Tatarların güçlerini kırmaya yönelik harekâtlara devam

1769). Savaş sırasında öldürülen bir gayrimüslimin üzerinde bulunan Rumca mektupta da benzer ifadeler yer almaktadır. BOA. TS.MA.e. 384/23 (13 Z 183/9 Nisan 1770).

³⁶⁵ Ali Rıza İşipek ve Oğuz Aydemir, **1770 Çeşme Deniz Savaşı 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşları**, Denizler Kitapevi, İstanbul, 2006, s. 155-164. Fransa elçiliği Rusya donanmasının yola çıktığını ve yolda İngilizlerden gördüğü yardımları Babıâli'ye tahrir etmiştir. BOA. TS.MA. e. 715/59 (29 Z 1184/15 Nisan 1771); Rus gemilerinin durumu ve İngilizlerin yardımları hakkında Fransız Elçisi'nin başka bir takriri BOA. TS.MA.e. 730/51 (29 Z 1182/6 Mayıs 1769). Babıâli'de bulunan İngiliz tercümanı da Rus gemilerine İngiliz yardımı yapılmadığını takrir etmiştir. BOA. TS.MA. e. 730/ 29 (29 Z 1184/15 Nisan 1771).

³⁶⁶ BOA. TS.MA.e. 497/54 (12 Z 1183/8 Nisan 1770).

³⁶⁷ Mora İsyanı için birinci ağızdan anlatım için bk. Süleyman Penah Efendi, **Mora İhtilali (1770)**, (Abdullah Zararsız), Akçağ Yayınları, Ankara, 2017. Mora isyanının bastırılması üzerine: BOA. TS.MA. e. 877/76 (1 C 1184/22 Eylül 1770).

³⁶⁸ Davies, **The Russo-Turkish War**, s. 172.

³⁶⁹ Nolde, **La Formation de L'empire**, s. 67. Osmanlı kaynaklarında benzer bir içeriğe sahip mektup isim verilmeden Kırım Hanı'na yazıldığı şeklinde zikredilir. BOA. TS.MA.e. 518/43 (29 ZA 1183/26 Mart 1770). Bir önceki mektuptaki ifadelerle atıf yapan başka bir mektup ise bunun Devlet Giray'a yazıldığını kaydetmektedir. BOA. TS.MA.e. 518/44 (29 ZA 1183/26 Mart 1770). Bununla birlikte Osmanlılar Han'ın verdiği cevaptan hayli memnun kalmıştır. BOA. TS.MA.e. 686/7 (4 Z 1183/31 Mart 1770).

etmeleri ve Kırım'da sağlam bir kale ve liman ele geçirmeleri talimatları verilmiştir.³⁷⁰ Nogay mirzalarıyla müzakereler devam ederken Mayıs 1771'de ise II. Katerina'dan Kırım istilası için emir gelmiştir. Orkapı'ya saldırarak olan Rus ordusu öncelikle Kerç üzerinden Kırım limanlarını ele geçirip halkı içerilere sürecektir, böylece Osmanlıların denizden gelebilecek yardımları da engellenmiş olacaktır. Bu plan üzerine ilk olarak 23.950 askerden oluşan Dolgoruki'nin ordusu Dinyeper'den harekete geçmiştir. Orkapı kontrol altına alınırken Rus filosu da Haziran ve Temmuz'da Yenikale ve Kerç'i³⁷¹ işgal etmiştir. Osmanlı kaynaklarında, daha sonra han olacak Şahin Giray'ın (h. 1777-1783) da Ruslarla birlikte olduğu yazılmaktadır.³⁷² Bahar seferleri için Kırım Hanı Selim Giray'ın Tatar askerleriyle birlikte Babadağ'da olması ve Kırım Seraskeri İbrahim Paşa'nın yetersiz kuvvetiyle Ruslara karşı koymaya çalışması da işgali kolaylaştırmıştır. Ruslar kazandıkları başarılar sayesinde Şirin Mirzası İsmail ve Azamet Ağaları da kendi taraflarına çekmiş ve bu kişiler 22 Haziran'da "*tüm Kırım toplumunun temsilcileri*" olarak Çariçe'den Kırım'ı koruması altına almasını istemişlerdir. 13 Temmuz 1771'de Selim Giray, Hanlığı bırakarak Sinop üzerinden Osmanlı topraklarına gitmiştir.³⁷³ Osmanlı taraftarlarının başını Devlet Giray'ın çektiği görülmektedir. Rusların Kırım'a gimesinin ardından Devlet Giray'ın mührüyle gönderilen tahriratta Rus işgali altındaki Kırım halkının 1773 baharına dek Ruslara karşı savaşılabileceği yazılmaktadır.³⁷⁴ Burada Kırım Tatarlarının Rus ve Osmanlı taraftarı olarak bölündüğü görülmektedir. Artık ortaya iki hizip çıktığı için Rusların Kırım'daki hadiseleri manipüle ederek kendi lehine çevirmesi daha kolay bir hâl alacaktır.

2.3. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Diplomatik Seyri

1769'daki sefer mevsiminin ardından Rusya tarafından Moldovancı Ali Paşa'ya (ö. 1773) gelen ateşkes ve mümkün olursa barış teklifi, Kırım hanının mütareke taraftarı olmasına rağmen reddedilmiştir.³⁷⁵ 1770 yılının askerî açıdan hareketli geçmesine paralel bir şekilde diplomasi alanında da benzer bir devrim gerçekleşmiştir. Rusya'nın Doğu Avrupa'da bu denli hızlı ilerleyişi bölgede bir diğer ağırlık merkezi olan Avusturya için tehdit oluşturmuş; dolayısıyla savaşın başında tarafsızlık prensibinde olan Viyana sarayını³⁷⁶ tedirgin etmiştir. Aslında Osmanlı-Rusya arasındaki savaş ile ilgili Prusya Kralı II. Friedrich ve Avusturya İmparatoru Joseph, Niesse'de 1769 yılında bir

³⁷⁰ Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 68-69.

³⁷¹ Azak Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan boğazın iki yakasında bulunan kaleler.

³⁷² İbretnüma-yı Devlet-i Cavid, v. 96b; Afyoncu, *Necati Efendi Târih-i Kırım*, s. 21.

³⁷³ Davies, *The Russo-Turkish War*, s. 172-176.

³⁷⁴ BOA. A. {DVN.DVE 9/14.

³⁷⁵ Şem'dânî-zâde, *Mür'it-Tevarih*, c. 2B, s. 14.

³⁷⁶ 6 CA 1182/18 Ekim 1768'de Avusturya Elçisi Thugut tarafından verilen takrirde, Viyana'nın Rusya ile arasında bir ittifak gerçekleştirmediği dolayısıyla tarafsız olduğu Babıâli'ye bildirilmiştir. Çakar, *1768-1774 Osmanlı Rus Harbine Dair*, s. 127. Viyana Osmanlı'ya verdiği gibi Ruslara da tarafsız kalacağı konusunda güvence vermiştir. Avusturya başvekili Kaunitz Golitsin'a "*Majesteleri iki ülkeden birine zarar verecek hiçbir girişimde bulunmaz*" diyerek Viyana'nın tarafsızlığını bildirmiştir. Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 75-76. Eflak voyvodasından gelen istihbaratta da Voyvoda'nın Avusturya'da bulunan adamlarından gelen haberlere göre askerî hazırlıklar yapılmasına rağmen Avusturya'nın tarafsızlık politikasını takip edeceği belirtilmektedir. BOA. TS.MA.e. 516/3 (7 L 1182/14 Şubat 1769).

görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede iki hükümdarın da ortak noktada bulunduğu konu, savaşın uzamadan bitmesi ve iki ülkenin de bu savaşın dışında tutulması gerekliliğidir. Her ne kadar bu tarafsızlık sözü, Avusturya-Fransa ve Prusya-Rusya ittifaklarını zor duruma sokuyor olsa da temel hedef Friedrich'in olası bir savaşta Avusturya'yla karşı karşıya gelmeme politikası gibi görünmektedir. Keza Friedrich, Joseph'ten İngiltere ve Fransa arasında çıkacak bir savaş durumunda Avusturya'nın tarafsız kalacağı sözünü almayı başarmıştır.³⁷⁷ II. Friedrich'in bu görüşmede Osmanlı-Rusya arasındaki mücadelenin büyüyerek yeni bir Avrupa savaşı hâline gelmesinden korktuğu açıktır. Avrupa'da büyük savaşlar devri biteli on yıl daha olmamıştır. Ancak Babıâli, henüz barış fikrinde değildir ve 1770 yılının Mart'ında Avusturya elçisi John von Thugut (d. 1736-ö. 1818) ile Reisülküttap arasında ittifaka yönelik bir görüşme de yapılmıştır. İstanbul'daki Avusturya elçisinin aksine Viyana bu aşamada Babıâli ile müttefik olmaya mesafeli yaklaşmıştır.³⁷⁸

Rusya ile ittifakının getireceği yükümlülüklerden de çekindiği açık olan II. Friedrich, 1770 yılı boyunca barış için çabalamaya devam etmiştir. St. Petersburg'da bulunan Prusya elçisi Solms aracılığıyla savaşın diğer tarafı olan Ruslar nezdinde temaslarda bulunmuştur. Solms'e 21 Mayıs'ta Türk tarafının, Rusların hangi şartlarda barışı kabul edeceklerini bilmek istediklerini iletmiştir. Elçi Obreskov'un serbest bırakılması cevabını alan Friedrich bundan memnun olmamış ve kardeşi Prens Henry'ye gönderdiği mektubunda Avusturya'nın sınırlarda Rusya'ya karşı savaş hazırlığında olduklarına inandırmaya çalıştığını yazmıştır.³⁷⁹ Rusları Avusturya müdahalesiyle korkutmaya çalıştığı ortadır. Peşi sıra gelen Rus zaferlerinden sonra Avusturya ve Prusya hükümdarları 1770 yılının Eylül ayında bu kez Neustadt'ta tekrar daha bir araya gelmiştir. Friedrich, Joseph'e Rusya'nın Kırım ve Azak'ı alarak Eflak ile Boğdan'ın da bağımsızlığını isteyeceğini ve Türklerin de bu koşullarda bunu kabul edebileceği ihtimallerini dillendirmiştir. O'na göre Rusların Tuna'yı geçmesi durumunda ise Avusturya ile savaş ihtimali kaçınılmaz olacaktır.³⁸⁰ Friedrich'in oldukça isabetli tahminleri Rus stratejisi ve dönemin jeopolitiğine yönelik farkındalığını kanıtlar niteliktedir. Bu esnada Neustadt'taki görüşmelerin ilk günlerinde İstanbul'da önemli bir gelişme olmuş, Babıâli, Avusturya ve Prusya elçiliklerinden Ruslarla barış için ara bulucu olmalarını istemiştir. Eylül'de Friedrich, II. Katerina'dan Türklerin barışa olan meyillerini değerlendirmesini ve ara buluculuk teklifini kabul etmesini istemiştir. Ancak St. Petersburg, tekliflerinin kabul edilmesi durumunda Rusya'nın müttefiki olan İngiltere'nin de mutavassıt olması dolayısıyla düşman konumunda olan Fransa'nın da barışa dâhil edilmesi gerektiğini öne sürerek bu teklifi reddetmiştir.³⁸¹ Ancak Rusların da barış yapmaya ihtiyaçları vardı. Savaş alanının merkezden uzak olması lojistik sorunlar

³⁷⁷ "Eğer İngiltere ile Bourbon Hanedanı arasında ateş-i harb ve cidâl inşîal ederse aralarında memnuniyetle tesis eden sulh ve müsamaleti idâme edecekler ve hatta şimdi keşfî mümkün olmayan bir harb-i diğer zuhur edecek olsa dahi memalik-i hâziraları için en katî bîtarafîliğa riayet eyleyeceklerdir" Albert Sorel, **On Sekizinci Asırda**, s. 80.

³⁷⁸ Albert Sorel, **On Sekizinci Asırda**, s. 94.

³⁷⁹ Albert Sorel, **On Sekizinci Asırda**, s. 99.

³⁸⁰ Albert Sorel, **On Sekizinci Asırda**, s. 103-104.

³⁸¹ Nolde, **La Formation de L'empire**, s. 80-81.

yaratıyordu. 1770 yılı hasadı Ruslar için çok kötü geçmiş, Osmanlı orduları Rusya'ya veba sokmuş, Lehistan'da durum farklı bir boyut almış ve Poniatowski Fransızlarla antlaşma yapmıştı. İsveç ve Danimarka'da ise rüzgâr Rusya'nın aleyhine dönmüştü. Son olarak Fransa, Babiâli'ye Çeşme'de yok edilen donanma için 12-15 gemi vermeyi teklif etmişti.³⁸² Bu sebepler Rusya'yı zaferlerine rağmen barışa zorlamıştır. Türklerle savaşma konusunda istekli olmamaları ve Lehistan meselesinin dış politikada öncelik taşıması da itici bir güç olmuş olmalıdır.

II. Katerina'nın barış için öncelikli şartı Obreskov'un serbest bırakılmasıydı.³⁸³ Çariçe, 1710 yılında hapsedilen Elçi Tolstoy'un barış görüşmelerinde kullanıldığını bildiğinden bu durumun tekrar etmemesini istemiştir.³⁸⁴ Bunun üzerine Babiâli Obreskov'un bırakılmasıyla ilgili yazışmalar yapmaya başlamıştır. Bu konu Osmanlı devlet adamları arasında da tartışılmıştır. Osmanlı ordusunun Bulgaristan'ın Paravadi köyüne geldiğinde, 30 Nisan 1769'da (23 Zilhicce) konuyla ilgili bir takrir yazılmış ve sınıra ulaşıldığında Rus Elçisi'nin gitmesine izin verilip verilmeyeceği sorulmuştur.³⁸⁵ 16 Mayıs 1769 (10 Muharrem 1183) tarihinde Sadrazam Yağlıkızade tarafından yazılan takrirden ise barış olması durumunda Rus kapı kethüdasının serbest bırakılması gerektiği bildirilmiştir.³⁸⁶ 2 Aralık 1772 (7 Ramazan 1186) tarihli belgede ise Obreskov'un kayınvalidesi, tercümanı ve maiyetiyle birlikte Ali isimli mihmandarıyla İstanbul'dan ayrıldığı görülmektedir.³⁸⁷ Ancak bu belgenin tasnif tarihi hayli geçtir. Keza 10 Ekim 1770 (19 Cemaziyülahır 1184) tarihli başka bir belgede Dimetoka'da bulunan Moskov elçisine ve maiyetine ek 5.000 gurusu daha verilmesi yazılmıştır.³⁸⁸ Ayrıca Rus kaynaklarında Obreskov'un 1769'da Yedikule'den çıkarıldığı ve Dimetoka'ya gönderildiği bilgisi yer almaktadır.³⁸⁹ III. Mustafa, Sadrazam'a gönderdiği hattında Obreskov'un

³⁸² Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 118. Fransızlar bu gemiler karşılığında Babiâli'den Ruslarla barış yapmamasını istemiştir. BOA. TS.MA.e. 730/29 (29 Z 1184/15 Nisan 1771). Gemilerve teçhizatları için bk. BOA. TSMA.e. 516/28 (29 Z 1182/6 Mayıs 1769). Verilecek gemiler karşılığında Fransa savaşın devamını istemektedir. BOA. TS.MA.e. 686/6 (8 Z 1187/21 Ocak 1774).

³⁸³ Obreskov'un Yedikule'de hapsedilmesiyle birlikte İstanbul'daki elçilikler de harekete geçmiştir. Yedikule'de sağlığının kötüye gittiğini ve serbest bırakılmasını isteyen Obreskov, Prusya ve İngiltere elçilerinin kendisine kefil olacağını bildirmiştir. Çakar, **1768-1774 Osmanlı-Rus Harbine Dair**, s. 141-142. II. Katerina, I. Friedrich'e 19 Ocak 1771'de gönderdiği mektubunda İstanbul'da bulunan Prusya Elçisi'nden barış için Obreskov'un serbest bırakılması şartını Babiâli'ye iletmesini rica etmiştir. CatCor Project, Letter 02665: To Frederick II (the Great), 19 January 1771 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-02665> (19.05.2024). Prusya Elçisi Obreskov'un salıverilmesiyle Devlet-i Aliyye'nin reayasından hapsedilenlerin Rusya tarafından bırakılacağından şüphesi olmadığını takrir etmiştir. BOA. TS.MA.e. 516/15 (29 Z 1182/ 6 Mayıs 1769). İngiliz Elçisi ise Obreskov'un "*helâk olacak mertebe illete müştedd*" humma olduğunu yazarak salınmasını rica etmiştir. BOA. TS.MA.e. 516/4 (19 ZA 1182/27 Mart 1769). Obreskov'un karısının İngiliz olması nedeniyle İngiliz elçiliği bu meseleye daha fazla önem vermekteydi. Gounaris, "The Alexei Obreskoff Case", s. 679.

³⁸⁴ Prusya kralı II. Joseph'e yazdığı 28 Eylül 1770 tarihli mektubunda I. Petro döneminde görüşmeler devam ederken Rus elçi heyetinin çok kez Yedikule'ye gönderilip alınmasından şikâyetle kendisini bu hakarete maruz bırakmayacağını yazmıştır. CatCor Project, Letter 02662: To Frederick II (the Great), 28 September 1770 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-02662> (19 05 2024).

³⁸⁵ BOA. TS.MA.e. 516/17 (23 Z 1182/30 Nisan 1769).

³⁸⁶ BOA. TS.MA.e. 145/18 (10 M 1183/16 Mayıs 1769).

³⁸⁷ BOA. AE.SMST.III 3/134 (07 N 1186/02 Aralık 1772).

³⁸⁸ BOA. C. ML 43/1988 (19 C 1184/10 Ekim 1770).

³⁸⁹ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 160.

serbest bırakılmasının orduda asayişin bozulmasına neden olacağı ama dost elçilerin bu tahliye hakkındaki ricalarının da geri çevrilmesinin doğru olmayacağını bildirmiştir. Bu duruma ek olarak III. Mustafa, Akdeniz sahillerinde çıkan isyanlarda elçinin bir hilesi olabileceğini ima etmiş ve Dimetoka ya da başka bir Osmanlı şehrinde kalmaması gerektiğini yazmıştır. Hattın sonlarında “*elbette akıl için târik birdir*” diyerek Sadrazam’ın bir nevi kendisini onaylamasını talep ederek konu hakkındaki fikirlerini bildirmesini istemiştir.³⁹⁰ Sonunda Haziran 1771’de Obreskov maiyetiyle birlikte Avusturya-Osmanlı sınırında yer alan Zemlin’e ulaşmıştır.³⁹¹ Nitekim 1772 yazında gerçekleşen Fokşan görüşmelerine murahhas olarak katılması, söz konusu tarihte kendisinin çoktan serbest bırakılmış ve İstanbul’dan ayrılmış olduğunu kanıtlar.

16 Eylül 1770 tarihinde toplanan Rus Konseyi barış şartlarını oluşturmuştur. Buna göre Rus gemilerinin Karadeniz’de serbest ticareti antlaşmanın ilk koşulu olacak, Eflak ve Boğdan Rus diplomasisinin öncelikli sorunu olmadığından ve özellikle buraların elde tutulması Viyana’yı rahatsız edeceğinden bu bölgelerle ilgili maddeler tazminatla çözülecektir.³⁹² Tatarların bağımsızlığı meselesi ise zaten Mart ayında kararlaştırılmıştır. Rusya’nın Karadeniz politikasında temel amaç oluşturulmuştur. Söz konusu amaç Kırım kıyısında bir kale sahibi olarak Rusya’nın Azak’tan Karadeniz’e çıkışını güvence altına almaktır.³⁹³ Burada da öne çıktığı üzere Kırım’a sahip olmak Rusya’nın Karadeniz reel politikasında öncelikli hedef değildi. Eylül 1770’de II. Katerina’dan Rummyantsev’e barış için talimat gelmişti.³⁹⁴ Rummyantsev’in, İvazzade’nin sadrazamlıktan azledilmesi sebebiyle şahsa değil sadrazamlık makamına gönderdiği barış teklifini içeren mektubunda, barış yapılması gerektiği yoksa işlerin daha da zorlaşacağı ve hatta Kırım’ın bile işgal edilebileceğine işaret ederek iki devletin dost olduğunu ve üçüncü devletlerin bu savaşa sebep olduğunu yazmıştır.³⁹⁵ Babıâli’de de benzer bir kanı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fransa’nın yönlendirmesiyle savaşa girildiği dile getirilmiş ve Avusturya ile Prusya’nın ara buluculuğu ile bir barış yapılabileceği gündeme gelmiştir. Bununla ilgili Prusya diplomasisi harekete geçerek St. Petersburg’da ve Yaş’ta gerekli temaslarda bulunmuştur.³⁹⁶ Ancak II. Katerina, Prusya’nın bu denli meselenin içinde olmasından pek hoşnut değildir. 14 Eylül 1770’de Friedrich, ara buluculuk konusunda yazınca Çariçe, onu “*Türklerin avukatı*” olmakla itham etmiş ve “*Bize sürekli Viyana’nın silahlı elini göstermeyi bıraksınlar*” diyerek Babıâli ile arasına kimseyi sokmak istemediğini açıkça bildirmiştir.³⁹⁷

³⁹⁰ BOA. TS.MA.e. 789/2, 32 (29 Z 1187/13 Mart 1774).

³⁹¹ Amelicheva, *The Russian Residency in Constantinople*, s. 666.

³⁹² Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 122-123.

³⁹³ Nolde, *La Formation de L’empire*, s. 61.

³⁹⁴ Amelicheva, *The Russian Residency in Constantinople*, s. 665.

³⁹⁵ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 120.

³⁹⁶ Ahmed Câvid, *Osmanlı Rus İlişkileri*, s. 379-381.

³⁹⁷ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 126.

II. Katerina barış için ön koşullarını 20 Eylül'de Friedrich'e bildirmiştir. İlgili şartlar şu şekildedir: Azak, Tatar bağımsızlığı, Karadeniz'de serbest dolaşım ve tazminat olarak Eflak ve Boğdan'ın Ruslar tarafından muhafazası. Friedrich'in bu taleplere tepkisi “*bizimle dalga geçiyorlar*” şeklinde olmuştur.³⁹⁸ Nisan 1771'de ön şartlar Viyana'ya bildirildiğinde ise Kaunitz özellikle Tatar maddesine takılmış; Türklerin bu maddeyi kabul etmeleri durumunda kendilerinin kabul edemeyeceğini zira bağımsız Tatarların Avusturya için güvenlik sorunu oluşturacağını bildirmiştir.³⁹⁹ Rusya'nın barış için nedenleri ve stratejilerinin yanında Osmanlılarda durum biraz farklılık arz etmiştir. İstanbul'daki yönetim kademesi ile ordugâhta bulunanların savaşa ilişkin yaklaşımları aynı değildir. Bender'in işgalinin ardından 13 Ekim 1770'te Rumyantsev, Yuvan Petro adında Türkçe bilen binbaşısını barış için Osmanlı ordugâhına göndermiş; o da barış ile ilgili daha sonra cevap verileceği bildirilerek Rumyatsev'e geri gönderilmiştir. Barış teklifi İstanbul'a bildirilmiş ve olumsuz cevap üzerine 6 Kasım'da Rumyantsev'in barış teklifi reddedilmiştir.⁴⁰⁰ Ordudaki yetersizlikleri ve barışın iyi olacağına dair takrirlere⁴⁰¹ ve görüşlere rağmen Babiâli, hem de II. Katerina'nın ara bulucular olmadan barış yapılması önerisinden rahatsızlık duymuş hem de 1770'deki Rusların ilk barış isteklerini acziyet olarak değerlendirmiş, dolayısıyla savaşın devamını tavsiye etmiştir.⁴⁰² Böylece 1770 yılındaki ilk barış girişimleri sonuçsuz kalmıştır.

Rusların barış için ön koşulları ve Osmanlı arazisi üzerindeki hızlı yayılması savaşın başında tarafsızlığı tercih eden Avusturyalıları bile endişelendirmiştir. İstanbul'da bulunan Fransa elçisi St. Priest'den Dışişleri Bakanı Choiseul'e gönderilen mektupta Viyana'nın Rus kazanımlarını hayli kışkırdığı ve iki saray arasında antlaşma yapılmaması durumunda Avusturya'nın Belgrad'ın Rusya tarafından işgali üzerine harekete geçeceğini bildirmiştir.⁴⁰³ Kaunitz'e göre Avusturya, Rusların bu genişlemesine aynı oranda bir fayda sağlayamazsa bu durum Habsburgların geleceği için tehlikeli olacak ve gelecekte doğu Avrupa'daki herhangi bir operasyon için Rus iznine tabi kalacaktır. Bunun önlenmesi için Babiâli'yle bir antlaşma imzalanmalı ve Ruslara karşı Osmanlılar desteklenmelidir. Avusturya ile yapılacak bir iş birliği Babiâli için gündem dışı değildir. Savaşın daha başından itibaren Avusturya'nın savaşa yaklaşımı Eflak voyvodası aracılığı ile takip edilmiştir. Avusturya'nın tarafsızlık açıklamalarına rağmen askerî hazırlıkları ve Viyana'da diplomasinin hareketlenmesi Osmanlıların dikkatini çekmiştir.⁴⁰⁴ Zira 22 Ağustos 1770 gibi erken bir tarihte Sadrazam İvazzade

³⁹⁸ Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 81-82.

³⁹⁹ Drujinina, *Kuyučuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 38.

⁴⁰⁰ Çalışkan, *Vekayi'nüvis Enveri* s. 167-169; Çetin, *Mehmed Emin Recâî*, s. 18-19.

⁴⁰¹ BOA. TS.MA. e. 517/2 (2 RA 1183/6 Temmuz 1769); BOA. TS.MA. e. 517/3 (23 C 1183/24 Ekim 1769); BOA. TS.MA.e. 704/14 (20 CA 1184/11 Eylül 1770).

⁴⁰² Menchinger, *İlk Modern Osmanlı*, s. 67.

⁴⁰³ Hurmuzaki, *Documente privitoare* c. 1, s. 806-807.

⁴⁰⁴ BOA. TS.MA.e. 516/3 (7 L 1182/14 Şubat 1769).

Halil Paşa III. Mustafa'ya yazdığı tavrında orduda bulunan askerlerden yakılarak “*Bu askerle iş görülmez zira gayret-i diniyyeleri olmadığından gayret-i cahiliyye dahi yok*” demiştir. Çözümü Rusların üzerine Avusturya'yı göndermekte bulan Sadrazam “*Nemçe Devleti hareket eyleye, zira anın hareketi külli faidedir*” diye yazmıştır. Ardından bununla ilgili atılacak adımların İstanbul'da mukim elçiler aracılığıyla yürütülmesini teklif etmiştir.⁴⁰⁵ Ancak burada henüz net bir ittifaktan bahsedilmediğini vurgulamak yerinde olacaktır. İmparator Joseph'in Osmanlı-Rus Savaşı'ndan beklentileri Kaunitz'inkilerden farklıdır. Joseph, kardeşi Leopold ile yazışmalarında Rusların genişlemelerinin engellenemediğinde benzer faydanın talep edilerek dengenin sağlanması gerektiğini yazmıştır.⁴⁰⁶ Mesele Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden ziyade tüm 18. yüzyıl boyunca onlarca savaşla korunmaya çalışılan Avrupa Güç Dengesi'nin zarar görmemesidir. Nitekim Thugut'un 6 Temmuz 1771'de imzaladığı ittifak antlaşması da Viyana tarafından onaylanmayacaktır. Bununla birlikte ittifak ihtimali dahi Rusları hareketlendirmiş ve 1771'de Rus Konsey'i, Panin'in barış fikirlerini desteklemiştir.⁴⁰⁷

Onaylanmayan ittifak antlaşmasına göre Avusturya, Eflak'ın Tuna kıyısında kalan Bukovina bölgesinde hâkimiyet kuracak, savaş hazırlıkları için Viyana'ya her biri 500 kuruşluk 20.000 kese verilecek Eflak ve Boğdan sınırlarında yeniden düzenleme yapılacaktır. Bunlara karşılık Viyana yönetimi Lehistan bağımsızlığı ve özgürlüğü hariç olmak üzere Rusya'ya kaybedilen topraklar geri alınıncaya dek savaşacağını garanti etmektedir.⁴⁰⁸ Bu ittifak haberleri Babiâli ve orduda heyecan uyandırmasına rağmen Viyana tarafından onaylanmamış ve gerçeğe dönüşmemiştir. Friedrich bu ittifakın gerçekleşmediğini öğrendiğinde Avusturya elçisi Von Swieten'e üzüntüsünü belirtmiş ve barış için atılan adımların boşa gittiğini bildirmiştir. Maria Theresia'nın 5 Ekim 1771'de Viyana'da görüştüğü Prusya elçisi Rohd'a Rusya'nın Kırım üzerindeki üstünlüğü kırabilecek güçleri olmadığını itiraf etmiştir.⁴⁰⁹ 6 Mayıs 1772'de Thugut Babiâli'ye antlaşmanın Avusturya yönetimi tarafından onaylanmadığını bildirmiştir.⁴¹⁰ 25 Temmuz 1771'de imzalandığı iddia edilen Lehistan'ın ilk paylaşım mutabakatı da bu ittifakın Avusturya için ehemmiyetini azaltmış olmalıdır. Zira Kırım meselesi Avusturya için Eflak ve Boğdan kadar önemli değildir. Sınırında bulunan voyvodalıkların durumu kendi topraklarından hayli uzakta yer alan Kırım'dan hâliyle daha fazla ehemmiyet taşımaktadır. Aslında Avusturya-Osmanlı ittifakının tamamlanamaması resmin geneline bakıldığında çok da şaşırtıcı değildir. Gerek Niesse'de gerekse Neustadt'taki görüşmelerde II. Joseph (h. 1765-1790), Rusya'ya karşı savaş taraftarı olmamasının yanında Rusların, Osmanlı Devleti karşısında kazandığı zaferlerden ziyade Prusya'nın bundan duyduğu endişenin ülkesinin çıkarlarına

⁴⁰⁵ BOA. TS.MA. e. 473/6 (29 R 1184/22 Ağustos 1770)

⁴⁰⁶ Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 84-87.

⁴⁰⁷ Stegnii, *Razdeli Polši i diplomatiya Yekaterini II*, s. 142.

⁴⁰⁸ BOA. TS.MA. e. 420/47 (29 R 1185/11 Ağustos 1771); Hurmuzaki, *Documente privitoare*, c. 1, s. 847.

⁴⁰⁹ Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 88-89.

⁴¹⁰ Drujinina, *Kuyuchuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 145.

hizmet ettiğini düşünmektedir. Joseph'in bu politikasından yola çıkıldığında Avrupa'nın güçler dengesinde de korunması gereken devletlerin toprak bütünlüğünden ziyade eşit kazanımlar sağlamaktır. Lehistan'ın paylaşılması ve Rusya'nın Eflak ve Boğdan üzerindeki nispeten pasif siyaseti güçler dengesini gözetecek nitelikte olunca Viyana'nın Osmanlı politikası da tekrar tarafsızlık yönüne evrilmiştir.

Temmuz 1771 yılında Sahib Giray'ın yeni han seçilmesiyle birlikte Kırım Tatarları ile Ruslar arasında görüşmeler başlamıştır. Kalgay Şahin Giray, Rusya'ya gönderilmiş ve burada temaslarda bulunmuştur. Kalgay Sultan bu görüşmelerde II. Katerina'nın ilgisini çekmiştir.⁴¹¹ Buradan aldığı cesaretle olacak Çariçe'ye Kırım'ın bağımsızlığını sağlamasını lisanen talep ettiğini Mehmed Recâî Efendi aktarmaktadır.⁴¹² Rus Tarihçi Solovyev, komutan Şerbinin'in Karasubazar'da yürüttüğü görüşmelerin kayıtlarının eksik olduğundan yakınmaktadır. Ancak Drujinina, eserinde Karasubazar görüşmeleriyle ilgili canlı tasvirler sunmaktadır. 27 Mayıs'ta yola çıkan Şerbinin Fokşan görüşmeleri başlamadan önce Tatarlarla yapılacak antlaşmanın tamamlanmasını amaçlamıştır. Osmanlıların tepkisinden çekinen Tatarlar da antlaşma için Rus-Osmanlı barışının sonuçlanmasını beklemekteydi. İstanbul'dan gelen hatt-ı hümayunlarda, padişahın Kırım'ı kaybetmektense İstanbul'u kaybetmeyi tercih ettiği Tatarlara bildirilmektedir. Bu konjonktürde Sahib Giray Han, Şerbinin'i hemen kabul etmemiş büyükelçi için özel bir karşılama planladığını bildirerek oyalama yoluna gitmiştir.⁴¹³

Sahib Giray'ın tam bir denge politikası uyguladığı açıktır. Osmanlıları da Rusları da kızdırmak istemeyen hanın olayların seyrine göre kendini konumlandırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Tatarlarla Ruslar arasındaki bir başka sorun ise diplomatik teşrifattan kaynaklanmıştır. II. Katerina'nın Tatarların bağımsızlığını tanıdığı mektubu ve buna bağlı olarak gönderdiği hediyeler olan bir kalem ve kılıcın han tarafından ayakta kabul edilmesi istenmiş; han ise bunu reddetmiştir. Kalem ve kılıcın kabulünün bağlılık sembolü olduğunu ifade eden han, mektubu da oturarak kabul etmek istemiştir. Ancak bunun kabul edilmemesi durumunda görüşmelerin yarıda kesileceğinin kendisine bildirilmesiyle han 4 Temmuz'da yetkililerin önünde Çariçenin mektubunu ayakta kabul etmiştir.⁴¹⁴ Bu teşrifatın ardından da Rusya ve Kırım arasında görüşmeler başlamıştır. Şerbinin'in, Tatarlarla yaptığı müzakerelerde bir ittifak antlaşması imzalanması ve Kırım'da bulunan bazı kalelerin Ruslara devredilmesi konuları öne çıkmaktaydı. 1772'de Dolgoruki'nin Kırım'a girmesinin hemen ardından ittifak ve kaleler konusunda Tatarları ikna etmek amacıyla Veselitski Kırım'a elçi olarak

⁴¹¹ “Genç Tatar prensi nazik bir karaktere ve ruha sahip, Arapça dizeler yazıyor; hiçbir gösteriyi kaçırmaz; Pazar günleri akşam yemeğinden sonra genç hanımları dans ederken görmek için bir saatliğine oraya girmesine izin verildiğinde topluluğuma katılır.” Alan W. Fisher, **Between Russians and Turks: Crimea and Crimean Tatars**, Isis Press, İstanbul, 1998, s. 96.

⁴¹² Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 89-90.

⁴¹³ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 169.

⁴¹⁴ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 169. Antlaşmanın ardından da Sahib Giray, Ruslara karşı pek sıcak davranmamıştır. Karasubazar Antlaşması'yla özgür olan Kırım Hanlığı'nda Rus askerlerinin bulunmasını eleştirmiş ancak bir sonuç alamamıştır. Solovyev, **İstoriya Rossii**, s. 840.

gönderilmişti. Misyonunu ortaya koyan raporlarda da Tatarların ittifaka ve kalelerin teslimine kolayca razı edilebilecekleri bildirilmekteydi.⁴¹⁵ Rusların bu çabaları sonuçsuz kalmamış ve Ruslarla Tatarlar arasında 1 Kasım 1772’de Karasubazar Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre:

1. “Rusya İmparatorluğu ile dinine, yasalarına ve özgürlüklerine saygı gösterilen Tatar Devleti arasında ittifak, dostluk ve güven ebediyen var olmalıdır.
2. Özgür Tatar Devleti’nin tüm yasaları ve gelenekleri ve hükümeti Kırım otokratı hana aittir; hanların seçilmesi ve tasdik edilmesi gelecekte ne Rusya İmparatorluğu ne Osmanlı Devleti ne de başka bir yabancı devlet karışmayacak ayrıca han seçimi ve onayı bu devletin kendi iradesine bırakılacaktır. Ancak seçim sonucu Rus sarayına bildirilecektir.
5. Majesteleri, kendisi ve Rusya tahtının tüm varisleri adına Tatar Devleti’ni tüm hakları ve ilkeleriyle korumayı ve savunmayı taahhüt eder.”⁴¹⁶

Ayrıca antlaşmanın yedinci maddesinde Kerç ve bazı Kırım kalelerinin Rusya’ya verilmesi de kararlaştırılmıştır. Kırımlılar, Yenikale iskelesinde kendi teknelerine sahip olabilecekler ve Kerç Boğazı’nda Tatarlar ve Ruslar balık avlayabilecektir.

Kırım’ın Ruslar tarafından ele geçirilmesi yalnız 1771 yılının değil, bu savaşın belki de 18. yüzyılın en önemli başarısı olmuştur. Böylece Rusya, savaşın başlangıcında koyduğu Kırım bağımsızlığı hedefinin ilk ayağını gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte Rusya’nın barış yapmaya da fazlasıyla ihtiyacı vardır. En başta dâhilî sonrasında da haricî gelişmeler Rusya için Türk savaşını bir külfet hâline getirmektedir. Savaşla birlikte Rus topraklarına giren veba önce Rus ordusunu etkilemiş⁴¹⁷ ardından 1771 yılında Moskova’ya ulaşmıştır. Kara ölüm, 55.000’i Moskova’dan olmak üzere 125.000 Rus’un ölümüne neden olmuştur. Hastalığın kontrol altına alınması için gerekli olan karantina gibi yöntemler ise halkın ayaklanmasına ve daha büyük huzursuzluklara yol açmıştır. Devletler arası gündemde ise İsveç kralı III. Gustav otoritesini güçlendirmeye devam etmiş ve bu durum Rusya’nın Baltık topraklarını tehlikeye atmıştır. Ancak asıl sorun 1773’ün Ekim ayında Sibirya’da bir Yayık Kazağı olan Yemelyan Pugaçev’in, III. Petro olduğunu iddia ettiği ayaklanmadır.⁴¹⁸ Kazan gibi önemli şehirleri ele geçiren Pugaçev, Rus merkezî otoritesini ciddi anlamda tehdit etmektedir.

⁴¹⁵ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 167.

⁴¹⁶ Solovyev’den aktaran Nolde, **La Formation de L’empire**, s. 70, 72.

⁴¹⁷ Rumyantsev, vebanın Rus ordusunu kötü etkilediğini ve askerlerinin zor durumda olduğunu rapor etmektedir. Solovyev, **İstoriya Rossii**, s. 837-838.

⁴¹⁸ De Madariaga, **Çariçe Katerina**, s. 38. Ayrıca bk. Telli Korkmaz, “Rusya’da Osmanlı’nın Yararlanamadığı Bir İsyan Pugaçev İsyanı (1773-1775)”, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, 43, 2018, s. 97-108. İsyan için ayrıca bk. Alexandr Puşkin, **Pugaçev İsyanının Tarihi**, (Çev. Rana Çakıröz), Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 1949. Babiâli Rusya’da meydana gelen bu gelişmeleri takip etmekteydi. Konuyla ilgili Boğdan voyvodasından gelen istihbaratta II. Katerina’nın tahttan indirildiği bildirilmiş, Osmanlılar ise derhâl bilginin teyit edilmesini istemişti. BOA. TS. MA.e.732/29 (12 N 1184/31 Aralık 1770).

2.4. Barış için İlk Teşebbüs: Fokşan Görüşmeleri (1772)

1770 yılında gelen barış teklifinin kabul edilmemesi üzerine 1771 yılında iki ordu arasında çatışmalar devam etmiş ve Rusya savaşın başından beri hedeflediği Kırım'a girmeyi başarmıştır. Kırım istilasının Babıâli'de yarattığı derin etki iki ordugâh arasında mektup trafiği başlatmıştır. Pyotr Aleksandroviç Rumyantsev'in Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa'ya gönderdiği mektuba karşılık gönderilen cevapta iki devlet arasında iyi niyetli ilişkilerin kurulacağı temennileri iletilmiş; Rumyantsev de aynı minval üzerine cevap vermiştir.⁴¹⁹ Fransa tarafından Lehistan'a gönderilen Volcroissant, Sadrazam'ın savaşa devam etmesi durumunda ya makamını ya da canını kaybedeceğini ancak şimdi barış yapılırsa geçmiş yenilgilerden bahisle barışın tüm dezavantajlı maddelerinin sorumluluğunu eski vezirlere yükleyebileceğini yazmıştır.⁴²⁰ Bu noktada Babıâli'nin ve özellikle Sultan III. Mustafa'nın da barış ile ilgili aynı fikirleri taşıdığı kendi hattında görülebilmektedir.

... Bunlar bir sene mukaddem cümle mülkü Rusya red idüb sulh-ı sabık üzere nizam vermeye ruhsatnamelerimiz vardır müsalâha Devlet-i Aliyye'ye hayırlıdır deyü ibramdan halî olmadılar ve bu maslahat umur-ı âzamiden olmağla kaide üzere kadı efendiye ve bazısına söylendikte salifü'z-zikrin zamanı olmağla rıza virmemeye birkaç mahzur beyan eylediler hileye haml eylediler salifü'z-zikrin hareketini sened idüb nusret ümidinde oldular ve cenk olsun dediler buna binaen elçilere bir cevap virilmeden sonra bî-hikmetillâh donanma kazaya uğradı askerde dahi hezimet zuhur ittikte cümlesinin o zaman akılları başına gelüb sulh olalım dediler ama elçiler şimdi iş müşkül lakin yine dostane tavassut ider ve hulûs üzere sây ideriz dediler ve takrirler virdiler⁴²¹

Sultan'ın hattında önceki yıl barış yapılmamasının nedeni olarak ulema gösterilmekle birlikte bunun pişmanlığı hem ulema hem de Sultan'ın kendisinde görülmektedir. Keza hattın devamında tüm konuşmaların gizli tutulmasıyla birlikte barışın yapılması öğütlenmektedir. Bir diğer önemli husus ise İngiltere tarafından gelen tavassut teklifinin değerlendirilmesidir. Sultan, Prusya ve Avusturya'yı gücendirmekten çekinmiş “*iki düşman daha tedarik ideceğiz nâçar bunlardan kat'i cevap istedik*” diyerek şimdilik tercihinin bu iki devletten yana kullanmıştır.⁴²² Burada Çeşme Faciası ile ilgili İngilizlere karşı herhangi bir serzenişin olmaması ve İngiltere tavassutunun reddedilmesinde sadece Prusya ve Avusturya'nın gücenmesinin bahane edilmesi de dikkate değerdir. İstanbul'da diplomatik temasların yanı sıra bazı siyasi hadiseler de cereyan etmiştir. İngiliz Elçi Murray'in duyumuna göre savaşın getirdiği yıkım ve ekonomik bunalımdan etkilenen halkın III. Mustafa'yı hâl ederek tahttan indirmeyi planlandığına dair söylentiyi rapor etmiştir. Cuma namazı esnasında çıkan yangında darbe yapılacağı düşüncesiyle Sultan, bostancılar tarafından saraya kaçırılmıştır.⁴²³ Ancak herhangi bir darbe fikri ya da teşebbüsü hakkında Murray'in dışında bir kaynak henüz yoktur.

⁴¹⁹ Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 53-59; Çalışkan, **Vekayi'nüvis Enveri**, s. 266; BOA. TS. MA.e. 484/11 (29 Z 1185/28 Mart 1772).

⁴²⁰ Hurmuzaki, **Documente privitoare**, c. 1, s. 843.

⁴²¹ BOA. TS.MA. e. 531/32 (29 Z 1174/15 Nisan 1171).

⁴²² BOA. TS.MA. e. 531/32 (29 Z 1174/15 Nisan 1171).

⁴²³ Gürcan, **John Murray'in İstanbul Büyükelçiliği**, s. 162-163.

Muhtemelen Elçi'nin duyumu doğru değildir. Bununla birlikte toplumda bir darbe olabileceği ihtimalinin ortaya çıkması ve bunun ciddiye alınarak raporlanması halkın içinde bulunduğu zor durum için önemli bir ipucudur.

İstanbul'da Friedrich'in talimatıyla Elçi Zegelin iki ülke arasında barış için görüşmelere başlamıştır. St. Petersburg'da ise 15 Aralık 1771'de yapılan Konsey toplantısı sonucu barışla ilgili girişimler için Zegelin'in yardım etmesi kabul edilmiştir. Ateşkes için ise Rus Konseyi, Rummyantsev ve İvan Matveyeviç Simolin'i görevlendirmiştir. Ancak görüşmelere faal olarak Simolin katılmıştır. 31 Aralık'ta gönderilen talimatnamede St. Petersburg'un ateşkes için taleplerinde ön plana çıkan unsur ateşkesin Kırım'ı da kapsayacak şekilde hazırlanmasıdır.⁴²⁴ Rusların ateşkesin Kırım'ı da içine almasını istemesi, Osmanlılara güvenmediği ve ateşkes sırasında da buranın korunması için olmalıdır. Nitekim benzer şekilde Babıâli de Ruslara pek güvenmemekle birlikte süvari mukabelecisi Abdülkerim Efendi'yi ateşkes için görevlendirmiş, yanına da divan kalemi kisedarı Dürri Efendi katılmıştır.⁴²⁵ Abdülkerim Efendi'ye Sadrazam tarafından barış görüşmelerinin sonuçsuz kalması durumunda ateşkes süresinin üç ay daha uzatılması yönünde bir talimatname verilmiştir.⁴²⁶ Ancak Rummyantsev, bu süre zarfında Osmanlı ordularının hazırlanacağı gerekçesiyle teklifi reddetmiş ve görüşmelerin bitmesi durumunda hemen savaşın başlayacağını Osmanlı tarafına bildirmiştir.⁴²⁷ Bu durum ateşkes antlaşması metninde aynen kayda geçirilmiştir. Rusların tavrı askerî üstünlüğe bağlı olarak, diplomatik görüşmeler süresince Osmanlılara karşı baskın bir tutum şeklinde olmuştur.

2.4.1. Barış için Birinci Adım: Yergöğü ve Bahr-i Sefid Mütarekeleri (1772)

Nisan 1772'de Rusçuk'ta karşılama teşrifatının ardından delegeler Yergöğü'ne ulaşmıştır. Harap hâlde bulunan Yergöğü Kalesi'nde müzakerecilerin kaldıkları ikametgâhlar da oldukça kötü durumdadır. Simolin, Rummyantsev'e gönderdiği mektubunda kaldığı yerden "*rüzgârın her taraftan girdiği küçük yarı karanlık bir delik*" şeklinde bahsetmiştir. Mektubun devamında Abdülkerim Efendi'nin astrolojik hesaplamalarla ilk müzakerenin Cuma gününe denk gelen ayın 13'ü olmasını rica ettiğini yazmıştır. Bu bilgilerin dışında Simolin ve Abdülkerim Efendi arasındaki görüşmelerin zabıtları henüz tespit edilememiştir. Yaklaşık otuz gün süren müzakereler sonucunda, 19 Mayıs 1772'de dokuz maddelik bir ateşkes antlaşması tamamlanmıştır.⁴²⁸ Ateşkes antlaşmasının geçerliliği

⁴²⁴ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 149-152.

⁴²⁵ Orduya gönderilen hatt-ı hümayunda uygun koşullarda ateşkesin mümkün olduğu ama Rusya'nın Prusya'yı ateşkese dâhil etmek istememesinde bir hile olabileceği bildirilmektedir. Saffet Çalışkan, **Vekayi'nüvis Enveri**, s. 309. Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 525. Mütareke antlaşmasının imzasından sonra da Rusya'ya karşı güvensizlik devam etmiş olmalıdır ki Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa'ya gönderilen kaimede her ihtimale karşı savaş için hazırlıklı olmaları bildirilmiştir. BOA. HAT. 8/276 (14 S 1186/17 Mayıs 1772).

⁴²⁶ Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 68.

⁴²⁷ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 152-153.

⁴²⁸ 19 Mayıs tarihi Jülyen takvimidir. Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 153; St. Petersburg Gazetesi de ateşkesin imzalandığını bildirirken dokuz maddelik metnini paylaşmıştır. "Pribavleniye", (15 Haziran 1772), Gazeta Sanktpeterburgskiy Vedomosti, s. 13-18. Vasıf'ın tarihinde ateşkes 10 Mayıs 1772 olarak verilmiştir. Ateşkesin

ile ilgili bazı kaynaklarda 1 Ekim 1772 tarihi verilmekle⁴²⁹ birlikte Rus tarihçi Drujinina, ateşkesin süre belirtilmeden barış görüşmelerinin başlangıcına kadar uzatılmasına karar verildiğini yazar.⁴³⁰ Fokşan görüşmelerinden anlaşıldığı kadarıyla Drujinina'nın tespiti doğrudur. Nitekim müzakereler sırasında ilk gündem maddelerinden biri ateşkesin uzatılması olmuş ve taraflar Eylül ayının 15. gününe dek mütarekeyi uzatma kararı almıştır.⁴³¹ Ateşkes süresinin net bir şekilde belirtilmemiş olması Fokşan görüşmelerinin başlaması konusunda Rumyantsev'in sabırsızlanması ve Osmanlı delegelerinin geç kalmalarından şikâyet etmesini de açıklar niteliktedir.⁴³² Muhtemeldir ki Rumyantsev, Osmanlıların kendilerini oyaladığını ve bu esnada askerî hazırlıklar yaptığını düşünmektedir.

Üzerinde uzlaşılan Yergöğü Ateşkesi'nin dokuz maddeden oluşan metnin 4., 5., 6. ve 7. maddeleri Kırım ile ilgilidir:

4. Mütareke İstanbul'a ve Karadeniz'deki donanmaya bildirilecek, Osmanlı gemileri Tuna, Turla (Dinyester) ve Kırım sahillerine zaruri bir durum olmadıkça girmeyecek, Tuna nehrinde bulunan gemilerin ayrılmalarına müsaade edilecek.
5. Özi ve Kılburun kalelerine mütareke bildirilecek, buraya askerî yığınak yapılmamak şartıyla erzak götürülebilir.
6. Zahire yüklü gemiler kötü hava koşullarından ötürü Kırım sahillerine ve karşısındaki Baserabya tarafında karaya çıkarsa düşmanlık edilmesin.
7. Tuna, Kırım ve Baserabya sahillerine zahire dolu Rus gemileri gelirse bunlara da düşmanca hareket edilmesin.⁴³³

Kırım maddelerinden anlaşılaacağı üzere Rusya, Osmanlıları ateşkes esnasında dahi Kırım'dan uzak tutmaya çalışmıştır. Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne güvenmediği gibi karşı taraf da ateşkes konusunda Ruslara pek güvenmemiştir. Babî'î'den Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa'ya yazılan takirde St. Petersburg'dan ateşkesin tanındığına dair resmî bilgi gelmeden her ihtimale karşı savaş için hazırlıklı olması öğütlenmektedir. Aynı takirde mütarekenin uzatılması ve bu sürenin de askerî hazırlıklar için kullanılması gerektiği yine Sadrazam'a bildirilmiştir.⁴³⁴ Bu sırada denizde devam eden savaş için de mütareke görüşmeleri yapılmış Rus Amiral ile murahhas Teşrifatî Mehmed Efendi arasında Rus donanmasının demirli olduğu Nakşe-Pâre Adaları'nda (Naxos-Paros Adaları) 12

imzalandığını haber veren Osmanlıca belge için bk. BOA. A. {DVN.DVE. 9/11. Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 526; Enveri Tarihi'nde de iki tarih verilmektedir: Birisi 9 Mayıs diğeri ise, 30 Mayıs'a tekabül eden 27 Safer 1186. Çalışkan, **Vekayi'nüvis Enveri**, s. 321. Ancak Fokşan görüşmelerinde mütareke süresinin uzatılması için Rusya tarafından Osmanlı Devleti'ne verilen takirde 19 Mayıs tarihi verilmektedir. Nahifî, **Mecmua**, v. 48a.

⁴²⁹ Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 21.

⁴³⁰ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 154.

⁴³¹ Nahifî, **Mecmua**, v. 15b.

⁴³² **Müzâkere Zabıtları**, v. 4a-4b. Nahifî'den aktaran Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 22. Osman Efendi, Prusya ve Avusturya elçileri ile yaptığı görüşmelerde gecikme sebebini "*Mütareke haberini almadan yola çıkmak doğru olmaz dediniz*" diyerek mütareke sonrasında da hazırlıkların uzun sürmesine bağlamıştır. Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 110.

⁴³³ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 526-527; Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 81-87; BOA. A. {DVNSNMH.d. 8, s. 559-561.

⁴³⁴ BOA. HAT. 8/276 (14 S 1186/17 Mayıs 1772).

Temmuz 1772’de 1 Kasım 1772’ye kadar geçerli olacak Bahr-i Sefid Mütarekesi imzalanmıştır.⁴³⁵ Ateşkeslerin imzalanmasının ardından hemen murahhaslar görevlendirilerek barış görüşmeleri hazırlıklarına başlanmıştır.⁴³⁶ Görüşmelerin nerede yapılacağı hususunda Yaş ve İsmail gündeme gelmiştir. Ancak Rus karargâhının Yaş’ta olmasından dolayı burası Ruslar tarafından uygun bulunmazken İsmail de Rumyantsev tarafından onaylanmamıştır. Burada görüşmeler için uygun bir binanın bulunmaması ve kasaba halkı için bile yeterli yakacağın olmamasını Ruslar gündeme getirirken, bölgenin nemli ve sinekli olması da Türk tarafının reddetme sebepleriydi. Ardından gündeme gelen Fokşan ya da Bükreş seçeneklerinden Türklerin Fokşan’ı tercih etmeleri sonucu müzakerelerin yürütüleceği mahal belirlenmiş oldu.⁴³⁷ Fokşan’ın neden seçildiği ile ilgili taraflarca net bir açıklama tespit edilememiştir. Ancak Fransız Elçi St. Priest’in 17 Haziran 1772 tarihli raporunda Fokşan’ın yerle bir edildiği bu sebeple görüşmelerin çadırda gerçekleştirileceği bildirilmektedir.⁴³⁸ Müzakereler için İsmail’de uygun binanın olmaması sebebiyle reddedilmesine rağmen Yergöğü’nde çadırlarda görüşmelerin yapılmasının tercih edilmesi biraz gariptir. Sonuç olarak Yergöğü’nde yeni bir alan açılmasıyla ikametın ve görüşmelerin çadırlarda gerçekleştirilmesi bir çelişki oluşturmaktadır.

2.4.2. Heyetlerin Fokşan’a Ulaşması

Fokşan görüşmeleri için seçilen Rus delegeler Obreskov ve Çeşme kahramanı Orlov’dur. Asker kökenli olan Orlov’un bu göreve seçilmesi Çeşme’yi hatırlatarak psikolojik baskı yapmak istenmesidir. Aynı gerekçeyle Fokşan’da Osmanlı delegelerinin 1770 çatışmaları sırasında Babadağı’nda Ruslardan kaçan Abdi Paşa’nın arkasında bırakmış olduğu çadırda kalmaları sağlanmıştır.⁴³⁹ Müzakereler sırasında Ruslar gerekli ihtiyaçların giderilmesi için titizlikle hareket etmiştir. Türk tarafının da tüm masraflarını karşılamak için Obreskov’a tam yetki vermiştir. Obreskov kendisine gönderilen 70.000 rublenin 41.000’ini sadece Fokşan görüşmeleri için harcamıştır.⁴⁴⁰ Bunun gibi küçük manevralarla müzakereler sırasında dile getirilmeden de olsa Rus üstünlüğü vurgulanmıştır. Fransız Elçi St. Priest konu ile ilgili yazdığı raporunda Orlov’un

⁴³⁵ Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 21; Ahmed Resmî, **Hulâsatü’l-İ’tibâr**, s. 83. Antlaşmanın maddeleri için: BOA. A.{DVNSNMH.d. 9/17, s. 14-17. BOA. A.{DVN.DVE. 9/10, 5.

⁴³⁶ BOA. A.{DVN.DVE. 9/10, 4.

⁴³⁷ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 158-159; Solovyev, **İstoriya Rossii**, s. 831. Mustafa Nuri Paşa, eserinde görüşmelerin Bükreş’te yapıldığını yazar. Bu karışıklık muhtemelen hem Fokşan’ın hem de Bükreş’in gündeme gelmesinden ötürüdür. Mustafa Nuri Paşa, **Netayicü’l-Vukû’at İndeskli Tıpkı Basım**, (Haz. Yılmaz Kurt), c. I-IV, TTK, Ankara, 2014, s. 315.

⁴³⁸ Hurmuzaki, **Documente privitoare la Historia**, c. 1, s. 869.

⁴³⁹ Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 145.

⁴⁴⁰ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 162. The London Gazette’nin haberine göre Obreskov’a altmış bin ruble ihsan edilmiştir. “Petersburg, April 14” (12 May 1772), The London Gazette, s. 1.

başlangıçta hem kararlı hem de kibirli olacağını ve Rus gücünü vurgulayarak Osmanlıları korkutma politikası uygulayacağını yazmıştır.⁴⁴¹

Babîâlî ise görüşmeler için iki murahhas⁴⁴² tayin etmiştir: Yenişehirli Es-Seyyid Osman Efendi ile Ayasofya Camii-i Şerif müezzini Yasinîzade Osman Efendi. Adaş olan bu iki görevli, iki kolu temsil etmektedir. Reisülküttaplık yapmış ve Lehistan meselelerini Obreskov'la müzakere etmiş olan Osman Efendi diplomasi işlerini yürütürken, görüşmelerin şeriata uygunluğu hususlarını Yasinîzade Osman Efendi üstlenmiştir. Türk heyeti 5 Temmuz'da İstanbul'da kendilerine katılan Prusya ve Avusturya elçileriyle birlikte Osmanlı ordugâhına ulaşmıştır. Rus heyeti Yaş'ta on beş gündür Osmanlıların yola çıkmasını beklemektedir. Heyet, 12 Temmuz 1772'de ordugâhtan Serhalife Mehmed Nahîfî Efendi'nin mükâleme kâtibi olarak maiyetlerine katılmasıyla yola çıkmıştır.⁴⁴³ Aynı gün Rusçuk'a ulaşmış ve burada Rusya adına Christopher Peterson tarafından karşılanmışlardır. Görüşmeler öncesinde ilk pürüz burada ortaya çıkmıştır. İkinci murahhas olarak atanan Obreskov'un rütbesinin büyükelçilik olmasına karşın mevkidaşı olması gereken Yasinîzade Efendi'nin bu rütbeyi taşınamaması Peterson tarafından bir sorun olarak Osman Efendi'ye iletilmiş; ancak Türk delege bunu pek ciddiye almamıştır.⁴⁴⁴ Bu tutum Osmanlı delegelerinin modern diplomasinin bir şartı olan müteakabiliyet ilkesi konusundaki eksikliğinin de bir işareti olarak yorumlanabileceği gibi bunun Ruslara karşı bilinçli tercih olma ihtimali de göz önünde tutulmalıdır. Temmuz ayının son haftası Fokşan kasabasının yakınlarına ulaşan Osman Efendi ve maiyeti yanlarında bulunan münecimin ertesi günün daha uğurlu olduğunu söylemesi üzerine bir gün burada konaklanmış ve ardından şehre giriş yapmıştır.⁴⁴⁵ Görüşmelerdeki tek olağandışı müdahale bu değildi. Doğaüstü olaylara inançlı olan III. Mustafa, Osman Efendi'ye kırmızı atlas kese içinde Rumyantsev, Orlov ve Obreskov için hazırlanmış üç muska vermiştir. Talimatnamelerine göre Rus heyetinin geçeceği yerlere gömülecek olan bu muskalar iki Rus murahhasının Osmanlılara karşı dirayetlerini kırarak ve Osmanlıların

⁴⁴¹ Hurmuzaki, *Documente privitoare la Historia*, c. 1, s. 870.

⁴⁴² Osman Efendi müzakerelerde yanında İsmail Raif Efendi'nin de olmasının büyük katkı olacağını açıklayarak kendisinin de Fokşan'a gönderilmesini talep etmiş ancak bu teklifi ilk etapta kabul edilmesine karşın İstanbul'da bulunan elçilerle ilişkileri daha iyi yöneteceğinden ötürü İsmail Raif Fokşan'a gönderilmemiştir. Ertan Ünlü, "Raif İsmail Paşa (1725-26/1785)", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 57, 2023, s. 140-141. III. Mustafa'ya ait bir hatta Yenişehirli Osman Efendi'nin baş murahhas olarak seçildiği yanına ise Reis Vekili İsmail Bey'in atandığını ancak kendisinin yolculuk edemeyeceğinden Abdürrezzak Efendi'nin gönderilebileceği yazılmaktadır. BOA. TS.MA.e. 789/1, 9 (29 Z 1186/23 Mart 1773).

⁴⁴³ Yaş'ta murahhas ve misafir elçilere amber, öd, kumaş, ekmek, balmumu, şeker, hindi ve piliç gibi ihtiyaç malzemelerinin yanında samur kürk ve hil'at gibi lüks hediyeler de sunulmuştur. Çalışkan, *Vekayi'nüvis Enveri*, s. 340. III. Mustafa'nın, Sadrazam Muhsinzade'ye gönderdiği hatta Osman Efendi ile Yasinîzade Efendi'nin murahhas olarak atandıkları, ihtiyaç duyulması hâlinde üçüncü bir kişinin de murahhas olarak atanabileceği ayrıca görüşmelere yetenekli kâtiplerin gönderilmesinin gerekli olduğunu yazmaktadır. BOA. TS.MA.e. 789/2, 37 (29 Z 1187/13 Mart 1774).

⁴⁴⁴ Nahîfî, *Mecmua*, v. 2b.

⁴⁴⁵ Drujinina, *Kuyucuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 164. Fokşan görüşmelerinin tarihleri konusunda Osmanlı kaynakları ile Rus kaynakları arasında farklılık görülmektedir. Rusların verdiği tarihler Osmanlıların verdiklerine göre on ila on iki gün önce görülmektedir. Drujinina'nın Rus kaynaklarını referans olarak hazırladığı eserinde Osmanlıların Fokşan'ın karşısına ulaştıkları gün 19 Temmuz Perşembe olarak verilmektedir. Ancak 19 Temmuz 1772 Pazar gününe tekabül etmektedir. Osmanlıların mükâleme kâtibi tarafından hazırlanan metinde ise Fokşan'ın karşısına geliş tarihi olarak hicri 29 RA 1186 Sebt (cumartesi günü) miladi 30 Temmuz tarihi verilmektedir. 30 Temmuz 1772 de Perşembe gününe tekabül etmektedir. Nahîfî, *Mecmua*, v. 6a. Dolayısıyla her iki tarafa ait tarihlendirmede tutarsızlıklar mevcuttur.

şartlarının kabul edilmesini sağlayacaktır. Ancak sonraki süreçte Osman Efendi bunları gömmeyi başaramamış ve dönüşünde Romyantsev için olanını yeni ateşkes için görevlendirilen Ahmed Vasıf Efendi'ye teslim etmiş, kalan ikisini de Topkapı Sarayı'na iade etmiştir.⁴⁴⁶ Diğer bir örnek ise Osman Efendi, Obreskov'a gönderdiği mektubunda yanında "*Kutsal Kudüs*" isimli bir çadır taşıdığını ve onun altındakilerin adalete ve Allah'a ulaşacağını yazmıştır.⁴⁴⁷

Fokşan mükâlemeleri kasabanın altı kilometre uzağında gerçekleştirilmiştir. Osmanlı ve Rus kampları ise birbirlerine bir kilometre mesafede konuşlandırılmıştır. İki kampın arasında ise bir müzakere çadırı oluşturulmuştur. Osmanlı murahhaslarıyla bölgeye gelen Prusya ve Avusturya elçileri için de başka bir köşede ikamet çadırları hazırlanmıştır. Osmanlıların mihmandarı olarak atanan Peterson, günlüğüne Osman Efendi'nin Fokşan'daki hazırlıklardan çok etkilendiğini ve kampın yerini kendisine çok övdüğünü not etmiştir: "*Ormanın ortasında kumla kaplı sokakları görünce şaşırdı ve uzaktan güzel bir bahçeye benzetti*" demiştir.⁴⁴⁸ Bununla birlikte Osmanlı kaynakları ise Osman Efendi'nin genel koşullardan pek memnun olmadığını göstermektedir. Osman Efendi, Reisülküttap vekili İsmail Bey'e yazdığı mektubunda Rusların çadırlarının olduğu yerlerin çimenlik ve su kaynaklarına yakın, kendilerine ayrılan yerlerin ise çamur alanlar olduğunu bildirmiş ve suları varillerle getirebildiklerinden yakınmıştır. Sebzeyi ilaç için bile bulamadıklarını aktaran Osman Efendi; et, ekmek, pirinç ve yağdan başka bir şey bulamadıklarından şikâyetle kimsenin hâllerini sormadığını ekler.⁴⁴⁹ Osman Efendi'nin bu serzenişleri aslında pek de garipsenecek bir durum değildir. Zira kendisi, ilerleyen süreçte de hemen hemen herkes ve her konu hakkında şikâyet etmiştir.

Osmanlı heyetinin Fokşan kasabasına ulaştığı ilk hafta ziyaretlerle geçmiştir. Osman Efendi ilerleyen yaşını öne sürerek yol yorgunluğundan bahisle görüşmelerin geç başlamasını rica etmiştir.⁴⁵⁰ Müzakereler başlamadan önce kâtipler ve tercümanlar bir araya gelmiş ve murahhasların talimatları doğrultusunda bazı ön hazırlıklar tamamlanmıştır. Görüşmelerin başlaması için ilk adım delegelerin ruhsatnamelerinin değiş-tokuş edilmesi olduğundan Rusya tercümanı Peni ve Osmanlı

⁴⁴⁶ Tahsin Öz, "Yerköy Mükâlelerinde Murahhaslar için Gönderilen Büyüler", *Tarih Vesikaları*, 8(2), 1942, s. 101-102. Nimet Elif Uluğ, *Osmanlı'da Batıl İtikatlar ve Büyü (1829-1923)*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s. 178-179. Obreskov'un maiyetine yer alan Pavel Artemyeviç Levaşov hatıralarında 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın nedenlerinden birinin III. Mustafa'nın yanından ayırmadığı falcıların ve astrologların açılacak savaşın Sultan'a ve Osmanlı Devleti'ne uğur getireceğine inanması olduğunu yazmıştır. Aleksey Vigasin (Yay. Haz.) *Esir Bir Rus Diplomatın Gözünden İstanbul Pavel Artemyeviç Levaşov'un Hatıraları (1763-1771)*, (Çev. İlyas Kemaloğlu ve Eduard Khusainov), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2012, s. 6-7. Bunun gibi olağanüstü güçlerden yardım bekleme durumu sonraki süreçte de devam etmiştir. Kırım'ın 1783'teki ilhakı sürecinde I. Abdülhamid'e gönderilen zayıfca İslam askerlerinin zafer kazanacağı ve "*düşmandan iki azimü'ş-şan kimesnenin helakına delalet eder*" tabiriyle iki düşman hükümdarın öleceği işaret edilmiştir. Sadrazam Halil Hamid Paşa bu iki büyük düşmanın II. Katerina ve Avusturya İmparatoru II. Joseph olmasını ummaktadır. BOA. TS.MA.e. 803/32 (15 R 1197/20 Mart 1783).

⁴⁴⁷ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 164.

⁴⁴⁸ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 164.

⁴⁴⁹ Çetin, *Mehmed Emin Recâî*, s. 131, 147.

⁴⁵⁰ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 165.

tercümanı Yakovaki tarafından çeviriler yapılmaya başlanmıştır. Ancak çeviri sırasında Yasinîzade Efendi'nin rütbesinin büyükelçi değil de tam yetkili bakan olması sorun yaratmıştır. Tercümanın ve Osman Efendi'nin, Yasinîzade'nin ulemadan olması sebebiyle rütbesinin büyükelçiliğin üstünde olduğunu söylemelerine karşın Rusları ikna edememişlerdir. Durumun çözümü için Rus murahhaslara müracaat edilmiştir. Osman Efendi tarafından büyükelçilik payesini içeren bir ruhsatname geleceğine dair taahhüt verilmesi durumunda kabul edilebileceği kendilerine bildirilmiştir. Böylece mükâleme kâtipleri Nahîfî Efendi ile Vasili Kamara ile tercümanları Peni ve Yakovaki'nin imzalayıp mühürlediği ruhsatnamelerin mübadelesi tamamlanmıştır.⁴⁵¹ Görüşmelere geçilmeden önce çözülmesi gerekli olan bir diğer konu ise teşrifat meselesidir. İlk görüşmenin nasıl gerçekleştirileceği ile ilgili Rusların İtalyanca olarak verdiği taktirde birinci maddede tarafların aynı anda mükâleme alanına girmesi yer almıştır. İkinci maddede iki tarafın elçileri bir araya geldiklerinde birbirlerine eş zamanlı selam vererek karşılıklı oturmaları ve sır kâtipleri ile tercümanlarının da onların yanlarında yer almaları istenmektedir. Üçüncü maddede tarafların sır kâtiplerinin mükâleme salonuna geldiklerinde ruhsatnamelerini ellerinde tutmaları gerektiği yer almıştır. Dördüncü maddeye göre murahhaslar otururlarken önce Orlov Rusça mukaddimesini okuyacak ardından tercümanlar Türkçe tercümesini⁴⁵² yapacaklardır. Aynı şekilde Osman Efendi de mukaddimesini⁴⁵³ okuduktan sonra elçiler bunu İtalyancaya çevirecektir. Son olarak beşinci maddede murahhasların işaretleriyle birlikte mükâleme salonunda kendileri, sır kâtipleri ve tercümanları dışındakiler çıkarılacak ardından Orlov kendi ruhsatnamesini Peni'ye, Osman Efendi de Yakovaki'ye kendi elleriyle verecek; onlar da sır kâtiplerine verdikten sonra mübadele tamamlanacaktır. Sonrasında tercümanlar ruhsatnamelerin içeriği ve güvenilirliği hakkında kendi murahhaslarına bilgi verecektir.⁴⁵⁴

Söz konusu teşrifat taktirri Rus ve Osmanlı diplomasi tarihi açısından hayli öneme haiz bir kayıttır. Taşra diplomasisi olarak adlandırabileceğimiz bu müzakereler, araştırmacılara taşra teşrifatı hakkında canlı bir anlatım sunmaktadır. Fokşan görüşmeleri sırasında teşrifatla ilgili gündeme gelen bir diğer mesele “*resm-i külfetten*” yani gereksiz teşrifatın ajandadan çıkarılmasının teklif edilmesidir. Buna göre murahhasların birbirleriyle gerek toplu gerekse bireysel görüşmelerinin serbest olmasıyla birlikte bu görüşmelere gidilirken araba, at ya da yaya mı gidileceği ve yanlarına ne kadar maiyet alınacağı dikkate alınmadan duruma göre hareket edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca murahhaslarla birlikte tüm maiyetin tavır ve davranışlarına dikkat etmesi, tarafların birbirleriyle teması sırasında nezaketi ön planda tutmaları istenmiştir. Murahhaslar istisna tutulmak üzere geri kalan herkes akşam olunca çadırlarında kalacaktır. Barış görüşmelerinin sonuçsuz kalması

⁴⁵¹ Nahîfî, **Mecmua**, v. 6b-9b.

⁴⁵² Mukaddimenin tercümesi için bk. Nahîfî, **Mecmua**, v. 46a-47a.

⁴⁵³ Nahîfî, **Mecmua**, v. 44b-46a.

⁴⁵⁴ Nahîfî, **Mecmua**, v. 10a-10b. Osman Efendi ruhsatnamelerin mübadele edildiğini ve ateşkesin uzatılması konusunda Obreskov'un olumlu yaklaştığını İstanbul'a bildirmiştir. BOA. A. {DVN.DVE. 9/10, 1.

durumunda ise heyetler istedikleri zaman görüşme mahallinden tüm malları ve arabalarıyla güvenle ayrılabilir ve sağ salim kendi ordugâhlarına ulaştırılacaklardır.⁴⁵⁵ Osman Efendi'nin barışın sağlanamaması durumunda Yergöğü'ne nasıl getirileceği konusundaki endişeleri İstanbul ile yazışmalarına da yansımaktadır.⁴⁵⁶ Diplomatların teşrifat kurallarını kaldırmak istemesi her iki tarafın da sonuç odaklı olduğunu göstermektedir. Tarafların gereksiz protokollerle zaman kaybetmeden bir an önce barışın sağlanmasını istedikleri açıktır.

2.4.3. Kriz: Tavassut Mu *İnzimam-ı Himmet* Mi?

Ağustos ayının başında⁴⁵⁷ başlayan ilk görüşmede yukarıda teşrifatı planlanan ruhsatname mübadelesi gerçekleştirilmiştir. Ruhsatname seremonisinin ardından Osman Efendi'nin gündeme getirdiği ilk madde mutavassıtlar meselesi olmuştur. Osman Efendi, Prusya Elçisi Zegelin ve Avusturya Elçisi Thugut'un İstanbul'da tavassut ile ilgili ruhsatnamelerini sunduklarını ve bu sebepten kendileriyle birlikte Fokşan'a geldiklerini dolayısıyla da meclislerde bulunmaları gerektiğini belirtmiştir. Rus murahhaslar ise “*bir maddede suûbet gerekirse o zaman danışılabilirler*” şeklinde karşılık vermişlerdir.⁴⁵⁸ Ruslar en başından beri barış görüşmelerine aracı istemediklerini zaten belirtmiştir. Bu noktada elçilerin yalnız bir danışma mercii gibi *inzimam-ı himmet* terimi ile mükâleme alanında bulunabilmelerine imkân tanınacağı ancak salona alınmayacakları bildirilmiştir. Osman Efendi *inzimam-ı himmet* ve tavassutun birbirlerine yakın tabirler olduğunu söyleyerek elçilerin aracılığı konusunda ısrar etmiştir. Ancak Rusların bu konuda bilgili oldukları açıktır. Tavassut söz konusu olduğunda diğer mutavassıtların her konuda müdahale hakkı olduğunu *inzimam-ı himmette* ise yalnız danışma mercii olacakları için bir yaptırımlarının söz konusu olmadığını bildirmişlerdir. Osman Efendi bu kez de ülkelerin dostluğundan dem vurarak meclise alınmamalarının doğru olmayacağını iletmıştır. Fakat Ruslar, bu noktada geri adım atmamış ve daha önce Avusturya'nın St. Petersburg'a tavassut için başvurduğunda reddedildiğini dolayısıyla şimdi kabul etmenin doğru olamayacağını net bir şekilde iletmışlerdir.⁴⁵⁹ Bununla birlikte ilk görüşmenin sabahı Prusya ve Avusturya elçileri ile Obreskov arasında yapılan görüşmede kendilerine konferanslara katılamayacakları bildirildiğinde elçilerden Zegelin bu konuda ısrarcı olmadığını bildirirken, Thugut ise sessiz kalmayı tercih etmiştir.⁴⁶⁰ Osman Efendi İstanbul'da bulunan Reis vekili İsmail'e yazdığı raporunda Thugut için “*Efendi bu bir kâfir ki Allâh-ı Azîmü'ş-şan'ın yüz bin*

⁴⁵⁵ Nahifi, **Mecmua**, v. 40b-41b.

⁴⁵⁶ Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 154-155.

⁴⁵⁷ Osmanlı kaynaklarında ilk görüşmenin 7 CA 1186 (6 Ağustos 1772) Cuma günü saat birde başladığı verilmektedir. Nahifi, **Mecmua**, v. 11b. Rus tarih yazımında da ilk görüşmelerin 27 Temmuz 1772 (miladi takvimde 6 Ağustos 1772) sabah saat yedide başlanmasının planlandığı ancak Osman Efendi'nin ricasıyla bir saat gecikerek saat sekizde başladığı kaydedilmektedir. Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 166.

⁴⁵⁸ Nahifi, **Mecmua**, v. 12a.

⁴⁵⁹ Nahifi, **Mecmua**, v. 12a-13a.

⁴⁶⁰ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 166.

belâsına uğrasın, bunun ta'lîlâtlarıyla sû-i zanlarına nihâyet yok" diyerek Elçi'nin Obreskov'la yaptığı görüşmede kendilerini mükâlemeye almamalarını tembih ettiğini bildirmiştir.⁴⁶¹

Görüşmeden sonra konuyu tartışmak için mükâleme tercümanı Yakovaki, Thugut ile görüşmüş ve bahsi geçen mülakatı takrir hâlinde Osman Efendi'ye sunmuştur. Tavassutla ilgili tavrı sorulduğunda Thugut, devletine yazıp, gelen cevaba göre hareket edeceğini söylediğini iletmiştir. Bunun üzerine Yakovaki Avusturya elçisine ilk barış tekliflerinin reddedilmesinin sebebinin kendileri olduğunu, tavassut olmadan barış yapmanın uygun olmadığını Osmanlı Devleti'ne bildirdiğini; *"tavassutumuzla biz maddeyi çözüme ulaştırırız"* dediklerini ve konuyla ilgili Osman Efendi, tercümanını istediğinde göndermeye tenezzül bile etmediğini hatırlatmıştır. Ayrıca Osmanlı-Avusturya ittifakına da atıf yaparak *"iktiza ider ise yüz bin askerimiz dahi anlar için hazırdır"* dediğini aktarmıştır.⁴⁶² Osmanlıların ilk barış tekliflerini kabul etmedikleri için pişman olmaya başladıkları bu açıklamalardan anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, Ruslar, tavassut meselesinde barışla ilgili ilk girişimlerden bu yana kararlı bir duruş sergilemiş ve bunu tüm taraflara kabul ettirmiştir. Bu ilk görüşme, aslında Fokşan görüşmelerinin ilerideki seyriyle ilgili birçok ipucu taşımaktadır. Rusların baskın tavırlarına karşılık Osmanlı delegeleri tavizkâr bir şekilde yaklaşmak zorunda kalmıştır.

2.4.4. Fokşan Görüşmeleri: Ateşkes, Serbestiyyet ve Tazminat

İlk görüşmenin diğer gündemi ise ateşkesin uzatılmasıdır. Yukarıda tartışıldığı üzere Türk kaynaklarında ateşkesin 1 Ekim 1772 tarihine kadar yürürlükte olacağı kaydedilmiştir. Ancak gerek Rus kaynaklarında gerek Fokşan görüşmelerinin⁴⁶³ kayıtlarına bakıldığında bu bilginin doğru olmadığı ortadadır. Osman Efendi, ateşkesin uzatılmasını teklif ettiğinde Orlov ve Obreskov tartışmadan kabul etmiş ve 10 Eylül 1772 tarihine kadar ateşkesin uzatılmasına karar verilmiştir.⁴⁶⁴ Aslına bakıldığında St. Petersburg ateşkesin uzatılmasına ilk olarak karşı çıkmıştır. Rumyantsev ise bunun tersinin yani ateşkesin uzatılmasının Rus ordularının lehine olduğunu bildirmiş ve fikrini kabul ettirmiştir.⁴⁶⁵ Bu noktada Rumyantsev'in Osmanlılar hakkında hayli bilgi sahibi olduğu

⁴⁶¹ Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 100. Osman Efendi'nin böyle düşünmekte haklı sebepleri vardır. Konuyla ilgili Yakovaki'yi elçilere gönderdiğinde Thugut önce tercümanını göndermemiş sonra ise soğuk davranmıştır. Nahifi, **Mecmua**, v. 52a-52b.

⁴⁶² Nahifi, **Mecmua**, v. 54a-55a. *"İki sene mukaddem henüz Kırım ve Bender elde iken Rusyalı tarafından İbrişkof ile Devlet-i Âliyye murahhası gelsün İsmail'de akd-i müsalâha olunsun haberi vürüd eyleyüb ve İngiltere vesair devletler dahi arz-ı tavassut eylemişler iken siz ol-vakitte Devlet-i Âliyye bilâ tavassut müslaha olması münasib değildir ve Rusyalı'nun bu meyilleri hileye mebnidir râğbet eylemeyin bizim devletimiz selâmen ve harben bu maddeye tavassut ile tasfiye-yi mabeyn ider deyu irad eylediniz."* Nahifi, **Mecmua**, v. 54a

⁴⁶³ Fokşan görüşmeleri hakkında yapılmış müstakil bir çalışma için bk. Kaya, **The Road to Küçük Kaynarca**.

⁴⁶⁴ Nahifi, **Mecmua**, v. 13b-15b. Ateşkesin uzatılması için tarafların birbirlerine verdikleri senet suretleri için bk. Nahifi, **Mecmua**, v. 47a-48b. III. Mustafa hattında mütarekenin *aşer-i Eylül'e* yani Eylül'ün onuna uzatıldığını yazmaktadır. Ayrıca bahsi geçen hatta Sultan, Sadrazam'a Osman Efendi'ye peyderpey tahrirat yazılmasını ve murahhasın boş bırakılmamasını istemektedir. BOA. TS.MA.e. 789/2,42 (29 Z 1187/13 Mart 1774).

⁴⁶⁵ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 172.

görülmektedir. Çünkü Osmanlı ordularının en aktif oldukları dönem ilkbahar ve yaz aylarıdır. Ekim ayıyla birlikte soğukların başlamasıyla Rus askerleri ordugâhlarına çekilirken Osmanlı askeri firar edecektir. Rummyantsev'in haklılığını Osmanlı belgeleri de kanıtlamaktadır. Fokşan görüşmeleri devam ederken III. Mustafa, Sadrazam'a gönderdiği hattında askerlerin firarından şikâyet etmektedir: *"Bir hafta kadar var ki asakirimden fîrari var imiş deyü istimâ'i idüüb hatta Sekbanbaşı ağaya sual eyledim aslı yokdur cevabını verdi. Lakin gelmiş vardır yirmi kadar etrafa deyü tahkik idiyorlar"*⁴⁶⁶ Birinci görüşmenin son gündem maddesi ise Rus tarafının yapılacak olan antlaşmaya ahidname değil tasdikname denilmesini istemesidir. Osman Efendi her ne kadar ahd kelimesi ile tasdik kelimesinin aynı manaya geldiğini söylese de Ruslar bunu kabul etmemiş ve taraflar dostane bir şekilde kavramların değiştirilmesine karar vermiştir.⁴⁶⁷ Rusların bu değişikliği neden talep ettikleri ile ilgili kaynaklarda henüz bir açıklama bulunamamakla birlikte kuvvetle muhtemeldir ki ahidnamelerin sultanların bahsettiği bir iyilik gibi görünmesindendir. Tasdikname tabiri iki devletin eşit olduğu bir anlam vermektedir. Rusların bu nüanstan ötürü böyle bir değişikliği talep etmeleri kuvvetle muhtemeldir. Bu teklifin deneyimli bir diplomat ve Osmanlı dünyasını iyi tanıyan Obreskov'dan çıkmış olması da yine ihtimal dâhilindedir. Böylece ilk görüşme sonunda ateşkesin uzatılması ve ahidname ibaresinin tasdikname tabiriyle değiştirilmesi konusunda karar verilmiş ve böylece ilk görüşme sonlandırılmıştır.

İlk görüşmeden üç gün sonra murahhaslar ikinci görüşme için mükâleme çadırında toplanmıştır. Rus tarafının barış ile ilgili asıl düşündüklerini dile getirdikleri görüşme de bu olmuştur. Rus murahhaslar barışın tesisi için Osmanlı tarafına üç maddelik bir temel sunmuş ve bunlar kabul edilmeden görüşmelere başlanmasının mümkün olmadığını bildirmişlerdir. Bahsi geçen üç madde aslında Rusların Aralık 1770'te hazırladıkları temel üzerine inşa edilmiştir.⁴⁶⁸ Bu üç madde şu şekildedir:

Madde-i evvel bu defa beyne'd-devleteyn ba'is-i hitâm olan şeyin min-bâd def'i ve izâlesi. İkinci bu sefer ve muharebelere sebep Devlet-i Aliyye tarafından zuhur etmekle zararlarımızın tazmini. Üçüncü bu akd olunacak müsalahamız ber-vechle mün'akid ola ki reaya-yı tarafeyne ve bir ahde ta'addi olunur ise def' olunub rabita-yı kaviyyeye bend olunması.⁴⁶⁹

Osman Efendi'nin maddelere yaklaşımı temkinli olmuştur. Ne hemen kabul etmiş ne de reddetmiştir. Öncesinde tam olarak anlamak istemiş ve özellikle birinci madde için karşı taraftan açıklama talep etmiştir. Ancak Rus murahhaslar bu maddeler önden kabul edilmeden herhangi bir açıklama yapmayacaklarını bildirmiştir. Osman Efendi çözüm odaklı olduklarını tekrar dile

⁴⁶⁶ BOA. TS.MA.e. 789/2, 47 (29 Z 1187/13 Mart 1774).

⁴⁶⁷ Nahifi, *Mecmua*, v. 15b-16a, 51a-51b.

⁴⁶⁸ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 173.

⁴⁶⁹ Nahifi, *Mecmua*, v. 17a-17b.

getirmekle birlikte ilk maddedeki anlaşmazlığın nedenini tam olarak öğrenmek istemiştir.⁴⁷⁰ Burada Rusların daha uzlaşmaz bir tavrı olduğu söylenebilir. Osman Efendi'nin özellikle duymak istediği Kırım maddesi ve Tatar sorunu olmalıdır. III. Mustafa askerinin savaşmadığından şikâyetle Kırım'ın serbestisine bir dereceye kadar şer'î izin verilebileceğini bildirmektedir.⁴⁷¹ Görüşmelerde ortaya çıkacak olan Kırım meselesi Osmanlılar için sürpriz değildir. Zira görüşmelere gidilirken Sultan'a yazılan taktirde "*Kırım ve Tatar maddelerinde teklif-i sabıkalarında ısrar iderlerse*" ifadeleriyle Kırım meselesinin gündeme getirilmesi durumunda ne yapılması gerektiği sorulmuştur.⁴⁷² Cevap olarak III. Mustafa konunun Şeyhülislam ve eski sadr-ı Rumili Şerif Mehmed Efendi ile görüşüldüğünü ve Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa'nın da bilgisi ve onayı dâhilinde bu maddeyle ilgili gerekenin yapılması hususunda kendisine ve Yasinîzade Efendi'ye ruhsat verildiğini söylemiştir. Ayrıca belgede bu maddenin nasıl hazırlanacağı ile ilgili bazı teklifler yer almış ve bunların uygunlukları sorulmuştur.

III. Mustafa Kırım serbestisi ile ilgili ikinci hattında ise askerlerin firar etmesinden şikâyetle "*Allah aşkına olsun*" diyerek maddeyi kabul etmiş ancak hanların atanması meselesinin kendi iznine bağlanması için çaba gösterilmesini istemiştir.⁴⁷³ Buna göre han ve Tatarlar dış ilişkilerinde müstakil bir devlet, iç işlerinde ise Osmanlı Devleti'ne bağlı olmalıdır. Örneğin, bir han atanması durumunda Tatarlar, Cengiz sülalesinden birini seçmeli ve bunun onayı için İstanbul'a arz ve mahzar göndermelidir. Ayrıca daha önce olduğu gibi Kırım'da görev yapan kadıların Osmanlı Devleti tarafından gönderilmesine devam edilmelidir. Cengiz sülalesinden seçilen hanların Rusya ile sorun yaşaması durumunda Osmanlılar, Tatarlardan önce sözlü olarak hanlarının değiştirilmesini istemeliydi. Eğer bu sözlü istek karşılıksız kalır ise Osmanlı Devleti zor kullanabilmeli; bu da işe yaramazsa Rusya ve Osmanlı Devleti konuyla ilgili ortak hareket etmeliydi.⁴⁷⁴ Buradan hareketle Osman Efendi'nin Rusların aslında ne istediklerini bildiğini ileri sürebiliriz. Ancak yine de Ruslara, durumun farkında olduğunu göstermemiş ve niyetlerini tam manasıyla öğrenmek istemiş olmalıdır. Görüşmelerin devamında Osman Efendi'nin maddeleri yazılı olarak talep etmesi üzerine Orlov maddeleri Rusça yazmış⁴⁷⁵ ve İtalyanca tercümesinin yapılması için Osmanlı tercümanlarına

⁴⁷⁰ Nahifi, **Mecmua**, v. 17b.

⁴⁷¹ BOA. TS.MA.e. 789/1, 5 (29 Z 1186/23 Mart 1773).

⁴⁷² "*Rusya murahhaslarıyla bade'l-mülakat Kırım ve Tatar maddelerinde teklif-i sabıkalarında ısrar iderlerse bu maddenin külliyyen redd ve inkârı suretinde mi görünmek münasibdir yoğsa bir nice ehasdan sonra Rusyalı madde-i merkumede kemal-i ısrar ve bu taraf murahhasları dahi adem-i kabulde sebat izhar itmekle maslahat-ı müsalahanın fesadını şüphesizce bildiklerinde memuriyetleri mertebe hareket ve taksir ve tecavüzün kemal-i ittika ve mücanebetle bi-hıfzillahi te'ala kesb-i selamet eyleye, ez cümle def'en li'ş-şer suret-i mümaşatta.*" BOA. TS.MA.e. 448/33, 1 (29 Z 1187/13 Mart 1774).

⁴⁷³ BOA. TS.MA.e. 448/33, 38 (29 Z 1187/13 Mart 1774).

⁴⁷⁴ BOA. TS.MA.e. 448/33, 1 (29 Z 1187/13 Mart 1774); Bükreş görüşmelerinde benzer bir talimat da Abdürrezzak Efendi'ye gönderilmiştir: B.OA. TS.MA.e. 851/15 (29 Z 1186/23 Mart 1773).

⁴⁷⁵ "1. Отнять все способы, раздор и неудовольствие производящие между двух империй, и сделать мир на всегдашнее время прочным. 2. Получить удовлетворение за приключенные России убытки, ибо она противуволи своей введена в войну, ныне настоящую. 3. Чтобы связать узлом взаимных интересов подданных, дабы тем более каждой собственным своим интересом побужден был стараться о сохранении тишины и благоденствия двух

vermiştir. Osman Efendi, Prusya ve Avusturya elçilerini kast ederek görüşmenin gizli kalıp kalmayacağını sormuş; Orlov da maddelerde vesvese yapılacak bir durum olmadığını söyleyip sözlü olarak kendileriyle konunun konuşulabileceğini söylemiştir. Tercümenin tamamlanmasının ardından ikinci görüşme de sona ermiştir.⁴⁷⁶

Taraflar arasındaki üçüncü toplantı iki gün sonra gerçekleştirilmiştir. Toplantının ilk gündem konusu Rusların sunmuş olduğu üç maddenin Osmanlılar tarafından kabul edilip edilmeyeceği olmuştur. Obreskov bunların barışın temeli (основания мира) olduğunu söylemiş ve anlayıp anlamadıklarını sormuştur.⁴⁷⁷ Ardından Osmanlı murahhaslarının çekincelerinin ikinci maddedeki tazminat hususundan kaynakladığını düşündüğünü söylemiştir.⁴⁷⁸ Aslında burada söz konusu olan nakdi bir tazminat ise Osmanlıların bundan çekindiğini söylemek pek mümkün değildir. Murahhaslar ile Sultan arasındaki yazışmalara bakıldığında toprak kaybindansa maddi zorluklara rağmen tazminat ödenebileceği net bir şekilde belirtilmiştir.⁴⁷⁹ Ruslar bahsi geçen üç maddenin kabul edilip edilmeyeceği konusunda ısrarlı sorularına devam etmiş; Osman Efendi de aynı ısrarla izahat talep etmiştir. Meclisin dağılma ihtimali ortaya çıktığında Osman Efendi, Obreskov'la İstanbul'da yaptıkları görüşmelere atıf yaparak *“İbrişkof dostumuz ile bu kadar müzakerelerimiz sebkat eyledi, hiç benden hakkı kabulde suret-i mükâbere ve maada müşahede eyledi mi?”* diyerek gerilen toplantıyı yumuşatmaya çalışmıştır.⁴⁸⁰ Ancak Ruslar ısrar ederek sunulan maddelerin iki devletin de hayrına olduğunu ve bunlar kabul edilmeden barış görüşmelerine başlanmayacağını bildirmiştir. Konu biraz daha tartışıldıktan sonra Ruslar birinci maddeyi açıklamıştır: *“Sebeb-i şikak taife-yi Tatar olmak üzere dahi şimdiye dek nizamları kiraren vaad olunmuş iken hasardan halî değillerdir mutlaka anların nizamı serbestiyyetlerine tevakkuf ider.”* Osman Efendi ise haklı olarak bu savaşın sebebinin Tatarlar olmadığını, 1736 (1149) vakasından (1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı) beri onların uslandıklarını ve savaşın asıl suçlularının Rus haydamaklar olduğunu söylemiştir. Ancak Ruslar cevap olarak Tatarların zapturapt altına alınabilmesi için serbestiyyetlerinin şart olduğunu Osman Efendi'ye bildirmişlerdir.⁴⁸¹ Rus heyeti böylece barış için ilk adımların atıldığı 1770 yılında karar

империй, и чтоб сим способом уничтожить все попытки, могущие иногда произойти от внушений по разным стечениям обстоятельств людей, обеим империям недоброжелательных.” Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 173.

⁴⁷⁶ Nahifi, **Мecmua**, v. 18a-20a.

⁴⁷⁷ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 174.

⁴⁷⁸ Nahifi, **Мecmua**, v. 18a-20a, 21a.

⁴⁷⁹ BOA. TS.MA.e. 448/33, 1 (29 Z 1187/3 Mart 1774); III. Mustafa hattında maliyenin zor durumda olduğu ama tazminat verilebileceğini yazmıştır. Muhsinzade Mehmet Paşa haricindeki sabık sadrazamlardan şikâyet eden Sultan kötü ekonominin suçlusu olarak da onları görmektedir: *“İnşallah-ü tealâ emr-i müsâlaha muradımız üzere husûle gelir ise nihayetü'l-nihaye tazmine karar verilir. Ama akçe keyfiyeti gayet müşküldür hatta müftü efendi hanesinde efendilerle meşveretle tazmin maddesinde cümlesi aman şevketli efendim tazmine ruhsat virin diye söylediklerinde cevab eyledim ki ne mahalden vireyim. Hain-i din-ü devletim olan sadr-ı sabıklar bende akça komadılar...”* BOA. TS.MA.e. 789/2, 41 (29 Z 1187/13 Mart 1774).

⁴⁸⁰ Nahifi, **Мecmua**, v. 22a.

⁴⁸¹ Nahifi, **Мecmua**, v. 23a-23b.

verdikleri üzere Tatarların serbestiyyetleri için Osmanlı Devleti nezdinde çalışmalarına başlamıştır. Ancak diplomatik olarak Osmanlı Devleti'nin haklılığına rağmen askerî üstünlüklerinin ve devletlerarası konjonktürde Osmanlıların yalnızlığının da etkisiyle bu konu üzerinde ısrarlı tutumlarını değiştirmemişlerdir. Lehistan'ın taksimiyle birlikte Prusya ve Avusturya için Avrupa Güçler Dengesindeki yerleri korunmuştur. Fransa ve İngiltere'nin Amerika'da koloniler üzerindeki soğuk savaşları sıcak çatışmalara dönmek üzeredir ve Rusya karşısındaki Osmanlı Devleti'ne verilecek ciddi bir destek ülke gündemlerinde yoktur. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, Rusya karşısında devletlerarası ilişkilerde yalnız kalmıştır.

Rusların Kırım ile ilgili planları yalnız müstakil bir devlet olmalarıyla sınırlı değildi. Asıl amaçları Karadeniz ticareti için Kırım sahillerinde bir kale ve liman sahibi olmaktır. Elbette bu amaç için meşru bir zemine ihtiyaç vardı. Bunun için diplomatik bir manevra daha yapılmıştı: Serbestiyyete iki devletin de kefaleti. Osman Efendi konu ile ilgili talepleri dinledikten sonra Osmanlı dinî yasalarının yani şeriatın Tatarların müstakil bir devlet olmasına izin vermediğini Rus murahhaslarına bildirmiştir, çünkü Osmanlı sultanları aynı zamanda İslam âleminin de halifesi konumundaydı. Osman Efendi aynı anda iki İslam hükümdarının olamayacağını bildirmiştir.⁴⁸² Osman Efendi, İslam tarihinde Muaviye ve Ali arasında geçen hadiseye atıf yaparak aynı anda iki İslam hükümdarı olmayacağıyla ilgili örnek sunmuştur. Bu durum serbestiyyet maddesinde de Osman Efendi'nin itirazı için sağlam bir dayanak noktasıdır. Kendisinin bu itirazına Rusların uygun bir cevap bulamamasından olacak ki bunun üzerine daha fazla konuşulmadan üçüncü görüşme bitirilmiştir.

Fokşan'da murahhaslar arasındaki görüşmeler yalnızca resmî olarak mükâleme salonunda yapılan müzakerelerden ibaret değildi. Murahhaslar ve misafir konumları taraflarca kabul edilen Prusya ve Avusturya elçileri arasında da bazı özel görüşmeler yapılmıştır. Üçüncü görüşmeden üç gün sonra Osmanlıların söz konusu serbestiyyet maddesinde direneceklerini anlayan Orlov, Osman Efendi'nin çadırına gelerek hususi bir görüşme yapmıştır. Görüşmede Orlov, Kırım serbestiyyeti meselesinin bu görüşmeden beklentilerinin en önemli çıktısı olduğunu ve konunun ciddiyetini Osman Efendi'ye bildirmiştir. Osman Efendi ise barış konusunda iyi niyetli olduğunu ancak bu serbestiyyet maddesinin kendi yetkisinin dışında olması haricinde padişahın bile yüz bin Müslümanın yaşadığı darü'l-İslam toprağını bağışlayamayacağını Orlov'a açıklamıştır. Ancak Orlov tatmin olmamış; kendi ülkesinde de bu gibi meselelerle karşılaşıldığını ve bir şekilde çözüm bulunduğunu söylediğinde Osman Efendi bunun herhangi başka bir devletin işiyle karıştırılmaması gerektiği cevabını vermiştir. Bunun üzerine konuyu derinlemesine inceleyen ve tarihsel örneklerle vakıf olan Orlov, Fas ve Hindistan'da bulunan İslam yöneticilerinden bahisle ikinci bir Müslüman hükümdarın olabileceğini Osman Efendi'ye anlatmıştır. Bu iki bölgenin Osmanlı Devleti'ne uzaklığını öne süren Osman Efendi bunların olabileceğini ama birbirine sınır olan iki Müslüman

⁴⁸² Nahifi, **Mecmua**, v. 24a-25a.

devletin olamayacağını tekrar etmiştir.⁴⁸³ Orlov konuyla ilgili uzmanlığının olmadığını söyleyerek Osman Efendi'ye Tatarların serbestiyetleri maddesinin Prusya elçisi aracılığı ile Babiâli'ye zaten bildirildiğini dolayısıyla Fokşan görüşmelerine gelerek bunun kabul edilmiş olması gerektiğini söylemiştir. Osman Efendi ise Prusya elçisinin bu maddeden bahsettiğini bunun yanında Obreskov'un konu hakkında kendilerine yardımcı olabileceğini de eklediğini dolayısıyla Kırım serbestisi maddesinin murahhaslar aracılığıyla çözülebileceğini düşündükleri için geldiklerini Orlov'a açıklamıştır. Orlov'un maddeyle ilgili son sözü Çariçe'nin Tatarlara şefkat gösterdiği ve bağımsızlık sözü verdiği dolayısıyla artık bu maddeden dönülemeyeceği şeklinde olmuştur. Ardından da kardeşinden St. Petersburg'a dönmesi için mektup geldiğini ve görüşmelerin “mülâhaza” şeklinde devam etmesi durumunda ayrılacağını bildirmiştir.⁴⁸⁴ Acil ayrılması gerektiğini bildiren Orlov, bir görüşme öncesinde “devletimin maslahatı için Petroborg'e geç varmamda beis yoktur”⁴⁸⁵ demiştir.

Fransız Elçi St. Priest, İngiltere elçisi Murray'den öğrendiği kadarıyla Orlov'un müzakerelerden sıkıldığı için görüşmeleri Obreskov'a bırakarak kaçtığını Türklerin de bu durumdan rahatsız olarak görüşmelere devam etmek istemediğini rapor etmiştir.⁴⁸⁶ Orlov'un Fokşan'dan ayrılması Osman Efendi'yi ikna etmek için diplomatik bir koz değildir. Nitekim Orlov'un iyi bir diplomat olmadığı uzlaşmaz hâl ve tavırlarının yanı sıra ortaya attığı temelsiz savlarından da anlaşılmaktadır. Resmî barış müzakerelerinin dışındaki görüşmelerde de benzer tavırları sergilemeye devam etmiştir. Osmanlı tercümanı Yakovaki ile yaptığı görüşmelerden birinde sinirlerine hâkim olmayıp “ben bu gûne sıkletleri (ağırlık) çekemem ve tabiatım buna el vermez”⁴⁸⁷ diyerek zaten kendisi de bu iş için uygun olmadığını itiraf etmiştir. Obreskov, barış ihtimali için Osman Efendi'nin aktardıklarının St. Petersburg'a iletilmesi gerektiğini söylese de Orlov'u ikna edememiş ve konuyla ilgili Panin'e şikâyetle bulunmuştur.⁴⁸⁸ Orlov'un Kırım meselesindeki söylemi buyurgandır ve iknadan ziyade emredicidir. Aslında bu durum da yine kendisinin komutan olmasından ve diplomasiden anlamadığından kaynaklanmalıdır.

⁴⁸³ Nahifi, **Mecmua**, v. 24a-25a. İslam hukukunda bu konuyla ilgili farklı iki görüş bulunmaktadır. Birçok âlim tek bir imam (yönetici) olmasını savunurken Osman Efendi'nin söylediklerine temel olan görüşler de vardır. Buna göre: İmam Malik beldeler uzaklaştığında ve naip tayin etme imkânı olmadığında ihtiyaçlar doğrultusunda imam atanmasını uygun bulmuştur. İmam Şafii'nin de bu görüşü desteklediği bir rivayetin olduğu söylenmektedir. Abubekir S. Yücel, “İki Halifenin Bir Arada Bulunmaması Anlayışı ve Osmanlı Hükümdarı Sultan İbrahim'in Siyaseten Katli”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, 12(1), 1999, s. 43.

⁴⁸⁴ Nahifi, **Mecmua**, v. 27b-30a.

⁴⁸⁵ Nahifi, **Mecmua**, v. 19b.

⁴⁸⁶ Hurmuzaki, **Documente privitoare**, c. 1, s. 870. Orlov ve sonrasında Türk heyeti hakkında İngiliz Elçi'nin verdiği istihbarat aslında pek doğru değildir. Orlov'un St. Petersburg'a gitmek istemesindeki asıl sebep müzakerelerden sıkılmaktan ziyade II. Katerina ile Aleksandr Semyonoviç Vasilçikov arasındaki yakınlaşmadır. Çariçe katında konumunu kaybetmemek için apar topar Rusya'ya dönmüş olmalıdır. Benzer şekilde Türk yetkililerin de Orlov'un ayrılmasıyla ilgili kayda geçen bir şikâyetine henüz rastlanmamış ve son görüşmede Orlov'un yokluğu ile ilgili herhangi bir sohbet de yine belirtilmemiştir.

⁴⁸⁷ Nahifi, **Mecmua**, v. 59a.

⁴⁸⁸ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 178.

Osmanlı delegeleri Kırım meselesiyle bağlantılı olarak ortaya çıkan gelişmelerle ilgili Prusya elçisi Zegelin ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Zegelin, Rusya'nın Tatar maddesinde ısrarcı davranacağını ve Osmanlıların yaklaşımının barışa faydası olmayacağını belirtmiştir. Ancak Osmanlı tarafı konunun onların istediği şekilde de çözülemeyeceğini bildirmiştir. Ayrıca Rus taleplerinin sakıncalarını da anlatmıştır. Osman Efendi Özi Kır, Bucak ve Boğdan'ın bazı bölgelerinde de Tatarların yaşadığını ama buraların padişah mülkü olduğunu, Osmanlı Devleti'nden gelen yardımın kesilmesi durumunda hanların otoritelerini sağlayamayacağını ve ikinci bir İslam yöneticisinin şeriate aykırı olduğunu Zegelin'e de tek tek açıklamıştır. Prusya elçisi, murahhasları kendisinin anladığını ancak Rusların bu konuda ısrarcı olduğunu söyleyerek Osman Efendi'ye şikâyet etmiştir. Osman Efendi ise konuyla ilgili Prusya elçisine de maddenin açıklanmasının şeriate aykırı olmaması sayesinde bir orta yol bulunabileceğini bildirmiştir.⁴⁸⁹ Konuyla ilgili Yakovaki ve Zegelin arasında geçen görüşmede Yakovaki Tatar maddesini ilk söylediklerinde Babîlî'nin maddenin imkânsızlığını anlattığını ama Elçi'nin bir yol bulunabileceğine kendilerini ikna etmesine rağmen şimdi böyle umutsuz konuşmasını eleştirmiştir.⁴⁹⁰ Yakovaki bu konuda Zegelin'den destek istemiş serbestiyyetin onlar için bile zararlı olabileceğini iletmış ancak beklediği etkiyi oluşturamamıştır.⁴⁹¹ Osmanlı delegelerinin misafir elçilerin görüşme mahalline geldikten sonraki yaklaşımlarından hayal kırıklığına uğradıkları açıktır.

Zegelin'le yapıldığı benzer bir görüşme de Thugut ile yapılmıştır. Thugut konuyla ilgili Orlov'la görüştüğünü, ona Tatarların serbest olmasının kendilerine daha büyük zararlara sebep olacağını ve Osmanlı Devleti'nin kontrolündeyken Tatarların daha zararsız olduklarını ilettiğini Yakovaki'ye aktarmıştır.⁴⁹² Burada Thugut'un samimiyeti tartışılabilir, keza aşağıda aktarıldığı üzere kendisinin Kırım serbestiyyetiyle ilgili olan Rus ultiatomunu desteklemesi talimatı aldığı iddia edilmektedir. Osman Efendi de Reis vekili İsmail Bey'e gönderdiği mektubunda Thugut'a güvenmediğini bildirir: "*Hâsılı efendim bu bir kâfir ki ne dost olduğu ve ne düşmanlığı ma'lûm olabilir.*"⁴⁹³ Orlov'un ziyaretinden sonraki görüşmede Thugut, yine Orlov'u vazgeçirmeyi denediğini ama başaramadığını söylemiştir. Bunun üzerine de Feldmareşal Rumyantsev'in, Özi üzerine gidebileceğini söyleyip bölgede hazırlık yapılmasını tembih etmiştir.⁴⁹⁴ Burada Thugut, Osmanlıları uyarmakla birlikte gözdağı vererek Rus şartlarının kabul edilmesini ve Özi Kalesi'nin kaybedilebileceği mesajının verilmesini amaçlamış olmalıdır. Osmanlı-Rus müzakerelerinde Prusya Elçisi'nin Avusturya Elçisi'ne göre olayların daha fazla içinde olduğu görülmektedir. Ağustos'ta

⁴⁸⁹ Nahifi, **Mecmua**, v. 30a-31a.

⁴⁹⁰ Nahifi, **Mecmua**, v. 62a.

⁴⁹¹ Nahifi, **Mecmua**, v. 69b.

⁴⁹² Nahifi, **Mecmua**, v. 60b-61a.

⁴⁹³ Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 102.

⁴⁹⁴ Nahifi, **Mecmua**, v. 67a-68a.

Obreskov, Thugut'un Osmanlıları ikna için çaba sarf etmediğinden yakınmıştır.⁴⁹⁵ Aslında elçilerin tutumu devletlerinin tutumlarıyla oldukça paraleldir. Savaşın başından itibaren Prusya Kralı'nın barış için çabaları malumdur. Avusturya tarafında ise daha pasif bir politika takip edilmiş ve meydana gelen gelişmeler uzaktan gözlemlenmekle yetinilmiştir. Dolayısıyla Fokşan görüşmelerinde elçileri de aynı doğrultuda hareket etmişlerdir.

Fokşan görüşmelerinin son resmî müzakeresi olan dördüncü görüşme, üçüncü görüşmeden tam on iki gün sonra yapılmıştır. Diğer görüşmelerle kıyaslandığında dördüncü görüşme için uzun bir ara verildiği görülmektedir. Bu süre zarfında Kırım serbestiyeti konusu Osmanlılar tarafından hazmedilmeye çalışılırken Ruslar da özel görüşmelerle ve misafir elçilerle yapılan müzakerelerde Osmanlıları ikna etmeye çalışmış olmalıdır. Son görüşmenin açılış konuşmasını Osman Efendi yapmış ve savaşın devam etmesi durumunda suçlunun Ruslar olduğunu dile getirmiştir. Konu buradan savaşın çıkışına gitmiştir. Murahhaslar bir süre savaşın müsebbibinin kim olduğuyla ilgili tartışmalarını sürdürmüştür. Ruslar savaşı kendilerinin başlatmadığını dolayısıyla temele gidildiğinde her şeyin sorumlusunun Babiâli olduğu cevabını vermişlerdir. Osman Efendi ise savaşın sebebinin Repnin'in Lehistan'daki siyaseti olduğunu ve Lehlilerden gelen yardım taleplerini içeren dokümanların ellerinde olduğunu söyleyince Obreskov “*o kağıdlara ne amel deyü, gerçi akıllı olan itibar etmez*” şeklinde bir cevap vermiştir. Osmanlılar bu kez de Balta Vakası'nı gündeme getirince Obreskov bu hadisenin karşılıklı cereyan ettiğini ancak yine de Rusların o sırada tazminat ödemeye hazır olduğunu söyleyerek Babiâli'nin meşru savaş sebeplerini çürütmeye çalışmıştır.⁴⁹⁶ Obreskov ile Osman Efendi savaşın kim tarafından başlatıldığı ve doğmuş olan hasarın tazmin edilmesiyle ilgili biraz daha tartışmışlardır. Hatta Obreskov, Osmanlıların Lehistan meselesine Podolya eyaletine sahip olmak için müdahil olduğunu iddia etmiştir. Osman Efendi ise bunun iftira olduğunu söyleyerek söz konusu iddiayı reddetmiştir.⁴⁹⁷ Konuyla ilgili Osmanlı kaynaklarında henüz açıklayıcı bir veri bulunmamış; lakin Babiâli için Lehistan meselesi yalnız toprak kazanımıyla açıklanabilecek basitlikle bir konu değildir. Osmanlıların 1737-1738'den beri Lehistan topraklarındaki gelişmeleri takip ettikleri bilinmektedir.⁴⁹⁸ Dolayısıyla Babiâli için Lehistan meselesi salt toprak kazancından ibaret değildir.

Osman Efendi dördüncü görüşmenin devamında Kırım maddesi için son kozunu ileri sürmeye karar vermiş ve ayrılma kartını oynamıştır. Obreskov'a barış için çok çabaladığını ancak daha fazlası için yetkisi olmadığını görüp şahitlik edip etmeyeceğini sormuştur. Obreskov da Osman Efendi'nin kozunu görmüş, sadece kendisinin değil tüm Avrupa ricalinin iyi niyetine şahitlik edeceğini ve bundan fazlasına yetkileri olmadığı için başka çare kalmadığını söylemiştir. Osman

⁴⁹⁵ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 177.

⁴⁹⁶ Nahifi, **Mecmua**, v.31b-32a.

⁴⁹⁷ Nahifi, **Mecmua**, v. 33a-33b.

⁴⁹⁸ Mustafa Kesbi, **İbretnümâ-yı Devlet**, s. 47-49.

Efendi buna kendisinin değil padişahın bile yetkisinin olamayacağını söyleyince Obreskov haklı olarak Kırım meselesinin barışın başlangıcında Prusya Elçisi aracılığıyla Babiâli'ye bildirildiğini, dolayısıyla Sultan'ın konuyu ulema ile görüşüp kararını verdikten sonra müzakerelerin başlaması gerektiğini iletmıştır.⁴⁹⁹ Aslında Rus Elçi'nin de dile getirdiği üzere Kırım meselesiyle ilgili olan bu madde ulema ile tartışılmış ve kendileri ateşkese dahi rıza vermemiştir. Bunun üzerine fetva emininden cevaz alınarak ateşkes onaylanmıştır.⁵⁰⁰ Anlaşıldığı kadarıyla Kırım meselesi ana hatlarıyla birlikte Babiâli ve Osman Efendi tarafından en başından biliniyordu. Ancak belli ki konuyla ilgili bir hazırlık yapılmamıştı. Yalnızca Osman Efendi'nin İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Rus murahhasların Kırım konusunda ısrar etmeleri durumunda ne yapması gerektiğini sorduğu takriri vardır.⁵⁰¹ Takrir haricinde Kırım meselesiyle ilgili Osmanlılar tarafından atılan somut bir adım henüz tespit edilememiştir. Muhtemelen görüşmelerde konuyu şariat üzerinden çözebileceklerini düşünmüş olmalı ki bu minval üzerine söylemler oluşturmuşlardır. Osman Efendi dört halife döneminden örnek vermiş, Hz. Ali ile Muaviye arasındaki mücadeleden bahisle İslam dünyasında iki halifenin olmayacağını bir kez daha gündeme getirmiştir.

Şeriatın, Ruslar üzerinde etkili olmadığını gören murahhas ikinci bir argüman olarak da İstanbul'a gelen eski hanlar ve yanlarındaki 40.000 Tatarın serbestiyet meselesine karşı olduğunu bu durumun da Kırım'da fitneye sebep olacağını öne sürmüştür. Obreskov ise Tatarların kendilerine de başvurduklarını⁵⁰² ve Kırım'a dönmek için kendilerinden yardım istediklerini bildirmiştir. Bazı mektupların kendilerine bazılarının da benzer şekilde Osmanlılara gönderildiğini söylemiştir.⁵⁰³ Burada Osman Efendi'nin cevabı mühimdir. Zira verdiği cevap bir kısım Osmanlı devlet adamının Tatarlara bakışını göstermektedir. Osman Efendi, “Çünkü böyledir bu makule ikiyüzlü kavme mi şefkat suretleriyle fitne-i âlemi talepkâr âkl olmamak gerektir”⁵⁰⁴ şeklinde karşılık vermiştir. Osman Efendi'ye göre bu ikiyüzlü topluluğa acımak yerine savaş alanında bu yüzden ölen askerlere acınmalıdır. Ardından Osman Efendi yapacak bir şeyi kalmadığından bahisle son kartını oynayarak müzakerelerden ayrılmayı talep etmiştir. Obreskov da bu konudaki duruşunu değiştirmemiş ve görüşmecilerin ayrılması için gerekli hazırlıkların yapılacağını belirtmiştir.⁵⁰⁵ Osman Efendi diplomasi oyununu iyi oynamıştı ancak karşısında Osmanlıları çok iyi tanıyan ve oldukça deneyimli bir diplomat olan Obreskov vardı. Osman Efendi'nin Kırım konusunda istikrarlı duruşunun bir sebebi

⁴⁹⁹ Nahifi, **Mecmua**, v. 33b-34a.

⁵⁰⁰ Nahifi, **Mecmua**, v. 68b.

⁵⁰¹ “BOA. TS.MA.e. 448/33,1 (29 Z 1187/13 Mart 1774).

⁵⁰² 110 Kırım soylusu tarafından mühürlenene ve II. Katerina'nın koruması altına geçtiklerini bildiren Rusya Dış Politika Arşivi'ndeki (AVPR) mahzarı için <https://krym.rusarchives.ru/dokumenty/adres-krymskih-velmozh-k-imperatrice-ekaterine-ii-o-perehode-pod-ee-pokrovitelstvo> (18.11.2023).

⁵⁰³ Nahifi, **Mecmua**, v. 34b-35a.

⁵⁰⁴ Nahifi, **Mecmua**, v. 36b. Ahmed Resmî Efendi de Osman Efendi ile aynı hizipten olmamasına rağmen benzer şekilde Tatarlardan iyi bahsetmez. Aksan, **Savaşta ve Barışta**, s. 120.

⁵⁰⁵ Nahifi, **Mecmua**, v. 36b-37a.

de Kırım'ın elden çıkışına sebep olan kişi olarak ulemanın ve devletin tepkisini çekmekten çekinmesidir.

Osman Efendi'nin son raddeye kadar Kırım meselesi için çabaladığı ortadadır. Diplomasinin elverdiği derecede Orlov ve Obreskov'u ikna etmeye çalışmış ancak başarı şansının kalmadığını anladığında geri adım atmıştır. Görüşmelerin en başında Kırım serbestiyeti ile ilgili İstanbul'dan aldığı talimatı uygulamaya karar vermiş görünmektedir. Obreskov'un şu şekilde ağzını aramıştır:

Bu serbestiyet maddesinde kabul-i derece-yi imkânda olan taife-yi Tatar cümleten serbest olub fakat içlerinden kangisi han nasbına ihtiyar iderler ise tashih-i muamelât-ı diniyyeleriçün Sultanü'l-Müslimin'e mahzar tahrir ve istizân eylemek ve mültemislerine cenab-ı hilâfet-penahi'den dahi müsaade olunmak veçhiyle mümkün olur ve eğer sizin matlubunuz olan suret-i padişah-ı âlempenah hazretlerinin irade-i aliyyeleriyle mümkün olur makuleden olaydı ibadullah maslahatı için geldiğim gün nizam virirdim.⁵⁰⁶

Obreskov kabul etmeyince Osman Efendi daha fazlasının mümkün olmayacağını bildirmiştir. Zira o şekilde barışın da kalıcı olamayacağı konusunda aralarında çıkan ihtilafta Lehistan meselesi tekrar gündeme getirilmiştir. Osman Efendi, Lehistan'daki kral seçimlerinde Rusya'nın askerî müdahalede bulunduğunu ve serbest olması için bu kadar uğraştığı Kırım'a daha fazla müdahale edebileceği endişesini dile getirmiştir. Obreskov oradaki durumun bundan farklı olduğunu söyledikten sonra konuyla ilgili kendi endişesini bildirmiştir. Obreskov'a göre on-on beş sene Osmanlılar han atamasında Tatarların seçimlerini gözetecek ama sonrasında yine eski düzene geri dönecektir. Bu nedenle Osman Efendi'nin teklifini reddetmiştir. Görüşmeler sonunda tam bir uzlaşmaya varamayan taraflardan Osman Efendi görüşmeleri tıkamamak için serbestiyetle ilgili Rus Elçi'den yazılı bir açıklama istemiş, ona göre tekrar müzakere talep etmiştir.⁵⁰⁷ Osman Efendi'nin bu aşamadan sonra nispeten daha uzlaşmacı olduğu ortadadır. Osman Efendi ile Obreskov arasında Kırım maddesi üzerinden tartışmalar devam ederken görüşmelere yardım etmeleri için orada bulunan elçilerin ise barışla ilgili hesapları farklıdır. Prusya savaş öncesi Rusya'yla yaptığı ittifak antlaşmasından ötürü Rusya'ya sübvansiyon ödemek zorundadır ve olası barış Prusya'yı bu mali yükten kurtarabilecektir. Avusturya ise müzakerelerin uzamasıyla birlikte Lehistan paylaşımında daha fazla pay alabileceğini düşündüğünden elçisi Thugut'a Rus ultimatolarını desteklemesi talimatını göndermiştir.⁵⁰⁸ Ancak hem Osmanlı Devleti hem de Rusya'nın iç politikası savaşın devam ettirilmesi için hiç uygun değildir. Osmanlı Devleti'nde askerî firarlar ve savaşın getirdiği mali bunalım⁵⁰⁹ zorluklara neden olurken Rusya'da da durum pek iç açıcı değildir. Lehistan

⁵⁰⁶ Nahifi, **Mecmua**, v. 37a-37b.

⁵⁰⁷ Nahifi, **Mecmua**, v. 38a-38b.

⁵⁰⁸ Thugut'a resmî olarak barışı desteklemesi yönünde talimatlar gelirken gizli ve özel yazışmalarda bu talimatları ciddiye almaması Kaunitz tarafından bildirilmiştir. Drujinina, **Kuyuchuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 180, 184.

⁵⁰⁹ III. Mustafa, Sadrazam'ın takririne düştüğü derkenarda masraflardan ve para yönetiminden şikâyetle "*Mevacibin def-i irsali bargir tedariğinde usret olacağı mülahazasıyla 1250 kisesi bir defa gönderilmiştir küsturu varıncaya dek defterdar efendi ahar mesarife bir paresini verirse elimden kimesne kurtulamaz hıfzına nezaret eyleyesüz.*" BOA. TS.MA.e. 791/64 (29 CA 1186/28 Ağustos 1772).

bölünmeye direnmekte ve II. Katerina'nın güvendiği Poniatowski bu nedenle senatoyu toplamayı reddetmektedir.⁵¹⁰

2.4.5. Sonuçsuz Son: Fokşan Görüşmelerinin Dağılması

Dördüncü görüşmenin ardından Kırım'ın serbestisi ile ilgili Rus murahhaslardan istenen açıklama Osmanlılara verilmiştir. Buna göre Tatarlar hiçbir devletin müdahalesi ve tesiri olmadan hanlarını kendileri seçebilecek, Osmanlı sultanları halife olarak sadece teşrifat gönderebilecek, Tatarlar istedikleri zaman han değişimine karar verecek ve Osmanlılar bu sürece seçim sonuna dek dâhil olmayacaktır. Kırım kadıları gelenek üzere Osmanlılar tarafından atanacak ve Bucak ile Özi Osmanlılara bırakılmakla beraber burada yaşamak isteyen Tatarlara da izin verilecektir. Bölgedeki Tatarlar hana bağlı olacak fakat vergilerini Osmanlılara ödeyeceklerdi. Son olarak bunların serbestiyetlerini Rusya Devleti de kabul edecek ancak Tatarların onlara zarar vermesi durumunda Tatarları cezalandırabilecektir.⁵¹¹ Osmanlı murahhaslarının verdiği cevabî takirde istenilen maddelerin kabul edilmesinin zor ve kendi içinde çelişkili olduğu ifade edilmektedir. Örneğin hana bağlı olan Tatarlar Osmanlı Devleti'ne nasıl vergi verecektir, ikinci olarak tamamen serbest olan Tatarların kadılarını Osmanlı Devleti nasıl atayacaktır? Zira bu maddeyi çelişki olarak gören Osmanlılar, Bükreş görüşmelerinde bu hakkı talep edecektir. Ayrıca Osmanlı murahhaslarının merak ettiği bir diğer husus ise Kırım işgal edilmişken neden Rus topraklarına ilhak edilmemiş ve iki devlet arasında daha büyük sorunlara neden olabilecek serbestiyyet maddesi için bu kadar çaba harcanmıştır?⁵¹² Rus murahhasların buna cevabı II. Katerina'nın, Tatarlara serbestiyyet için söz verdiği ve bu nedenle de fetih hakkından onlar lehine çekildiğidir.

Son olarak barış antlaşması için Kırım maddesinin taslağı Ruslar tarafından Osmanlılara sunuldu. Bu taslak maddeye göre Osmanlı sultanı ve Rusya çaricesi, Kırım Tatarlarının serbest olduklarını ve hanlarını kendileri seçebileceklerini kabul edecek, Tatarlar Allah'tan başka hiçbir kuvvete tâbî olmayacak ve Osmanlı Devleti ile Rusya'nın halefleri de bunu kabul edecektir. Kırım mülkü olarak kabul edilen şehirler ve topraklar Tatarlara mahsus olacaktır. Çariçe'nin fetih hakkından vazgeçeceği gibi Osmanlı sultanı hem kendi hem de halefleri adına Kırım üzerindeki tüm haklarından feragat edecektir.⁵¹³ Osman Efendi'nin buna karşılık verdiği takrir dördüncü

⁵¹⁰ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 180.

⁵¹¹ Nahifi, *Mecmua*, v. 70b-71b.

⁵¹² Nahifi, *Mecmua*, v. 72a-72b.

⁵¹³ “Kudretlü azametlü cümle Rusyaların imparatoriçesi ve şevketlü kudretlü padişahü'l-Osman def'i-i muharebe maddesine teveccüh-i hayriyye-yi tarafeyn müsâvât üzere kemâlde ve devletleri beyninde râsih ve müstahkem ve ile'l-ebed müstemirr müsâlâhayı temhîd itmek arzusunda olduklarına binaen maksad müsâleme-yi encamın pezirâ-yı husulüne münasib ve makbul görüb âmmeye-yi Tatar taifesini serbestiyyet intihâb ile müntehab olan kendü hanının zir-i hükmünde serbestiyyet ve bigayr-ı ta'alluk tarafeyn-i küllî istiklâlde temhîd ve kabul itmişlerdir Allah'tan gayri ferd-i vahide tabî olmayalar bu bâbda gerek ulyâ-yı Rusyaların imparatoriçesi ve gerek Âl-i Osman padişahı hazeratı gerek kendüleri ve gerek halefleri tarafından iş bu maddenin mefhumu muktezâsınca madde-i atıyyü'l-beyânda hududu tayin ve te'yid olunacak amme-i arazi ve şehirler ve mesâkin-i millet-i Tatarın mahsus ve müstakil mülkü olmak üzere alenen tasdik

görüşmeden çok farklı olmamıştır. Benzer biçimde yine şeriata aykırı olması ve savaşın tekrar başlaması imasını içeren bir cevap verilmiştir. Ardından da ayrılması için gerekli hazırlıkların başlatılmasını talep etmiştir.⁵¹⁴ Osman Efendi, Obreskov’la uzlaşamayacağını anlamıştır. Keza ordugâha barış olmayacağını ve hazırlıkların hızlı bir şekilde yapılması gerektiğini bildiren takrirler göndermektedir.⁵¹⁵ Ancak bununla birlikte Osman Efendi de barış yapılmasının gerekliliğinin farkındadır. Reis vekili İsmail Bey’e gönderdiği mektubunda Rusların Kırım Tatarlarını Kazan’a, Kazanlıları da Kırım’a göç ettirecekleri hakkında söylentiler duyduğunu ve ehven-i şer için barışın gerekliliğinden bahsetmiştir. Ordugâhtaki Sadrazam ve Yeniçeri Ağası da aynı fikirdeydi: “*Bu askerde muhârebeye tahammül ve sebât ümidi bertarafır*” sözleriyle dile getirildiği üzere ne olursa olsun barış yapılmalıydı.⁵¹⁶ Tüm bunlara rağmen Osman Efendi görüşmelerin sonlarında barış yapılacağına dair umudunu kaybetmiştir. 5 Ağustos 1772 tarihli kaimesinde Osman Efendi bazı tahminlerde bulunmuştur: Rusya, Avusturya ve Prusya, Lehistan taksimatı meselesini hallettikten sonra Karadeniz konusunu gündeme getirecektir, ardından Kırım maddesi kabul edilince bazı Kırım kalelerini ellerinde tutmak isteyecek ve ardından sıra Bender ve Özi’ye gelecektir.⁵¹⁷ Osman Efendi’nin görüşleri oldukça kıymetlidir. Çünkü maddelediği hususlar Fokşan’da konuşulmamasına rağmen bir sonraki görüşme olan Bükreş’in en önemli maddeleri olacaktır. Osman Efendi’nin öne sürdüğü bu görüşler kendisinin politika yorumlamadaki başarısını göstermektedir.

Fokşan’daki görüşmeler Kırım serbestiyeti üzerinde tıkanmışken, Kırım Tatarları içinde bulundukları vaziyet için bazı girişimlerde bulunmaktadır. Bu sebeple Osmanlı karargâhına Kırım’dan bir elçi gelmiştir. Kutbeddin isimli Tatar elinde serbestiyet istemediklerini, sabah akşam Osmanlı padişahından yardım beklediklerini ve Ruslardan çekindiklerini bildiren mahzarları Sadrazam’a teslim etmiştir.⁵¹⁸ Osmanlılara gelen mahzarlar ile Ruslara verilen bağımsızlık

iderler. İş bu esasa ibtinaen kudretlü azimatlü cümle Rusyaların imparatoriçesi mürüvvet ve şefkat meşhûn ile bu günden ile'l-ebed gerek kendüsü ve gerek halefleri tarafından Tatarların hakkında derkâr olan istihkak-ı fethi ve yine iş bu mülk-i âzim bir kıt'asına vaki' Rusya Devleti'nin hak-ı ihtisası maddesinden mücaebet ve kasr-ı yedd ittidiği gibi kezâlık şevketlü kudretlü Âl-i Osman padişahı dahi iş bu eyamdan sonra fimâ-bâd ve ile'l-ebed gerek kendüsü ve gerek halefleri tarafından Tatar milletinin her türlü ta'allük-ı tabîyyet ve ihtisası hakkından mücânebet ve kasr-ı yed ider. Bu takrîb ile Rusya imparatoriçesi hazretleri ve Âl-i Osman padişahı hazretleri bi'l-ittifak ve bilâ-tağyir kendüleri ve halefleri tarafından fimâ-bad iş bu eyyamdan ve ale'd-devam iş bu mübarek intizam vacibü'r-reayanın mâzmûnu muktezasınca gerek Cezire-yi Kırım ve gerek mevakı'-ı sairede olan tevaif-i Tatarıyyeyi vücuh ile ve bilâ-iştibah serbest intihab ile müntehab kendü hanının zir-i hükmünde Allah'tan gayri asla bir türlü maslahatta kimesneye tabî olmaksızın müstakilen ve bilâ-mümanât bâlâda mezkûr atıyyü'l-beyân maddede izâh olunacak arazi ve şehir ve mesakinin temellükü ile serbest ve her kangisinden bigayr-i ta'alluk müstakil idüb kabul itmişlerdir.” Nahifi, **Mecmua**, v. 73b-74b.

⁵¹⁴ Nahifi, **Mecmua**, v. 75a-76a.

⁵¹⁵ BOA. AE. SMST. III. 350/28133 (29 CA 1186/28 Ağustos 1772). BOA. HAT. 1429/58501 (16 C 1186/14 Eylül 1772). BOA. AE. SMST. III. 72/5360 (20 C 1186/18 Eylül 1772). III. Mustafa'ya gönderilen bir takirde Osman Efendi'nin gönderdiği kâğıtta Rusların Kırım meselesinde yumuşamış olduğunun anlaşıldığı ancak yine de durumun çıkmaza girmesinden ötürü hazırlıklı olunacağı bildirilmiştir. BOA. TS. MA.e. 791/64 (29 CA 1186/28 Ağustos 1772).

⁵¹⁶ “Böyle musâlahaya rızâ vermeyen ibtidâ bendenizin hamîyyet-i câhiliyyem ve noksân-ı aklım olduğuna ta'arruz idenin biri zât-ı âlileri değil midir? Amma yeniçeri ağasını alimallah cevâbı ve cümlesinin tasdîki bu askerde muhârebeye tahammül ve sebât ümidi bertarafır. Elbette sulh vâcibdir.” Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 103-106.

⁵¹⁷ Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 185.

⁵¹⁸ Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 177.

dilekçeleri birbirleriyle çelişkili değildir. Zira tüm toplumun tek bir ülkü peşinde olabileceğini söylemek yanlış olacaktır. Savaş sırasında Kırım'da bulunan Necati Efendi Tatarların Ruslara meylettiklerini yazmaktadır.⁵¹⁹ Eylül 1770'de Osmanlılar da Tatarların desteğini kazanmak için Şirin mirzalarından temsilcileri İstanbul'a çağırmıştır.⁵²⁰ Kırım toplumu içinde Osmanlı taraftarları olduğu gibi Rus taraftarları da bulunmaktadır.

Orlov 26 Ağustos 1772'de son kez Osman Efendi'nin çadırına gelerek barış antlaşmasının tamamlanamamasından duyduğu teessüf dile getirmiş ve St. Petersburg'a doğru yola çıkacağını iletmiştir. Ardından gelen Prusya ve Avusturya elçileri görüşmelerin bitmesine rağmen ateşkesin uzatılması teklifinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Osman Efendi konuyu refiki Yasinîzade Efendi ile görüşmek üzere onun çadırına gitmiştir. Ancak Yasinîzade'nin bundan sonra ateşkesin uzatılmasının caiz olmadığını bildirmesi üzerine bu mesele de gündemden çıkarılmış ve ayrılık hazırlıkları için harekete geçilmiştir.⁵²¹ Yasinîzade Efendi tüm görüşme sürecinde sessiz kalmış ancak Fokşan görüşmelerinin son sözünü kendisi söylemiştir. Obreskov 30 Ağustos'ta [19] Panin'e yazdığı mektubunda Kırım meslesi yüzünden görüşmelerin tıkandığını ve Osmanlı elçilerinin Fokşan'dan ayrılmayı düşündüklerini yazmaktadır.⁵²²

2.5. Lehistan'ın Birinci Bölünmesi: Doğu Avrupa'da Taksim Diplomasisi

18. yüzyılda büyük devletler, güçler dengesinin korunması adına küçük ülkeleri parçalamayı bir çözüm yolu olarak görmekteydi. Albert Sorel bunu "*système copartageant*" (bölücü/paylaşıcı sistem) olarak adlandırmıştır. Nitekim Lehistan'ın ilk taksimının akabinde Fransa'nın İstanbul elçisi Vergennes, taksim diplomasisinin prensibini aynı temelde açıklamıştır: "*İki yüzyıldır büyük güçler tüm kaynaklarını tüketme pahasına dikkatlerini onlardan birinin diğerlerine baskın olmasını önlemeye vermiştir.*"⁵²³ Örneğin yüzyılın başında İspanya'da II. Carlos'un ölümüyle başlayan veraset krizi için ilk çözüm önerisi Fransa ve Avusturya arasında yapılacak bir taksimdir. Büyük Kuzey Savaşı sonrasında mağlup olan İsveç toprakları da yine galipler arasında paylaşılmıştır. 1740-1748 arasında Avusturya benzer bir süreçten kıl payı kurtulmuştur. Prusya, Avusturya, İngiltere, Fransa ve Rusya yüzyıl boyunca farklı zamanlarda ve farklı ittifak kombinasyonları ile paylaşım süreçlerine dâhil olmuşlardır. Bavyera, Ren Havzası, Avusturya İtalyası, İngiltere, Fransa ve Hollanda'ya ait olan koloniler bu minval üzere paylaşımlarda sık sık gündeme getirilmiştir.⁵²⁴ Bahsi

⁵¹⁹ Afyoncu, *Necati Efendi Târih-i Kırım*, s. 19.

⁵²⁰ Gürcan, *John Murray'in İstanbul Büyükelçiliği*, s. 157.

⁵²¹ Nahifi, *Mecmua*, v. 79b-80b.

⁵²² Solovyev, *İstoriya Rossii*, s. 833.

⁵²³ L.R. Lewitter, "The Partition of Poland", A. Goodwin (Ed.), *The New Cambridge Modern History, The American and French Revolutions 1763-1792*, c. 8, içinde Cambridge University Press, Cambridge, 1976, s. 334.

⁵²⁴ Lewitter, "The Partition of Poland", s. 334-335.

geçen taksim projeleri, tarafları önce savaş meydanlarında karşı karşıya getirirken, yüzyılın ikinci yarısında savaşlardan uzak duran krallar gerçek bir taksim diplomasisi takip etmişlerdir. Aydınlanma Dönemi'nin etkileriyle birlikte akılcılığı prensip edinen monarşiler önce devletlerini güçlendirmeyi amaçladıklarından savaşlardan kaçınmayı yeğlemişlerdir. Doğal olarak bu da diplomasiyi ön plana çıkarmıştır.

Poniatowski'nin kral seçilmesi üzerine yaşanan iç çatışmalar sonucunda 1768 yılında Bar konfederatları ile Ortodoks Lehler arasında çıkan çatışmalara Rusya müdahale edilince, konfederatlar, Kırım Hanlığı'na bağlı Balta kasabasına dek kaçmıştır. Onları takip eden Ruslar da sınır ihlali yapmış ve taraflar arasında meydana gelen çatışmalar Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'na yol açmıştır. 1768'te başlayan bu savaş, Lehistan'ın ilk bölünmesinin dolaylı olarak sebebi olmuştur. Rusya-Prusya arasında 1764'te yapılan ittifak ile Prusya, Osmanlı Devleti ile savaşmak zorunda kalmaktan korkmuştur. Buna ek olarak Rusya'nın Osmanlı Devleti karşısında kazandığı başarılarla daha da güçlenmesinden endişe eden Prusya ile Avusturya 1769'da Neisse'de ve 1770'te Neustadt'ta barışı sağlamak için bir araya gelmiş ancak bir çözüme ulaşamamıştır. Rusya'nın toprak hırslarını kendisi için en avantajlı şekilde tatmin etmek isteyen Prusya, Ocak 1771'de Lehistan'ın taksimini teklif etmiştir. 1772 yılında Ruslar bir yandan Fokşan'da Osmanlı murahhasları ile barış görüşmelerine girişmiş, diğer taraftan Prusya ve Avusturya ile birinci taksim antlaşması için müzakereleri devam ettirmiştir.⁵²⁵ Birincisi sonuçsuz kalmış ancak ikincisinde taraflar bir antlaşmaya varmıştır. Lehistan'ın 1773'te kabul ettiği konvansiyonla Avusturya yaklaşık 83.000 km²'lik Galiçya ile 2.650.000 kişilik nüfusu, Rusya 92.000 km²'lik Lehistan Livonyası ve Beyaz Rusya ile 1.300.000 kişilik nüfusu ve Prusya 36.000 km²'lik Lehistan Prusyası ile 580.000 kişilik nüfusu almıştır.⁵²⁶ İlk taksimde en fazla nüfusu Avusturya ve en geniş toprakları Rusya almıştır. Bununla birlikte Brandenburg ve Prusya topraklarını birbirine bağlayan Prusya, siyasi açıdan en kazançlı çıkan devlet olmuştur.

2.6. Barış için Bir Şans Daha: Bükreş Görüşmeleri (1772-1773)

Fokşan görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması hem Rus hem de Türk tarafını özellikle de Türk ordugâhındakileri hayal kırıklığına uğratmıştır. St. Petersburg'da bulunan Avusturya Elçisi'nden alınan bilgilere göre II. Katerina barış olmamasından hayli üzgündür.⁵²⁷ Zira müzakerelerin dağılmasından kısa süre sonra kendisinin barış yapılmasıyla ilgili talimatları Fokşan'a ulaşmıştır.⁵²⁸ Panin'de Rumyantsev'e gönderdiği 4 Eylül 1772 tarihli mektubunda İsveç kralı III. Gustav'ın elde ettiği sınırsız otokrasiden endişelendiklerini ve bu nedenle birkaç alayın

⁵²⁵ Hill, *A History of Diplomacy*, s. 670-672.

⁵²⁶ McKay ve Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, s. 266.

⁵²⁷ BOA. TS.MA.e. 872/58 (29 Z 1187/13 Mart 1774).

⁵²⁸ Drujinina, *Kuyuchuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 181.

Finlandiya'ya aktarılması gerektiğini bildirmiştir.⁵²⁹ Kırım'ın işgali gibi önemli askerî başarılarına rağmen Rusların da en az Babîâli kadar barış yapmaya ihtiyacı olduğu bu yazışmalardan açıkça belli olmaktadır. Feldmareşal Rumyantsev Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa'ya bir mektup göndererek barışın hâlâ sonuçlanabileceğine inandığını yazmış ve ateşkesin uzatılması için bir delege göndermesini istemiştir. Bunun üzerine yapılan meşverette askerlerin savaş için yeterli olmadığı göz önüne alınarak Osman Efendi dönmeden ateşkes için yeni bir delegenin gönderilmesine karar verilmiştir. Rus literatüründe ise 7 Eylül'de Sadrazam Rumyantsev'e bir mektup yollandığı yer almaktadır. Mektuba göre barış görüşmelerinin Kont Orlov'un ayrılması sebebiyle akamete uğradığını ve görüşmelerin devamı için ateşkesin altı ay daha uzatılması talep edilmektedir.⁵³⁰

Ateşkes için seçilen yeni görevli Reisülküttap Abdürrezzak Efendi'nin himayesinde bulunmuş olan ve Rusların elinde bir süre esir tutulduktan sonra II. Katerina'nın 1771 yılındaki barış şartlarını bildirmek üzere St. Petersburg'dan dönen Ahmed Vasıf Efendi olmuştur.⁵³¹ Muhsinzade'nin Ahmed Vasıf'la görüşmesinden barış için hayli istekli olduğu anlaşılmaktadır: *"Efendi göreyim seni! Mütâreke bu hılâlde devlete 'azîm hidmet mahz-ı menfaattir."* Sadrazam'ın ardından kethüdası olan Ahmed Resmî de Ahmed Vasıf'la kısa bir görüşme yapmıştır. Ahmed Resmî *"Mütâreke-yi ber vech-i eşedd-i te'kîde ibtidar edüb hatta on gün ihtilâs-ı vakt olunsa bile fâyide derkârdır. Zirâ Osmân Efendi'nin 'avdeti şuyû bulalı askerın sülûsanı firâr v kusûru dah, birer behâne ile kenâr çizüp serhadler hâli ise bu kıyâs ile ne surete girdiği be-dîdârdır"* diyerek Ahmed Vasıf'a barışın Osmanlı Devleti için ne ölçüde önemli olduğunu anlatmaya çalışmıştır.⁵³² Ordunun ve maliyenin durumu göz önüne alındığında savaşın en başından beri barış taraftarı hizipte yer alan Muhsinzade ve kethüdası Ahmed Resmî'nin bu heyecanı oldukça anlaşılabilir. Ateşkesin birkaç ay daha uzatılması üzerine yapılacak görüşmeler için Osman Efendi'nin dönüşü beklenmeden Ahmed Vasıf Şumnu'dan hareket etmiştir. Osman Efendi'nin dönüşünün beklenilmemesi, Ruslarla uzun bir süre müzakere etmiş bir diplomat olan kendisinin konu hakkında fikirlerinin çok mühim bulunmadığı izlenimi yaratmaktadır. Bu durum da ordugâhta bulunanların barışın tesis edilememe sebeplerinden ziyade barışın sağlanmamış olmasıyla ilgilendiklerini gösterir niteliktedir. Ordu için temel mesele savaş durumunun nihai olarak sona ermesi ve barış şartlarına geçmek olmuştur.

Osman Efendi ve Ahmed Vasıf Rusçuk mevkiye yaklaşık üç saatlik mesafede karşılaşmışlardır. Daha önce Reis vekili İsmail Bey ile yazışmalarında barışın gerekliliğinden bahseden Osman Efendi, Fokşan'daki başarısız müzakere sürecinin ardından tavrını değiştirmiştir. Ordugâha döndüğünde etrafındakilere Rus askerlerinin salgın hastalıklardan kırıldığını, Osmanlı ordularının Tuna karşısına bir hücumuyla birlikte tüm Rus hattının yıkılacağını iddia ederek savaş

⁵²⁹ Ulyanitski, *Dardanell, Bosfor i Çernoje More*, s. CXXXII.

⁵³⁰ Solovyev, *İstoriya Rossii*, s. 833.

⁵³¹ Menchinger, *İlk Modern Osmanlı*, s. 23.

⁵³² Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774*, s. 544.

devam ettirmeye çalışmıştır.⁵³³ Başka birinin barışı sağlaması durumunda kendisinin gözden düşeceğini biliyor olmalıdır. Kendisine, Sadrazam'ın konuyla ilgili kaimesini veren Ahmed Vasıf'a Rumyantsev'in ateşkesi on gün bile uzatabilecek yetkide olmadığını söyleyerek onu vazgeçirmeye çalışmıştır. Ancak Osman Efendi'yi nasıl etkileyeceğini iyi bilen Ahmed Vasıf, "*El-hâletü hâzihi re'yinize tâyi' ve emr ü nehyinize tâbi'im, git dersiniz giderim gitme dersiniz gitmem*" diye cevap vermiştir.⁵³⁴ Ahmed Vasıf, Osman Efendi'ye yaklaşımıyla gerek bu iş için gerek gelecekteki diplomatik görevler için yetenekli olduğunu kanıtlamıştır. Ahmed Vasıf'ın cevabından memnun kalan Osman Efendi, onu Prusya ve Avusturya elçileri ile tanıştırmak görevini anlatmıştır. Ahmed Vasıf'ın gönderilmesini abes karşılayan Osman Efendi, elçilere Rumyantsev'in ateşkes için yetkisi olup olmadığını sormuştur. Soruya Avusturya cevap vermezken Prusya Elçisi, Osman Efendi'ye tepki göstererek neden Ahmed Vasıf'ın gitmesini engellemeye çalıştığını sormuştur. Bunun üzerine şaşırarak Osman Efendi, Ahmed Vasıf'a gitmesinin zaruri olduğunu bildirmiştir.⁵³⁵

Yaş'ta tahmini olarak Eylül-Ekim 1772'de Ahmed Vasıf'la görüşen Rus Feldmareşali Rumyantsev, Fokşan murahhaslarının kendi kibirlerinden ötürü barışın yapılamadığını ancak Sadrazam'la kendisinin bunun üstesinden geleceğini iletmiştir. Bir iki saatlik dinlenmenin ardından ateşkesin uzatılması için Obreskov, Rumyantsev ve Ahmed Vasıf Efendi tekrar bir araya gelmiştir. Birkaç saatlik müzakereden sonra Ahmed Vasıf Efendi, kırk günlük ateşkesi teklif eden Rumyantsev'e en az yedi-sekiz aylık bir süre önermiştir. Böylece ateşkes süresi olarak kırk gün üzerinden görüşme yapması için ordugâha dönmüştür. Ateşkesin uzatıldığı müjdesiyle dönen Ahmed Vasıf'a Muhsinzade sevincinden cebindeki altınları vermiş ayrıca kendisini amedî kalemine atamış ve kendisine Karahisar-ı Sahib kurbundaki Çay zeametinin gelirlerini vermiştir.⁵³⁶ Ateşkesle birlikte Rumyantsev, Fokşan'daki murahhasların inatçı davranışlarından haberi olmadığını ve iki devlet arasında barışın tesis edilebileceğine duyduğu inancını yazdığı mektubu da Ahmed Vasıf'la göndermiştir.⁵³⁷ Yaş'ta görüşülen ateşkesin tasdiki için Sadrazam bir meşveret toplantısı düzenlemiştir. Yeniçeri Ağası, yeniçerilerden bin beş yüz kadar askerin iki-üç gün içinde firar ettiğini bildirerek ateşkesin bir an önce tasdik edilmesini tavsiye etmiştir. Meşverete katılan diğerleri de Yeniçeri Ağasını destekleyerek bu kararı onaylamışlardır. Orada bulunan Osman Efendi'nin tepkisi

⁵³³ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 547. Ahmed Vasıf Efendi ise ateşkes için Yaş'a yaptığı yolculuk sırasında Rus askerlerinin saldırı için Tuna'yı geçtiklerini buna mukabil Osmanlı askerlerinin ise akın akın firar ettiklerini gördüğünü yazmaktadır. Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 546.

⁵³⁴ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 544.

⁵³⁵ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 545.

⁵³⁶ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 545-548. Ancak Muhsinzade'nin ölümüyle bu ödül Ahmed Vasıf'a verilmemiş Esma Sultan el koymuştur. Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 549.

⁵³⁷ Rumyantsev'in mektubunun tercümesinin yer aldığı belgenin tasnif metninde sehven Orlov'dan gönderildiği yazılmıştır. Belgenin muhtevasına bakıldığında Orlov'dan değil Rumyantsev'den gelen mektup olduğu anlaşılmaktadır. BOA. TS.MA.e. 857/59 (29 Z 1185/3 Nisan 1772).

ise dikkat çekici olmuştur. Ateşkesin yapılabileceğini ummadığını dile getiren⁵³⁸ Osman Efendi ayağa kalkmış; Yasinîzade ile konuşmadığından (muhtemelen ona hitaben) “*Allah seni her yerde rezil ve kepaze edecektir*” demiştir.⁵³⁹ Osman Efendi belli ki Fokşan’da Rus murahhasların ateşkesin uzatılması teklifine karşı çıkan Yasinîzade’ye gönderme yaparak düştüğü durumdan onu suçlu tutmuştur.

Şumnu ve Yaş arasındaki diplomasi trafiği devam ederken İstanbul’da Fransız ve İngiliz diplomasisinin gündemi Osmanlı-Rusya arasındaki barış müzakereleridir. Fokşan görüşmelerinin ardından Rumyantsev’den gelen ateşkes teklifi konusunda Fransız elçilik tercümanı tarafından verilen takirde barış konusunda Ruslara güvenilmesi gerektiği ayrıca barış yapılmasının Osmanlılara faydalı olacağı bildirilmiştir.⁵⁴⁰ Fransız diplomasisi St. Petersburg’da da aynı minval üzerine çalışmalara başlamıştır. İki ülke arasında Fransız ara buluculuğuyla barış yapılması için girişimlere başlamışlar hatta o sırada II. Katerina’nın davetiyle St. Petersburg’da bulunan Fransız ansiklopedi yazarı Diderot kullanılmaya çalışılmıştır.⁵⁴¹ 1768’de başlayan savaşın en önemli destekleyicilerinden olan Fransa’nın politika değişikliğine gitmesinin birden fazla sebebi vardır. İlk neden savaşın çıkmasına yol açan Lehistan’ın taksim antlaşmasının tamamlanması ve Prusya ile Avusturya’nın da buraya asker sokması dolayısıyla artık bu mesele için Rusya’nın oyalanmasına gerek kalınmamasıdır. İkincisi ise Osmanlı ordularının Ruslar karşısında beklenenin çok ötesinde yenilgiler alması⁵⁴² ve Rusya’nın çok fazla toprak kazanmasıdır. Bu kez de Osmanlı toprakları Rus tehdidi altına girmiştir. Dahası dış politikada daima birbirlerinin rakibi olan İngiltere ve Fransa’nın İstanbul elçilerinin bu mesele için beraber çalışıyor olmasıdır. 17 Ekim 1772’de İstanbul’da bulunan Rus casuslardan gelen bilgilere göre Ramazan hariç bu elçilerin tercümanları devamlı Babîâli’de bulunmaktadır.⁵⁴³

⁵³⁸ Yukarıda bahsi geçen Rumyantsev’in mektubunun tercümesinin olduğu takirde Osman Efendi’nin derkenarı bulunmaktadır. Osman Efendi ateşkesin üç ay süreyle yapıldığının ilan edilmesine karşın mektupta böyle bir ibare bulunmadığını yazmıştır. BOA. TS.MA.e. 857/59 (29 Z 1185/3 Nisan 1772). Osman Efendi Fokşan’daki başarısızlığını üzerine bu şekilde çabalamış olmalıdır. Bununla birlikte Osman Efendi ateşkesin üç aylığına uzatılmadığı konusunda haklıdır. Bükreş’te yapılan ateşkesin ruhsatname suretinde Ahmed Vasıf tarafından yapılan ateşkesin kırk günlük olduğu bilgisi vardır. BOA. HAT. 8/285 (21 Ş 1186/17 Kasım 1772).

⁵³⁹ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 548.

⁵⁴⁰ BOA. TS.MA.e. 791/73 (29 Z 1186/23 Mart 1773).

⁵⁴¹ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 186.

⁵⁴² Valeroissant’ın 10 Mayıs 1771 tarihli mektubunda Türk ordularının yetersizliğinden bahsetmiştir. Hurmuzaki, **Documente privitoare**, c. 1, s. 843.

⁵⁴³ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 187. Drujinina’nın bu iddiasının doğruluğuna bir diğer kanıt Fransız Elçisi St. Priest’in, İngiliz Elçi Murray’dan edindiği istihbaratlardır. Bu durum iki elçi arasında bir irtibat olduğunu göstermektedir. Hurmuzaki, **Documente privitoare**, c. 1, s. 870.

2.6.1. Bükreş'te Görüşmelerin Başlaması

Ateşkesin uzatılmasıyla birlikte artık taraflar ikinci adıma geçebilir ve barış görüşmeleri yeniden başlayabilirdi. Kış mevsiminin yaklaşmasının, Fokşan'daki çadır alanında müzakerelerin yapılmasını zorlaştıracığı düşünülerek tarafların müzakere için Bükreş'te toplanması kararlaştırılmıştır. Ardından Eylül-Ekim 1772'de yeni Osmanlı murahhasını tespit etmek için bir meşveret toplanmıştır. Sadrazam barışın reisülküttaplar tarafından imza edilmesi geleneğine atıfla Abdürrezzak Bahir Efendi'yi aday göstermiş ve meclislikilerin onayıyla kendisi ilk murahhas olmuştur. Baş muhasebeci Süleyman Penah Efendi ve Silahtar kâtibi Ataullah Bey maiyetlerine atanmıştır. Es-seyyid Hayri Efendi, sır kâtibi ve Ahmed Vasıf Efendi ise mükâleme kâtibi olarak heyete dâhil edilmiştir.⁵⁴⁴ Abdürrezzak Efendi yola çıkmadan önce III. Mustafa tarafından gönderilen hatta gayr-i resmî talimatlar bulunmaktadır. III. Mustafa, Kırım maddesinde daha önce Osman Efendi'ye gönderilen talimatlar üzerinden hareket edilmesini çünkü konunun ulema ve ricalle tartışıldığını ancak o kadarına müsaade edilebileceğini buyurmuştur. Ayrıca yeni murahhaslardan tazminat konusunda da savaşın sebebinin Ruslar olduğunu savunmalarını, gerekirse Osman Efendi'nin Fokşan müzakerelerinin mazbatalarını kullanmalarını istemiştir.⁵⁴⁵

Rus tarafında ise Obreskov tekrar murahhas olarak atanmıştır. Kendisine verilen yeni talimatnamede Kırım serbestisi durumunda seçilecek yeni hanın, sultan tarafından onaylanabileceği ancak bunun karşılığında Yenikale ve Kerç'in Rusya'ya verilmesi ve Rusya'nın bağımsızlığın garantörü olarak tanınması gerektiği bildirilmiştir.⁵⁴⁶ Ruslar verdikleri küçük taviz karşılığı Kırım'daki varlıklarını garanti edecek ayrıcalıklar talep etmişlerdir. Bükreş'teki bir başka yenilik ise Prusya ve Avusturya elçilerinin getirilmemesidir. Osman Efendi'nin elçiler hakkında bir işe yaramadıklarıyla ilgili takrirleri ve Rusların aracısız barış konusundaki duruşu etkili olmalıdır. Fokşan'ın aksine Bükreş'te unvan değişikliği talep eden Osmanlılar olmuştur. Sadrazam, Abdürrezzak Efendi'nin dışişleri bakanı makamında olduğunu bildirerek Obreskov'a da buna uygun bir rütbe verilmesini talep etmiştir. Ancak Obreskov bunun Osmanlılar karşısındaki konumlarını zayıflatacağını düşünerek kabul edilmemesi gerektiğini savunmuş ve durumdan haberdar değilmiş gibi davranmıştır.⁵⁴⁷ Osmanlıların bu konu üzerinde durmamasından, çok önem vermedikleri sonucu çıkarılabilir. Belki de Muhsinzade yalnızca Fokşan'daki Yasinîzade'nin rütbesi için çıkan krize nazire yapmak istemişti.

⁵⁴⁴ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774*, s. 551-552. Abdürrezzak Efendi'nin murahhas olarak atandığına dair bk. BOA. A. {DVNSNMH.d. 9/20, 20. 7-17 Ekim 1772 tarihinde Süleyman Penah Efendi'nin murahhas ataması için: BOA. A. {DVNSNMH.d. 9/21, 21; *İbretnüma-yı Devlet-i Cavid*, v. 100b-101a. . Es-Seyyid Mehmed Hayri Efendi'nin mükâleme kâtibi olarak atanması name-i hümayun defterine kaydolmuş ancak Ahmed Vasıf Efendi'nin mükâleme kâtipliği ile ilgili bir bahis yoktur. BOA. A. {DVNSNMH.d. 9/23, 21. 28 Eylül-7 Ekim 1772'de de Aleksandr oğlu Aleksandr'ın (İşkerletzade İşkerlet) mükâleme tercümanı olarak atanması BOA. A. {DVNSNMH.d. 9/24, 22.

⁵⁴⁵ BOA. TS. MA.e. 709/33 (29 Z 1186/23 Mart 1773).

⁵⁴⁶ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 188.

⁵⁴⁷ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 189-190.

Abdürrezzak Efendi 27 Ekim 1772’de (Rus kaynaklarına göre 26 Ekim civarındır)⁵⁴⁸ Rusçuk’a gelmiştir. Obreskov mükâleme mahallindeki konakların hazırlanması için kendisinden yavaş hareket etmesini rica etmiştir. Ancak bu isteğin asıl nedeni Obreskov’un, Kırım’da Şerbinin tarafından yürütülen görüşmelerin sonuçlanmasını beklemek istemesidir.⁵⁴⁹ İmzalanacak antlaşmayla birlikte Tatarların serbestiyyet istedikleri devletler arası kamuoyunda ve Babıâli karşısında ispatlanmış olacaktır. Böylece Obreskov görüşmeler sırasında Abdürrezzak Efendi’ye karşı önemli bir üstünlük sağlayacaktır. 7 Kasım’da (R. 6 Kasım) Abdürrezzak Efendi ve maiyeti Bükreş’e girmiştir. İlk birkaç gün teşrifat ve hediyeleşme ile geçmiştir. Osmanlı Elçisi, Obreskov’a at takımlarıyla birlikte bir at hediye ederken oğlu Ahmed Hamid de Obreskov’un maiyetinde yer alan Feldmareşal Rummyantsev’in oğluna donanmış bir at hediye etmiştir. Rus tarafı da karşılık olarak samur kürkleri hediye etmiştir. 9 Kasım’da da ilk görüşme gerçekleştirilmiştir.⁵⁵⁰ Mükâleme salonunda karşılıklı iki kanepenin ortasında kırmızı kumaş ve altın dantellerle süslü bir örtünün örtüldüğü masa bulunmaktadır. Taraflar bu salona girdikten sonra ruhsatnamelerini okumuş ve ilk gündem maddesine geçmiştir: Ateşkes süresinin uzatılması. Ateşkes süresi için Osmanlıların teklifi yukarıda da bahsedildiği üzere en az altı ay olmuştur. Obreskov ise Ahmed Vasıf’a verilen söz üzere hareket edileceğini yani kaybedilen zamana ek olarak üç ay daha eklenmesi yönünde görüş bildirmiştir.⁵⁵¹ Sonuç olarak barışın Nevruz’a (R. 20 Mart) dek uzatılmasına karar verilmiştir.⁵⁵² Bu görüşmede Fokşan’da olduğu gibi gereksiz teşrifatın kaldırılması da tekrar kabul edilmiştir. Birinci görüşme ateşkes ve teşrifat maddelerinin çözüme ulaştırılmasıyla kapanmıştır. Görüşmenin ertesi günü Şerbinin’den Obreskov’a gelen mektupta ise Tatarlarla yapılan müzakerelerde istenilen sonuca gelmek üzere oldukları bildirilmektedir.⁵⁵³ Görüşmelerin temelini oluşturacak olan Kırım maddesi için Ruslar hazırlıklarını sürdürmekteyken Osmanlıların konu hakkında yaptıkları bir hazırlık olup olmadığı mevcut verilerle birlikte saptanamamaktadır.

Ateşkesin uzatıldığı haberi Osmanlı ordusuna geldiğinde Sadrazam huzurunda Yeniçeri Ağası, Reisülküttap Vekili gibi önemli katılımcılarla birlikte ordunun nerede kışlayacağı üzerine bir meşveret toplanmıştır. Meşverette Selanik Mutasarrıfı İbrahim Paşa ve Ahmed Resmî, Edirne’yi

⁵⁴⁸ Osmanlı ve Rus kaynaklarında geçen tarih farklılıkları için Osmanlı kaynakları esas alınacak; parantez içinde “R.” kısaltmasıyla da Rus kaynaklarındaki tarihler verilecektir.

⁵⁴⁹ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 192.

⁵⁵⁰ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü’l Âsâr 1166-1188/1752-1774*, s. 553.

⁵⁵¹ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü’l Âsâr 1166-1188/1752-1774*, s. 553, Rus tarih yazımında Ahmed Vasıf ile yapılan ateşkesteki ve verilen sözden hiç bahsedilmez. Abdürrezzak’ın altı ay teklifine karşılık Obreskov’un iki veya üç aylık bir ateşkes yapılabileceğini söylediği kaydedilmiştir. Sebep olarak da Osmanlı askerinin kışın evlerine döndüğünü ama Rus askerlerinin kışlarında kaldıkları için barınma ve yeme masraflarının karşılanmaya devam edildiğini dolayısıyla iki üç aylık bir süre Ruslar için daha uygun olduğunu bildirmiştir. Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 192. Yukarıda Osman Efendi’nin üç ay ateşkes yapıldı söylemlerinin, Rummyantsev’in mektubunun çevirisinde bulunamaması gibi Ahmed Vasıf Efendi kendi tarihinde bu ateşkes meselesini manipüle etmiş olabilir.

⁵⁵² Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü’l Âsâr 1166-1188/1752-1774*, s. 553.

⁵⁵³ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 193.

önerirken, bazı devlet adamları ise İstanbul'a dönülmesini teklif etmiştir. Ancak sonunda Şumnu'da karar kılınmış ve barış görüşmeleri devam ederken Osmanlı ordusu da Şumnu'da kışlamaya devam etmiştir.⁵⁵⁴ Edirne ve İstanbul önerisiyle gelen devlet adamlarının ateşkesin süreklilik kazanacağına inandıkları düşünülebilir. Ancak tüm bu iyi niyetli barış fikirlerine rağmen Ruslara ve barışın nihayete erdirileceğine şüpheyle yaklaşılmış olacak ki ordunun savaş sahrasından ayrılmasında sakınca görülmuş ve ordunun Şumnu'da kalmasına karar verilmiştir.

İkinci görüşme Rus kaynaklarına göre 14 Kasım'da gerçekleştirilmiştir. Görüşmede Abdürrezzak Efendi, Sadrazam'dan gelen ateşkes onayını sunmuştur.⁵⁵⁵ Obreskov da Rusların barış için önerdiği üç temeli açıklamıştır: İki imparatorluk arasında düşmanlığa neden olan sebepler ortadan kaldırılmalı ve ebedi barış yapılmalı, savaşın Rusya'ya verdiği zararlar Osmanlılar tarafından tazmin edilmeli ve denizlerdeki ticaretten her iki ülke halkı da aktif bir şekilde yararlanmalıdır.⁵⁵⁶ İlk iki madde Fokşan'daki ikinci görüşmede verilenlerle aynıdır. Ancak üçüncü madde olan deniz ticareti yani serbest dolaşım (seyr-ü sefain) maddesi yeni eklenmiştir. Ruslar bu kez de Tatar maddesini açıkça belirtmemişler ve bunu birinci maddeye iki imparatorluk arasında düşmanlığa yol açan sebepler olarak gizlemişlerdir. Muhtemelen Obreskov görüşmelerin başında Osmanlıları tedirgin etmek istememiş olmalıdır. Bunu başarmış olacak ki Abdürrezzak Efendi birinci maddeyi atlayıp tazminat maddesine yoğunlaşarak ve Osmanlıların savaşın suçlusu olmadıklarını dolayısıyla da tazminat ödenmeyeceğini dile getirince; Obreskov Osmanlıların Kamanice ve Podolya'yı alabilmek için Lehistan meselesine dâhil olduğunu bu nedenle de tazminat ödemesi gerektiğini söylemiştir.⁵⁵⁷ İkinci görüşmenin tamamında tazminat maddesi üzerinde tartışılmıştır. Maddenin kabul edilmesi savaşın suçlusu olduğunun da kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu da savaş açılan tarafa istekleri için hak kazandırmaktadır. Bu maddenin kabulüyle Rusların tazminat olarak Tuna Prensliklerini ya da Kırım'ı istemesi durumunda Osmanlıların yapacak bir şeyleri de kalmayacaktır. Bu sebeple Abdürrezzak Efendi bu şarta hararetle karşı çıkmıştır.

Üçüncü görüşme Rusların ateşkes tasdiknamesini⁵⁵⁸ sunmasıyla başlamıştır. Ardından önceki mecliste verilen üç esas hakkında Abdürrezzak Efendi açıklama yapmıştır. Buna göre ikinci yani tazminat maddesinin kabul edilmesine imkân yoktur. İlk maddenin bölünerek açıklanması

⁵⁵⁴ Çalışkan, **Vekayi'nüvis Enveri**, s. 368.

⁵⁵⁵ 12 Kasım 1772 (16 Şaban 1186) tarihli suret kaydı: BOA. A. {DVNSNMH.d. 9/27, 23. 13 Şaban'da (9 Kasım) imza edildiği ve bu tarihten itibaren dört ay on üç gün sürecek ateşkesin Nevruz'da sona ereceğini bildiren kayıt sureti: BOA. HAT. 8/285 (21 Ş 1186/17 Kasım 1772).

⁵⁵⁶ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CXLIX. Obreskov, görüşmelerin tıkanmaması için Tatar bağımsızlığından başlanmaması hususunda talimat almıştır. Solovyev, **İstoriya Rossii**, s. 837.

⁵⁵⁷ Vasıf ikinci görüşmeyi anlatırken Kamanice ve Podolya'dan bahsetmez ve Abdürrezak'ın savaşın Rusların Lehistan'a girmesi nedeniyle başladığını söylediğinde Obreskov'un verecek cevabı olmadığı için sustuğunu yazmaktadır. Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 557. Ruslar ise konuyu uzatmak istemediği için başka maddeye geçtiğini yazmaktadır. Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 193.

⁵⁵⁸ 3 Kasım 1772 (miladi kayıt) tarihli suretin kaydı: BOA. A. {DVNSNMH.d. 9/28, 24.

gerekmektedir; üçüncü madde üzerinde tartışılabilir ve nispeten makul bir maddedir. Obreskov cevabına üçüncü maddeyle başlamış ve devletlere ticaretin gerektiğini zira ticaretten zenginleşen reayanın devletini de zenginleştireceğini anlatmıştır.⁵⁵⁹ Bu görüşmede ticaret maddesi üzerinde durulmuştur. Ancak Kırım'ı ilgilendiren ilk madde yani iki ülke arasında anlaşmazlığa sebep olan etkenlerin ortadan kaldırılması Osmanlılar tarafından ya anlaşılmamış ya da bu imaj verilmek istenmiştir. Dördüncü görüşme beş gün sonra toplanmıştır. Obreskov, Fokşan'da yapılanın aksine sunulan üç temel taraflarca kabul edilmeden diğer maddeleri müzakere etmeye başlamıştır. Bu toplantıda gündem Kafkasya olmuştur. Obreskov eski antlaşmaların tamamen feshedilmesini, Gürcistan'da Rusların ele geçirdiği kalelerin Gürcülere verilmesiyle buradan alınan esir vergisinin⁵⁶⁰ kaldırılmasını ve Rusların Belgrad Antlaşması'yla kaybettiği Küçük ve Büyük Kabardeylerde Rus nüfuzunun tekrar tanınmasını talep etmiştir.

Abdürrezzak Efendi ilk madde üzerine hiçbir itirazda bulunmamıştır. Gürcülerin köleleştirilmesi meselesini, bunun bir vergi olmadığını ve bu insanların akrabaları tarafından satıldıklarını söylemiş; ancak Obreskov kastettiğinin bu olmadığını konuyla ilgili daha önceki görüşmelerine atıfta bulunarak açıklamıştır. Devamında Elçi Kabardeyler hakkında da açıklama getirmiş buranın yerli halkının Rus kökenli olduğunu, yöneticilerin Müslüman olmasına karşın halkın çoğunluğunun Hristiyan olmasından ötürü buraların kontrolünün Ruslara verilmesi gerektiğini savunmuştur.⁵⁶¹ Dördüncü görüşmeden sonra Obreskov, Panin'e yazdığı mektubunda henüz en hassas meseleye girmediğini bildirmiştir.⁵⁶² Obreskov'un en hassas meseleden kastı Kırım olmalıdır. Zira başka bir kaynaktan ve aynı sıralarda yazıldığı tespit edilen mektupta yine en hassas konuya atıf yapılmakla birlikte bunun Kırım olduğu ve Şerbinin'den gelecek antlaşma haberlerinin beklendiği ancak antlaşmanın tamamlanması ve Tatarların bağımsızlık talep ettikleri bildirinin gelmesi hâlinde bile Osmanlıların Tatar maddesine karşı çıkacağını yazmıştır. Yine de gelecek konferansların birinde bu hassas konuya gireceğini çünkü sessizliğinin yanlış anlaşılabilceğini de iletmiştir.⁵⁶³ Obreskov, Fokşan görüşmelerinin verdiği tecrübeyle birlikte Kırım maddesini hemen gündeme getirmek istememiştir. Olasıdır ki barış maddelerinden birkaçını çözdükten ve belirli bir seviyeye getirdikten sonra Osmanlı tarafını ikna etmenin daha kolay olacağını düşünmüştür. Bununla birlikte yürüttüğü politikanın da hassas bir dengesi olduğunun farkındadır ve bu yüzden konuya girmek için çok da beklememesi gerekmektedir. Aksi takdirde bu durumun Osmanlıların, Rusların Kırım maddesinden vazgeçtiğini düşünmesine yol açabilme ihtimali de vardır.

⁵⁵⁹ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CXLIX.

⁵⁶⁰ Osmanlı'ya vergi olarak Gürcü kadın ve erkeklerin köleleştirilmesi uygulamasıdır. Bu uygulama Küçük Kaynarca Antlaşması'yla birlikte kalkmıştır.

⁵⁶¹ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CL-CLI. Kabardeylerle ilgili 1768-1774 savaşı öncesinde iki devlet arasında anlaşmazlıklara sebep olmuştur. Kırım Hanlığı'ndan gelen tahriratlarda Rusya'nın burada kale yaptığı ve general gönderdiği şikâyetleri yer almaktadır. BOA. A. {DVN.DVE 8/60.

⁵⁶² Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 195.

⁵⁶³ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CLII.

Barış konferansları sırasında Obreskov ve Fokşan'dan İstanbul'a dönen Zegelin yazışmaya devam etmiştir. Zegelin, Kasım'da gönderdiği mektubunda Babıâli'nin Tatar maddesi hakkındaki tutumuyla ilgili bilgi vermektedir. İsmail Bey ile yaptığı görüşmede Osmanlı padişahının aynı zamanda İslam âleminin halifesi olduğunu ve ikinci bir halife ihtimali nedeniyle başka bir egemen güç istemediğini üstelik ulemanın bu minvaldeki görüşlerinden ötürü Sultan'ın yapabileceği bir şeyin kalmadığını açıklamıştır. Elçi ayrıca İsveç Kralının, Fransızların verdikleri sübvansiyon sayesinde ülkesinde otorite kurmakta başarılı olduğunu, Babıâli'nin de Ruslara karşı direnmesi ve Fransa örneğinde olduğu gibi İsveç'e sübvansiyon ödemesi karşılığında İsveç'in Rusları oyalayacağına dair teminat verildiğini bildirmektedir. Kendisinin ise Çariçe'nin Tatar bağımsızlığından asla vazgeçmeyeceğini, Lehistan meselesinin tamamen çözüme ulaşmak üzere olduğunu dolayısıyla Rusların tüm dikkatini Türk savaşına verebileceğinden ötürü Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki en iyi vilayetlerini kaybedileceğini ve Fransızlardan ya da başka bir Avrupalı güçten yardım beklemenin yanlış olduğunu Osmanlılara anlattığını da iletmiştir.⁵⁶⁴ Bu sırada Thugut da Kaunitz'den kongrenin sonuçsuz kalmasına üzüldüğünü Babıâli'ye bildirmesi ve barışın bir an önce yapılmasının tavsiye edildiği bir mektup almıştır.⁵⁶⁵ Viyana'dan gelen bu mektup, yukarıda bahsi geçen barışı destekler gibi görünen ama aslında savaşın devamını arzu eden gizli diplomasinin bir çıktısı olabileceği gibi Lehistan bölünmesinin tamamlanmasıyla birlikte Avusturya'nın kazanımlarının eşitleneceği ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'nden daha fazla toprak almasının istenmemesi olarak da yorumlanabilir.

Konferanslar yalnız resmî ziyaretler ve barış maddeleri temelli görüşmelerden meydana gelmemiştir. Murahhaslar kendi aralarında dostane toplantılar da yapmıştır. Obreskov'un konutunda düzenlenen böyle bir toplantıda Ruslar ev sahibi olarak Türk zevkine göre bir gösteri düzenlemişlerdir. Bu jسته karşılık Abdürrezzak Efendi'nin yanında getirdiği müzisyenler dinleti icra etmiştir.⁵⁶⁶ Bu samimi buluşmanın ardından 23 Kasım'da beşinci konferans için taraflar müzakere konağında toplanmıştır. Oturum, bir önceki konferansta Obreskov'un iletlediği Kafkasya maddeleri için Abdürrezzak Efendi'nin yazılı cevabı sunmasıyla başlamıştır. Gürcistan meselesiyle ilgili Gürcü gençler ve çocuklar üzerinden alınan verginin/haracın kaldırılması kabul edilmiş ancak Gürcistan'da Rusların işgal ettiğı kalelerin (Bağdadi, Kutaisi ve Şorapan) Gürcülere değil Osmanlılara verilmesini teklif etmiştir.⁵⁶⁷ Kabardeyler konusunda da Abdürrezzak Efendi, Ruslara bağılı oldukları zamanlarda Tatarlarla sık sık sorun yaşadıkları için probleme neden olduklarını hatırlatmıştır. Belgrad'dan (1739) beri sakin kalmış olmaları antlaşmanın işe yaradığını göstermektedir. Obreskov buna karşı çıkarak Belgrad'dan sonra bu topluluğun Kuban Tatarlarıyla birleşerek Ruslara saldırdıklarını ve

⁵⁶⁴ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLI.

⁵⁶⁵ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLII.

⁵⁶⁶ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 198.

⁵⁶⁷ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774*, s. 557; Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 197.

konuyla ilgili daha önce Babiâli'ye başvurmasına rağmen sonuç alamadığını söylemiştir. Madde üzerinde bir uzlaşma sağlanamadığı için bunun sonraya bırakılmasına karar verilmiştir.

Beşinci konferans sırasında bazı yeni maddeler de gündeme getirilmiştir. Maddelerden ilki Azak'ın Rus Devleti'ne ait olduğunun kabul edilmesidir. Abdürrezzak Efendi bu maddeyi makul bularak Rusya'nın 1768 savaşı öncesi sınırlarına geri çekilmesi yani Bender, Hotin, Kili, Akkerman, İbrail, Bucak ve İsmail şehirleri başta olmak üzere bunların iadesi durumunda kabul edileceğini ima etmiştir. Ardından sunulan madde Babiâli'nin Kırım Yarımadası ve dışında yaşayan tüm Tatarların serbestiyyetini tanınması üzerinedir. Abdürrezzak Efendi'nin Kırım maddesi hakkındaki cevabı görüşmelerin başında kendisine verilen talimatlara uygun görünmektedir. Obreskov'a verdiği cevapta Tatarların harici işlerde bağımsız ancak dâhilî konularda Babiâli'nin gözetimi altında olması gerektiğini söylemiştir. Han seçimlerini örnek vererek Cengiz sülalesinden birinin han seçilmesinin ardından önde gelen Tatarlardan birinin mühür ve imzalarıyla İstanbul'a arz-ı mahzar göndermesini teklif etmiştir. Kadılar Osmanlı tarafından atanmalı ve hutbelerde sultanın adı okutulmaya devam edilmelidir. Ayrıca burada sükûnetin ve bahsi geçen ticaretin sağlanması için kaleler de Babiâli'de kalmalıdır. Obreskov'un buna cevabı Kırım'ın önceki statüsünde değişenin ne olduğunu sorgulamaya ve tartışmaya açmaya yöneliktir.⁵⁶⁸ Obreskov bu konuda pek de haksız değildir. Nitekim birinci bölümde özetlendiği üzere Kırım, Osmanlı Devleti'nde diğer metbu grupların aksine oldukça geniş haklara sahiptir. Dolayısıyla değişen yalnızca Tatarların, hanlarını kendilerinin seçebilmesidir. Babiâli'nin talep etmesi hâlinde Tatarların asker göndermesi meselesi ise hiç gündeme getirilmemiştir.

Obreskov'un Kırım hakkında ortaya attığı başka bir argüman ise kılıç hakkı meselesidir. Kırım'ın Rus askerleri tarafından fethedildiğini söyleyerek buranın Rusya'nın kılıç hakkı olmasına rağmen bu haktan vazgeçtiklerini ve Kırım'ın serbestiyyetini tanıdıklarını bildirmiştir. Ardından Osmanlı Devleti'nin Kırım'ı hiçbir zaman fethetmediği, bu nedenle de burada kılıç hakkı olmadığını eklemiştir. II. Mehmed'in Cenevizlilerden Kefe'yi aldığını diğer şehirlerin ise kendi istekleriyle Osmanlı'ya katıldıklarını Osmanlı kaynaklarından okuduğunu aktarmıştır. Abdürrezzak ise verdiği cevapta Tatarların yüz yıllardır Osmanlı tebaası olduğunu ve bunun da kılıç hakkından daha fazla önem arz ettiğini söyleyerek Babiâli izin verdiği için Tatarların buraya yerleştiğini öne sürmüştür. Ancak Obreskov, Tatarların, Osmanlılardan çok daha önce buraya yerleştiklerini söyleyerek Mengli Giray'ın II. Mehmed döneminde Osmanlı tabiiyetini kabul etmesiyle ilgili kölelik söylentisini anlatmış, ancak burada II. Mehmed yerine sehven olsa gerek II. Selim demiştir. Abdürrezzak Efendi ise Fokşan görüşmelerine atıfta bulunarak Osman Efendi'nin Kırım maddesi için elinden bir şey gelmediği gibi kendisinin de yapacak bir şeyi olmadığını iletmiştir. Bunun üzerine de Obreskov, şimdilik Kırım maddesini geçmeye karar vermiştir.⁵⁶⁹ Obreskov'un açmaktan çekindiği Kırım

⁵⁶⁸ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLVI-CLVII.

⁵⁶⁹ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLVIII-CLXI.

maddesine Abdürrezzak Efendi'nin cevabı, konunun açılacağını bildiklerinden olsa gerek hazırlıklı olduklarına işaret eder. Ancak Obreskov'un da en az Abdürrezzak Efendi kadar konuya çalıştığı ortadadır. Osmanlı tarihlerini okuyan Rus Elçi Kırım'ın Osmanlı Devleti'ne nasıl dâhil olduğunu okumuş ve bunlar üzerinden savlar dahi üretmiştir.

Beşinci konferansta Kırım maddesiyle bağlantılı olarak ticaret için Karadeniz'in serbest dolaşıma açılması gündeme getirilmiştir.⁵⁷⁰ İstanbul'dan Tatar ve Karadeniz maddeleri için gelen bir öneride Tatarların serbest olmasının ancak Kırım ve Kuban'daki kalelerin Osmanlı Devleti'nde kalmasıyla kabul edilebileceği ve buna karşılık da Rusların ticaret gemilerine Karadeniz'de serbest dolaşım hakkı verileceği yer almaktadır. Ancak bu hak oldukça kısıtlı olacaktır. Gemiler top ve tüfekten tamamen arınmış olacak, gemilerin Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e geçişine izin verilmeyecek ve gemiler Karadeniz'de şiddetli rüzgâr gibi mücbir sebepler olmadıkça Anadolu yakasındaki limanlara giremeyecektir.⁵⁷¹ Karadeniz ticareti hakkındaki cevabı ise daha önce Osman Efendi'nin verdiği cevapla tamamen aynıdır. Bu sırada serbest dolaşım maddesi İstanbul'a da bildirilmiş, III. Mustafa konunun daha iyi tartışılabilmesi için Rus gemilerinin Akdeniz'i kullanırken İstanbul Boğazından mı geçecekleri yoksa Baltık üzerinden mi geleceklerinin sorulmasını istemiştir.⁵⁷² İstanbul'da konunun detaylı tartışılması Karadeniz'in Ruslara açılması noktasında Osmanlıların yumuşadığını göstermektedir. İstanbul Antlaşması'nda (1700) sultanın haremine benzetilip ve başka devletlerin bu surlarda gemilerini yüzdürmesi imkânsız görülürken, Ruslar yaklaşık bir asırda Karadeniz'de serbest dolaşım yapacak kadar güçlenmişlerdir.

Karadeniz maddesi hakkındaki Osmanlı önerileri sekizinci konferansta bir kez daha tartışılmıştır. Abdürrezzak Efendi, Fokşan'daki tartışmalara atıfla Rusların Karadeniz konusunda taleplerini her geçen gün arttırdığından şikâyet etmiştir. Başta yalnız ticari amaçla Karadeniz'de serbest dolaşım istemelerine karşılık artık İstanbul ve Gelibolu boğazlarından geçiş de talep etmeleri Osmanlıları rahatsız etmektedir. Obreskov ise Karadeniz'de Ruslara verilen hakların oldukça kısıtlı olmasından yakınarak Osmanlı murahhaslarının madde hakkında kendisini anlamadıkları için açıklamak istediğini söylemiştir.⁵⁷³ Dolayısıyla bunlar yeni talepler değil en başından beri Rusların Osmanlılardan almak istedikleri tavizlerdir. 21 Aralık'ta on üçüncü konferansta Karadeniz maddesi bir kez daha tartışılmıştır. Osmanlı heyeti Karadeniz'de serbest dolaşım maddesinin taslağında bazı değişiklikler yapmıştır. Abdürrezzak Efendi, Rusya'nın Karadeniz'de yüzdüreceği gemilerin Akdeniz'den geçmesine ya da Karadeniz ve Akdeniz'de bulunan farklı gemilerin İstanbul'da mallarını birbirlerine aktarmasına Babiâli'nin izin verdiğini belirtmiştir. Elbette bu gemilerin silahsız ticaret gemileri olması gerektiğini de eklemiştir. Obreskov'un cevabı ise Baltık Denizi ile Akdeniz

⁵⁷⁰ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLIV-CLV.

⁵⁷¹ BOA. TS.MA.e. 851/18 (29 Z 1186/23 Mart 1773).

⁵⁷² BOA. TS.MA.e. 789/2, 31 (29 Z 1187/13 Mart 1774).

⁵⁷³ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLXXII-CLXXIII.

arasındaki mesafenin uzunluğundan ötürü yapılan teklifin hayli uygunsuz olduğu ve Akdeniz’de hayli küçük bir ticareti olan Danimarka’nın bile savaş gemilerinin İstanbul’a gelebilirken büyük bir ticaretin parçası olan Rus gemilerinin korunmasız bırakılmasının kabul edilebilir değildir şeklindedir.⁵⁷⁴ Babıâli’nin serbest dolaşım meselesini Tatar maddesinde pazarlık aracı olarak kullandığı göz önüne alındığında gidişata göre karşı tarafı ikna edebilmek için bazı revizyonlara gitmesi normaldir.

Görüşmeler devam ederken Obreskov ile Panin arasında Kırım ile ilgili yazışmalar da sürmektedir. Panin’den gelen 10 Kasım tarihli mektubun son maddesinde Tatar bağımsızlığı olmadan barış olamayacağı yazılmıştır. Obreskov’un verdiği cevapta Kırım’da Şerbinin, bitirmek üzere olduğu barışı beklediğini, Yenikale ve Kerç maddelerinden ise bu noktada bahsetmeyeceğini bildirmiştir. 20 Aralık tarihli mektubunda da görüşmelere ara verilmeden devam edilmesini tavsiye etmektedir. Şerbinin 19 ve 21 Kasım’da Kırım’da Tatarların bir bağımsızlık bildirisi yayınladıklarını ve 12 Kasım 1772’de Karasu şehrinde Kırım ile Rusya arasında dostluk ve barış antlaşmasının da imzalandığını bildiren bir mektubu Obreskov’a yollamıştır. Böylece Tatar bağımsızlığının Rusya himayesi altına alındığını ve Çariçenin bağımsızlık için garanti verdiğini ve bunun yerine getirilmesi için de Yenikale ve Kerç limanını istediğini Osmanlı delegelerine iletmiştir. Ayrıca bu mektuba bahsi geçen Tatar beyannamesi ve Karasubazar Antlaşması’nın bir taslağı da iliştilmiştir. Karasubazar Antlaşması’nda seçilen hanın Ruslara bildirileceği taahhüt edildiğinden, Osmanlıların da aynı haktan faydalanabileceği Obreskov’a yazılmıştır. Bununla birlikte hilat göndermek gibi bağımsızlığı zedeleyici eski geleneklerden vazgeçilmesi gerektiğini ve Yenikale ile Kerç karşılığında Baserabya’nın feda edilebileceğini de Obreskov’a yazmaktadır.⁵⁷⁵

Sultan III. Mustafa ile Sadrazam arasında da mektuplaşmalar yapılmaktadır. Kalelerin, Eflak, Boğdan, Bucak ile işgal edilen kara ve denizdeki tüm arazinin Osmanlı Devleti’nde kalması koşuluyla ticaret için bir liman verilebileceği gibi tüm bu araziler için tazminat ödenebileceği de Sultan tarafından buyrulmuştur.⁵⁷⁶ Hatta kadıların da Osmanlı tarafından atanmasının kabul edilmesi koşuluyla “*üç bin beş bin kise*” daha eklemeyi kabul edeceğini yazmıştır. Sultan Abdürrezzak’a devletin iyiliği için Obreskov’la bunun pazarlığını yapmasında bir zarar olmadığının bildirilmesini istemiştir.⁵⁷⁷ Osman Efendi’ye de bildirildiği üzere Abdürrezzak Efendi’ye de 50.000 keseye kadar tazminat önerebileceği bildirilmiştir. Ancak karşılığında Sultan’ın talepleri şu şekildedir: “*Murahhas-ı mumaileyh Abdürrezzak Efendi mukteza-yı rüşd ve dirâyeti üzere Tatar serbestiyyetine dahi mâni idüb Kırım ve cümle memalik-i İslâmiye’yi redd eylemek şartıyla 50.000 kese akçaya iblağ*

⁵⁷⁴ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CXCVI- CXCVII; Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 212-213. Karadeniz meselesi için ayrıca bk. Kemal Beydilli, “Karadeniz’in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve ‘Mîrî Ticâret’ Teşebbüsü”, **Belleten**, 55(214), 1991, s. 687-756.

⁵⁷⁵ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CLXI-CLXIV.

⁵⁷⁶ BOA. TS.MA.e. 806/30 (29 Z 1188/2 Mart 1775).

⁵⁷⁷ BOA. TS.MA.e. 709/38 (08 ZA 1187/21 Ocak 1774).

ider ise tedarikinde çekilecek suûbet ve meşakkate değer...”⁵⁷⁸ Ruslar Kırım serbestiyeti olmadan barışın tamamlanmasına karşıyken Osmanlılar da bunun önlenmesi durumunda tazminat ödemeye dahi razıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere gerek Fokşan gerek Bükreş ve en son Küçük Kaynarca’da iki heyet arasındaki en önemli gündem konusu Kırım olmuştur.

30 Kasım’da yedinci görüşme için toplanan tarafların gündem konusu yine Tatar maddesidir. Bu kez konuyu açan Abdürrezzak Efendi olmuştur. Rusya’nın Kırım’ın bağımsızlığını isterken yarımadanın kilidi konumunda bulunan kale ve limanlara sahip olmak istemesinin Osmanlı Devleti’nin güvenliğini tehlikeye attığını bildirmektedir. Bizzat Sultan III. Mustafa kaleme aldığı hattında gelişmelere stratejik açıdan yaklaşarak gelecek tehlikelere atıfla “*ahali-yi İstanbul’a ve saire nice emniyet*” sağlanmasını gündeme getirmiş ve bu konuda uyarılarını aktarmıştır. Bu bakış açısı Rusların, uzun dönemli hedeflerine yönelik gerçek bir değerlendirmenin İstanbul’da mevcut olduğunu göstermesi bakımından kayda değerdir. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti antlaşma maddelerinde Ruslar lehine gösterdiği kabulleri gelecek tehlikeleri göze almak pahasına gerçekleştirmek zorunda kalmıştır.⁵⁷⁹ Ayrıca Babıâli’nin Tatar bağımsızlığını kabul etmesi durumunda hiçbir sorun çıkmayacağını garantisini de Obreskov’a sormuştur. Elçi, arkasında Babıâli’nin gücü olmayan Tatarların, Ruslardan çekineceği dolayısıyla akın düzenleyemeyeceği şeklinde bir savunma yapmıştır. Obreskov’a göre Tatarların akınları ve saldırıları olmazsa Osmanlılar ile Ruslar arasında herhangi bir sorun çıkmazdı. Böylece Tatarlar küstahlık ve hırsızlıktan (*хищений и нахальствъ*) vazgeçeceklerdir. Obreskov Tatarlarla ilgili iki devlet arasında yaşanan sorunlardan örnekler vererek tezini kabul ettirmeye çalışmıştır. Savaşın iki yıl önce Obreskov Yediçkul Tatarlarının, Zaporog Kazaklarının topraklarına girerek 11.000 yük arabası malzeme çaldığında Babıâli’ye başvurduğunu ancak sonuç alamadığını hatırlatmıştır.⁵⁸⁰

Yedinci görüşmede tartışılan Tatar maddesinden bir sonuç alınamamakla birlikte kale ve liman meselesi de iki taraf arasında tartışmalara dâhil edilmiştir. Bu görüşmede daha önce Rusya’nın Avusturya’nın tepkisinden çekincesinden ötürü pek gündeme sokulmak istenmeyen Tuna prenslikleri meselesi konuşulmuştur. Prensliklerin bağımsız olarak tanınması durumunda talep edilen kırk milyonluk tazminatın otuz milyonundan feragat edilebileceği ya da buraların otuz yıllığına

⁵⁷⁸ BOA. TS.MA.e. 709/35 (29 Z 1186/23 Mart 1773). Ahmed Resmî’nin tazminat ve Kırım bağımsızlığı hususundaki görüşleri şu şekildedir: “... Elli bin kîse akçe dilde kolaydır ama edâsı asân değildir. Tatar başlu başına olmağla [bağımsız olmasının] devlet-i âliyye’ye Rusyalu’nun şimdiki saltanattan [şimdiki Rus saltanatından] büyük ne zararı olmak ihtimali vardı? Mürûr zamânla [bir süre sonra] yine evvelki surete girmek de [eski duruma dönmek] mümkündür. Hemân şu kapu kapansın, bundan büyük nazar olmaz, didiler, söz de budur. Fî-mâba’d on sene dahi ceng itsek bundan eslah olmayacağı...” Aksan, *Savaşta ve Barışta*, s. 161.

⁵⁷⁹ III. Mustafa hattında “*Mukaddema Karadeniz ticaretine ve Tayganın imaretine rıza ve ruhsat verildiği zaman ve kefalet olmamak ve Yeni kal’a ve Taman redd ve teslim olunmak için idiği mukareren tahrir tahrir olunmuş idi hile ile birer birer Abdürrezzak Efendi’ye ikrar ittirdiler şimdi zaman ve kefalet dahi ikrar olub zikr olunan kal’alara ısrar ideceği bedihidir bu takdirce ahali-yi İstanbul’a ve saire nice emniyet mümkün olur...*” diyerek İstanbul’un güvenliğini tehlikeye atacağından kaleler konusunda dikkat etmelerini tembih etmiştir. BOA. TS.MA.e. 789/2, 45 (29 Z 1187/13 Mart 1774).

⁵⁸⁰ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLXVII.

Ruslara bırakılması karşılığında tazminattan tamamen vazgeçilebileceği Osmanlılara teklif edilmiştir.⁵⁸¹ Obreskov'un Tuna maddesini gündeme taşıması, bunun Kırım'a karşılık koz olarak kullanılabileceği ihtimalini akıllara getirmektedir. Babıâli'den talep ettikleri maddeleri kabul ettirmek için zaten geri adım atacakları Tuna maddesini, bir taviz gibi göstermek istemiş olmalıdırlar. Nitekim burada kazanacakları iltimasların Rusya'yı Avusturya ile karşı karşıya getireceğinin bilincindedirler.

3 Aralık'ta toplanan sekizinci konferansta taraflar arasındaki tansiyonun arttığı gözlemlenmektedir. Kaybedilen yerlere karşılık tazminat teklifi yapılmasını içeren talimatname Abdürrezzak Efendi tarafından bu görüşmede Obreskov'a sunulmuştur. Obreskov'un cevabı sert olmuştur: "*Rusya'nın sandığımız kadar paraya ihtiyacı yok!*"⁵⁸² Ardından konu tekrar iki devletin güvenliği için tek çözümün Kırım'ın bağımsız olması gerektiğine getirilmiştir. Abdürrezzak Efendi, Fokşan'da Osman Efendi'nin açıkladığı bağımsızlık formülü dışında bir ekleme yapılamayacağını söyleyince Obreskov, otokratları başka bir devlet tarafından atanan hanlığın tam manasıyla özgür olamayacağından bahisle öneriyi bir kez daha reddetmiştir. 21 Kasım'da bir ulakla kendisine ulaştırılan Karasubazar Antlaşması'nın suretiyle beraber gelen Kırım Tatarlarının bağımsızlık beyannamesini Osmanlı yetkililerine sunmuştur. Osmanlılar önce belgenin sahte olduğu üzerinde durmuş ancak buradan sonuç alınamayınca da bu kez Babıâli'ye gönderilen aksi yöndeki talepleri ihtiva eden dokümanlardan bahsederek bu belgeler üzerinden karara varılamayacağını bildirmiştir.⁵⁸³ İlâveten görüşmelerin devamında da silah altındaki bir topluluğun hazırlamış olduğu bu beyannamenin ne ölçüde sağlıklı olacağı noktasında Osmanlıların haklı şüpheleri bulunmaktadır.⁵⁸⁴ Osmanlılar, Tatarların bağımsızlık beyannamesini ve Karasubazar Antlaşması'nı Rus diplomasisinin atfettiği kadar önemli bulmamıştır. Abdürrezzak bu konuda pek de haksız değildir. Ruslarla müzakere hâlinde olan Tatarlar olduğu gibi Osmanlılara giden ve onlardan yardım isteyen Tatarlar da bulunmaktadır. Yukarıda bahsi geçen Kutbettin Efendi örneğinde olduğu gibi İstanbul'da bir Tatar diasporası oluşmaya başlamıştır. Ancak Obreskov, Panin'e yazdığı 23 Kasım tarihli mektubunda Abdürrezzak Efendi'yi ikna ettiğini düşünmüştür. Elçi'ye bunu düşündüren ise vermiş olduğu belgenin Osmanlı temsilcisi tarafından alınıp koynuna konmasıdır.⁵⁸⁵

Tatar serbestiyeti üzerinden müzakereler devam ederken konu tekrar İslam topraklarında iki yönetici olamayacağı meselesine gelmiştir. Bu durumda biri diğerini yok etmek zorunda kalacaktır. Abdürrezzak Efendi, Osman Efendi'nin Fokşan'daki önerisi üzerine hanların sultan tarafından onanması ve Cuma hutbelerinde de sultanın adına yer verilmesinin bu müşkülü çözeceğini de

⁵⁸¹ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 202.

⁵⁸² Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLXVIII.

⁵⁸³ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLXVIII-CLXIX.

⁵⁸⁴ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLXXI.

⁵⁸⁵ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLXVII.

eklemiştir. Obreskov ise bir kez daha bu hâliyle Kırım'ın eski statüsünün değişmeyeceğini vurgulamıştır. Hanların artık seçimle Kırım tahtına geçeceği cevabına Elçi, sultanın onayına bağlı olan bir seçimin işlevinin şüpheli olacağından hareketle karşı çıkmıştır. Bu konuda bir anlaşmaya varılamadığından konu bir kez daha yazılı tekliflerin alınması için sonraya ertelenmiştir.⁵⁸⁶ Sekizinci müzakerede ilk kez gündeme getirilen diğer konu ise Özi Kalesi ve etrafındaki arazinin Rusya'ya verilmesidir. Abdürrezzak Efendi'nin Rusların buraları niçin istediğini sorduğunda aldığı cevap, iki ülke arasında güvenliğin sağlanması olmuştur. Ancak Osmanlı tarafı tüm bu Kırım ve çevresi hakkındaki maddelerde Rusların gizli bir amaç taşıdığını düşünmektedir. Obreskov ise gizli amaca atıfla Rusya'nın istese zaten Kırım'ı ilhak edebileceğini ima etmiştir. Rusların Kırım'ı ele geçirdiğinde mevcut hanın ve Osmanlı askerlerinin kaçtığını, istenildiği takdirde yarımada'nın tamamen ele geçirilebileceğini ama Çariçe'nin Tatarlara merhamet gösterdiğini bildirmiştir.⁵⁸⁷

Rusların Kırım'ı ele geçirmesinin Avrupalı güçleri rahatsız edeceği ortada olmakla birlikte siyasi konjonktür bunun için oldukça uygundur. Keza İngiltere ile Fransa Amerika'da başlayan ve bağımsızlığa uzanan hareketler nedeniyle karşı karşıya gelmek üzeredir. Prusya ve Avusturya'nın ise Lehistan'ın birinci taksimiyle birlikte elde ettikleri kazançtan dolayı Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki savaşta meyilleri Rusya'ya dönmüştür. Ayrıca Avusturya'nın ilgisi savaşın en başından beri Tuna voyvodalıklarındadır.⁵⁸⁸ Dolayısıyla Kırım'da meydana gelebilecek gelişmeler Lehistan'dan aldıkları payla birlikte ikincil önemdedir. Rusya'nın voyvodalıkları ilhak gibi bir düşüncesinin olmayışı, Viyana Sarayı'nın geri adım atmasını sağlamıştır. Durum bu hâlde iken Ruslar, Kırım'ı neden işgal etmemiştir? Yukarıda savaşın başından beri Rus Konseyi'nin Kırım'ı işgal etmek istediği yazılmıştı. Ancak burada gerçekten Çariçe'nin etkili olduğu görülmektedir. Döneminin Avrupası'nda aydınlanmış hükümdar portresi çizen II. Katerina⁵⁸⁹ bir devleti ilhak etmekten ziyade oraya kendince özgürlük vermek istemiş olabilir. Ancak Rusya'nın aynı dönemde Orta Asya üzerindeki yayılmacı politikasıyla bu durumun çeliştiği de atlanmamalıdır. Kırım'ın işgali sırasında askerî olarak zor durumda olmasına rağmen tepkisinden korkulan bir Osmanlı Devleti de olmalıdır. Son olarak II. Katerina'nın genç Kalgay Şahin Giray'dan da etkilendiği ve onun hanlığı için hayli çaba sarf ettiği de gözden kaçırılmamalıdır. Tüm bu birbirinden farklı gelişmeler Rusya'nın Kırım'ı doğrudan işgal etmemesi için ortaya konan sebeplerdir.

⁵⁸⁶ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoje More**, s. CLXX.

⁵⁸⁷ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoje More**, s. CLXX-CLXXI

⁵⁸⁸ Avusturya'yla ilgili bir başka iddiaysa Fransa Elçisi Saint Priest tarafından ortaya atılmıştır. St. Priest'ten d'Aigullion'a gönderildiği 14 Mart 1773 tarihli mektuba göre Viyana sarayının gizli planı Babiâli'nin Rusya'ya vereceği ultimatonda on iki milyona kadar tazminat teklif etmesini sağlamak; sonrasında ise Osmanlılar bu meblağı ödeyemeyince Eflak'ı onlardan satın almaktı. Ancak Thugut bu planla ilgili adım atmaya cesaret edememiştir. Hurmuzaki, **Documente privitoare**, c. 1, s. 875-876.

⁵⁸⁹ II. Katerina'nın kendi ülkesinde yapmak istediği aydınlanma reformları için bk. Isabel De Madariaga, **Russia in the Age of Catherine the Great**, Yale University Press, New Haven, 1981.

2.6.2. Bükreş Görüşmelerinde Yenikale ve Kerç Tartışmaları

7 Aralık'ta toplanan dokuzuncu konferans, görüşmelerin gerçek anlamda başladığı toplantı olmuştur. Hem Kırım serbestiyeti maddesi derinlemesine tartışılmaya başlanmış hem de sonraki görüşmelerdeki gündem maddeleri burada ortaya atılmıştır. Osmanlı delegeleri, Obreskov'dan Tatar bağımsızlığı ile ilgili daha geniş bir açıklama yapmasını istemiştir. Rusların Tatar bağımsızlığıyla ilgili en büyük endişesi hanların Osmanlı sultanları tarafından onaylanması şartıdır. Bu şartla birlikte bazı sorunların ortaya çıkması muhtemeldir. İlk olarak Tatarlar, seçtikleri handan memnun kalmamaları durumunda Osmanlı sultanlarına başvurabilirler; ikincisi Babiâli seçilen hanı değiştirebilir ve son olarak Babiâli seçim öncesi Tatarları etkileyerek seçime müdahale edebilir. Obreskov'un savlarına karşılık Abdürrezzak Efendi de kendi argümanlarını sıralamıştır: Babiâli'nin Tatarların yönetimle ilgili hiçbir şikâyetini kabul etmeyeceğine, seçilecek hanı sorgusuz sualsiz onaylayacağına ve han onayından başka Tatarlar tarafından gelecek tüm teklifleri reddedeceğine dair söz vermektedir. Bu tartışma üzerine Obreskov maddeye yeni bir boyut daha kazandırmıştır: Rusların Tatar bağımsızlığının garantörü olması ve buna bağlı olarak Yenikale ve Kerç'i elinde tutmak istemesi.⁵⁹⁰ Osmanlı kaynaklarında “*zaman ve kefalet*” olarak geçen bu istek İstanbul'a bildirildiğinde III. Mustafa karşılıklı kefaletin kabul edilmesi durumunda Yenikale, Kerç ve Taygan'ın Osmanlı Devleti'ne bırakılması gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca kefalet konusunda Ruslar için “*hem davacı hem kefil olmak nice olur*” diyerek aslında Rus kefaletine pek sıcak bakmadığını da belli etmiştir.⁵⁹¹

III. Mustafa'nın kefalet maddesi hakkındaki başka bir hattı da dikkate değerdir. Kefalet için başka bir devletin önerilmesi talimatını vermiştir. Ancak gelen cevapta barışta aracı devlet istemeyen Rusya'nın başka bir devletin kefaletini kabul etmeyeceği ifade edilmesine rağmen; Sultan bir kere de olsa bunun teklif edilmesini istemiştir. III. Mustafa'nın kefalet için adayı ise İngiltere'dir. Hatta İngiliz Elçisi'ne durumun iletildiğini ve Elçi'nin devletinin bu teklifi kabul edeceğini bildirdiğini dile getirmiştir. Böylece hem Rusya'nın hem de Osmanlı Devleti'nin güvende olacağını düşünmektedir. Durumun Abdürrezzak Efendi'ye bildirilmesini ancak gizli tutulmasını da yazmıştır.⁵⁹² İngiltere'nin iki devlet arasında aracılık için de savaşın ilk yıllarında gündeme gelmiş olması dikkate değerdir. 26 Haziran 1769 tarihli belgeye göre orduda bulunan İngiltere tercümanı, elçilerinin tavassut için orduya gelmesi gerektiğine dair bir tahrir vermiş fakat ordu erkânından gerekli ilgiyi görememiştir.⁵⁹³ III.

⁵⁹⁰ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLXXIV.

⁵⁹¹ BOA. TS.MA.e. 789/2, 45 (29 Z 1187/13 Mart 1774).

⁵⁹² BOA. TS.MA.e. 789/2, 46 (29 Z 1187/13 Mart 1774). Fatih Yeşil çalışmasında Uzunçarşılı'ya atıfla İngiltere tavassutunun Fokşan ve Bükreş görüşmeleri öncesinde gündeme alınmadığını yazmaktadır. Ancak bu belgeden ve yukarıda konuyla ilgili kullanılan belgelerden Çeşme'ye rağmen İngiltere tavassutu düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Yeşil (hz), *Bir Osmanlı Gözüyle*, s. XLI. İngiltere'nin tavassut için Osmanlı'ya müracaat ettiği olmuştur. BOA. TS.MA.e. 715/21 (08 Z 1187/21 Ocak 1774).

⁵⁹³ BOA. TS.MA.e. 516/60 (21 S 1183/26 Haziran 1769).

Mustafa'nın Fokşan'daki tavassut için Çeşme'deki yenilginin müsebbibi olarak görülen İngilizleri barışa dâhil etmeye çalışması ilginçtir. Akıllara neden İngiltere sorusunu getirir. İttifak antlaşmasının Viyana tarafından onaylanmaması, Fokşan'daki hayal kırıklıkları ve en önemlisi de güvenlerini kaybetmelerinden ötürü Avusturya ve Prusya'yı gündeme getirmemiş olabilir. 1768'de savaşın çıkmasında önemli rol oynayan Fransa da bu özelliği ile dışarıda kalmış olmalıdır. Bir ihtimal de Sultan'ın Rusya'yı dengeleyecek gücün ancak İngilizlerde bulunabileceğini düşünmesidir. Bununla birlikte, İngilizlerin kefaleti meselesi görüşmelerde teklif edilmemiş gibi görünmektedir. Zira görüşme kayıtlarında rastlanılmamıştır.

Dokuzuncu görüşmenin devamında Osmanlılar, Tatar bağımsızlığının siyasi yönden kabul edilmesi için Osmanlı Devleti ve Kırım arasındaki manevi bağlılığın tanınması şartını öne sürmüştür. Obreskov, Abdürrezzak Efendi'den bu manevi bağlılığı açıklamasını istemiştir: Tatarlar dâhilî ve haricî işlerinde, hanlarının seçimlerinde tamamen özgür olacak ve hanları da eşit derecede otokratlar olarak kabul edileceklerdir. Babiâli, hanların seçilmesinden önce ya da sonra Tatarlara müdahale etmeyecek ama han seçiminin ardından Tatarlar arz-ı mahzar yazarak sultandan onay isteyeceklerdir. Sultanların seçilen hanı reddetme hakkı olmayacaktır. Obreskov, arz-ı mahzarın bağımsızlıkla çeliştiğini ifade etmiştir. Abdürrezzak'ın bunun sunum, dilekçe anlamı taşıdığını söylemesiyle Obreskov yumuşamıştır ve terimler hakkında tartışmalarına rağmen meselenin özünde anlaşmış olduklarına karar vermiştir. Tatar hanları, seçilmelerinin ardından Osmanlı Devleti ve Rus devletlerine eşit bir otokrat olarak mektup yazarak hanlığını bildirecektir. Abdürrezzak, Tatar hanlarının, Osmanlı sultanlarıyla aynı statüde olmadığını söylemiş ve kıyas yapmak için Rus prenslerinin çarîçeye mektuplarında eşit unvanlarla mı hitap ettiklerini sormuştur.⁵⁹⁴ Bu konu biraz daha tartışıldıktan sonra manevi bağlılığın bir uzantısı olarak Kırım'da görev yapacak kadıların İstanbul'dan atanması ve Cuma günü hutbelerde sultanın adının okunması maddeleri konuşulmuştur.

Taraflar dokuzuncu toplantıda görüşmelerin seyrini hayli etkileyecek Yenikale ve Kerç kaleleri maddesine geçmiştir. Kaleler maddesi görüşmelerde önemli bir yer tutmuş ve sonraki müzakerelerin gündemini kalelerin akıbeti meşgul etmiştir. Her iki taraf da kalelerin kendisinde kalması gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur. Osmanlı Devleti, kalelerin kendinde kalması hâlinde Tatarların Babiâli'ye duydukları saygıyı sürdüreceklerini ve Azak ile Taganrog kalelerini alan Ruslarla bölgede eşit nüfuza sahip olacaklarını ileri sürmekle birlikte Ruslar da bu şekilde Tatarların tam anlamıyla özgür olamayacağını, Yenikale ve Kerç'in Ruslarda kalması durumunda Tatarların bağımsızlıklarını koruyacaklarını iddia etmiştir.⁵⁹⁵ Azak ve Taganrog'un ise zaten Ruslara ait olduğunu ve bunların birer kazanım olmadığını ilave etmiştir.⁵⁹⁶ Abdürrezzak Efendi kalelerin kendilerinde kalması koşuluyla Bug (Aksu) ve Dinyester (Özi) arasındaki toprakların Ruslara verilmesini teklif etmiştir.

⁵⁹⁴ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLXXV-CLXXVI.

⁵⁹⁵ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLXXVII.

⁵⁹⁶ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLXXXI.

Ancak Obreskov buna gülerek bedava verilse dahi buraları almayacağını, çünkü Özi Kalesi olmadan bunların bir işe yaramayacağını söyleyerek reddetmiştir. Özi Kalesi'nin Ruslardan kaçan Kazakları kabul ettiğini ve bu nedenle iki devlet arasında sorunlara neden olduğunu da eklemiştir. Önce Özi Kalesi'nin de Ruslara verilirse bu teklifi kabul edebileceğini söyleyen Obreskov, sonra Özi Kalesi'nin yıkılması teklifinde bulunmuştur.⁵⁹⁷ Böylece Özi Kalesi Rus işgalinde olmamasına rağmen iki devlet arasındaki pazarlığa dâhil olmuştur. Her iki heyet de kendileri açısından birtakım görünen sebepler sunsalar da çok iyi biliyorlardı ki bu kaleler Kırım'ın dolayısıyla Azak'ın anahtarı konumundaydı. Rusların Azak Kalesi'ndeki varlıkları Yenikale ve Kerç'e sahip olmalarıyla anlam kazanabilirdi. Rusya'nın can damarlarından biri olan Don Nehri, Azak Denizi'ne dökülüyordu ve Azak'tan çıkışları Yenikale ve Kerç'e sahip olmalarıyla mümkün olabilirdi. Azak'ın ardından Karadeniz'e inen gemileri serbest dolaşım ile birlikte kolayca Akdeniz'e ulaşabilecekti. Osmanlılar tam da bu sebeplerden ötürü Yenikale ve Kerç'e sahip olmak istemekteydi. Hem Kırım'dan kopmamak hem de Rusların bölgede bu denli kuvvetli olmasını engellemek için Osmanlıların bu kalelere ihtiyacı vardı. Zira daha sonra Abdürrezzak Efendi'nin söyleyeceği gibi Rusların bu kalelerde olması İstanbul için bir güvenlik zafiyetidir.

Görüşmenin devamı Rusların Yenikale ve Kerç'e sahip olması durumunda İstanbul için oluşacak güvenlik zafiyeti üzerinden devam etmiştir. Bölgenin bir haritasını isteyen Abdürrezzak Efendi, Ruslara Tatar maddesi için Azak ve Taganrog kalelerinin yeterli olduğunu açıklamıştır. Tatarların Ruslara saldırı yollarını harita üzerinde açıklayan Obreskov'a bu durumda İstanbul'un tehlike altında olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Ayrıca Osmanlı kamuoyunun bu konuda hayli tepki göstereceğini dile getirmiştir. Hem Kırım'ın serbestiyetinin kabul edilmesi hem de onca arazinin Ruslara bırakılmasını Osmanlı halkına anlatamayacağını söylemiştir. Bahsi geçen yerlerin Babiâli'de kalması durumunda Rusya'nın bunun için tazminat talep edebileceğini de tekrar etmiştir. Rusların paraya ihtiyacı olmadığını sert bir şekilde bir daha söyleyen Obreskov, Rus halkının para değil güvenlik istediğini eklemiştir.⁵⁹⁸ Ayrıca Rusların Osmanlı halkının sakinleştirilmesi için hiçbir sorumluluğu olmadığını da Abdürrezzak Efendi'ye bildirmiştir.⁵⁹⁹

İki ülke halklarının barış maddeleri hakkındaki olası tepkisi on birinci konferansta da tartışılmıştır. Bu görüşmede Obreskov, Rus halkının da Babiâli'nin talep ettiği maddelere karşı çıkacağı konusunda bir konuşma yapmıştır. Rusya, Kırım üzerindeki manevi bağı kabul etmesi karşılığında yarımada üzerindeki etkinin dengelenmesi için bağımsızlığın garantörlüğü ile Yenikale ve Kerç kalelerini istemiştir. Abdürrezzak Efendi manevi bağ maddesi için Ruslara Karadeniz'de serbest ticaret hakkının verildiği hususunda ısrar ettiğinde, Obreskov kaleler olmadan bu hakkın işe yaramayacağı cevabını vermiştir. Abdürrezzak Efendi güvenlik sorununa atıfta bulunarak kalelerin

⁵⁹⁷ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 210-211; Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLXXIX.

⁵⁹⁸ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLXXVII-CLXXVIII.

⁵⁹⁹ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLXXXII.

Rusya'ya bırakılması durumunda İstanbul'un tüm sakinlerinin buradan kaçacaklarını söylemiştir. Obreskov ise Tuna ve Kırım'da bulunan mevcut ordularının barış zamanında altı yüz adamlık garnizon kadar işlevi olmadığı şeklinde şakayla karışık bir cevap vermiştir.⁶⁰⁰ Abdürrezzak Efendi ise her devlette laftan anlamayan güruhlar var demiştir. Türkleri iyi tanıyan Obreskov kamuoyunun, Sultan ve devlet adamları üzerindeki etkisinin ve en önemlisi onların Rus halkı konusunda hiçbir şey bilmediğinin farkındaydı. Rus kamuoyunun da Osmanlılarıinki kadar etkili olduğu konusunda Abdürrezzak Efendi'yi yanılttı:

Eğer barış sizin isteklerinize göre imzalanırsa Rus halkı ne diyecek? Barış Antlaşması okunduğunda Tatar serbestiyyeti maddesinde hanların sultanın onayını alacaklarını, yerel hâkimlerin (kadıların) Osmanlı tarafından atanacağını ve Kırım kalelerinin Osmanlıların kontrolünde kalmaya devam edeceğini görecekle. Savaşın sonucu olarak işgal edilen tüm vilayetlerin ve kazanılan toprakları sorduklarında biz majestelerinizin Rusya'ya bağışladığı boş stepler (Aksu ve Dinyester Nehirleri arasındaki bölgeyi kastetmektedir) ve verimsiz arazilerle, limansız serbest dolaşım hakkını göstereceğiz. Şimdi haşmetmeaplarına soruyorum: Rus ya da Türk bu insanların itiraz için daha fazla sebepleri yok mu? Hayır! Sarayımın yaptığından daha makul bir teklif yoktur.⁶⁰¹

10 Aralık'ta başlayan onuncu konferansta Obreskov, serbestiyyet maddesinde başa dönmüştür. Osmanlı Devleti'nin teklif ettiği temellerde yapılacak barışın savaş öncesinden hiçbir farkı olmadığını, Tatarlar özgür bir halkken Osmanlıların önce Kırım kalelerini ele geçirdiğini, ardından onlara kadılar göndererek Kırım'ı mülkleri hâline getirdiklerini dolayısıyla bu şekliyle eskisinden farklı olmayacağını bir kez daha anlatmıştır. Bunun yanında manevi bağlılık olarak nitelendirilen hutbede sultanın adının okunması ve hanların İstanbul'dan mahzar talepleri gibi Osmanlıların antlaşmaya sokmak istedikleri maddelerin Tatarların isteyip istemediğinin de sorulması gerektiğini de iletmiştir.⁶⁰² Obreskov'un yaklaşımındaki değişiklik kale maddesinden kaynaklanmış olmalıdır. Kaleler konusunda dokuzuncu konferansta taraflar bir anlaşmaya varamayınca Osmanlıların manevi bağlılık maddesini kalelere karşılık kullanabileceğini düşünmüş olmalıdır. Abdürrezzak Efendi ise Fokşan'da daha basit olarak ele alınan konuların burada çok fazla detaylandırıldığından şikâyet etmiş ve Rusların, Tatarları Osmanlı Devleti'ne düşman etmek istediklerinden yakınmıştır. Tatar hanlarının, arz-ı mahzarla sultandan onay almak istememesi durumunda bunun silahla sağlanacağını da eklemiştir.

Abdürrezzak Efendi, kadıların Babîâli tarafından atanmasının Tatarların onayına sunulmasına da karşı çıkmış, silah altında olan bir grubun kararlarının sağlıklı olmayacağını söylemiştir. Zira Tatarların Osmanlıların talep ettiği maddeleri reddetmesi durumunda onlara karşı savaşın kaçınılmaz olacağını iletmiştir.⁶⁰³ Abdürrezzak Efendi'nin savaş tehditlerinin ne ölçüde gerçeği yansıttığı

⁶⁰⁰ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CXCIV.

⁶⁰¹ Amelicheva, *The Russian Residency in Constantinople*, s. 678.

⁶⁰² Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLXXXIII-CLXXXIV.

⁶⁰³ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLXXXIV-CLXXXVII.

bilinmemektedir. Sadrazam'a ve kendisine gelen talimatlarda Tatarlar üzerine açılacak bir savaştan bahsedilmemektedir. Buradan hareketle savaş tehdidiyle, Obreskov'u ikna etmeye çalıştığı düşünülebilir. Bunun işe yaradığı da görülmektedir. Görüşmelerin devamında bir daha “*Tatarlar isterse*” minvalinde bir gerekçe sunulmamıştır. Obreskov'a göre Osmanlılar farklı isimler altında Kırım'ın kendi himayelerinde kalması için uğraşmaktadır. Obreskov'un, Panin'e gönderdiği 12 Aralık 1772 tarihli mektupta Osmanlıların, Kırım'ın eski statüsünü manevi bağ adı altında sürdürmek istediğini, tüm toprakların kendilerine iadesi karşılığında Azak, Taganrog ve Karadeniz'de sınırlı bir serbest dolaşım için ısrar ettiklerini yazmıştır. Mektupta dikkat çeken bir başka husus ise Şerbinin'in, Tatarların sultandan hanlık onayı istemedikleri konusunda Obreskov'u uyarması detayıdır.⁶⁰⁴ Daha öncede dikkat çekildiği gibi oranları tam olarak karşılaştırılamamakla birlikte Tatarlar arasında Osmanlı Devleti karşıtlarının olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Görüşmeler sırasında Obreskov, İstanbul'daki gelişmelerle ilgili Zegelin ve Thugut'tan mektuplar almıştır. Mektuplardan elde ettiği bilgiler üzerine müzakere stratejilerini inşa etmiş olmalıdır. Zegelin Kasım'da gönderdiği raporunda Thugut'un hükümetinden talimat almadığı için genel bir barış tavsiyesi dışında bir şey yapmadığını söylemiş ve “Reis Efendi” olarak adlandırdığı Reis vekili ile görüşmesini rapor etmiştir. Reis vekili, Tatarların hiçbir zaman sahip olmadıkları Akkerman, Kili, Gözleve⁶⁰⁵ ve Sudak kalelerinin durumunu gündeme getirmiştir. Zegelin, Babiâli'nin Özi ve Kılburun'a sahip olduğu için Tatarların bu şehirlere sahip olması gerektiğini savunduğunda ise Reis vekili buraları Osmanlı Devleti'nin Cenevizlerden aldığını dolayısıyla Tatarların hak iddia edemeyeceğini iletmıştır. Yenikale ve Kerç maddelerinin divanda mukavemetle karşılanacağını ayrıca Rusların buraları güvenlik için değil Karadeniz filosu inşa etmek için istediklerini de eklemiştir. Elçi, Reis vekiline barış yapmalarını tavsiye ettiğini yazmıştır. 17 Kasım'da aldığı bir istihbaratta son konferans kayıtlarının Sultan'a ulaştığını ve bir meclisin toplandığını da öğrenmiştir. Mecliste Yenikale ve Kerç maddesi tartışılmış, bunların Ruslara verilmesinin halk arasında tepkiye neden olacağını, özellikle Yenikale'nin bir paşalık olması sebebiyle terk edilmesine rıza vermenin güç olduğu tartışılmıştır. Bazı grupların barış aleyhine çalışmasına rağmen Babiâli'nin barış istediğini ve İsveç'ten beklenen yardımın dört yıldır gelmemesi sebebiyle artık oradan da ümidin kesildiğini rapor etmiştir. Ayrıca Elçi, Babiâli'nin eskisine göre söylemlerinin değiştiğini ve barış konusunda daha istekli olduklarını ve Reis vekilinin de barış konusunda iyi niyetli görüldüğünü mektubunun sonuna eklemiştir.⁶⁰⁶

Kasım'ın sonunda gönderdiği bir başka tahriratta ise Babiâli'nin Karadeniz ticareti ve tazminat konusunda Rusları tatmin edeceklerini anladığını yazmıştır.⁶⁰⁷ Thugut ise yine Kasım 1772 tarihli

⁶⁰⁴ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLXXXVII-CLXXXVIII.

⁶⁰⁵ Tatar yerleşimi olan Gözleve Kefe'yle karıştırılmış olmalıdır.

⁶⁰⁶ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CLXXXIX-CXCI.

⁶⁰⁷ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CXCI.

yazışmasında Yenikale ve Kerç konusunda Osmanlıların hükümlerinden dolayı üzüntüsünü belirtir. Viyana'dan gelen talimatlarda Zegelin'le ortak çalışması bildirildiği için aynı minvalde görüşmeler yaptığını ancak kendisinin de sonuç alamadığını Obreskov'a yazmıştır. Görüşmelerde Abdürrezzak Efendi'nin dediği gibi Babiâli'nin buraları sadece Kırım'ın değil İstanbul'un da anahtarı olarak gördüklerini söylerken barışla ilgili olumlu havanın kaybedileceğinden endişe ettiğini eklemiştir.⁶⁰⁸ Zegelin ve Thugut tarafından gönderilen yazışmalarda Osman Efendi'nin Fokşan'da elçilerin Rus tarafını tuttuğuna ilişkin görüşlerinde haklılık payı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Avusturya ve Prusya elçileri vasıtasıyla Rusya, İstanbul'daki gelişmeleri takip etmiştir. Rusya'nın görüşmeler sırasında en yüksek faydayı sağlamak için diplomasinin tüm araçlarından faydalandığı da ortadır. Askerî sahadaki üstünlükleri de eklendiğinde Küçük Kaynarca Antlaşması'nın savaşın başından beri hazırlandığı ve Rus diplomasisinin bu konuda iyi çalıştığı tespit edilmektedir.

Aralık 1772'nin ilk günlerinde gerçekleştirilen on birinci ve on ikinci konferanslarda gündem maddesi yine Yenikale ve Kerç'tir. Osmanlı tarafının teklifi Yenikale ve Kerç'in kendilerinde kalması koşuluyla Karadeniz'de Ruslara serbest dolaşım verilmesidir. Obreskov buna karşı çıkmış, kalelerin Kırım'ın içinde olmadığını ve Osmanlıların sandığı gibi başka bir planları olsa hâlihazırda işgal ettikleri Kırım topraklarını ilhak da edebileceklerini söylemiştir. Fakat Abdürrezzak Efendi kendisine gelen talimatnameye göre Azak ile Taganrog kalelerinin Rusya'ya bırakılması ve Karadeniz'de serbest dolaşım karşılığında Yenikale ve Kerç'in Osmanlı Devleti'ne iadesi dışında elinden başka bir şey gelmediğini tekrar etmiştir. Obreskov, Karadeniz'de verilen serbest dolaşım hakkının Kerç ve Yenikale olmadan anlamsız olduğu ve gemilerin limana ihtiyaç duyacakları gerekçesiyle Osmanlı teklifine karşı çıkmıştır.⁶⁰⁹ Bu konferansta Osmanlılar, Ruslara Yenikale ve Kerç'e karşılık kale yapılacak bir arazi teklif etmiştir. Görüşmeler bu kez Yenikale ve Kerç'e muadil olabilecek yerler üzerine tartışmalarla devam etmiştir. Abdürrezzak Efendi'nin ilk teklifi harita üzerinde gösterdiği Özi Nehri'nin ağzından yukarıya olan araziler olmuştur fakat Obreskov buraların gemilerin liman kullanımı için uygun olmadığı gerekçesiyle teklifi reddetmiştir.⁶¹⁰ Bu açıklamadan Obreskov'un bölgeyi iyi tanıdığı ve kendisinin murahhas olarak seçilmesindeki kararın doğruluğu ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de bu bölge tuzlaların da yoğun olduğu sığ bölgelerdir ve gemilerin yüklenmesi ve sığınması için uygun değildir. Obreskov, Panin'e yazdığı 26 Aralık tarihli mektubunda Babiâli'ye Yenikale ve Kerç'e karşılık sunulabilecek arazileri sormuştur.⁶¹¹ Drujinina da Obreskov'un Panin'e yazdığı 21 Aralık'taki on üçüncü toplantıda Abdürrezzak Efendi'nin Osmanlı Devleti'nin buralarda kale yapmak için uygun bir araziye sahip olması durumunda Yenikale

⁶⁰⁸ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CXCI.

⁶⁰⁹ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CXCII-CXCIII. Gemilerin Türklere ait olan limanlarda demirleyebileceği teklifi de Obreskov tarafından reddedilmiştir. Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 212. Nitekim III. Mustafa hattında Ruslara yalnız Rumeli kıyılarına demirleme hakkı verirken Anadolu kıyıları için zaruri haller dışında demirlemeye müsaade vermemiştir. BOA. TS.MA.e. 851/18 (29 Z 1186/23 Mart 1773).

⁶¹⁰ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CXCIII.

⁶¹¹ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CXCIV.

ve Kerç'ten vazgeçebileceklerini söylediğini yazmıştır. Ancak bunu kendi inisiyatifiyle mi yoksa Babiâli'den aldığı bir talimat doğrultusuyla mı söylediği şüphelidir.⁶¹² III. Mustafa on üçüncü görüşmeye ait kayıtları aldığını yazdığı hattında bu teklifle ilgili bir bilgi vermezken Yenikale'nin yıkılabileceği üzerine bir tekliften söz etmektedir.⁶¹³ Görüşme tutanaklarına göre de taraflar Yenikale ve Kerç'e karşılık bir arazi ile ilgili talimat için devletlerine yazmak üzere konferansı sonlandırmıştır.⁶¹⁴

Osmanlı kaynaklarında da Abdürrezzak Efendi ve herhangi bir devlet adamı arasında bu pazarlığa dair bir kayda rastlanmamıştır. Yalnızca Ahmed Vasıf'ın tarihinde bahsi geçen teklif Abdürrezzak Efendi'ye hiç değinilmeden direkt olarak Obreskov'dan gelmiş gibi verilmektedir. Devamında Obreskov'un Yenikale'yi Tatar bağımsızlığının muhafazası için Kerç'i ise ticaret için istediklerini bildirdiğini yazmış ve ardından da Taman yarımadasında muadil bir kale teklifine murahhas efendinin karşı çıktığını da eklemiştir.⁶¹⁵ Müzakerelerin yirmi altıncı konferansında Abdürrezzak Efendi, Babiâli'nin yalnızca kendi güvenliğini istediğini kanıtlamak için Yenikale yakınlarında başka bir kale ya da kale inşa edilebilecek bir arazi olması durumunda Yenikale'nin bırakılabileceğini, zaten böyle bir kale veya arazi olmadığını vurgulamak için söylediğini bildirmiştir.⁶¹⁶ Konu yirmi yedinci konferansta tekrar konuşulmuş Abdürrezzak Efendi mecazî olarak böyle bir teklif ileri sürdüğünü, kalelerin Babiâli için önemini ve alternatifi olmadığını göstermek istediğini Obreskov'a iletmiştir. Obreskov ise kendisine yeminle bunu beyan ettiğini hatırlatmıştır. Hatta bunun için hazırlık da yapmış ve bölgenin haritası üzerinde bu kalelere karşılık Babiâli'ye bırakılabilecek yerleri Abdürrezzak Efendi'ye göstermiş ancak Osmanlı murahhası harita ve bölge hakkında bilgisi olmadığını söyleyerek Elçi'yi geçiştirmeye çalışmıştır. Ancak on üçüncü konferansın kayıtları murahhas efendiye okunduğunda bunların Babiâli tarafından bilinmesi durumunda sarayı tarafından suçlanacağını Obreskov'a açıklamıştır.⁶¹⁷ Obreskov'un bu teklifi St. Petersburg'a bildirmesi, Konsey'den olumlu dönüş alması ve sonraki görüşmelerde sık sık gündeme getirmesi bu teklifi oldukça ciddiye aldığı ve çözüm olarak gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Abdürrezzak Efendi ise konuyla ilgili yanlış anlaşıldığını ifade etmekle birlikte belki anlık ortaya attığı bu fikirden sonrasında vazgeçmiş olmalıdır.

On üçüncü toplantıda Kırım maddesi dışında görüşülen bazı maddelerde taraflar karara varmıştır. Karar verilen bu maddeler Küçük Kaynarca görüşmelerinde tartışılmadan aynen kabul edilmiştir. Bu maddeler, tarafların isyan eden halkların karşılıklı olarak affedilmesi, tarafların kendi

⁶¹² Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 211; Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CXC VIII.

⁶¹³ BOA. TS.MA.e. 789/1, 12 (29 Z 1186/23 Mart 1773).

⁶¹⁴ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CXCIX.

⁶¹⁵ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 559, 561.

⁶¹⁶ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CCXXV, CCXXXV- CCXXXVI

⁶¹⁷ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CCXXXV- CCXXXVII.

topraklarındaki egemenlik haklarının tanınması, suçluların iadesi, hacılara verilecek imtiyazlar, Rus diplomatik temsilcilerin İstanbul'daki konumları, esir edilenlerden ve kölelerden Hristiyan olanların iadesi, Rusya'nın İstanbul'da daimi bir temsilci bulundurması, Çariçe'nin imparatorluk ünvanı ile Rusya'nın Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki vasalları arasında yapılacak ticaret antlaşmasıdır. Bu maddelere ek olarak sonraki süreçte özellikle 19. yüzyılda Osmanlıları en çok uğraştıracak olan Rusların himayesi altında bir kilise yaptırılmasına izin verilmesi de yine burada ortaya çıkmıştır. Bu madde St. Petersburg tarafından gönderilen talimatlardan dolayı değil,⁶¹⁸ Obreskov'un Osmanlı Devleti'ndeki diplomatik misyonu sırasındaki gözlemleri ve edindiği tecrübeler sonucunda kendi inisiyatifıyla konulmuştur. Ayrıca o sırada Boğdan voyvodası olan ve görüşmeler sırasında Babiâli'nin voyvodalığına muhalefet ettiği Grigorii Gika (ö. 1777), Obreskov'a yazdığı mektubunda İstanbul'da yeni bir kilise inşası için “*Pera'da bir kilisemiz yok*” diyerek Obreskov'un fikrine destek vermektedir.⁶¹⁹ Gika ile yazışmasından bu kilise maddesinin anlık ortaya atılmış bir fikir olmadığı ve öncesinde planlanmış olabileceği anlaşılmaktadır. Obreskov'un Panin'e yazdığı mektubunda da bu maddenin en az Karadeniz'de ticaret yapacak Rus tüccarların imtiyazları kadar önemli olduğuna yer verilmektedir. Konu hakkında kararın ulema tarafından verilmesi gerektiğini söyleyen Abdürrezzak Efendi'ye bunun Rum Ortodoks Kilisesi'nin koruyuculuğu değil, gerektiği durumlarda dostça konuyu Babiâli'ye taşıma hakkı bulunduğu belirtilmiştir.⁶²⁰ Gelecekteki Kırım Savaşı'nın (1853-1856) ardından Hristiyan tebaanın değişen statüleri⁶²¹ göz önünde tutulduğunda Obreskov'un ileri görüşlülüğü daha iyi anlaşılmaktadır.

24 Aralık'ta başlayan on dördüncü konferansta da Yenikale ve Kerç tartışılmış ancak çözüm alamayan murahhaslar, devletlerinden gelecek yeni talimatlara kadar bu konuyu bir kenara bırakmaya karar vermiştir. Bu sırada III. Mustafa on dördüncü görüşmenin tutanaklarını aldığını bildirdiği hattında Yenikale ve Kerç hakkında yeterli bilgi verilmediğinden şikâyet etmektedir.⁶²² On beş ve on altıncı konferanslarda daha önce gündeme getirilen konular çözülmek yerine Azak Kalesi, tazminat, Ege'de Orlov tarafından alınan adalar ve Tuna prenslikleri tartışılmıştır.⁶²³ Abdürrezzak Efendi, “*Babiâli Yenikale'yi Ruslara verecek kadar zor durumda değil*” demiş ve kaybedilen yerler

⁶¹⁸ Fokşan'da St. Petersburg Orlov ve Obreskov'dan Hristiyanların korunması adına bir madde talep etmiştir. Amelicheva, **The Russian Residency in Constantinople**, s. 688. Ancak bu talebin içeriğinin ne olduğu ve Bükreş görüşmelerinde de istenip istenmediği açıklanmamıştır. Bahsi geçen Hristiyanlar Osmanlı Devleti'ndeki tüm Hristiyanlar mı yoksa yalnızca Rusların mevcut savaş esnasında işgal edip geri çekilmeyi planladıkları Osmanlı topraklarındaki Hristiyanlar mı bilinmemektedir.

⁶¹⁹ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 223.

⁶²⁰ Amelicheva, **The Russian Residency in Constantinople**, s. 685-687.

⁶²¹ Daha fazla bilgi için bk. Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, (Çev. Eşref Bengi), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017; Eyyub Şimşek, **Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri ve Kırım Savaşı (1853-1856)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

⁶²² BOA. TS.MA.e. 789/1, 2 (29 Z 1186/23 Mart 1773).

⁶²³ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoje More**, s. CXCIX.-CCIII. Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 558.

için tazminat teklif etmiştir.⁶²⁴ Tazminatla ilgili Sultan III. Mustafa'dan talimat aldığı bilinmektedir. Bu görüşmelerin ardından Obreskov'un Panin'e yazdığı 2 Ocak 1773 tarihli mektupta görüşmelerin tıkandığı ve yeni talimatlara ihtiyaç olduğu rapor edilmektedir. On beş ve on altıncı konferansların da oldukça soğuk geçtiğini bildirmiştir. İstanbul'dan gelen kuryelerden sonra Abdürrezzak Efendi'nin Kırım ve Kuban'da bulunan kaleleri (Yenikale ve Kerç) talep etmeye başladığını ve kalelerin Tatarlara bırakılması durumunda ise Karadeniz'de verilecek olan serbest dolaşım hakkıyla ilgili maddenin iptal edileceğini ilettiğini yazmıştır. Sonrasında Obreskov, görüşmelerin başından beri nispeten uysal davranan⁶²⁵ Reisülküttap'taki bu değişikliğin sebebini anlamadığını; belki İsveç'te meydana gelen gelişmelerden etkilenmiş olabileceği tahmininde bulunmuştur. Ayrıca Obreskov, Abdürrezzak Efendi'nin Pugaçev isyanını takip ettiğini de düşünmektedir.⁶²⁶ Bu duruma Abdürrezzak Efendi'nin İstanbul'dan aldığı bir haberin sebep olması kuvvetle muhtemeldir. Mustafa Aşır Efendi'nin bildirdiğine göre III. Mustafa görüşmelerin Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanması durumunda Abdürrezzak Efendi'yi sürgüne gönderecektir.⁶²⁷ Nitekim Bükreş görüşmeleri bir sonuca ulaşmasa da Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra önce Kütahya'ya sonra ise Mısır'a gönderilmiştir.⁶²⁸

Obreskov'un gönderdiği Yenikale ve Kerç'e karşılık Osmanlılara bir arazi verilmesi hakkındaki madde Rus Konseyinde tartışılmıştır. II. Katerina, kaleleri Tatarlardan aldıklarını Türklerin rızasına ihtiyaçları olmadığını ve Obreskov'un konuyla ilgili yetkisi olmadığını Osmanlı Elçisi'ne bildirmesini söylemiştir. Ayrıca 20 Mart'ta ateşkesin sona ereceğini ve ateşkesi uzatmayı düşünmediğini de ekleyebileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte konsey, Osmanlılara kale yapmaları için Kuban'da arazi verilmesine ve tartışmanın uzaması hâlinde Taman'da da bir yer verilmesine karar vermiştir. Verilen karara göre Obreskov'a ilk talimat gönderilmiştir: Nogaylarla Kırım Tatarları arasındaki iletişimi sağlayan Taman haricindeki Kuban toprakları Osmanlılara verilecek; ancak Osmanlıların bunu kabul etmemesi durumunda Taman'da da bir kale inşa edilmesi için kendilerine arazi teklif edilecektir.⁶²⁹ II. Katerina'nın çıkışlarına rağmen Rus konseyi de taviz vermeyi kabul ederek barış yapılmasını istemiştir. Fakat bu formülasyonun Babıâli'de değerlendirildiğine dair henüz bir veri ortaya çıkmamıştır.⁶³⁰

⁶²⁴ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 229.

⁶²⁵ Obreskov on birinci konferans sonunda yazdığı raporunda saygı duyduğu Abdürrezzak Efendi için Türkiye'deki misyonu süresince bu denli müşfik bir adam tanımadığını belirtmiştir. Amelicheva, **The Russian Residency in Constantinople**, s. 681.

⁶²⁶ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CC-CCI; Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 227-228.

⁶²⁷ Çelikten, **Abdürrezzak Bâhir Paşa'nın**, s. 39.

⁶²⁸ Çiçek, **(Vekâyi'nüvis) Sadullah Enverî Efendi**, s. 885-886.

⁶²⁹ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 214-215.

⁶³⁰ Amelicheva, doktora tezinde Abdürrezzak'ın da, Obreskov gibi devletinden bazı tavizler istediğini yazmış ancak bu tavizlerin neler olduğunu açıklamamıştır. Bu tavizlerin Yenikale ve Kerç karşılığındaki arazi hususunda olup olmadığı bilinmemekle birlikte savını herhangi bir Türk kaynağına dayandırmamıştır. Amelicheva, **The Russian Residency in Constantinople**, s. 683.

7 Ocak'ta on yedinci konferansta bazı maddelerde anlaşma sağlanmıştır. Ruslar, Gürcistan maddesinde geri adım atmıştır. Osmanlılar artık Gürcü esirler üzerinden vergi almamayı kabul etmiştir ancak Rusların işgal etmiş oldukları yukarıda bahsi geçen üç kaleyi Gürcülere vermeyi reddetmiştir. Obreskov da bu konuda daha fazla ısrar etmeyerek kalelerin Osmanlı Devleti'ne verilmesini kabul etmiştir. Bu konferansta kabul edilen Gürcü maddeleri Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 21. ve 23. maddelerinde aynı şekilde yer almıştır.⁶³¹ Obreskov, Kırım maddesine yoğunlaştığı için Gürcü kalelerinde taviz vermiş olmalıdır. Fakat İstanbul'dan gelen haberler Rus hedefleri için pek iç açıcı görünmemektedir. Zegelin'den gelen mektupta ulemanın kale maddelerine kesinlikle karşı olduğunu çünkü Rusların bu kale ve limanı orada bir donanma inşa etmek için istediğini; gerektiğinde bu donanmayla İstanbul'a saldırmabileceğini düşündüklerini yazmıştır. Zegelin, Thugut'un Fokşan'da olduğu gibi pasif davranmasından da şikâyet etmektedir.⁶³² Bu esnada Osmanlıların da Thugut'tan bilgi aldıklarına Osmanlı belgelerinde rastlanmaktadır. Örneğin, III. Mustafa hattında Avusturya Elçisi tarafından verilen takrirden bahsetmektedir. Kesinlikle çok gizli tutulması gereken bu takririn Osmanlı devlet adamları veriyormuş gibi Abdürrezzak Efendi'ye iletilmesini sıkı sıkı tembih etmektedir. Murahhas efendinin "*gafil bulunmamasını*" çünkü Osmanlı heyetinin içerisinde olduğu durumun Ruslar tarafından bilindiğini ifade etmektedir.⁶³³ Başka bir belgede ise Ahmed Efendi'den Nemçe Elçisi'nin ikamet ettiği Tarabya yakınlarında ya da karşısında Beykoz, Paşabahçe gibi semtlerden birinde bir yalı kiralaması ve gece-gündüz uygun zamanlarda görüşmeler yapması istenmektedir.⁶³⁴ Zegelin'in Ocak 1773 tarihli Obreskov'a yazdığı mektubunda da Thugut'un Fransa Elçi'siyle gizli bir görüşme yaptığı ve Elçi'ye güvenmediği bildirilmektedir.⁶³⁵ Elçi, Şubat 1773'te şifreli bir şekilde yazdığı mektubunda ise Thugut'a güvenmediğini bir kez daha tekrarlarlarken Avusturya elçiliğinin tercümanı olan Testa'nın Reis vekiliyle görüşmeler yaptığını Obreskov'a bildirmiştir.⁶³⁶ Osman Efendi, Thugut'un dostluğu ya da düşmanlığının belli olmadığını ve Bükreş görüşmeleri sırasında İstanbul'da Osmanlılara bilgi verdiğini ifade etmektedir.

Rusların İstanbul'daki tek bilgi kaynağı elçiler değildir. Ajanları vasıtasıyla İstanbul siyaseti hakkında bilgi almaya devam etmektedirler. Ocak 1773 tarihli bir rapor Fransız diplomasisi hakkında bilgiler vermektedir. Metin, Fransızların, İsveç'in vereceği yardıma çok güvendiklerini hatta Babıâli'nin İsveç Elçisi'yle görüşmelerde bulunduğunu bildirmektedir. Ancak III. Mustafa ödenecek sübvansiyonlardan ötürü tereddüt etmekteydi. İsveç maddesine ek olarak şehirdeki söylentilere göre müftü ve ulema Fransa'dan aldıkları rüşvet sebebiyle Kerç ve Yenikale imtiyazına karşı

⁶³¹ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CCIV.

⁶³² Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CCV.

⁶³³ BOA. TS.MA.e. 789/27 (8 ZA 1187/21 Ocak 1774).

⁶³⁴ BOA. TS.MA.e. 520/22 (8 ZA 1187/21 Ocak 1774).

⁶³⁵ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CCXII.

⁶³⁶ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CCXXXI.

çıkmaktaydı.⁶³⁷ Alınan bu istihbaratın doğruluğu noktasında bazı çelişkiler bulunmaktadır. Zira Lehistan'ın parçalanmasından sonra Fransa'nın savaşın devamını istemesi için nedeni kalmamıştır. Fransız Elçisi St. Priest'in Paris'e gönderdiği raporlarında ve Babiâli'ye verdiği son takrirlerinde barışı destekleyen ibareleri bulunmaktadır. İsveç'le muhtemel bir ittifak hakkında III. Mustafa'nın olduğu tahmin edilen bir hat da dikkat çekmektedir. Söz konusu hatta Sultan "*Ahşam abdestinde iken hatırıma ilâhî rabbânî bir tedbir geldi*" diyerek İsveç'in eski kralı XII. Karl'a atıfla babası III. Ahmed'e İsveç'in bin kese borcu olduğunu ve bu borç üzerinden İsveç'in Osmanlı Devleti'ne yardım etmesi gerektiğini yazmaktadır. Bu durumun Ruslara göz dağı vereceğini düşünen Sultan konuyla ilgili İsveç elçisiyle görüşülmesini istemiştir. Aynı belgede İsveç'e bir sübvansiyon ödenmesi hususuna da "*iki kat akçe muavenet iderler*" diyerek işaret edilmiştir.⁶³⁸ Belgenin bir diğer ilgi çekici tarafı III. Mustafa'nın Rusya konusunda artık aklına gelen her ihtimali değerlendirdiğini açıkça gözler önüne sermesidir. Bu da Sultan'ın içinde bulunduğu zor durumu da ortaya koymaktadır.

On sekiz ve on dokuzuncu görüşmelerde esirlerin iadesi ve hacıların durumu gibi nispeten kolay karar verilebilecek konular üzerinde görüşmeler yapılmış ve yirminci konferansta yeniden Kırım maddesine dönülmüştür. Bu zaman zarfında Abdürrezzak Efendi'nin talimat beklemiş olması muhtemeldir. Zira 18 Ocak'taki yirminci konferansta Abdürrezzak Efendi Kırım bağımsızlığı ile ilgili bir not sunmuştur. Notta Rusya'nın istediği bağımsızlığın ancak şu koşullarda kabul edilebileceği yazılmıştır. Buna göre Tatarlar iç ve dış işlerinde bağımsız olacak ve kimse onlara müdahale etmeyecek; hanlarını Cengiz sülalesinden olmak koşuluyla kendileri seçecek ama Osmanlı halifesi de sorun çıkarmadan onaylanacak; Cuma günü ve özel din günlerinde hutbeler sultan adına okutulacak, kadılar Kırımlılardan seçilecek ancak bunun için de İstanbul'da kazasker onay verecek ve Rusya Kırım'a müdahale etmeyecektir. Obrekov'un cevabında yukarıdaki maddelere ekler vardır. Obreskov, yeni atanan hanların İstanbul'da koşulsuz olarak onay almasını, Kırım'da manevi otorite olarak İslam halifesi olan Osmanlı sultanının tanınacağını, hutbenin halife adına okunacağını ve kadınların İstanbul kazaskerlerinin izniyle atanacağını, Rusya'nın bu şartı kabul etmesine karşılık seçilen hanın Rusya'ya da bildirilmesini ve Kırım bağımsızlığının Rusların garantisi altında olduğunu Osmanlıların tanımasını istemiştir. Karşılıklı görüşlerin iletiliği yirminci görüşme bu şekilde sona ermiştir. Üç gün sonra toplanan yirmi birinci konferansta Kırım'la ilgili konulara girilmeden diğer maddeler üzerinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir.⁶³⁹ Sonrasında Obreskov, Osmanlıların Kırım bağımsızlığında Rusya garantörlüğünü tanıması için sultanların manevi haklarını kabul ettiğini Panin'e bildirmiştir.⁶⁴⁰ 6 Şubat 1773'te Obreskov, Panin'e gönderdiği üç numaralı raporda Babiâli'nin Kırım bağımsızlığı konusundaki samimiyetlerine inanmadığını, Tatarların İslam dinine mensup olmaları dolayısıyla bu bağımsızlığın lafta kalacağını, bu nedenle bağımsızlıkta

⁶³⁷ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoje More*, s. CCV-CCVI.

⁶³⁸ BOA. TS.MA.e. 788/85 (8 ZA 1187/21 Ocak 1774).

⁶³⁹ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoje More*, s. CCXI.

⁶⁴⁰ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoje More*, s. CCXIII.

Rusya garantörlüğü için çabaladığını bildirmektedir.⁶⁴¹ Obreskov'un ilettiği maddelerin bir sonraki görüşmede gündem olmaması, bahsi geçen maddelerle ilgili talimat alınması için Sadrazam'a ya da Babîâli'ne yazıldığı izlenimini vermektedir.⁶⁴² Abdürrezzak Efendi, Obreskov'un teklifine cevap vermek için talimat beklemektedir.

Zegelin'den Obreskov'a 6 Ocak'ta gelen mektup İstanbul'daki siyasi ortamla ilgili önemli bilgiler içermektedir. Kaleler maddesindeki Babîâli tavrı için Reis vekiliyle tartıştığını söyleyen Zegelin Babîâli'nin Azak ve Taygan maddesini, Tatar bağımsızlığını, Gürcü, Boğdan ve Eflak halkları için af⁶⁴³ veya tazminat maddesinin kabul edilebileceği cevabını almıştır. Ancak Yenikale ve Kerç konusunda asla taviz verilemeyeceğini bildirmiştir. Bu tartışmadan sonra Zegelin savaşın yeniden başlamasından çekindiğini iletmıştır.⁶⁴⁴ Obreskov cevabî mektubunda Yenikale ve Kerç'in meşru sahibi olan Tatarların kale maddesine rıza gösterdiklerini, zaten Abdürrezzak Efendi'nin de 9 Ocak'ta İstanbul'dan gelen talimatlar sonrasında kaleler konusunda katılaştığını yazmıştır. Ayrıca Zegelin'den konuyla ilgili Babîâli'yle görüşmeleri sürdürmesini de istemiştir.⁶⁴⁵ Obreskov, Abdürrezzak Efendi'nin davranışları konusunda Panin'e de benzer şekilde bilgi vermektedir. Abdürrezzak Efendi'nin Yenikale ve Kerç'e karşılık bölgede bir yer gösterilmesi durumunda kaleleri Ruslara bırakmaya razıyken on altıncı konferansta İstanbul'dan gelen kuryelerin getirdiği talimatlarla tavrının tamamen değiştiğini bildirmektedir.⁶⁴⁶ Ayrıca Panin'e yazdığı 6 Şubat tarihli raporda “*bana emanet edilen müzakereler Konstantinopolis'te uygun bir şekilde pekiştirilmiş olsaydı, hâlâ başarı için bir miktar umut olurdu*”⁶⁴⁷ diyerek İstanbul'daki girişimlerin yetersizliğine vurgu yaparken Bükreş görüşmelerinden umudunu kestiği izlenimini vermektedir.

2.6.3. Bükreş'te Diplomasinin İşlevsizliği: Görüşmelerin Akamete Uğraması

1773 yılının Şubat ayına girildiğinde Bükreş görüşmeleri Yenikale ve Kerç maddesi nedeniyle çıkmaza girmiştir. Yirmi altıncı konferansta Ruslar, Yenikale ve Kerç karşılığında Babîâli'nin Kuban'da kale inşa etmek üzere bir araziye sahip olabileceğini bildirmiştir. Obreskov, “*hükümetinden yetkim olmamasına rağmen*” diyerek bir kalenin de Taman Yarımadası üzerinde inşa

⁶⁴¹ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CCXXII.

⁶⁴² III. Mustafa'ya gönderilen takrirden yirmi beşinci görüşmenin sonunda Ruslara Tatar bağımsızlığına kefaleti, kaleler ve denizlerdeki serbest ticaret maddeleri sorulmuştur. III. Mustafa yazdığı hattında Yenikale ve Kerç'in Osmanlılara verilmesi durumunda garanti maddesinin kabul edilebileceğini buyurmuştur. BOA. TS.MA.e. 789/2, 50 (29 Z 1187/13 Mart 1774).

⁶⁴³ Bahsi geçen halklar barıştan sonra Osmanlıların kendilerini cezalandırmalarından korktukları için din adamlarının önderliğinde 33 soylu Obreskov'a dilekçelerle başvurmuş ve Eflak'ın Türklere bırakılmasından çekindiklerini bildirmiştir. Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 236.

⁶⁴⁴ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CCXII.

⁶⁴⁵ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CCXII.

⁶⁴⁶ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CCXXI.

⁶⁴⁷ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CCXXI. Aynı tarihte Obreskov, Panin'e özel olarak gönderdiği mektubunda ise “*Şuan ki durumda ruhen, Yedikule'deki kötü niyetli tutukluluğunda olduğundan daha fazla acı çekiyorum*” diyerek içinde bulunduğu zor durumu anlatmaya çalışmıştır. Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CCXXIII.

edilebileceğini Abdürrezzak Efendi'ye bildirmiştir.⁶⁴⁸ Ancak önceki talimatnamelerde Obreskov'un Osmanlı murahhasının çok ısrar etmesi durumunda Taman Yarımadası üzerinde de kale yapılabilecek bir arazinin kendilerine terk edilebileceği maddesi zaten yer almaktaydı. Burada Obreskov'un zafer için diplomasinin tüm araçlarını kullandığını söylemek mümkündür.

Abdürrezzak Efendi kaleler maddesi üzerine yapabileceği bir şey kalmadığından artık kendisinin Obreskov'un konuğu olduğunu söyleyerek konferanstan ayrılacağına işaret etmiştir. Obreskov çözüm için Ahmed Vasıf ve tercüman Panaidoros'la (Панаидорос, İskerletzade olmalıdır) görüştüğünü ve onların da Abdürrezzak Efendi'nin konuyla ilişkili elinden geleni yaptığını ve garanti için kaleler yerine dost ülkelerin garantörlüğünü teklif ettiklerini belirtmektedir.⁶⁴⁹ Bu teklifle ilgili sonraki süreçte herhangi bir görüşme olmaması Obreskov'un süreci pek de ciddiye almadığına işaret eder. İstanbul'daki Avusturya Elçisi'nden gelen mektupta ise barış temennilerinin yanı sıra Babiâli'nin Yenikale ve Kerç dışında hiçbir kaleyi kabul etmeye yanaşmadığı bildirilmektedir.⁶⁵⁰ Zegelin, gönderdiği mektubunda Reis vekilinin Osmanlıların talihinin dönmesiyle birlikte savaş sırasında kaybettiklerini geri alabileceğini ima ettiğini yazmaktadır. Ayrıca Zegelin, Reis vekilinin kaleler hakkındaki maddenin haricinde Babiâli'nin kabul etmeyeceği başka maddeler olduğunu da eklemiştir. Kabul edilmeyecek bu maddelerden ilki Osmanlı Devleti'nin yönetiminde olan Kefe gibi kalelerin Tatarların denetimine bırakılmasıdır. İkincisi Rusya'nın Osmanlı sultanları için yapacağı gibi yeni atanan Kırım hanına da kalpak gibi hükümrانlık sembolleri içeren hediyeler göndermeleridir. Son olarak ise Kırım bağımsızlığına Rusya'nın garantör olması maddesidir.

Zegelin, Reis vekili ile yaptığı görüşmede yukarıdaki üç maddenin Babiâli tarafından kabul edilemeyeceğini öğrenmiştir. Ayrıca Zegelin'in şifreli olarak ilettiği mektubunda ise Babiâli'nin gerçek politikasını anlamının zor olduğunu ancak halkının da artık savaştan bıktığını ve barış istediğini belirtmektedir. Ulemanın da yeni bir ordu toparlanamayacağını farkında olmasına rağmen inat etmeye devam ettiğini yazmaktadır.⁶⁵¹ Benzer bir gözlem St. Priest'in raporlarında da vardır. Elçi'nin 14 Nisan 1773 tarihli raporunda Bükreş görüşmelerinin tıkanıp haberinin İstanbul'a geldiği ama Abdürrezzak Efendi'nin henüz Bükreş'ten ayrılmamasının kamuoyunda barış ümitlerini hâlâ canlı tuttuğunu yazmaktadır. Bununla birlikte sanki sefer yapılacak gibi hazırlıkların da sürdüğünü ve her yerden asker geldiğini eklemektedir.⁶⁵² St. Priest'in raporu savaşın başından beri var olan iki hizbi canlı bir şekilde örneklendirmesi açısından önemlidir. Bir tarafta barış yanlıları hâlâ barıştan ümitlerini kesmezken diğer yanda savaş hazırlıkları sürmektedir. İstanbul'daki bu atmosfere karşılık orduda tam bir barış havası vardır. Barış hususunda ordu ve İstanbul'un farklı

⁶⁴⁸ Drujinina, *Kuyuchuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 239.

⁶⁴⁹ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CCXXIII-CCXXIV.

⁶⁵⁰ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CCXXX

⁶⁵¹ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CCXXXI.

⁶⁵² Hurmuzaki, *Documente privitoare*, c. 1, s. 880.

yaklaşım içinde olduğu açıktır. İstanbul'da ulema savaşın devam ettirilmesi için baskı yapmaktadır. Babiâli ise savaş alanındaki mevcut durumun farkında olmadığından savaşın uzaması hâlinde olabileceklerin farkında değildir. Ordugâhtaki Sadrazam'ın hiç değilse ateşkesin uzatılması için çabalaması, Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu zor durumu ortaya koymaktadır. Muhsinzade Mehmed Paşa, Rumyantsev'e gönderdiği mektupta ateşkesin uzatılmasını teklif etmiştir.⁶⁵³ Yirmi yedinci konferansta Abdürrezzak Efendi ateşkes hakkında Rumyantsev'in fikrini almak için Obreskov'la bir konuşma yapmıştır. Ancak bunun olamayacağı cevabını almıştır.⁶⁵⁴

15 Şubat 1773'te yirmi yedinci konferansta Yenikale ve Kerç kaleleri hakkındaki görüşmeler devam etmiştir. Obreskov bir kez daha kaleleri Rusya'nın Tatar bağımsızlığı garantisi için istediklerini tekrar etmiştir. Yenikale ve Kerç'e karşılık Babiâli'ye verilebilecek yerler harita üzerinde gösterilmiş, ardından Rusların Yenikale ve Kerç'ten vazgeçmeyeceği murahhas efendiye bildirilmiştir. Görüşmelerin devamında kaleler maddesinde bir çözüme ulaşamayan murahhaslardan Abdürrezzak Efendi ayrılışını Babiâli'ye bildirmek istediğini Obreskov'a iletmiştir. Rus Elçi de karşılığında konuyla ilgili mümkün olan her şeyin yapıldığını bundan sonra tercihin murahhas efendinin ellerinde olduğunu söyleyerek ayrılığa karşı koymamıştır. Obreskov, Rus sarayının taleplerini yazılı olarak ileterek bundan sonraki süreci Abdürrezzak Efendi'ye bırakmıştır. Obreskov'un yirmi yedinci konferansta verdiği ültimatoma göre, Kırım'da Yenikale ve Kerç Ruslara bırakılırken geri kalan tüm kale ve arazi bağımsız olarak kabul edilen Tatarlara bırakılacaktır. Rusya'nın Azak üzerindeki hâkimiyeti tanınacak ve Kılburun Ruslara verilirken Özi Kalesi de yıkılacaktır. Babiâli, Bug (Aksu) ve Dinyeper (Özi) nehirleri arasında kalan bölgeyi tarafsız olarak kabul edecek böylece Dinyester Nehri Türk sınırı olacaktır. Rus tüccarlar Türk sularında ve arazilerinde Avrupalı devletlerin kullandığı serbest ticaret haklarını kullanacaktır. Tüm bunların karşılığında Osmanlı Devleti ise Taman Yarımadası ile Kırım kıyısı arasındaki Akburun mevkinde bir kale inşa etme hakkı elde edecek ve 1768 yılında başlayan savaşla birlikte Rusya'nın işgal ettiği tüm arazi ve kaleleri geri alacaktır.⁶⁵⁵ Yirmi yedinci konferansta verilen Rus ültimatomuyla Bükreş görüşmelerine bir nevi ara verilmiştir. Abdürrezzak Efendi, Obreskov'un bildirdiği yeni ültimatomu Sadrazam'a iletme için Ebubekir Paşazade Ataullah Efendi'yi göndermiştir. Durumun orduya bildirilmesinin ardından yapılan meşveretlerde Osmanlı devlet adamları ve ordu komutanları on yıl daha savaşırsak bundan daha iyi şartlarda barış yapamayız diyerek barış kararı almıştır. Kararı İstanbul'a bildirmek üzere yine Ataullah Efendi görevlendirilmiştir. Ordugâhta alınan karara karşın İstanbul'da toplanan meclis kefalet, kaleler ve serbest dolaşım maddelerinde asla taviz verilmemesi

⁶⁵³ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CCXXIV.

⁶⁵⁴ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CCXXXIII.

⁶⁵⁵ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoye More*, s. CCXXXIV-CCXL; Drujinina, *Kuyučuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 240-241; Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774*, s. 558; Hurmuzaki, *Documente privitoare*, c. 1, s. 875-876.

gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur. Ahmed Vasıf, Fokşan görüşmelerinin birinci murahhası Osman Efendi'nin özellikle muhalefet ettiğini de eklemektedir.⁶⁵⁶

Otuz dördüncü konferansa kadar yapılan görüşmelerde ciddi bir gelişme yaşanmamış daha basit konular üzerinde görüşmeler yapılmış ve murahhaslar başkentlerinden gelecek olan yetkileri beklemiştir. Yalnız Abdürrezzak Efendi ateşkes süresinin sonlarına gelinmesiyle otuzuncu konferansta mütareke süresinin uzatılması yönünde Obreskov'a bir teklif daha vermiştir. 17 Mart'ta Obreskov'a Thugut tarafından gönderilen mektupta da Türklerin Akburun'daki kale arazisini görmeleri ve buna göre karar vermesi için ateşkesin uzatılmasının tavsiye edilmesine rağmen teklifler kabul edilmemiştir. Obreskov, ateşkes isteğinin Babiâli'nin oyalama politikası olduğunu düşündüğünden uzatılmaması gerektiğini Panin'e yazmıştır.⁶⁵⁷ Obreskov, hem Fokşan hem de Bükreş müzakerelerinde Türk elçileriyle görüşmelerde bulunmuştur ve kendisinin artık görevini nihayete erdirmek istemesi muhtemeldir. Bu nedenle ateşkes süresinin uzatılmasının ve daha fazla müzakerenin çözüm olmadığını düşünmüştür. Üstelik II. Katerina'nın ateşkesin uzatılmasıyla ilgili fikirleri de yukarıda zikredildiğinden bu teklifin Çariçe katında makbul karşılanmayacağını da farkında olmalıdır.

18 Mart 1773'te otuz dördüncü konferansta delegeler önce Kırım'ın bağımsızlığı ve bunun şer'i olarak meydana getirebileceği sorunları konuşmuşlardır. Ardından Abdürrezzak Efendi, Akdeniz'de serbest ticarete izin verilebileceğini fakat Karadeniz'in sultanın mülkleriyle çevrili olmasından ötürü Rus gemilerinin bu denize çıkmasına izin vermenin imkânsız olduğunu aktarmıştır. Devamında Obreskov'un talep ettiği Pera'da bir kilise inşasına ulemanın rıza gösterdiğini iletmıştır. Yenikale ve Kerç maddesi bu konferansta da tartışılmıştır. Bu yerlere karşılık olarak bölgede verilecek alanda kale inşası ve bu arazinin özellikleri üzerine müzakere edilmiştir.⁶⁵⁸ Bununla birlikte bahsi geçen maddelerin müzakeresi tamamlanamamıştır. Otuz dördüncü görüşmede taraflar arasında yeni bir gündem ortaya çıkmıştır: Tuna voyvodalıkları meselesi. Eflak ve Boğdan voyvodalıklarının statüsünün Ragusa'yla aynı seviyeye getirilmesi ve benzer özgürlüklerin verilmesi Ruslar tarafından talep edilmiştir. Ek olarak kilise maddesinde Obreskov'u desteklemiş olan eski Rus elçiliği çalışanı ve hâlihazırda Boğdan voyvodası Gika'nın kayd-ı hayat şartıyla buraya voyvoda atanması istenmiştir.⁶⁵⁹ Görüşmelerin sonuna gelindiği anda ani bir şekilde gündeme getirilen Tuna voyvodalıkları meselesi hayli manidardır. Bükreş'te önde gelen bu voyvodalıkların mensuplarının Eflak ve Boğdan'ın, Babiâli'ye verilmemesi için yaptıkları görüşmeler etkili olmalıdır. Obreskov son

⁶⁵⁶ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774*, s. 558-559; Çalışkan, *Vekayi'nüvis Enveri*, s. 374-375.

⁶⁵⁷ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoje More*, s. CCXLIII-CCXLIV.

⁶⁵⁸ Ulyanitski, *Dardanelli, Bosfor i Çernoje More*, s. CCLI-CCLIV.

⁶⁵⁹ Drujinina, *Kuyucuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 244. Rus kayıtlarında son görüşme olan otuz dördüncü görüşmede gündeme getirilen beyliklerle ilgili gelişmeler Osmanlı kaynakları Ahmed Vasıf ve Enveri tarihlerinde Rus elçi Obreskov'un yirmi yedinci konferans sırasında verdiği ultiatom içinde sayılmaktadır. Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774*, s. 558 ve Çalışkan, *Vekayi'nüvis Enveri*, s. 374.

anda burası için bir çıkış yapmıştır. Burada Ragusa atfı da dikkat çekicidir. Ragusa Cumhuriyeti Osmanlı Devleti tarafından yapılan savaşlar sonunda kılıç hakkı olarak alınmamış, yalnız Osmanlı Devleti'nin korumasında olmaları karşılığı vergi ödemişlerdir. Ragusa'yla aynı statü verilmesi talebi üstü kapalı bir şekilde voyvodalıklara serbestiyyet anlamına gelmektedir. Avusturya'nın da etkisiyle voyvodalıkları Osmanlılara iade eden Rusya bölgedeki gelecek politikaları için bir virgül koymak istemiş olmalıdır. Keza Ruslarla iltisaklı olan Gika'nın Boğdan voyvodalığı da bu projeyi destekleyecektir. Rusya'nın bu şartlarını dinleyen ve yaklaşık bir ay önce verdiği ultiatomuna kesin bir cevap almayı uman Abdürrezzak Efendi ateşkesin uzatılması teklifi dışında elinden bir şey gelmediğini kendisine bildirmiştir. Obreskov ise ateşkesin uzatılması hususunda yetkisi olmadığını söylemiştir. Ardından görüşmeler sırasında tamamlamamadıkları 12., 14., 15., ve 16. maddeleri kendisine teslim etmiştir.⁶⁶⁰ Böylece görüşmelerin sonuna gelindiği artık netleşmiştir.

Abdürrezzak Efendi bir çözüm bulabilmek için davranışlarını yumuşatmış ve Obreskov'la özel olarak görüşmek istemiştir. Bu görüşmede kendisinin de barışın tamamlanmasını çok istediğini söyleyerek Babiâli tarafından gelen talimatların ölçüsüzlüğünden şikâyet etmiştir. Ancak tüm bunlar sonuç için yeterli olmamıştır. Otuz dört resmî müzakerenin sonunda iki kez de özel olarak görüşen elçiler çözüme kavuşturdıkları ve Küçük Kaynarca Antlaşması'nın temelini oluşturacak on maddeyi imzalayarak birbirlerine teslim etmiştir.⁶⁶¹ Abdürrezzak Efendi, Rusya'nın işgal ettiği tüm yerlerden çekilmesi için 12 milyon ruble, Yenikale ve Kerç'ten vazgeçmesi için de 9 milyon ruble önermiştir.⁶⁶² Babiâli'nin para teklifi geri çevrilmekle birlikte asıl tartışma meselesi olan Kırım bağımsızlığı çerçevesinde şekillenen dört maddede bir ilerleme kaydedilememiş ve dolayısıyla artık Bükreş'te kalmak için bir sebep kalmamıştır. Taraflar müzakereleri yazışma yoluyla yürütmek üzere sözleşerek 22 Mart'ta (Osmanlı kaynaklarıyla tutarlıdır: 28 Zilhicce 1186⁶⁶³) Abdürrezzak Efendi, 15 Nisan'da Paskalyadan sonra ise Obreskov Bükreş'ten ayrılmışlardır.⁶⁶⁴ Bükreş'te yapılan otuzun üzerindeki konferans sonuçsuz kalmış ve savaşa kalınan yerden devam etmek için taraflar hazırlıklara başlamıştır. 1773 yılı boyunca başkentlerde bulunan elçiler aracılığı ile barış için farklı çözüm arayışlarına devam edilmiştir.

Yapılan meşveretlerde ve Sultan'ın hatlarında geçen firari Osmanlı askerleri üzerinden Osmanlı ordusunun zor bir sürece girdiğinden bahsedilmişti. Rusya ordugâhı için de durum Osmanlılarda olduğundan pek farklı değildir. Zira Rus orduları da kıtlık, mühimmat ve üniforma

⁶⁶⁰ Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CCXXXV.

⁶⁶¹ Drujinina, **Kuyuchuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 246. Ulyanitski'nin eklerindeki kayıtlarda dokuz maddenin tamamlandığı bilgisi verilmektedir. Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CCXLV-CCXLVII.

⁶⁶² Drujinina, **Kuyuchuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 246. III. Mustafa'nın tazminat ile ilgili gönderdiği hatlar yukarıda verilmiştir. Kaybedilen toprakların geri alınmasına karşı tazminat ödenebileceği hususunda murahhaslara defalarca yetki vermiştir.

⁶⁶³ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 560; Çalışkan, **Vekayi'nüvis Enveri**, s. 376.

⁶⁶⁴ Drujinina, **Kuyuchuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 246.

eksikliği yaşamaktaydı. Rumyantsev'in Panin'e gönderdiği Haziran 1774 tarihli mektubunda barışı en çok isteyen kendisi olduğunu, ordunun ve kendisinin tükendiğini bildirmektedir.⁶⁶⁵ Bunlara ek olarak antlaşma taslağında Tuna voyvodalıklarının Babiâli'ye iade edileceğinin açığa çıkması Eflak ve Boğdan halkının motivasyonunu düşürmüş ve halkın Ruslara sağladığı erzak desteğinin kesilmesine neden olmuştur.⁶⁶⁶ Beyliklerde yaşayan halk, barış sonrası tüm bu yardımlardan ötürü suçlanma ve cezalandırılma korkusuyla karşı karşıya kalmış olmalıdır. 28 Şubat'ta Tuna'nın sağ yakasına saldırı emri alan Rumyantsev savaşın sakıncalarını anlatmış ancak Orlov'ların etkisiyle St. Petersburg ordularının İstanbul'a kadar gideceğine inanmış olmalıdır. Rumyantsev, Nisan 1773'te saldırılara başlamıştır. Babiâli de 27 Nisan 1773'te Kırım serbestisinde direnen Ruslarla barışın sağlanamadığını dolayısıyla da savaşın kaçınılmaz olduğunu Avrupalı devletlere bildirmiştir.⁶⁶⁷ Mayıs ayında Aleksandr Vasilyeviç Suvorov'un (d. 1729-ö. 1800) Rus ordularına katılması Osmanlı-Rus çatışmaları için bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Suvorov'un komuta kademesinde olması Rus zaferlerini artırmıştır.⁶⁶⁸ Suvorov 18. yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen Osmanlı-Rus savaşlarında hayli belirleyici bir isim olmuş ve Osmanlılar karşısında hiçbir yenilgi almamıştır. Yine de 5 Temmuz'da Obreskov'un Rumyantsev'e yazdığı gibi *"Konstantinopolis'e giden yol o kadar geniş değil ve bazen hayal edildiği kadar kolay değil"*dir.⁶⁶⁹ 1773 sonbaharına gelindiğinde Rusya bir kez daha asker toplamak için kararname çıkarmıştır. Öncekilerin aksine bu kez yüz elli kişide bir kişi değil yüz kişide bir kişi olacak şekilde kararlaştırılmıştır. Kararnameyi imzalayan II. Katerina savaşın başından beri bunun altıncı asker toplama kararnamesi olduğunun altını çizerek, kararnameyi kalp atışlarıyla imzaladığını Konsey'e bildirmiştir. Çariçe, düşmana verilen zararın kayıplardan fazla olmasına rağmen yeni askere alımların gereksiz olduğunu düşünmektedir. Konseye iki soru yönelmiştir: Bu adamlar herkesin istediği barış için mi kullanılacak ve bu seferberliğin ardından imparatorluğun şanı için ne yapılacak?⁶⁷⁰ Aslına bakıldığında her iki devletin merkez yönetimi de otokratlarının memnuniyetsizliklerine rağmen ordularının da aslî durumlarının farkında olmayarak savaşa devam etme niyetindedir. Bununla birlikte Ruslar, Osmanlılara göre daha planlı ve sistematik hareket etmektedir.

İki devlet arasındaki bir diğer benzer durum ise Babiâli'de olduğu gibi Rus konseyinde de barış yanlısı bir grubun yer almasıdır. 7 Eylül 1773 tarihinde toplanan Konsey'de barış için Bükreş görüşmelerinin tıkanmasına sebep olan Yenikale ve Kerç maddelerinden vazgeçilmesi üzerine bir tartışma yapılmıştır. Adı geçen kalelerin ilhakının faydadan çok zarar getireceğini öne sürenlere,

⁶⁶⁵ https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVIII/1760-1780/Rumjancev_P_A/brief_panin_10_06_1774.htm (18.11.2023).

⁶⁶⁶ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 249.

⁶⁶⁷ BOA. A.İDVNSNMH.d. 9/30 s. 25-27 (4 S 1187/27 Nisan 1773).

⁶⁶⁸ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 249.

⁶⁶⁹ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 250.

⁶⁷⁰ Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 99.

Orlov sert bir şekilde karşılık vererek buraların alınmasının gerekliliğini savunmuştur. 22 Kasım'da yapılan diğer bir Konsey toplantısında ise Zegelin'in de önermiş olduğu Kılburun'un ele geçirilerek buranın yeni bir şehir için üs olarak kullanılabilmesi görüşü Panin tarafından desteklenmiştir. Zegelin, Reis vekili ile yaptığı görüşmelerde Babıâli'nin Yenikale ve Kerç karşılığında Kılburun'u bırakabileceğini St. Petersburg'a bildirmiştir. Fakat Orlov, Kılburun'un bulunduğu alandan ve liman için uygun olmamasından dolayı bu fikre de karşı çıkmış, Yenikale ve Kerç'ten vazgeçilirse ancak Özi ve Dinyeper ile Bug arasındaki bölgenin alınmasının zorunlu olduğunu dile getirmiştir. Orlov'un önerisinin Babıâli tarafından kabul edilmeyeceğini düşünen II. Katerina, 29 Kasım'daki Konseyde Kırım serbestliğine zarar verilmemesi şartıyla ilk teklifin Zegelin aracılığıyla Babıâli'ye bildirilmesini kabul etmiştir.⁶⁷¹ Obreskov ise Orlov'la benzer şekilde Kılburun sahillerinin sığ olmasından ötürü liman olarak kullanışlı olmadığından Kerç ve Yenikale'nin karşılığı olamayacağını açıklamıştır. Üstelik bu iki yere sahip olmanın Kırım'a sahip olmak anlamına geldiğinden Rusya'nın buralara sahip olması gerektiğini savunmuştur.⁶⁷² St. Petersburg'da toplanan konseyler savaş borularının çalınmasına rağmen Rusların da barış için hâlâ çabaladıklarını ortaya koyar. Bununla birlikte bu girişimler bir sonuç vermemiştir. Fonzevin tarafından Obreskov'a yazılan 28 Eylül tarihli mektup Rusların içinde bulunduğu dâhilî ve haricî sorunlar hakkında fikir vermektedir. Mektupta İsveç'in sakinliğini korumakla birlikte güç topladığı, Holstein Gottorp Dukalığının (III. Petro, babasından ötürü dukalığın yasal varisi olarak bulunmaktaydı) 1773'te Danimarka'ya bırakılması sayesinde bu devletle yakın dostluk içinde oldukları, İngiltere⁶⁷³ ve Fransa'nın savaşın başındaki nispeten tarafsız politikalarını sürdürdüklerini bildirmektedir. İlâveten Lehistan meselesinde içinde bulundukları kaosu da tasvir etmektedir. Prusya Danzig'e (Gdansk) tecavüz etmiş ve Rusya müzakere yoluyla sorunu çözmeye çalışsa da başarısız olunmuştur. Avusturya'nın durumu da kararsız ve belirsiz olarak tasvir edilmektedir.⁶⁷⁴ Bu açıllardan bakıldığında Rus dış politikası savaşın devam ettirilmesi için uygun koşullara sahip değildir.

Pugaçev'in Orenburg kuşatması devam ederken, Rummyantsev de Tuna'yı geçerek Bulgaristan içlerinde Şumnu'da bulunan Osmanlı ordugâhına saldırma planlarını hazırlamıştır. Böylece Sadrazam Balkan Dağlarının gerisine kaçamayacak ve hızlı bir barış antlaşması imzalanmış olacaktır. Rummyantsev, Osmanlıların dikkatini dağıtmak için Takımadalardaki Rus filosunu

⁶⁷¹ Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 100. Ahmed Vasıf, İstanbul'da Zegelin'in Kılburun Kalesi'nin yıkılmasıyla barışın tesis edileceğini Babıâli'ye bildirdiğini yazmaktadır. Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774*, s. 603. Enveri ise Kılburun Kalesinin Ruslara verilmesi karşılığında barıştan bahsediyor. Konuyu tartışmak için toplanan devlet ricali "*Kılburun virilerek akd olunan sulhden ne hayr olur?*" şeklinde cevap vermiştir. Çalışkan, *Vekayi'nüvis Enveri*, s. 440.

⁶⁷² Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 254.

⁶⁷³ Haziran 1773'te İngiltere kralı verdiği demeçte barış taraftarı olduğunu hem Osmanlı Devleti ve Rusya'nın hem de tüm Avrupa'nın sükûnet bulmasını temenni ettiğini açıklamıştır. "After which His Majesty was pleased to maket he following most Gracious Speech" (29 June 1773), *The London Gazette*, s. 2. Rusya ve Babıâli arasında barışın tamamlanmasının ardından duyduğu memnuniyeti bildirmiştir. "West Minister November 30" (3 December 1774), *The London Gazette*, s. 1.

⁶⁷⁴ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 253.

hazırlamayı ve sahte bir Özi kuşatması yapılmasını da planlamıştır. Fakat 1774 yılının bahar aylarında Pugaçev İsyanı tırmanınca Panin, 10 Mart'ta yeni tavizler pahasına barış yapılması gerektiği fikrini öne sürmüştür. Buna göre, Rusya'nın Yenikale ve Kerç'ten vazgeçmesinin karşılığı olarak Kılburun ve Özi kaleleri istenecek, fakat Özi'nin verilmesi kabul edilmezse yıkılması teklif edilecektir. Ayrıca Karadeniz'deki serbest dolaşım maddesinde de bazı tavizler verilecektir. Osmanlılar da gerektiğinde savaş gemilerine dönüşebilen bazı gemileri Tatarlara bırakacaktır.⁶⁷⁵ St. Petersburg gündemi bu sorunlar etrafında şekillenirken İstanbul da hareketlenmiştir. 21 Ocak 1774'te III. Mustafa'nın ölümüyle⁶⁷⁶ yerine kardeşi I. Abdülhamid tahta geçmiştir. 1768 yılında başlayan savaş maliyeti çıkmaza sokmuş bu sebeple I. Abdülhamid, tahta çıkış merasiminde cülus dağıtmak yerine 1772-1773 (1186) yılının geciken Masar ve Recce ulufelerini dağıtmıştır.⁶⁷⁷ Yeni sultan tahta çıktığında Ruslarla uzlaşılması yönünde talimat vermiştir. Kırım serbestisinin ne anlama geldiğinin önce murahhas Abdürrezzak Efendi'ye ardından Prusya Elçisi'ne sorulması istenmiştir. Savaşın uzamasının nahoş olduğu, barış konusu açıldığında Rus askerlerinin de rehavete kapılabileceği ve barış olmazsa da savaşa devam edilebileceği bildirilmiştir.⁶⁷⁸

Rus ordugâhında da Osmanlılarla benzer bir durum yaşanmaktadır. Rummyantsev'in 24 Şubat 1774 tarihli mektubunda İstanbul siyasetini iyi bilen Obreskov'a I. Abdülhamid'in tahta geçmesinin barışı olumlu etkileyip etkilemeyeceği sorulmaktadır.⁶⁷⁹ Rummyantsev ve Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa bir kez daha barış için mektuplaşmıştır.⁶⁸⁰ Muhsinzade barış için ön şartlarını mektupla Rummyantsev'e bildirmiştir: Kırım hanı padişahın, Kırım kadıları da İstanbul'da bulunan kazaskerlerden onay alacak, Rusya Yenikale ve Kerç üzerindeki taleplerinden vazgeçecek ve adı geçen kalelerde Ruslar bulunmayacaktır. Son olarak da Karadeniz'de topsuz, silahsız ve basit ticaret gemilerinin dolaşımına izin verilirken Akdeniz için eski kurallar geçerli olacak ve gemiler boğazlardan geçemeyecektir. Sadrazam'ın mektubuna karşılık askerî üstünlüklerini hatırlatan Rummyantsev, Obreskov'la birlikte kendi ön şartlarını Sadrazam'a bildirmiştir. Yenikale ve Kerç'i

⁶⁷⁵ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 259-260.

⁶⁷⁶ 3 Ocak'ta İstanbul'dan gelen haberde III. Mustafa'nın hasta olduğu, astım ve ödem nedeniyle son iki Cuma selamlığına katılamadığı Londra'da duyulmuştur. "Constantinople, January 3" (15 February 1774), *The London Gazette*, s. 1.

⁶⁷⁷ Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV) Yayınları, İstanbul, 2001, s. 7.

⁶⁷⁸ BOA. TS.MA.e. 384/27 (29 ZA 1187/11 Şubat 1774).

⁶⁷⁹ "Vsepoddanneyşiya Doneseniya i Pisma Gr. P. A. Rummyantsova-Zadunayskogo, 1774 goda" *Çteniya v İmperatorskom Obşetstve İstorii Drivnostiy Rossiyskih pri Moskovskom Universitete, Aprel-İyon 1865, Kniga Vtoraya, içinde*, Universityatkovy Tipografii, Moskva, 1865, s. 298.

⁶⁸⁰ Barış için ilk adımın hangi taraftan geldiği noktasında Rus ve Türk tarih yazımı farklı bilgiler vermektedir. Drujinina Sultan'ın tahta çıkmasıyla Sadrazam'a barış için tam yetki vermesi üzerine II. Katerina'nın da 14 Şubat 1774'te Rummyantsev'e barış için tam yetki verdiğini haiz belgeyi gönderdiğini yazmaktadır. Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 260. Sarıcaoğlu ise Abdülhamid'in tahta geçtiği esnada Ruslar tarafından barış için mektup gönderildiğini ve bunun üzerine de Sultan tarafından Sadrazam'a yetki verildiğini bildirmektedir. Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi*, s. 137-138. Bununla birlikte 1768-1774 yılları içinde barış ile ilgili ilk adım muzaffer konumda olmasına rağmen genellikle Ruslardan gelmiştir, dolayısıyla buradan yola çıkarak Sarıcaoğlu'nun iddiası daha güçlü görünmektedir. Ayrıca Rummyantsev, bahsi geçen yazışmalarla ilgili devamlı olarak Obreskov'u da bilgilendirmiş ve kendisinden tavsiyeler istemiştir. *Çteniya*, 1865, k. 2, s. 298-310.

Tatar mülkiyetine bırakan Ruslar karşılığında Kılburun, Özi ve Gazibey'i⁶⁸¹ istemiştir. Kırım Hanlarının özgür olmaları gerektiğini savunarak Bug ve Dinyester arasındaki araziye Tatarlara bırakmaya hazır olduklarını da iletmışlerdir. Han ve kadı onayı hakkındaki maddeyi de “ Hanlar, İslam halifesi de olan sultanın koyduğu kurallara uymak zorundadır” şeklindeki oldukça genel bir ifadeyle geçiştirmişlerdir. Karadeniz maddesinde ise savaş gemilerinin girmemesini kabul ederken ticaret gemilerinin boğazlardan geçmesi ve limanları kullanarak ticaret yapmasının serbest olmasını talep etmişlerdir. Ancak Muhsinzade'nin Yenikale ve Kerç'in Tatarlara devredilmeyerek kendi ellerinde kalacağını bildirmesi, Rus ordularını harekete geçirmiş ve Romyantsev Mayıs 1774'te Tuna'yı geçmiştir.⁶⁸² En başından beri barış taraftarı olan Sadrazam'ın vermiş olduğu bu cevap İstanbul'dan gelmiş olmalıdır.

Hücum durumuna geçen Rus ordusu 2 Haziran'da Osmanlı ordusunun tüm hareketlerinin izlenebileceği Pazarcık'ı almıştır.⁶⁸³ Bunun üzerine Osmanlı ordugâhında yeni strateji için bir meşveret toplantısı düzenlenmiştir. Yeniçeri Ağası ve Bükreş görüşmelerinin müzakerecisi Reisülküttap Abdürrezzak Efendi'nin düşman üzerine gitmesine karar verilmiştir.⁶⁸⁴ Abdürrezzak Efendi, Suvorov ve Kamanski'nin birleşik ordularıyla Kozluca mevkinde karşılaşmış ve 9 Haziran'da büyük bir yenilgi almıştır. Dağılan Osmanlı ordusuna toparlanma fırsatı vermek istemeyen Romyantsev de Şumnu üzerine hareket etmiştir. Haziran sonu ve Temmuz başında Rus ordusu Silistre-Ruşuk-Şumnu üçgenini kontrol altına almıştır.⁶⁸⁵ Kozluca ve ardından Rus askerlerinin Şumnu'yu sarması 1768-1774 savaşının sonunu getirmiştir. Suvorov, 1711 yılında Prut'ta kuşatılan Petro ve ordularının yaşadığı yenilginin ve kendi deyimleriyle utancın rövanşını 1774'te Şumnu'da almıştır. Günümüzde Bulgaristan sınırlarında yer alan Kozluca'nın adı 1950 yılında Bulgar Devleti'nin aldığı kararla bu savaşın kahramanı Aleksandr Suvorov'u onurlandırmak adına Suvorovo olarak değiştirilmiştir. Bu durum da savaşın ardından iki yüzyıl geçmesine rağmen Slav tarihinde 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşının etkilerinin canlı olduğunu göstermektedir.

2.7. Savaşın Hitama Erdirilmesi: Küçük Kaynarca Antlaşması

Kozluca'daki yenilgi ve Osmanlı ordugâhının kuşatılması savaşın bittiğini ilan etmiştir. Taraflar bir kez daha barış için masaya oturmuştur. Sadrazam, Sultan'a gönderdiği takririnde

⁶⁸¹ Literatürde genellikle Hocabey (Khadzhibey) olarak bilinen kale bugün Odessa şehrinin kurulduğu yerde bulunmaktadır.

⁶⁸² Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 262-266.

⁶⁸³ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 266.

⁶⁸⁴ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l Âsâr*, s. 612.

⁶⁸⁵ Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 102. Bu esnada, Şumnu halkı da üç yıldır kasabalarında konuşlanan Osmanlı askerlerine karşı isyan etme derecesine gelmiş, Abdürrezzak Efendi'nin çadırına saldırmıştır. Ahmed Câvid, *Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi*, s. 485.

etrafının sarıldığını ve barışın kaçınılmaz olduğunu yazmaktadır.⁶⁸⁶ Muhsinzade Mehmed Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği tahrir sonrasında Sultan I. Abdülhamid huzurunda topladığı meşveret meclisinde ordugâhtan gelen tüm dökümanları sunmuş ve hazırlan barış yapılması hususunda karar almıştır.⁶⁸⁷ Barış teklifinin ilk olarak hangi taraftan geldiği hususunda farklı iddialar bulunmaktadır. Rus kaynaklarında barış teklifinin Sadrazam tarafından geldiği kaydedilirken, ordugâhta bulunan Ahmed Vasıf, Rummyantsev tarafından gönderilen askerin Sadrazam'a mektup sunduğunu ancak mektubun saçma sapan sözlerle dolu olduğu gerekçesiyle tercüme ettirilemediğini eklemiştir. Çünkü etrafı sarılan orduda güvende olmadıklarını düşünen tercümanlar Şumnu'dan ayrılarak güvenli bölgelere gitmiştir. Sonuç olarak Yergögü'de ateşkesi imzalayan Abdülkerim Efendi'nin konuğu olan Rummyantsev'in bir adamından tercüme için yardım istenilmiştir. Mektubun çevirisinden barış için Osmanlı Devleti tarafından bir elçi talep edilmekte olduğunu öğrenmişlerdir.⁶⁸⁸ Yeni gelişmelerin ardından ilk olarak barış görüşmelerini yürütecek heyetin hazırlanması için Rummyantsev'den yaklaşık altmış günlük bir ateşkes talep edilmiştir. Rummyantsev'in cevabı beklenirken meşveret toplanmış ve yeni müzakerecilerin belirlenmesi için oylama yapılmıştır. Sadaret Kethüdası Ahmed Resmî⁶⁸⁹, Nişancı rütbesiyle birinci murahhas olarak tayin edilmiştir. İkinci murahhas olarak da Reisülküttap İbrahim Münib Efendi görevlendirilmiştir.⁶⁹⁰ Başarısız olan Fokşan ve Bükreş kongrelerinden sonra Rummyantsev yeni bir ateşkes ve barış kongresi duymak istememiş ve esasların yeterince konuşulduğunu, antlaşmanın imza edilmemesi durumunda savaşın devam edeceğini de bildirmiştir.⁶⁹¹ Rummyantsev, etrafı sarılı olan Osmanlıların ateşkesler ve barış konferanslarıyla kendilerini oyalayacağını dolayısıyla bu esnada askerî yardımın gelebileceğini de hesaplayarak hareket etmiştir. Ayrıca bir yılı aşkın süre önce Bükreş görüşmelerinin son günlerinde Çariçe de bir kez daha ateşkesin uzatılmayacağını ya da yenisinin yapılmayacağını bildirmiştir.

Rummyantsev, Kamanski'nin birliklerine yakın olmak için Küçük Kaynarca'ya gelmiş böylece taraflar burada buluşma kararı almıştır. Osmanlı heyeti de Şumnu'dan yola çıkmış 4 Temmuz 1774'te Büyük Kaynarca köyüne ulaşmıştır. Albay Peterson tarafından karşılanan heyetin burada konaklatılmasına karar verilmiştir. Bu esnada müzakereler için davet edilen Obreskov, Tuna'daki

⁶⁸⁶ Sarıcaoğlu, **Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi**, s. 139.

⁶⁸⁷ BOA. TS.MA.e. 805/91 (10 B 1203/6 Nisan 1789).

⁶⁸⁸ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 613-614.

⁶⁸⁹ Ahmed Resmî Efendi sonraki süreçte Ruslarla yapılacak görüşmelerde danışman gibi görülmüş ve davet edilmiştir. BOA. A. SABH. I. 367/25641 (29 Z 1203/20 Eylül 1789). BOA. C. HR. 11/534 (29 Z 1255/3 Mart 1840); BOA. C. HR. 131/6511 (25 Ş 1193/7 Eylül 1779).

⁶⁹⁰ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, 614. BOA. A. {DVNSNMH.d. 9/38, 32 (10 CA 1187/19 Temmuz 1774). Mükâleme kâtibi olarak da Mehmed Emin Nahifi Efendi atanmıştır. BOA. A. {DVNSNMH.d. 9/40 s. 33 (10 CA 1187/19 Temmuz 1774). Mehmed Emin Nahifi Efendi'ye yazılan bir hükümde bu görev için önce Ahmed Azmi Efendi'nin düşünüldüğünü göstermektedir. Önce Ahmed Azmi'ye, mükâleme kâtibi olarak atandığını bildiren hükümde Ahmed Azmi'nin adı çizilerek Mehmed Emin Nahifi Efendi eklenmiştir. BOA. C..HR.. 184/9171 (29 CA 1188/7 Ağustos 1774). Mükâleme tercümanı olarak Mikelzade Yorgaki'nin atanması BOA. C..HR.. 78/3893 (29 CA 1188/7 Ağustos 1774).

⁶⁹¹ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 267. Çariçe'ye yazdığı mektubunda da Osmanlı tarafından gelen ateşkes ve konferans tekliflerini kabul etmediğini bildirmiştir. **Çteniya**, 1865, k. 1., s. 308.

taşkın nedeniyle yetişemeyince Nikolay Repnin çağırılmıştır.⁶⁹² Küçük Kaynarca'da yapılan görüşmelere katılamasa da Rumyantsev, çok daha öncesinde Obreskov'u barışın kurucusu olarak anmıştır.⁶⁹³ 5 Temmuz günü sabah sekizde Peterson ve Prens Badbolski Osmanlı heyetini ziyaret ederek Rumyantsev'in buraya 3,2-4,4 km uzakta Küçük Kaynarca köyünde olduğunu bildirerek iyi dileklerini iletmiştir. Osmanlı heyeti de karşılık olarak teşekkürlerini sunduktan sonra kendilerine kahve, şerbet, tatlı ve tütün ikramları yapılmıştır. İkram yapılırken Osmanlı heyeti Rumyantsev'le bir an önce görüşmek istediklerini bildirmişlerdir. Peterson, Rumyantsev'in de heyeti görmeyi arzu ettiğini ancak gereksiz teşrifatı ortadan kaldırmak için iki yüz kişilik Osmanlı heyetinden on kişilik bir kadro oluşturulmasını ve bunların görüşmeler için gelmesini istediğini aktarmıştır.⁶⁹⁴ On kişilik bir grubun daveti teşrifatı kolaylaştırmanın yanında kişileri kontrol etme açısından da bir avantaj sağlamaktaydı. Geçtiğimiz iki barış konferansının aksine bu kez ordugâha çağırılan davetlilerin Rus orduları hakkında istihbarat toplamasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

Aynı gün Küçük Kaynarca köyüne gitmek için iki yüz kişilik Osmanlı heyeti yola çıkmıştır. Köy yakınlarına geldiğinde Ahmed Resmî ve Münib Efendiler yıkanıp yeni kıyafetlerini giymiş ve oluşturulan on kişilik grupla birlikte Prens Gavril Gagarin'in refakatinde yürüyerek Rumyantsev'in çadırının bulunduğu alana ulaşmışlardır. Önce İgelstrom, ardından Repnin tarafından karşılanan Osmanlılara burada da kahve ve tatlı ikramı yapılmıştır. Sabah saat 11.00'de başlayan görüşmeler öğleyin saat ikiye dek sürmüştür. Bu sırada grubun bir kısmı görüşmeler sırasında tutsak olarak başka bir çadırda konaklatılmıştır.⁶⁹⁵ Bu uygulamanın hangi gerekçeyle yapıldığı ya da Fokşan veya Bükreş görüşmelerinde uygulanıp uygulanmadığıyla ilgili bir veri bulunamamıştır. Rumyantsev, Şumnu üzerine yapılan yürüyüşü durdurmayacağını ve beş gün içinde antlaşmanın imza edilmemesi durumunda ise müzakereleri kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Beş gün sonra 21 Temmuz 1774, I. Petro ve Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa arasında imza edilen Prut Antlaşması'nın yıl dönümüdür. Drujinina Rumyantsev'in bu tarihi kasıtlı olarak tercih ettiğini savunmaktadır.⁶⁹⁶ Prut'ta I. Petro'nun Osmanlı orduları karşısında aldığı yenilgi II. Katerina döneminde adeta bir travmaya dönüşmüştür. Kendisinin birçok mektubunda Prut'a açık atıf bulunmaktadır. Barış görüşmeleri başlamadan Obreskov'un çıkarılmasını Prut'ta Tolstoy ve ekibinin talihsizliğiyle karşılaştıran II. Katerina, 16 Eylül 1771 tarihli mektubunda düşman tarafından etrafi sarılan Rus komutan Oginski'nin başarılı bir şekilde bu kuşatmadan kurtulmasını kutlamasını Prut'a benzetmiştir. Ona göre Büyük Petro aynısını

⁶⁹² Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, 268. Rumyantsev, 1 Nisan'da Obreskov'u barış için çağırmıştır. 22 Temmuz'da II. Katerina'ya gönderdiği raporunda kendisinin önceden davet edilmesine rağmen yetişemediğini yazmıştır. **Çteniya**, 1865, k. 2, s. 309.

⁶⁹³ “Çteniya, 1865, k. 2, s. 301.

⁶⁹⁴ Hristofor Peterson, “Jurnal”, **Çteniya v İmperatorskom Obşetstve İstorii Drivnostiy Rossiyskih pri Moskovskom Universitete, Aprel-İyon 1865, Kniga Vtoraya (2)**, içinde, Universityatkooy Tipografii, Moskva, 1865, s. 314.

⁶⁹⁵ **Çteniya**, 1865, k. 2, s. 315-316.

⁶⁹⁶ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 269.

Pрут'ta yapmış olsaydı Prut Barışı gerçekleşmezdi.⁶⁹⁷ Buna benzer şekilde 16 Ağustos 1792'de gönderdiği mektubunda da Prut'a atıfta bulunarak 21 Temmuz'un, Kırım'ın ilhakı olarak kiliselerde dua edilerek kutsanmasını istemiştir.⁶⁹⁸ Zira Ruslar, barış söz konusu olduğunda Prut'a atıfla bir daha utanç verici bir antlaşma imzalamayacaklarını da daha önce dile getirmiştir.

17 Temmuz sabahı Osmanlı heyeti Ruslarla ikinci görüşme talebinde bulunduktan sonra ilk gün yapılanla aynı teşrifat tekrar edilmiştir. 11.00-12.30 arası Rummyantsev'le görüşen Osmanlı heyeti ardından özel olarak hazırlanmış olan müzakere köşkünde görüşmelere Repnin'le devam etmiştir. Bu köşk Rus kampının karşısında Rummyantsev'in çadırının sol yanında ve nöbetçi kulübesinin on adım gerisinde özel olarak yapılmıştır. Müzakere salonunda kırmızı örtülü büyük bir masa murahhaslar için ve ikinci bir masa ise diğer görevlileri için hazırlanmıştır.⁶⁹⁹ İki saat süren görüşmede birçok konu karara bağlanmış ve tercümanlar çeviriler için dört saat daha burada kalmıştır. Hatta Osmanlı delegeleri mükâleme salonunda dua (namaz kılmış olmalıdırlar) etmişlerdir.⁷⁰⁰ İki taraf da hızlı bir barış için hayli mesai harcamıştır. Maddelerin kararlaştırılmasıyla Osmanlı delegeleri vebanın müsaade ettiği ölçüde Sadrazam'la haberleşebilmek için izin istemiştir. İzin verilen ulaklar gece saat 02.00'de yola çıkmıştır.⁷⁰¹ Rummyantsev de Sadrazam'a gönderdiği mektubunda Türk temsilcileri överek barış için her şeyi yaptıklarını yazmıştır. İkinci görüşmede karar verilen ön barış koşullarında Tatar bağımsızlığı kabul edilmiştir. Ruslar Kılburun Kalesi'ni alırken Kerç, Yenikale ve Bug ile Dinyester arasında kalan bozkır araziyi Rummyantsev Tatarlara bırakmıştır. Osmanlılar da Kırım, Taman ve Kuban üzerindeki haklarından Tatarlar lehine çekilmiştir.⁷⁰² Fakat bu beyanın tersine Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 19. maddesinde Yenikale ve Kerç Ruslara bırakılmıştır. Karadeniz, Akdeniz ve Tuna üzerinde verilecek ticari haklardan iki ülke de eşit şekilde yararlanacaktır. Ruslar, Eflak, Boğdan, Baserabya ve Takımadalar gibi işgal ettikleri yerleri Osmanlılara bırakacak; Osmanlılar da buralarda af ve vergi muafiyetleri uygulayacaktır. Bükreş Kongresi'nde Obreskov ve Abdürrezzak Efendi arasında kabul edilen on madde de aynı şekliyle tanınacaktır.⁷⁰³ Osmanlılar, Rusların kayıplarına karşılık 4.500.000 ruble ödeyecektir.⁷⁰⁴

⁶⁹⁷ CatCor Project, Letter 01230: To Count Nikita Ivanovich Panin, 16 September 1771 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-01230> (19.05.2024).

⁶⁹⁸ **Prisoedinenie Krıma k Rossii 1783-1796**, s. 314.

⁶⁹⁹ **Çteniya**, 1865, k. 2, s. 317.

⁷⁰⁰ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 270. Mükâlemelerde hazır bulunan Peterson da günlüğünde görüşmelere verilen her arada Osmanlı murahhaslarının dua ettiklerini yazmaktadır. Birden fazla gerçekleşen bu dua ritüeli namaza işaret etmektedir. Peterson, "Jurnal", s. 317.

⁷⁰¹ **Çteniya**, 1865, k. 2, s. 316.

⁷⁰² Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, 269. The London Gazette'deki Küçük Kaynarca Antlaşması'nın maddelerinin özetlendiği haberde de adı geçen yerlerden Rusların çekildiği notu düşülmüştür. "Petersburg, August 4" (20 August 1774), The London Gazette, s. 1. Ancak nihai antlaşma metninde buralar Ruslara bırakılmıştır.

⁷⁰³ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 269-270.

⁷⁰⁴ Sultan I. Abdülhamid tarafından antlaşma tasdikinden sonra gönderilen namede "*madde-yi müteferrika*" (ufak tefek masraflar maddesi) olarak anılan tazminat 7.500.000 akçe miktarına baliğ olan 15.000 kese bunun karşılığı ise 4.000.000

Yoğun bir müzakere programı içerisindeki murahhaslar 18 Temmuz'daki görüşmede bir önceki günden kalan konuları konuşmuştur. Özellikle Karadeniz'de serbest dolaşım ile ilgili tartışmalar yapılmıştır.⁷⁰⁵ Aynı gün Remyantsev, Osmanlı heyeti için özel bir yemek organize etmiştir. Bu yemekte Rus komutan Osmanlı delegelerinin yemekleri için kendilerinden aşçıları göndermelerini istemiştir. Akşam saat 06.00'da üçüncü görüşmeyi sonlandıran Repnin, Osmanlı heyetini yemek için davet etmiştir. Yemek odasında Osmanlı heyeti ve Remyantsev arasında nazik sohbetinden ardından taraflar Türk usulünde hazırlanmış olan masaya oturmuştur. Tercümanlar ise kendileri için hazırlanan ayrı bir masada yemek yemiştir. Küçük Kaynarca'da toplanan murahhasların yemeğine St. Petersburg'dan getirilen orkestranın müzikleri eşlik etmiştir. Yemeğin ardından Remyantsev ve Osmanlı delegeleri müzakere salonunda sohbet ederken ikramlar devam etmiştir. Ahmed Resmî Efendi, Abdürrezzak Efendi'nin övgüyle söz ettiği Remyantsev'in oğlu Mihail Petroviç'le tanışmak istediğini bildirmiştir. Remyantsev'in bu teklifi kabul etmesinden sonra murahhaslar tekrar kendileri için hazırlanan Büyük Kaynarca'daki ikametlerine dönmüştür.⁷⁰⁶ Küçük Kaynarca'da yapılan bu görüşme Osmanlı tarihinde ender bir durumdur. Zira daha önce Osmanlılar barış için başka bir devletin ordugâhına gitmemiştir. Fokşan ve Bükreş'te olduğu gibi en fazla işgal altında olan bir Osmanlı toprağında görüşme yapılmıştır. Mihmandar atanan Albay Peterson'a göre bu durum Osmanlıların *"gururlarının yok edildiğinin açık ve tartışmasız kanıtıydı"*.⁷⁰⁷ Osmanlı tarafının yabancı bir devletin ordugâhında barış yapmasının yanında önlerine getirilen taslağı olduğu gibi kabul etmeleri gururlarının yok edilmesinden de ziyade artık yapılabilecek herhangi bir şeyin kalmamasından ileri gelmektedir. İçinde bulunduğu durumda Osmanlı ordusunun savaşa devam etmesi mutlak bir yok edilme tehlikesi taşımaktadır. Bu sebeple de antlaşmanın bir an önce imzalanması ehven-i şer olarak kabul edilmiştir.

Görüşmelerin devam ettiği 19-20 Temmuz'da önemli bir gelişme yaşanmamıştır. 19 Temmuz'da Remyantsev söz verdiği üzere oğlu Mihail Petroviç'i Büyük Kaynarca köyüne göndermiştir. Kahve, tatlı ve tütün ikramından sonra Osmanlı heyeti kendisine bir Türk aygırı hediye etmiştir. Programın ardından taraflar tekrar Küçük Kaynarca köyündeki mükâleme salonunda altı saatlik bir toplantı daha düzenlemiştir. 20 Temmuz günü de heyetler benzer şekilde öğlen on ikide

ruble olarak ifade edilmiştir. Bu meblağın 5.000'er keselik üç taksitinin 1775, 1776 ve 1777 yıllarının Kanun-i Sani (Ocak) ayında ödeneceğine dair taahhüt vermiştir. BOA. A. {DVNSNMH.d. 9/47, 45-46 (10-20 L 1188/14-24 Aralık 1774). Verilen taahhüt de yerine getirilmiştir. 1776 yılında Ruslara barış antlaşması gereğince verilen 5.000 kese için bk. BOA. C..ML.. 628/7634 (03 M 1190/22 Şubat 1776). Ancak tazminatın ödenmesi sırasında bir hayli zor duruma düşülmüştür. 1775 yılında uygulanmaya başlanan esham sistemi ödenecek tazminata finansal kaynak oluşturmak için ihdas edilmiştir. Sarıcaoğlu, **Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi**, 169. Taksitlerin ödenmesi sırasında paranın toplanması için yazılmış belgenin üzerindeki hatta I. Abdülhamid, tazminat maddesinin barış antlaşmasına konulmasına sebep olanlara beddua etmiştir. BOA. AE.SABH.I.. 366/25550 (29 Z 1203/20 Eylül 1789). Rusların istedikleri bir senede de "bundan müşkül iş olur mu?" diye bitirdiği hattında yine III. Mustafa döneminde Ruslarla barışı bitirenlere beddualar etmiştir. BOA.İE. HAT. 5/435 (29 Z 1190/8 Şubat 1777).

⁷⁰⁵ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 270.

⁷⁰⁶ Çteniya, 1865, k. 2, s. 318-319.

⁷⁰⁷ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 271.

bir araya gelerek altı buçuğa kadar müzakerelerde bulunmuştur. Akşam saat sekizde Osmanlı murahhasları Büyük Kaynarca'ya dönmüş ancak tercümanlar evraklar için çalışmalara devam etmiştir. Rumyantsev'in antlaşmanın imza edilmesi için verdiği son gün olan 21 Temmuz sabahında Kulbitski, Şumnu'dan Sadrazam'ın mektubuyla dönmüştür. Rumyantsev, mektubu değerlendirmek üzere odasına gitmiştir.⁷⁰⁸ Sadrazam mektubunda, Taman ve Kuban'daki kalelerin Tatarlara terk edilmesi meselesine itiraz etmiş ve bu kalelerin hiçbir zaman Tatar mülkü olmadığını söylemişse de çok fazla manevra alanı olmadığından Rumyantsev'in şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Öğleden sonra tekrar başlayan konferans akşam saat yediye dek sürmüş ve sonucunda Rumyantsev'in teklifleri temelinde Osmanlı tarafı adına Ahmed Resmî ve İbrahim Münib Efendiler Rusya adına da Prens Repnin tarafından Küçük Kaynarca Barış Antlaşması⁷⁰⁹ imzalanmıştır.⁷¹⁰ Barışın tamamlandığını bildirmek için Mihail Petroviç St. Petersburg'a gönderilirken Sadrazam'ın karargâhına da Binbaşı Şernşev yollanmıştır.⁷¹¹ Barış antlaşması Rusya'da büyük bir coşkuyla karşılanmış II. Katerina, oğlu Grandük Pavel ve karısının eşlik ettiği bir maiyetle Kazan Kilisesi'nde, Yazlık Saray ve Çarskoe Selo gibi önemli yerlerde yapılan kutlamalara katılmıştır.⁷¹² Barış haberlerinin İstanbul'da aynı coşkuyla karşılandığı ise söylenemez. Antlaşmanın içeriğini öğrenen I. Abdülhamid, daha önce Osmanlı kamuyoyunda Prusya kralının aracılığıyla yalnız Kılburun Kalesi'nin terk edileceğinin duyulduğunu şimdi ise Yenikale ve Kerç'in de Ruslara verilmesinin Şeyhülislam'la yapılan görüşmeler neticesinde ulema arasında sorun teşkil edebileceğini bildirmiştir. Ancak oluşabilecek kamuoyu baskısına rağmen Sultan ordu ricalinden antlaşma maddelerini imza ve mühürlemelerini istemiştir.⁷¹³

Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Osmanlıları en çok ilgilendiren konu üçüncü maddede yer alan Kırım'ın bağımsızlığı meselesidir. Osmanlılar, barış görüşmeleri süresince bağımsızlık meselesini adeta savuşturmuştur. Zira getirdikleri yorumlar Kırım'ın eski statüsünden büyük farklar

⁷⁰⁸ Çteniya, 1865, k. 2, s. 320-321.

⁷⁰⁹ 21 Temmuz tarihinde Ahmed Resmî, İbrahim Münib ve Repnin imza ve mühürlü Rusya Dış Politika (AVPR) arşivinde bulunan sayfa için bk. Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 275. Sultan tarafından 1775'te onaylanan suret için bk. https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVIII/1760-1780/Traktat_Kucuk_Karnaji_1774/text.phtml (18.11.2023). Osmanlı arşivinde bulunan Osmanlıca ve Fransızca nüshalar için BOA. TS.MA.d. 9921 (20 N 1188/24 Kasım 1774), BOA. TS.MA.d. 7014, s. 9-14 (29 Z 1188/2 Mart 1775) ve BOA. HR.SYS. 1186/1 (21 Temmuz 1774). Bu iki nüshada da Kırım serbestiyetinin yer aldığı üçüncü maddenin yanına derkenar düşülmüştür: "*bu maddenin muteber edilmemesi fi 15 S 1197'de virilen senedde münderiştir*" 20 Ocak 1783 tarihine karşılık gelen bu senet Aynalıkavak Tenkihnamesi'dir. **Muâhedat Mecmûası**, c. 3, TTK, Ankara, 2008, s. 254-273. Antlaşmanın günümüz Türkçesi ile sadeleştirilmiş metni için: Köse, **1774 Küçük Kaynarca Andlaşması**, 112-119. Antlaşmanın 1775 yılında mübadele edilen İngilizce metni için J.C. Hurewitz, **Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record: 1535-1914**, v. I, D. Van Nostrand Company, Toronto, 1958, s. 54-61. Antlaşmanın İtalyanca metni üzerinde yapılan çalışma için bk. Roderick H. Davison, "The Treaty of Kuchuk Kaynardja: A Note on Its Italian Text", **The International History Review**, (10)4, 1988, s. 611-621.

⁷¹⁰ The London Gazette, Osmanlı ve Rusya arasında barışın 17 Temmuz'da tamamlandığını ilk haber olarak vermektedir. "Vienna, August 3" (16 August 1774), The London Gazette, s. 1.

⁷¹¹ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 271-272.

⁷¹² "Petersburg, August 16" (6-10 September 1774), The London Gazette, s. 1.

⁷¹³ BOA. TS.MA.e. 803/9 (03 Z 1187/15 Şubat 1774).

taşımamaktadır. Bu nedenle Ruslar, antlaşma metninde Tatar ve Nogayları konu edinen maddede sadece özgürlükten ziyade bağımsızlığa atıf yapmak için “вольный” (özgür/hür/serbest) tabirinin yanına “совершенно независимыми” (tamamen bağımsız) tabirini de eklemiştir.⁷¹⁴ Rus diplomatlar, İslam inanişindeki hür-köle ayırımından ötürü özellikle bağımsızlık vurgusu yapmış olmalıdır. Babîâli’nin bu nüansı kullanmasından çekinmeleri mümkündür. Zira Babîâli’nin bu maddeyi en uygun zamanda geçersiz hâle getirmeyi planladığı da açıktır. Küçük Kaynarca’nın ardından gelen sadrazamlar Kırım’ın yeniden alınması umuduyla hazırlıklar yapmıştır. 1787 yılında başlayan ikinci savaşın da en önemli nedenlerinden biri Kırım’ın yeniden alınması olmuştur. 1790 yılında yapılan Prusya-Osmanlı ittifakı sırasında Babîâli, Kırım’ın yeniden ele geçirilmesine dek Prusya’nın savaşmasını talep etmiştir. Bu açıdan bakıldığında da Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlılar için geçici olarak kabul edilmiştir. Kırım’ın serbestiyetine bağlı olarak ortaya çıkan ikinci gündem ise Kazaklardır. Ukrayna’da konuşlanan Zaporog Kazakları, Kırım Tatarlarına karşı denge unsuru olarak görülmüştür. Rusya’nın Kırım’dan kaynaklanan güvenlik sorununun ortadan kalkmasıyla birlikte Zaporog Kazaklarına da artık ihtiyaç kalmamış ve birkaç yıl içinde Ukrayna’da bulunan Kazak Seç’i ilga edilmiştir.⁷¹⁵

Osmanlıların Küçük Kaynarca Antlaşması’nda geçici olarak kabul ettiği diğer madde Kırım meselesinin uzantısı durumundaki Karadeniz’de serbest dolaşım hakkındaki on birinci maddededir. Antlaşmanın Karadeniz’i konu alan maddesinde Rus donanmasıyla ilgili net bir açıklama yer almamıştır. Rus gemileri İngiliz ve Fransızların, Akdeniz’de sahip olduğu kapitülasyonlara Karadeniz’de sahip olacaktır. Bu durumda Rusya, burada bir filo inşa edebilirdi. Karadeniz’deki Rus savaş gemileri Avusturya gibi ülkelerin dikkatini çekeceği için bununla ilgili hemen harekete geçilmemiştir. Zira Avusturya Elçisi Thugut, Viyana’ya gönderdiği mektubundan Rusya’nın Kerç ve Taganrog noktalarında bir filo kurmaktan çekinmeyeceğini yazmıştır.⁷¹⁶ Açıkçası Thugut’un çıkarımı çok da sürpriz değildir. Rusya’nın Karadeniz’deki serbest dolaşım talebi yalnızca ticareti kapsamıyordu. Görüşmeler sırasında da defaten gündeme getirildiği üzere Ruslar dolaşımında herhangi bir kısıtlama istememişti. Rusların toprak kazanımları ağırlıklı olarak Karadeniz civarında olmuştur. 18. yüzyılın başından beri iki devlet arasındaki en önemli gündem maddesi olan Azak Kalesi’nin sınırları ilk kez tam anlamıyla Küçük Kaynarca Antlaşması sonucu çizilmiştir.⁷¹⁷ Antlaşmanın on dokuzuncu maddesiyle Kerç ve Yenikale’nin Ruslara bırakılması da yine Azak’ın Rus konumunu pekiştirmiş ve Azak’tan Karadeniz’e çıkışı tescillemiştir. On sekizinci maddeyle Rusya için elverişsiz ancak Osmanlı Devleti’nin bölgedeki en önemli kalesi olan Özi’yle karşı karşıya olması bakımından stratejik olan Kılburun Kalesi Rusların kontrolüne geçmiştir.

⁷¹⁴ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 280.

⁷¹⁵ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 287. 14 Şubat 1775’de çıkarılan ukazla Zaporojya yeni kurulan Azak Guberniyasına dâhil edilmiştir. Nolde, *La Formation de L’empire*, s. 110.

⁷¹⁶ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 276-277.

⁷¹⁷ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 283.

Karadeniz'deki diğer önemli Rus kazanımı yirmi birinci maddeyle Kabardeylerdir. Rus nüfuzunun Kabardeylerde tanınması Rusya'nın öncelikli olarak Gürcistan'da sonra ise Kafkasya'da hareket alanını genişletmiştir. Ayrıca Rusya'nın bölgede gücünün artması, 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nın nedenlerinden olan Tiflis hanı Erekli'nin⁷¹⁸ Rus nüfuzunu kabul etmesinde etkili olmuştur.

22 Temmuz'da Osmanlı-Rus savaşının görünürdeki sebebi olan Lehistan'a barışın tamamlandığı haberinin verilmesi için Varşova'ya da bir ulak gönderilmiştir. 23 Temmuz'da ise Obreskov kampa ulaşmıştır. Şumnu'ya gönderilen Binbaşı Şernşev Sadrazam'ın onayıyla dönmüş ve antlaşma mübadelesi için gerekli hazırlıklara geçilmiştir. 26 Temmuz'da güzel kıyafetler giyen Osmanlı heyeti davullar ve muhafız alayları eşliğinde Küçük Kaynarca'ya ulaşmıştır. Öğleden sonra saat dörtte Rummyantsev'in karargâhında toplanan delegeler Sadrazam'ın onaylamış olduğu Türkçe metni sunmuştur. Rummyantsev Osmanlı delegelerini kutlamış ardından kendi imzaladığı tasdiknameyi sunmuştur. Teşrifat şu şekilde devam etmiştir: İtalyanca hazırlanan metin Vorontsov tarafından Repnin'e verilmiş, Zavadovski ise Rusça metni Osmanlılara verip Türkçe metni kabul etmiştir. Bu esnada barışın kutlanması için dışarıda yüz bir pare top atışı yapılmaktadır.⁷¹⁹ Potemkin antlaşma mübadelesinin yapıldığını bildirmek için St. Petersburg'a doğru yola çıkmıştır. 16 Temmuz'da Rummyantsev iade-i ziyaret için Osmanlı ikametgâhı olan Büyük Kaynarca'yı ziyaret etmiştir. Ziyaretinden önce Rummyantsev, pahalı taşlar ve altın eşyalardan oluşan hediyeleri Osmanlı heyetinden yedi kişiye göndermiştir. Rus komutan, Osmanlı ikametine geldiğinde ellerinde tütsüler taşıyan iki Türk tarafından karşılanmıştır. Mareşal için özel olarak hazırlanan çadırın önünde Osmanlı maiyeti iki yana dizilerek kendisini selamlanmış seçkin bir grup ise içeride kendisiyle sohbet etmiştir. Hizmetkârlar, Rummyantsev, Obreskov ve Repnin'e kahve ve tütün ikramında bulunmuştur. Ardından şerbet, reçeller ve tatlılar da misafirlere sunulmuştur. Mareşal kendisine gösterilen saygı ve nezaketten oldukça etkilenecek Büyük Kaynarca'dan ayrılmıştır. Bu sırada Osmanlı heyetine eşlik etmesi için büyük bir kortej tayin etmek istese de Osmanlılar vebadan ötürü kalabalık gruplarla hareket etmenin tehlikeli olacağı gerekçesiyle teklifi reddetmiştir. Rummyantsev, Osmanlı kampından ayrılana dek kortejinin önünde tütsüler yakılmıştır.⁷²⁰ Barışın imzalanması şerefine Rummyantsev ve maiyetinde yer alan devlet adamlarına da İstanbul'dan toplamda 40.000 kuruş değerinde elmas yüzük, mücevher kutusu ve saat, yine elmaslı bir kutu, değerli koşum takımlarıyla atlar hediye olarak gönderilmiştir.⁷²¹ Böylece 1768'de Lehistan'daki kargaşayla başlayan savaş 1772'de Lehistan'ın ilk bölünmesinden sonra ehven-i şer yani kötülerin arasından iyi olanın seçilmesi siyasetiyle bitmiştir. Daha fazla kayıp istemeyen Osmanlıların, kendilerinden biraz

⁷¹⁸ Erekli Han meselesi Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Osmanlı-Rus görüşmelerinde tartışılmıştır. BOA. A.E. SABH.I. 370/25874 (10 B 1203/6 Nisan 1789).

⁷¹⁹ Çteniya, 1865, k. 2, s. 322-323.

⁷²⁰ Peterson, "Jurnal", s. 326-327. Antlaşmanın imzalanma sürecini ve imzalandığını müjdeleyen muhtemelen Rummyantsev tarafından yazılmış mektup için bk. "Vsepoddanneşiya Doneseniya i Pisma" Çteniya, k. 2, s. 308-310.

⁷²¹ BOA. C. HR. 105/ 5230 (22 CA 1188/31 Temmuz 1774).

daha iyi durumda olan Rusların şartlarını kabul etmesiyle barış sonuçlanmıştır. Son olarak yapılan teşrifatla birlikte barış mühürlenmiştir. Tarihçi Enverî'nin yazdığı beyit barışın Osmanlı Devleti için gerekliliğini özetler: “Söyledim bir mısra ile Enverî târîhini Rusya ile sulh olup devlet-i cihân buldı sükûn.”⁷²² Benzer şekilde Şem’dânî-zâde Süleyman Efendi de tarihinde barışı bir nimet olarak görmekte ve Doğu Avrupa’da kaybedilen toprakların geri alınmasını başarı olarak değerlendirmektedir.⁷²³ Büyük yenilgilerin yaşandığı altı yıllık savaşın ardından nihayet Osmanlı toprakları sükûn bulmuştur ya da temenniler bu yöndedir.

2.8. Müzakerecilerin Muhasebesi: Fokşan, Bükreş ve Küçük Kaynarca Müzakerlerinde Osmanlı Diplomatları

Osmanlı Devleti ve Rusya arasında Kırım’ın somut bir kriz olduğu 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı’nın müzakere süreçleri Osmanlı diplomasi tarihini anlamak açısından zengin veriye sahiptir. Müzakere kayıtlarının büyük oranda elde bulunması Osmanlı diplomatlarının konulara yaklaşımlarındaki profesyonellik ya da acemilik hakkında bilgi verirken donanımlarını da ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında ilk barış müzakeresi olan Fokşan görüşmelerinde birinci murahhas olarak görev yapan Osman Efendi’nin daha baskın bir tutum sergilediği görülürken refîki Yasinîzade Efendi’nin sesi görüşmeler sürecince pek duyulmaz. Reisülküttaplık geçmişi yanında Ruslarla müzakere deneyimleri de olan Osman Efendi’nin görüşmelerdeki baskın tutumu aslında deneyiminden kaynaklanmaktadır. Yasinîzade’nin bu pasif tutumundan Osman Efendi de hayli şikâyetçi olmuştur. Dönüş yolunda Ahmed Vasıf Efendi ile karşılaşan Osman Efendi görüşmelerde kendisine hiç yardımı olmadığından yakınlıkla Fokşan’da yalnızca tavuk topladığını hatta inanmazsa arabanın arkasındaki kafeslere bakabileceğini belirtmiştir.⁷²⁴ Rus murahhaslar da Yasinîzade hakkında St. Petersburg’a yazdıkları raporlarda Osman Efendi ile benzer şekilde tespitlerde bulunmuşlardır: “Şeyh Yasinîzade diplomatik konuların yorumlanmasına en ufak bir giriş yapmıyor ve bu konuşmaların hiçbirine tek bir sözle müdahale etmiyor.”⁷²⁵ Bu açıdan bakıldığında Orlov gibi Yasinîzade’nin de murahhas olarak yanlış bir tercih olduğu söylenebilir.

Osman Efendi diğer elçilerden de şikâyet etmekteydi. Ona göre mutavassıt olarak getirilen elçiler ikiyüzlüydü. “Başlar belası, hakkın cezası”⁷²⁶ olarak nitelediği Thugut’un getirilmesi boşuna masraftı ve İsveç Elçisi de onun Ruslardan istediklerini alması hâlinde o tarafa meyledeceğini bildiriyordu.⁷²⁷ Prusya Elçisi Zegelin için ise “Hakk te’âlâ Prusya ilçisinin metbû’ ve avânıyla her

⁷²² Çalışkan, *Vekayi’nüvis Enveri*, s. 484.

⁷²³ Şem’dânî-zâde *Mür’it-Tevarih*, c. 3, s. 26.

⁷²⁴ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü’l Âsâr 1166-1188/1752-1774*, s. 545.

⁷²⁵ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 163.

⁷²⁶ Çetin, *Mehmed Emin Recâî*, s. 121.

⁷²⁷ Çetin, *Mehmed Emin Recâî*, s. 101. Başka bir yerde de Osman Efendi İsmail Bey’e gönderdiği mektubunda Thugut’un, gelip devletim benden tarafsız kalmamı ve Devlet-i Âliyye’ye sadık kalmamı istedi demesine rağmen Ruslardan taraf

dürlü belâsını âcilen virsün”⁷²⁸ diyerek kendilerinin söylemedikleri sözleri Ruslara aktardığını belirtmektedir. Ayrıca Osman Efendi’nin Yakovaki’ye söylediklerine göre Kırım serbestiyyeti maddesinin en büyük destekçisi Prusya Elçisi’dir.⁷²⁹ Osman Efendi’nin Obreskov için de bir yorumu vardır: “*Obreskov şeytana üslup öğretir bir adamdır.*”⁷³⁰ Osman Efendi’nin Orlov hakkında onu ikna edemediğinden yakındığı mektubu⁷³¹ dışında bir yorumuna eldeki kaynaklarda ulaşılamamıştır. Ancak Panin’in Obreskov’a yazdığı mektubunda Orlov’un sinirli çıkışlarının her şeyi mahvettiğinden haberleri olduğunu yazmıştır.⁷³² Bununla birlikte Ahmed Resmî Hulâsa’da Orlov’dan “*bir mute’ber murahhas*” olarak söz etmektedir.⁷³³

Son olarak herkes hakkında bir çıkarımı olan Osman Efendi için ise Ahmed Vasıf kendi tarihinde bazı tespitlerde bulunmuştur. Osman Efendi’nin görüşmelerde Orlov kadar inatçı olduğunu belirten Ahmed Vasıf Efendi, Rusların onu dinledikçe “*bu âdem dîvânedir desek sû’-i edebdir, âkildir desek tavrı dâire-i âkıldan hâricdir, ancak bu âkıl bizim bildiğimiz ukulden değildir*” dediklerini kaydetmiştir.⁷³⁴ Vasıf Efendi’nin söyledikleriyle benzer bir biçimde Ahmed Resmî de Osman Efendi için “*fenn-i mugâlata ve muhâverede nâdirü’l-vücûd ashâb-ı laklaka ve şakşakadan çenesine mağrur bir zât-ı nâ-mesûd olmağın*” diyerek elçinin gevezeliğinden şikâyet etmektedir.⁷³⁵ Ancak Rus kaynakları Osman Efendi’nin Yunanca ve İtalyanca bildiğini, eski reisülküttap olması sebebiyle de deneyimli ve barış yanlısı bir diplomat olduğundan bahsetmektedir.⁷³⁶ Görüşmelere bakıldığında ise kendisi sık sık barıştan yana fikir beyan etse de görüşmeler boyunca özellikle Kırım maddesi konusunda inisiyatif almaktan çekindiği açıktır. Görüşmelerin sonunda Rusların aslında barış yapmak istemedikleri ve bunun bir hile olabileceğine dair görüşlerini İstanbul’a yazmıştır.⁷³⁷ Bu da Osmanlı kulislerinde Kırım’ın taşıdığı önemin farkında olduğunu sonuçları hakkında öngörülerine da işaret etmektedir. Sonuç olarak Osman Efendi ve Orlov’un uzlaşmaz

olduğunu düşünmektedir. Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 125. Yukarıda anlatıldığı üzere özellikle Tatar maddesinde devletinden gelen gizli talimatnamelerde kendisinden Rusya’yı desteklemesi istenen Thugut konusunda Osman Efendi pek de haksız değildir. Vasıf’ın güvenilir bir kaynaktan edindiği bilgiye göre ise mutavassıtların getirilmesinin maliyeye beş-altı yüz kese akçe zararı olmuştur. Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü’l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 551.

⁷²⁸ Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 153.

⁷²⁹ Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 156.

⁷³⁰ Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 147.

⁷³¹ Osman Efendi bu konuda da direkt olarak Orlov’u suçlamak yerine Prusya Elçisi’nin onu etkilediğini düşünmektedir. Çetin, **Mehmed Emin Recâî**, s. 191.

⁷³² Panin, Orlov hakkındaki fikirlerinin yer aldığı mektubunun sonuna yakılması için bir de not düşmüştür. Ulyanitski, **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More**, s. CXXXI.

⁷³³ Ahmed Resmî Efendi, **Hulâsatü’l-İ’tibâr**, s. 83.

⁷³⁴ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü’l Âsâr 1166-1188/1752-1774**, s. 543.

⁷³⁵ Ahmed Resmî Efendi, **Hulâsatü’l-İ’tibâr**, s. 84.

⁷³⁶ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 162.

⁷³⁷ BOA. A. {DVN.DVE 9/2 (7 C 1186/5 Eylül 1772).

tavırlarından devletleri de memnun kalmamış olacak ki bir sonraki barış girişimi olan Bükreş'te görevlendirilmemişlerdir.

Bükreş görüşmelerinin baş müzakerecisi yine bürokrat kökenli olan Abdürrezzak Efendi'dir. Babası da reisülküttaplık yapmış ve I. Mahmud'un cülusunu bildirmek üzere Viyana'da elçi olarak bulunmu olan Mustafa Efendi'nin⁷³⁸ oğlu Abdürrezzak Efendi, kalemiyeden yetişmiş tipik bir Osmanlı bürokratıdır. Kendisinin bu göreve seçilmesinde mevcut reisülküttap olmasının etkisi vardır. Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa, görüşmelere reisülküttapların gitmesinin gelenek olduğunu dolayısıyla Fokşan'da olduğunun aksine Bükreş'te Abdürrezzak Bahir Efendi'nin gönderilmesi gerektiği yönünde karar vermiştir.⁷³⁹ Bununla birlikte söz konusu tercihte Osmanlı hiziplerinin de rolü olabileceği dikkate değerdir. Muhsinzade, Ahmed Resmî ve akrabası olan Abdürrezzak Bahir Efendi'nin barış taraftarı hizipte yer aldığı bilinmekle birlikte Resmî'nin Osman Efendi hakkındaki yaptığı yorumlar ve Fokşan sonrasındaki savaş yanlısı sözlerinden kendisinin bu hizbin karşısında olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yönetim kadrosu bu kez barış için daha güçlü bir adayı tercih etmiştir. Ateşkesin uzatılması için gönderilen aday ise savaş sırasında Ruslara esir düşerek burada Rusça öğrenen⁷⁴⁰ ve Abdürrezzak Bahir'in mahmîsi, yani aynı hizipte yer alan Ahmed Vasıf Efendi'dir. Yapılan bilinçli tercihlerin müzakerelere nasıl yansıdığı ise mükâleme kayıtlarından takip edilmektedir. Ancak müzakerelere ait Osmanlı kayıtları henüz tespit edilemediğinden Rus kayıtları üzerinden çıkarımların yapılacağı da dikkate alınmalıdır.

Bükreş görüşmelerinde Osmanlıları gayet iyi tanıyan Obreskov'un bir kez daha seçilmesi Abdürrezzak Efendi için müzakerelerde zorlayıcı olmuştur. Dokuzuncu görüşmede Osmanlı kamuoyunun alınan kararlarda etkili olduğunu bilen Obreskov Rusya'da da böyle olduğu konusunda Abdürrezzak Efendi'yi etkilemiştir. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı diplomatlarının birçok anlamda donanımlı olmalarına rağmen muhatap devletleri her açıdan değerlendirme noktasındaki eksikliği ortaya çıkmaktadır. Bunun da en önemli sebebi Osmanlı diplomatlarının henüz ikamet elçiliklerinin kurulmamasından dolayı muhatap ülkelerde yaşayıp buraları her anlamda tanıyamamalarından kaynaklanmaktadır. Fakat Abdürrezzak Efendi'nin Kırım'ın siyasi olarak bağımsızlığının tanınması durumunda Osmanlı Devleti'ne dinî olarak bağlılığının sürdürülmesi üzerine kurguladığı çözüm kendisinin siyasi meselelerdeki deneyimini göstermektedir. Kırım'la bağların korunması buradaki Osmanlı etkisini koruyacağından olası bir geri alma durumunda daha az problem yaşanmasını sağlayacaktır.

Abdürrezzak Efendi'nin görüşmelerdeki genel tavırlarına bakıldığında Osman Efendi'ye kıyasla daha çözüm odaklı olduğu görülmektedir. Bu durum Fokşan'daki görüşmelere doğrudan

⁷³⁸ Çelikten, *Abdürrezzak Bâhir Paşa'nın*, s. 4.

⁷³⁹ Çelikten, *Abdürrezzak Bâhir Paşa'nın*, s. 30.

⁷⁴⁰ Ahmed Vasıf Rusya'da esir olduğu sırada biraz Rusça öğrenmiştir. Menchinger, *İlk Modern Osmanlı*, s. 69.

İstanbul'dan gelerek katılan Osman Efendi'nin tersine Abdürrezzak Efendi'nin savaş süresince orduda bulunmasından ve buradaki sorunların farkında olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. İki diplomatın yaklaşımı o sırada bulundukları atmosferden de etkilenmiş gibi görünmektedir. Kırım'ın kaybedilmesinden savaşı tercih eden İstanbul'un aksine daha fazlasının kaybedilmemesi adına barış yapılmasını isteyen ordugâhla benzer bir tavırla iki diplomat müzakereleri sürdürmüştür. Yine bir karşılaştırma yapıldığında Abdürrezzak Efendi'nin inisiyatif almaya daha yatkın olduğu söylenebilir. Her ne kadar Osmanlı kaynaklarıyla teyit edilememiş olsa da Yenikale ve Kerç'in verilmesi durumunda Osmanlı Devleti'ne bu kayba eş değer bir kazanım talep etmesi ve Obreskov'un bununla ilgili hemen aksiyon alması söz konusu duruma örnek olarak verilebilir.

Diplomasi masasında tartışılan her konu diplomatlar tarafından tek başına değerlendirilerek çözülmemiştir. Bükreş görüşmelerinde de İstanbul'dan gelen sürgün tehdidinin etkisiyle olacak Abdürrezzak Efendi resmî müzakerelerde tutumunu sertleştirse de Obreskov'un beyanına göre bunu istemeyerek ve gelen “ölçüsüz emirler” sebebiyle yapmıştır. Fokşan'da barışı nihayete erdiremeyen Osman Efendi'yi oldukça ağır bir şekilde eleştiren Ahmed Resmî'nin aynı akıbete uğrayan Abdürrezzak hakkındaki sessizliği dikkate değerdir. Barışın tamamlanamama sebebi olarak “*amma bir köyde horos çok olunca sabâh geç olur*” diyerek karar alma mekanizmalarını görmüştür.⁷⁴¹ Sonuç olarak da barış bir kez daha tamamlanamamıştır.

Osmanlı-Rus Savaşı'nı sonlandırmak savaştan bir süre önce Berlin'de elçi olarak bulunan ve Muhsinzade ekibinden olan Ahmed Resmî'ye kalmıştır. Ahmed Resmî de Osman Efendi ve Abdürrezzak Efendi gibi kalemiyeden yetişmiş ve diğer ikisine göre elçilik yapması sebebiyle diplomasi konusunda daha deneyimli olduğu varsayılmaktadır. Zira kendisi 1771-1772 arasında Osman Efendi Fokşan'da müzakerelerdeyken Muhsinzade'ye hariciye danışmanlığı yapmıştır.⁷⁴² Küçük Kaynarca murahhasının görevi hakkında Osmanlı kaynaklarında hâlen önemli veriler elde edilemediğinden döneminde kendi çevresinde nasıl değerlendirildiği konusunda net bir resim çizmek zordur. Kayda değer bir değerlendirme bu görevden sonra Kırım'ın Osmanlı Devleti'nden kopuşunun bir aktörü olarak varsayıldığından kendisinin resmî görevlerde bulunmadığıdır.⁷⁴³ Ancak bu durum kendisinin başarısız bir diplomat olarak görüldüğü izlenimini vermemelidir. Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Ruslarla ilgili yapılan meşveretlerde Resmî de yer almıştır. Şahin Giray döneminde Kırım'da çıkan karışıklıklara Rusların müdahale etmesinin tartışıldığı meclise Ahmed Resmî ve İbrahim Münib Efendiler de davet edilmiştir.⁷⁴⁴

⁷⁴¹ Ahmed Resmî Efendi, *Hulâsatü'l-İ'tibâr*, s. 89.

⁷⁴² Aksan, *Savaşta ve Barışta*, s. 109.

⁷⁴³ Menchinger, *İlk Modern Osmanlı*, s. 96-97

⁷⁴⁴ BOA. C. HR. 11/534 (29 Z 1255/4 Mart 1840).

Osman Efendi gibi savaş yanlılarını Hülâsatü'l-İtibar isimli kitabında ağır bir şekilde eleştiren Resmî Efendi, Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan bahsederken kendisini ve refiki İbrahim Münib Efendi'yi çok vurgulamadan “*murahhaslar ol mahalde mareşale mülâkât edip lutf-i Hakkla iki günde, iki meclisde sözü kesip sulhe nizâm verdiler*”⁷⁴⁵ diyerek kısa bir başarı hikâyesi yazmıştır. Osmanlı ordusunun Ruslar tarafından sarılmış olması göz önüne alındığında Osmanlı diplomatlarının iki günde barış yapmaktan başka çaresi görünmemektedir. Görüşmelerde kendilerine diplomatik manevra alanı neredeyse kalmamıştır. Koşullar bir kez daha barışın tamamlanamaması durumunda ordunun Ruslar tarafından imhasına uygundur. Bununla birlikte Ahmed Resmî'nin Kırım Tatarları hakkındaki düşüncelerinden kendi siyasi kariyerini tehlikeye atması dışında Kırım meselesine pek de büyük anlam atfetmediği ortadır. Resmî'nin Kırım Tatarları hakkındaki fikirleri şu satırlarında kendini göstermektedir: “*Tatar Tâ'îfesi, öteden berü Devlet-i 'Aliyye üzerine bâr olmuş fitne-engîz bir kavm-i şûm olduğuna binâ'en*”⁷⁴⁶. Ancak yine de Kırım'ın elden çıkışının sorumluluğunu alacak dirayete sahip oldukları gözden kaçırılmamalıdır.

⁷⁴⁵ Ahmed Resmî Efendi, **Hülâsatü'l-İ'tibâr**, s. 99.

⁷⁴⁶ Ahmed Resmî Efendi, **Hülâsatü'l-İ'tibâr**, s. 102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BAĞIMSIZLIKTAN İLHAKA: 1774-1787 YILLARI ARASINDA OSMANLI-RUS MÜZAKERELERİNDE KIRIM MESELESİ

Karlofça Antlaşması ile başlayan askerî alandaki eksikliklerin diplomasi pratikleri ile çözümü Küçük Kaynarca Antlaşması ve sonraki süreçte sık sık kullanılmıştır. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın şartları Babiâli için kabul edilemez olmakla beraber askerî anlamda yetersizlik diplomasiye başvurma ihtiyacını arttırmıştır. Böylece yeni deneyimlerle birlikte Osmanlı diplomasi mekanizması gelişim göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin Küçük Kaynarca Antlaşması ile bağımsız olan Kırım'ın 1783'te Rusya tarafından ilhakına askerî bir karşılık vermek yerine diplomatik yollarla çözüm araması bu açıdan dikkate değer bir örnektir. Dahası Babiâli bu sürecin sonucunda yaklaşık olarak 15. yüzyıldan beri Avrupa'da uygulanan modern diplomasiye uyum sağlamaya başlamış yani aksi durumlarda olaylara Osmanlı Devleti sınırları dışında da müdahale edebilecek ikamet elçiliklerini Avrupa'nın önemli merkezlerine göndermiştir. Bu girişim, 1793 yılında Yusuf Ağâh Efendi'nin ilk ikamet elçisi olarak Londra'ya gönderilmesiyle birlikte tam anlamıyla pratiğe dökülmüştür. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı diplomasi tarihinin büyük resmine bakıldığında 1774-1792 yılları arasındaki Kırım meselesi Babiâli'nin diplomasiye olan ihtiyacını etkilemiştir. Kırım krizinden istenilen sonuç alınamamasına rağmen bu pratik Babiâli'nin devletler arası ilişkileri düzenlemede teknik anlamda ilk örneğini oluşturmuştur. Sonuç olarak güçler dengesindeki hassasiyetin, devletler arası ilişkilerdeki belirleyiciliğini anlayan Babiâli, 19. yüzyıldaki dış politikasını bu dönem edindiği tecrübeleriyle oluşturmuştur.

1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması özellikle Kırım'ın bağımsızlığından ve Kırım coğrafyasıyla ilgili olan maddelerinden ötürü Osmanlı Devleti için zorunlu olarak kabul edilmiş bir antlaşma niteliği taşımaktaydı. Ehven-i şerrin temel alınarak imzalandığı bu sözleşme, 1783 yılındaki ilhakla bir başka ehven-i şer durumunu meydana getirmiş ve bir kez daha müzakere süreçleri ön plana çıkarılmıştır. İlk olarak Küçük Kaynarca Antlaşması'nın onaylanması sırasında Babiâli, Repnin'le bazı maddelerin Osmanlı Devleti lehine yumuşatılması için müzakerelerde bulunmuştur. Ardından da Kırım'da yaşanan karışıklıkların çözülmesi adına 1779 yılında Aynalıkavak'ta görüşmeler yapılmış ve ardından bir tenkihname imzalanmıştır. 1782 yılında ise Küçük Kaynarca Antlaşması'nda kararlaştırılan ve özellikle Karadeniz'i de içine alacak şekilde ticari imtiyazları konu alan Ticaret Antlaşması tamamlanmıştır. 1783-1784 yıllarında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle birlikte tekrar patlak veren Kırım krizinin çözümü adına Aynalıkavak Tenkihnamesi revize edilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde 1774-1784 arasındaki on yıllık süreçte İstanbul'daki diplomasi çevrelerindeki hareketlilik müzakereler bağlamında incelenmiştir.

3.1. Küçük Kaynarca'dan İstanbul'a: Antlaşmanın Tasdik Edilmesi

Yirmi sekiz maddeden oluşan Küçük Kaynarca Antlaşması kabaca on iki konu üzerine inşa edilmiştir. Bunlar; Kırım'ın serbestisi, Rusya'nın toprak kazanımları (Azak Kalesi'nin sınırlarının kabulü, Yenikale ile Kerç ve Kabardeylerde Rus nüfuzunun tanınması), ticaret ve denizlerdeki serbest dolaşım, Osmanlı Devleti'nin vasal devletlerine (Eflak-Boğdan) verilen haklar, yazışmalarda Rus otokratının padişah olarak anılması, elçiliğinin prestiji ve çalışanları hakkında düzenlemeler, tazminat, savaş esirleri, Hristiyan hacılara verilen haklar, eski sözleşmelerin iptali, suçluların iadesi ve dostane ilişkilerin sürdürülmesidir. Ancak Kaynarca'da karara varılan bu konulardan özellikle Kırım maddesi İstanbul'da tartışmalara neden olmuştur. Zira Kırım maddesi bu hâliyle Osmanlı dinî otoritelerinde ve dolayısıyla halk nezdinde Küçük Kaynarca Antlaşması'nın tamamlanmasının önünde engeldir. Bu maddenin, Kırım Tatarlarıyla olan İslami bağlardan ötürü Osmanlı kamuoyunda tepki görmesi ve antlaşmanın kısa vadede büyük sonuçlar meydana getiren maddesi olması da bu tamamlanamama hâline etki etmiştir. Dolayısıyla Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Kırım maddeleri İstanbul'a taşınmıştır. Rus tarihçi Drujinina Kırım maddelerinde yenilenme yapılmasını değerlendirirken antlaşmanın Osmanlı kamuoyundan saklandığı üzerine bir yargıda bulunmuştur.⁷⁴⁷ Ancak bu yargı pek makul değildir zira antlaşmanın imza sürecinden önce ve sonra Kırım'ın bağımsızlığının iptali için birçok Tatar'ın İstanbul'a geldiği bilinmektedir. Tatarların istedikleri gibi hareket ettikleri İstanbul'da, halktan antlaşmanın gizlenebilmesi pek mümkün görünmemektedir.

Küçük Kaynarca Antlaşması, 21 Temmuz 1774 yılında imzalanmasının ardından Ağustos ayında St. Petersburg'da II. Katerina tarafından onaylanmış ve Ruslar antlaşmanın uygulanmasına başlamıştır. Aynı zamanda toplanan Rus Konseyi ise Kırım'ın serbestiyetine tam bağıllık kararı almıştır.⁷⁴⁸ Bu durum yukarıda tartışıldığı üzere Rusların Kırım için düşündüğü formülün ilk etapta işgal olmadığını gösterir. Ancak İstanbul'da durum farklı görünmektedir. İstanbul'a dönmeden ölen Sadrazam Muhsinzade⁷⁴⁹ tepkilerden kurtulmuş ancak antlaşmaya fetva veren Şeyhülislam Dürriyade Mustafa azledilmiştir. Antlaşmanın tasdiki için İstanbul'da bulunan Albay Peterson mektuplarında İstanbul'un genel havasından bahsetmektedir. Özellikle Kırım meselesinin yerel din adamlarını son derece etkilediğini Rumyantsev'e rapor eden Peterson, bu öfkeyi arttıran unsurun yeni şeyhülislam olduğunu da eklemektedir.⁷⁵⁰ Şeyhülislam İvazpaşazade İbrahim'in Kırım'ın bağımsızlığı hususundaki “*susmaz*” tavrı Babiâli'yi de zor duruma sokmuş; bir yıl sonra azledilen

⁷⁴⁷ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 309.

⁷⁴⁸ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 308-309.

⁷⁴⁹ Muhsinzade Mehmed Paşa'nın öldükten sonra cenazesinin İstanbul'a getirilişi için bk. *Ruzmerre*, v. 3a-3b.

⁷⁵⁰ Drujinina, *Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir*, s. 310 ve “Doneseniya Grafu Rumyantsovu Polkovnika Petersona”, *Çteniya v Imperatorskom Obşetstve İstorii Drivnostiy Rossiyskih pri Moskovskom Universitete, Genvar-Mart 1866, Kniga Pervaya (1), içinde*, Universityatkovy Tipografii, Moskva, 1866, s. 2.

şeyhülislam Ankara'ya sürgüne gönderilmiştir.⁷⁵¹ İstanbul'da kamuoyunu etkileyen bir diğer etken ise Kırım'dan gelen Tatar muhacirleri olmuştur. Peterson'ın raporuna göre Tatarlar şehrin her yerinde dolaşarak “*Muhammedî*” kanunları ihlal eden bu antlaşmadan şikâyet etmektedir.⁷⁵² Peterson, şeyhülislam ve Kırım Tatarlarının yanında İstanbul'da bulunan Fransa konsolosluğunun da Babiâli'yi antlaşmanın onaylanmaması hususunda cesaretlendirdiğini bildirmektedir.⁷⁵³ Zira 8 Ağustos 1774 tarihli evrakta Versay'ın, Babiâli'nin kabul edeceği koşulların utancını ve tehlikesini ortadan kaldırmak için konsololuğun her şeyi yapacağından emin olduğu iletilmiştir.⁷⁵⁴ Bu evrak Peterson'ı doğrulamaktadır. Dolayısıyla İstanbul'da Küçük Kaynarca Antlaşması'nın koşulları hem Osmanlı uleması hem de Fransızlar tarafından kabul edilemez görülmektedir. Ancak bu sırada Fransa'nın Amerika'da İngilizlerle yaşadığı gerginliğin savaşa dönüşmek üzere olmasından ötürü Fransa bu meseleye aktif müdahalede bulunamamıştır.

Kırım'ın bağımsızlığı yalnız İstanbul'da değil Bahçesaray'ın bazı kesimlerinde de muhalefete neden olmuş ve Osmanlı Devleti'ne bununla ilgili heyetlerle mahzarlar gönderilmeye başlanmıştır.⁷⁵⁵ Gelen mahzarlarda Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Kırım bağımsızlığını konu edinen maddesinin “*muhalif-i hükm-i şer'i garrâ*” olduğu ifade edilerek han atamaları ve hutbelerde Osmanlı sultanının isminin okunması hususu belirtilmiştir. Konuyla ilgili yapılan toplantılara hem esir edildiği dönemde Rusları gözlemlene şansı bulmuş hem de barış görüşmelerinde yer almış olan vakanüvist Ahmed Vasıf da davet edilmiştir. Görüşmelerde ricaden bazılarının “*sebestiyyet kabul edilmesin gerekirse savaş devam etsin*” şeklindeki beyanları dikkat çekmektedir.⁷⁵⁶ Yeni Sadrazam İzzet Mehmed Paşa (d. 1723- ö. 1784) ile yapılan görüşmeyi Yazıcı Ahmed Efendi'den aktaran Ahmed Vasıf, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın temelini oluşturan her maddeye itiraz edildiğini ve serbestiyyetin katiyyen kabul edilmemesi hatta gerekirse tekrar savaşa başlanması gerektiği söylemlerini hayretle yazmaktadır.⁷⁵⁷ İstanbul'da bulunan ricalin bu söylemleri ordunun son durumu hakkındaki

⁷⁵¹ Sarıcaoğlu, **Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi**, s. 123.

⁷⁵² **Çteniya**, 1866, k. 1, s. 18.

⁷⁵³ Drujinina, **Kuyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 311 ve **Çteniya**, 1866, k. 1, s. 15. Peterson'ın 14 Ekim 1774 tarihli raporunda, İstanbul'a gelir gelmez Küçük Kaynarca Antlaşması'nın bir kopyasının hemen Fransa elçiliğine gönderildiği yazılmıştır. **Çteniya**, 1866, k. 1, s. 17. Peterson, Rusların Karadeniz'de serbest dolaşım hakkını almasından sonra Fransızların da Karadeniz'de ticaret için Babiâli'yle görüştükleriyle ilgili duyumlar aldığını rapor etmiştir. **Çteniya**, 1866, k. 1, s. 31. Peterson Karadeniz ticaretiyle ilgili sonraki raporlarında İngiltere, Venedik ve Hollanda elçilerinin de bu denizde ticaret yapmak için Babiâli'ye dilekçeler sunduğunu bildirmektedir. **Çteniya**, 1866, k. 1, s. 49.

⁷⁵⁴ Hurmuzaki, **Documente privitoare** c. 1, s. 903.

⁷⁵⁵ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar 1774-1779 (H.1188-1193)**, s. 8. Aksan 1775 yılının Ocak ayından Temmuz ayına dek İstanbul'a yüzlerce Tatar mirza, ulema ve sultanın geldiğini belirtir. Aksan, **Savaşta ve Barışta**, s. 170. Peterson Rumyantsev'e gönderdiği 14 Ekim 1774 tarihli raporunda Kırım'dan gelen heyetin on altı kişiden oluştuğunu yazmıştır. **Çteniya**, 1866, k. 1, s. 16. Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, (Şevket Nezih Aykut), c.2/1, TTK, Ankara, 2018, s. 4. Sonraki süreçte de gelen Tatarların verdikleri takrirler için bk. BOA. A. {DVN. KRM. 1/26; BOA. A. {DVN. KRM. 1/31, 2; BOA. A. {DVN. KRM. 1/33, 2 v.d. Gelen Tatar heyetlerinin İstanbul'daki ikametgâhları için bk. BOA. C.DH. 656/27583 (21 RA 1189-22 Mayıs 1775); BOA. C.HR. 122/6099 (28 RA 1189/9 Mayıs 1775); BOA. C. HR. 80/3974 (15 Ş 1188/21 Ekim 1774); BOA. C. AS. 656/27583 (21 RA 1189/22 Mayıs 1775).

⁷⁵⁶ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehasinü'l-Asar 1774-1779 (H.1188-1193)**, s. 8.

⁷⁵⁷ Menchinger, **İlk Modern Osmanlı**, s. 95.

bilgisizliklerinin yanında diplomasi alanındaki tecrübesizliklerini ortaya koymaktadır. Gelen mahzarlar antlaşmanın onayı için İstanbul'da bulunan Peterson'la da paylaşılmıştır. Reisülküttapla yaptığı görüşme sonrasında Peterson durumu Rumyantsev'e rapor ederek Tatarların, İstanbul'daki kamuoyuna Ruslar karşısında yalnız bırakıldıklarını ve yapılan antlaşmadan duydukları rahatsızlıkları dile getirdiklerini bildirmiştir. Benzer şekilde Kırım'da bulunan Prozorovski de Kırımlıların, dinlerinin gereği olarak serbestiyyetin ilgasını istediklerini ve bunun için İstanbul'a kâğıtlar gönderdiklerini Petersburg'a bildirmektedir.⁷⁵⁸ Bu mahzarlarda Osmanlı Devleti'nin şeriata aykırı olarak Kırım Tatarlarını savunmasız bir şekilde Rusların eline bıraktıklarından şikâyet edilmektedir. Bunun yanında Kırım ahalisinin barış antlaşmasından memnun olduklarına dair gelen bir mazhar da bulunmaktadır. İsmail Ağa, Can Timur Mirza, Beğ Arslan Mirza ve Karasubazar kadısı Es-Seyyid Ahmed Efendi tarafından barış antlaşmasının şartlarının Kırım havalisinde memnuniyetle karşılandığına dair mahzar getirdikleri kaydedilmektedir.⁷⁵⁹ Bu mahzarın varlığı Kırım'da sayıları az da olsa Rus taraftarlarının olduğunu göstermektedir.

Rusya adına İstanbul'da bulunan Peterson, konuyla ilgili olarak Reisülküttap İsmail Raif Bey'le görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmelerin birinde Reisülküttap; Kılburun, Kerç ve Yenikale'deki Rus askerleri tarafından sarılan Kırım Tatarlarının hiç değilse Taman limanına (Yenikale'yi kastediyor olmalı) sahip olmayı talep ettiklerini bildirmiştir. Reisülküttap, barış antlaşmasını onaylamayı istediğini ancak iman kardeşleri olan Tatarların durumlarının da önemli olduğunu açıklayarak bunlara ne cevap verilmesi gerektiğini Peterson'a sormuştur. Peterson bu soruyu “*Babîâli antlaşmanın onayı hususunda gerçekten istekliyse üçüncü kişilerin etkisinde kalmamalıdır*” minvalinde cevaplamıştır. Babîâli tercümanı ise Tatarlarla ilgili maddenin Bükreş görüşmelerinde Abdürrezzak Efendi'nin teklif ettiği şekliyle ele alınmasının daha iyi olacağı görüşünü dile getirmiştir. Bununla birlikte konu daha fazla tartışılmadan esir maddesine geçmiş ve böylece tartışma havada kalmıştır.⁷⁶⁰ Peterson, 25 Ekim 1774 tarihli raporda Rumyantsev'e Babîâli'nin barışı korumayı istediğini ancak Tatarlarla ne yapacağını bilmediğini iletmıştır.⁷⁶¹ Peterson'ın bu raporu önemli ipuçları içermektedir. Han seçiminde çıkacak sorunların Babîâli'yi de etkileyeceğini anlatan Elçi, herhangi bir red olmadan maddelerde değişiklik olabileceğini yazdığı

⁷⁵⁸ Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 116-118.

⁷⁵⁹ BOA. A. {AMD. 21/48 (29 Z 1193/7 Ocak 1780).

⁷⁶⁰ Çteniya, 1866, k. 1, s. 4-5. Peterson'ın ifadelerine benzer şekilde Ahmed Vasıf Efendi, Yaş'ta Rumyantsev'le yaptığı görüşmede Tatarların Kerç ve Yenikale'nin Rusların elinde kalmasından ötürü kuşatılmışlık hissi yaşadıklarını ve bunun çözüme ulaşmaması durumunda Tatarların kitlesel göç için Osmanlı'dan arazi taleplerini aktarmıştır. Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar 1774-1779 (H.1188-1193)*, s. 9-10. Peterson İstanbul'da halifelikle ilgili araştırmalarda bulunmuş görünmektedir. Zira 28 Kasım 1774 tarihli raporunda Müslümanların Kur'an-ı Kerim dışında itibar ettikleri en önemli kaynak olan Hadis-i Şerif'te Müslümanların başındaki yöneticinin halifeye bağlı olması gerektiğini yazmaktadır. Bu bağlılığın işareti olarak da halife yöneticiye kılıç ve bir mektup göndereceğini ekler. Çteniya, 1866, k. 1, s. 33.

⁷⁶¹ Çteniya, 1866, k. 1, s. 13.

raporunda hanın Babıâli tarafından onanması konusundaki değişikliğin kabul edilebileceğine dair işaretler vermiştir.⁷⁶² Peterson sonraki raporlarında bunlara benzer şekilde görüş belirtmektedir.

Peterson, 8 Kasım tarihli raporunda, 26 Ekim'deki görüşmede Reisülküttap İsmail Raif Bey'in Tatarları kötülediğini ve Rumyantsev'in savaş tehdidi içeren mektubunun işe yaradığını bildirmektedir. Ardından gözlemlerine dayanarak bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Osmanlı birliklerinin Kırım'dan çıkışını, Kılburun'un kendilerine teslimini ve onayların değişimine kadar kararlı tutumlarını sürdürmeleri durumunda Babıâli'nin artık ısrar edemeyeceğini öngörmektedir.⁷⁶³ Peterson ayrıca Osmanlı yönetimi hakkında da gözlemlerde bulunarak yeni Sultan'ın (I. Abdülhamid) barışsever biri olduğunu yazmıştır. Fokşan görüşmelerinde murahhas olarak yer alan Yasinîzade'nin ise Sultan'ın gözdesi olduğunu ve çok güçlü olan bu adamla bir görüşme yapılmasının gerekliliğini de yine raporunda belirtmiştir.⁷⁶⁴ Peterson, Yasinîzade hakkındaki görüşlerini 8 Kasım 1774 tarihli başka bir raporunda da yinelemiştir. Aynı raporda, yeni Sadrazam Mehmed İzzet Paşa (d. 1723-ö. 1784) hakkındaki görüşleri ise vezirin genç yakışıklı, ağırbaşlı ve iyi konuşan biri olduğu yönündedir. Peterson ayrıca yeni vezirin görevinde uzun kalması durumunda itibar kazanacağını ancak büyük din adamlarıyla herhangi bir akrabalık bağının olmaması ya da geniş bir halk desteğine sahip olmamasının mevcut durumdaki itibarını etkilediğini bildirmektedir.⁷⁶⁵ Dönemin dinamiklerini kavramak açısından Peterson'ın gözlemleri hayli önemlidir.

Bu sırada Küçük Kaynarca Antlaşması'nın onayı için yapılan diplomatik girişimler yalnız başkentlerde değil, çepçerlerde de devam etmektedir. Peterson, 25 Ekim 1774 tarihli raporunun sonunda Ahmed Vasıf'ın 1.300 kişilik bir heyetle Küçük Kaynarca Antlaşması'nın maddelerinde revizyon talebi için Rumyantsev'in yanına Yaş'a gönderildiğini ve yanlarında Fokşan görüşmelerinde de bulunan tercüman Jacob Rizo'nun yer aldığını aktarmıştır.⁷⁶⁶ İstanbul'da savaş bayraklarının açılması riski ortaya çıkınca sürece hâkim olmasından ötürü Ahmed Vasıf'ın Rumyantsev'e gönderilmesine karar verilmiştir. I. Abdülhamid tarafından Ahmed Vasıf için hazırlanmış olması muhtemel on iki maddelik talimatnamenin ilk beş maddesi Kırım ve Karadeniz'i ilgilendirmektedir. Kerç ve Yenikale'nin Kırım Hanlığı'na bırakılmasında ısrar edilirken çok diretilmesi hâlinde Kılburun'un bırakabileceği bildirilmektedir.⁷⁶⁷ 23 Ekim 1774'te (17 Şaban 1188)⁷⁶⁸ Yaş'a doğru yola çıktığını yazan Elçi karargâha ulaştığında tahrirâtı Rumyantsev'e

⁷⁶² Çteniya, 1866, k. 1, s. 15.

⁷⁶³ Çteniya, 1866, k. 1, s. 28.

⁷⁶⁴ Çteniya, 1866, k. 1, s. 16.

⁷⁶⁵ Çteniya, 1866, k. 1, s. 30.

⁷⁶⁶ Çteniya, 1866, k. 1, s. 19.

⁷⁶⁷ BOA. TS.MA. e. 803/10 (29 ZA1188/2 Mart 1775).

⁷⁶⁸ Daha önce de belirtildiği gibi Sovyet İhtilâli'nden önceki tarihlendirmelerde Rus takvimleri miladi takvime göre yaklaşık olarak on bir gün geriden gelmektedir. Peterson'ın raporunun ve Ahmed Vasıf Efendi'nin verdiği tarihlerin tutarsızlığı bundan ötürüdür.

verdiğini bildirir.⁷⁶⁹ Bahsi geçen tahrirat üzerine ertesi gün görüşen tarafların müzakereleri İstanbul'da Peterson ile Reisülküttap İsmail Raif arasında geçen görüşmelerden pek farklı değildir. Osmanlı tarafının serbestiyyet maddesinde revizyon istemlerine karşılık Rus tarafı bunun antlaşmaya aykırı olduğunu savunmuştur. Ahmed Vasıf, Kırım maddesinin İslam hükümlerine uygun hâle getirilmesi için hutbelerde sultanın adının anılması ve han seçimlerinde yine sultanın onayının alınmasının gerekliliğini bildirmiştir. Ayrıca daha önceki görüşmelerde teklif edildiği gibi Kerç ve Yenikale yerine Kılburun'la yetinilmesinin Sadrazam'ın ricası olduğunu iletmiştir. Rummyantsev ise karşılık olarak serbestiyyet ve kale maddesinin kapandığını ayrıca bağımsızlık karşıtı olan Tatarlardan çok daha fazlasının buna taraftar olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte hanların seçiminin ardından sultanın teşrifat ve tebrikname gönderebileceğini kabul etmiştir. Ancak bu tebriknamenin ferman formunda olmaması gerektiği, aksi durumda bunun bağımsızlığa aykırı olacağını da belirtmiştir.⁷⁷⁰

Ahmed Vasıf ve Rummyantsev arasındaki ilk görüşmede Kırım meselesi bununla sınırlı kalmış ertesi gün Kırım'la dolaylı olarak bağlantılı olan Karadeniz meselesi gündeme getirilmiştir. Serbest dolaşım maddesi Küçük Kaynarca Antlaşması'nda tüm hatlarıyla belirlenmediğinden, Ahmed Vasıf yeni teklifi şu şekilde iletmiştir: Dolaşımdaki gemilerin yalnız ticaret gemileri olmasının yanında Karadeniz'de bulunan gemiler Karadeniz'de, Akdeniz'de bulunan gemiler ise Akdeniz'de seyredecektir ve boğazlardan herhangi bir geçiş gerçekleştirilmeyecektir. Rummyantsev, Rusya'nın bu savaştan iki beklentisi olduğunu, bunlardan ilkinin Kırım serbestisi ikincisinin ise Karadeniz'deki serbest dolaşım maddesi olduğunu iletmiş ve bu iki konu üzerinde daha fazlası için yetkisi olmadığını eklemiştir. Sonraki gün Ahmed Vasıf Efendi aldığı cevabnamelerle İstanbul'a dönmek için yola çıkmıştır.⁷⁷¹ Rummyantsev'in serbest dolaşım teklifine cevabı kayda değerdir. Zira 1768 yılı sonrası Rusya'nın güney politikasını tam anlamıyla özetler.

Ahmed Vasıf'ın Rummyantsev'le yaptığı görüşme, Babiâli'nin Rus politikasının yumuşamasına sebep olmuş gibi görünmektedir. Yaş görüşmelerinin ardından Rusların sabırsızlıkla bekledikleri antlaşma tasdiki gerçekleşmiştir. Babiâli, Sahib Giray'ın hanlığı ve Baht Giray'ın kagaylığının beratı için gelen Tatar heyetine Kırım'a dönüş için izin verilebileceğini Peterson'a bildirmiştir. Ayrıca yine Elçi'nin isteği üzerine Kılburun Kalesi'nin boşaltılması için emir yollanmıştır.⁷⁷² Babiâli'nin bu aşamada Rusları gücendirmek istemediği ortadadır. Bu yumuşamanın altında Babiâli'nin dış politikasındaki yeni gelişmeler de etkili olmuş olmalıdır. Doğu'da İranlı Kerim Han ve

⁷⁶⁹ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar 1774-1779 (H.1188-1193)*, s. 9.

⁷⁷⁰ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar 1774-1779 (H.1188-1193)*, s. 10-11.

⁷⁷¹ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar 1774-1779 (H.1188-1193)*, s. 13-14.

⁷⁷² Çteniya, 1866, k. 1, s. 38, 51. Rus Elçisi Nikolay Vasilyeviç Repnin (d. 1734-ö.1801) İstanbul'a geldiğinde Babiâli, Sahib Giray'ın hanlığının tanındığına dair belge gönderildiği kendisine bildirilmiştir. Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 124. Babiâli, hanlığın Osmanlı sultanı tarafından tasdik edilmesini kabul ettirdikten sonra Sahib Giray'ın hanlığını onaylamıştır.

Özbekistan’da Mustafa Han’ın Babiâli’den toprak talebinde bulunması gündemi meşgul etmeye başlamıştır.⁷⁷³ Avrupa’da ise Avusturya ile yeni bir sorun baş göstermiştir. 1768-1774 savaşı sırasında Osmanlı-Avusturya arasında tamamlanamayan ittifak antlaşması gereği Avusturya, Bukovina arazisini talep etmiştir.⁷⁷⁴ Peterson, Sultan’ın sarayının bahçesinde kurulan savaş otağı ve diğer hazırlıkları buna bağlamaktadır. Ayrıca kendisi bu gerginliğe Rusya’nın taraf olmayacağını Babiâli’ye bildirirken Prusya Elçisi’yle birlikte Babiâli’nin dikkatini Avusturya üzerinde yoğunlaştırmaya karar verdiklerini de Remyantsev’e bildirmiştir.⁷⁷⁵ Bu yeni gelişmeler İstanbul’da Rus politikasının gidişatını da etkilemiş; dolayısıyla Osmanlı devlet adamlarının agresif yaklaşımlarının yumuşamasını sağlamıştır.

Babiâli’deki değişikliklerin yanında Ruslar da Osmanlı politikasında, özellikle de Kırım konusunda daha esnek bir tavır almıştır. Osmanlıların aksine Rusyanın dâhilî sorunları bu değişikliği beraberinde getirmiştir. Çarlık, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşının son yıllarında başlayan Pugaçev İsyanı’nı henüz bastıramamıştır. Dahası 15 Eylül 1774’de Panin’den Kırım’daki Şerbinin’e gönderilen mektupta Pugaçev İsyanı’ndan ötürü Türklerle yeni bir savaşın göze alınamayacağı iletilmektedir.⁷⁷⁶ Peterson’ın tasdiknamelerin mübadele tarihi olarak belirttiği 6 Kasım’da Reisülküttap’ın evinde toplanılmıştır. Peterson bu görüşmede de büyük tartışma yaşandığını kaydetmektedir. Bu tartışmanın en önemli sebebi antlaşma metninde Babiâli’nin Osmanlı sultanı için “*Ser-diyanet-i Muhammedî*” yerine “*İmamü’l-Müslimîn ve Şehinşâh-ı Muvahhîdîn*” tabirinin kullanılmasını istemeleridir.⁷⁷⁷ Reisülküttap’ın, bu konuda ısrarı Kırım maddesiyle alakalıdır. “*Ser-diyanet*” ifadesi daha genel bir tabir olmakla birlikte pek etkili değildir ancak “*İmamü’l-Müslimîn ve Şehinşâh-ı Muvahhîdîn*” ifadesi ise halifeliğe atıfta bulunan siyasi bir tabirdir. Osmanlı sultanı bu ifadeyle birlikte Kırım’la ilişkilerini eskiye yakın şekilde sürdürebilecek ve bağları zayıflamayacaktır. Peterson tartışmanın sonunda “*İmamü’l-Müslimîn ve Şehinşâh-ı Muvahhîdîn*” şeklinde kullanılacağını rapor etmiştir. Osmanlı diplomasisi bu tartışmanın galibi olmuştur. Zira Küçük Kaynarca Antlaşması’nın nihaî metninin Kırım’la ilgili olan üçüncü maddesinde⁷⁷⁸ Osmanlı sultanından bahisle tartışılan ifade “*İmamü’l-müminin ve halifetü’l-muvahhîdîn*” şeklinde çok küçük değişikliklerle yer almıştır. İran kökenli “*Şehinşâh*” tabirinin siyasi olarak kral/egemen anlamına daha fazla vurgu yapması Rusları rahatsız etmiş olacak ki, bunu dinî bağlılığa daha yakın olan “*halife*” ifadesiyle değiştirmişlerdir.

⁷⁷³ Peterson bu gelişmeleri yakından takip etmektedir. Meselenin çözümü için her ikisine de hediyelerle birlikte elçiler gönderildiğini raporlamaktadır. Çteniya, 1866, k. 1, s. 39. İran meselesi Repnin’in İstanbul’da olduğu süreç içerisinde de Ruslar tarafından takip edilmiştir. Repnin’den Panin’e giden 4 Aralık 1775 tarihli mektuplarda İran ve Osmanlı Devleti arasında iplerin tamamen koptuğunu ve bunun da kendisinden saklandığını yazmaktadır. Sbornik, c. 15, 1875, s. 544. İran krizi için bk. Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, c.2/I, s. 52-65.

⁷⁷⁴ Hochedlinger, Austria’s Wars of Emergence, s. 356-358.

⁷⁷⁵ Çteniya, 1866, k. 1, s. 48-49.

⁷⁷⁶ Nolde, La Formation de L’empire, s. 120.

⁷⁷⁷ Çteniya, 1866, k. 1, s. 22.

⁷⁷⁸ BOA. TS.MA.d. 9921, s. 1 (20 N 1188/24 Kasım 1774).

Küçük Kaynarca Antlaşması, 1775 yılının Ocak ayında⁷⁷⁹ İstanbul’da Sultan tarafından tasdik edilmesiyle resmîyet kazanmıştır. Antlaşmanın onaylanması üzerine Moskova’da gerçekleştirilen barış kutlaması etkinlikleri dikkat çekicidir. The London Gazette tarafından hayli detaylandırılan kutlamalar 19-21 Temmuz 1775’te gerçekleştirilmiştir.⁷⁸⁰ Onayın, Ocak ayında yapılmasına rağmen kutlamaların Temmuz’a bırakılması etkinlikler için önemli hazırlıklar yapıldığına işaret eder. Temmuz ayının seçilmesinin de ayrı bir sembolik anlamı olmalıdır. Zira antlaşmanın tam bir yıl önce 21 Temmuz’da imza edilmesi sebebiyle bu kutlama bir yıl dönümü kutlaması mahiyeti de kazanmıştır. Moskova yakınlarındaki Hodinska’da yapılan kutlamalarda II. Katerina, Mimar Bazhenov’a dekor olarak Karadeniz üzerinde bir Kırım temsili yapmasını emretmiştir.⁷⁸¹ Bazhenov’a verilen talimatlar şu şekildedir: *“Daha sonra kumdan Kırım Yarımadasını inşa edeceksiniz ve oraya balo salonu olarak kullanılacak Kerç ve Yenikale’yi yerleştireceksiniz. Karadeniz ışıklandırdığınız botlar ve gemilerle donatılacak.”*⁷⁸² Bu tasviri sembolik olarak incelediğimizde serbest dolaşıma nazire yapmak için temsili Karadeniz’in gemilerle donatılması emredilmiştir. Serbest dolaşıma çıkışın kapısı olan Kerç ve Yenikale temsilleri ise birer balo salonu olarak kurgulanmıştır: Rus gemileri dans edercesine Kerç ve Yenikale’den geçerek Karadeniz’e inecektir. Etkinlikte Kılburun Kalesi için hazırlanan yapı, tiyatro için kullanılırken temsili Taman Kalesi’nde akrobasi gösterileri gerçekleştirilmiştir. Gösteriler bir çeşit oryantalist aktiviteye dönüşmüş, Türk ve Tatar giysili oyuncular performanslarını sergilemiştir. Gösterilere ve kutlamalara Çariçe ve Çareviç Pavel de katılmıştır. Salı gününden Perşembe gününe dek devam eden etkinlik en son havai fişek gösterileriyle sona ermiştir.⁷⁸³ Hodinska’da yapılan bu gösteriler, II. Katerina’nın halk nezdinde Küçük Kaynarca kazanımlarını Kırım ve Karadeniz üzerine inşa ettiğini göstermektedir. Bu da elçilerin Kırım ve kaleler hususundaki kesin tavrının sebebini açığa çıkarmaktadır.

Antlaşmanın İstanbul’da onaylanmasının ardından elçi teatisi aşamasına geçilmiştir. Peterson, 9 Aralık 1774 tarihli raporunda bu konuyla ilgili olarak Reisülküttap’la bir görüşme yaptığını bildirir. Ancak Elçi bahsi geçen görüşmeden beklediği verimi alamaz; zira Babiâli, elçi teatisiyle ilgili cevap vermemekle kalmamış bu konuda ısrar edilmemesini de Elçi’den talep etmiştir. Peterson, Babiâli’nin bu tavrının altında yatan nedenin İstanbul ve Rumeli’ye yayılan Kırım muhacirleri olduğunu düşünmektedir. Ona göre Kırımlı mirzaların serbestiyet karşıtı fikirleri Babiâli’yi

⁷⁷⁹ The London Gazette, antlaşma onayının 24 Ocak’ta yapıldığını ve Abdülkerim Paşa’nın Elçi olarak yola çıktığını ilk sayfasından bildirmiştir. “Constantinople, February 3” (18 Mart 1775), The London Gazette, s. 1.

⁷⁸⁰ “Moscow, August 7” (29 Ağustos-2 Eylül 1775), The London Gazette, s. 1.

⁷⁸¹ Yelena Severina, “Crimean Tableaux of Catherine II’s Court as the Visual Record of the Russian Empire’s Southern Expansion”, *Византика: E-Journal of Eighteenth-Century Russian Studies*, 10, 2022, s. 120.

⁷⁸² Severina, “Crimean Tableaux of Catherine II’s Court”, s. 120-121.

⁷⁸³ “Moscow, August 7” (29 Ağustos-2 Eylül 1775), The London Gazette, s. 1. Gösterileri temsil eden gravür için bk. Ek 2.

umutlandırmaktadır. Padişah ve hükümeti barış yanlısı olmasına karşın halk tepkisi onları bu politikadan alıkoymaktadır. Ayrıca yönetim kadrolarının da özellikle savaş sırasında yaşananlardan ötürü Tatarlardan soğuduğunu ve en önemlisi yeni bir savaşı istemediklerini yazmaktadır. Peterson, Osmanlı topraklarına gelen Tatar mirzaların serbestiyyete karşı çıkmalarının sebebinin Kırım'ın bağımsızlığından ziyade Osmanlı Devleti'nden aldıkları Rumeli'deki emeklilik çiftliklerini kaybetme korkuları olduğunu da ekler.⁷⁸⁴ Peterson tespitlerinde haksız sayılmaz. Bilhassa barış taraftarı olan devlet adamları Tatarlardan bahsederken pek iç açıcı ifadeler kullanmamıştır. Ahmed Resmî Efendi'nin İstanbul'da bulunan Tatar mirza ve ulemalarından bahisle "...Tatar tairesinin bir lüle tütün için üç beş saat yeri aşdığı meşhûd olub böyle simât-ı sultaniyi [padişah sofrasını] gördükçe kıyamete dek vilayetine gitmeyüp bitmeyecek teklifler ile vakit geçirmek kaydında olacağı zâhirdir..."⁷⁸⁵ sözleri Peterson'ın yukarıdaki iki iddiasını da destekler niteliktedir. Babîâlî'nin de İstanbul'da bulunan Tatarların varlığından rahatsızlığı Tarih-i Cevdet'ten takip edilebilir. 23 Haziran 1775 (23 Rebiülahir 1189) tarihli meclis toplantısında Tatarların isteklerinin barışa aykırı olduğu ancak Osmanlıların kendilerini yüzüstü bıraktığı zannına kapılmaları için hemen cevap verilmeyerek yeni gelecek olan Rus Elçisi'nin beklenmesine karar verilmiştir.⁷⁸⁶ Her ne kadar devlet erkânı bu minval üzere düşünse de Osmanlı kamuoyu ve ulema konu üzerinde belirleyici bir rol üstlenmiş ve Osmanlı Devleti'nin Kırım politikasının yönlendirici unsuru olmuştur.

3.2. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın İstanbul'daki Tasdiki, Elçi Teatisi ve Kırım Meselesi

Elçi teatisinde her iki devletin de benzer bir yol izlediği görülmüştür. İki devlet de 1768-1774 savaşı esnasındaki diplomatik faaliyetlerde aktif olarak yer alan iki bürokratını görevlendirmiştir. Rusya adına Küçük Kaynarca görüşmelerinde yer alan Nikolay Vasilyeviç Repnin İstanbul'a, Osmanlı Devleti adına Yergöğü ateşkesini imzalayan Abdülkerim Paşa Rusya'ya gönderilmiştir.⁷⁸⁷

⁷⁸⁴ Çteniya, 1866, k. 1, s. 32. Osmanlı yönetimi Kırım Hanlarını 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında da finanse etmeye devam etmiştir. Rusların Kırım işgalinin ardından Osmanlı Rumelisine kaçan Selim Giray Han'a savaş esnasında gönderilen bir örnek: BOA. C.HR. 129/6450 (29 Ş 1184/18 Aralık 1770). Peterson da antlaşma onaylarının mübadelesi için İstanbul'a gelen Repnin de benzer şekilde Sultan ve reisülküttabın barış yanlısı olduğunu ancak halktan gelen tepkilerin onları yönlendirdiğini düşünmektedir. Reisülküttap'la yaptığı bir konuşmada bunu açıkça elçiye bildirmiştir. Antlaşmada revizyon talep eden Reisülküttap İsmail Raif Efendi: "Önerimin reddedilmesinin ya da kabul edilmesinin bir önemi yok, bunu yapmak zorundayım; Tatarların ve kendi halkımızın taleplerini reddedemeyiz" diyerek içinde bulunduğu hâli açıklamaya çalışmıştır. **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 470.

⁷⁸⁵ Aksan, **Savaşta ve Barışta**, s. 172.

⁷⁸⁶ Çiçek, **(Vekâyi'nüvis) Sadullah Enverî Efendi**, s. 344. Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, c. 2/I, s. 22-23.

⁷⁸⁷ Antlaşmanın imzasından sonra II. Katerina gönderdiği mektubunda Repnin'in elçi olarak gönderileceğini bildirmiştir. BOA. TS.MA.e. 670/23 (22 S 1189/ 24 Nisan 1775). 17 Ekim 1774'te İngiliz elçi, Abdülkerim Paşa'nın Rusya'ya gönderilmek üzere görevlendirildiğini yazmıştır. Norman Itzkowitz ve Max Mote, **Mubadele An Ottoman-Russian Exchange of Ambassadors**, Chicago, The University of Chicago Press, 1970, s. 57. 3 Aralık 1774'te İstanbul'daki Fransız elçiliğinden Versay'a gönderilen notta ise henüz elçinin belli olmadığı ve sürecin Noel'e dek erteleneceği bildirilmiştir. Hurmuzaki, **Documente privitoare** c. 1, s. 932. Fokşan ve Küçük Kaynarca 'daki görüşmelerin kâtibi olan Mehmed Nahîfî Efendi de Abdülkerim Paşa'nın maiyetinde yer almıştır. Abdullah Bay (Haz.), **Abdülkerim Paşa'nın Rusya Sefâreti ve Sefâretnamesi**, Gece Kitaplığı, İstanbul, 2014, s. 49. Abdülkerim Paşa'nın Sefaretnamesi için ayrıca bk. Aslı İlikmen,

Ruslar Abdülkerim Paşa'nın elçi olarak görevlendirilmesinden memnun olmuş gibi görünmektedir. Mareşal Rumyantsev Abdülkerim Paşa'ya gönderdiği mektubunda bu durumdan memnuniyetini dile getirirken yolculuk sırasında kendisiyle özel olarak ilgileneceğini yazmıştır.⁷⁸⁸ Yolculuk aşamasına geçilmeden Sadrazam'ın huzuruna çıkan Abdülkerim Paşa, Rusya'ya götüreceği hediyeleri⁷⁸⁹ burada almış ardından padişahın huzurunda samur kürk giyerek tasdiknamesini de almış ve resmen görevlendirilmiştir.⁷⁹⁰ Abdülkerim Paşa ve kalabalık maiyyeti Edirne üzerinden kuzeye doğru yola çıkmıştır.⁷⁹¹ Repnin'in çıkardığı teşrifat krizinin ardından⁷⁹² elçiler 13 Temmuz 1775'te Hotin'de Dinyester (Turla) Nehri'nde mübadele töreni gerçekleştirilmiştir.⁷⁹³ Rus görevli Voikov, Elçi Repnin'i Hotin Paşası Mehmed Paşa'ya teslim ettikten sonra gemilerin bayrakları değiştirilerek iki taraftan yirmi pare top atışı ve üç kez süvari atışı yapılarak kutlama yapılmıştır. Hotin'e girişin ardından da yemekler yenilmiş ve hediyeleşmeler gerçekleştirilmiştir.⁷⁹⁴

Abdülkerim Paşa Kiev üzerinden yolculuğuna devam ederek Ekim 1775'te⁷⁹⁵ Moskova'ya ulaşmıştır. Paşa ve maiyyetindeki kafiləsi burada hayli ilgiye mazhar olmuştur. Moskovalıların ilgili gözleri altında şehre girerek kendilerine tahsis edilen ikametgâhına yerleşen Osmanlı heyeti fazla bekletilmeden hemen Katerina'nın huzuruna çıkarılmıştır. Name ve hediye mübadelesinin yapıldığı görüşmeden sonra bir süre Moskova'da kalan Abdülkerim Paşa'nın sefaretnamesinde Müslüman esirlerin serbest bırakılması gibi konularla ilgilenildiğine yer verilmiştir. Bunun dışında barış antlaşmasının bir kez daha müzakere edilmesi talebinde bulunduğunu belirtmiş ancak muhataplarının

Sefâretnâme-i Abdülkerim Paşa, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

⁷⁸⁸ BOA. İE. HR. 20/1836 (29 Z 1188/2 Mart 1775).

⁷⁸⁹ Hediyelerin listleri için bk. BOA. A.{DVNSNMH.d. 9/48, s. 47; BOA. A.{DVNSNMH.d. 9/51, s. 49; BOA. C. HR. 128/6375 (29 L 1188/2 Ocak 1775); at takımları için: BOA. TS.MA.e. 659/55 (22 RA 1189/23 Mayıs 1775).

⁷⁹⁰ Bay (haz.), **Abdülkerim Paşa'nın**, s. 36. Itzkowitz ve Mote, **Mubadele**, s. 59; Ahmed Vasıf Efendi, **Mehasinü'l-Asar 1774-1779 (H.1188-1193)**, s. 14. Abdülkerim Paşa'nın gözlemleri için bk. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Ottoman Ambassadorial Accounts on Ukraine in the Eighteenth Century: The Case of the Embassy of Abdülkerim Pasha to Russia (1775-1776)", **KTÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 1, 2021, s. 28-35.

⁷⁹¹ Abdülkerim Paşa ve maiyyetinin yol boyunca iâşesi de sorun olmuştur. Daha önce Rusya'ya giden Emni Efendi'nin iâşe masrafları yol üstündeki ahali tarafından ödenmişken savaştan perişan olan halktan bu kez aynî vergiden düşülmek koşuluyla iâşe talep edilmiştir. Ek olarak elçinin talep ettiği 33.790 kuruş yerine miriden hesaplanan 24.660 kuruşun ödenmesi emredilmiştir. BOA. C.HR. 179/8941 (9 N 1188/13 Kasım 1774). Bu hesap savaşın hemen ardından devletin ve halkın içinde bulunduğu zor durumu göstermesi açısından da önemlidir. Abdülkerim Paşa ve maiyyetine verilen çadır ve mefruşat gibi malzemeler için bk. BOA. C.HR. 179/8920 (29 L 1188/2 Ocak 1775).

⁷⁹² Repnin, eski elçileri emsal göstererek kendisine mihmandarlık yapması için kapıcıbaşı atanmasını talep etmiştir. Bay (haz.), **Abdülkerim Paşa'nın**, s. 38. Aslında Karahisari Ahmed 3 Nisan 1775'te kapıcıbaşı olarak atanmıştır. BOA. A.{DVN.MHM.d. 166, s. 320. Bu noktada krizin tam sebebi anlaşılamamıştır. Ayrıca Hotin muhafızı Mehmed Paşa'ya elçi mübadelesi için yapılması gerekenler bildirilmiştir. BOA. A.{DVN.MHM.d. 166, s. 321.

⁷⁹³ Elçi değişimi için 1-14 Mart 1775'te (Evahir M 1189) Hotin muhafızı Mehmed Paşa'ya gönderilen hüküm: BOA. A.{DVN.MHM.d. 166, s. 280.

⁷⁹⁴ Itzkowitz ve Mote, **Mubadele**, s. 125-129. BOA. HAT. 17/770 (01 B 1189/28 Ağustos 1775). St. Petersburg Gazetesi'nde elçi değişimi ve elçilerin maiyelerinde bulunan önemli isimler listelenmektedir. "Pribavleniye", (16 Şubat 1776), *Gazeta Sanktpeterburgskiy Vedomosti*, s. 16-24. Elçi mübadelesinin ardından Repnin'in Boğdan'daki yolculuk notları için bk. "Pribavleniye", (19 Şubat 1776) *Gazeta Sanktpeterburgskiy Vedomosti*, s. 21-28.

⁷⁹⁵ Mubadele kitabında Moskova'ya varış için 18 Ekim tarihi verilmektedir. Itzkowitz ve Mote, **Mubadele**, s. 90. Bay ise eserinde Moskova'ya girişi 21 Ekim olarak vermektedir. Bay (haz.), **Abdülkerim Paşa'nın**, s. 54.

bununla ilgili memur edildiklerine dair belge istemeleriyle girişimleri akamete uğramıştır.⁷⁹⁶ Söz konusu girişim dışında Kırım ya da Küçük Kaynarca Antlaşması'nın revizyonu ile ilgili bir temasta bulunduklarıyla ilgili başka bir veri henüz tespit edilememiştir.

Repnin'in İstanbul'a ulaşması ise Ekim ayını bulmuştur. Elçi için yoğun bir karşılama ve diplomasi programı başlamıştır. The London Gazette, Repnin'in İstanbul'da muhteşem karşılanışını tasvir eder. Karısı ve üç kızıyla gelen Prens Repnin'e sınırdan itibaren iki tuğlu bir paşa eşlik etmiş; şehre gelişinden üç gün önce de Babıâli tercümanı gönderilmiştir. Vezirin iltifatı olarak karşılamaya beş yüz ilâ altı yüz yeniçeri, iki yeniçeri albayı ve kapıcılar kâhyası ile bazı görevliler de katılmıştır. Bu gruba da eşlik eden yaklaşık yüz elli kişilik silahlı başka bir askerî grup, bir müzik grubu (mehter olmalıdır) ve zengin at arabaları bulunmaktadır. Büyük heyetle birlikte Repnin, Edirne Kapı'dan at sırtında İstanbul'a girerek Davut Paşa'ya ulaşmış ve ardından Pera'ya geçmiştir.⁷⁹⁷ Repnin'in şehre girişi değişen Osmanlı-Rus ilişkilerinin kısa bir özeti mahiyetindedir. Buradan anlaşılan Rus temsilinin Osmanlı dünyasındaki etkisi eskisinden çok daha fazladır. Bir diğer yorum ise Osmanlı bürokrasisinin antlaşma maddelerinde yapmayı planladığı revizyonlar için ön hazırlık yaptığı üzerinedir. Peterson'la çözümlenemeyen Kırım maddelerinde, Repnin'in ilgisine mazhar olunarak aşama kaydedilmek istenmiş olabilir. Gösteriş ve özel ilgiyle Elçi'yi etkilemeye çalışmışlardır.

Repnin'in İstanbul'daki yoğun diplomasi programının konu başlıkları II. Katerina tarafından gönderilen 15 Ekim 1775 tarihli dokümandan takip edilebilmektedir. Bu dokümana göre Repnin'den, Reisülküttap hakkında dikkatli olması istenmektedir. Daha önce Peterson tarafından gönderilen raporlarda kendisinin Sultan üzerinde etkili olduğu bildirilmiştir. II. Katerina'nın Repnin'e verdiği ilk talimat beklenildiği üzere Kırım meselesi üzerine olmuştur. İstanbul'da bulunan Tatarlar, Türk birliklerinin hâlâ Taman'da bulunması, Kırım kalelerinin Osmanlılar tarafından boşaltılması ve diğer Kırım meseleleriyle ilgili gerekli her şeyin yapılması Çariçe tarafından emredilmiştir. İstanbul'da bulunan Tatar gruplarından rahatsızlığını da açık bir şekilde dile getirdikten sonra bu gruplara, iki devlet tarafından bağımsız kabul edildiklerinin bildirilmesini talep etmiştir. Ayrıca Babıâli'nin barışa ikna edilmesini ve Kırım'dan tamamen vazgeçene değin de Rus politikasının aynı düzlem üzerinde devam etmesi gerektiğini de eklemiştir. Bunun için özellikle Nogaylardan gelen ve bağımsızlığı savunan mektupların yanı sıra Yediçkul ordasından İstanbul'a gönderilen güvenilir iki mirzanın da kullanılmasını öğütlemiştir.⁷⁹⁸ Bununla birlikte Rusların bağımsızlık istediğini iddia ettikleri Tatar

⁷⁹⁶ Bay (haz.), **Abdülkerim Paşa'nın**, s. 126.

⁷⁹⁷ "Constantinople, October 17" (25 November 1775), The London Gazette, s. 2.

⁷⁹⁸ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 417-419. 1768-1774 savaşı devam ederken Nogay kabilelerinin büyük oranda Rusya'yı destekledikleri yukarıda özetlenmiştir. 6 Temmuz 1770 yılında Ruslarla önemli Nogay mirzaları arasında dostluk antlaşması imzalanmıştır. Rusya, Kırım Tatarlarının da bu örneği izleyeceğini düşünmüştür. Fisher, **The Russian Annexation of the Crimea**, s. 34-35. II. Katerina'nın serbestiyeti isteyen Tatarlar diye bahsettiği gruplar da büyük oranda Nogaylardan oluşuyor olmalıdır. Repnin, ziyaretinde Eflak ve Boğdan voyvodalarıyla ilgili de temaslarda bulunmuştur. Acak çalışmanın odak noktasının kaçırılmaması için burada detaylandırılmayacaktır. Konuyla ilgili bk. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "The Meeting of Foreign Envoys by the Principalities of Wallachia and Moldavia in the Second Half of the 18th Century: The Case of the Embassy of Repnin to Istanbul (1775-1776)" **Turkey and Romania: A History of**

grubunun genellikle Nogaylardan oluştuğunu söylemek mümkündür. Aynı tarihli başka bir emirnamede Rusça ve Türkçe kopyalarını gönderdiği Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Kırım'la ilgili olan üçüncü maddesine atıfta bulunarak Elçi'nin bu maddenin uygulanması için gönderildiğini bildirilip gereğinin yapılmasını da istemiştir.⁷⁹⁹ II. Katerina'nın Repnin'e gönderdiği bu emirler Kırım bağımsızlığına verdiği önemi yansıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kendisinin Kırım politikası ilhaktan ziyade Lehistan'da Poniatowski krallığında kurmak istediği bağımlı devlet modeliyle benzerlik göstermektedir. Çariçe'nin Kırım'da kurmak istediği bağımlı devletin yönetimine de Sahib Giray'ın Kalgayı olarak Rusya'da bulunmuş olan Şahin Giray'ın getirilmesi planlanmıştır. Dahası Şahin Giray'ın St. Petersburg ziyaretinde ondan hoşlandığı açıktır. Kalgay'a olan hayranlığını dile getirdiği mektuplar bu anlamda dikkat çekicidir. Voltaire, Prusya Prensi Henry ve Madam Bielke'ye yazdığı mektuplarda Şahin Giray'dan övgüyle söz etmesi kendisinden çok etkilendiğini ortaya koymaktadır. Madam Bielke'ye yazdığı mektubunda kendisinden şöyle bahseder: *“Burada kalga sultanımız var; Kırım veliahtı gibi; bulabileceğimiz en cana yakın Tatar bence; yakışıklı, manevi yönü olan biri, bu insanların ötesinde bir eğitime sahip; şiir yazıyor, henüz 25 yaşında; her şeyi görmek ve her şeyi bilmek istiyor; herkes ondan hoşlandı.”*⁸⁰⁰ Muhtemelen bu ziyaret sonrası Katerina'nın, Şahin Giray'ın yönetiminde ve Rus yanlısı bir Kırım Hanlığı ihdas etme fikri şekillenmiştir. Katerina dışında Panin, Dolgoruki ve Şerbinin gibi ileri gelen Rus devlet adamları da Şahin Giray'a gönderdikleri mektuplarda kendisini dostları olarak tanımlamakta ve Kırım'la ilgili tüm gelişmeleri kendisine aktarırken Kırım'ın bağımsızlığına sık sık atıf yapmaktadır.⁸⁰¹

Repnin'in İstanbul'a gelişi Ramazan ayına rastladığı için gelişinin ilk günleri nispeten sakin geçmiştir. Bu süre zarfında geleneksel karşılamar gerçekleştirilmiştir.⁸⁰² Bu süre içerisinde Elçi'nin II. Katerina ve Panin'e gönderdiği mektuplarında gündem maddesi Kırım meselesidir.⁸⁰³ Elçi'nin konuyla ilgili sık sık herhangi bir girişimde bulunamadığını bildirmesi, Rusya'nın Kırım meselesiyle ilgili endişelerini ortaya koymaktadır. Peterson'ın çabalarıyla antlaşmanın onaylanmasına rağmen Babıâli hâlâ Tatar maddesini Repnin'le yeniden müzakere edebileceğini düşünmektedir. Repnin, II. Katerina'ya gönderdiği raporda tercümanın, veziriazam ve reisülküttabın

Partnership and Collaboration in the Balkans, içinde, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul, 2016, s. 237-258.

⁷⁹⁹ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 421.

⁸⁰⁰ Nolde, **La Formation de L'empire**, s. 120. Benzer görüşleri Voltaire'e yazdığı mektubunda da dile getirir: *“Genç Tatar prensi nazik bir karaktere ve ruha sahip, Arapça dizeler yazıyor; hiçbir gösteriyi kaçırmaz; Pazar günleri akşam yemeğinden sonra genç hanımları dans ederken görmek için bir saatliğine oraya girmesine izin verildiğinde topluluğuma katılır.”* Fisher, **The Russian Annexation of the Crimea**, s. 96. Şahin Giray hakkındaki bu iki tespiti neredeyse aynı kelimelerle II. Friedrich'in kardeşi Henry'e de aktarmıştır. CatCor Project, Letter 08218: To Henry, prince of Prussia, 16 December 1771 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-08218> (20.05.2024).

⁸⁰¹ BOA. A. { DVN.KRM. d. 931/A s.7-8; 27-31; 46; 48.

⁸⁰² Repnin'in İstanbul'da karşılaşması ve devlet ricali tarafından ağırlanması için bk. **Ruzmerre**, v. 4a.

⁸⁰³ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 433-434.

selamını getirdiğini ve Babıâli'nin Tatar, af ve kilise inşası⁸⁰⁴ maddelerinin kendisi istese de halk ve din adamları nezdinde sorunlara neden olacağını bildirdiğini yazmaktadır. Elçi'nin cevabı ise imzalanan ve onaylanan bir antlaşma üzerinde hiçbir şey yapamayacağı şeklinde olmuştur. Buna rağmen Rusya tercümanı benzer tekliflerle geri yollanmıştır. Babıâli, Elçi'den Tatar bağımsızlığından vazgeçilmesini ve Kılburun Kalesi ve Taman'daki Tatar kalelerinin Osmanlı Devleti'ne bırakılmasını talep etmiştir.⁸⁰⁵ Bu açıdan bakıldığında Babıâli özellikle Tatar maddesi hususunda tüm yolları denemeye çalışmıştır. Osmanlı kamuoyu ve din adamlarının bu madde karşısındaki tavrı bu politikalarda etkili olmuş olmalıdır. Repnin'in gözlemleri de bu yöndedir. Elçi, Osmanlıların, Rusya'yla yeni bir savaş için istekli olmamakla birlikte öfkeli Tatarlar, Osmanlı halkı ve din adamlarının onları savaşma eğilimine sürüklediklerini raporlamıştır. Dahası halk arasında şimdiden Sultan'ın devrilmesi hakkında söylentiler dolaştığını da raporuna eklemiştir.⁸⁰⁶

Elçilik müşaviri Markov'u Repnin tarafından Reisülküttapla müzakere için görevlendirmiştir. Rus kaynaklarına göre 3 Kasım 1775 tarihinde akşam saat 07.00'de gerçekleşen toplantının gündemi yine Tatar maddesidir. Markov, Babıâli'nin talepleri hakkında Elçi'nin çok şaşımakla birlikte bilgi alması için kendisini görevlendirdiğini iletmiştir. Genel durumla ilgili bilgilendirilen müsteşar, Repnin'in onaylanan antlaşma üzerinde hiçbir değişiklik yapamayacağını Reisülküttap'a iletmiştir. Reisülküttapın cevabı ise barışı korumayı istemekle birlikte taleplerinde de ısrar edecekleri yönünde olmuştur. Müsteşar, bunun verilen sözlerin tutulmaması anlamına geldiğini ima edince Reisülküttap'ın da moralinin bozulduğunu kaydetmiştir. Reisülküttap'ın müsteşara verdiği karşılık tanıdık. Peterson'la yapılan müzakerelerde de dile getirildiği gibi Babıâli'nin Tatar maddesini tüm Tatar ulusunun bağımsızlık istediği şeklinde bir yanıltmayla kabul ettiği yinelenmiştir. Reisülküttap, antlaşmanın ardından Kırım'lıların eski statülerine dönmek için Osmanlılardan yardım istemelerinin kendilerini zor duruma soktuğunu bundan kurtulmak için de dostane çözümler aradıklarını müsteşara anlatmıştır. Reisülküttap, Markov'la yaptığı mülakatta Fokşan ve Bükreş görüşmelerine atıfta bulunarak buradaki müzakereler üzerinden sonuç almaya çalışmıştır.⁸⁰⁷ Fokşan ve Bükreş'in gündeme getirilmesi Babıâli'nin üçüncü maddede yer alan serbestiyetten ziyade bölgede kaybedilen kalelere odaklandığını göstermektedir, çünkü Fokşan ve Bükreş görüşmelerinin temeli zaten Kırım'ın serbest bir siyasi yapı olarak kabul edilmesidir. Tatar kaleleri meselesi Osmanlı-Rusya arasında daha sonra özellikle Bükreş görüşmelerinin son on konferansında şekillenmiştir.

Reisülküttap'ın kale maddelerinde ısrar etmesi ve Repnin'in tamamlanan barış üzerinde müzakere etmeyeceğini Markov'a net bir şekilde iletmiş olması görüşmeleri kilitlenme noktasına

⁸⁰⁴ Kilise inşası için Repnin, Prusya elçisi Zegelin ile görüşmelerde bulunmaktadır. Uygun bir arazi için başvurduğu elçi, kayınvaldesinin arazileri üstünde bir elçilik ve yanında da kilise inşasının uygun olduğunu ve bahsi geçen evler için 30.000 gürüş yani 18.000 rublenin gerektiğini bildirmiştir. **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 522.

⁸⁰⁵ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 443-444.

⁸⁰⁶ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 445.

⁸⁰⁷ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 445-451.

getirmiştir. Bu aşamada Reisülküttap; Belgrad Antlaşması'na (1739) atıfla imza edilen antlaşma üzerinde revizyonların daha önce yapıldığını, dolayısıyla şimdi de aynı değişikliklerin Kaynarca Antlaşması özelinde de yapılabileceğini ima etmiştir. Müsteşar, tarafların ortak görüşleri doğrultusunda değişikliklerin, Rusların hiçbirine razı olmadığı gerekçesiyle reddedilmediğini belirtmiştir.⁸⁰⁸ II. Katerina'nın bu görüşmeye tepkisi Osmanlıların, Fokşan ve Bükreş görüşmelerindeki gibi buyurgan siyasetine devam etmelerine rağmen bunun yersizliği şeklinde olmuştur.⁸⁰⁹ Açıkçası Osmanlılar, Peterson'u ikna edemeyince zaman kazanmak için antlaşmayı onaylayarak Repnin üzerinden yeniden şanslarını denemek istemiş gibi görünmektedirler. İmza sürecinin en başından beri Küçük Kaynarca Antlaşması Osmanlı Devleti nezdinde tamamlanamamış ve sorunlar sadece bir aşama sonrasına ertelenmiştir. Zira sonraki süreçte imzalanan Aynalı Kavak Tenkihnemeleri (1779, 1784) ve son olarak Yaş Antlaşması (1792) bu tamamlanamama hâlinin süreç ve sonuçları olmuştur.

Repnin'in İstanbul'a yolculuğu sırasında Kırım'da yaşanan gelişmeler de bu ziyarette gündeme gelmiştir. Karasubazar Antlaşması'yla Kırım'ın bağımsızlığını ve bazı kalelerin Rusya'ya bırakılmasını kabul eden Sahib Giray Han, sonraki süreçte ulemanın da baskısıyla politikasını değiştirmiştir. Bu sırada Devlet Giray, Canikli Ali Paşa'yla birlikte 1774 yılının sonlarında Kırım'a girmiştir. Devlet Giray'ın bu hamlesi Babiâli'yle bağları tekrar kurmak isteyen hiziplerden destek görmüş ve Sahib Giray İstanbul'a gitmek zorunda kalmıştır. Kırım'dan gelen bir mahzarda bölgenin ileri gelen kabilelerinden Şirin, Mansur, Sicut ve Argun temsilcileriyle bazı ulemeden önemli isimler Sahib Giray'ın burada bir otoritesi bulunmadığından bahisle ve "*Kerş Limanı ve Yenikal'a ve Kılburun Hisarı Rusyalı yedinde oldukça iklim-i Kırım'da emniyyet ile ikâmet mümkün olmadığı*" gerekçesiyle Kefe'de bulunan Devlet Giray Kırım'a davet edilmiştir.⁸¹⁰ Sahib Giray ilk olarak Büyükdere'de uygun bir eve yerleştirilmiştir.⁸¹¹ Babiâli'nin Sahib Giray'ı geri göndermemesi ve hâlâ metbû devletlerinden gelen bir yönetici gibi kabul etmesi, Tatar bağımsızlığı üzerine kurguladığı politikasıyla tutarlıdır. Hâlâ Kırım'ın Osmanlı Devleti'ne tabii olduğu dönemlerdeki gibi hareket etmiştir. Tüm bu gelişmeler İstanbul'da Tatar bağımsızlığının daha fazla sorgulanmasına neden olmuştur. Repnin, İstanbul perspektifinden durumu değerlendirerek bazı önlemler alınmasını tavsiye etmiştir. Bu noktada görüşleri dikkate değerdir. Repnin'e göre Devlet Giray üzerinden asi Tatarlar kazanılamazsa bu durum Babiâli'yle ilişkilerin tamamen kopmasına neden olacaktır. Elçi'ye göre

⁸⁰⁸ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 453. Ahmed Vasıf Efendi, Küçük Kaynarca Antlaşması'nda yapılacak revizyonlar için Elçi'yi ikna görüşmelerini eleştirir. Hiçbir değişime ikna edilemeyen Repnin gereksiz yere birçok toplantıya davet edilmiştir. Bu da hem zaman hem de her görüşmede kürk hediyeleri nedeniyle para kaybına neden olmuştur. Ahmed Vasıf Efendi, **Mehasinü'l-Asar 1774-1779 (H.1188-1193)**, s. 57.

⁸⁰⁹ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 525.

⁸¹⁰ Devlet Giray'ı Kırım'a davet eden isimler belgede şöyle sıralanmıştır: Şahbaz Giray Han, Nureddin Mübarek Giray, Kazasker Mevlâna Feyzullah, Şirinlerden Mehmed Şah Mirza, Timur Şah Mirza, Hacı Giray Mirza ve Kaya Mirza, ağalardan Mehmed Ağa, eski sultan kadısı Abdurrahman Efendi, Mansurlardan Ali Mirza, Sicutlardan Ahmed Şah Mirza ve Argunlardan Mehmed Şah Mirza'dır. BOA. A. {AMD. 18/60 (29 Z 1188/2 Mart 1775).

⁸¹¹ Fisher, **The Russian Annexation of the Crimea**, s. 59-60. Ahmed Vasıf Efendi, **Mehasinü'l-Asar 1774-1779 (H.1188-1193)**, s. 31.

İstanbul'daki kriz Tatar diasporasının geri gitmesiyle çözülecektir ve bu da ancak parayla yapılabilir.⁸¹² Repnin, Panin'e yazdığı mektubunda açık bir şekilde Babîâlî'yle çözüm için iki ihtimalden bahsetmektedir. Birincisi parayla Tatarların kazanılması, ikincisi ise bir an önce savaş hazırlıklarına başlanmasıdır.⁸¹³ Repnin'in II. Katerina'ya yazdığı bir başka raporunda Osmanlılardan alınacak paranın, Hollanda üzerinden St. Petersburg'a gönderilmesi yerine Devlet Giray'ı ve isyancı Tatarları kazanmak için kullanılabileceğini yazmıştır.⁸¹⁴ Elçi raporunda alınacak para hakkında bir bilgi vermemekle birlikte kuvvetle muhtemel Küçük Kaynarca Antlaşması'nda yer alan tazminatın ilk taksitini kastetmiş olmalıdır. Şahin Giray meselesi Osmanlı ile Rusya arasında yine bu sırada gündeme gelmiştir. Bölgedeki gelişmeleri takip eden Osmanlılar Şahin Giray'ın yanında bulunan Rus askeriyle ilgili Elçi'den bilgi talep etmiştir. Repnin, bu talebe cevap olarak Taman bölgesinde mevcudiyetini koruyan Osmanlı askerlerini sorunca tartışma sürüncemede kalmıştır.⁸¹⁵ Böylece Osmanlı-Rusya arasında Kırım meselesinde sonraki sekiz yıllık süre içinde en önemli tartışma meselesi olan Şahin Giray iki ülkenin diplomatik gündemine girmiştir.

Kırım'da devam eden karışıklıklar barışın mübadelesi için gelmiş olan Repnin'in de ajandasına girmiş; konuyla görüşmek üzere Ekim'de müsteşarı Markov ile tercümanlar Pisani ve Tamara'yı Reisülküttap'a göndermiştir. Markov, Reisülküttap'a Sadrazam tarafından gönderilen ve Yediçkul Tatarlarından Devlet Giray'a itaat etmesini isteyen mektubu sormuştur. Reisülküttap, Sadrazam'ın bahsi geçen belgeyi Kırım'ın iç işlerine karışmak için değil, İstanbul'da bulunan Tatar muhacirlerinin zorlamasıyla hazırlattığını iletmiştir.⁸¹⁶ Bu noktada Küçük Kaynarca Antlaşması'nın üçüncü maddesine rağmen her iki devletin de Kırım'daki karışıklıklarda bir şekilde dahil olduğu aşîkârdır. Görüşmenin devamında Kırımlıların içinde Devlet Giray'ın hanlığını reddeden ve Şahin Giray'ı han olarak kabul eden gruplardan gelen belgeleri sunmuştur. Reiüsülküttap gülerek ve alaycı bir şekilde Tatarları tanıdığını ve bu mektupları Ruslardan korktukları için yazdıklarını söyledikten sonra vahşi olarak adlandırdığı bu grubun Tanrı'ya ve Hz. Muhammed'e inanmadıklarını bildiğini ama yine de durumu Sadrazam'a ileteceğini söylemiştir.⁸¹⁷ Reisülküttap'ın sözlerinden Nogayları kastettiği düşünülmektedir. Zira Şahin Giray taraftarları genel olarak bu kesimden oluşmakla birlikte Kırım

⁸¹² **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 470.

⁸¹³ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 477.

⁸¹⁴ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 483.

⁸¹⁵ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 542. Bununla birlikte Rusların Şahin Giray'a bu sırada yardım ettikleri Kırım'da bulunan Borzov ile Şahin Giray arasında yazışmalardan anlaşılmaktadır. Devlet Giray destekçileri tarafından yenilgiye uğratılan Şahin Giray, Borzov'dan özel koruma isteyince ticaret gemisiyle Yenikale'ye getirilmiştir. **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 550. Markov ile Reisülküttap arasındaki görüşmede bu yardım gündeme geldiğinde müsteşar burada bulunan askerlerin sınırdaki eşkıyaların temizlenmesi için görevlendirildiğini ve nazikâne yardım talebine karşın Şahin Giray'a yirmisi Kazak olmak üzere yalnız kırk asker verildiğini bunların da Devlet Giray'la olan herhangi bir çatışmaya girmediklerini bildirmiştir. **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 570-571. Bu açıklamalarla birlikte sonraki süreçte Rusya'nın Şahin Giray'a verdiği destekler düşünüldüğünde Rusya'nın Kırım'da yaşananlar konusunda Osmanlı Devleti ile müzakerelerde pek samimi olmadığı sonucu çıkmaktadır.

⁸¹⁶ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 567-568.

⁸¹⁷ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 569-573.

Tatarlarına kıyasla yarı göçebe olan bu grubun İslamiyet’le ilişkisi daha zayıf olarak değerlendirilmiş olmalıdır. Osmanlı bürokratları, Ruslar tarafından verilen bu belgeleri yine de ciddiye almış ve İstanbul’da bulunan Şahbaz Giray ve Mübarek Giray’dan sormuştur. “*Eğer tüm Tatar halkları bağımsızlık istemiyorlarsa bu onların bildiği bir şeyden kaynaklanmaktadır*” diyerek başladıkları açıklamaları, gönderilen belgelerin sahte olduğu tespitiyle bitmiştir. Giraylar, Devlet Giray’ın halkın isteği üzerine hanlığı kabul ettiğini, Şahin Giray’ın ise Yedisana ve Yediçkul kabilelerini Osmanlılar ve Ruslar tarafından han atandığını söyleyerek kandırmaya çalıştığını rapor etmişlerdir.⁸¹⁸

Kırım’da kriz sürerken İstanbul gündemi yoğunluğunu korumaktaydı. Repnin, Sultan ile görüşmeyi beklerken İstanbul’da olup bitenleri de takip etmeye çalışmaktadır. Babiâli’nin Fransa ve İsveç elçileriyle görüşme hâlinde olduğu hakkında teyide muhtaç bilgiler almıştır.⁸¹⁹ Bununla birlikte birkaç gün sonra yazdığı raporunda Babiâli’nin Rusya’yla arasındaki Kırım serbestiyeti meselesinde Fransa ve Avusturya saraylarından yardım istediğini St. Petersburg’a bildirmektedir.⁸²⁰ Aldığı ikinci duyum ise I. Abdülhamid’in tahttan indirilmesi ile ilgilidir. Kasım’da Repnin ve Reisülküttap, Babiâli tercümanı aracılığıyla görüşmüştür. Görüşmede Reisülküttap bu kez Yenikale ve Kerç’i bir yana bırakarak Kılburun Kalesi’nin iadesiyle başlayarak Tatar bağımsızlığından vazgeçilmesi ve Taman’ın tekrar Osmanlı Devleti’ne bırakılması tekliflerini getirmiştir. Reisülküttap, teklifini Elçi’ye bildirirken padişah ve bakanlarının darbeyle karşı karşıya kalmamak için bu teklifleri yapmak zorunda olduklarını eklemiştir. Reisülküttap, Babiâli’nin barışı bozma niyetinde olmadığını ancak kendilerini tehdit eden iç felaketten kurtulmak için bunu yapmak zorunda olduklarını eklemiştir.⁸²¹ Repnin, II. Katerina’ya gönderdiği Kasım tarihli raporunda Sultan’a yapılması beklenen darbe söylentilerinin durduğunu yazmakla birlikte bu söylentilerin kendilerini etkilemek ve korkutmak için kasıtlı olarak Babiâli tarafından ya da Babiâli’yi korkutmak için ulema tarafından üretilmiş olabileceğine dikkat çekmiştir.⁸²² İkinci ihtimal daha güçlü olmakla birlikte devletin içinde bulunduğu kaos atmosferi göz önünde bulundurulduğunda Sultan’a yapılacak hal ihtimali başlı başına uydurma olarak değerlendirilmemelidir. Tarihteki Osmanlı topraklarında meydana gelen isyanlar düşünüldüğünde ulemanın halk üzerindeki etkisi göz ardı edilemeyecek kadar güçlüdür. Dolayısıyla Tatarların yoğun bir şekilde bulunduğu başkentte ulema ile birlikte hareket ederek isyan çıkarmaları ihtimaller dâhilindedir. Osmanlı yönetim kadrolarının da bu durumu politikalarına dâhil etmesi siyasetin olağan akışındadır.

⁸¹⁸ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 593- 598.

⁸¹⁹ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 491-492.

⁸²⁰ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 506.

⁸²¹ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 493. Bu sıralarda İstanbul’da tansiyonun yükseldiğine dair Repnin’den aktarılan başka bir olay ise Osmanlı tebaası olan Hristiyanların bir kilise yenilemek istemesi üzerine çıkan olaydır. Sultan tarafından ferman verilmesine rağmen yerel halk öfkeyle dilekçeler sunmuş ve camiler yenilenmezken kiliselerin tamir edilmesini eleştirmiştir. Sultan ve Babiâli verilen tepkiden korktukları için hemen fermanı iptal etmiş ve adı geçen kalabalık kilisede yapılan tamirati tahrip etmiştir. **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 601.

⁸²² **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 497.

Repnin, 1775 yılının Kasım sonlarında beklediği protokol ziyaretlerine ancak başlayabilmiştir. İlk ziyaretini Sadrazam'la gerçekleştiren Elçi, kendisine yapılan teşrifatı uzun uzun ülkesine rapor etmiştir. Bunu yapmasındaki etken ise Babiâli'nin Rus elçilerinin karşılanmasında gittiği değişikliklerdir. Repnin bu değişiklikleri altını çizerek vermiştir. “*Vezirin yanında eskisi gibi bir tabureye/iskemleye değil koltuğa oturdum*” diye yazmıştır.⁸²³ Bu durum, Rus diplomasisinin Osmanlı Devleti nezdinde öneminin arttığını göstermekte olduğundan elbette Elçi'nin hoşuna gitmiştir. Ancak sonrasında yaşananlar Repnin'i hayal kırıklığına uğratmıştır. Teşrifata dolayısıyla da mütekabiliyet ilkesine oldukça önem veren Repnin görüşmenin yapılacağı odaya gittiğinde Sadrazam'ı orada göremeyince gelene dek beklemiş ancak geldiğinde onunla birlikte salona girmiştir. Bu durumu ve sonrasında Sadrazam'ın kendisine karşı soğuk davranışlarını hayli kızgınlıkla ülkesine rapor etmiştir.⁸²⁴ Sadrazam'la gerçekleştirilen görüşme daha resmî bir tonda ve mektup teatisi ile hediyeleşme⁸²⁵ şeklinde gerçekleşmiştir. Daha önce Reisülküttap'la yapılan görüşmelerde olduğu gibi Küçük Kaynarca Antlaşması üzerinde herhangi bir tartışma ya da müzakere yapılmamıştır. Elçi, Aralık ayının başında ise Sultan'la görüşmeyi başarmıştır. Sabah saatlerinde Peterson'la birlikte Tophane'ye tahterevanla taşınmış ardından kayıklarla Topkapı Sarayı'na geçirilmiştir. Burada mektup teatisi yapılmış ardından Sultan barış antlaşmasının kabul edilip onaylandığını yüksek sesle bildirmiştir.⁸²⁶ Küçük Kaynarca Antlaşması'nın protokol süreci de böylece tamamlanmıştır. Ancak antlaşmanın özellikle üçüncü maddesi olan Kırım meselesinin sebep olduğu sonuçlar sonraki dönemde iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin temelini oluşturmaya devam edecektir.

Kırım sorunu sonraki aşamada da Reisülküttap İsmail Raif Efendi ile Ruslar arasında yapılan müzakerelerde sık sık dile getirilmiştir. Tatarlarla ilgili sorunlar çözülmeden iki devlet arasında dostluğun tesis edilemeyeceğini, tarih boyunca din faktörünün topluluklar üzerinde etkili olduğunu, Tatarları bir gemiye bindirip Kırım'a göndermenin kolay olduğunu ancak bunun sonucunda bölgede bir iç savaşın kaçınılmaz olduğunu elçilik müsteşarı Markov'a anlatmıştır.⁸²⁷ Zira daha bir yıl dolmadan Repnin'den sonra İstanbul'a gönderilen Rus Elçisi Aleksandr Stakhiev ile Ömer Vahid Efendi arasında 15 Eylül 1776'daki müzakerede Kırım serbestiyetinin İslamiyet'le bağdaşmaması yüzünden Osmanlıların antlaşmada istediği değişiklik üzerine bir tartışma daha yaşanmıştır.⁸²⁸ 1777 yılında gerçekleşen başka bir Osmanlı-Rus müzakeresinde Stakhiev Kaynarca Antlaşması'nın

⁸²³ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 531.

⁸²⁴ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 539-540.

⁸²⁵ Elçinin getirdiği hediye kürkleri BOA. TS.MA.e. 813/26 (29 B 1189/25 Eylül 1775). Mücevher hediyeleri BOA. TS.MA.e. 659/50 (29 ZA 1189/21 Ocak 1776).

⁸²⁶ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 538.

⁸²⁷ **Sbornik**, c. 15, 1875, s. 576.

⁸²⁸ BOA. Y.EE. 91/44, v. 4-5 (01 Ş 1190/15 Eylül 1776). Bahsi geçen evrakla ilgili yapılan çalışma için bk. Ertan Ünlü, “Küçük Kaynarca Sonrası Osmanlı-Rus Müzakerelerinden Bir Kesit: 1776 Tarihli Mükâleme Belgesi” **Belgeler**, 38(42), 2023, s. 277- 318.

üçüncü maddesine atıfla Özi ve Bender arasındaki Tombasar'da Kırım hanının mülkiyet hakkı iddia ettiğini Babiâli'ye bildirmiştir.⁸²⁹ Şahin Giray'ın Osmanlı Devleti'nden toprak talebi bununla da sınırlı kalmamış Kafkasya'da Sudak Limanı'nı da istemiştir. Şahin Giray'ın bu isteklerini 2 Eylül 1777'de Babiâli'yle müzakerelerde gündeme getiren Elçi Stakhiev elbette reddedilmiştir.⁸³⁰ Bu durum, İsmail Raif Efendi'nin konu hakkındaki öngörülerinin tamamen gerçekleşmesi ise bir Osmanlı bürokrati olarak başarısını ve Kırım konusuna hâkimiyetini de ortaya koyması açısından dikkate değerdir.

3.4. Kırım'da Krizin Büyümesi ve Aynalıkavak Tenkihnamesi (1779)

Repnin dönüş için Rusya'dan haber beklerken, İstanbul'da Kırım meselesi üzerinde gözlem yapmaya devam etmiştir. Elçi, antlaşmaya rağmen Osmanlı garnizonlarının Kırım'ı terk etmeyeceğini bunun için Babiâli'ye güç göstermek gerektiğini Aralık 1775 tarihli mektupta Panin'e yazmıştır. Bukovina meselesinde Avusturya'ya zayıflık gösteren Babiâli'nin, Orkapı'nın işgal edilmesi durumunda antlaşmanın şartları yerine getireceğini düşünmektedir. Babiâli'nin antlaşma şartlarını yerine getirmeden burayı boşaltmayacaklarının duyurulmasının işe yarayabileceğini bildirmiştir.⁸³¹ Repnin'in bu tutumunda Babiâli'nin Bukovina meselesindeki ılıman politikası etkili olmuştur. Viyana Sarayı'na verilen taviz Babiâli'nin olası bir savaştan kaçındığını hissettirmektedir. Repnin bir sonraki mektubunda ise Osmanlıların İran meselesinde de hayli müsamahakâr davrandığını bildirmektedir. Tüm bu sıkıntıların Babiâli'yi Kırım meselesinde yumuşatacağını düşünmektedir.⁸³² 3 Mart 1776'da Panin, Repnin'in önerisini konseye sunmuş ve fikir kabul görmüştür. 8 Mart'ta Rumyantsev ve Potemkin'e gerekli emirler gönderilmiştir. 9 Ekim'de ise operasyon başlatılmıştır. 22 Kasım'da Rus birlikleri Orkapı'dan içeri girmiştir.⁸³³ Rus Konseyi tarafından Mart'ta gönderilen emirlerin uygulanışı Ekim'e bırakılmıştır. Bu süre içerisinde Osmanlıların adı geçen yerlerden çıkması beklenmiş olmalıdır. Zira 15 Eylül 1776 tarihli belgede Rus Elçi Stakhiev'le Ömer Vahid Efendi arasında yapılan müzakerede Osmanlıların hâlâ bahsi geçen yerleri boşaltmadığından şikâyet edilmektedir. Ömer Vahid Efendi, buraların boşaltılmamasının sebebi olarak Tatarları göstermiştir. “*Tatar taifesi mezburlara eğer siz bu taraftan giderseniz devlet külliyyen bizi terk itmiş olmak iktiza ider biz dahi cümlemiz terk-i diyara mecbur oluruz bizim maslahatımız ber-taraf olmadıkça sizi koyvermeziz*” diyerek Osmanlıların ayrılmasına izin

⁸²⁹ Elçi'nin bu talebine karşılık Babiâli bu bölgenin, Kırım Hanlarının Osmanlı sultanlarına bağlı olduğu dönemlerde sultanın lütfü olarak hanların kullanımına verildiğini dolayısıyla Şahin Giray'ın bölgede hak talep edemeyeceğini bildirmiştir. Hurmuzaki, *Documente privitoare* c. 1, s. 960.

⁸³⁰ Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 153.

⁸³¹ *Sbornik*, c. 15, 1875, s. 579.

⁸³² *Sbornik*, c. 15, 1875, s. 582.

⁸³³ Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 126. Kırım'a giden Rus komutanlardan biri Kozluca'da Osmanlıları yenilgiye uğratan Aleksandr Suvorov'dur. Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı'na (1787-1792) kadar da bölgede görev yapan komutan Kırım'da Rus askeri hegemonyasının kurulması adına kilit komutanlardan biri olmuş ve adı geçen savaşta da Osmanlılara karşı büyük galibiyetler kazanmıştır.

vermemiştir.⁸³⁴ İkinci bir ihtimal ise sonbaharda başlatılan bu harekâta İran'da da askerî çatışmalara devam eden Osmanlı Devleti'nin, sefer mevsimi olmaması sebebiyle etkin bir şekilde karşılık veremeyecek oluşudur.

Rusya'nın Orkapı'ya girişi ve sonrasında Şahin Giray'a açık desteklerini sunmaları Kırım'daki iç krizi tırmandırmıştır. Kırım'da iç krizin sürdüğü bu döneme ait en önemli kaynak Kırım'da yaşayan Karaylardan Azarii ben Elii tarafından tutulmuş kroniktir.⁸³⁵ Olayların içinde yer alan Azarii'nin verdiği bilgiler çok kıymetlidir. Rus askerlerinin Kırım'a girmelerinin ardından devlet kademesinin Şahin Giray tarafına geçmesi sonucunda Devlet Giray, hanlığı bırakıp maiyetiyle Osmanlı Devleti'ne kaçmıştır. Bunun üzerine han olan Şahin Giray, Kırım'da oldukça köklü reform hareketlerine başlamıştır. Bu reformlar ağırlıklı olarak Rusya ve Avrupa'daki uygulamalara benzemelerinden ötürü yerel halk arasında tepkilere neden olmuş, iç karışıqlarla mücadele eden hanlık iç savaşa doğru sürüklenmiştir. Bu süreçte Azarii'nin aktarımına göre halk, Şahin Giray'a muhalefet ederken; yönetim kadrolarının ve mirzaların bir kısmı onu desteklemektedir.⁸³⁶ Şahin Giray aleyhtarı olan gruplar İstanbul'dan *"bu günümüz yevm-i kıyametten bir gündür"* diye yazdıkları mahzarlarla yardım istemektedir. Şahin Giray'ın ve Rus komutan Prozorovski'nin Küçük Kaynarca şartlarına uymadığından⁸³⁷ şikâyet eden Kırımlılar Rusların kendilerine saldırdıklarını İstanbul'a bildirmektedir.

Şahin Giray her ne kadar Kırım Kazaskeri Feyzullah Efendi'nin bağımsız hanlığın halife onayına ihtiyacı olmadığı yönünde fetva verse de meşruiyyetini Babîâli'nin onayını alarak kazanacağını farkındaydı.⁸³⁸ Bunun üzerine halkın desteğini almak için İstanbul'a bir heyet göndermiştir. Osmanlı Devleti ise Kırım meselesine ilk etapta etkin bir müdahalede bulunmak yerine Rusları antlaşma şartlarını uygulaması için uyarmakla kalmıştır. 1777 yılının Ocak ayında toplanan meşverette Kırım'dan gelen ve yardım talep eden mahzarlar okunarak meseleyle ilgili hazirunun fikri

⁸³⁴ BOA. Y.EE. 91/44, 4-5 (01 Ş 1190/15 Eylül 1776). Tatarların bu tabirleri daha önce İsmail Raif'in yapılan görüşmelerdekilere oldukça benzerdir.

⁸³⁵ Akhiezer, *Zavoevanie Krıma Rossiyskoy*.

⁸³⁶ Akhiezer, *Zavoevanie Krıma Rossiyskoy*, s. 136. 1 Nisan 1777 tarihli raporda Şahin Giray'ın Kırım tahtına oturması tasvir edilir. Raporda Rusya'nın Kırım'da bulunan komutanı Prozorovski'nin kampında 101 pare top atışıyla Şahin Giray'ın hanlığının kutlandığı aktarılmaktadır. Onun han olmasıyla birlikte Kırım hükümdarlarının Babîâli'nin boyunduruğundan kurtulduğu yazılmaktadır. Yine aynı belgede Devlet Giray'ın Balaklava üzerinden Kırım'ı terk etmesine izin verildiği rapor edilmektedir. Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 128. Osmanlı kaynaklarında Kırım'dan gelen haberler (Selim Giray'ın eski silahtarı Mustafa Ağa'nın istihbaratları) bazı Tatarların kendi rızalarıyla bazılarının ise korkudan Şahin Giray'ı desteklediklerini bildirmektedir. BOA. A. {DVN. KRM. 1/25. Mustafa Ağa'dan gelen bir başka bir tahriratta Kırım'da çıkan isyanın detayları şöyle verilmektedir: Şahin Giray'ın Kırım ahalisini askere yazarak bir yere toplanmış ve burada silahları alınmıştır. Toplanan grubun bu durumda Ruslara karşı savunmasız kaldıklarını söyleyerek isyan ettiğini ekleyen Mustafa Ağa, Şahin Giray'ın hediye olarak II. Katerina'ya sekiz bin Tatar erkeği ve sekiz bin Tatar kızı ile sekiz bin doru at söz verdiğini iddia etmektedir. Dahası Mustafa Ağa, eski Kırım hanı olan Selim Giray'ın, Devlet-i Aliyye'nin izin vermesi durumunda barışı bozmadan Kuban'a gidebileceğini ve burada tekrar han seçilerek gerekeni yapacağını da bildirmiştir. BOA. A. {DVN. KRM. 1/32, s.2.

⁸³⁷ BOA. A.{AMD. 24/61 (29 Z 197/25 Kasım 1783).

⁸³⁸ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea*, s. 80.

sorulmuştur. Sonuç olarak bölgeye askerî yardım gönderilmesine karar verilmiş ve Canik Muhassılı Ali Paşa asker hazırlamak üzere görevlendirilmiştir.⁸³⁹ 15 Temmuz 1777’de ise Rus Elçi Stakhiev, Babıâli’ye davet edilerek kendisine bir nota verilmiştir. Adı geçen notada Babıâli, Küçük Kaynarca Antlaşması’nın uygulanması için Rusların Kırım’dan çıkması gerektiğini ve eğer han seçimine müdahalede bulunulursa Babıâli’nin de meseleye dâhil olacağı bildirilmiştir. Yılın sonunda şeyhülislamın konağında toplanan mecliste ise Şahin Giray’ın İslam dininden saptığı ve bir mürted olarak yok edilmesi gerektiği yönünde bir fetva verilmiştir.⁸⁴⁰ Böylece Babıâli, Kırım’ın kaybedilmesinde halkın önüne koyacağı “*günah keçisi*”ni bulmuştur.

Rusya’da Kırım ile ilgili gündem ise Sanktpeterburgskiye Vedomosti Gazetesi’nin bazı haberlerinden takip edilebilmektedir. Rusya’nın Kırım’daki bu müdahalelerine rağmen kamuoyunda buradaki han seçimlerinin özgürce ve sorunsuz bir şekilde gerçekleştiği imajı verilmektedir. Han seçimlerinin bittiği ve Şahin Giray’ın han seçildiğini yazan gazete 11 Temmuz 1777’deki sayısının ilk sayfasında yeni hanın temsilcilerinin hanlığın onayı için geldiklerini duyurmuştur.⁸⁴¹ On gün sonra aynı gazete yeni ve “*zakonnago-yasal-meşru*” hanın Katerina’ya hitabını yayınlamıştır. Buradaki habere göre temsilciler Kırım’da yaşanan hadiselerden ötürü Tatar halkına büyük bir merhametle yaklaşan Katerina’dan özür dilemiş, özgür vatanlarının imparatoriçe himayesinde korunması dileklerini iletmışlerdir. Katerina da cevabında Şahin Giray’ın hanlığından duyduğu mutluluğu bildirmiştir.⁸⁴² Heyet ayrılış seromonisinde de II. Katerina’dan koruyuculuğunu devam ettirmesini bir kez daha istemiştir. Temsilciler II. Katerina’dan özgür bağımsız hanlığa atıfta bulunan bir cevapla huzurdan ayrılmıştır.⁸⁴³ Kırım’daki olaylarla ilgili St. Petersburg’da oluşturulan imaj bu şekilde Özi’den, Kırımlıların Rumeli taraflarına gittiğinin ve ahalinin çoğunun “*Şahin Giray Han’dan rû-gerdan ve bunlara meyl idecekleri muhtemelat-ı galibedendir*” söylentilerinin dolaştığı haberi gelmektedir.⁸⁴⁴

Babıâli, Rus birliklerinin yarımadaдан çekilmeleri hâlinde seçimlere müdahil olmayacağını ve bölgeye asker göndermeyeceğini taahhüt etmiştir. Ancak bu durum Ruslar üzerinde herhangi bir tesir oluşturmamış ve bölgedeki iç savaş 1777-1778 yılı boyunca devam etmiştir. Kırım’da devam eden karışıklıklar bölgedeki halkların sosyo-ekonomik durumunu da derinden etkilemiştir. Prozorovski, bölge halkının açlıktan birbirlerini yağmaladıklarını yazarken bu durumun suçlusu olarak da

⁸³⁹ Çiçek, (Vekâyi’nüvis) Sadullah Enverî, s. 344.

⁸⁴⁰ Hurmuzaki, **Documente privitoare**, s. 313. Kasım 1777’de Baht Giray’ın yeğeni olan Salih Bey’den gelen tahriratta Şahin Giray için “*Bu Şahin Giray’ın imâmî fâsiddir zira bizleri Kazgan Tatarından eşerr Moskovluya bend ü rağbet itdirmek fikrinde olduğundan şübhe yokdur*” ifadeleri yer almaktadır. BOA. A. {DVN. KRM. 1/30. Muhtemeldir ki bu gibi tahriratlar Şahin Giray’ın Osmanlı devlet adamları nezdindeki imajında etkili olmuştur.

⁸⁴¹ “V Sanktpeterburge”, (11 Temmuz 1777) Gazeta Sanktpeterburgskiye Vedomosti”, s. 1.

⁸⁴² “V Sanktpeterburge”, (21 Temmuz 1777) Gazeta Sanktpeterburgskiye Vedomosti”, s. 4-6.

⁸⁴³ “V Sanktpeterburge, Sentyabrya”, (1 Eylül 1777) Gazeta Sanktpeterburgskiye Vedomosti”, s. 3-4.

⁸⁴⁴ BOA. A. {AMD. 20/57 (5 N 1191/7 Ekim 1777).

Osmanlıları gördüğünü “*Babîâli bu harekete ilham veriyor, hatta yönetiyor*” sözleriyle raporlamıştır.⁸⁴⁵ Babîâli’nin Kırım’ın iç meselerinde ilham verdiği kabul edilebilir ancak buradaki krizi yönettiği iddiaları hayli zayıftır. Aksine II. Katerina’nın, Şahin Giray’a 150.000 rublelik devasa bir fonun yanında 48.000 kişilik bir askerî birlik gönderdiğini Kırımlı çağdaş yazarlar aktarmaktadır.⁸⁴⁶ Dahası, 1768-1774’teki Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra Rusların desteğiyle Mora bölgesinden göçen Rum ve Hristiyan Arnavutlar (Bu grup, kaynaklarda *Albantsi*; yerleştirildikleri alan ise *Albanskoe Selo* olarak geçmektedir⁸⁴⁷) Kırım’daki iç savaşta Ruslarla birlikte hareket etmiş ve yerli halkı kıyıma uğratmıştır.⁸⁴⁸ Bu açıdan iki devlet kıyaslandığında iç savaş dönemi boyunca hanlığa hiçbir devletin müdahale etmemesi hakkındaki Küçük Kaynarca Antlaşması’nın üçüncü maddesine yalnız Babîâli tarafından dikkat edildiği gözlemlenmektedir.

Babîâli, 1777’de askerî hazırlık girişimlerinde bulunsa da bu sürede harekete geçilmemiştir. Eski kalgay Baht Giray’ın 15 Ekim 1777 tarihli kaimesinde Şahin Giray’ın kabul edilmez tekliflerle tüm halkın tepkisini çektiğinden, Han’ın aslında Ruslar tarafından yönetildiğinden ve böyle böyle Rusların Kırım’ı işgal edeceğinden şikâyet edilmektedir. Baht Giray’ın kaimesinde “*Kırımlyân-ı bî-çâregân haklarında ne vechle olursa dahi seri’an ve acil’en inayet-i aliyye*” diyerek Osmanlılardan yardım istemiştir. I. Abdülhamid, “*Benim vezirim bu Kırım maddesine ne vechle tedbir iktiza idersin acelelen tanzim eylesin ma’zallah-ı teali Moskovlu bundan sonra surett-i diğer ile rabt virir ise hâl-i diğer müşkül olur tiz elden Allah rızasıçün nizam veresin emhâl vakti değildir göreyim seni hizmet vaktidir*” hattıyla Kırım’a bir an önce yardım edilmesi için harekete geçilmesini istemiştir.⁸⁴⁹ Kırım’a gönderilecek yardım için toplanan meşverette Bükreş ve Küçük Kaynarca görüşmelerinde yer alan Osmanlı heyeti yerini almıştır. Ahmed Resmî, Abdürrezzak Bahir ve İbrahim Münib Efendilerin yer aldığı meşverette Kırım’ın “*ümme-i Muhammedîden*” olması sebebiyle doğudan ve batıdan yardım edilmesi kararı alınmıştır. Fakat bunun altına da bir not olarak bu kararın hemen savaş anlamı taşıması gerektiği ve barışın korunmasının lazım olduğu eklenmiştir. Nitekim meşveretle ilgili I. Abdülhamid hattında “*Hazine zor durumda ama ne vechle olursa olsun verilsin*” diyerek

⁸⁴⁵ Nolde, *La Formation de L’empire*, s. 130-131. 9 Ekim’de Rummyantsev, Potemkin’e yazdığı mektupta Tatarlar arasında çıkan isyanı Türklerin organize ettiğini iddia etmektedir. Drujinina, *Kuyucuk Kaynardjiyskiy Mir*, 326. II. Katerina da Friedrich Melchior Grimm’e gönderdiği mektubunda Tatarların 1782-1783 isyanının sebebi olarak Osmanlıları görmektedir. Ona göre, Babîâli tarafından Kuban tarafına gönderilen Giraylar, Şahin Giray’a karşı isyan başlatmıştır. CatCor Project, Letter 03602: To Friedrich Melchior Grimm, between 20 September 1783 and 20 December 1783 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-03602> (19.05.2024).

⁸⁴⁶ Akhiezer, *Zavoevanie Krıma Rossiyskoy*, s. 165.

⁸⁴⁷ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea*, s. 91-92. Fisher bunların sıradan insanlar olmadığını militer özellik taşıdığını yazmaktadır. Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea*, s. 91.

⁸⁴⁸ Osmanlı kaynaklarında Arnavutların kullanıldığı “*Arnavud keferesini dahi üzerlerine musallat idüb*” şeklinde anlatılırken üç kazanın yıkıldığını ve 4000 kadın ile çocuğun öldüğü rapor edilmiştir. BOA. A. {DVN. KRM. 1/26. Ayrıca Büyük Özenbaşı Köyü’nde yaşanan katliamlar için bk. Akhiezer, *Zavoevanie Krıma Rossiyskoy*, s. 195. 1777-1783’te Kırım’da yaşanan sosyal kriz için bk. Deniz Çolak ve Derya Derin Paşaoğlu, “Şahin Giray Dönemi’ndeki İsyanlarda Kendi Anlatımlarıyla Karaylar (1777-1783) “Öfke Dininceye Dek Tekrar Saklanmalıyız””, *Selçuk Türkiyat Dergisi*, 58, 2023, s. 301-324.

⁸⁴⁹ BOA. A. {AMD. 20/58 (13 N 1191/15 Ekim 1777).

maliyenin savaş için hazır olmadığına işaret etmiştir.⁸⁵⁰ Sonraki meşveretlerde de Osmanlı Devleti'nin niyetinin savaş olmadığı dolayısıyla Rusya'ya da “*nakz-ı ahd ile üzerimize gelürsünüz Allah kerimdir*” dendiğinin Fransa ve İngiltere elçileriyle paylaşılması doğrultusunda kararlar çıkmıştır.⁸⁵¹

1778 yılının başında Şahin Giray'ın Küçük Kaynarca Antlaşması'nı ihlal ettiğini duyuran Babıâli, Canik muhassılı Ali Paşa'yı Kırım seraskeri olarak görevlendirmiştir.⁸⁵² Orduyu desteklemek üzere teçhiz edilen beş geminin komutanı da Hacı Mehmed Ağa olmuştur. Yapılan hazırlıklardan Kırım'a ulaşabilen yalnızca donanmadan gönderilen gemiler olmuştur. Bu gemiler de Avlita Limanı⁸⁵³ açıklarına ulaşmış ancak bunlar herhangi bir saldırı yapmamıştır. İstanbul'dan gönderilen emirler, genellikle sıcak çatışmadan kaçınılması yönünde olmuştur.⁸⁵⁴ Bu esnada Kırım'da, İstanbul'dan gelmekte olan hatta Orkapı'ya ulaşmış olan askerî yardımların söylentileri de dolanmaktadır.⁸⁵⁵ Zira Babıâli'nin öncelikli amacı iki devlet arasındaki barışa zarar vermeden Kırım'a yardım etmektir.⁸⁵⁶ Bu doğrultuda askerî olarak alınan önlemlere ilaveten Babıâli Kırım meselesini diplomasi kanalıyla da çözmeye çalışmıştır. Avlita'ya giden Osmanlı komutanları buradaki Rus meslektaşlarıyla diplomatik temaslarda bulunarak Kırım'daki mevcudiyetlerinin sebebini sormuşlardır. Bahsi geçen temaslarda taraflar arasında limana yaklaşılması hususunda bazı anlaşmazlıklar yaşansa da İstanbul'dan gelen emirler doğrultusunda sıcak çatışmalardan kaçınılmıştır.⁸⁵⁷

Babıâli'nin askerî girişimleri dışındaki diplomatik girişimi ise Kırım meselesinde Avusturya ve Fransa saraylarını yanına çekmek istemesidir. İstanbul'da bulunan Avusturya ve Fransa elçilerine Ocak 1778'de Kırım'da olanlarla ilgili bilgi vermiş ve Rusya'nın barış şartlarına uymadığından

⁸⁵⁰ BOA. A. {AMD. 21/85 (29 Z 1194/26 Aralık 1780).

⁸⁵¹ BOA. A. {AMD. 21/71 (29 Z 1195/16 Aralık 1781).

⁸⁵² BOA. A. {AMD. 20/61 (29 Z 1191/28 Ocak 1778).

⁸⁵³ Akyar'da (Sivastapol) bulunmaktadır.

⁸⁵⁴ The London Gazette'nin 22 Ağustos 1778 tarihli haberinde Kaptan Paşa'nın (Cezayirli Gazi Hasan Paşa) yedi savaş gemisi, dört kadirga, beş yelkenli, altısı silahlandırılmış otuz nakliye gemisinden oluşan donanmayla 21 Haziran'da Sinop'a doğru yola çıktığını yazmaktadır. “Constantinople, July, 3” (25 Ağustos 1778), The London Gazette, s. 1. Süleyman ve Mehmed Ali kaptanlar iki gemiyle Avlita'ya ulaşmış, ertesi senenin uygunluğuna göre de Donanma-yı Hümayun ile Sinop'tan 40.000 asker ve Canikli Ali Paşa komutasında 8000 asker gönderilmesi için emir verilmiştir. BOA. A. {DVN. KRM. 1/26; Rıza Karagöz, **Canikli Ali Paşa**, TTK, Ankara, 2003, s. 58-60. Avlita Limanı'na girmek isteyen Osmanlı gemileri Suvorov tarafından engellenmiş bu sırada her iki taraf da çatışmadan kaçınmayı tercih etmiştir. Sonraki süreçte de benzer şekilde taraflar çatışmadan kaçınmıştır. Drujinina, **Kuyucuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 327-328. Süleyman Kaptan tarafından bölgeden gönderilen haberler için bk. BOA. C. HR. 142/7090 (29 M 1191/9 Mart 1777).

⁸⁵⁵ Kırım Karaylarından Azarii bu yardımın gelmediğini de ekler. Akhiezer, **Zavoevanie Krıma Rossiyskoy**, s. 144.

⁸⁵⁶ Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, c. 2/1, s. 87.

⁸⁵⁷ Çiçek, **(Vekâyi'nüvis) Sadullah Enverî**, s. 348. Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, c. 2/1, s. 111-112. İstanbul'da toplanan meşveret meclislerinde buraya yapılacak saldırılarda önemli başarılar kazanmanın zorlukları ve çatışmanın neden olacağı sonuçlar konusunda Canikli Ali Paşa tarafından katılımcılara açıklamalar yapılmıştır. Ahmed Vasıf Efendi, **Mehasinü'l-Asar 1774-1779 (H.1188-1193)**, s. 109.

bahisle dört buçuk ay önce kendilerini uyardığını diğer devlet temsilcilerine bildirmiştir.⁸⁵⁸ Avusturya ve Fransa elçilerine yapılan açıklamalar Osmanlıların Küçük Kaynarca Antlaşması sürecindeki dış politikalarını değiştirdiğini göstermektedir. Antlaşmanın imzalanması sürecinde Prusya elçiliğinin Osmanlı diplomasisindeki etkinliği düşünüldüğünde bu pasif durumu dikkat çekmektedir. Peterson ve Repnin'in İstanbul'daki görevi sırasında Prusya Elçisi Zegelin ve halefi Gaffron'un Ruslarla yakın teması Osmanlıları rahatsız etmiş olmalıdır. Fransa'nınsa 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasındaki pasif politikası değişmeye başlamıştır. Aynalıkavak'taki görüşmelerde Fransa Elçisi St. Priest'in ağırlığı hissedilecektir. Bir diğer husus ise Babiâli'nin, 1775 yılında Bukovina'da yaşanan anlaşmazlığa rağmen Avusturya'yı Rusya karşısında dengeleyici unsur olarak görmesidir. Osmanlılar Kırım meselesi için Bukovina'da Avusturya'yı karşısına almamıştır. Buradan hareketle Kırım meselesinde Viyana'nın kendilerinin yanında olmasını beklemiştir.

Osmanlıların, Kırım meselesindeki diplomatik girişimlerinin bir diğer ayağı da Rus Elçi Stakhiev'le yapılan müzakerelerdir. Bükreş ve Küçük Kaynarca görüşmelerinden konulara hâkim olan Abdürrezzak Bahir ve İbrahim Münib Efendi, bu görüşmelerde 1777 yılı itibarıyla görevlendirilmiştir.⁸⁵⁹ Beykoz'da bulunan Sarım Paşa Yalısı'nda ve Aynalıkavak Sarayı'nda toplanan delegeler Kırım'daki gelişmeler üzerine birçok defa görüşmüş ve Aynalıkavak Tenkihnamesi'ne giden süreç başlamıştır. Görüşmelerin gündemi, Kırım özelinde yoğunlaşmakla birlikte Babiâli'nin Kırım'daki Rus askerlerini protesto etmesi ve Rus Elçi'nin Şahin Giray'ın hanlığını Babiâli'ye kabul ettirmesine yöneliktir.⁸⁶⁰ Sarım Paşa Yalısı'nda 23 Haziran'da taraflar bir araya gelmiştir. Görüşmede Stakhiev iki devletin barış hâlinde olduğuna dikkat çekerek devletin bunun devamını arzuladığını söylemesiyle konuşmasına başlamıştır. Devamında Kırım'da bulunan komutan Prozorovski tarafından gönderilen mektuba atıfla Tatarların Şahin Giray'ı han seçtiklerini ve antlaşmalar gereği mahzarlarını İstanbul'a gönderdiklerini hatırlatarak bundan sonrasının hanlığın teyidi olduğunu dile getirmiştir. Abdürrezzak Efendi ve diğer katılımcıların bu konu hakkındaki itirazları ise direkt olarak kendisinin hanlığından ziyade gönderilen mahzarın içeriğine olmuştur. Mahzardaki “*tebrikname*” tabirinin kullanılmasından rahatsız olan Osmanlı tarafına Stakhiev'in savunması bu tabirin kullanılmasının Şahin Giray'ın cahilliğinden yahut dokümanı kaleme alan kâtibin kaideyi bilmemesinden ileri geldiği şeklinde olmuştur. Ardından bahsi geçen hatanın düzeltilmesi için Kırım'a yazılmasının vakit kaybına sebep olacağından ötürü Osmanlılardan bu tabiri affetmesini istemiştir. Ancak Osmanlılar Şahin Giray'ın “*kendisi tövbe ve istiğfar ve cürmünden*” özür dilemesi gerektiğini savunmuştur. Dahası Sultan tarafından onanmayan hanlığının da geçerliliğinin olmadığını eklemişlerdir. Görüşmenin sonunda tekrar hanlık için gönderilen mahzarın içeriğinde tartışmalar yoğunlaşmıştır. Osmanlı delegeleri, mahzarda geçen “*bazı şurut ile*

⁸⁵⁸ BOA. A. {DVN. KRM. 1/23.

⁸⁵⁹ BOA. A. {DVN. KRM. 1/27. Bu belgeden Abdürrezzak Efendi'nin Bükreş'ten sonra kaybettiği saygınlığını 1777'lerde tekrar kazandığı anlaşılmaktadır.

⁸⁶⁰ Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 132.

hanlığa kabul eyledük” tabirindeki adı geçen şartları Elçi’den sormuştur. Elçi, teşrifat için gönderilen Osmanlı memurunun bu durumu Kırım’da soruşturabileceğini ya da kendisinin mahzarcılara bizzat soracağını söylemesiyle bu görüşme sona ermiştir.⁸⁶¹

Bir sonraki meclis yine Sarım Paşa Yalısı’nda 3 Temmuz’da aynı delegelerle⁸⁶² toplanmıştır. Osmanlı delegeleri geçen görüşmede Şahin Giray ve hanlığının kabulü hakkında yeterince tartışıldığını söyleyerek Rusya’nın Kırım’daki militer varlığı üzerine tartışmayı başlatmıştır. Delegeler, Rusların Kırım’a girmediği ve Orkapı’da beklediği hakkında kandırılmalarından ve Rusların Kırım içlerine kadar girerek Şahin Giray’a askerî yardım etmelerinden şikâyetçi olmuştur. Stakhiev ise cevaben “*benim bu ana dek ifade eylediğim vechle devletimin safvet ve müsalahayı muhafazadan gayri meramı yoktur*” diyerek politik bir cevap vermiştir. Rusya’nın barışa olan sadakatini ispat için Küçük Kaynarca Antlaşması uyarınca boşaltması gereken yerleri boşalttığını ifade etmiştir. Babîâli’nin ise kendi devletinin aksine Taman’ı hâlâ boşaltmadığını, Kırım serbestiyyetine muhalif olduğunu ve Rusların savaş hakkı olan Yenikale, Kerç ve Kılburun’dan vazgeçmesini talep ettiğini söyleyerek tazminat taksidini ödemediği yetmezmiş gibi Canikli Ali Paşa’nın, Devlet Giray’a destek vermesiyle Sahib Giray’ın tahttan indirilmesine yardım ettiğini iddia etmiştir.

Osmanlıların Stakhiev’in argümanlarına karşılık en tatmin edici cevabı, tazminat ve Devlet Giray’a yardım hakkında olmuştur. Tazminat verilmek istenmeseydi ilk taksidinin ödenmeyeceğini söyleyen delegeler tazminatın ödeneceğini Elçi’ye bildirmiştir. Devlet Giray’ın hanlığı maddesinde ise hanlık onayının o dönem İstanbul’da bulunan Repnin’in arzusu neticesinde ancak sekiz ay sonra gönderildiğini hatırlatan delegeler Devlet Giray’a askerî yardım şöyle dursun talep ettiği iki bin altının Rusya’yı gücendireceği çekincesiyle gönderilmediğini Stakhiev’e anlatmıştır. Serbestiyyet ve kale maddelerindeki girişimlerin ise Tatarlardan gelen istekler doğrultusunda şekillendiğini bildirmiştir.⁸⁶³ Aynı yalıda 20 Ağustos’ta toplanan delegelerin gündem maddeleri de yine aynıdır: Rusya’nın Kırım’daki militer gücü. Osmanlılar, mahzara imza atmak istemeyen mirzaların Prozorovski ve Şahin Giray tarafından öldürüldüğü iddiaları hakkında Elçi’ye sorular yöneltilmiştir. Elçi, adı geçenlerin Devlet Giray zamanında mahkûm edildiğini ancak cezalarının yeni Han tarafından tanzim edildiğini söylese de Osmanlı delegeleri tatmin olmamıştır. Rus askerleri Kırım’dan çıkarılmadan Tatarların bağımsızlığı mümkün olmadığından Şahin Giray’ın hanlığının da onanmayacağını Elçi’ye bildirmiştir. Bunun üzerine Elçi, hanlık onayı için gelen ve Osmanlılar tarafından gözetim altında tutulan “*mahzarcıların*” yani Şahin Giray’ın gönderdiği heyetin serbest bırakılmasını talep etmiştir. Delegeler ise mahzarcıların zarar görmesinden çekindikleri için serbest

⁸⁶¹ BOA. A. {DVN. DVE. 14/12.

⁸⁶² Osmanlı Devleti adına eski ordu kadısı Ahmed Efendi, Abdürrezzak Bahir Efendi, Münib İbrahim Efendi ve beylikçi Hayri Efendi görevlendirilmişken Rusya adına elçi Stakhiev müzakerelere katılmıştır.

⁸⁶³ BOA. A. {DVN. DVE. 14/17. **Müzâkere Zabıtları**, v. 5a-5b.

birakılmalarının sakıncalı olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Elçi gelen mahzarcıların içlerinden birinin ulemadan olduğunu bahisle adı geçenin eskiden Osmanlı Devleti ile Kırım arasında teşrifat gönderme âdeti olmadığını kendisine bildirdiğini söylemiştir. Delegelerin cevabı “*Tatar Devlet-i Aliyye kable’t-tabiyye harici ve asi hükmünde idi Devlet-i ebedd-i müddet anları şer’le daire-yi itaat idhâl etmiştir*” şeklinde olmuştur.⁸⁶⁴ Bu görüşmeler bir sonuca ulaşmamış, tarafların mevcut durumun sorumlusu olarak birbirlerini göstermelerinde öteye gitmemiştir.

Aynalıkavak’ta 23 Eylül’de toplanan taraflardan Osmanlılar, Rus askerlerinin Kırım’dan çıkarılmasını bir kez daha talep ederken Rus Elçi ise bunun ancak Şahin Giray’ın hanlığının tasdikiyle olacağına işaret etmiştir. Osmanlı heyeti bu erken görüşmelerde bu maddeyi hemen reddetmemiş, yalnız Rus ordusu bölgedeyken bu onayın imkânsız olduğunu açıklamıştır. Osmanlı delegeleri bölgede bulunan Rus askerlerinin zor kullanarak Tatar halkını etkilediğini savunmaktadır. Stakhiev, buna Rus askerlerinin Kırım’a Osmanlıların antlaşma şartlarını yerine getirmediği için gönderildiği ve sayıları yüz binleri bulan Tatarlara herhangi bir zorlama yapılamayacağı şeklinde cevap vermiştir.⁸⁶⁵ Bununla birlikte Osmanlılar, Elçi’nin cevabından pek tatmin olmamışlardır ki görüşmeler benzer konular üzerinde devam etmiştir. Aynalıkavak’ta 28 Aralık 1777 (28 Zilkade 1191) tarihinde görüşen taraflardan Osmanlılar, tüm görüşmelerin Şahin Giray meselesiyle doldurulduğundan sitemle Kırım’daki isyanda hanlıktan kovulan sabık hanın üzerine konuşmayı gereksiz bulmaktadır. Stakhiev ise Şahin Giray’ın hanlığında ısrar ederken Osmanlıların Kırım’daki meselelere müdahale etmemesini talep etmiştir.⁸⁶⁶ Ancak bu görüşmeden de bir sonuç alamamışlardır. Doğrusu Osmanlıların hanlık hususundaki yaklaşımı Kırım’da Şahin Giray yerine Osmanlı Devleti’nden ayrılarak Kırım’a giden Selim Giray’ın han olmasından yanadır. Fransız Elçi St. Priest’in Versay’a gönderdiği 3 Mart 1778 tarihli raporda Babiâli’nin Selim Giray’ı han olarak tanıdığını ve kendisine gerekli teşrifatı yolladığını bildirmektedir.⁸⁶⁷ Ruslara karşı Avlita Limanı’na gönderilen Süleyman Kaptan gönderdiği takririnde Selim Giray’dan “*şecaatlü han*” olarak bahsetmektedir.⁸⁶⁸ Bu da Babiâli’nin kendisini han olarak tanıdığını kanıtlamaktadır. Selim Giray Kırım’a girdiğinde Babiâli’nin yaptığı gibi barışçıl bir politika yürütmüştür. Ruslarla Osmanlı sultanının bile başa çıkamadığından bahisle Tatarlara büyük çatışmalardan kaçınmalarını

⁸⁶⁴ BOA. HAT. 1429/58510 (16 B 1192/10 Ağustos 1778).

⁸⁶⁵ BOA. A. {DVN. KRM. 1/29.

⁸⁶⁶ BOA. C. HR. 177/8827 (28 ZA 1191/28 Aralık 1777).

⁸⁶⁷ Hurmuzaki, **Documente privitoare** c. I, s. 968. Selim Giray Kırım’dan gelen yardım taleplerini gerekçe göstererek buraya gitmesine izin verilmesi için Osmanlı yetkililerine tahriratlar göndermiştir. 7 Ocak 1778 tarihli tahrirat için bk. BOA. A. {DVN. KRM. 1/39. Selim Giray’a gidişi için gerekli izinlerin verildiği sonraki belgeden anlaşılmaktadır. Rumeli’den Kırım’a geçtiğini yazan Selim Giray burada Tatarların kendisini han seçtiğini ve teşrifat için dört kişiden oluşan heyetin mahzar getirdiğini Reisülküttap’a bildirmektedir. Selim Giray, Süleyman Kaptan komutasındaki gemilerin Kırım’da Avlita’da olduğunu ve yaklaşık seksen gündür savaşıyan Tatarların acil şekilde Osmanlı yardımına ihtiyaçları olduğunu da eklemektedir. BOA. A. {DVN. KRM. 1/40.

⁸⁶⁸ BOA. C. HR. 142/7090 (29 M 1191/9 Mart 1777).

öğütlemiştir.⁸⁶⁹ Selim Giray'ın da temkinli yaklaşımları Osmanlıların askerî müdahaleden çekindiğine ve Babiâli'yle ortak hareket edildiğine işaret etmektedir.

Stakhiev ve Babiâli arasındaki görüşmeler Şahin Giray meselesi sebebiyle tıkanmıştır. Tıkanıklık ancak Fransa Elçisi St. Priest'in araya girmesiyle çözülme emareleri göstermeye başlamıştır. St. Priest, 1778 yılının sonlarında Petersburg'da bulunan Fransa maslahatgüzarına gönderdiği mektupta Stakhiev'in konuyla ilgili kendisinden yardım istediğini ve barışın yeniden tesis edilmesi için çaba harcadığını yazmaktadır. II. Katerina, 16 Ocak 1779 tarihli mektubunda Stakhiev'e Fransız elçiliğinin ara buluculuğunun gerekli ve bunun zararsız olduğunu yazmıştır.⁸⁷⁰ Benzer bir yaklaşımı Sultan I. Abdülhamid'in hatlarında da görmek mümkündür. Sultan, Aynalıkavak'taki görüşmelerde Fransa Elçisi'yle meselenin bir an önce çözülmesini istemektedir.⁸⁷¹ St. Priest çözüm için öncelikle iki devlet arasındaki temel sorunları saptamıştır. İlki Şahin Giray'ın hanlığının kabul edilmesi, ikincisi ise Özi ve Aksu nehirleri arasındaki bölgenin Küçük Kaynarca Antlaşması'nda olduğu gibi Osmanlılara verilmesidir.⁸⁷²

Saint Priest'in 3 Aralık 1778 tarihli raporunda Babiâli yetkililerinin de Aynalıkavak'ta yapılan görüşmelerde kendisinden yardım istediğini yazmaktadır. Bu görüşmede sekiz ihtilaflı konunun tespit edildiğini rapor etmiştir. Bunlardan ikisi yukarda bahsi geçen Tatar bağımsızlığı ve Özi ile Aksu arasındaki arazi maddesidir.⁸⁷³ St. Priest bu ihtilaflı konuların çözümü için Ruslarla görüşmüştür. Fransız Elçi'nin 12 Mart 1779 tarihli raporunda Stakhiev'in ihtilaflı maddeler hakkındaki cevaplarına yer verilmiştir. Özi ile Aksu arasındaki arazi için Elçi, Rusya'nın iyi niyetinin göstergesi olarak Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hak taleplerini tanıdığını ve Şahin Giray'ın da tanıyacağını garantisini vermiştir. Ancak Rusya, Babiâli'nin bu toprakları kullanmayarak âtıl bırakmasını talep etmektedir.⁸⁷⁴ St. Priest ile Abdürrezzak Efendi arasında 4 Mart'ta yapılan görüşmeden problemlerin büyük oranda çözüldüğü görülmektedir. Babiâli, Şahin Giray'ın hanlığını Rusya'nın vereceği beyannameyle tanıyacağını ardından teşrifatın gönderileceğini Elçi'ye bildirmiştir.⁸⁷⁵ St. Priest'in çabaları işe yaramış ve 21 Mart 1779'da iki taraf arasında dokuz madde üzerine Aynalıkavak Tenkihnamesi hazırlanmıştır. Tenkihnamenin dokuz maddesinden öne çıkanı

⁸⁶⁹ Akhiezer, *Zavoevanie Krıma Rossiyskoy*, s. 1145-146.

⁸⁷⁰ Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 132.

⁸⁷¹ BOA. HAT. 1450/9 (29 Z 1193/7 Ocak 1780).

⁸⁷² Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 132-133; Hurmuzaki, *Documente privitoare* c. 1, s. 972-973.

⁸⁷³ Hurmuzaki, *Documente privitoare* c. 1, s. 973.

⁸⁷⁴ Hurmuzaki, *Documente privitoare* c. 1, s. 975. Rusların talepleri Babiâli nezdinde karşılık bulmuş; bölgede sayımı yapılan 41 köy (her bir köyde 10 ile 60 hane bulunmaktadır) için çalışma yapılmıştır. Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 136-137. Bölgenin Osmanlılara bırakılması için Şahin Giray'ın ikna edilmesi meselesi de Ruslara bırakılmıştı. Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 137.

⁸⁷⁵ “Şimdi müsvetde olunub teşrifatın gitmesine te'hir olunub Rusyalunun vireceği beyanname ile ibrazda müsavât lazımdır didikde elçi-yi merkum pek güzel İstakiyef ile söyleseyim mezbur beyannamenin ol-vakte te'hirine razı oldu ne âlâ inad idüb evvel virilsün didiği takdirde Devlet-i Âliyye beyanname-yi mezkureyi bu dostunuza emaneten teslim itmek üzere bir rabıta viririz” BOA. C. HR. 179/8933 (29 R 1194/4 Mayıs 1780).

Babıâli'nin Şahin Giray'ın hanlığını onaylaması karşılığında Özi ile Aksu nehirleri arasında kalan bölgenin Osmanlılara bırakılması olmuştur. Antlaşmaya göre Babıâli'nin Şahin Giray'ın hanlığını onayladığı bildirgelerde iki devlet arasındaki dinî bağın dışında herhangi başka bir siyasi bağdan asla bahsedilmeyecektir. Buna mukabil Ruslar da üç ay yirmi gün içinde Kırım'daki askerlerini tahliye edecektir.⁸⁷⁶ Kırım meselesi üzerine inşa edilen temel maddeler dışında kalan konular ise Ruslardan kaçan Zaporog Kazakları'nın Osmanlı topraklarında iskânı, Tuna voyvodalıkları ve ticaret üzerinedir.⁸⁷⁷

Tenkihnamenin mübadelesinden sonraki hediyeleşme faslı, Babıâli'nin anlaşmadan memnun olduğu izlenimi vermektedir. Stakhiev'e verilen elmaslı enfiye kutusuna ilaveten, Kırım'da bulunan Rus komutanlar Rumyantsev ve Potemkin'e ve Rus dış ilişkilerinden sorumlu Panin'e de birer elmaslı yüzük gönderilmiştir. Fransız Elçi'nin hizmetlerinden de memnun kalınmış olacak ki ona da mücevherli bir enfiye kutusu takdim edilmiştir.⁸⁷⁸ Rusya da İstanbul'da yapılan yeni antlaşmayı imzalayan diplomatları ödüllendirmiştir. Tenkihnamenin onayını getiren Rus Elçi, İstanbul'da mukim Elçi Stakhiev'e Çariçe'nin bin hanelik serf bağışladığını bildirirken Fransız Elçi St. Priest'e toplam yüz bin rublelik (*üç yüz altmışaltı keseye balığ*) pırlantalı ve elmaslı mücevherler ile karısı için elmas bir yüzük hediye getirmiştir.⁸⁷⁹ Aynalıkavak Tenkihnamesi uzayan Küçük Kaynarca sürecinin ikinci basamağı olmakla birlikte iki devlet arasındaki sorunların çözümünü sağlayamamıştır. Bilhassa Kırım'da yaşanan karışıklıklar iki devlet arasındaki barışın tamamlanması hususundaki çözümsüzlüğü körüklemiş ve 1783'te Kırım'ın ilhakına giden süreci başlatmıştır.

3.4. Kırım'ın İlhakı Sürecinde Osmanlı-Rus Müzakereleri

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki Kırım Krizi'nin 1779 yılında Aynalıkavak Tenkihnamesi'yle çözüldüğü sıralarda II. Katerina'nın gündemine yeni bir siyasi hedef girmiştir: Yunan Projesi. Isabel de Madariaga, Yunan Projesi'nin çıkışını II. Katerina'nın torunu Konstantin'in 1779'daki doğumuyla tarihlendirmektedir. Argüman olarak ise Konstantin'in doğumu anısına yapılan madalyada Boğaz sahillerinde İstanbul'a doğru seyreden iki gemi ve Ayasofya temsillerinin bulunmasını sunmaktadır.⁸⁸⁰ Bununla birlikte Rus prens adına madalya basılması ve prensin Yunan bakıcılarla büyütülmesi gibi romantik girişimlerde bulunulsa da projenin siyasi anlamda

⁸⁷⁶ Fisher, **The Russian Annexation of the Crimea**, s.108. Şahin Giray'ın hanlığının onaylanacağına dair: BOA. A. {DVNSNMH.d.. 9/512, s. 491. Solovyev, **İstoriya Rossii**, s. 1153-1154.

⁸⁷⁷ Aynalıkavak Tenkihnamesi maddeleri için bk. BOA. A. {DVNSNMH.d.. 9, s. 53-57; BOA. TS.MA. d. 9923 (20 C 1193/5 Temmuz 1779); BOA. TS.MA. d. 7014, s. 15-17 (29 Z 1188/2 Mart 1775); BOA. HAT 1429/58511 (13 RA 1193/31 Mart 1779). Aynalıkavak Tenkihnamesi hakkında yapılan yüksek lisans çalışması için bk. Ramazanov, **1779 Aynalıkavak Tenkihnamesi**.

⁸⁷⁸ BOA. A. {DVNSNMH.d.. 9, s. 517. BOA. HAT. 13/450 (15 B 1193/29 Temmuz 1777).

⁸⁷⁹ BOA. TS.MA.e. 1134/58 (10 CA 1193/26 Mayıs 1779).

⁸⁸⁰ Isabel De Madariaga, "The Secret Austro-Russian Treaty of 1781", **The Slavonic and East European Review**, 38(90), 1959, s. 114.

şekillenmeye başlaması Avusturya İmparatoru Joseph'in, Çariçe'yle görüşme talebiyle olmuştur. Avusturya Veraset Savaşı'ndan sonra Viyana'nın geleneksel düşmanı hâine gelen II. Friedrich'i devletler arası arenada yalnızlaştırma amacıyla II. Joseph'in Rusya ile ittifak yapmak istemesi, Avrupa'nın odağını bir kez daha doğuya kaydirmiştir. Böylece Joseph Rusya'yı, Prusya karşısındaki blokta konumlandırabilmek için II. Katerina'nın Osmanlılar üzerindeki planlarına dâhil olmuştur.

II. Joseph'in "*Kont Falkenstein*" takma adıyla Rusya sınırlarında yer alan Mohilev'de 27 Mayıs- 1 Haziran 1780'de II. Katerina'yla görüşmesinin ardından iki ülke arasında bir ittifak kurulması için yazışmalar başlamış ve elçiler vasıtasıyla müzakereler devam etmiştir. Mohilev ve sonrasındaki müzakereler Rusya ve Avusturya'nın 1782-1783 yılındaki dış politikasını şekillendirmiştir.⁸⁸¹ 1780'de II. Katerina'nın özel sekreterliğini de yapan dış işleri sorumlusu Aleksandr Bezborodko (d. 1747-ö. 1799) Yunan Projesi'nin de temelini oluşturan bir taslak hazırlamıştır. Taslağın ilk maddesine göre Rusya'nın Kırım gibi Karadeniz kıyılarını alması durumunda Avusturya Sırbistan'da Belgrad ve Bosna gibi yerleri alacaktır. İkinci maddede Tuna prensliklerinde (Eflak ve Boğdan) Dacia isimli bir krallık kurularak kral olarak Potemkin'in seçileceği yer almıştır. Sonuncu maddede de Osmanlı Devleti'nin tamamen ortadan kaldırılarak Bizans İmparatorluğu'nun yeniden ihya edilmesi ve imparator olarak yukarıda adı geçen torunu Konstantin'in tahta geçirilmesi ifade edilmektedir.⁸⁸² Prusya'nın tecriti amacıyla yola çıkan Avusturya için durum burada farklı bir yöne evrilmiştir. En başında Prusya'yı Avrupa'da yalnızlaştırma politikası için çaba harcamış ancak Rusya'nın yönlendirmesiyle girişimleri Osmanlı Devleti üzerinde genişleme projesine dönüşmüştür. Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresia'nın buna tepkisi oldukça sert olmuştur: "*Fetihlerimizi Konstantinopolis'e uzatarak ne kazanacağız? Sağlıksız, kültürsüz, nüfusu azalmış veya monarşimin gücünü arttırmaktan ziyade tüketmeye muktedir olan, hain ve kötü niyetli Yunanlıların yaşadığı eyaletler.*" Dahası İmparatoriçe'ye göre Osmanlı Devleti üzerinde hazırlanan bu planlar Polonya'nın bölünmesinden bile daha tehlikelidir.⁸⁸³ Avusturya ve Rusya arasında yapılan bu plana karşı olan tek siyasetçi İmparatoriçe de değildir. Fransa da yeni planı desteklememiş hatta dış politikasını tam karşısında konumlandırmıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılması durumunda Fransa'nın da bu pastadan pay olarak Mısır'ı alabileceği imalarına rağmen Fransa bu plana karşı olmuştur.⁸⁸⁴ Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılması hususundaki en önemli çekinceleri 1740 yılında Babıâli'den almış olduğu kapitülasyonları kaybetmektir. Fransa'nın, bahsi geçen kapitülasyonlar sayesinde Kudüs'te kazandığı üstünlüğü

⁸⁸¹ Salamon, *La Politique Orientale*, s. 43-49. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi Karlofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, c. 4-1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 521.

⁸⁸² Hugh Rasdale, "Evaluating the Tradition of Russian Aggression: Catherine II and the Greek Project", *The Slavonic and East European Review*, 66(1), 1988, s. 93-94. Kırım'da meydana gelen son Tatar isyanından sonra II. Katerina'nın II. Joseph'e gönderdiği 10 Eylül 1782 tarihli mektupta Dacia krallığı ve kazanımların eşit bölünmesi gibi bu projeye ait planlar detaylı bir şekilde kaydedilmiştir. CatCor Project, Letter 01040: To Joseph II, 10 September 1782 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-01040> (20.05.2024).

⁸⁸³ Salamon, *La Politique Orientale*, s. 53.

⁸⁸⁴ Salamon, *La Politique Orientale*, s. 100.

Rusların projesinin hayata geçmesi durumunda Yunanlılara bırakma ihtimali vardır. Ayrıca Babiâli nezdinde kazandığı ayrıcalıklar Ruslar tarafından tanınmayacaktır. Tüm bu nedenlerle Fransa'nın eski İstanbul Elçisi ve yeni Dışişleri Bakanı Vergennes, “*iskambilden bir kuleye*” benzettiği Osmanlı-Rusya-Avusturya arasındaki dengenin korunması için barışın şart olduğunu düşünmektedir.⁸⁸⁵ Bu konjonktürde, Kırım'da meydana gelen hadiseler, Avrupa'da Doğu Sorunu'nun zeminini hazırlamaktadır.

Bölgede ortaya çıkan krizin tırmanmaya başlaması özellikle Potemkin için Yunan Projesi'ni hayata geçirmesi açısından bir fırsat olmuştur. Zira II. Katerina'dan sonra Rusya'da geleceği belirsiz olan prens için Dacia Krallığı iyi bir alternatiftir.⁸⁸⁶ Versay'dan Potemkin hakkında gelen bazı söylentiler bu argümanı güçlendirmektedir. 17 Mart 1783 tarihli gönderide Potemkin'in St. Petersburg'daki sarayını ve elmaslarını sattığı ve bir daha buraya dönmeyeceğini bildirilmektedir.⁸⁸⁷ Potemkin için Dacia Krallığı'nın olmaması durumunda Kırım da iyi bir alternatif olabilirdi. Ahmed Resmî ve İbrahim Münib Efendi gibi olaylara hâkim Osmanlı devlet adamları arasında yapılan meşveretlerden birinde Rumlara kral yapılması planlanan Potemkin'in Kırım'ın ilhak edilerek buraya kral yapılabileceği ihtimali değerlendirilmiştir.⁸⁸⁸ Sonraki süreçte görüleceği üzere Kırım'ın ilhakı konusunda Çariçe'yi ikna eden de yine prensin kendisi olacaktır. Bu açıdan bakıldığında Kırım'ın işgali için hayli gönüllü olması mana kazanmaktadır.

3.4.1. Kırım'da Krizin Bir Kez Daha Tırmanması ve Bunun İstanbul Diplomasisine Yansımaları

Aynalıkavak Tenkihnamesi'yle Şahin Giray'ın hanlığının Babiâli tarafından onaylanması,⁸⁸⁹ Kırım'a beklenen huzur ve güven ortamını getirmemiştir. Şahin Giray, tenkihname sonrasında da Babiâli'den toprak taleplerine devam etmiş, bunun için Rus Elçi Stakhiev'den yardım istemiştir.⁸⁹⁰ Ancak Rusya da Osmanlılarla kurulan barış ortamının zarar görmesini istememiştir. II. Katerina, Kırım'da bulunan Elçisi Kostantinov'a 23 Temmuz 1779'da gönderdiği mektubunda Şahin Giray'ın

⁸⁸⁵ Salamon, *La Politique Orientale*, s. 77-90.

⁸⁸⁶ Salamon, *La Politique Orientale*, s. 43.

⁸⁸⁷ Hurmuzaki, *Documente privitoare*, c. 2, s. 25.

⁸⁸⁸ Tarihsiz olan bu belge içeriğine bakıldığında 1779 yılının işaret edildiği görülmektedir. BOA. C. HR. 11/534 (29 12 1255/4 Mart 825).

⁸⁸⁹ Şahin Giray tarafından hanlığının onayı için gönderilen heyet güvenlik gerekçesiyle İstanbul'da bekletilmiştir. Antlaşmanın sonuçlanmasıyla birlikte Sadrazam tarafından kabul edilmiş ardından da Süleyman Ağa hanlık teşrifatı götürmek üzere görevlendirilmiştir. Çiçek, (*Vekâyi'nüvis*) **Sadullah Enverî**, s. 796-797. The London Gazatte, 18 Ağustos'ta Kırım'dan beş kişilik bir grubun teşrifat için geldiğini yazmaktadır. Babiâli'nin de bunun için Süleyman Ağa'yı görevlendirdiği habere eklenmiştir. “Constantinople, September 3” (12 Ekim 1779), The London Gazette, s. 1. Şahin Giray'ın hanlığının onaylandığına dair mektup sureti için bk. BOA. A. {DVNSNMH.d.. 9, s. 490.

⁸⁹⁰ Nolde Şahin Giray'ın üzerinde hak iddia ettiği topraklar için Çerkes bölgesini işaret ederken, Nolde, **La Formation de L'empire**, s. 154; Fisher, Kafkasya'daki toprak taleplerine ek olarak Eflak-Boğdan ve Tombasar üzerinde taleplerde bulunduğunu yazmaktadır. Fisher, **The Russian Annexation of the Crimea**, s.114-115.

toprak taleplerinden vazgeçmesi gerektiğini öğütlemiştir.⁸⁹¹ Bununla birlikte Rusların başlangıçta bölgede statükoyu koruma isteklerine rağmen Kırım'da sular pek durulacak gibi değildir. Tenkihname gereğince geri çekilen Rus orduları, kendilerine yardımcı olan Hristiyan Rum nüfusun baskıya maruz kalmaması için bunların Rusya'ya gelebilmeleri amacıyla II. Katerina'ya başvurmuştur. Güney bölgelerinde yapılandırılan yeni ikamet alanlarına bu gruplar yerleştirilmiştir.⁸⁹² Göç edecek olan Rumlar; tazminat, vergi muafiyeti, askerlik ve angaryalardan muafiyet gibi imtiyazlarla Rusya'ya iskâna özendirilmiştir. Şahin Giray, Rusya'nın bu yeni iskân politikasına karşı çıkmış ancak engelleyememiştir. Suvorov'un raporlarına göre 31.098 Hristiyan, Azak kıyılarında iskân edilmiş; 288 kişi ise Rusya'nın Kırım'daki kalelerinde kalmıştır.⁸⁹³ Rumların gidişi, olası bir Tatar-Hristiyan çatışmasını önlemekle birlikte ekonomik anlamda zorda olan Kırım'ın daha büyük krizlerle yüzleşmesine neden olmuştur. Dahası meydana gelen doğal afetler zorda olan Kırım halkını daha da zora sokmuştur. Kırımlı çağdaş yazarlar, yağın karların tüm Kırım'ı yetmiş altı gün dondurduğunu ve büyük bir kıtlığın başladığını aktarmaktadır. Bu kıtlığın üstesinden Rus ve Osmanlı yardımlarıyla geldiklerini eklemektedir.⁸⁹⁴

Kırım'da yaşanan sosyo-ekonomik kriz, yeni siyasi krizleri de beraberinde getirmiştir. Şahin Giray'ın hanlığına karşı ikinci kriz ise hiç beklemediği bir yerden gelmiştir. Hanlığını ilk kabul eden gruplar olan Nogaylar 1781'de kendisine karşı ayaklanmıştır. Rus kaynaklarında, Baht Giray ve Aslan Giray'ın liderlik ettiği isyanın yine Osmanlılar tarafından organize edildiği iddia edilmektedir. Kırım'da ikamet eden bir Rus vatandaşın 10 Nisan 1780'de Panin'e yazdığı raporunda Şahin Giray'ın, Babiâli'nin Kuban tarafına yeni bir han yerleştireceğinden şüphelendiği yazılmaktadır.⁸⁹⁵ Bölgede bulunan Rus Subayı Laşkeviç ise Çerkes ve Nogayların Osmanlılar tarafından kışkırtıldıklarını bildirmektedir.⁸⁹⁶ Osmanlı ve Kırım kaynaklarında ise Osmanlı müdahalesi hakkında herhangi bir veri tespit edilememiştir.⁸⁹⁷ Kırımlı kronik yazarı Azarii, Şahin Giray'ın kardeşleri olan Bahadır Giray ve Arslan Giray'ın hanlığa Kırımlı mirzalar tarafından davet edildiğini ardından da I. Abdülhamid'e yeni hanla ilgili mahzarlar yazıldığını bildirmektedir.⁸⁹⁸ Azarii'nin kroniğiyle tutarlı bir şekilde Enverî de kendi tarihinde Bahadır Giray'ın Kırım'da han seçildiğini ve

⁸⁹¹ Nolde, *La Formation de L'empire*, s.154.

⁸⁹² Eyyub Şimşek, "18. Yüzyılın Sonunda Rusya'nın İskân Politikaları ve Osmanlı Rumlarının Rusya'ya Göçü", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 31(2), 2016, s. 558-559.

⁸⁹³ Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 144-148. Azarii tarafından tutulan kaynak, Moskova yakınlarına giden göçmenlerin hâlinin içler acısı olduğunu, yalın ayak kalan Rum ve Ermenilerin tarlaların ortasında arabalarında yaşamak zorunda olduklarını, Kırım'a dönmelerine görevlilerin müsaade etmediklerini ve iklim değişikliklerinden hastalananlar ve su zehirlenmelerinden birçoğunun hayatını kaybettiğini aktarır. Akhiezer, *Zavoevanie Krıma Rossiyskoy*, s. 186-187.

⁸⁹⁴ Akhiezer, *Zavoevanie Krıma Rossiyskoy*, s. 184-185.

⁸⁹⁵ Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 155.

⁸⁹⁶ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea*, s. 122.

⁸⁹⁷ Dönemin resmî müellifi Ahmed Vasıf Efendi, Şahin Giray'ın getirdiği vergilendirme sistemi ile yeni oluşturulan askerî birliğe Avrupaî üniforma giydirilmesi gibi sebeplerden dolayı isyan çıktığından bahsetmektedir. Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar*, s.11.

⁸⁹⁸ Akhiezer, *Zavoevanie Krıma Rossiyskoy*, s. 160-163.

ardından İstanbul'a mahzarcıların gönderildiğini kaydetmektedir.⁸⁹⁹ Osmanlı Devleti'nin bu yeni durum karşısında ilk aldığı aksiyon olası bir savaş ihtimaline karşı donanmanın güçlendirilmesi ve isyan eden Nogayların başına Giraylardan birinin atanarak Ruslar üzerine gönderilmesi üzerine düzenlenen toplantılardır.⁹⁰⁰

İstanbul'da bulunan Rus Elçi gönderdiği raporlarında Babiâli'nin isyanda etkin bir rolü olduğuna dair kanıt bulamadığını bildirmektedir.⁹⁰¹ Zira mahzarcıların gelişiyile birlikte Bâbali vakit kaybetmeden durumu Rus elçisine bildirmiştir. Elçi devletinden cevap beklediğini söylerken bazı elçiler ve Kırım'da yakın süre önce ayrılmış olan İbrahim Ağa'nın mahzarında “*Moskovlu Şahin Giray'ın hanlığı mevtine muallaktır bunun üzerine huruç idenler asilerdir Şahin Giray bize iltica eyledi yine yerine iadesiçün ianet ideriz*” diyerek Kırım'a asker gönderdiklerini bildirmiştir. Bunun üzerine Babiâli gemiler hazırlatarak Karadeniz'e yollamıştır. Dahası Osmanlılar bir çözüm olarak Kırım'a iki taraftan temsilci görevlendirmesini ve halkın Şahin Giray'ı mı yoksa Bahadır Giray'ı mı istediklerinin tespit edilmesi hususunun Rus elçisine sorulması planlanmıştır. Babiâli için “*Devlet-i Aliyyenin meramı Bahadır Giray ve amr ve zeyd han olması değildir*” burada esas Kırım Tatarlarının tercihidir.⁹⁰² Ancak söz konusu teklifin yapıp yapılmadığı ya da Rus elçisinin buna cevabıyla ilgili bir veriye ulaşılmamıştır. Özetle daha önce de kaydedildiği üzere Babiâli'nin Kırım'daki olaylara etkin bir şekilde müdahil olmamakla birlikte onları desteklediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Ruslarınsa bölgedeki etkin politikaları göz önüne alındığında bu mühim bir müdahale değildir. Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Babiâli'nin Ruslarla yeni bir çatışmayı göze alamadığı ortadır. Zira yönetim kadroları hâlâ 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yer almış kişilerden olduğundan bu politikanın takip edilmesi kaçınılmazdır.

Nogayların 1781 yılının Mayıs ayında başlayan isyanları Şahin Giray'ı hayal kırıklığına uğratmıştır. Kırım'da bulunan Rus temsilci Veselitski'ye yazdığı mektubunda hanlığının başından itibaren ilk desteği gördüğü grup olan Nogaylar için üç yıldır elinden gelen her şeyi yaptığını ancak Babiâli'nin bu grubu vaatlerle aldattığını yazmaktadır. İsyanın büyümesiyle birlikte 1782 yılının Mayıs'ında han bir kez daha Rus birliklerine sığınmıştır.⁹⁰³ Şahin Giray'ın Kırım'dan çıkmasıyla birlikte, Bahadır Giray Kırım'da kontrolü kazanmıştır. Rusya'nın Kırım'da meydana gelen yeni duruma ilk tepkisi Şahin Giray'ın hanlığının korunmasından yana olmuş ve II. Katerina 3 Haziran 1782 tarihli mektubunda Potemkin'den Han'a verdikleri sözün tutulmasını istemiştir. Veselitski'ye

⁸⁹⁹ Çiçek, (Vekâyi'nüvis) Sadullah Enverî, s. 350.

⁹⁰⁰ BOA. A.{AMD. 24/2 (29 Z 1196/5 Aralık 1782).

⁹⁰¹ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea*, s. 131.

⁹⁰² BOA. A.{AMD. 20/67 (29 Z 1191/28 Ocak 1778).

⁹⁰³ BOA. A.{DVN. KRM. 1/49, 2. Nolde Şahin Giray'ın Kefe'ye gittiğini kaydetmiştir. Nolde, *La Formation de L'empire*, s. 156-157. Kırımlı kronik yazarları ise Yenikale'ye sığındığını not düşer. Akhiezer, *Zavoevanie Krıma Rossiyskoy*, s. 161.

gönderdiği mektubunda ise Şahin Giray’a, Rus birliklerinin Kırım’daki karışıklıklara son vermek ve kendisini tekrar hanlık makamına oturtmak için emir aldıklarını bildirmesini yazmıştır.⁹⁰⁴

II. Joseph’e gönderdiği 15 Haziran 1782 tarihli mektubunda da kardeşlerinin Han’a karşı ayaklandığını ve isyanın bastırılarak Kırım bağımsızlığının sağlanması için gereken yardımın yapılacağını iletmiştir.⁹⁰⁵ Rusyanın bu politikası 1782 yılının sonlarına kadar devam etse de Rusya’nın 1781’de atanan Osmanlı Elçisi Yakov İvanoviç Bulgakov (d. 1743-ö. 1809) ve Potemkin’in etkileriyle II. Katerina’nın fikirlerinde bazı değişiklikler olmaya başlamıştır.⁹⁰⁶ Potemkin, kendisine Küçük Kaynarca’nın onanması şerefine hazırlanan Hodinska Meydanı’nda senarize edilmesini titizlikle emrettiği sahnenin gerçekleşebileceğini yazarak Çariçe’nin gönlünü okşamaktadır. Mektubunun devamında *“bu kazanımla Rusya’daki başka hiçbir hükümdarın sahip olamayacağı ölümsüz bir zafer elde edeceksiniz”* diyerek Çariçe’yi ilhaka ikna etmeye çalışmıştır.⁹⁰⁷ II. Katerina’dan Potemkin’e gönderilen 25 Aralık 1782 tarihli mektupta Kırım’ın işgalinden bahsedilmeye başlanmıştır. Ancak mektupta bunun için hâlâ temkinli olduğu izlenmektedir. Kırım bağımsızlığının Rusya’ya yedi milyona⁹⁰⁸ mâl olduğundan yakınan II. Katerina, Rusya’nın bu zararı için günümüzde Sivastapol olan Akyar’ın Rusya’ya ilhakının yeterli olacağını Potemkin’e yazmıştır. Kırım’ın işgali için ise altı madde sayarak bunlardan birinin meydana gelmesi durumunda işgalin mümkün olduğunu bildirmektedir. Çariçe bu koşullardan hangisinin kullanılacağını Potemkin’e bırakırken koşulları da şu şekilde sıralar:

1. Mevcut han ölürse ya da düşman tarafından ele geçirilirse;
2. Hanın bağlılığı ile ilgili bir şüphe olması durumunda, Rusya’ya ihanet içindeyse ya da Akyar Limanı’nın Ruslara bırakılmasına engel olursa,
3. Babiâli, taleplerimizi yerine getirmezse,
4. Babiâli, Kırım veya Kuban’a asker gönderirse ya da Karadeniz’e donanma çıkarırsa veyahut Kırım’da kargaşaya neden olursa,
5. Babiâli bize (Ruslara) karşı kendisi ya da müttefikleriyle birlikte harekete geçerse,
6. Roma İmparatoru, Eflak ve Boğdan üzerine genişlemeye başlarsa, onlarla eşit kazanımı korumak için hareket etmeliyiz.⁹⁰⁹

Bu maddelerden hareketle Rusya’nın Kırım’ı işgali hususunda birden fazla faktör devrededir. II. Katerina’nın maddeleri büyük oranda ülke güvenliğine hizmet etmekle birlikte son madde dikkat

⁹⁰⁴ Nolde, **La Formation de L’empire**, s. 160.

⁹⁰⁵ CatCor Project, Letter 01036: To Joseph II, 15 June 1782 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-01036> (19.05.2024).

⁹⁰⁶ Nolde, **La Formation de L’empire**, s. 158-162.

⁹⁰⁷ Severina, “Crimean Tableaux of Catherine II’s Court”, s. 122. Avusturya’nın St. Petersburg elçisi Cobenzl 10 Mayıs 1783’te Kırım’ın işgalinin belirleyicisinin Potemkin olduğunu rapor etmektedir. Nolde, **La Formation de L’empire**, s. 164.

⁹⁰⁸ Mektupta para birimiyle ilgili bir ibare bulunmamakla birlikte kuvvetle ihtimal ruble olmalıdır. “Bumag İmperatitsı Yekaterini II”, **Sbornik Russkogo İstoričeskogo Obşestva**, cilt 27, içinde, Tip. İmperatorskoy Akademii Nauk, Peterburg, 1880, s. 222.

⁹⁰⁹ **Sbornik**, c. 27, 1880, s. 223.

çekicidir. Çarife'nin bu endişesi muhtemelen Babiâli ile Viyana arasındaki 1775 yılı Bukovina çözümüne ilişkin olmalıdır. Ruslar, Bukovina'nın bırakılmasıyla Viyana'nın bölgede daha da ilerlemesinden çekinmiş olmalıdır. Bunun için güçler dengesinin gereğini yerine getirmek istemiştir. Dahası, Avusturya İmparatoru'nun olası bir şekilde Eflak ve Boğdan'da ilerlemesine karşı alınacak bu önlem önce Yunan Projesi ve ilerisinde ise Şark Sorunu olarak adlandırılacak olan Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde genişleme politikasının şekillenmeye başladığını göstermektedir.

Kuzeyde yaşanan gelişmelerin İstanbul'daki yansımalarına bakıldığında, Babiâli'nin Fransa'nın da etkisiyle konuya itidalli yaklaştığı anlaşılmaktadır. St. Priest, 1782 yılının Temmuz ayında Babiâli'ye Kırım'da yaşanan tüm bu karışıklılar karşısında Tatarların hanlarını özgürce seçme haklarını sormasını tavsiye etmiş, ardından da Şahin Giray'ın hanlığının Ruslarla girilecek bir savaşa değip değmeyeceğini sormuştur.⁹¹⁰ Ancak yılın sonlarına doğru iki ülke arasındaki kriz daha da büyümüştür. Bulgakov, 15 Kasım'da Osmanlıların antlaşmalara aykırı davrandığı gerekçesiyle ticaret ürünleri, Tatar krizi ve Eflak-Boğdan voyvodalıklarıyla ilgili bir ultimatoma cevap almak için çok defa iki devlet elçileri Babiâli'ye başvurmuş ancak istedikleri cevabı alamamıştır. Babiâli, 29 Kasım'da Rusların verdiği ultimatoma üzerinden kendi taleplerini sıralamıştır: Rusların sınırsız ticareti tehlike oluşturmaktadır, Kırım'da meydana gelen krize her iki devlet de müdahale etmemelidir ve Eflak ve Boğdan beylerinden gelen haraç arttırılmalıdır.⁹¹¹ Bununla birlikte yıl sonunda Osmanlılar Rus taleplerini kabul etmeye hazır hâle gelmiştir. Böylece iki devlet arasında çıkabilecek olası savaş ihtimali ertelenmiştir. Salomon tezinde, II. Katerina'nın II. Joseph'e gönderdiği mektubunda Türklere güvenilmeyeceğinden bahsetmesini kanıt göstererek savaşın çıkmaması karşısında hayli üzüldüğünü kaydetmiştir.⁹¹² Ancak bu tarihlerde kendisi, çalışmanın ilerleyen kısmında anılacak Potemkin'le yazışmalarından da anlaşılacağı üzere Kırım'ın işgali için Prens tarafından ikna edilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla II. Katerina'nın savaş konusunda sanıldığı kadar istekli olmadığı anlaşılmaktadır.

3.4.2. Çözumsuzlüğün İçinde Bir Çözüm: Osmanlı-Rus Ticaret Antlaşması (1783)

İstanbul'da Kırım krizi ile ilgili görüşmeler devam ederken Babiâli ile Rusya arasında başka bir gündem maddesi daha vardır. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasından sonra iki devlet arasında bir ticaret antlaşmasının imza edilmesi hususunda verilen karar gereğince görüşmeler yapılmaktadır. Reisülküttap Mehmed Hayri Efendi'ye 16-26 Ocak 1782 tarihinde verilen hükümde Küçük Kaynarca Antlaşması gereğince Fransa ve İngiltere devletlerine verilen ahidnameler temel alınarak bir antlaşma yapılması gerektiği bildirilmektedir.⁹¹³ Reisülküttap'ın verdiği takrime göre Rus

⁹¹⁰ Salomon, *La Politique Orientale*, s. 111-112.

⁹¹¹ Salomon, *La Politique Orientale*, s. 129-140.

⁹¹² Salomon, *La Politique Orientale*, s. 154.

⁹¹³ BOA. A. {DVNSNMH.d. 9/165, s. 135 (1-10 S 1196/16-26 Ocak 1782).

devleti tarafından görevlendirilen Elçi Bulgakov'la kendi evinde ilk görüşmeyi 8 Şubat 1782'de yapmıştır. Bu görüşmede dile getirilen ilk husus, yapılacak ticaret antlaşmasının Fransa ve İngiltere'ye verilen ahidnameler temelinde olacağıdır.⁹¹⁴ Bu konuda her iki taraf da hemfikir görünmektedir. Müzakerelerde gündeme gelen konulardan biri Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Mora'dan Rusya'ya göçen Rum tebaanın Osmanlı topraklarına serbest girişidir.⁹¹⁵ Bu maddenin kabul edilmesi durumunda bahsi geçen grubun Osmanlı Devleti ve Rusya arasında problem yaratacağı açıktır. Dolayısıyla da kabul görmemiştir. Bir başka sorun ise Bükreş'teki görüşmelerde de sıkça gündeme gelen Karadeniz'de Ruslara serbest dolaşım izniyle ilgili maddedeki gemilerin bir denizden diğerine geçişi yani boğazları kullanma meselesidir. Sıralanan tüm bu sorunlara rağmen yine de ticaret antlaşması görüşmeleri çalışmaya konu olan dönem içinde iki devlet arasında en kolay çözüme ulaşan mesele olmuştur. Zira 1783'te Osmanlılarla Ruslar arasında seksen bir maddeden oluşan ticaret antlaşması imzalanmıştır.⁹¹⁶ Antlaşmanın kırk yedi maddesi Fransa'ya 1740 yılında verilen ahidnamedeki Fransa kelimesi yerine Rusya kelimesinin yazılmasıyla hazırlanmıştır.⁹¹⁷ Ruslar, Fransızların Belgrad Antlaşması'ndaki (1739) dostane aracılıkları sayesinde aldıkları hakları kırk üç yıl sonra silah zoruyla almıştır.

3.4.3. Rusya'nın Kırım'ı İlhakı ve II. Aynalıkavak Tenkihnamesi (1784)

Ticaret Antlaşması için görüşmelerin devam ettiği sırada Kırım'da önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Potemkin'in 1783 yılının ilk aylarında Kırım'da tekrar düzeni sağlamasından sonra Rusların yardımıyla hanlık makamına bir kez daha Şahin Giray getirilmiştir. II. Katerina, yukarıda verilen Kırım hususundaki işgal planına rağmen Şahin Giray'ın hanlığının yeniden tesisinden duyduğu memnuniyeti bildirmekten çekinmemiş,⁹¹⁸ ancak hanın isyan sonrası acımasız tedbirleri Çariçe nezdinde kendi sonunu getirmiştir. Rövanşist duygularla harekete geçen Şahin Giray

⁹¹⁴ BOA. AE. SABH. I, 365/25482 (29 Z 1203/20 Eylül 1789). Ruhsatnamelerin mübadele edildiği müzakerelerde elçiler arasında görüşülen bir diğer konusu ise İngiltere, Fransa ve İspanya arasında Amerika'da devam eden savaştır.

⁹¹⁵ Salamon, *La Politique Orientale*, s. 160.

⁹¹⁶ 1783 Ticaret Antlaşması tasdiknamelerine ait suretler için bk. BOA. A.{DVNSNMH.d. 9/142, s. 143-149 (15 L 1197/13 Eylül 1783); BOA. TS.MA. d. 9920 (15 L 1197/13 Eylül 1783); BOA. HAT. 1430/58523 (15 L 1197/13 Eylül 1783). Antlaşmaya ait müsvedde defteri için: BOA. A.{DVN.DVE.d 911 (29 Z 1193/7 Ocak 1780). Osmanlı-Rusya arasındaki ticaret antlaşmasından sonraki ticari ilişkiler hakkında Osmanlı arşivlerinde çokça belge yer almaktadır. Konu hakkındaki bir çalışma için bk. Miray Kıyartunç, **85/3 Numaralı Rusya Ahkâm Defteri'nin Değerlendirme ve Transkripsiyonu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013. Sabina Jumabayewa, **91/9 Numaralı Rusya Ahkâm Defterinin Transkripsiyon ve İncelenmesi (S. 1-119)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016. Ahmet Marancı, **86/4 Numaralı Rusya Ahkâm Defterinin Transkripsiyon ve İncelenmesi (S. 1-95)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

⁹¹⁷ Roma rakamıyla Rus antlaşması maddeleri ve parantez içinde de Fransa antlaşması karşılıkları şu şekildedir: III (63), V (77), VI (20), VIII (22), IX (23), X (24), XI (28), XIV (74), XV (78), XVI (79), XVIII (73), XXII (9), XXIII (10), XXIV (59), XXVI (64), XXVII (3), XXVIII (55), XXXVII (75), XXXIX (5), XLI (6), XLII (7), XLIII (4), XLVI (2), XLVII (62), XLIX (18), L (13), LIII (49), LIV (50), LV (40), LVI (51), LVII (16), LVIII (52), LIX (48), LX (81), LXII (54), LXIII (26), LXIV (41), LXV (66), LXVI (69), LXVII (70), LXVIII (71), LXIX (53), LXX (60), LXXI (67), LXXII (15), LXXIII (42), LXXIV (65). Drujinina, **Kuyuchuk Kaynardjiyskiy Mir**, s. 293

⁹¹⁸ **Sbornik**, c. 27, 1880, s. 228.

kendisine karşı isyan edenleri yakaladıktan sonra idamlarını emretmiştir. İdamlar oldukça acımasız yöntemlerle uygulanmış, kimileri taşlanarak kimileri ise sopalarla dövülerek öldürülmüştür. Önde gelen devlet adamlarının infazlarının ardından cesetleri üç gün meydanlarda teşhir edilmiştir. Öyle ki sülale-yi Cengiziyye'den olan Halim Giray da aşağılayıcı bir şekilde öldürülmüştür. Şahin Giray'ın kardeşleri Bahadır Giray ve Arslan Giray ise Rus gemileriyle Çerkezya'ya gönderilmiştir.⁹¹⁹ Kırım hanının bu politikası II. Katerina'nın kendisinden vazgeçmesine neden olmuştur. Çariçe, Potemkin'e 7 Şubat 1783 tarihli mektubunda şiddetin 1777 yılındaki isyanın ardından bir işe yaramadığını dolayısıyla bundan sonra da yaramayacağını yazmıştır. *“Ancak onun kanından olan söz konusu kinezlerin idam edilmesi bu hükümdarın elinden tamamen elimizin çekilmesine bir gerekçe olmalı ve 14 Aralık 1782 tarihli fermanımızda belirtildiği gibi Kırım'ın daha fazla eziyet ve baskıdan kurtuluşunun bir işareti olmalıdır”* sözleriyle mektubunu bitirmiş ve Kırım'ın işgalini başlatmıştır.⁹²⁰

Bir mektubunda *“Her şeyin ruhu olan özgürlük! Sen olmazsan her şey ölüdür. Ben yasalara itaat edilmesini istiyorum, ama köle istemiyorum. Genel amacım insanları mutlu etmek, ama onu baltalayacak kapris, hayl ve despotluk istemiyorum”*⁹²¹ diye yazan II. Katerina, Kırım meselesine de Rus çıkarlarını göz önünde tutarak benzer bir şekilde yaklaşmıştır. Tanıştıkları andan itibaren desteğini esirgemediği Şahin Giray'ın son uygulamalarını tolere edememiş ve Kırım'ın ilhakını onaylamıştır. Kırım'ın işgal bildirgesi 8 Nisan 1783'te yayınlanmıştır.⁹²² Çariçe'nin aynı tarihte Bulgakov'a gönderdiği mektupta Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesindeki sebep, yukarıdaki anlatılarla çelişmez. Bildiride Kırım'ı iki ülke arasındaki sorunları ortadan kaldırmak için bağımsız ve özgür bir bölgeye dönüştürdüklerini aktarmıştır. Ancak Tatarların vahşetleri ile cehaletleri ve Rusya'ya on iki milyon ruble ve sayısız askere mâl olmalarından dolayı buranın işgal edildiğini Elçi'ye bildirmiştir.⁹²³ Karasubazar'da işgal bildirgesini okuyan Rus komutanlar devletler arası mecrada yayınladıkları belgeden farklı olarak Türkler ve Tatarlar'ın Rusya'yı uğrattıkları zarar karşılığında Osmanlıların burayı kendilerine bıraktığını duyurmuştur.⁹²⁴ II. Katerina, Kırım'ın işgal bildirgesiyle aynı tarihli olarak Potemkin'e gönderdiği talimatnamede Türklerle çatışmadan kesinlikle

⁹¹⁹ Akhiezer, **Zavoevanie Krıma Rossiyskoy**, s.179. Şahin Giray'ın isyan sonrası Kırım'da yaptığı katliam derecesinde cezalar İstanbul'da da kayıtlara geçmiştir. BOA. TS.MA. e. 751/44 (15 CA 1197/18 Nisan 1783). Şahin Giray'ın Cengiz ailesi üyesi on yedi kişiyi öldürmesi üzerine II. Katerina'nın duyduğu tiksintiyi Bezbordko, Avusturya'nın St. Petersburg elçisi Cobenzl'e de anlatmıştır. Salamon, **La Politique Orientale**, s. 171.

⁹²⁰ **Sbornik**, c. 27, 1880, s. 232.

⁹²¹ Madariaga, **Çariçe Katerina**, s.3.

⁹²² Bildirge metni için bk. **Prisoedinenie Krıma k Rossii 1783-1796**, s. 73-74. **Sbornik**, c. 27, 1880, s. 246-250; [Манифест императрицы Екатерины II о присоединении Крыма и Кубани к России. 8 апреля 1783 г. | Крым в истории России \(rusarchives.ru\)](https://krym.rusarchives.ru/dokumenty/manifest-imperatricy-ekateriny-ii-o-prisoedinenii-krıma-i-kubani-k-rossii) <https://krym.rusarchives.ru/dokumenty/manifest-imperatricy-ekateriny-ii-o-prisoedinenii-krıma-i-kubani-k-rossii> (05.04.2024); İngilizcesi için bk. “Petersburg, August, 1” (26 Ağustos 1783), The London Gazette, s. 2-3. Osmanlıca çevirisi için: BOA. A. {DVN.DVE 20/67; 19/33.

⁹²³ **Prisoedinenie Krıma k Rossii 1783-1796**, s. 79.

⁹²⁴ BOA. HAT 23/1108 (29 Z 1197/25 Kasım 1783).

kaçınılmasını ancak Türklerin savaşması durumunda karşılık verilmesini istemiştir.⁹²⁵ Bu durum Türklerin olduğu gibi Rusların da Osmanlı toprakları üzerinde genişleme politikalarına rağmen topyekün bir savaştan şimdilik kaçındıklarını göstermektedir.

II. Katerina, Kırım'daki kötü yönetimine rağmen Şahin Giray'ı tamamen gözden çıkarmamıştır. Eski hana, İran topraklarında Kırım'dan daha küçük olmayan bir bölgede hanlık tesis edilmesi için Potemkin'e gerekli talimatları vermiştir. Yıllık iki yüz bin rublelik tahsisatın bağlandığı Şahin Giray'ın İran'a sınır dışı edilmiş bir han gibi gönderilmemesini, aksi takdirde dağlıların ve İranlıların desteğini kaybedeceğini bildiren Çariçe; hanın bölgeye “*Asyalılara özgü debdebeyle*” götürülmesini emretmiştir.⁹²⁶ Şahin Giray'la ilgili gelişmeler İstanbul'da da takip edilmiştir. Aleksandr mührüyle gönderilen 27 Eylül 1783 tarihli takirde bildirilen havadislerde Şahin Giray'ın senevî maaşı haricinde “*Sant Anderas kavalirliği rütbesini dahi*” alacağı yazılırken “*Frenk libas*” giyeceği de eklenmiştir.⁹²⁷ Şahin Giray, İstanbul'da Kırım'ın kaybı meselesinde baş sebep olarak görülmüş hatta Sultan I. Abdülhamid, sabık hanın 1787'deki idamını “*Kırım'ın fethine dâl bir meserret-i hayrdır*” diyerek Kırım'ın Osmanlı Devleti tarafından tekrar ele geçirileceğine dair bir işaret olarak yorumlamıştır.⁹²⁸

Rusya ve Kırım'daki gelişmeler İstanbul diplomasisine hareket getirmiştir. Konuyla ilgili olarak Babıâli, Bulgakov'la görüşmeler yapmıştır. 1782 yılının Haziran ayında gerçekleştirilen ilk müzakerelerden sonra Bulgakov, Türklerin savaş niyeti taşımadığını rapor etmiştir. Görüşmelerde Babıâli'nin talebi Şahin Giray yerine yeni bir hanın atanmasıdır. Ancak Bulgakov bu isteğe karşı çıkmıştır. Zira Bulgakov, Bezborodko tarafından Stakhiev'in Babıâli karşısındaki ılıman politikasını sürdürmemesi için uyarılmıştır.⁹²⁹ Bulgakov'un Babıâli'ye sunduğu bir takirinde “*hânı gayri gûne görmeyüp ancak bir melik-i müstakil ve serbest olduğuna nazaran bir türlü mahkûmu olmadığını ve bir gûne kendüye verecek hesabı olmadığını bilip*” diyerek Babıâli'nin Şahin Giray üzerinde bir yaptırımı olamayacağını vurgulamıştır.⁹³⁰ Bulgakov'un şikâyet konusu ise Soğucak'ta bulunan Osmanlı yetkililerinin Kırım'da yaşanan karışıklıklardaki rolüdür. Abaza ve Çerkezlerin de karışıklıklardaki etkilerinin şikâyet edildiği bu meclisten birkaç gün sonra Bulgakov ve Reisülküttap Esseyid Mehmed Hayri Efendi yine görüşmüş, bu görüşmelerde Giraylar tartışılmıştır. Bulgakov, Halim Giray'ın bulunduğu yerlerde Osmanlıların Kerç ve Yenikale'yi Ruslardan alacağına ve Bahadır Giray'ın yeni han olacağına dair bazı söylentilerin çıkarıldığını ve bunların Osmanlıların bilgisi dışında olamayacağından dolayı Mehmed Hayri Efendi'ye şikâyetlerde bulunmuştur.

⁹²⁵ Prisoedinenie Krıma k Rossii 1783-1796, s. 76.

⁹²⁶ Sbornik, c. 27, 1880, s. 244.

⁹²⁷ BOA. HAT 12/443 (29 L 1197/27 Eylül 1783).

⁹²⁸ Sarıcaoğlu, Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi, s. 94.

⁹²⁹ Nolde, La Formation de L'empire, s. 167-168.

⁹³⁰ Ahmed Vasıf Efendi, Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar, s. 12.

Reisülküttap, Elçi'nin şikâyetlerine, Çerkez ve Abazalara “*Kırım'daki işlere karışmayın*” uyarısında bulunan Babiâli'nin iddia edilen diğer hususlarla ilgisi olmadığı yönünde cevaplar vermiştir.

21 Ekim 1782'deki toplantıda bu kez Osmanlı tarafının şikâyetleri dile getirilerek Rusların neden Şahin Giray'a yardım ettikleri Elçi'den sorulmuştur.⁹³¹ Elçi'nin cevabı bu noktada tatmin edici değildir. Şahin Giray'ın iki devlet tarafından onaylanan bir yönetici olduğunu ve yaptığı askerî reformların tahtından olması için sebep olmadığı yönünde bir cevap vermiştir.⁹³² Bulgakov 1782 yılı sonlarında bir ültimatom⁹³³ sunmuştur. Üç maddeden oluşan belgede ticaret maddelerine müdahale edilmemesi, Osmanlıların Kırım işlerine müdahil olmaması ve Eflak ile Boğdan'da iyileştirmelerin yapılması maddeleri yer almaktadır.⁹³⁴ Babiâli, Fransız Elçi'nin de etkisiyle ültimatoma ılımlı yaklaşmış ve ulemayla yapılacak meşveret sonrasında olumlu bir cevap verileceğine dair Elçi'ye söz vermiştir.⁹³⁵ Zira kısa süre sonra Babiâli, Eflak ve Boğdan'la ilgili maddeyi kabul ettiklerine dair belgeyi 4 Kasım 1782'de Rus Elçi'ye vermiştir.⁹³⁶ Diğer maddeler içinde ahidnamelerde nasıl karar verildiğyse o şekilde kabul edeceğini bildirmiştir.⁹³⁷

Babiâli Kırım sorununu çözmek için Rus diplomasisiyle görüşme hâlinde olduğu gibi diğer Avrupalı elçilerle de temaslarda bulunmuştur. İsveç elçiliği bu hususta Babiâli'yi harekete geçirmiş olmalıdır. İsveç elçiliğinden gelen bilgilere göre kral, Flandre'ye Ruslara karşı kullanılmak üzere 12.000 asker sevk etmiştir. Ayrıca savaş durumunda İsveç, Fransa, İspanya ve Prusya'nın Osmanlıların yanında olduğunu da Babiâli'ye bildirilmiştir.⁹³⁸ İsveç tercümanının 20 Ağustos 1783 tarihli ifadesinde İsveç Kralı III. Gustav, II. Katerina ile Flandre'deki görüşmesinde Kırım konusunda Osmanlıların İsveç'in dostu olduğunu söylemiştir. Kral, Avusturya İmparatoru'nun bu konuda Rusya'ya müsaade ettiğinin de Osmanlılara bildirilmesini istemiştir. Son olarak tercüman bu konuda dost olan devletlerin her şeyi yapmaya hazır olduğunu eklemiştir. Bu nedenle Osmanlıların, Fransa'yla temasa geçmesini önermiştir.⁹³⁹ 21 Aralık 1783'de İsveç baş tercümanı Mouradgea d'Ohsson tarafından gizli verilen takrirden ise İsveç'in yaklaşımı değişim göstermiştir. Bu takrire göre II. Katerina, bir ya da bir buçuk yıl içinde İstanbul'a saldırarak burada tahta oturacaktır. Rus tahtını oğlu Pavel'e bırakarak büyük torununu Rusya veliahtı, küçük torunu Konstantine'i ise İstanbul

⁹³¹ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar**, s. 20-21.

⁹³² Ahmed Vasıf Efendi, **Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar**, s. 21.

⁹³³ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar**, s. 12-13.

⁹³⁴ Salamon, **La Politique Orientale**, s. 171; Hurmuzaki, **Documente privitoare**, c. 2, s. 23.

⁹³⁵ Hurmuzaki, **Documente privitoare**, c. 2, s. 23.

⁹³⁶ Eflak ve Boğdan'da cizye miktarları düşürülmüş ve zahirelerinin ellerinden alınmayacağına, alınırsa dahi ya nakit olarak ücretinin ödeneceğine ya da cizyelerinden düşüleceğine dair senet verilmiştir. BOA. HAT 1429/58517 (28 ZA 1196/4 Kasım 1782).

⁹³⁷ BOA. A. {AMD. 25/76 (29 Z 1198/13 Kasım 1784).

⁹³⁸ BOA. HAT. 22/1066 (29 Z 1197/25 Kasım 1783).

⁹³⁹ BOA. HAT. 22/1066 (21 N 1197/20 Ağustos 1783).

veliahtı olarak ilan edecektir. Fransa'nın ise buna karşı durmayacağını çünkü onun kıtada savaşa girmesinin Avusturya ve İngiltere'yi de savaşa sokacağından bir kıta savaşına dönüşme ihtimali olduğundan bahsetmiştir. Tüm bunların sonucunda ise Osmanlıların Ruslara karşı pasif direnişe geçmesi tavsiyesini vermektedir. Rusların Kırım'la ilgili taleplerini reddetmesini ancak açıktan bir savaşa girmemesi gerektiğini de eklemiştir.⁹⁴⁰

Rusya ve Avusturya arasında Mohilev'den sonra başlayan gelişmeleri yakından takip eden Fransa, bu devletlere karşı Babiâli'yi korumaya yönelik bir politikayı tercih etmiştir. Bu noktada Babiâli'ye Kırım meselesine itidalli yaklaşmasını öneren ilk devletlerden olmuştur.⁹⁴¹ Ilımlı politika önerileri dışında Fransızlar, Osmanlı topraklarını korumak için askerî operasyonları da içeren bir ittifaka sıcak bakmamıştır. Fransa'nın eski İstanbul Elçisi ve yeni Dışişleri Bakanı Vergennes'e göre Avusturya, Fransa'nın desteğini almadan Osmanlı Devleti'ne saldırmayacaktır. Fransa'nın sert bir şekilde Osmanlı Devleti'ni desteklediğini göstermesi durumunda savaşın önüne geçileceğini düşünen⁹⁴² bakan, Amerika'daki savaştan yorulan ve ekonomisi bozulan Fransa'nın savaşa girmemesi taraftarıdır.⁹⁴³ Fransız bakan Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki Kırım krizi karşısındaki politikasını da bunun üzerine kurmuştur. Aslında Osmanlıların da Fransa'dan büyük bir beklentisi yoktur. Rusların Kırım'ı işgal etmeleri üzerine Prusya Elçisi'nin Babiâli'ye sunduğu tahriratta Fransa kraliçesinin, Avusturya imparatorunun kız kardeşi olması sebebiyle ortaya çıkacak bir anlaşmazlıkta Fransa'nın açıktan yardım edemeyeceği ancak el altından yardımlarının olabileceği tespiti yapılmıştır.⁹⁴⁴ Bununla birlikte, Prusya Elçisi'nin sonuç hakkındaki çıkarımları isabetli olsa da nedenler hususundaki çıkarımları başarısızdır. Zira Fransız kraliçesi, Avusturya'yla Fransa arasında bir ittifak kurulması için çabalamasına rağmen başarılı olamamıştır.⁹⁴⁵ Bu süreçte Fransa'nın 1779'da olduğu gibi iki devlet arasında mutavassıtlık için II. Katerina'ya başvurduğu ancak tekliflerinin kabul görmediğine dair Osmanlı kulislerinde söylentiler de çıkmıştır.⁹⁴⁶ Söz konusu söylenti Fransız politikası göz önüne alındığında hayli olasıdır. Fransa diplomasisi için süreç Vergennes'in planladığı gibi resmî bir ittifak yapılmadan Osmanlıların Ruslarla sıcak bir çatışmaya sokulmaması üzerine kurgulanmış ve başarılı olunmuştur.

Babiâli, Fransa'nın Rusya'ya tepkisini yeterli görmemiş olacak ki, İngiltere Elçisi'yle de Kırım meselesi üzerine görüşmeler yapmıştır. İngilizlerin yaklaşımı da Fransızlarla benzerdir. Osmanlılarla

⁹⁴⁰ BOA. A.{AMD. 25/27 (26 M 1198/21 Aralık 1783).

⁹⁴¹ St. Priest 24 Aralık 1781 tarihinde Fransa'ya gönderdiği mektubunda, Babiâli'nin Rusya'ya karşı mümkün olduğu kadar uzlaşmacı olması için çalışacağını bildirmektedir. Hurmuzaki, **Documente privitoare**, c. 2, s. 9.

⁹⁴² Salamon, **La Politique Orientale**, s. 192.

⁹⁴³ Salamon, **La Politique Orientale**, s. 205, 236-237.

⁹⁴⁴ BOA. HAT. 22/1069 (29 Z 1197/25 Kasım 1783).

⁹⁴⁵ Salamon, **La Politique Orientale**, s. 203.

⁹⁴⁶ BOA. A.{AMD. 21/83 (29 Z 1194/26 Aralık 1780).

İngiliz Elçiliği arasında yapılan görüşmelerde Elçi, Küçük Kaynarca Antlaşması ve Aynalıkavak Tenkihnamesi'ne uyulması gerektiğini öğütlemektedir.⁹⁴⁷ Okmeydanı'nda 21 Aralık 1783'te yapılan görüşmede İngiliz Elçi, Kırım konusunda bir önceki yıl yapılan toplantıda Osmanlıların yanında olduklarını söylemiş fakat Rusya'yla bir savaş yapılmaması hususunda da uyarıda bulunmuştur. Muhtemel bir savaşa Avusturya'nın dâhil olmasının Osmanlı Devleti'ni daha güç bir duruma sokacağını eklemiştir.⁹⁴⁸ Prusya da bu hususta farklı bir reaksiyon vermemiştir. Fransa ve İngiltere'yle benzer bir politika ortaya koymuştur. Prusya maslahatgüzarından gelen tahriratta Şahin Giray'ın Kırım tahtından alındığının Avrupa'da duyulduğu ve Osmanlıların tepkisinin merak konusu olduğu yazmaktadır. Devamında Avusturya'nın Kravye ve Belgrad gibi Sırp topraklarına saldırabileceğinden endişe duyulmakta ve barış için Fransa, İngiltere ve Prusya'nın aracılık edebileceği bildirilmektedir.⁹⁴⁹ Eflak tarafından gelen belge yukarıdaki bilgileri doğrulamaktadır. Rusya'nın Kırım'ı işgal bildirgesinin diğer devletlere gönderildiğini ve Prusya kralının bildiriye kabul ettiğini ihtiva etmektedir.⁹⁵⁰ Osmanlı Devleti'nin Kırım hususunda aradığı devletler arası desteği bulamadığı İstanbul'daki elçiliklerle yaptığı görüşmeler ve yazışmalardan ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Kırım'ın işgaline karşı militarist bir tepki verememesinde belirleyici olan faktörlerden biri dış politikada aradığı desteği bulamaması olmuştur. Bu sırada İstanbul'daki diplomasi çevrelerinde Osmanlı Devleti'nin zayıflığına ilişkin söylentiler de dolaşmaktadır. Rus tercümanlardan Pisani'nin İstanbul'da arsa almak istemesine karşılık savaş ihtimalini hatırlatan diğer elçilik personeline tercüman "*Devlet-i Aliyye'nin zaafı ne derecelerde idüğünü padişahın seferden mubâ'adetini bilmez misin müsâlaha nice olmaz Devlet-i Aliyye'den Kırım şöyle dursun birkaç eyalet dahi istida' eylesek bilâ-tevakkuf virirler*" demiştir.⁹⁵¹ Rus elçiliğinin Babiâli'den gitgide artan talepleri göz önüne alındığında bu anekdot anlam kazanmaktadır. Öyleki Rusya'ya gerekli sertlikle cevap verilememesine istinaden diplomasi çevrelerinde Osmanlı Devleti'nin imajı zedelenmiştir.

Babiâli'nin dış politikada beklediği yardımları alamaması ve 1768-1774'teki Osmanlı-Rus Savaşı'nda yaşanan başarısızlıkların hafızalarda hâlâ taze olması gibi nedenler Osmanlıların Ruslara karşı ılımlı bir politika takip etmelerini neredeyse zorunlu kılmıştır. Rusların talepleri ve eylemleri karşısında Babiâli'nin genel anlamdaki uyumlu tutumları göz önüne alındığında Rusların, Kırım'ı ilhaklarındaki itici gücün Babiâli'yle ilişkileri olmadığı anlaşılmaktadır. Bu noktada, Bulgakov'un İstanbul'da ilhakın gerekliliğini ispatlama görevi zorlaşmaktadır. Zira Bükreş Görüşmeleri'nden (1772) beri Rusya'nın en önemli argümanı iki ülke arasındaki kötü ilişkilerin kaynağının Kırım

⁹⁴⁷ BOA. HAT. 1450/13 (29 Z 1196/5 Aralık 1782).

⁹⁴⁸ BOA. HAT. 22/1074 (26 M 1198/21 Aralık 1783). Salamon, St. Priest'in yazışmalarından yola çıkarak İngiliz Elçi Robert Ainslie'nin Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'yle ittifak teklifini Ekim 1783'te reddettiğini yazmaktadır. Salamon, **La Politique Orientale**, s. 244.

⁹⁴⁹ BOA. HAT. 22/1068 (29 Z 1198/13 Kasım 1784).

⁹⁵⁰ BOA. A. {DVN.DVE. 19/92.

⁹⁵¹ BOA. A. {AMD. 25/27 (26 M 1198/21 Aralık 1783).

olması ve Kırım'ın bağımsızlığıyla birlikte ilişkilerin düzeleceği üzerine kurulmuştur. Babiâli'nin süreç içerisindeki ılımlı politikası Rusların işgal için de aynı dayanak noktasını kullanmasını zorlaştırmıştır. Bununla birlikte Babiâli'nin zorunluluk sonucu ortaya çıkan ılımlı politikası Osmanlıların kendi içindeki elitler arasında fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Rusya, 1783 Nisan'ındaki işgal bildirgesini ilan ettiğinde Sadarazam Halil Hamid Paşa'nın resmî bir protestonun savaş ilanı anlamına geleceğinden çekinerek sessizliği tercih etmesi, savaş yanlısı hizipte yer alan Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa ve Şeyhülislam Mehmed Ataullah Efendi'nin şiddetli karşı çıkışlarına neden olmuştur.⁹⁵² Avusturya'nın, Rus taleplerini destekleyen ültimatı⁹⁵³ sonrasında 28 Kasım'da toplanan meşverette İstanbul Kadısı Müftizade Ahmed Efendi de “*zafer rüzgârının İslam ordularına eseceğinden*” bahisle Ruslara karşı savaşılması gerektiğini savunmuştur.⁹⁵⁴ Savaşı savunanlar kadar savaşın daha büyük kayıplara neden olacağı düşüncesinde olan Osmanlı elitleri de bulunmaktadır. Ethan Menchinger'in de tespit ettiği üzere Bekir Paşazade Süleyman Efendi'nin bu konuda yazdıkları söz konusu grubun yaklaşımını özetlemektedir:

Kuvvet ve kudret Hakk'ın olup aciz ve mazluma yardımcı olacağından gerçi şüphemiz yoktur. Lakin Allah'ın âdeti üzere her şeyi sebepleri ile yarata geldiği dahi inkâr olunmaz gelecekte olacakları bilmek Allah Teâla'ya mahsus olmakla birlikte, görünür vasıtalarda her bakımdan yokluk ortada iken görünmeyen zafere dayanarak böyle kuvvetli düşmanlar ile harp kapılarını açmak panzehirin bilinmeyen kuvvetine bel bağlayarak öldürücü zehri içmek gibidir.⁹⁵⁵

Rusların Nisan 1783'teki Kırım ilhakına karşı ortaya konacak politika için 18 Aralık 1783'te toplanan meşverette savaş karşıtı Osmanlı elitlerinin, daha da kuvvetlendikleri görülmektedir. Rusya'nın müttefiklerinin Akdeniz'deki güçlerinin gündeme geldiği toplantıda Tiflis hanının da Rusya'ya bağlılığını bildirmesiyle Osmanlı Devleti'nin Kafkasya sınırlarının güvende olmadığı vurgulanmıştır. Savaş olması durumunda hemen otuz bin kese nakide ihtiyaç olacağından Osmanlı Devleti'ne yazık olacağı Ruznameçe-yi evvel Süleyman Efendi tarafından hatırlatılmıştır. Buradan hareketle meşveretten, Rus Elçisi'nin küstürülmeden Ruslar tarafından Kırım'ın ilhakının tanındığına dair senet verilmesi ya da en azından bir sonraki toplantıya kadar Elçiyi gücendirmeden zaman kazanılması sonucu çıkmıştır.⁹⁵⁶ Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasında da hayli tesiri olan ehven-i şer bir kez daha Osmanlı politikasında etkili olmuştur. Yeni bir savaşın devleti daha büyük bir çıkmaza sürükleyeceğine inanan Babiâli, Kırım'ı Ruslara bırakmaya karar vermiştir. Sultan I. Abdülhamid meşveretten çıkan kararı kabul etmek mecburiyetinde kalmakla birlikte içinde bulunulan duruma sebep olanları da ağır sözlerle eleştirmiştir:

⁹⁵² Menchinger, *İlk Modern Osmanlı*, s. 116-117.

⁹⁵³ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar*, s. 13-15.

⁹⁵⁴ Menchinger, *İlk Modern Osmanlı*, s. 117.

⁹⁵⁵ Menchinger, *İlk Modern Osmanlı*, s. 119.

⁹⁵⁶ BOA. TS.MA.e. 705/29 (23 M 1198/18 Aralık 1783); Künyesi verilen arşivdeki belge eksiktir. Metnin tamamı için bk. Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar*, s. 82-87.

Asr-ı Mustafa Hânî’de bu seferin nakz-ı ahdine sebep olup Dünyâdan gidenler azâb-ı kabirden necât bulmasınlar ve rûz-ı cezâda dahi şefâ’âtden dür ve cehennem azâbıyla muhalledü’n-fi’n-nâr olsunlar. Devlet-i Osmaniyye’ye tamâm hıyânet eylediler. Gayri hemen bileyim deyü su’âl eyledim. Bi’l-ittifak karâr[-ı] vech üzere nizam verilmeden gayri lâ-ilac. Hemen Allâhu te’âlâ hazretleri encâm-ı kârı hayr eyleye, âmin. Bundan müşkil iş olur mu?⁹⁵⁷

22 Aralık’ta Avusturya’nın İstanbul Elçisi Herbert von Rathkeal (d. 1735-ö. 1802), Babiâli’ye Rusya’nın önerilerinin kabul edilmesi yönünde telkinde bulunmuştur. İki devletin tercümanları 24 Aralık’ta ilhakın tanındığına dair bir antlaşma imzalanmasını talep etmiştir. Ancak ortada çözülmesi gereken iki sorun ortaya çıkmaktadır. İlki, Rus egemenliğinde kalmak istemeyen Tatarların malları ve aileleriyle Kırım’dan çıkmalarına izin verilmesidir. İkincisi, Rusların taslak metinde göndermiş olduğu Küçük Kaynarca Antlaşması’nın ikinci, üçüncü ve dördüncü maddelerinin iptali durumunda üçüncü maddeyle Osmanlılara bırakılmış olan Özi’nin durumunun ne olacağıdır. Bulgakov’un⁹⁵⁸ bahsi geçen sorunların çözümü için yapılacak düzenlemeleri kabul etmesiyle imza aşaması başlamıştır. Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa’nın başkanlığında oluşturulan yeni heyetle 8 Ocak 1784’te tenkihtnamenin onaylanmasıyla Rusların Kırım ilhakı tanınmıştır.⁹⁵⁹ Üç madde üzerine hazırlanan tenkihtnamenin ilk maddesi Küçük Kaynarca Antlaşması’nın üçüncü maddesiyle 1779 Aynalıkavak Tenkihtnamesinin ikinci, üçüncü ve dördüncü maddesi haricinde tekrar kabul edilmesi, ikincisi Tatar hanlarının hak talep ettikleri Soğucak taraflarında hak iddiasında bulunmamaları ve üçüncüsü Kuban Nehri iki devlet arasında sınır kabul edilerek Rusya’nın burayı ilhakının tanınmasıdır.⁹⁶⁰

Rus Elçi Bulgakov ile Rusya dış ilişkilerinden sorumlu Bezborodko arasındaki yazışmalardan Rusya’nın sonuçtan hayli memnun olduğu görülmektedir. Çözüm için Elçi’yi kutlayan Bezborodko, en büyük miktarı Avusturya olmak üzere Fransa ve İngiltere elçiliklerine önemli meblağlarda ödülleri göndermiştir.⁹⁶¹ Bu durum Rusların sadece kendi elçilerinden değil diğer devlet elçilerinden de memnun kaldıklarını göstermektedir. Bulgakov tarafından gönderilen 23 Ocak 1784 tarihli mektupta bu elçilerin yararlarından bahsedilmiştir. İngiliz tercümanı Pisani’nin yardımlarından çok memnun kalan Rus Elçi, onun oğullarından bir veya ikisinin Rus elçiliğine önce öğrenci sonraki duruma göre ise maaşlı çalışan olarak alınmalarını dahi rica etmiştir.⁹⁶² Aynı mektupta dikkat çeken bir başka

⁹⁵⁷ Sarıcaoğlu, **Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi**, s. 208.

⁹⁵⁸ Yapılacak tüm görüşmeler için Bulgakov’un ruhsatnamesi: BOA. A. {DVN. DVE 20/78.

⁹⁵⁹ Salamon, **La Politique Orientale**, s. 264-266. Bk. Ek 5.

⁹⁶⁰ Elçi Bulgakov mühürlü Rusça ve Fransızca metin için: BOA. HR. SYS. 1186/2 (31.12.1783). Osmanlıca metin için: BOA. A. {DVNSNMH.d. 9, s. 153-154; BOA. C. HR. 148/7357 (15 S 1198/9 Ocak 1784); **Müzâkere Zabıtları**, v. 6a-6b. Rusça metin için bk. **Prisoedinenie Krıma k Rossii 1783-1796**, s. 95-96.

⁹⁶¹ “Bumagi Bulgakova”, **Sbornik Russkogo İstoričeskogo Obşestva**, cilt 47, içinde, Tip. İ. N Skorohodova Sobstvennoy E.İ.V. Kantselyarii, S. Peterburg, 1885, s. 108-109.

⁹⁶² **Sbornik**, c. 47, 1885, s. 105. Bulgakov’un bahsi geçen mektubu gerek elçiler gerek önde gelen Osmanlı devlet adamları hakkındaki tespitleri barındırması bakımından ilgi çekicidir. Sadrazam Halil Hamid Paşa’ya kızdığını ancak bir o kadar da saygı duyduğunu belirten Elçi, Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa’dan bahsederken onun Osmanlı Devleti içindeki önemine vurgu yapmak için Osmanlı’nın bir bedene benzetilmesi durumunda Kaptan-ı Derya’nın kan olduğunu ve devlete hayat verdiğini kaydetmektedir. **Sbornik**, c. 47, 1885, s. 103.

övgü ise beylikçi⁹⁶³ efendiyedir. Rus Elçi, beylikçinin Kırım meselesinde kendilerine çok yardımcı olduğunu hatta beylikçi efendinin yardımları olmasaydı “*Kırım’ın bu kadar ucuza mâl olamayacağını*” Bezborodko’ya bildirmektedir.⁹⁶⁴ Bakan da bunun karşılığında beylikçi efendiye gizli olarak 20.000 rubleye kadar ödeme yapılmasına izin vermektedir. Rus dış işleri bu süreçte verdiği ultimatolarla kendilerine en büyük desteği sağlayan Avusturya Elçisi Herbert Rathkeal’e de aynı meblağda ödül layık görmüştür.⁹⁶⁵ Ödenen meblağdan hareketle beylikçinin yardımlarının Rusya için kıymeti de ortaya çıkmaktadır.

Küçük Kaynarca Antlaşması’yla bağımsız olan Kırım’ın Osmanlı mülkiyetine geçmesi için hem İstanbul hem Kırım ileri gelenleri girişimlerini sürdürürken 1783’te meydana gelen ilhak dikkat çekicidir. Bu noktada Şahin Giray’ın hanlığında Rusya yanlısı bir Kırım hanlığı II. Katerina ve bazı ileri gelen Rus devlet adamlarının tercihiydi. Ancak aydınlanmış hükümdar imgesinin tersine oldukça acımasız yaptırımlarla halkını katletme yoluna giden Şahin Giray’ın Çariçe’nin nefretini kazanması, Yunan Projesi’nin şekillenmesi ve Kırım’ı yeniden inşa etme planları olan Potemkin’in girişimleri O’nu buranın işgaline götürmüştür. Kırım’ı işgal etmek istemediğini birçok mektubunda yazan II. Katerina Yunan Projesi’ndeki planların da etkisiyle II. Joseph’e gönderdiği mektubunda “*Rusya ile mevcut Osmanlı İmparatorluğu arasındaki en doğal ve benim de sahip olmak istediğim sınır Karadeniz’dir*”⁹⁶⁶ diye yazarak Rusya’nın değişen Karadeniz politikasıyla ilgili ipucu vermiştir. Bununla birlikte yine de işgal öncesinde Potemkin’e birçok defa Şahin Giray’ın hanlığının tekrar tesis edilmesi için mektuplar göndermiştir. Gönderilen mektuplar aslında bu konuda Çariçe’nin aklının karışıklığını gözler önüne sermektedir. Ancak bu akıl karışıklığı 1783 yılının Nisan’ında ilhakın önüne geçememiştir. Babıâli, bir kez daha ehven-i şere başvurarak 1784’te işgali tanıyan bildiriye vermiştir.

Taraflar arasında resmîyyette aracısız bir şekilde Ocak ayında imzalanan senedin onaylanması için tanınmış bir isim İstanbul’a gönderilmiştir: Nikolay Repnin. Tenkihnamenin onayları Nisan 1784’te İstanbul’da olaysız bir şekilde yapılmıştır.⁹⁶⁷ Onaylardan sonra Repnin tarafından Büyükdere’de bulunan Rus Elçilik konutunda verilen davette bulunan bir aşçının anlattıkları hayli ilginçtir. Metne göre Stavri adında bir aşçı Osmanlı yetkililerine elli kuruş karşılığında davette konuşulanları bildirmeyi teklif etmiştir. Aşçı, Repnin’in, Avusturya Elçisine bundan sonraki

⁹⁶³ Mehmed Râşid Efendi (d. 1753/54-ö. 1798) olmalıdır,

⁹⁶⁴ **Sbornik**, c. 47, 1885, s. 103.

⁹⁶⁵ **Sbornik**, c. 47, 1885, s. 111-112. Avusturya Elçisi’ne verilen teşekkür hediyesinin yanında II. Katerina Joseph’e Türklerle yaptığı antlaşmayı borçlu olduğundan bahisle Kırım’ın ilhakının kabulü hususunda Avusturya’nın verdiği desteğe vurgu yapmaktadır. CatCor Project, Letter 01058: To Joseph II, 24 February 1784 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-01058> (19.05.2024).

⁹⁶⁶ “La borne la plus naturelle entre la Russie et le présent Empire Ottoman, et celle que je désire d’avoir, est la mer noire.” CatCor Project, Letter 01040: To Joseph II, 10 September 1782 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-01040> (20.05.2024).

⁹⁶⁷ Nolde, **La Formation de L’empire**, s. 196.

hedeflerinin Çargrad yani İstanbul'u zarar verilmeden almak olduğunu söylemiştir. Devamında ise yapılan antlaşmayla rahatlayan Osmanlıların üzerine Kırım'da hazırlanacak bir donanmayla inilmesi sonucunda üç aylık savaşla İstanbul'un alınacağını ifade etmiştir.⁹⁶⁸ Eğer aşçının verdiği bilgiler doğruysa buradan iki sonuç çıkmaktadır. Birincisi, Ruslar için Yunan Projesi hâlâ geçerliliğini korumaktadır ve Kırım'ın ilhakı ilk adım olarak görülmektedir. İkinci olarak ise Kırım'da inşa edilecek bir Rus donanması, Kırım meselesi'nin Osmanlı Devleti için İslam halifeliğinin getirdiği dinî bir sorundan milli güvenlik sorununa evrilmesine neden olacaktır. Ancak şimdilik Küçük Kaynarca Antlaşması'yla başlayan bağımsız Kırım meselesi bir sonraki boyut olan Rus ilhakı sürecine girmiştir. Bununla birlikte yine de tam manasıyla çözüme ulaşamamıştır. Sorun ancak bir sonraki aşamada yani Osmanlıların ilhakı kabul etme süreci olan 1787-1792'deki Osmanlı Devleti ve Rusya-Avusturya Savaşı'nın ardından Yaş Antlaşması'nın (1792) imzalanmasıyla tamamlanacaktır.

3.4. İstanbul Diplomasisi ve Osmanlı Murahhasları

Fokşan, Bükreş ve Küçük Kaynarca'da Osmanlı diplomatlarının taşra diplomasisindeki faaliyetleri değerlendirilmiştir. Bu bölümde Osmanlı-Rus müzakereleri büyük oranda Osmanlı Devleti'nin merkezi olan İstanbul'da gerçekleşmiştir. Etki alanlarının daha yüksek olduğu bir alanda gerçekleşen bu görüşmelerden beklenen sonuçlar alınmamakla birlikte mevcut devletler arası konjonktürün izin verdiği ölçüde Osmanlı diplomatlarının müzakerelerde çaba sarfettiği mazbatalardan anlaşılmaktadır. Küçük Kaynarca'daki görüşmelerin devamı niteliğinde İstanbul'da Rus elçiler Peterson ve Repnin'le ardından da ikamet elçisi Stakhiev'le yapılan görüşmelerde önce vekil sonra reisülküttap olan İsmail Raif Paşa ön plana çıkmaktadır. Osman Efendi'nin Fokşan görüşmelerine kendisine eşlik etmesi için çağırdığı⁹⁶⁹ İsmail Raif, Osman Efendi'nin davetine icabet etmese de kariyerinin bu noktasında Ruslarla karşılaşmıştır. Kendisinin bu görüşmelere katılmaması hakkında III. Mustafa tarafından yazılan bir hatt-ı hümayun Paşa'nındiplomatlığıyla ilgili bilgi vermektedir: *“Raif İsmail Beyefendi'nin burada kalması benim korumamdan kaynaklı değil. Kötü huylu elçileri yıldırır ve münakaşa eder diye düşünülmüştü.”*⁹⁷⁰ III. Mustafa'nın beyanatından da anlaşılacağı üzere Paşa, dirayetli bir diplomat izlenimi vermektedir.

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın onayı için İstanbul'a gelen Albay Peterson'la da görüşmeleri İsmail Raif yapmıştır. Kendisi bu görüşmelerde III. Mustafa'nın *“elçileri yıldırır”* tabirine yakışır şekilde davranmıştır. Özellikle Kırım maddelerinde geri adım atmamış bu konu ancak Vasıf Efendi'nin Yaş'a gitmesiyle çözüme ulaşmıştır. Ayrıca metinde Osmanlı sultanları için kullanılacak unvan konusunda da Peterson'u yıldırma'yı başarmış ve sultanın halifeliğine atıf yapan *“İmamü'l-*

⁹⁶⁸ BOA. TS.MA. e. 482/9 (20 M 1198/15 Aralık 1783); Mustafa Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet*, s. 400-401.

⁹⁶⁹ Ünlü, “Raif İsmail Paşa”, s. 140.

⁹⁷⁰ Ünlü, “Raif İsmail Paşa”, s. 141.

müminin ve halifetü'l-muvahhîdîn” tabiri kullanılmıştır. Raif İsmail’in bıraktığı görüşmelere Ömer Vahid Efendi devam etmiştir. Kalemîye kökenli olan Ömer Vahid Efendi savaşın ardından gönderilen Rus ikamet etçisi Stakhiev’le Küçük Kaynarca Antlaşması’nın uygulanması üzerine görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmelerde Kırım Tatarlarıyla ilgili olan maddede revizyon yapılması için çabalamıştır.

Kırım maddesinde arzulanan değişikliklerin Ruslar tarafından reddedilmesinin yanı sıra 1777 yılı itibarıyla Kırım’da yaşanan iç karışıklıklar konunun bir kez daha müzakere edilmesi ihtiyacı doğurduğunda Ruslar için tanıdık bir sima tekrar diplomasi sahnesine çıkmıştır. Abdürrezzak Bahir Efendi ve Stakhiev 1777-1779 yılları arasında Fransa elçiliğinin aracılığıyla görüşmeşelere başlamıştır. Rusları ve Osmanlı askerinin içinde bulunduğu büyük zorlukları iyi bilmesi Abdürrezzak Efendi’nin diplomasi kariyerine etki etmiştir. Görüşmelerin iki yıllık bir sürece yayılmış olmasının arka planında Abdürrezzak Efendi’nin Bükreş’te olduğu gibi Kırım Tatarlarıyla ilgili olan maddede ısrar etmesi bulunmaktadır. Aldığı talimatlar doğrultusunda hareket eden diplomat tecrübelerinin de yardımıyla kısa sürede yeni bir savaşı önlemiş ve Aynalıkavak Tenkihnamesi’ni imza etmiştir. II. Aynalıkavak görüşmelerinde de diğer bir reisülküttab Mehmed Hayri Efendi görevlendirilmiştir. Söz konusu görüşmelerde devletlerarası konjonktürün de etkisiyle Osmanlı Devleti diplomatik yolları tercih etmek zorunda kalmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KIRIM KRİZİNİN NİHAYETİ: YAŞ ANTLAŞMASI MÜZAKERLERİNDE KIRIM (1792)

Babiâli'nin 1784'te II. Aynalıkavak Tenkihnamesi'yle Rusya'nın Kırım ilhakını tanıması iki devlet arasındaki sorunları çözmemiştir. Rus diplomatlar Osmanlılar ile Ruslar arasındaki sorunların çözümü için Kırım'ın önce bağımsızlığının sonra ise ilhakının gerekliliğini öne sürmüş ancak her iki uygulama bir sonraki anlaşmazlığa neden olmuştur. Osmanlı kamuoyu için İstanbul'a göçen Tatarların da etkisiyle Kırım'ın bağımsızlığı kabul edilemezken ilhakı devlet adamlarını daha büyük felaketlerden korumak için geçici süreliğine yani ehven-i şer bağlamında kabul edildiği yapılan meşveretlerdeki tartışmalarda ve alınan kararlarda kendini göstermektedir. Buradan yola çıkılarak ulema sınıfı başta olmak üzere birçok kesimce bu süreç geçici olarak kabul edilmekte ve hazır olduğunda yapılacak bir operasyonla Kırım'ın tekrar Osmanlı topraklarına katılması beklenmektedir. Babiâli'nin bu politikası Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı'nın (1787-1792) temellerini hazırlamıştır.

Babiâli'nin 1784'te II. Aynalıkavak Tenkihnamesi'ni kabul etmesinden Rusya'ya savaş ilân ettiği 1787 yılı sonbaharına dek iki ülke arasında Kırım konusu Osmanlı-Rus diplomatik ilişkilerinde II. Katerina'nın seyahati ve Özi'de bulunan tuz yataklarından elde edilen kaynaklarla ilgili anlaşmazlıklar dışında pek gündeme gelmemiştir. Ancak Kırım'da sorunlar devam etmektedir. İstihbarat için Kırım taraflarına gönderilenlerden alınan bilgiler Rusların burada antlaşma şartlarına genellikle uydukları yönünde olmakla birlikte⁹⁷¹ Kırım Tatarları'nın Ruslara karşı isyan ettiği ve Kuban'dan 40.000 Tatar'ın Kırım'a yardıma geldiğine dair haberlerde gelmektedir.⁹⁷² Ayrıca St. Petersburg'daki gazete haberlerine göre Asya'daki Tatar hanlıkları Kırım'a yardım için saldırı hazırlığındadırlar.⁹⁷³ Dahası Eflak Voyvodası'nın casuslarından gelen bilgilere göre Ruslar, Kırım Tatarlarını kontrol altına alabilmek için görevlilerine Osmanlı kıyafetleri giydirmeyi planlamıştır.⁹⁷⁴ Bununla birlikte Osmanlı Devleti dışında Kırım'la ilgili ciddi bir teşebbüse geçilmemiştir. Söz konusu süreçte Rusya ve Babiâli arasındaki diplomatik müzakerelerde tartışma konuları genellikle Eflak ve Boğdan gibi stratejik öneme haiz yerlerde kurulan Rus konsoloslukları ile Kafkasya'daki

⁹⁷¹ BOA. TS.MA.e. 384/34 (18 B 1198/7 Haziran 1784).

⁹⁷² Osmanlılar gelen haberlerin doğru olmasını ummaktadır. BOA. A. {AMD. 26/39 (23 Ra 1199/3 Şubat 1785).

⁹⁷³ BOA.A. {AMD. 26/47 (12 B 1199/21 Mayıs 1786).

⁹⁷⁴ BOA.A. {AMD. 28/78 (19 R 1201/8 Şubat 1787).

Lezgi grupların Rus nüfuzunda yer alan Gürcistan'a akınları olacaktır.⁹⁷⁵ İki devlet arasında 1787'de başlayacak savaş öncesi verilen ultiatomda da temel neden olmamakla birlikte birinci madde olarak bu konu gündeme gelmiştir.⁹⁷⁶ Zira Rusya'nın Karadeniz politikasının odak noktası doğuya kaymaktaydı. Bu durum 19. yüzyılda ana hatları daha net bir şekilde ortaya konacak olan Kafkasya'daki nüfuz mücadelesine doğru gerçekleşen eğilimi göstermektedir.⁹⁷⁷ Bu eğilimin de etkisiyle bahsi geçen üç buçuk yıllık süreç içerisinde Osmanlı-Rus dış ilişkilerinde Kırım meselesi iki devlet arasında önemli bir sorun teşkil etmemiştir.

Rusya'nın yeni toprakları konumundaki Kırım'ın yönetimi II. Katerina'nın gözdesi ve ilhak için etkili olan isimlerin başında gelen Potemkin'e bırakılmıştır. Potemkin, 1784'ten itibaren Kırım'ın imarı ve kalkınması çalışmalarına başlamıştır.⁹⁷⁸ Rusya'ya ilhak edilen yeni toprakların Çariçe'ye takdimi Potemkin'in Kırım'daki çalışmalarını sergilemesini sağlayacaktır. II. Katerina'nın 1787 yılında ziyaret etmeyi planladığı Kırım'da hazırlıklar 1784 yılında başlamıştır.⁹⁷⁹ Potemkin, seyahat sırasında Çariçe ve misafirlerinin kalması için konaklar⁹⁸⁰ inşa edilmesini İgelstrom'a emretmiş ve Mühendis Korsokov'dan Kırım'ın girişi olan Orkapı'ya zafer kapıları yapmasını istemiştir.⁹⁸¹ II. Katerina'nın seyahati için Kırım'da devam eden imar hazırlıklarının yanı sıra İstanbul'da da bazı diplomatik hazırlıklar sürdürülmüştür. Rus elçilik tercümanı Babiâli'ye başvurarak Avrupa'da kralların birbirlerinin sınırlarına yaklaştıklarında tebrik gönderdiklerini aktararak II. Katerina'nın da sınıra yaklaştığında Sultan'ın Çariçe'yi selamlamasını talep etmiştir. Tercümanın isteği II. Abdülhamid'e bildirildiğinde, Sultan bu durumun devletin itibarını zedeleyeceği gerekçesiyle reddetmiştir. Dahası gönderilecek tebrikin asker üzerinde de olumsuz etkiye neden olacağı ve savaş durumunda askerlerin emir bile almayacaklarını ekleyerek Rus talebinin kabul edilmesinin imkânsızlığına vurgu yapmıştır.⁹⁸²

⁹⁷⁵ Bağış, **Britain and the Struggle**, s. 26-28.

⁹⁷⁶ Osmanlı Devleti Bulgakov'a dokuz maddelik bir ultiatom vermiştir. Gürcistan ve Azerbaycan'a müdahale edilmeyecek, Sabık Boğdan voyvodası A. Mavrokordato teslim edilecek, Yaş konsolosu yaptığı usulsüzlükler nedeniyle görevden alınacak, Kılburun'daki otuz dokuz tuz gölü Osmanlı'ya bırakılacak, Rus konsolosların faaliyetlerinin kısıtlanması, Rus gemilerinde Osmanlı uyruklarının çalıştırılmaması ve Rusya'ya kaçırılmaması (Rum denizciler), Rus ticaret gemilerinin ihracatı yasak olan mddeleri taşımaması için denetlenmesi ve %3 gümrük vergisinin ödenmesi. Nolde, **La Formation de L'empire**, s. 197-198.

⁹⁷⁷ Konuyla ilgili detaylı çalışma için bk. Cengiz Fedakâr, **Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı Kırım'a Giden Yolda Anapa Kalesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

⁹⁷⁸ Potemkin'in Kırım'daki imar ve yönetim faaliyetleri hakkındaki mektuplar ve ukazlar (bir çeşit Rus fermanı) için: **Prisoedinenie Krıma k Rossii 1783-1796**, s. 89, 109, 112, 127, vd.

⁹⁷⁹ Konuyla ilgili yapılan iki detaylı çalışma Mustafa Aydın, "Çariçe II. Katerina'nın Kırım Seyahati (1787) ve Bu Seyahatin Osmanlı Devleti'ndeki Yansımaları", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 17(35), 2023, s. 11-54. Sinan Yüksel, "II. Ekaterina'nın Kırım Seyahati (1787)", **History Studies**, 12(3), 2020, s. 1336-1349.

⁹⁸⁰ Konakların planı için bk. Ek 6.

⁹⁸¹ **Prisoedinenie Krıma k Rossii 1783-1796**, s. 129-130, 261.

⁹⁸² BOA. AE. SABH. I. 8/739 (10 B 1203/6 Nisan 1789).

Rusya ve Osmanlı Devleti arasında Kırım meselesi görünürde bir sorun teşkil etmemekle birlikte Babîâlî'nin ehven-i şer olarak kabul ettiği durumun geri alınması için içten içe hazırlıklar devam etmiştir. Kırım'ın Rusya'ya ilhakını kabul eden Sadrazam Halil Hamid Paşa, bu hazırlıkları “*Me'mûr olduğum günden beru kat'â boş durmadım, leyl ü nehâr sarf-ı mâ-hasal-ı iktidar ederek cümlelizin ma'lûmu olan mertebe tedârükât tehyi'e edebildim, hâlâ seraskerler olan mahallere ve sâir ol etrafa sefer olur mülâhazasıyla Ordu-yı hümayun mürûr edecek yerlere vâfir zehair cem' olundu*” sözleriyle meşveret meclisinde dile getirmiştir.⁹⁸³ Zaten 1783'te I. Abdülhamid Kırım'ın ilhakını “*devlete kuvvet ve nizam, askere rabıta verildikte*” geri alınacağını düşünerek kabul etmiştir.⁹⁸⁴ Hazırlıktan savaş evresine geçiş ise ıslahat yanlısı hizbin karşısında yer alan Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın yetiştirmesi olan Koca Yusuf Paşa'nın (ö. 1800) sadrazam olmasıyla hız kazanmıştır. Bu sırada yaşanan bir gelişme de Kırım'ın geri alınması için ilahi bir işaret olarak görülmüştür. Şahin Giray'ın 1787 yılında kendi talebiyle Osmanlı Devleti'ne gelmesi ve Rodos'ta idamı⁹⁸⁵ II. Abdülhamid için “*Kırım'ın fethine dâl bir meserret-i hayr*” olarak görülmüştür.⁹⁸⁶ Osmanlılar kendilerince yeni bir Rus savaşı için hazırdırlar.

4.1. Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı

II. Katerina'nın Kırım seyahatinden sonra Bulgakov'un İstanbul'a dönmesiyle birlikte savaş öncesi diplomatik hareketlilik başlamıştır. Bu noktada Ruslar, 1780'lerin başından beri tasarladıkları Yunan Projesi gibi Osmanlı Devleti üzerinde genişleme projelerini savaşız çözme üzerine bir politika takip etmiştir. Elçi Bulgakov, savaş öncesi Rusya'nın Babîâlî'den on bir maddeye cevap vermesini istemiştir. Kırım'ın artık Rusya'nın gündeminde olmamasıyla kuzey sınırlarıyla ilgili olarak bu on bir madde de Özi'deki tuz yatakları ile Kuban ve Gürcistan'daki şikâyetler yer almıştır.⁹⁸⁷ Babîâlî bu isteklere orta yollu cevaplar vermekle birlikte müzakereler devam etmiştir. 27 Temmuz 1787'de⁹⁸⁸ toplanan bir diğer mecliste yine Kılburun ve Özi etrafındaki tuz kaynaklarının kullanımı görüşülmüştür.⁹⁸⁹ Bu görüşmeden dört gün sonra yeni Sadrazam Koca Yusuf Paşa'yla olan

⁹⁸³ Ahmed Vasıf Efendi, **Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar**, s. 93.

⁹⁸⁴ Sarıcaoğlu, **Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi**, s. 208.

⁹⁸⁵ Taleysanizâde Hâfız Abdullah Efendi, **İstanbul'un Uzun Dört Yılı**, s. 214; Feridun Emecen, “Son Kırım Hanı Şahin Giray'ın İdamı Meselesi ve Buna Dair Vesikalar”, **İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, 34, 1984, s. 315-346. II. Katerina'nın son Kırım hanının başı kesilerek yapılan idamından etkilendiği 1789'da Selim Giray'ın Osmanlıların yanına kaçmasıyla ilgili mektubundan anlaşılmaktadır: “*Selim Giray Türklerin yanına geçmiş ve Kalga Sultan'la beraber Türk birliklerinin arasında yaşıyor. Bu nankör adam Muhammedilerin bize ne kadar az sadakat gösterdiğini kanıtladı. Bu kötü bir adam hepsi bu, fakat yakında Şahin Giray gibi başsız kalacak Türklerin arasında yaşayacak.*” CatCor Project, Letter 00087: To Most Serene Prince Grigori Aleksandrovich Potemkin-Tavricheskii, 10 October 1789 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-00087> (21.05.2024).

⁹⁸⁶ Sarıcaoğlu, **Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi**, s. 210.

⁹⁸⁷ Teşrifâti Hasan Efendi, **Tahrirat**, v. 1b.

⁹⁸⁸ 11 Şevval olarak kaydedilen tarih 1201 yılını işaret etmekle miladi olarak 27 Temmuz'u karşılar.

⁹⁸⁹ Teşrifâti Hasan Efendi, **Tahrirat**, v. 6b.

toplantıda benzer sorunlar bir daha tartışılmış ancak ne Osmanlı Devleti ne de Rusya tarafından tuz yatakları haricinde Kırım'la ilgili bir sorun gündeme getirilmiştir.⁹⁹⁰ Bununla birlikte İstanbul'un diplomasi kulislerinde Kırım'ın geri alınması için muhtemel bir savaşın söylentileri dolaşmaya başlamıştır. İngiliz Elçi Anslie, Sultan'ın onurunun korunması ve imparatorluğun güvenliğinin sağlanması için Kırım'ın bağımsızlığının tesisinin gerekli ve ilhakın kabulünün de geçici olduğunu bildirmektedir. Dolayısıyla yapılan hazırlıkların nedenini de bu duruma bağlamaktadır.⁹⁹¹ Babiâli mahfillerinde de savaş ihtimali gündeme gelmeye başlamıştır. 14 Ağustos 1787'de toplanan meşverette savaş gündeme getirilmiştir. Bu meşverette Perşembe günü Rus Elçisi getirilerek Kırım'ı terk edip etmeyecekleri sorusunun sorulması ve alınacak cevaba göre Elçi'nin Yedikule'ye kaldırılmasına karar verilmiştir.⁹⁹² Babiâli ile Bulgakov arasındaki mülakatlarda savaş ilanından önce Kırım'ın terk edilmesiyle ilgili bir madde yokken bir anda Kırım'ın tekrar gündeme getirilmesi Osmanlıların Kırım'ın bağımsızlığını ve ilhakını geçici bir süre için kabul ettiğini göstermektedir. Zira Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imza edilmesinden beri Kırım'ın en uygun zamanda geri alınacağı Osmanlı meşveretlerinde defaatle dile getirilmiştir. Ancak uygun zaman gerçekten gelmiş midir?

Rusya Elçisi Bulgakov 17 Ağustos 1787'de Babiâli'ye davet edilmiştir. Koca Yusuf Paşa, Bulgakov'a hitapla Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı'nı (1787-1792) başlatacak olan soruyu sormuştur: “*şimdiye dek mükalemat-ı beyhude ile çok vakit imrar olundu ve muradlar malum oldu hilaf-ı muahede istila eylediğiniz Kırım'ı Devlet-i Aliyye'ye red ider misiniz? Yohsa ne dirsiz*”.⁹⁹³ Yukarıda da belirtildiği üzere daha önce yapılan müzakerelerde Kırım'la ilgili hiçbir maddenin görüşülmemesi, Varna'da konsolosluk açılması taleplerine cevap alacağını zanneden Bulgakov için tam bir hayal kırıklığı olmuştur. Teşrifâti Hasan Efendi, Rus Elçi'nin o an ki halini “*Kırım reddi teklifini işittiği an aklı başından sıçrayub*” ifadeleriyle betimlemektedir. Bulgakov üzerinden şaşkınlığını atamadan tercümanı Pisani ve yanındaki adamlarıyla birlikte Yedikule'ye gönderilirken meşveret meclisi Osmanlı topraklarında bulunan Rusların altı ay içerisinde ayrılarak ülkelerine dönmeleri için karar vermiştir.⁹⁹⁴

Bulgakov'un Yedikule'ye gönderilmesiyle başlayan savaş 1768'de olduğu gibi kış mevsiminin yakın olması ve planlı bir hazırlığın yapılmaması sebebiyle 1787 yılı için pek hareketli olmamıştır. Osmanlıların hazırlıksız olmasının yanında Rusya'da da kıtlık yaşanması bu hareketsizlik üzerinde rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nin sefer mevsiminin tamamen dışında

⁹⁹⁰ Teşrifâti Hasan Efendi, **Tahrirat**, v. 9b.

⁹⁹¹ Nolde, **La Formation de L'empire**, s. 196.

⁹⁹² Teşrifâti Hasan Efendi, **Tahrirat**, v. 11a; Taleysanizâde, savaşın başlamasıyla ilgili Kırım'dan hiç bahsetmez Rus maslahatgüzar Sergei Laşkarev'in muhtemelen konsolosluklarla ilgili tekliflerinin savaşa neden olduğunu yazmakadır. Taleysanizâde Hâfız Abdullah Efendi, **İstanbul'un Uzun Dört Yılı**, s. 191.

⁹⁹³ Teşrifâti Hasan Efendi, **Tahrirat**, v. 12a.

⁹⁹⁴ Teşrifâti Hasan Efendi, **Tahrirat**, v. 12a.

sonbaharın dolayısıyla yağışların ve soğukların arifesinde yapılan savaş ilanı pek akıllıca görünmemektedir. Osmanlı ordularının saldırılarına başlayamayacağı bu dönem karşı tarafa hazırlanmak için gereken zamanı verecektir. Aslında savaş ilanı için seçilen tarihin elverişsizliği, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ile 1787-1792 savaşı arasındaki birçok benzerlikten biridir. 1768 yılında yaşanan olumsuzluklar Osmanlılar için bir deneyim olmamışa benzemektedir. Osmanlı Devleti'nin savaş için ne mali ne de askerî açıdan tam anlamıyla hazır olmadığı kısacası savaşın plansızlığı seçilen bu tarihten anlaşılmaktadır. Fransa Elçisi Choiseul Gouffier (d. 1752-ö. 1817) Babıâli'nin bu plansız savaş ilanını eleştirmekte ve 10 Eylül 1787 tarihli raporunda bunu anlatmaktadır. Elçi hiçbir savunma ve saldırı hazırlığı olmadan savaşın ilan edildiği hatta sınır komutanlarına dahi henüz haber verilmediğinden bahsetmiştir. Ayrıca savaşın kilit noktası olan Özi'nin tahkimatı için Lafitte Clavé'ye imkân verilmediğinden şikâyetle bu şekilde Özi'nin de yakında düşeceğini doğru bir şekilde öngörmüştür.⁹⁹⁵ Benzer şekilde Prusya maslahatgüzarı Heinrich Friedrich von Diez (d. 1751-ö. 1817) de Osmanlı ordularının güçsüzlüğü ve Avrupa savaş teknikleri bakımından eksik olduğunu rapor etmektedir.⁹⁹⁶

Osmanlıların savaşı ilan etmelerinin hemen ardından ilk askerî operasyon Fransız uzman Clavé komutasında Kılburun üzerine yapılmıştır.⁹⁹⁷ Kılburun üzerine yapılan bu saldırı Osmanlıların savaş stratejisini Kırım üzerine kurduğunu da göstermektedir. Babıâli'nin hedefi adım adım Kırım'a yaklaşmaktır. Ancak bu saldırı Rus General Aleksandr Vasilyeviç Suvorov (d. 1730-ö. 1800) tarafından püskürtülmüştür. Savaşın ilk yılı 1768'de olduğu gibi nispeten sakin geçmiştir. Osmanlı Devleti 1788 yılının ilk aylarında Avusturya'nın Rusya yanında savaşa girmesiyle zor duruma düşmüştür. Bu durumu protesto eden beynamede barışı korumak için Kırım'ın ilhakı da dâhil olmak üzere Rusya'nın her istediğini yerine getirmesine rağmen Rusların durmadığını ve nefis-i müdafaa durumunda olan bu savaşa Avusturya'nın da katıldığını bildirmektedir.⁹⁹⁸ Avusturya İmparatorluğu'nun 1788'deki savaş ilanı ile Osmanlı Devleti için savaş iki cepheye bölünmüştür. Avusturya Nisan 1788'de Boğdan'ın Yaş şehrini işgal etmiştir. Bu hamleyle birlikte savaşın ana cephesi de kuzeyden kuzey batıya doğru kaymış ve mücadele Avusturya-Osmanlı sınırları ile Eflak ve Boğdan Voyvodaları'nda yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla cepheler Kırım'dan uzaklaşmıştır. Osmanlı ve Avusturya arasındaki ilk karşılaşma Mehadiye Boğazı'nda (günümüzde Romanya sınırında) 1788 yılının Ağustos'unda meydana gelmiş ve Osmanlıların galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Osmanlı orduları 20 Eylül'de Slatina'da bir kez daha Avusturya güçlerini yenilgiye uğratmıştır.⁹⁹⁹

⁹⁹⁵ Hurmuzaki, *Documente privitoare*, c. 2, s. 47.

⁹⁹⁶ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. VI, (Çev. Nilüfer Epçeli), Erhan Afyoncu (Ed.), c. 6 Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, s. 338.

⁹⁹⁷ Standford J. Shaw, *Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III. 1789-1807*, Harvard University Press, Massachusetts, 1971, s. 28.

⁹⁹⁸ BOA. TS.MA.e. 426/24 (29 Z 1202/30 Eylül 1788); BOA. HAT. 1205/47279 (29 Z 1201/12 Ekim 1787).

⁹⁹⁹ Avusturya askerlerinin Slatina'da şenlik yapan Yeniçerilerin çıkardıkları seslerden yardım kuvvetlerinin geldiğini sanmasıyla düzenlerini bozmaları da Osmanlıların işini kolaylaştırmıştır. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 533.

1788 ve 1790 yılları arasındaki çatışmalara bakıldığında Avusturya'nın dâhil olmadığı Osmanlı-Rusya arasındaki operasyonlarda iki ordu arasında bir eşitlik olduğu görülmektedir.¹⁰⁰⁰ 1788 yılı sonlarına doğru önce Eylül'de Avusturya'nın Hotin'i işgal etmesiyle Osmanlıların Boğdan'da kontrolü kaybetmiştir.¹⁰⁰¹ Rusya'nın savaşa tam anlamıyla katıldığı 17 Aralık'ta¹⁰⁰² daha önce Özi Kalesi'ni alması savaşın gidişatını Osmanlı Devleti aleyhine değiştirmiştir. Zira kalenin ele geçirilmesi Kırım'ın işgalinin tamamlanması bakımından önem arz etmektedir. Ruslar, Yaş'ta yapılacak barış görüşmelerinde de birçok araziye iade etmelerini rağmen burayı geri vermemek için uğraş vermişlerdir. II. Katerina Joseph'e gönderdiği 1782 gibi erken tarihli mektubunda dahi Özi'yi istediğini yazmaktadır.¹⁰⁰³

Savaşın üçüncü yılında hem Osmanlı Devleti'nde hem de Avrupa'da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Fransa'da gerçekleşen ihtilâl sonrası kralın iktidarını kaybetmesi Babıâli'nin etkin olmasa da önemli bir müttefikini kaybetmesine yol açmıştır. Hollanda'da Habsburg monarşisine karşı çıkan ayaklanmalar ise Osmanlıların batıda rahatlamasını sağlamıştır. 6 Nisan'da I. Abdülhamid'in ölümü üzerine III. Selim'in (h. 1789-1807) tahta çıkması Osmanlı ordularını hareketlendirmiş olmalıdır. Ancak birleşik Rus-Avusturya ordularına karşı önce Temmuz'da Fokşan, ardından Ağustos'ta Buza (Rimnik ya da Avusturya kaynaklarında Martineşti) yenilgileri peş peşe gelmiştir.¹⁰⁰⁴ Bu yenilgileri, sonbaharda Osmanlı kalelerinin tek tek düşman karşısında düşmeleri izlemiştir. Belgrad 8 Ekim'de, Akkerman 11 Ekim'de, Bender 14 Ekim'de düşmüş, Bükreş ise 9 Kasım'da Avusturya komutanı Prens Frederick Josias of Saxe Coburg'e (d. 1737-ö. 1815) teslim olmuştur. Böylece düşman kuvvetleri Karpatları aşmıştır.¹⁰⁰⁵

Savaşın bir sonraki aşamasında altta detayları verilecek olan Osmanlı-Prusya İttifakı'nın gerçekleşmiş olması askerî harekâtı etkilemiştir. Dahası 22 Şubat 1790'da II. Joseph'in ölümü de savaşın Avusturya cephesini etkilemiştir. Prusya ordularının Avusturya sınırına yaklaşması yeni Avusturya İmparatoru II. Leopold'u (h. 1790-1792) barış için ikna etmiş ve 27 Temmuz 1790'da

¹⁰⁰⁰ 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı hakkında detaylı çalışma için bk. Ahmet Üstüner, **Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi (Sefer-nâme-i Serdâr-ı Ekrem Yusuf Paşa)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005; Serhat Kuzucu, **Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları (1787-1792)**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2013. II. Katerina, Grimm'e yazdığı mektubunda 1788'deki Osmanlı kuvvetlerinin saldırılarını özetlemiştir. Buna göre savaş ilanından beri Osmanlılar birkaç kez Kılburun Kalesi'ni almaya çalışmanın dışında bir şey yapmamış ve sonuçta geri püskürtülmüştür. Mektuba göre Osmanlılar son saldırılarında beş bin de asker kaybetmiştir. Sivastapol'de meydana gelen fırtınada Rus gemileri zarar görürken Osmanlı gemileri de Özi önlerinde büyük hasar almıştır. Bu sırada Potemkin de Nogay Tatarlarını yedi kez yenilgiye uğratmış böylece Kuban yolu açılmıştır. Çariçe son olarak Türklerin kendilerini şaşırttığını ancak henüz bir karış toprak bile kaybetmediklerini Grimm'e bildirmektedir. CatCor Project, Letter 03653: To Friedrich Melchior Grimm, 25 November 1787 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-03653> (21.05.2024).

¹⁰⁰¹ Shaw, **Between Old and New**, s. 30.

¹⁰⁰² Tarihçi Sadullah Enveri Özi'nin düşüşünü Ocak 1789 olarak vermektedir. Bayram, **Enverî Târîhi**, s. 236.

¹⁰⁰³ CatCor Project, Letter 01040: To Joseph II, 10 September 1782 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-01040> (20.05.2024).

¹⁰⁰⁴ Shaw, **Between Old and New**, s. 36-39.

¹⁰⁰⁵ Shaw, **Between Old and New**, s. 38-39.

Reichenbach'ta taraflar arasında Osmanlı Devleti'ni de kapsayacak *status quo* temelli bir antlaşma imzalanacağı üzerine karara varılmıştır.¹⁰⁰⁶ Avusturya'nın 1790'da cepheden çekilmesi, aynı yıl İsveç'in de Rus cephesinden çekilmesini dengelemiş ve Ruslar dikkaini Osmanlı'nın kuzey batısına vermiştir. Boğdan hattı üzerinden harekete geçen Rus komutan Suvorov, 1790 sonbaharında Kili, İsakçı, Tolçı ve ardından İsmail'i ele geçirmeyi başarmıştır.¹⁰⁰⁷ Reichenbach Antlaşması ve Rusya'nın ilerleyişi gözönüne alındığında bu yıl hem diploması hem de askerî açıdan taraflar için hareketli olmuştur. Sonraki yıl savaşın son yılı olması sebebiyle de diplomasinin ön plana çıktığı bir yıl olmuş Osmanlı-Rus birliklerinin 9 Temmuz 1791'de Maçin'de karşılaşmaları sonucu Türk tarafının yenilmesi barışı getirmiştir. Maçin'deki bozgunun ardından ordu ileri gelenleri askerin büyük oranda firar ettiğini kalan az sayıdaki askerin ise firar için *"bir yağmura"* baktığını İstanbul'a bildirmektedirler.¹⁰⁰⁸ Ordudaki firarlara III. Selim'in tepkisi babası III. Mustafa'nın 1768-1774'teki savaşta verdiklerine hayli benzerdir: *"Cüz'i düşman bizim îmânı olmayan asâkirimizi perişan eylemiş. Bu kadar cebehâne ve zehâiri yağma edüb firâr eylediklerinden gayri ehl-i İslam'ı katl-i nüfus eyleyen ehl-i İslam'ını malını yağma eyleyen askere şer'en ne lâzımdır suâl olunub siyâset lazımdır."*¹⁰⁰⁹ Selim de babasının ve amcasının yaptığı gibi barış tarafına meyletmeye başlamıştır.

4.2. Savaş ve Diploması: 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı Sırasında Diplomatik Girişimler ve Kırım

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki 18. yüzyılın son karşılaşması 1787-1792 Savaşı ve ardından yapılan müzâkereler olmuştur.¹⁰¹⁰ Bulgakov'un Yedikule'ye gönderilmesinden sonra Babiâli, İstanbul'da bulunan elçileri aracılığıyla savaşı duyurma aşamasına geçmiştir.¹⁰¹¹ Savaş manifestosunda Babiâli öncelikle Rusya'nın Küçük Kaynarca Antlaşması'na uymayarak önce Kırım işlerine müdahale ederek Şahin Giray'ın han atanmasına karışması sonrasında ise yapılan antlaşma ve tenkihnamelere uymayarak Kırım'ı işgal etmesinden şikâyet edilmektedir. Ardındansa Tuna

¹⁰⁰⁶ Kemal Beydilli, **1790 Osmanlı Prusya İttifakı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1984, s. 79-81.

¹⁰⁰⁷ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s. 574-575.

¹⁰⁰⁸ Çınar, Mehmed Emin Edib, s. 244.

¹⁰⁰⁹ Aysel Yıldız, "Osmanlı Tarihinde Bir Ordu Boykotu: Maçin Bozgunu Akabinde Yaşanan Tartışmalar", **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Dergisi**, 2(2), 2016, s. 139.

¹⁰¹⁰ Bu ve alt başlıklar *"Ottoman diplomacy as Reflected in Zıştovi (1791) and Yaş (1792) Negotiation"* başlıklı yüksek lisans tezinin birinci ve üçüncü bölümlerinin genişletilerek yeniden ele alınmasıyla oluşturulmuştur. Deniz Kılıç, **Ottoman diplomacy as Reflected**.

¹⁰¹¹ Bulgakov, 1789 yılının sonlarında Yedikule'den çıkarılmış olmalıdır. II. Katerina'nın Potemkin'e yolladığı Eylül 1787 tarihli mektupta emin olmamakla birlikte Bulgakov'un özgür olduğu duyumlarını aldığını bildirmektedir. CatCor Project, Letter 00086: To Most Serene Prince Grigori Aleksandrovich Potemkin-Tavrisheskii, 6 September 1789 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-00086> (21.05.2024). Aralık ayında Bulgakov'a gönderilen mektupta ise Yedikule'den çıktığını öğrendiklerini doğruca Yaş'ta bulunan Potemkin'in yanına gitmesi emredilmiştir. CatCor Project, Letter 00097: To Iakov Ivanovich Bulgakov, 11 December 1789 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-00097> 21.05.2024).

voyvodalıklarında ve Kafkaslardaki Rus politikalarını eleştirmektedir.¹⁰¹² Babîâlî dâhilî olarak da savaşı duyurmaya hemen başlamıştır. Rusların barışı bozacak davranışlar içinde oldukları ve birliklere savaş için hazırlıklı olmalarını tavsiye eden fermanlar sınırlara gönderilmiştir.¹⁰¹³

II. Katerina, Osmanlıların savaş ilanına pek şaşırmamıştır. Potemkin'e gönderdiği mektubunda 1787'deki savaş ilanı sırasında Rusya'nın durumunu 1768'dekiyle karşılaştırmış ve hem ekonomik hem askerî hem de siyasi olarak daha iyi durumda olduklarını yazmıştır. Sınırlarda Tatar tehlikesinin ortadan kalkmasının yanında burada bir Tavrida ordusunun olması Çariçe'yi güvende hissettirmiştir. Sivastapol'daki filoza dikkat edilmesini Çeşme'ye atıfla yapmaktadır. Diplomatik açıdan da değerlendirmelerde bulunarak Avusturya ile yapılan ittifak gereğince üç ay içinde İmpator II. Joseph'in savaş açacağını da beklemektedir. Dahası Osmanlıların barışı bozdukları için Fransızlardan artık yardım alamayacaklarını ummaktadır. Prusya ve İsveç'i ise körükleyici olarak niteleyen Çariçe ilkinin zararı olmayacağını ikincisinin ise İspanyol sübvansiyonu olmadan bir şey yapamayacağını eklemiştir.¹⁰¹⁴ 7 Eylül [28 Ağustos] tarihli mektupta Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ardından pek çok Rus büyüğünün iki yıl sonra savaş çıkacağı beklentisi olduğunu yazmıştır.¹⁰¹⁵ Bu noktada Rusların da Küçük Kaynarca barışının ebedi bir dostluk getirmeyeceğinin farkında olması dikkat çekmektedir. Ancak II. Katerina yine de savaşmak için en az iki yıla ihtiyaç duyduklarını yazmaktadır. Neyse ki Osmanlıların erken savaş ilanı Rusların ihtiyacı olan zamanı vermiştir! Rus Konseyi savaş için üç strateji planlamıştır: Birincisi imparatorluğun savunulması ikincisi savaş sırasındaki kayıpları tazmin edecek ölçüde değerli stratejik yerlerin işgal edilmesi ve üçüncüsü barışı dayatmak için büyük zaferler kazanılması.¹⁰¹⁶ Savaş sürecinde II. Katerina'nın konseyin hazırladığı plana büyük oranda sadık kaldığı ortadır. Çariçe, önce İngiltere ve Fransa'ya gönderdiği karşı bildiriyle Osmanlıların savaş manifestosuna bir cevap vermiş¹⁰¹⁷ sonrasında ise daha çok savunma stratejisini takip etmiştir. Daha sonra Avusturya'nın da savaşa dâhil olmasının ardından iki ordunun birleşmesiyle Rus tarafı saldırı evresine geçmiştir. II. Katerina'nın dediği gibi iki yıl sonra yani 1789'dan sonra Rus orduları önemli başarılar elde etmiş ve barış gelmiştir.

Savaşın ekseninin 1788 yılında kuzey batıya kaymasına rağmen diplomasinin merkezi hâlâ Kırım üzerinde kalmıştır. Babîâlî, savaş esnasında yapılan ittifakların temelini de Kırım'ın Osmanlılar tarafından geri alınması üzerine inşa etmiştir. Kırım'ın Rus işgaline uğradığı 1783'lerden beri İsveç, İstanbul'daki temsilcisi aracılığıyla Ruslara karşı Osmanlıların yanında olduğunu

¹⁰¹² BOA. TS.MA. e. 355/22 (10 RA 1201/31 Aralık 1786). Teşrifâtî Hasan Efendi, **Tahrirat**, v. 12b-16b. Mustafa Kesbî, **İbretnümâ-yı Devlet**, s. 363-369. Fransız Elçisi'ne verilen manifesto: Hurmuzaki, **Documente privitoare**, c. 2, s. 46.

¹⁰¹³ BOA. C. HR. 136/6759 (10 Z 1201/24 Ağustos 1787).

¹⁰¹⁴ **Prisoedinenie Krıma k Rossii 1783-1796**, s. 282-284.

¹⁰¹⁵ **Prisoedinenie Krıma k Rossii 1783-1796**, s. 283.

¹⁰¹⁶ Nolde, **La Formation de L'empire**, s. 199.

¹⁰¹⁷ BOA. TS.MA. e. 556/11 (15 M 1202/27 Ekim 1787).

bildirmiştir. Savaşın başlamasının hemen ardından 1788’de de bunun için bir ittifak antlaşması için harekete geçmiştir. Bu doğrultuda İsveç Elçisi 24 Haziran 1788’de, Babıâli’ye beş maddeden oluşan bir taslak ittifak metni sunmuştur. Savaşın devam ettiği her yıl için sekiz bin kese akçelik sübvansiyon isteyen İsveç barışın ardından da on yıl boyunca senelik iki bin kese akçe talep etmiştir. Talep edilen sübvansiyon karşılığında Rusya’ya savaş ilan ederek Osmanlı Devleti barış yapmadan kendisi barış yapmamayı taahhüt etmektedir.¹⁰¹⁸ Bu ilk metinde Kırım’la ilgili bir ibare bulunmazken bir yıl sonra İsveç Elçisi ile Kaymakam Paşa’nın Ahırkapı civarında bulunan konağında gerçekleştirilen toplantıda Babıâli’nin Rusya ile barış yapacağı söylentileri üzerine yapılan konuşmada savaşın amacının Kırım’ı geri almak olduğu dile getirilmiştir.¹⁰¹⁹ Bununla birlikte İsveç, Osmanlı Devleti’yle resmî bir ittifak yapmamasına rağmen 1788’de Rusya’ya savaş ilan etmiş ve Baltık’ta Rus donanmasını oyalayarak donanmanın Akdeniz’e inişini engellemiştir. Osmanlıların İsveç kozuna karşılık Danimarka kartını oynamak isteyen Rusya’nın karşısına İngiltere ve Prusya çıkmıştır.¹⁰²⁰ Bu diplomatik müdahale yeni bir kıta savaşının önüne geçmiştir.

İki ülke arasındaki resmî ittifak ise Beykoz’da 11 Temmuz 1789’da¹⁰²¹ yapılmıştır. İttifak Antlaşması’nın ilk maddesine göre toplamda Osmanlı’nın İsveç’e yirmi bin kese akçe sübvansiyon ödemesine karar verilmiştir. İttifak metni İsveç’in Osmanlılara net bir askerî yardımıyla ilgili bir madde ihtiva etmezken tarafların Rusya’ya karşı aynı safta savaşacakları temelinde kurgulanmıştır.¹⁰²² İlâveten Kırım maddesi de metinde yer almamıştır. Ancak bu meselenin sözlü olarak konuşulduğu 17 Kasım 1789’da İsveç Elçisi ile Reisülküttap arasında yapılan görüşmeden anlaşılmaktadır. Osmanlıların İspanya ve Fransa tavassutuyla barış yapacağı söylentilerine İsveç Elçisi hem kendilerinin elçilerle yapılan toplantıya davet edilmemesini eleştirmiş hem de Kırım alınmadan barış yapılmayacaktı minvalinde bir çıkışta bulunmuştur. Ardından ise Osmanlı Devleti’nin başarılı bir barış antlaşması yapması yanında Kırım’ı tekrar topraklarına katmasını istediklerini eklemiştir.¹⁰²³ Bu çıkışlarına rağmen İsveç, Rusya karşısında çok fazla direnememiş ve 14 Ağustos 1790’da yaptığı Varala Antlaşması’yla savaştan çekilmiştir. Bunun nedeni sorgulandığında İsveç kralının savaştan çekilme karşılığında Rusların on iki gemisinin Akdeniz’e girmesinin engellediği şeklinde bir cevap alınmıştır.¹⁰²⁴ Ancak Çeşme Savaşı’nı anımsatan iddia

¹⁰¹⁸ BOA. HAT. 1430/5863 (20 N 1202/24 Haziran 1788).

¹⁰¹⁹ BOA. HAT. 1351/52809 (13 N 1203/7 Haziran 1789).

¹⁰²⁰ Mustafa Ünver, **18. Yüzyılda Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 127.

¹⁰²¹ Osmanlı kaynaklarında 18 Şevval 1203. **Müzâkere Zabıtları**, v. 4b.

¹⁰²² Bahsi geçen yirmi bin keselik akçenin senelik olarak iki bin kese tutarında üç ayda bir beş yüz kese akçe şeklinde ödenmesi formüle edilmiştir. **Müzâkere Zabıtları**, v. 4b. Ünver, **18. Yüzyılda Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri**, s. 131.

¹⁰²³ BOA. HAT. 177/7768 (28 S 1204/17 Kasım 1789).

¹⁰²⁴ BOA. A. {AMD. 21/33 (29 Z 1193/7 Ocak 1780).

hakkında başka bir yerde bir veri bulunmaması İsveç yetkililerin anı kurtarmak için çaba harcadığı izlenimi vermektedir.

Dönemin diğer diplomatik atılımı Prusya Devleti ile yapılan ittifak antlaşması olmuştur. Prusya'nın Osmanlılarla ittifakı Rusya ve Avusturya ittifakı sonrası Prusya'nın Avrupa'da yalnızlaştırılma politikasının bertaraf edilmesinin yanında Prusya'nın Polonya'nın ilk taksiminde alamadığı Danzig (Gdańsk) ve Torun (Toruń) bölgeleriyle ilgili hazırlanmış hayli karışık bir planın parçası olmuştur. II. Friedrich'in 1786'daki ölümü ve ardından II. Friedrich William'ın (h. 1786-1797) Prusya kralı olması da bu politika değişikliğinde önemli bir rol oynamıştır. Prusyalı devlet adamı Ewald Friedrich Hertzberg'in (d. 1725-ö. 1795) hazırladığı plana göre yapılacak ittifakla birlikte Osmanlılar Özi ve Kırım'ı Ruslara, Eflak-Boğdan'ı da Avusturya'ya verecek, bunun karşılığında Avusturya 1772 taksiminde aldığı Galiciya'yı Lehistan'a geri verecek ve son olarak Lehistan'da Danzig ve Torun'u Prusya'ya verecektir.¹⁰²⁵ Lehistan'dan sonra Osmanlı Devleti'nin bir nevi taksimi niteliğindeki taslak plan gerçeklikten hayli uzaktır. Savaşın henüz kaybedilmediği bir safhada Kırım'ı geri almak için savaşa giren Osmanlıların Özi ve Eflak-Boğdan'dan da vazgeçmesini sağlamak neredeyse imkânsızdır. Hertzberg'in hazırladığı plan Yunan Projesi'nin Prusya çıkarlarına hizmet eden versiyonudur. Nitekim bu taslak Babıâli'nin gündemine dahi gelmemiştir. Sonuç olarak kabaca Avusturya'nın Osmanlı topraklarından kazanç sağlayamamasını temel alan ittifak karşılığında Prusya ticari imtiyazlar ve barış antlaşmasının ara bulucusu olma hakkını elde etmiştir.

Prusya maslahatgüzarı Friedrich von Diez ve Babıâli arasında 4 Ocak 1790'da imzalanan Osmanlı-Prusya İttifak Antlaşması'nda Kırım maddesi de dolaylı olarak yer almıştır.¹⁰²⁶ Antlaşmanın ilk maddesinde Osmanlı İstanbul'unun Karadeniz'den gelecek tehlikelere karşı güvenliği sağlanmadan savaş bırakılmayacak ibaresi Kırım'ın yeniden ele geçirilmesine atıf yapmaktadır. İttifakın ardından 27 Temmuz 1790'da Prusya ve Avusturya arasında imzalanan Reichenbach Konvansiyonu'nda Osmanlılar ile yapılacak barışın *status quo ante bellum* temelinde olması Kırım'ın geri alınması hedeflerinden ötürü istenmemiştir.¹⁰²⁷ Zira daha önceki görüşmeler göz önüne alındığında Kırım'ın kaybı Osmanlı başkenti için hayli öneme haizdir. Prusya'yla yapılan ittifak, İsveç'in Rusya'yla barışından sonra Osmanlı Devleti için daha da önem kazanmıştır. Babıâli, İsveç'in Rusya'yla barışından sonra Prusya'nın bir an önce savaşa girmesinin sağlanması ya da yeni bir savaşa hazır oluncaya kadar ateşkes yapılmasını gündeme getirmiştir.¹⁰²⁸ Bununla birlikte Prusya, 18. yüzyılda özellikle de diplomatik ihtilâl olarak adlandırılan 1756'dan sonra Rusya'yı karşısına

¹⁰²⁵ Beydilli, **1790 Osmanlı Prusya İttifakı**, s. 35-36. Fransa Elçisi Choiseul Gouffier 22 Ekim 1789 tarihli raporunda Prusya'yı Osmanlıları oyalamasından dolayıyla da savaşı uzatmasından şikâyet etmektedir. Prusya'nın gizlice Avusturya'yla görüştüğü ve Polonya'da kazanımlar karşılığında Eflak ile Boğdan'dan toprak vadettiğini bildirmiştir. Hurmuzaki, **Documente privitoare**, c. 2, s. 71. Bu raporla Elçi'nin Hertzberg planına hâkim olduğu görülmektedir.

¹⁰²⁶ Beydilli, **1790 Osmanlı Prusya İttifakı**, s. 145.

¹⁰²⁷ BOA. HAT. 177/7765 (03 S 1205/12 Ekim 1790).

¹⁰²⁸ BOA. HAT 227/12636 (29 Z 1203/20 Eylül 1789); **Müzâkere Zabıtları**, v. 7a.

almama politikasının devamı olarak bu savaşa da girmemiştir. Dahası Prusya, Osmanlılarla yapılan bu ittifaktan pek de memnun kalmamış ve ittifakın mimarı maslahatgüzar Diez'i geri çağırarak yerine Friedrich Wilhelm Ernst von Knobelsdorff'u (d. 1752-ö. 1820) atamıştır.

Osmanlı Devleti, İsveç ve Prusya ittifaklarının dışında başka bazı ittifak görüşmeleri de yapmıştır. Lehistan elçilerinin Babiâli temsilcileriyle ısrarlı görüşmeleri iki devlet arasında ortak düşmanları Rusya'ya karşı bir ittifakı gündeme getirmiştir. Hertzberg Planı bağlamında Lehistan'ın da denklemde olmasını isteyen Prusya bu diplomatik girişimi desteklemiştir. Lehler için Osmanlı Devleti ile ittifakın sebebi Lehistan bandıralı gemilerle Karadeniz'de ticaret yapmaktır. Yapılacak ittifak antlaşmasında ticaret maddelerinin Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan alınması planlanmıştır¹⁰²⁹ III. Selim'in tahta çıkmasına rastlayan ittifak müzakereleri süresince Lehistan taksiminde kaybettiği toprakları almayı hedeflemektedir.¹⁰³⁰ Bu esnada Prusya, Reichenbach'ta Avusturya'yla anlaşmıştır.¹⁰³¹ Reinbach'ta yapılan antlaşma Avusturya'yı savaş dışı bırakarak Osmanlı orduları için bir cephenin kapanmasını sağlamış ve Zıştovi Antlaşması (1791) için görüşmelere temel hazırlamıştır. Bu durum II. Katerina içinse tam bir hayal kırıklığı olmuştur. İsveç'in savaş dışı bırakılmasının hemen ardından kendi müttefikini de kaybeden Çariçe, Reichenbach için utanç verici antlaşma tabirini kullanırken Potemkin'e de Bükreş'te yapılan görüşmelere asla temsilci göndermemesini emretmiştir.¹⁰³² Çariçe'nin emrettiği gibi Zıştovi görüşmelerine Ruslar katılmamış hatta neredeyse sürecin tamamen dışında kalmıştır.

İstanbul'da devam eden Lehistan ittifakı görüşmelerinin 8 Eylül'de Bebek Kasrında yapılan oturumunda Babiâli temsilcileri olası bir ittifakta Prusya'nın da denkleme dâhil edilmesini istemiştir. Konuyla ilgili gerekçeleri ise Prusya ile yapılan ittifakta Kırım'ın geri alınmasıyla Prusya aracılığıyla Ruslarla barış yapılacağına dair verilen karardır. Dolayısıyla Osmanlılar, Kırım alındıktan sonra Lehistan'ın kaybettiği toprakların geri alınması için Prusya'nın da ittifaka alınmasını istemiştir.¹⁰³³ Bu görüşme, Babiâli'nin Kırım'ı almak için hâlâ inançlarının kuvvetli olduğunu göstermektedir. Zira Leh temsilciler de Osmanlıların yumuşak karnı olan Kırım'ın geri alınması üzerinden politika üretmiştir. Lehistan Elçisi Kırım'ın geri alınmasına dek savaşacaklarını Reisülküttap'a garanti ederken kendilerinin savaşa girmesinin Kırım'ın geri alınmasında etkili olacağını da eklemiştir.¹⁰³⁴ Babiâli bu noktada Lehistan'ın Rusya'ya savaş açmasıyla müttefik Avusturya'nın tekrar savaşa katılmasından çekinmektedir. Konuyla ilgili fikirlerini almak için 1791

¹⁰²⁹ BOA. HAT. 1209/47380 (30 M 1205/9 Ekim 1790).

¹⁰³⁰ Hacer Topaktaş, **Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri Franciszek Piotr Potocki'nin İstanbul Elçiliği**, TTK, Ankara, 2014, s. 113-114.

¹⁰³¹ Topaktaş, **Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri**, s. 117-118.

¹⁰³² Nolde, **La Formation de L'empire**, s. 208.

¹⁰³³ Mustafa Kesbî, **İbretnümâ-yı Devlet**, s. 392-393.

¹⁰³⁴ Mustafa Kesbî, **İbretnümâ-yı Devlet**, s. 395.

yılının Nisan ayında Prusya Elçisine fikri sorulduğunda elçi ittifaktan yana tavır almıştır.¹⁰³⁵ Ancak sonuç oraya hiç varamamış, Avusturya ile Osmanlılar arasında Zıştovi görüşmelerinin başlaması, Lehistan Sejm'inin tecavüzi ittifakı reddetmesi ve Rusya'yla Yaş'ta başlayan barış görüşmeleri ittifak projesinin tamamlanamamasına neden olmuştur.¹⁰³⁶ Yaş Antlaşması'nın tamamlanmasıyla da III. Selim, Leh elçinin İstanbul'da bulunmasının gereğinin kalmadığı dolayısıyla kalışının miri hazineye yük olduğu gerekçesiyle gönderilmesini istemiştir.¹⁰³⁷

Osmanlılar bu bağlamda bazı başka başarıya ulaşmayan girişimlerde bulunmuştur. Bunlar arasında Fas, Buhara ve Özbek Hanlığı gibi bölgelerin yöneticileriyle ittifak girişimlerinde yer almaktadır. Sadrazam Koca Yusuf Paşa Azmi Efendi'yi 1788 yılında hem maddi yardım alabilmek hem de Çeşme Faciası'nın tekrarının önlenmesi için Fas hâkimiyetinde bulunan Cebelitarık Boğazı'nı Rus gemilerine kapatmak için bir ittifak kurulması adına yollamıştır.¹⁰³⁸ 1789 ve 1790 yıllarında Fas'tan Osmanlı Devleti'ne barut gibi aynı yardımların yanı sıra para yoluyla da yardımlar ulaşmıştır. Ancak 1790 yılında gönderilen altınlar Fas'taki taht değişikliği nedeniyle geri istenmiş ve yılın sonunda Osmanlılar tarafından iade edilmiştir.¹⁰³⁹ Yine Osmanlı Devleti tarafından Buhara'ya gönderilen mektuplarda “*gayret-i İslamiyye*” için Ruslara karşı savaşmaları teşvik edilmiştir.¹⁰⁴⁰ Ancak önemli bir sonuç alamadıkları anlaşılmaktadır.

4.3. Barışı Hızlandıran Dış Etkenler: Fransız İhtilâli (1789) ve Lehistan'ın İkinci Bölünmesi

18. yüzyılın en dikkat çekici hadiselerinin başında Fransız İhtilâli gelmektedir. Nitekim özellikle yüzyılın ikinci yarısı ele alındığında Fransa'daki olaylar ilk ve tek değildir. Amerika'da (1776-1783), İrlanda'da (1783-1784), Hollanda'da (1783-1787) ve Belçika-Liége'de (1787-1790) benzer özgürlükçü ayaklanmalar çıkmıştır. Bununla birlikte Fransız İhtilâli kendisinden önce ve sonraki hadiseler içinde kitlesel nitelikteki tek toplumsal ihtilâldir.¹⁰⁴¹ Aydınlanma fikirlerinin merkezi konumunda olan Fransa yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte entelektüel kesimini eşitlik, özgürlük ve demokrasi gibi fikirlerle beslemektedir. Bunun dışında Fransa'nın ekonomi ve refah düzeyinin gün geçtikçe kötüye gitmesi ise halk arasında memnuniyetsizliğin artmasına sebep olmaktadır. Yedi Yıl Savaşları ve Amerikan Bağımsızlık Savaşları sonunda ekonominin hızlı

¹⁰³⁵ Mustafa Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet*, s. 417-418.

¹⁰³⁶ Topaktaş, *Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri*, s.128-138.

¹⁰³⁷ BOA. HAT. 245/13823 (07 C 1206/1 Şubat 1792).

¹⁰³⁸ Merve Karaçay Türkal, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-Fas İlişkileri Seyyid İsmail Efendi ve Ahmed Azmi Efendi'nin Fas Elçilikleri ve Takrirleri (1785-1788)*, Çizgi Kitabevi, Konya 2020, s. 76. Çınar, Mehmed Emin Edîb, s. 178.

¹⁰³⁹ Karaçay Türkal, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında*, s. 50-51.

¹⁰⁴⁰ Çınar, Mehmed Emin Edîb, s. 196.

¹⁰⁴¹ Eric Hobsbawm, *Devrim Çağı (1789-1848)*, Dost Kitabevi, Ankara, 2012, s. 84.

çöküşüne ek olarak kötü hasatlar, 1788 yılında bir Fransız ailenin gelirinin %50'sini sadece ekmek için ayırmasına yol açmıştır. İhtilâlin patlak verdiği 1789'a gelindiğinde ise bu oran %80'e kadar ulaşmıştır.¹⁰⁴²

Fransa kralı XVI. Louis, ekonomik kriz karşısındaki hoşnutsuzluklara bir çözüm aramak için *États généraux*'ü¹⁰⁴³ (Genel Meclis) toplama kararı almıştır. Daha ziyade orta sınıfı temsil eden ve avukat, tüccar, bankacı, zanaatkârlar gibi oldukça geniş bir zümreden oluşan üçüncü sınıf, bu mecliste yeteri kadar temsil edilmediklerini savunarak ihtilâlin çıkışına işaret eden Tennis Kortu Yemini'ni (20 Haziran 1789) etmiş ve Ulusal Meclisi ilan etmiştir. 1789-1792 arasındaki üç yıl, ihtilâlin nispeten en ılımlı dönemidir. Ulusal Meclisin ilanından sonra kendilerini monarşinin silahlı kuvvetlerinden korumak isteyen kurucu meclis, gönüllülerden bir birlik kurmuştur. Kurulan birlik cephaneye ihtiyacı için tarihinde hapishane görevi de görmüş olan Bastille Kalesi'ne yürümüş ve kaleyi ele geçirmiştir (14 Temmuz 1789). Bastille olayının ardından ikinci hareket, Fransa'nın taşra kesiminde vuku bulmuştur. Feodal baskı altında ezilen köylüler, kasabalarında yaşayan soyluların malikânelerine saldırmıştır. Daha sonra ihtilâl, tarih yazımında *Grande Peur* (Büyük Korku) (22 Temmuz-6 Ağustos 1789) olarak adlandırılan bu hareket esnasında köylüler soyluları katletmiş ve ellerindeki tüm dokümanları yakarak ortadan kaldırmıştır. Bununla birlikte kral ve danışmanlarının Ulusal Meclisi tanınmaları, 5 Ekim'de Parisli pazarcı kadınların Versay'a yürümeleri sonunda olmuştur. Pazarcı kadınlar, Ulusal Meclis'in tanınmasını sağlamakla kalmamış kral ve ailesini de Paris'te yaşamaya zorlamıştır.¹⁰⁴⁴

1789-1792 yılları arasında ılımlı geçirilen ihtilâl, 1792'de Terör Dönemi olarak adlandırılan ikinci safhasına girdiğinde hâlâ Avrupa'nın diğer devletlerinde kayda değer bir etki yaratmamıştır. Haziran 1791'de kral ve ailesinin Fransa'dan kaçma teşebbüsü sırasında sınıra yakın Metz'de yakalanmaları yeni meclisin daha radikal bir kimliğe bürünmesinde etkili olmuştur.¹⁰⁴⁵ Kral ve ailesinin hapsedilmesinden sonra binlerce ihtilâl karşıtı tutuklu alalelacele yargılanarak idam edilmiştir. 21 Eylül 1792'de Ulusal Meclis, monarşiyi lağvederek meşrutiyeti ilan etmiştir. 21 Ocak 1793'te XVI. Louis'in giyotinle idamı sonrasında ihtilâl, Avrupalı devletler için önem arz etmiştir.

Fransa'daki ihtilâl hareketi ilk üç yılında ciddiyetini hissettirmemiştir. 1787-1792 arasında devam eden Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı, bu üç devletin ihtilâl karşısındaki ilgisini dağıtmıştır.

¹⁰⁴² Judith G. Coffin ve Robert C. Stacey, **Western Civilizations Their History and Their Culture**, *W. W. Norton & Company*, New York, 2005, s. 635.

¹⁰⁴³ İhtilâlden önce Fransız monarşisi halkını üç sınıfa ayırmıştır. Bunlar din adamlarının yer aldığı birinci sınıf, ayrıcalıklı küçük bir kesim olan soylulara ait ikinci sınıf ve tüccarların, zanaatkârların, avukatların, işçi ve köylü gibi toplumun birçok farklı kesiminden insanın bulunduğu üçüncü sınıftır. Fransa kralı IV. Philip ilk defa 1302 yılında Papa VIII. Boniface ile arasındaki anlaşmazlığı tartışmak için bu üç sınıfın temsil edildiği bir parlamentonun toplanmasına izin vermiştir. <https://www.britannica.com/topic/Estates-General> (24.09.2020).

¹⁰⁴⁴ Coffin ve Stacey, **Western Civilizations**, s. 638-640.

¹⁰⁴⁵ Kishlansky, **Civilization in the West**, s. 603.

İngiltere ise Fransa'daki karışıklıkların kendi çıkarlarına hizmet edeceği görüşündedir. İhtilâl esnasında II. Katerina, Marie Antoinette için “*Onu en iyi dostum II. Joseph’in sevgili kız kardeşi olduğundan çok seviyor ve cesaretine hayranlık duyuyorum... Ona faydalı olabileceksem, görevimi yerine getireceğimden emin olabilir.*”¹⁰⁴⁶ diye yazmıştır. Ancak Marie Antoinette hayattayken bu müdahale gerçekleşmemiştir. XVI. Louis’in idamını öğrendiğinde de hayli üzülmekle kalmamış Fransız maslahatgüzarı Edmond Genet’i sınır dışı ederek 1787’de imzalanan Rusya-Fransa ticaret anlaşmasını iptal etmiştir. Benzer şekilde İngiltere başbakanı Genç William Pitt’i (d. 1759- ö. 1806) de XVI. Louis’in idamı harekete geçirmiştir. Kralın idamını “*dünyanın gördüğü en ahmakça ve en infial uyandırıcı eylemdi*” diyerek kınamış ve Şubat 1793’te Fransa’ya savaş ilan etmiştir.¹⁰⁴⁷ Fransız İhtilâlî’nin radikal bir kimliğe bürünerek monarkları hapsedecek dahası idam edebilecek güce ulaşması Avrupa’yı harekete geçiren etken olmuştur. Avrupa başında nispeten ilgisiz kaldığı Fransa’daki toplumsal hareketin siyasi bir tepkiye dönüşmesiyle aksiyon almıştır. Alınan aksiyonlar 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı’nı da etkilemiştir.

Söz konusu 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı’nın barış sürecini etkileyen Avrupa’daki bir diğer önemli gelişme Lehistan’ın ikinci kez paylaşım planı olmuştur. Birinci paylaşımın ardından Rusya’nın Kırım meselesine dikkatini vermesiyle Lehistan biraz daha özgür kalmış ve yeni reformlara girişmiştir. Bu esnada başlayan 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Prusya’nın da telkinleriyle Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında bir ittifak¹⁰⁴⁸ için bazı girişimler yapılmış ancak bu durum Rusya’yı kızdırmaktan öteye gitmemiştir. Buna ek olarak 1791’de “3 Mayıs Anayasası”¹⁰⁴⁹ olarak bilinen kararnamenin Leh Sejm’inden geçmesi Rusya’nın tepkisini çekmiş ve Rusya’ya Fransız İhtilâl fikirlerinin Lehistan’a sıçradığı izlenimini vermiştir.¹⁰⁵⁰ Rusya etkisiyle kurulan Targowica Konfederasyonu’nun yardım talebi sonucu II. Katerina, Lehistan’a müdahale etmeye karar vermiştir. Kral Poniatowski’nin 3 Mayıs Anayasası’nı iptal ettiğini açıklaması, kendisini durduramamış ve 1792 yılının Ocak ayında Osmanlı Devleti ile barış imzalayan Rusya’nın buradaki askerlerini Lehistan’a göndermesiyle ikinci paylaşım süreci başlamıştır. 29 Mart 1790’da Prusya ve Lehistan arasında bir ittifak antlaşması olmasına rağmen Prusya, Rusya karşıtı bir tavır almak bir yana 23 Ocak 1793’te Rusya ile resmî paylaşım antlaşmasını imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre 3 milyondan fazla nüfusuyla Minsk, Podolya, Batı Ukrayna ve Volhynia’nın doğusu Rusya’ya bırakılırken; Prusya da Džank, Torun, Poznan ve Kolitz ile Büyük Lehistan’ı 1 milyondan

¹⁰⁴⁶ Robert K. Massie, **Çariçe Katerina**, (Çev. Hakan Abacı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 601.

¹⁰⁴⁷ Massie, **Çariçe Katerina**, s.606-607.

¹⁰⁴⁸ Prusya devlet adamı Ewald Hertzberg (ö. 1795); Lehistan, Avusturya, Rusya ve Osmanlı Devleti’ni içine alan bir plan hazırlamıştır. Buna göre Eflak ve Boğdan Avusturya’ya, Baserabya, Özi ve Kırım Rusya’ya verilecektir. Bunun karşılığında Avusturya Galiciya’yı Lehistan’a geri verecek, Lehistan ise Baltık kıyısında bulunan Gdansk ve Vistul Nehri üzerinde bulunan Torun’u Prusya’ya verecektir. Taraflarca kabul edilmesi zor şartları olan bu plan taslak olarak kalmıştır. Beydilli, **1790 Osmanlı Prusya İttifakı**, s. 35-36.

¹⁰⁴⁹ Kral Poniatowski ve Leh Sejm’in hazırladığı 11 maddelik kararnamedir.

¹⁰⁵⁰ Topaktaş, **Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri**, s. 185.

fazla nüfusu ile almıştır. Geriye ise yaklaşık 4 milyonluk nüfusu ile 212.000 km²'lik küçük bir Lehistan kalmıştır.¹⁰⁵¹

Lehistan halkı ikinci taksime Kościuszko Ayaklanması'yla (24 Mart 1794) karşılık vererek bir gerilla savaşı başlatmıştır. Taksim arifesinde Fransız İhtilâli'nin patlak vermesiyle bazı Lehlerin ihtilâlin getirdiği fikirleri benimsemesi Çariçe'yi oldukça rahatsız etmiştir. İkinci taksimin ardından çıkan Leh ayaklanmasında isyancıların mottosu “*özgürlük, toprak bütünlüğü ve bağımsızlık*” olmuştur.¹⁰⁵² Öyle ki ikinci ve üçüncü taksim sırasında Çariçe ihtilâle karşı mücadele ettiğini savunmuştur.¹⁰⁵³ Lehistan meselesinin Rusya için bir diğer boyutu ise aynı dönemlerde Osmanlı Devleti'yle giriştiği savaşlarda Leh meclisinin tutumudur. 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Lehistan ve Osmanlı Devleti arasında olası bir ittifak için görüşmeler yapılmış, ancak sonuçlandırılmamıştır. Bunun yanında Leh Meclisi, mevcut savaşta tarafsızlığını korumak adına Rusya ve Avusturya'dan 1789 yılı baharında askerlerini Podolya'dan çekmesini istemiştir. Fransız İhtilâl Savaşları (1792-1815) gölgesinde gerçekleşen bu karşı koyma hareketi Avrupa'da beklediği etkiyi uyandırmamıştır. Bunun yanında ihtilâlin getirdiği bu sıcak ortamda Lehistan meselesinin daha fazla gündemi işgal etmemesi amacıyla Rusya, Varşova elçisi Otto Henry Igelström (ö.1804) aracılığıyla Prusya ve Avusturya'ya nihai paylaşımı teklif etmiştir. 24 Ekim 1795'te yapılan antlaşma ile Lehistan Devleti ortadan kaldırılmıştır.¹⁰⁵⁴ Son taksimle birlikte Kurlandiya, Podlasie ve Volhynia'nın batısı Rusya'ya; Lublin, Krakow ve Küçük Lehistan Avusturya'ya; Varşova'nın bir kısmının da dâhil olduğu kalan yerler ise Prusya'ya verilmiştir.¹⁰⁵⁵

4.4. Osmanlı ve Avusturya Arasında Barışın Tesisi: Zıştovi Görüşmeleri

Prusya ve Avusturya arasındaki Reichenbach Antlaşması gereğince ilk olarak Yergöğü'de 18 Eylül 1790'da iki ülke arasında ateşkes imzalanmış ardından Zıştovi'de Osmanlı Devleti'yle Avusturya arasında müzakereler başlamıştır. Zıştovi'deki görüşmeler, 1787'de başlayan savaşın bitmesi için ilk adımı oluşturmuştur.¹⁰⁵⁶ Reisülküttap Abdullah Birri Efendi, İbrahim İsmet Bey (d. 1750-ö. 1807) ve Mektubî Mehmed Dürri Efendi'den (ö. 1794) oluşan Osmanlı heyeti ile Avusturya adına gelen Herbert Rathkeal ve Kont Francis Esterhazy de Galantha (d. 1758-ö. 1815) arasında görüşmeler başlamıştır. Delegelere ara bulucu sıfatıyla Prusya'dan Jérôme Marki von Lucchesini (d.

¹⁰⁵¹ Mckay ve Scott, **Büyük Devletlerin Yükselişi**, s. 289-290.

¹⁰⁵² Lewitter, “The Partition of Poland”, s. 354.

¹⁰⁵³ Mckay ve Scott, **Büyük Devletlerin Yükselişi**, s. 286, 289.

¹⁰⁵⁴ Topaktaş, **Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri**, s. 186-187.

¹⁰⁵⁵ Mckay ve Scott, **Büyük Devletlerin Yükselişi**, s. 292.

¹⁰⁵⁶ Konuyla ilgili bk. Deniz Kılıç, “Zıştovi ve Yaş Görüşmeleri Örneği Üzerinden Osmanlı Diplomasisini Okumak”, **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, 3, 2017, s. 95-107.

1751-ö. 1825), İngiltere Elçisi Sir Robert Murray Keith ve Hollanda temsilcisi Baron Reiner de Haefthen eşlik etmiştir.

Ziştovi'deki görüşmelerde ilk tartışılan mesele antlaşmanın temeli üzerine olmuştur.¹⁰⁵⁷ Görüşmeler sırasında Osmanlı delegeleri, tabirin ne ifade ettiğini anlamadıkları yönünde bir tavır takınsalar da Prusya'yla yapılan ittifak görüşmeleri sırasındaki yazışmalardan¹⁰⁵⁸ bu tabirin ne demek olduğunu bildikleri ortaya çıkmaktadır. Söz konusu belgeden de anlaşılacağı üzere asıl çekince savaş öncesi sınırların kabul edilmesi Kırım'ın da savaş sonunda tekrar Rusya'ya bırakılmasıydı. “*Status quo ante bellum*” 1784 yılında tasdik edilen Aynalıkavak Tenkihnamesi'yle kabul edilen Kırım'ın ilhakının tekrar tanınması anlamına geleceğinden antlaşmanın bu temelde imza edilmesini istedikleri için bu konuda ısrar etmişlerdir. Osmanlılar Ziştovi'de görüşmeler devam ederken hâlâ Kırım'ı alabileceklerini umut ettiklerinden sonraki süreçte bu *status quo* meselesinin önlerine çıkmasını istememiştir. Ancak uzun süren tartışmalar sonrasında 14 Ocak 1791'de Prusya elçisinin aracılığıyla Osmanlılar bu prensibi kabul etmiştir.¹⁰⁵⁹ Ancak yine de III. Selim delegelerini uyarmaktadır: “*Âkvâl-i Frengiyeye itimad caiz değil her vakit bir sûrette görünürler sûret-i beşere temsil etmiş şeytana benzerler.*”¹⁰⁶⁰

Antlaşmanın hangi prensip üzerinde yapılacağı üzerine anlaşılan delegeler diğer maddelere geçmiştir. Sonraki müzakere konusu Tuna Nehri üzerinde bulunan İrşova (Orsova) Kasabası olmuştur. Avusturya'nın talep ettiği bu yer üzerine yapılan on altı görüşmede anlaşamayan taraflar Avusturya elçilerinin görüşmeleri terk edeceğini bildirmesi ve Ziştovi Kasabası'ndan ayrılmalrı üzerine mutavassıt elçilerin tekrar devreye girmesiyle 18 Temmuz'da görüşmelere devam edilmiştir.¹⁰⁶¹ İrşova Kasabası'nın Avusturya'ya verilmesinin kabul edilmesi sonrasında antlaşma prensibine göre geri kalan Eflak ve Bosna gibi yerlerin Osmanlılara iadesi için bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir.¹⁰⁶² Görüşmelerin üçüncü murahhası Dürri Efendi'nin de bu ekibin içinde olması düşünülmüş fakat Yaş görüşmelerine katılması sebebiyle yerine başkası görevlendirilmiştir.¹⁰⁶³ Bu tartışmaların çözümüyle antlaşma büyük oranda tamamlanarak 4 Ağustos 1791'de Ziştovi'de Osmanlı Devleti ve Avusturya arasında barış sağlanmıştır. Osmanlılar, Avusturya ile yapılan barışı müjde olarak karşılamıştır.¹⁰⁶⁴

¹⁰⁵⁷ Kılıç, **Ottoman Diplomacy**, s. 37; Zülfiye Koçak “Son Osmanlı-Avusturya Mücadelesinde Değişen Dengeler ve Ziştovi Antlaşması” **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, 11(22), 2018, s. 270-271.

¹⁰⁵⁸ BOA. HAT. 177/7765 (03 S 1205/12 Ekim 1790).

¹⁰⁵⁹ Kılıç, **Ottoman Diplomacy**, s. 41.

¹⁰⁶⁰ **Mükâleme Mazbatası**, c. 1, s. 177.

¹⁰⁶¹ Kılıç, **Ottoman Diplomacy**, s. 42; Koçak “Son Osmanlı-Avusturya Mücadelesinde”, s. 273.

¹⁰⁶² BOA. C.HR. 122/6098 (29 Z 1205/29 Ağustos 1791).

¹⁰⁶³ BOA. HAT. 195/9688 (29 Z 1206/8 Ağustos 1792). BOA. HAT. 196/9776 (29 Z 1206/8 Ağustos 1792).

¹⁰⁶⁴ Çınar, **Mehmed Emin Edîb**, s. 203.

Osmanlı ve Avusturya delegeleri ve aracı olan üç devletin elçilerinin katılımıyla 30 Aralık 1790 tarihiyle resmen başlayan Zıştovi'deki görüşmeler yaklaşık sekiz ay süren on sekiz mükâlemenin ardından 4 Ağustos'ta imzalanan Zıştovi Antlaşması ile sona ermiş ve antlaşma aynı ayın onuncu günü tasdik edilmiştir.¹⁰⁶⁵ Antlaşmanın temeli, savaş esirleri, sınırların belirlenmesi, işgal edilen yerlerin boşaltılması gibi konuların tartışıldığı Zıştovi'deki barış konferansında Kırım'la alakalı herhangi bir konu gündeme getirilmemiştir. Avusturya'nın savaştan çekilerek, Rusya'ya yardım etmeyeceğini garanti etmesi dışında Zıştovi'de Rusya'yla ilgili de görüşme yapılmamıştır. Bununla birlikte Zıştovi'deki tecrübelerine dayanarak ittifakların önemini anlayan Osmanlılar, Prusya'nın da etkisiyle Rusya'ya karşı İngiltere'nin ittifakını aramıştır.¹⁰⁶⁶ 1787'de savaş patladığında İngiltere Başbakanı Genç William Pitt, Rus Elçisi'ne savaşta bîtaraf olacaklarını ve Rusya'nın I. Abdülhamid'den toprak alması durumunda karışmayacaklarını bildirmiştir. Karadeniz'de ticari bir kaygısı olmayan İngiltere için Fransa'nın da tarafsız kalması durumunda Rusya'nın harekâtı endişe duyulacak bir gelişme değildir. Ancak Pitt 1791'de tarafsızlık politikasından vazgeçerek İngiltere Parlamentosu'ndan Rusya'ya karşı savaşmak için destek istemiştir.¹⁰⁶⁷ Prusya ve Osmanlı devletleri de antlaşmalarının seneidevriyesinde İngiltere ve Hollanda'yı da içine alacak şekilde ittifaklarını büyütmek istemiştir.

Pitt, Rusların yayılcılığından rahatsız olmakla birlikte Kırım'ın Osmanlılara geri verilmesiyle ilgili bir adım atamamıştır. İngiliz Başbakan, 1791'in Mayıs sonlarında Rusya'ya gönderdiği ultiimatomda II. Katerina'dan Kırım haricindeki toprakları boşaltmasını istemiştir.¹⁰⁶⁸ Pitt güçlü muhalefetin de etkisiyle Rusya karşıtı politikadan uzaklaşmıştır. İngiliz Parlamentosu'nda Rusya'ya karşı Osmanlılara donanma göndermek için 28 Mart'ta yapılan oylamada Lordlar Kamarası'ndan geçen tasarı Avam Kamarası'ndan destek alamamıştır.¹⁰⁶⁹ Elde edilen sonuçla birlikte Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ittifaka dâhil olma planları tamamen bir kenara bırakılmıştır. Pitt, 24 Mayıs'ta Berlin'de bulunan İngiliz Elçisi'nden Prusya kralına kamuoyunun İngiltere'deki etkisini ve statükonun korunmasını en çok kendisinin istediğini ama halkın desteği olmadan imkânsız olduğunu anlatmasını istemiştir.¹⁰⁷⁰ Prusya Elçisi Lucchezini'nin de gözlemlediği gibi bu dönemde çok fazla ihtilâl olmuştur ve parlamentoda savaş karşıtları vardır.¹⁰⁷¹ Fransa'da monarşiye karşı meydana gelen ihtilâlin durumunun da henüz tahlil edilmediği sırada avam kamarasından geçmeyen bu tasarının inatla kabul edilmesi kamuoyu tepkisi düşünüldüğünde tehlikeli olacaktır. Bu aşamadan sonra Rusya'ya açık bir saldırı yapılmadan iki ülke arasında barışın

¹⁰⁶⁵ Antlaşma maddeleri için bk. BOA. HR. SYS. 1186/3, s. 7 (6.7.1790); Çınar, **Mehmed Emin Edîb**, s. 208-225.

¹⁰⁶⁶ **Mükâleme Mazbatası**, c. 2, s. 11.

¹⁰⁶⁷ Alan Cunningham, "The Oczakov Debate", **Middle Eastern Studies**, 1(3), 1965, s. 212-213.

¹⁰⁶⁸ Cunningham, "The Oczakov Debate", s. 225.

¹⁰⁶⁹ Yahya Bağçeci, "İngiltere Başbakanı Genç William Pitt ve Özi Krizi", **Tarihin Peşinde**, 12, 2014, s. 371-373.

¹⁰⁷⁰ Nolde, **La Formation de L'empire**, s. 215.

¹⁰⁷¹ **Mükâleme Mazbatası**, c. 2, s. 122.

sağlanması için Prusya ve İngiliz yetkililer görüşmelere başlamıştır. St. Petersburg’da buluşan delegeler Dinyester Nehri’ni sınır kabul eden bir barış için görüşmüştür.¹⁰⁷² Berlin’de bulunan elçisi Azmi Efendi vasıtasıyla görüşmeleri öğrenen III. Selim ise sürecin faturasını İngiltere’ye kesmiştir.¹⁰⁷³ Bu minvalde III. Selim’den Avusturya da nasibini almıştır. Yaş Antlaşması’nın ardından ahidname kopyasını talep eden Avusturya elçisine III. Selim “*Moskovlunun müsalahada nail olduğu fevaide Nemçelü sebeb olduğuun layıkı üzere nazikâne beyan olunması*”nı istemiştir. Ancak devamında dost devlet olması ve başka devletlere verilmemesi şartıyla ahidname suretinin Avusturya’ya verilmesine izin vermiştir.¹⁰⁷⁴

4.5. Kırım Meselesinde Son Aşama: Yaş Görüşmeleri

Babîlî’nin Ruslara karşı diplomatik girişimlerinin sonuçsuz kalmasının yanında askerî açıdan da önemli kayıplar yaşanması Osmanlı Devleti’ni zor duruma sokmuştur. 9 Temmuz 1791’de Maçin’de Rus ordusu karşısında alınan yenilgi Osmanlı askerleri için savaşı bitirmiştir. Bozgunundan sonra durumun vahametini anlayan Koca Yusuf Paşa, Repnin’e gönderdiği mektubunda tam teçhizatlı bir Osmanlı ordusunun Maçin’de hazır beklediğini ancak daha fazla kan dökülmemesi için barış yapmanın hayırlı olacağını yazmıştır. Ardından da Ruslarla müzakereler hususunda hayli deneyimi olan Vasıf Efendi’yi müzakereler için İbrail’e göndermiştir.¹⁰⁷⁵ Bir önceki Osmanlı-Rus Savaşı’nın tekrarı niteliğinde ordunun içinde bulunduğu durumu anlayan cephedeki komutanlarla İstanbul’da bulunan yönetim kadrosu barış yapılmasına dair aynı düşünceye sahip değildir. İki devlet arasında barışın tesisi için harekete geçildiğini öğrenen III. Selim Dinyester Nehri’ni sınır kabul eden Vasıf’a “*kızılbaş*” diyerek durumdan duyduğu büyük rahatsızlığı ortaya koymuştur.¹⁰⁷⁶ Dinyester’in sınır olması Kırım’ın Rusya mülkü olduğunun bir kez daha teyit etmek olacaktır. Ayrıca Selim’e göre “*Moskov müsalahasını ordunun kulağına komak cenk itmeyin bunu bahane idin demek gibidir.*”¹⁰⁷⁷ Selim’in niyeti Rusya karşısında bir zafer kazanıldıktan sonra barış görüşmelerine başlanmasıdır. Görüşlerini de “*ceng olunarak sulh olunsun deyü yazmış idim. Şimdi bunlar asla ceng tarafına uğramayup heman sulha şurü’ eylemişler bu kadar tedarikat ve hazine heba olsun mu? ceng eyleyüp sulh olmaları matlûb-ı Hümayunumdur*” şeklinde açıklamıştır.¹⁰⁷⁸ Bu da yine 1774 yılındaki

¹⁰⁷² BOA. HAT 0263/15179B (16 M 1206/15 Ağustos 1791).

¹⁰⁷³ “*Azmi’nin tahriratını gördüm ve Moskovlu ile akd idecekleri müsalaha kâğıdını dahi gördüm ve bu tarafta olan Prusya Elçisi dahi bade’l-müsalaha muhalefet maddesi yazmış hoş-imdi bakalım müsalaha bitsün şu gelen müsalaha suretini Reis Efendi İngiltere ve Prusya Elçilerine virsün anlar ketim itti virmediler idi işte hünerlerini görsünler bakalım ne özr iderler bu maslahatı bütün İngiltere kâfiri bozmuş*” BOA. HAT. 0263 15179B (16 M 1206/15 Ağustos 1791).

¹⁰⁷⁴ BOA. HAT 145/6133 (14 C 1206/8 Şubat 1792).

¹⁰⁷⁵ Yıldız, “Osmanlı Tarihinde Bir Ordu Boykotu”, s. 142-143.

¹⁰⁷⁶ Sema Arıkan (haz.), **III. Selim’in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme**, TTK, Ankara, 1993, s. 36.

¹⁰⁷⁷ BOA. HAT. 0209/11129 (29 Z 1205/29 Ağustos 1791).

¹⁰⁷⁸ Arıkan (haz.), **III. Selim’in Sırkâtibi Ahmed Efendi**, s. 31-32.

barış görüşmeleri öncesi I. Abdülhamid'in barışa yaklaşımıyla oldukça benzerdir. Sonuç itibarıyla nihai karar olarak 11 Ağustos'ta savaşın geleceği için orduda bir meşveret düzenlenmiş ve uzun tartışmalardan sonra ordunun artık savaşamayacağı yönünde bir karar alınmıştır. Meşveretten çıkan sonuç mahzar hâlinde İstanbul'da III. Selim'e sunulmuştur.¹⁰⁷⁹

Yukarıdaki diplomatik başarısızlıklarla artık ordudan da hayır gelmeyeceğini anlayan Sultan ve Babiâli, Ruslarla 1791'in Temmuz'unda barış yapılmasına rıza göstermek zorunda kalmıştır. Bir kez daha ehven-i şer tercih edilmiş ve *ahz-ı intikama* kadar barış yoluna gidilmiştir.¹⁰⁸⁰ Sonuç olarak Kalas'ta 11 Ağustos 1791'de Vasıf ve Repnin arasında imza edilen sekiz aylık ateşkes imzalanmıştır. Savaş sırasında Ruslar tarafından işgal edilen Eflak ve Boğdan'ın Osmanlılara geri verilmesi 've Dinyester Nehri iki devlet arasında sınır kabul edilecektir.¹⁰⁸¹ Osmanlılar ateşkesin özellikle Dinyester maddesinden rahatsız olsa da Ruslar bu madde için Repnin'in tek başına kazandığı zafer olarak nitelendirmiştir.¹⁰⁸² Osmanlı Devleti ise ateşkesi askerin ihaneti olarak yorumlamaktadır: “*Bir alay hâ'in ve bî-gayret selâmet-inefsieri-çün irtikâb-ı kizb ü hilâf eylediklerini idrâk edemedikleri garâ'ib-i dehrdendir.*”¹⁰⁸³ Kısa süre önce gelen Zıştovi barışını müjde olarak karşılayan Osmanlıların Rusya mütarekesine bu tepkisi Ruslarla olan hesabın halk nezdinde kapanmadığına işaret etmektedir.

Zıştovi görüşmelerinin Osmanlı Devleti'ne ait topraklarda yapılması konusunda hayli ısrar eden Babiâli,¹⁰⁸⁴ Rusya'yla yapılacak görüşmelerde konferansların nerede yapılacağı hususunda Rusların, işgalleri altında bulunan önce Hoş'ta (günümüzde Romanya'da Huşi) ancak buranın küçük olması ve murahhaslar için uygun konakların bulunmaması sebebiyle¹⁰⁸⁵ sonrasında Yaş'ta (günümüzde Romanya'da) konferansın toplanması tekliflerini hemen kabul etmiştir. Dahası, hızlı bir çözüm olarak Zıştovi görüşmelerini gerçekleştiren Osmanlı diplomatik heyeti Yaş'taki Rus-Türk müzakereleri için yetkilendirilmiştir. Bu noktada Osmanlıların barış için hayli istekli oldukları ortaya çıkmaktadır. Babiâli yetkilileri barış görüşmelerini riske atacak erken bir gerginlikten sakınmak için ılımlı bir politika takip etmiştir. Ruslar daha baskın görülmekle birlikte barış için en az Osmanlılar kadar isteklidir. Ateşkesle birlikte hemen Potemkin'in başkanlığında Samailov, Ribas ve Laşkarev isimli Rus diplomatlar görevlendirilmiştir. Fakat Potemkin'in hastalanması görüşmelerin açılışını

¹⁰⁷⁹ Yıldız, “Osmanlı Tarihinde Bir Ordu Boykotu”, s. 144-149.

¹⁰⁸⁰ BOA. C.HR. 136/6798 (18 S 1206/17 Ekim 1791).

¹⁰⁸¹ Bayram, **Enverî Târîhî**, s. 849. Choiseul, bu maddelerin büyük tepkilere neden olacağını raporlamaktadır. Hurmuzaki, **Documente privitoare**, c. 2, s. 81.

¹⁰⁸² **Memoirs of the Life of Prince Potemkin; Field-Marshal, and Commander-in-Chief of the Russian Army, Grand Admiral of the Fleet, Knight of the Principal Orders of Prussia, Sweden, and Poland, and of All the Orders of Russia; Comprehending Original Anecdotes of the Catherine the Second and of Russian Court**, English and Foreign Public Library, Londra, 1812, s. 237.

¹⁰⁸³ Çınar, **Mehmed Emin Edîb**, s. 206.

¹⁰⁸⁴ Zıştovi görüşmeleri teşrifat uygulamaları için bk. Deniz Çolak, “Müzakerenin Diplomatik Dili: Zıştovi Antlaşması'nda (1791) Teşrifat Uygulamaları”, M. Alaaddin Yalçınkaya ve Uğur Kurtaran (Ed.), **Osmanlı Diplomasi Tarihi Makaleler I, içinde** (259-286), Altınordu Yayınları, Ankara, 2020.

¹⁰⁸⁵ BOA. HAT. 146/6137 (19 M 1206/18 Eylül 1791).

geciktirmiştir. Nihayetinde Potemkin'in sağlığı kötüye gitmiş ve Özi'ye gitmek üzere Yaş'tan ayrılmıştır. Özi yolu üstündeki Nikolaevo'da ölmesi üzerine Bezborodko başkan olarak tayin edilmiştir.¹⁰⁸⁶ Ruslar mükâlemeye tercüman olarak da İstanbul'da baş tercüman olarak görev yapmış olan Fonton'u görevlendirmiştir. Babiâli Fonton'un tercümanlığının işlerini kolaylaştıracağını ve antlaşmanın kısa sürede tamamlanmasını sağlayacağını düşünerek olumlu karşılamıştır.¹⁰⁸⁷

Bezborodko'nun henüz Yaş'a ulaşmamasına rağmen Rus delegeler, 10 Kasım [30 Ekim] 1791'de Osmanlı mevkidaşlarıyla ilk oturumu gerçekleştirmiştir. Daha önce de ilahi işaretlere önem veren Osmanlılar, Yaş görüşmelerinin ilk oturumunun Perşembe gününe rastlamasıyla Zıştovi görüşmelerinin ilk oturumun Perşembe günü yapılması bağlantısını kurmuş ve başarı temennilerinin ardından toplantı başlamıştır.¹⁰⁸⁸ İlk görüşme iyi niyet dilekleri ve konferansın işleyişi hakkında yapılan dostça konuşmalarla geçmiştir. Gelenek üzere taraflar ruhsatnamelerini birbirine takdim etmiştir. Ardından 1772'de Fokşan'da yapıldığı gibi tüm teşrifatın kaldırılması kabul edilmiştir. Taraflar 12 Kasım'da ikinci görüşme için toplanmış ve görüşmeler ilk madde olarak tarafların halklarının savaş suçlarından affının kabul edilmesiyle başlamıştır.¹⁰⁸⁹

Yaş konferansının başlamasının ardından kısa bir süre sonra Kırım meselesi gündeme gelmiştir. Osmanlı ve Rus delegeler 21 Kasım'da toplanmış ve Bezborodko'nun ruhsatnamesinin okunmasının ardından on iki maddelik antlaşma taslağı Osmanlılara verilmiştir. Taslağa göre Babiâli, iki devlet arasındaki düşmanlığın sonlandırılması, eski antlaşmaların onaylanması, Kırım ve Taman'ın işgalinin tanınması, Kuban'ın bağımsız olması ve Lezgilerin Tiflis'e saldırmaması ve Dinyester Nehri'nin iki devlet arasında sınır olması maddelerini kabul edecektir. Buna karşılık Ruslar da Bucak, Akkerman, Kili, İsmail gibi kalelerle işgal ettiği diğer Osmanlı mülklerini geri verecektir.¹⁰⁹⁰ Osmanlılar, Ruslar tarafından verilen taslağın Kuban'ın bağımsızlığının tanınmasıyla ilgili altıncı maddesine, en son imza edilen Aynalıkavak Tenkihnamesi'ne aykırı olduğunu öne sürerek karşı çıkmıştır.¹⁰⁹¹ Osmanlı ve Rusya arasında 1784'te imza edilen senette Kırım'ın Rus işgalinin kabul edilmesine karşılık Kuban bölgesi Osmanlı Devleti'nin nüfuz alanında kalmıştı. Bu bölgenin bağımsızlığının kabulü Osmanlıları Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Kırım'ın bağımsızlığı

¹⁰⁸⁶ **Mükâleme Mazbatası**, c. 4, s. 9. **Memoirs of the Life of Prince Potemkin**, s. 241. Osmanlı delegeleri de vakit kaybetmeden yola çıkmış ve 2 Ekim 1791'de Yaş'a ulaşmıştır. The Times, Yaş görüşmelerinin başladığını İngiliz kamuoyuna duyurmuştur. 21 Eylül'de Rus diplomatların Yaş'ta olduğunu bildiren gazete Türk yetkililerin henüz gelmediklerini ancak doğu adetleri üzere Sadrazam'ın Potemkin'e hediyeler gönderdiğini de yazmıştır. The Times barış antlaşmasının kış başlamadan imza edileceğini belediklerini okurlarına bildirmiştir. "Jassy, September 21" (29 Ekim 1791), The Times, s. 3.

¹⁰⁸⁷ BOA. TS. MA. e. 384/45 (29 Z 1206/18 Ağustos 1792).

¹⁰⁸⁸ "Protokoli Konferentsiy po zaklyuçeniyu mira Rossii c Turtsiyeyu v Yassah, s 30 oktyabrya po 29 dekabrya, 1791 goda" **Sbornik Russkogo İstoriçeskogo Obşestva**, cilt 29, içinde, Tip. V. S. Balaşeva Sobstvennoy, St. Peterburg, 1881, s. 548.

¹⁰⁸⁹ **Sbornik**, c. 29, 1881, s. 550-552.

¹⁰⁹⁰ **Mükâleme Mazbatası**, c. 4, s. 28-31

¹⁰⁹¹ **Sbornik**, c. 29, 1881, s. 554.

maddesine götürmüştür. İkinci bir Kırım krizinin yaşanmaması adına delegeler kendilerince önlem almaya çalışmıştır. Ancak Ruslar, Çariçe'nin savaş esnasında burayı ele geçirmesine rağmen işgal niyeti taşımadığını ve Çariçe'nin önceki savaşlarda da burada fetih hakkı olmasına rağmen feragat ettiğini ileri sürmüştür. Dahası bölgenin bağımsızlığının iki devlet arasındaki birçok problemin de çözümü için gerekli olduğunu savunmuşlardır.¹⁰⁹² Rus delegelerin argümanları, 1772-1774 yılları arasındaki görüşmelerde Kırım'ın bağımsızlığı için ortaya konanlarla neredeyse aynıdır.

Osmanlılar için Kuban'ın bağımsızlığı Kırım'ınkinden daha risklidir. Kuban'da çok çeşitli etnik grupların bulunması ve politik istikrarsızlıkla birlikte bu grupların Anadolu sahillerine doğru göç etmesi ihtimali Osmanlı yetkililerini tedbirli olmaya zorlamaktadır.¹⁰⁹³ Hatta Osmanlılar bu maddeyi kabul etmektense savaşa hazır olduklarını da eklemiştir. Bunun üzerine Rus diplomatlar bölge için farklı varyasyonlar öne sürmüştür. Bu varyasyonlardan biri Kuban'ın Babıâli yönetiminde kalması ancak Kuban kabilelerinden birinin Rus topraklarına ya da halklarına saldırması durumunda Rusya'ya bölgeye müdahale hakkı tanınmasıdır. Fakat böyle bir durumda yerel halkın Osmanlılardan yardım istemesi hâlinde iki devlet arasında yeni bir savaşa sebebiyet vereceğinden bu teklif reddedilmiştir.¹⁰⁹⁴ Kuban'ın bağımsızlığı konusu İstanbul'da bir toplantıda tartışılmıştır. Buradan çıkan sonuç benzer şekilde bu maddenin kabul edilemez olduğu ve Rusya'nın bölgeye müdahalesi durumunda Anadolu'nun büyük tehlike altında olacağıdır.¹⁰⁹⁵ Kırım tecrübesiyle birlikte Osmanlılar Kuban meselesinde oldukça ihtiyatlı davranmaktadır. İkinci murahhas İbrahim İsmet de İstanbul'a gönderdiği tezkiresinde Kuban maddesinin çıkmaza girdiği Sultan tarafından bu maddenin kabul edilemeyeceğine dair bir hat gönderilmesini talep etmiştir. İbrahim İsmet'in planı Osmanlı tarafı söz konusu hattı Ruslara göstermek ve Sultan'ın bunu kabul etmediğinden yola çıkarak şartları biraz daha kendi lehlerine çevirmektir.¹⁰⁹⁶ Ancak görüşme kayıtlarında böyle bir hattın yazılıp yazılmadığı veya müzakerelerde böyle bir blöf yapılıp yapılmadığıyla ilgili bir veriye henüz rastlanmamıştır.

Rus tarafı içinse Kuban'ın bağımsızlığı maddesi, yapılan savaş sonunda Rus tebaası için tek kazanımdır. Dolayısıyla Ruslar için bu madde tartışılmaya dahi kapalıdır.¹⁰⁹⁷ Rusların bu yaklaşımı bir kez daha Kırım'ın bağımsızlığı hakkında yapılan görüşmeleri hatırlatmaktadır. Rus elçi Obreskov da defaatle Kırım'ın bağımsızlığının 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Ruslar için tek kazanım olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla bu tartışmalar uzadıkça heyetler arasında gerginlikler artmış ve zaman zaman taraflar arasında soğukluklar baş göstermiştir. Taraflar arasında yapılan 6 Aralık 1791 tarihli toplantıda Kuban'ın bağımsızlığı tartışıldığı esnada Rus delegeler salonu terk etmiştir.

¹⁰⁹² **Sbornik**, c. 29, 1881, s. 558-559.

¹⁰⁹³ **Mükâleme Mazbatası**, c. 4, s. 32.

¹⁰⁹⁴ **Mükâleme Mazbatası**, c. 4, s. 96.

¹⁰⁹⁵ **Mükâleme Mazbatası**, c. 4, s. 136-137.

¹⁰⁹⁶ BOA. TS.MA.e. 450/58 (29 Z 1206/18 Ağustos 1792).

¹⁰⁹⁷ **Sbornik**, c. 29, 1881, s. 602.

Osmanlıların tercümanlarını göndererek geri gelmelerini rica etmelerine rağmen Ruslar mükâleme salonuna dönmeyince onlar da salonu terk etmiştir.¹⁰⁹⁸ Kuban maddesi murahhaslarda tıkanınca konu bir üst seviyeye taşınmış, Sadrazam ve Bezborodko ile görüşmeler yapılmıştır. Osmanlıların üçüncü murahhası Dürri Efendi'nin Bezborodko'yla görüşmesinde, Rus devlet adamı Kuban'da yaşayan Osmanlı tebaasının Ruslara saldırdığını ve mallarını yağmaladıklarından bahisle Çin'le yaptıkları antlaşmalarda Rus halkının uğradığı zararın on katının tazminat olarak talep edildiğini anlatmıştır. Osmanlıların konu hakkındaki tekliflerinin kabul edilmesi durumunda bir-iki yıl sonra yeni bir savaşın kaçınılmaz olduğunu eklemiştir.¹⁰⁹⁹

Kuban maddesinin çözümü için ordugâhlar arasında murahhaslar gidip gelmekle birlikte Rus tarafı İstanbul diplomasisinde de hareketlenme olmuştur. Sicilyateyn elçisi Babiâli'ye bir takrir vererek Kuban maddesinde sınırların tam anlamıyla kabul edilmemesi durumunda Rusya çarîçesinin barışı kabul etmeyeceğini bildirmiştir.¹¹⁰⁰ Bu sırada Ruslar da iki temsilcisini buraya göndermiştir. Rus temsilciler Osmanlı ordugâhına gittiklerinde İstanbul'a gitme amaçlarının burada bulunan Rus esirlere harçlık götürmek olduğunu iletmışler. Ancak İstanbul'a ulaşır ulaşmaz Sicilyateyn elçisi vasıtasıyla Kuban, Cezayirli korsanlar¹¹⁰¹ ve tazminat maddeleri için görüşmek üzere Babiâli'ye mürâacat etmiştir. Durum III. Selim'e aktarıldığında ise temsilcilerle görüşülmemesini barış ve savaş kararını tamamen Sadrazam'a bıraktığını hatt-ı hümayunla bildirmiştir. Bunun üzerine Ruslar görüşülmeden geri gönderilmiştir.¹¹⁰² III. Selim, görüşmeleri baypas etmek isteyen Rusları engelleyerek barış görüşmelerinin tek elden yapılmasını sağlamıştır.

Kuban'ın geleceğiyle ilgili taraflar on üçüncü toplantıya kadar müzakerelerini sürdürmüş ancak bir sonuç alamamıştır. Osmanlı ordugâhında 22 ve 23 Aralıkta Kuban ve Cezayir korsanları maddeleri tartışılmıştır. Özellikle Kuban maddesiyle ilgili karar vermeye yetkileri olmamakla birlikte ateşkesin fesh olması durumundaysa Osmanlı ordusunun Ruslar karşısında duramayacağı çaresizce aktarılmıştır.¹¹⁰³ 6 Ocak 1792'deki¹¹⁰⁴ on üçüncü toplantıda Ruslar Kuban'la ilgili üç teklif sunmuştur: İlki bağımsızlık, ikincisi korku ve intikam hakkıyla dizginlenmesi ve son olarak Osmanlıların burada yaşayan halkların faaliyetlerinin sorumluluğunu üstlenmesi. Türkler sonuncu maddeye ılımlı yaklaştı ve düşünmek için diğer odaya geçmek istediler. Sonrasında teklifi kabul edeceklerini bildirdiklerinde Bezborodko mükâleme salonuna davet edildi. Rus delege artık barışın

¹⁰⁹⁸ *Sbornik*, c. 29, 1881, s. 602-604.

¹⁰⁹⁹ BOA. HAT. 147/6209 (11 CA 1206/6 Ocak 1792).

¹¹⁰⁰ BOA. HAT. 146/6140 (04 CA 1206/30 Aralık 1791).

¹¹⁰¹ Bu madde murahhaslar arasında Rus tüccarlarının Cezayirli korsanlar tarafından zarara uğratılması durumunda hasarlarının iki ay içinde Osmanlı hazinesinden ödenmesi üzerine çözülmüştür. BOA. HAT. 231/12850 (29 Z 1206/18 Ağustos 1792).

¹¹⁰² BOA. HAT. 146/6139 (05 CA 1206/31 Aralık 1791).

¹¹⁰³ BOA. TS.MA.e. 525/26 (26 R 1206/23 Aralık 1791).

¹¹⁰⁴ Osmanlı kaynaklarında 12 CA 1206 olarak geçmektedir. *Müzâkere Zabıtları*, v. 2a.

imzalanmış sayılabileceğini ve bunu sağlayanın da kendileri olduğunu söyleyerek Osmanlı diplomatlarını övmüştür.¹¹⁰⁵ The Times Babiâli ile Rusya arasındaki kesin barış antlaşmasının Osmanlı delegelerinin son iki maddeyi sürpriz bir şekilde kabul etmesiyle tamamladığı haberini yayınlamıştır. Gazete haberine göre barışın tamamlandığını öğrenen Bezborodko salona girerek sevincini “*sınırlarının güvenliğini sağlamak isteyen ve Babiâli Tam yetkili temsilcilerinin taleplerine uyma hususundaki iyi niyeti gören İmparator Majesteleri, tazminat maddesinden vazgeçerek barışı kabul etti*” sözleriyle göstermiştir.¹¹⁰⁶ O’na göre antlaşmanın altıncı maddesi olan Kuban serbestiyeti, Rusya için olabilecek en faydalı şekliyle kabul edilmiştir. Bölgedeki kabilelerin Ruslara olan zararları Osmanlı hazinesinden ödenecek; ayrıca buradaki yerli halk otoriteyi dinlemeyeceği için zamanla Osmanlıların bunlardan kurtulmak isteyeceğini¹¹⁰⁷ öne sürerek maddeye meşru zemin oluşturmuştur.

Kuban meselesinin çözümü, Yaş Antlaşması’nın da tamamlanması anlamına gelmiştir. Görüşmelerde iki ülke arasında iki konu hayli çekişmeye neden olmuştur. Çekişme konusu olan maddelerden ilki taslağın altıncı maddesi olan Kuban serbestiyeti ve Cezayirli korsanların Rus gemilerine zarar vermesi durumunda hazineden tazminat ödenmesi hakkındaki yedinci madde konusudur. Bunların dışında savaş tazminatı ve Dinyester Nehri’nin iki ülke arasında sınır olarak kabul edilmesi ise ikincil seviyede tartışılmıştır. Dolaylı olarak Kırım’la bağlantılı olan Dinyeper’in sınır kabul edilmesi ateşkesin temel maddelerinden biridir. Dolayısıyla bu konuda Rusların eli kuvvetlidir. Ancak Osmanlıların iddiasına göre Ahmed Vasıf bu maddeyi Dinyester’in sol yakasında bazı yerlerin güvenlik için verilmesi şartıyla kabul etmiştir.¹¹⁰⁸ Rus delegeler Dinyester’in herhangi bir arazi verilmeden sınır olarak kabul edilmesinde ısrar edince Osmanlılar da sınırın bu şekilde kabul edilmesinin güvenlik sorunu olacağını ileri sürmüştür.¹¹⁰⁹ Dürri Mehmed Efendi’nin Bezborodko’yla görüştüğü sıralarda Rus delege Baruc da Sadrazam Yusuf Paşa’yla görüşmeye gitmiştir. Dürri Efendi ile Bezborodko Kuban maddesini çözüme ulaştırırken Yusuf Paşa ile Baruc da Dinyester maddesi hakkında anlaşmaya varmıştır. Yusuf Paşa, Dinyester’de yani Özi ve Hocabey’de Rus tahkimatı yapılmaması karşılığında bu nehrin sınır olmasını kabul etmiştir.¹¹¹⁰ Ancak Rus tarafı bu teklifi kabul etmemiştir. Dinyester’in sınır olmasıyla Özi’nin Rusya’ya ilhakı antlaşmanın maddi anlamdaki en önemli kazanımıdır. Sonuç olarak ise taraflar ateşte olduğu şekliyle Dinyester maddesini kabul etmiş ve antlaşmanın üçüncü maddesi olarak tanımıştır.

¹¹⁰⁵ Sbornik, c. 29, 1881, s. 623-626; Müzâkere Zabıtları, v. 2b.

¹¹⁰⁶ “Between Russia and the Porte” (2 Şubat 1792), The Times, s. 3.

¹¹⁰⁷ Nolde, La Formation de L’empire, s. 219.

¹¹⁰⁸ M.S. Anderson, “The Great Powers and the Russian Annexation of the Crimea, 1783-84”, The Slavonic and East European Review, 37(88), 1958, s. 38.

¹¹⁰⁹ Sbornik, c. 29, 1881, s. 623-626.569.

¹¹¹⁰ Mükâleme Mazbatası, c. 4, s. 63, 65.

Yaş Antlaşması, Osmanlı Devleti ve Ruslar arasındaki on beşinci görüşmede (10 Ocak 1792) imzaya hazır hâle gelmiştir. Ortalama üç ayda hazırlanan barışın üçüncü maddesi olan Dinyester sınırı ve altıncı maddesindeki Kuban'ın siyasi statüsü meselesi, 18. yüzyılda iki devlet arasında Kırım'la ilgili tartışılan son gündem olmuştur. Yaş Antlaşması'nın imzalanması, iki devlet arasında Küçük Kaynarca'yla başlayan Kırım meselesini çözmüş oldu. 1774 yılında ehven-i şer olarak kabul edilen ve en uygun zamanda geri alınması planlanan Kırım'ın önce bağımsızlığı sonra 1783'teki Rus ilhakı, 10 Ocak 1792'de¹¹¹¹ Yaş Antlaşması'yla ikinci kez Kırım'da Rus hâkimiyeti tanınmıştır. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın aksine, Yaş Antlaşması Osmanlılar tarafından hızlı denilebilecek bir sürede yani bir ayda tasdik edilmiştir. Antlaşmanın tasdiğiyle Mustafa Rasih Paşa 31 Ocak 1793'te St. Petersburg'a gitmek üzere yola çıkmıştır.¹¹¹² III. Selim daha köklü çözümlere ihtiyacı olduğunu hükümdarlığının bu ilk yıllarındaki 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı ile deneyimlemiştir. Yaş görüşmelerinin başlangıcında Rus askerlerinin savaş alanlarından çekildiği ve görüşmeler öncesi dostane hediyeler gönderdiğine dair kendisine yollanan evraka yazdığı hatt-ı hümayunda niyeti açıkça görülmektedir:

Benim vezirim. Cenab-ı Hak ve din-i devlete hayırlı müsalaha müyesser eyleye lakin bu nasıl olur ise mademki Karadeniz'den emiyet caiz olmaya yine çok geçmez harbi müntic olur bu surette biz gece gündüz nizam-ı devlete bakmaluyuz gerek asker ve gerek tecdid-i kavanin itmek ve bâde anın muktezası üzere nizam virilmek lazımdır.¹¹¹³

4.6. Osmanlı'nın Modern Diplomasiye Geçiş Arifesinde Zıştovi ve Yaş'ta Osmanlı Diplomatları

Prusya ve Avusturya Devletleri arasında 1790 yılında Reichenbach Konvansiyonu imzalandığında Osmanlılar da barış için hazırlıklara girişmiştir. Aynı yıl Yergöğü'nde yapılan ateşkesin ardından barış hazırlıkları başlamıştır. İlk olarak görüşmelere gönderilecek diplomatların seçimi yapılmıştır. Doğal olarak ilk murahhas Reisülküttap Efendi olmuştur. Kalemiyeden yetişen Abdullah Birri Efendi mühimmenüvis ve beylikçi gibi makamlarda bulunduktan sonra 1789 yılında reisülküttap olmuştur.¹¹¹⁴ Görüşmelerin ikinci murahhası Küçük Kaynarca'dan sonra Ruslarla sık sık görüşmelerde bulunan İsmail Raif Paşa'nın oğlu İbrahim İsmet'tir. Ancak babasının aksine kariyerini kalemiyede değil ilmiye sınıfında inşa ettirmiş ve Rumili kazaskerliğine kadar yükselmiştir.¹¹¹⁵ Ancak babasının görevleri etkisiyle olacak İbrahim İsmet Bey'in siyasi olarak da bilgisi olduğu görüşmeler sırasındaki tekliflerinden anlaşılmaktadır. İkinci murahhas olarak ilmiye kökenli

¹¹¹¹ The Times Gazetesi'nde antlaşmanın imzalandığı ve maddeleri duyurulmuştur. "Russia and the Porte" (9 Şubat 1792), The Times, s. 2. Antlaşma maddeleri için bk. BOA. TS.MA. d. 9922 (15 CA 1206/10 Ocak 1792); Çınar, **Mehmed Emin Edib**, s. 264-279.

¹¹¹² Samet Sazak, "Mustafa Rasih Paşa'nın Gözlemleriyle XVIII. Sonu Rus İmparatorluğu", **Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 6, 2016, s. 31. Osmanlı ve Rus tasdikname suretleri için BOA. A{DVN.SNMH.d. 9/281, BOA. A{DVN.SNMH.d. 9/282; BOA. A{DVN.SNMH.d. 4/95.

¹¹¹³ BOA. TS.MA.e. 786/22 (01 M 1206/31 Ağustos 1791).

¹¹¹⁴ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, (Haz. Nuri Akbayan), c. II, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 374.

¹¹¹⁵ Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, c. III, s. 839.

Abdullah Molla önce düşünülse de Avrupa konusunda daha bilgili olması sebebiyle İbrahim İsmet tercih edilmiştir.¹¹¹⁶ Söz konusu tercih Osmanlı diplomasisinin artık işini pek şansa bırakmadığını ve bilinçli seçimler yapıldığını göstermektedir. Sonuncu murahhas ise yine kalemiyeden yetişmiş olan hatta mükâleme kâtipliği yaparak müzakere süreçlerinde deneyimli denilebilecek Abdullah Dürri Efendi'dir.¹¹¹⁷ Dürri Efendi gibi Zıştovi ve Yaş görüşmelerinin mükâleme kâtibi olan Mehmed Said Galib Efendi de sonraki süreçte kalemiyeden yetişerek Paris (1802) ve Bükreş (1812) Antlaşmalarının baş müzakerecisi olmakla kalmayacak önce reisülküttap sonra da iki kez sadrazam olacaktır.¹¹¹⁸ Bu da gösteriyor ki müzakere süreçleri bir nevi okul gibi çalışarak Osmanlı Devleti'ne diplomat yetiştirirken, buralarda yetişerek dış politikada deneyimli bürokratlar zamanla devletin en üst yönetim kadrolarında yer işgal etmiştir. Bir başka deyişle efendiler paşa olmuştur.

Zıştovi'de bulunan Osmanlı delegeleri tarafından 4 Ağustos 1791'de imzalanan barış antlaşmasını izleyen günlerde Sultan III. Selim diplomatlardan duyduğu memnuniyeti "*Zıştovi'de murahhaslarımız güzel hizmet eylediler sadakat ve istikametleri tamam-ı layıkıyla icra eylediler*"¹¹¹⁹ diyerek belirtmiştir. Bu memnuniyet aynı ekibin doğrudan Yaş'a gitmesinde de etkili olmuştur. Bununla birlikte Osmanlı heyeti Zıştovi ve Yaş'ta benzer bir tavır sergilememiştir. Zıştovi'de daha baskın bir yaklaşımları olan ve ortaya koydukları argümanlarının arkasında duran delegelerin Yaş'ta daha ılımlı oldukları ortadır. Avusturya'yla yapılacak barış öncesi işgal altındaki Bükreş'te görüşme yapmayı "*Nemçelünün ayağına varmak gibidir*"¹¹²⁰ diyerek reddeden Osmanlılar Rus işgalindeki Yaş'ta görüşme yapmayı kabul etmiştir. Zıştovi'de sekiz aylık sürede Avusturya elçisinin isteklerine direnen Osmanlılar Yaş'taki teklifleri kabul ederken daha ılımlıdır. Nitekim Yaş'taki görüşmeler Zıştovi'nin neredeyse yarısı kadarlık bir sürede sonuçlanmıştır. Taraflar yalnızca Kırım kadar önemli olan Kuban bölgesinde gerginlik yaşamış karşılıklı tavizlerle sorun çözülmüştür. Osmanlı delegelerindeki tavır değişikliğinin sebebi Zıştovi'de bulunan aracı devletler ve Avusturya'ya karşı Prusya'yla yaptığı ittifakın verdiği güç olmalıdır. Rusya karşısında bir kez daha tamamen yalnız kalan Osmanlıların ılıman politikası bu açıdan gayet anlaşılabilir. Osmanlı diplomatları diplomasiinin araçlarından olan ittifaklar ve aracılıklardan Zıştovi görüşmelerinde faydalanabilmiş ancak Yaş'ta bu mümkün olmamıştır. Sonuç olarak Maçin'den sonra savaşmayacağını açıkça bildiren ordu düşünüldüğünde diplomatların Eflak ve Boğdan'ı bir kez daha geri alabildikleri bu barış bir başarı olarak kabul edilmelidir.

¹¹¹⁶ BOA. HAT. 213/11672 (29 Z 1205/29 Ağustos 1791); BOA. AE. SSLM. III. 431/24642 (29 Z 1205/29 Ağustos 1791); BOA. HAT. 194/9607 (29 Z 1206/18 Ağustos 1792); Çolak, "Müzakerenin Diplomatik Dili", s. 263.

¹¹¹⁷ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. II, s. 424.

¹¹¹⁸ Orhan Fuat Köprülü, "Mehmed Said Galib Paşa" *DİA*, c. 13*çinde*, Türkiye Diyanet Yayınları, İstanbul, 1996, s. 329-331.

¹¹¹⁹ BOA. HAT. 192/9411 (29 Z 1206/18 Ağustos 1792).

¹¹²⁰ *Mükâleme Mazbatası*, c. 1, s. 46-47.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı, Kırım ve Rusya arasındaki ilişkiler her yüzyıl Rusya'nın bir üst basamağa sıçrayışı şeklinde gerçekleşmiştir. 15. yüzyılın sonlarına tarihlenen ilk temaslar ticari bir mahiyet taşıırken, 16. yüzyılda ilişkiler Osmanlı-Rusya arasında nispeten durağanlık içerisinde gelişmiş Kırım ve Rusya arasındaki hasmane ilişkiler ise artmıştır. Hatta daha bu dönemde Rusya, Kırım Hanlığı ile mücadelesinde önemli kazançlar elde etmeye de başlamıştır. 17. yüzyıla gelindiğinde Doğu Avrupa'da kartların yeniden dağıtılmasıyla Lehistan ağırlığını Rusya'ya bırakmaya başlamış böylece Kırım Hanlığı'nın bir yüzyıl öncesinde fark ettiği Rus yayılmacılığının Osmanlı Devleti'nde karşılık bulunduğu görülmüştür. Büyümesinin en önemli adımlarını atacağı 18. yüzyıl öncesinde Rusya, Asya ve Doğu Avrupa'da hatırı sayılır ölçüde nüfuz kazanmıştır. Avrupa'da gerçekleşen önemli konularda zaman zaman rol sahibi zaman zaman ise belirleyici faktör hâline gelmeyi başarmıştır.

Rusya'nın 18. yüzyılda söz sahibi olduğu Avrupa'daki bu değişim ise Fransa'nın güç kaybetmesiyle başlamıştır. 17. yüzyılda hâkim güç olan Fransa *Ancient Regime*'i sonrasında pozisyonunu koruyamamış, denizlerdeki gücünü İngiltere'ye, kara üstünlüğünü de büyük oranda Prusya ve Rusya'ya bırakmıştır. I. Petro ile başlayan ıslahatlar, Rusya'yı yüzyılın sonlarına doğru önemli bir Avrupa gücü hâline getiren kıvılcımı ateşlemiş ve II. Katerina da bu süreci tamamlamıştır. Baltık ve Asya üzerinde genişleyen Rusya, önemli ham madde kaynaklarına ulaşmış ve bunları piyasaya doğrudan pazarlama imkânı elde ederek özellikle İngiltere ile önemli ticari ilişkiler kurmuştur. Ticaretten elde edilen gelirin artması ve güçlü insan kaynağına sahip olmasıyla önemli bir savaş makinesi hâline gelen Rusya, Avrupa'da Büyük Friedrich'i dahi korkutacak güce sahip olmuştur.

Avrupa'daki bu değişim rüzgârı kıtanın doğusunda dengeleri oldukça değiştirmiştir. Bu durum Osmanlı ve Rusya arasındaki 1739'dan beri süregelen savaşızsızlık hâli, bölgede önce nüfuz sonra ise varolma çarpışmalarına dönüşmüştür. Lehistan toprakları üzerinde başlayan nüfuz mücadelesi Osmanlıları da doğal olarak bu değişim ve dönüşüm sürecine dâhil etmiştir. Rus tarihçi Drujinina, Leh mültecilere yardım edilmesinin 1768'de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkış nedeni olarak zikredilmesini eleştirmektedir. Bu eleştirisinin temel argümanı ise 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Lehistan meselesiyle ilgili herhangi bir maddenin olmamasıdır. Aslına bakıldığında tüm barış sürecinin hiçbir aşamasında Lehistan meselesine rastlanmamıştır. Zira daha öncede belirtildiği üzere Osmanlı Devleti'nin bu savaşın içerisinde yer alması bölgedeki nüfuz mücadelesinde kendisinin de söz sahibi olduğunu göstermektedir. Zira 1768-1774 savaşı devam ederken Avusturya'yla gündeme gelen ittifak antlaşmasında dahi Lehistan konusu hariç tutulmuştur.

Süreç barış antlaşmasının imzalanmasına geldiğinde ise durum bambaşka bir yöne evrilmiştir. Savaşın başında Leh konfederatlara yardım eden Osmanlılar, savaşın sonunda kendi toprak bütünlüğü için mücadele etmiştir. Bu noktada en önemli kayıp Kırım yarımadasıdır. Görüşmeler sırasında da en önemli ve uzun tartışmalar Kırım ve onun etrafında şekillenen maddeler hakkında olmuştur.

Osmanlı murahhasları, olabilecek tepkilerden çekinerek Kırım konusunda adım atmaktan geri durmuştur. Fokşan'da Osman Efendi ve Bükreş'te Abdürrezzak Efendi söz konusu Kırım'ın kaybına imzayı atan kişi olmak istememiştir. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzacısı Ahmed Resmî Efendi'nin sonrasında sürgün gibi ciddi bir ceza almamakla birlikte önemli resmî görevlerde yer almaması da çekincelerini meşru kılmaktadır. Kendisi 1774'ten sonra Rusya'yla ilgili alınan kararlar öncesindeki meşveretlere özel olarak davet edilmekle birlikte resmî bir görevde bulunamamıştır. Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı devlet adamları için ehven-i şer gözetilerek yapılmış ve antlaşmanın hazırlık ve imza evrelerinin kaydedilmesi geçirtilmiş izlenimini vermektedir. Özellikle Ahmed Vasıf Efendi'nin tarihinde Bükreş ve Küçük Kaynarca Köyü'nde yapılan görüşmelere dair başlıkların hacimlerinin yetersiz oluşu bu durmu destekler niteliktedir. Söz konusu kayıtların Osmanlı kaynaklarında henüz tespit edilememesi de oldukça dikkat çekicidir. Tabi bu noktada mükâleme mazbatalarının kaydedilip saklanması teamülünün I. Abdülhamid zamanında başlamış olması da elbette göz önüne alınmalıdır. Bu noktada görüşme kayıtlarının Osmanlı Devleti arşivinde herhangi bir fonda olma ihtimali yüksektir.

Fokşan görüşmelerine ait mazbatalar mükâleme kâtibi Nahifî Efendi tarafından kaydedilerek el yazması formundaki nüshalar günümüze ulaşmıştır. Yine Fokşan görüşmelerine ait bir başka ayrıntılı kaynak ise Mehmed Emin Recaî Efendi tarafından hazırlanan eserdir. Bununla birlikte Fokşan görüşmelerinden birkaç ay sonra yapılan Bükreş ve Küçük Kaynarca görüşmelerine ait mükâleme kayıtları Osmanlı kaynaklarında henüz tespit edilememiştir. Küçük Kaynarca görüşmelerinin kâtibinin de Nahifî Efendi olması bu noktada dikkat çekicidir. Fokşan görüşmelerinin büyük bir titizlikle yazılarak bir kitap formunda saklanmasından hareketle aynı kişinin Küçük Kaynarca görüşmelerine ait kayıtlara da aynı hassasiyetle yaklaşması beklenmektedir. Bu noktada özellikle Küçük Kaynarca görüşmelerine ait kayıtların henüz tespit edilememiş olması muhtemeldir. Zira III. Mustafa hatlarında murahhaslardan görüşmelere ait telhisler aldığını yazmaktadır.¹¹²¹ Dönemi yazmaktan sorumlu olan vakanüvis ve Bükreş görüşmelerine mükâleme kâtibi olan Ahmed Vasıf Efendi, tarihinde birçok konuyu detaylı bir şekilde kaydetmesine rağmen Bükreş ve Kaynarca'daki toplantıları kısa bir özet olarak ele almıştır. Dönemin bir diğer tarihçisi olan Sadullah Enverî de görüşmelerle ilgili verileri kendi tarihine Ahmed Vasıf Efendi'yle benzer şekilde not etmiştir. Osmanlıların tersine Ruslar bu konuda oldukça titiz davranmış ve iki konferansa ait kayıtları

¹¹²¹ III. Mustafa sekizinci ve yirmi ikinci görüşme hakkındaki telhisi aldığını yazar. BOA. TS.MA.e. 789/1, 1, 11 (29 Z 1186/23 Mart 1773).

detaylı bir şekilde raporlamışlardır. Burada ortaya çıkan soru neden Küçük Kaynarca ve bu antlaşmanın esaslarını oluşturan görüşmeler Osmanlı tarih yazımında özellikle de görüşmelerde bulunan Ahmed Vasıf Efendi'nin tarihinde yoktur? İlk akla gelen cevap herhangi bir yerde bu kayıtların olduğu ancak araştırmacıların henüz bu kayıtlara ulaşamadığıdır. Bu durumda da Vasıf gibi dönemin vakanüvislerine ait tarihlerde neden detaylandırılmamıştır sorusu akıllara gelmektedir. Konu kasıtlı olarak geçiştirilmek istenmiş olabilir mi? Ethan L. Menchinger'ın işaret ettiği gibi Küçük Kaynarca Antlaşması İstanbul'da pek de iyi karşılanmamıştır. Nitekim antlaşmayla organik bağı olan tüm yetkililer bir şekilde cezalandırılmıştır. Buradan hareketle tarihinde olayları derinlemesine ve felsefi değerlendirmelerle ele alan Ahmed Vasıf Efendi'nin Bükreş görüşmelerinin birinci murahhası olan hamisi Abdürrezzak Efendi'yi ve Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzacısı Ahmed Resmî'yi korumak istemiş olduğu söylenebilir. Osmanlı bürokrasisinde hamî-mahmî ilişkisinin kişinin kariyer yönetimindeki etkisi göz önünde tutulduğunda Ahmed Vasıf kendi geleceği için Bükreş ve Küçük Kaynarca görüşmelerini geçiştirmiş olmalıdır.

Küçük Kaynarca Antlaşması, genellikle literatürde oldukça kısa sürede imzalanan bir sözleşme olarak bilinse de süreç aslında 1772 yılının Eylül ayında Fokşan'da başlamış 1773 yılının Mart'ına dek sürmüştür. Ardından verilen bir arayla taraflar Temmuz 1774'te nihai imzayı atmıştır. Dolayısıyla Küçük Kaynarca'nın müzakereleri aslında yaklaşık altı ay sürmüştür. Yirmi sekiz maddenin on tanesi Bükreş'te imzalanmış, diğerleri de uzun uzun tartışılmış ancak Küçük Kaynarca'da sonuçlandırılmıştır. Bununla birlikte özellikle Osmanlı Devleti için Küçük Kaynarca Antlaşması tam olarak sonuçlandırılmış bir doküman değildir. Babıâli, Kırım maddelerini ele aldığı anda ehven-i şeri gözetmiş, ilk fırsatta antlaşmanın telafisini planlamıştır. Zira Ahmed Resmî'nin Bükreş görüşmeleri sırasında Kırım bağımsızlığı ile ilgili “*Mürûru 'z-zamânla [bir süre sonra] yine evvelki surete girmek de [eski duruma dönmek] mümkündür*” yorumu da bu duruma bir kanıt niteliğindedir. Antlaşmanın imzasının ardından antlaşma tasdiki için gönderilen elçilerle Kırım'ın serbestiyeti ve kale maddeleri hakkında yeni çözümler aramışlardır. İlk olarak Rusya elçilerinden tasdikname için gelen Peterson'la sonra da teamül gereği antlaşmaların imzasının ardından olağanüstü elçi olarak gönderilen Repnin'le Küçük Kaynarca Antlaşması'nın özellikle Kırım maddeleri tekrar müzakere edilmeye çalışılmıştır. Buradan sonuç alamayan Babıâli, Küçük Kaynarca'dan kaynaklanan meseleleri askerî yolla çözmek için 1787'deki ikinci Rus savaşı için hazırlıklara başlamıştır. Zira bu savaşın başlamasındaki itici kuvvet Kırım'ın yeniden Osmanlı topraklarına ilhakıdır.

Tez çalışmasında yukarıdaki siyasi süreç dışında taraflar arasında yapılan diplomatik görüşmeler ışığında Kırım'ın statüsündeki değişikliklerin gelişim süreci de analiz edildi. Yaşanan bu büyük değişim ve dönüşümlerin Osmanlı diplomasi tarihine etkisi ortaya konmaya çalışıldı. Bu noktada görüşmelerin odağında olan Osmanlı murahhaslarının yaklaşımları da metinde yansıtıldı. Görüşmelere katılan diplomatların donanımları ve yaklaşımları değerlendirildi. Özellikle bürokrasi kökenli olan devlet adamlarının bu noktada tecrübeli oldukları dikkat çekmektedir. Fokşan

görüşmelerinde birinci murahhas olarak görev yapan Yenişehirli Osman Efendi, reisülküttaplığı döneminde Rus elçi Obreskov'la birden fazla müzakere yapmıştır. Ahmed Resmî Efendi'nin 1768-1774'teki savaş için yaptığı tespitler dönemi doğru okuması açısından önemlidir. Devletin uzun yıllardır savaş görmemesinden ötürü deneyimli komutanların kalmadığından yakınan Resmî Efendi bu tecrübesiz ricalin savaşı hafife almasını eleştirmiştir. Osmanlı-Rusya arasındaki 1768-1774 Savaşı Osmanlı bürokratları için 1774-1783 yılları arasındaki krize rağmen barışın korunması konusunda önemli bir örnek teşkil etti. Bu süreç içerisinde Kırım krizine müzakere yoluyla yaklaşmıştır. Zira hem 1768-1774 savaşında hem de 1787-1792 savaşında bu sistemsiz yaklaşımın kötü sonuçları antlaşma koşullarına yansımıştır.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti, 1793 yılında Londra'ya açtığı ilk ikamet elçiliği ile modern diplomasi sistemine dâhil olmasının hemen arifesinde meydana gelen Kırım krizi ve bu süreçte ittifaklar ve müzakereler başta olmak üzere diplomasi'nin önemli araçlarını kullanmıştır. Söz konusu süreç içinde diplomasi'nin yardımıyla birçok defa savaşın eşiğinden dönülmüş, bu da devletin savaşlarla bozulan maliyesi ve sosyo-ekonomik durumu için bir rahatlama sağlamıştır. Diplomasi'nin getirdiği bu faydalar ile dışişleri görevlerinde bulunmuş bürokratların yönetim kadrolarında yer almasıyla Osmanlı Devleti'nin diplomasiye olan teveccühü artmıştır. Bu durumda elbette Osmanlı Devleti için Karlofça Antlaşması'yla başlayan diplomasi'nin yükselişini bir üst basmağa çıkarmış ve önce ikamet elçiliklerinin kurulması ardından da profesyonel diplomatların yetiştirilme aşamasına geçilmiştir. Tez çalışmasında incelenen dönem de söz konusu geçiş döneminin son halkası olarak ele alınmış ve bu dönemde yaşanan olayların Osmanlı diplomasi tarihine etkileri ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Arşiv Daire Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Asafî Amedi Kalemî (A.{AMD.}) 18/60; 19/13; 20/57; 20/58; 20/61; 20/67; 21/33;21/48; 21/83; 21/85; 24/2; 24/61; 25/27; 25/76; 26/39; 26/47; 28/78.

Bab-ı Asafî Düvel-i Ecnebiyye Belgeleri (A.{DVN. DVE.}): 8/60; 8/65; 9/2; 9/10; 9/11; 9/14; 14/12; 14/17; 19/33; 19/92; 20/67; 20/78; 169/15.

Bab-ı Asafî Düvel-i Ecnebiyye Defterleri (A.{DVN. DVE. d) 911.

Bab-ı Asafî Kırım Hanlığı Kalemî Belgeleri (A.{DVN. KRM.}) 1/23; 1/25; 1/26; 1/27; 1/29; 1/30; 1/31; 1/32; 1/33; 1/39; 1/40; 1/49.

Bab-ı Asafî Kırım Hanlığı Kalemî Defterleri (A.{DVN. KRM. d.}) 931/A

Bab-ı Asafî Mühimme Defterleri (Defterleri) (A.{DVNSMHM.d.}) 166.

Bab-ı Asafî Name-i Hümayun Defterleri (A.{DVNSNMH.d.}) 2; 8; 6; 4/95; 9/17; 9/20; 9/21; 9/23; 9/24; 9/27; 9/28; 9/30; 9/38; 9/40; 9/47; 9/48; 9/51; 9/142; 9/165; 9/281; 9/282; 9/512.

Bab-ı Asafî Mühimme Defterleri (A.{DVNSMHM.}) 167.

Ali Emiri Tasnifi (AE)

I. Abdülhamid (SABH.I.) 8/739; 365/25482; 366/25550; 367/25641; 370/25874.

III. Mustafa (SMST.III.) 3/134; 72/5360; 350/28133.

III. Selim (SSLM.III) 431/24642

Cevdet Tasnifi

Askeriye (AS.) 53/2441; 656/27583.

Dâhiliye (DH.) 656/27583.

Hariciye (HR.) 4/196; 11/534; 53/2632; 63/3104; 78/3893; 80/3974, 105/ 5230; 122/6098; 177/8827; 122/6099; 128/6375; 129/6450; 131/6511; 142/7090; 148/7357; 179/8933; 184/9171; 136/6759; 136/6798; 179/8920; 179/8941.

Maliye (ML) 43/1988; 628/7634.

Hatt-ı Hümayun (HAT) 8/285; 8/276; 12/443; 13/450; 17/770; 22/1066; 22/1068; 22/1069; 22/1074; 23/1108; 145/6133; 146/6137; 146/6139; 146/6140; 147/6209; 177/7765; 177/7768; 192/9411; 194/9607; 195/9688; 196/9776; 0209/11129; 213/11672; 227/12636; 231/12850; 0263/15179B; 245/13823; 1205/47279; 1209/47380; 1351/52809; 1429/58501, 1429/58510; 1429/58511; 1429/58517; 1430/58523; 1430/5863; 1450/9; 1450/13.

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.) 1186/1; 1186/2; 1186/3.

Haritalar (HRT.) 0187.

İbnülemin Tasnifi (İE.)

Hatt-ı Hümayun (HAT.5/435)

Hariciye (HR.) 20/1833; 20/1836.

Kamil Kepeci Defterler (KK.d.) 696; 60.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TS.MA.)

Defterler (d.) 7014; 9920; 9921; 9922; 9923.

Evraklar (e.) 145/18; 243/2; 276/38; 355/22; 384/23; 384/27; 384/34; 384/45; 420/47; 426/24; 448/33 (1-38); 450/58; 473/6; 482/9; 484/11; 497/54; 516/1; 516/3; 516/4; 516/15; 516/17; 516/28; 516/60; 517/2; 517/3; 518/43; 518/44; 520/22; 525/26; 531/32; 556/11; 659/50; 659/55; 670/23; 686/6; 686/7; 701/11; 702/8; 704/14; 705/29; 709/28; 709/33; 709/35; 709/38; 715/21; 715/59; 730/29; 730/51; 732/29; 751/18; 786/22; 789/1 (1-2-5-9-11-12); 788/85; 789/2 (31-32-37-41-42-45-46-47-50); 789/27; 791/27; 791/64; 791/73; 803/9; 803/10; 803/32; 805/91; 806/30; 813/26; 815/5; 851/15; 851/18; 857/59; 857/66; 872/58; 877/76; 1134/58; 1174/68.

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.) 91/44.

Gazeteler

“After which His Majesty was pleased to make the following most Gracious Speech” (29 June 1773),
The London Gazette, s. 2.

“Between Russia and the Porte”, (2 Şubat 1792), The Times, s. 3.

“Constantinople, February 3”, (18 Mart 1775), The London Gazette, s. 1.

“Constantinople, January 3”, (15 February 1774), The London Gazette, s. 1.

“Constantinople, July, 3”, (25 Ağustos 1778), The London Gazette, s. 1.

“Constantinople, October 17”, (25 November 1775), The London Gazette, s. 2.

“Constantinople, September 3”, (12 Ekim 1779), The London Gazette, s. 1.

“Jassy, September 21”, (29 Ekim 1791), The Times, s. 3.

“Moscow, August 7”, (29 Ağustos-2 Eylül 1775), The London Gazette, s. 1.

“Petersburg, April 14”, (12 May 1772), The London Gazette, s. 1.

“Petersburg, August 16”, (6-10 September 1774), The London Gazette, s. 1.

“Petersburg, August 4”, (20 August 1774), The London Gazette, s. 1.

“Petersburg, August, 1”, (26 Ağustos 1783), The London Gazette, s. 2-3.

“Pribavleniye”, (15 Haziran 1772), Gazeta Sanktpeterburgskiye Vedomosti, s. 13-18.

“Pribavleniye”, (16 Şubat 1775), Gazeta Sanktpeterburgskiye Vedomosti, s. 16-24.

“Pribavleniye”, (19 Şubat 1776), Gazeta Sanktpeterburgskiye Vedomosti, s. 21-28.

“Russia and the Porte”, (9 Şubat 1792), The Times, s. 2.

“V Sanktpeterburge”, (11 Temmuz 1777) Gazeta Sanktpeterburgskiye Vedomosti”, s. 1.

“V Sanktpeterburge”, (21 Temmuz 1777) Gazeta Sanktpeterburgskiye Vedomosti”, s. 4-6.

“V Sanktpeterburge, Sentyabrya”, (1 Eylül 1777) Gazeta Sanktpeterburgskiye Vedomosti”, s. 3-4.

“Vienna, August 3”, (16 August 1774), The London Gazette, s. 1.

“West Minister November 30”, (3 December 1774), The London Gazette, s. 1.

Kaynak ve Araştırma Eserler

- Abdullah el-Hisarî (2021), **Gazâ-yı Feth-i Çehrin-i Makhûr ve Terceme-i Abdullâh el-Hisârî, Bir İmamın Kaleminden Çehrin Seferi (1678)**, (haz. Mehmet Fatih Gökçek), Libra Kitapçılık, İstanbul.
- Abou-El-Haj, Rifa'at Ali (1967), "Ottoman Diplomacy at Karlowitz", **The Journal of American Oriental Society**, 87(4), 498-512.
- Acar, Serkan (2008), **Kasım Hanlığı (1445-1681)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Afyoncu, Erhan (1990), **Necati Efendi Târih-i Kırım (Rusya Sefaretnamesi)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ahmed Câvîd (2004), **Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi: Ahmed Câvîd Bey'in Müntehabâtı**, (Haz. Adnan Baycar) Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Ahmed Cevdet Paşa (2018), **Tarih-i Cevdet**, (haz. Şevket Nezihi Aykut), c.II/I, TTK, Ankara.
- Ahmed Refik (2015), **Memalik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarl**, (Haz. Bülent Arı) Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Ahmed Resmî Efendi (2011), **Hulâsatü'l-İ'tibâr (1766-1774 Osmanlı-Rus Harbi Tarihçesi)**, (haz. Osman Köksal), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Ahmed Resmî Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefaretnâmeleri**, (1980) (haz. Bedriye Atsız), Tercüman, İstanbul.
- Ahmed Vasıf Efendi (1994), **Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar**, (haz. Mücteba İlgürel), TTK, Ankara.
- _____ (2014), **Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar 1774-1779 (H.1188-1193) (İnceleme ve Metin)**, (haz. Mücteba İlgürel), TTK, Ankara.
- _____ (2020), **Mehâsinü'l Âsâr ve Haka'ikul-Ahbâr'ı 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin)**, (haz. Nevzat Sağlam), TTK, Ankara.
- Akhiezer, Golda (haz.) (2015), **Zavoevanie Krıma Rossiyskoy İmperıey Glazami Karaimskih Hronistov**, Geşarim, Moskva.
- Akyılmaz, Gül (2002) "Osmanlı Hariciye Nezareti'nin Doğuşu" **XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler**, c. 3, içinde (289-311), TTK, Ankara.
- Akyol, Ufuk (2019), **Müstakil Kırım Hanlığı (1772-1783)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksan, Virginia (1997), **Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)**, (çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Altun, Abdullah (2006), **Said b. Halil İbrahim'in 'Tarih-i Sefer-i Rusya' Adlı Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Amelicheva, Mariya Vladimirovna (2016), **The Russian Residency in Constantinople, 1700-1774: Russian-Ottoman Diplomatic Encounters**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Georgetown University, Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences.
- Anderson, M. S. (1958) "The Great Powers and the Russian Annexation of the Crimea, 1783-84", **The Slavonic and East European Review**, 37(88), 17-41.
- _____ (1962), **Europe in the Eighteenth Century**, Longmans, Norwich.
- _____ (2013), **The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919**, Routledge, New York.
- _____ (2013), **The War of the Austrian Succession, 1740-1748**, Routledge, New York.
- Anderson, Roger Charles (1952), **Naval Wars in the Levant 1559-1853**, Liverpool: University Press.
- Arıkan, Sema (haz.) (1993), **III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme**, TTK, Ankara.
- Arunova, Marianna Rubenovna, Svetlana Filipovna Oreškova (haz.), (2013), **Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu İstanbul'daki Rus Büyükelçi Pyotr Andreyeviç Tolstoy ve Onun Osmanlı İmparatorluğu'na Dair Hatıraları (XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreği)**, (yay. haz. İlyas Kemalov), (çev. İbrahim Allahverdi), İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Aydın, Mustafa (2020), "Çariçe II. Katerina'nın Kırım Seyahati (1787) ve Bu Seyahatin Osmanlı Devleti'ndeki Yansımaları", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 17(35), 11-54.
- Ayhün, Erşahin Ahmet (2014), **Kırım Hânlığı ve Çöküş Sebepleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- "Bumagi Bulgakova" (1885), **Sbornik Russkogo İsteričeskogo Obşestva**, cilt 47, içinde (1-237), Tip. İ. N Skorohodova Sobstvennoy E.İ.V. Kantselyarii, St. Peterburg.
- "Bumagi Knyazya Nikolya Vasilyeviça Repnina" (1875), **Sbornik Russkogo İsteričeskogo Obşestva**, cilt 15, içinde, (415-608), Tip. Vtorogo Otdeleniya Sobstvennoy E.İ.V. Kantselyarii, St. Peterburg.
- Badem, Candan (2017), **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, (çev. Eşref Bengi), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Bağçeci, Yahya (2014), "İngiltere Başbakanı Genç William Pitt ve Özi Krizi", **Tarihin Peşinde**, 12, 359-379.
- Bağış, Ali İhsan (1984), **Britain and the Struggle for the Integrity of the Ottoman Empire Sir Robert Ainslie's Embassy to Istanbul (1776-1794)**, Isis, İstanbul.

- Baron de Tott, **Türkler ve Tatarlara Dâir Hâtıralar**, (haz. Mehmet R. Uzmen), Tercüman, İstanbul.
- Bay, Abdullah (haz.) (2014), **Abdülkerim Paşa'nın Rusya Sefâreti ve Sefâretnamesi**, Gece Kitaplığı, İstanbul.
- Bayram, Ümmügülsüm Filiz (2014), **Enverî Târîhî: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beydilli, Kemal (1984), **1790 Osmanlı Prusya İttifakı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- _____ (1985), **Büyük Friedrich ve Osmanlılar, XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- _____ (1991), “Karadeniz’in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve ‘Mîrî Ticâret’ Teşebbüsü”, *Belleten*, 55(214), 687-756.
- _____ (2007), “Prut Antlaşması”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 34, içinde, (359-362), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Black, Jeremy (1990), “Essay and Reflection: On the ‘Old System’ and the ‘Diplomatic Revolution’ of the Eighteenth Century”, **The International History Review**, 12(2), 301-323.
- Bushkovitch, Paul (2006), “Peter the Great and the Northern War”, ed. Dominic Lieven, **The Cambridge History of Russia, Imperial Russia 1689-1917**, c. 2, içinde (489-503), Cambridge University Press, New York.
- _____ (2012), **Büyük Petro**, (Çev. Berna Akkıyal), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cevrioğlu, Mahmut Halef (2020), “İsveç Kralı XII. Karl’ın Osmanlı Devleti’nde İkâmetinin Boğdan’a Etkisi ve Nikolaos Mavrokordatos”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, (15)29, 11-28.
- Coffin, Judith G. ve Stacey, Robert C. (2005), **Western Civilizations Their History and Their Culture**, W.W. Norton & Company, New York.
- Colegrove, Kenneth (1919), “Diplomatic Procedure Preliminary to the Congress of Westphalia”, **The American Journal of International Law**, (13)3, 450-482.
- Cunningham, Alan (1965), “The Oczakov Debate”, **Middle Eastern Studies**, 1(3), 209-237.
- Çakar, Ayşegül (2016), **1768-1774 Osmanlı-Rus Harbine Dair Önemli Bir Kaynak: İstanbul Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 316 Numaralı Şeriye Sicili**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Çakmak, Mehmet Ali (2014), “XIII. Yüzyılda Kafkasya”, **Osmanlılar** c. I, içinde (613-621), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

- Çalışkan, Saffet (2000), **Vekayi'nüvis Enveri Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildinin Metin ve Tahlili**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Çapraz, Hayri, (1997), **1740-1792 Osmanlı-Rus Münasebetleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çatalkılıç, Didem (2019), **Çarlık Rusya'sının Bir Kolonizasyon Modeli olarak Mozdok Hattı (1735-1832)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, Yüksel, Fatih Yeşil (2023), **Osmanlı Modernleşmesinde Tereddüt ve Teceddüt Yılları (1768-1908)**, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul.
- Çelikten, Abdullah Burak (2022), **Abdürrezzak Bâhir Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1730?-1781)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, Engin (2017), **Mehmed Emin Recâî Efendi'nin 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşına Dair Mecmuası (Değerlendirme-Çeviri Metin)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Çınar, Ali Osman (1999), **Mehmed Emin Edîb Efendi Hayatı ve Târîhi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Çiçek, Hikmet (2018), **(Vekâyi'nüvis) Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildinin Metin ve Tahlili (1187-1197/1774-1783)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Çolak, Deniz (2020), "Müzakerenin Diplomatik Dili: Zıstovi Antlaşması'nda (1791) Teşrifat Uygulamaları", ed. M. Alaaddin Yalçınkaya, Uğur Kurtaran, **Osmanlı Diplomasi Tarihi Makaleler I, içinde** (259-286), Altınordu Yayınları, Ankara.
- Çolak, Deniz, Derya Derin Paşaoğlu (2023) "Şahin Giray Dönemi'ndeki İsyanlarda Kendi Anlatımlarıyla Karaylar (1777-1783) "Öfke Dininceye Dek Tekrar Saklanmalıyız", **Selçuk Türkiyat Dergisi**, 58, s. 301-324.
- Davies, Brian (2007), **Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe 1500-1700**, Routledge, London.
- _____ (2016), **The Russo-Turkish War, 1768-1774 Catherine II and the Ottoman Empire**, Bloomsbury Academic, London.
- Davison, Roderic H. (1979), "The 'Dosografa' Church in the Treaty of Küçük Kaynarca", **Bulletin of the School of Oriental African Studies**, 42(2), 46-52.
- _____ (1988), "The Treaty of Kuchuk Kaynardja: A Note on Its Italian Text", **The International History Review**, (10)4, 611-621.

- _____ (2016), **Osmanlı-Türk Tarihi 1774-1923 Batı Etkisi**, (Çev. Mehmet Moralı), Alfa Yayınları, İstanbul.
- De Kéralio, M. (1771), **Histoire de la Derniere Guerre Entre les Russes et les Turcs**, c. 1-2, Desaint, Paris.
- De Mariaga, Isabel (1959) “The Secret Austro-Russian Treaty of 1781”, **The Slavonic and East European Review**, 38(90), 114-145.
- _____ (1981), **Russia in the Age of Catherine the Great**, Yale University Press, New Haven.
- _____ (1997), **Çariçe Katerina Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın**, (çev. Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul.
- _____ (2012), **Korkunç İvan**, (çev. Emin Tanrıyar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- De Wrangell, Baronne Ludmila (2014), **Kırım’ın Çehreleri**, (çev. Mesut Tufan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Demir, Uğur (2012), **1768 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- _____ (2015), **Osmanlı Hizmetinde Bir Mühtedî: Humbaracı Ahmed Paşa (1645-1747)**, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- _____ (2023), **1768-1774 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi**, TTK, Ankara.
- Demirbaş, Mehmet Ali (1987), **XIII. Yüzyılda Fransız Elçisi De Vergennes’in Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Raporları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dılmaç, Turhan (2022), **Rusya’nın Ruhü Efsane ile Gerçek Arasında**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Drujinina, E. I. (1955), **Kuyuçuk-Kaynardjiyskiy Mir 1774 goda**, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva.
- Doğan, Kadriye Topal (2022), **Charles Gavier de Vergennes ve İstanbul Elçiliği (1755-1768)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- “Doneseniya Grafu Rumyantsovu Polkovnika Petersona” (1866), **Çteniya v İmperatorskom Obşetstve İstorii Drivnostiy Rossiyskih pri Moskovskom Universitete**, Genvar-Mart 1866, Kniga Pervaya, içinde (1-64), Universityatkoj Tipografii, Moskva.
- Ercan, Hüseyin Onur (2022), “1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı Hakkında Çağdaş Bir Kaynak”, **Harp Tarihi Dergisi**, 6, 29-63.

- _____ (2023), “Rusya’ya Gönderilen Derviş Mehmed Efendi’nin Diplomatik Misyonunun Dönemin Alman Basınında ve Avusturya Elçisi Esterhazy’nin Raporlarındaki Yansıması (1755), **Rusya Araştırmaları Dergisi**, 10, 25-47.
- Emecen, Feridun (1984), “Son Kırım Hanı Şahin Giray’ın İdamı Meselesi ve Buna Dair Vesikalar”, **İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, 34, 315-346.
- Fedakar, Cengiz (2014), **Kafkasya’da İmparatorluklar Savaşı Kırım’a Giden Yolda Anapa Kalesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Finkel, Caroline (2010), **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı, Osmanlı İmparatorluğu’nun Öyküsü**, (çev. Zülal Kılıç), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Fisher, Alan W. (1970), **The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783**, Cambridge University Press, London.
- _____ (1996), **Between Russians and Turks: Crimea and Crimean Tatars**, Isis Press, İstanbul.
- Fuller, Jr., William C. (1992), **Strategy and Power in Russia 1600-1914**, A Free Press, New York.
- Füssel, Marien (2010), **Der Siebenjährige Krieg: ein Weltkrieg im 18. Jahrhundert**, Verlag C. H. Beck, Berlin.
- Gounaris, Basil C. (2016), “The Alexei Obreskoff Case: The Levantine Backstage of British Mediation in the Russo-Turkish War (1768-1774), **The International History Review**, 38(4), 675-693.
- Göksu, Süleyman (1993), **Mehmed Hasib Rûznâmesi (H.1182-1195/M. 1768-1781)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat araştırmaları Enstitüsü.
- _____ (Yay. Haz.) (2007), **Osmanlı-Rus Harbi Esnâsında Bir Şahidin Kaleminden İstanbul (1769-1774)**, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- Gürcan, Fatih (2014), **John Murray’in İstanbul Büyükelçiliği (1765-1775)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Hammer-Purgstall, Joseph von (2013), **Kırım Hanlığı Tarihi**, (Çev. Seyfi Say), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Hatton, Ragnhild (1971), “Charles XII and the Great Northern War”, (Ed. J.S. Bromley), **The New Cambridge Modern History, The Rise of Great Britain and Russia 1688-1715/25**, c. VI, içinde (648-680), Cambridge University Press, Brooke Crutchley.
- Hill, David Jayne (1967), **A History of Diplomacy in the International Development of Europe: The Diplomacy of Age of Absolutism**, c. III, Howard Fertig, New York.
- Hobsbawm, Eric (2012), **Devrim Çağı (1789-1848)**, Dost Kitabevi, Ankara.

- Hochedlinger, Michael (2013), **Austria's Wars of Emergence 1683-1797**, Pearson, London.
- Hof, Ulrich Im (2017), **Avrupa'da Aydınlanma**, (çev. Şebnem Sunar), Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Horn, D.B. (1966), "Diplomatic Revolution", (Ed. J.O. Lindsay), **The New Cambridge Modern History, The Old Regime 1713-1763**, c. 7, içinde (440-464), Cambridge University Press, Brooke Crutchley.
- Hosking, Geoffrey (2015), **Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla**, (Çev. Kezban Acar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hurewitz, J. C. (1958), **Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record: 1535-1914**, c. 1, D. Van Nostrand Company, Toronto.
- Hurmuzaki, Ludoxin de (1876), **Documente privitoare la Istoria Românilor 1750-1812**, c. 7, Din Stabilimentul in Ardele Grafice Socecu, Bucuresci.
- _____ (1886), **Documente privitoare la Istoria Românilor 1518-1780**, sup. 1, c. 1, Ministeriului Cultelor și Instrucțiunel publice și Academiei Române, Bucuresci.
- _____ (1885), **Documente privitoare la Istoria Românilor 1781-1814**, sup. 1, c. 2, Ministeriului Cultelor și Instrucțiunel publice și Academiei Române, Bucuresci.
- İşıkşel, Güneş (2010), "II. Selim'den III. Selim'e Osmanlı Diplomasisi: Birkaç Saptama" **Selim III and His Era from Anicen Régime to New Order**, içinde (315-338), İSAM Yayınları, İstanbul.
- Itzkowitz, Norman (1962), "Eighteenth Century Ottoman Realities", **Studia Islamica**, 16, 73-94.
- Itzkowitz Norman ve Max Mote (1970), **Mubadele An Ottoman-Russian Exchange of Ambassadors**, The University of Chicago Press, Chicago.
- İbretnüma-yı Devlet-i Cavid**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. 5945.
- İlikmen, Aslı (2001), **Sefâretnâme-i Abdülkerim Paşa**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnalcık, Halil (1944), "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", **Belleten**, (8)30, 185-229.
- _____ (1948), "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü", **Belleten**, 12(46), 349-402.
- _____ (2015), **Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı Devlet, Kanun Diplomasi**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____ (2017), **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- İşıpek, Ali Rıza, Oğuz Aydemir (2006), **1770 Çeşme Deniz Savaşı 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşları**, Denizler Kitapevi, İstanbul.
- Jumabayewa, Sabina (2016), **91/9 Numaralı Rusya Ahkâm Defterinin Transkripsiyon ve İncelenmesi (S. 1-119)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kamalov, İlyas (2011), **Rus Elçi Raporlarında Astrahan Seferi**, TTK, Ankara.
- Karabıçak, Yusuf Ziya (2022), “Defending Polish Liberties: A Conceptual and Diplomatic History of the Ottoman Declaration of War on Russia in 1768”, **Ab Imperio**, 1, 133-165.
- _____ (2024), “Enlightened Declarations: Ottoman and Russian Proclamations in the Ottoman-Russian War of 1768–1774”, **Journal for Eighteenth-Century Studies**, 47(3), 259-278.
- Karaçay Türkal, Merve (2020), **18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-Fas İlişkileri Seyyid İsmail Efendi ve Ahmed Azmi Efendi’nin Fas Elçilikleri ve Takrirleri (1785-1788)**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Karadeniz, Ümran, Bizbirlik, Alpay (2020), “Azak Kalesi’nin İşgali ve İstirdadı (1637-1642)” **Gazi Akademik Bakış**, (14)27, 221-241.
- Karagöz, Rıza (2003), **Canikli Ali Paşa**, TTK, Ankara.
- Kaya, Bilal (2023), **The Road to Küçük Kaynarca: Diplomatic Negotiations Between the Ottoman Empire and Russia in 1772**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ibn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Kemaloğlu, İlyas (2015), **Altınorda ve Rusya, Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Khodarkovsky, Michael (2021) **Türkistan ve Avrasya Steplerinde Rus Yayılmacılığı: Bir Sömürge İmparatorluğu’nun oluşumu (1500-1800)**, (Çev. Mehmet Akif Koç), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, Deniz (2016), **Ottoman Diplomacy as Reflected in Zıstovi (1791) and Yaş (1792) Negotiation**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2017), “Zıstovi ve Yaş Görüşmeleri Örneği Üzerinden Osmanlı Diplomasisini Okumak”, **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, 3, 95-107.
- Kırımlı, Hakan (2022), **Geraylar ve Osmanlılar Kırım Hanedanının Osmanlı Devleti’ndeki Hikâyesi**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Kıyartunç, Miray (2013), **85/3 Numaralı Rusya Ahkâm Defteri’nin Değerlendirme ve Transkripsiyonu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kishlansky, Mark vd. (2008), **Civilization in the West**, Pearson Longman.
- Koçak, Zülfiye (2018), “Son Osmanlı-Avusturya Mücadelesinde Değişen Dengeler ve Zıstovi Antlaşması” **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, 11(22), 261-289.
- Kołodziejczyk, Dariusz (2011), **The Crimean Khanate and Poland-Lithuania International Diplomacy on the European Periphery (15th -18th Century) A Study of Peace Treaties Followed by Annotated Documents**, Brill, Leiden.
- Kops, Henriette Rahusen-de Bruyn (2002), “Not Such an ‘Unpromising Beginning’: The First Dutch Trade Embassy to China, 1655-1657”, **Modern Asian Studies**, 36(3), 535-578.
- Korkmaz, Telli (2018), “Rusya’da Osmanlı’nın Yararlanamadığı Bir İsyan Pugaçev İsyanı (1773-1775)”, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, 43, 97-108.
- Köprülü, Orhan Fuat (1996), “Mehmed Said Galib Paşa” **DİA**, c. 13, içinde (329-331), Türkiye Diyanet Yayınları, İstanbul.
- Köse, Ensar (2017), **Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi, 1724 İstanbul Antlaşması**, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul.
- Köse, Kürşad (2020), “Rus ve Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti’nin 1569 Astarhan Seferi”, **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2(3), ss.63-76.
- Köse, Osman (2006), **1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)**, TTK, Ankara.
- _____ (2012), “Rusya’nın Karadeniz’le İlk Buluşması: İstanbul Antlaşması (13 Temmuz 1700)”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (15)28, 199-220.
- Kurat, Akdes Nimet (1943), **İsveç Kralı XII. Karl’ın Türkiye’de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu**, AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Enstitüsü, İstanbul.
- _____ (1953), **Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)**, c.2, TTK, Ankara.
- _____ (1953) **The Despatches of Sir Robert Sutton, Ambassador in Constantinople (1710-1714)**, Butler&Tanner, London.
- _____ (1961) “The Turkish Expedition to Astrakhan’ in 1569 and the Problem of the Don-Volga Canal”, **The Slavonic and East European Review**, 40(94), 7-23.
- _____ (2011), **Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI.-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)**, TTK, Ankara.
- _____ (2014), **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar**, TTK, Ankara.
- _____ (2019), **IV-XVIII. yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, TTK, Ankara.

- Kurtaran, Uğur (2014), “Sultan Birinci Mahmud’un Rusya’ya verdiği 1739 Tarihli Ahidnâmenin Diplomatik Açıdan Tahlili”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, (29)1, 213-232.
- _____ (2015), “Osmanlı Prusya İlişkilerinin Gelişiminde Prusya Elçisi Karl Adolf Von Regin’in Faaliyetleri (1755-1761)”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, (12)47, 115-131.
- _____ (2016), “Karlofça Antlaşması’nda Venedik, Lehistan ve Rusya’ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açıdan Değerlendirilmesi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, (35)60, 97-139.
- Kuzucu, Serhat (2010), “II. Katerina Dönemi Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kırım”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 93(185), 107-118.
- _____ (2013), **Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları (1787-1792)**, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Kütükoğlu, Bekir (1993), **Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Laleli Hacı Mustafa Efendi, (2024), **Rûznâme Osmanlı-Rus Savaşı Günlüğü 18 Zilkade 1182-26 Şevval 1183/ 26 Mart 1769-22 Şubat 1770**, (Haz. Uğur Demir), Yeditepe Akademi Yayınları, İstanbul.
- Le Goff, Jacques (2015), **Ortaçağ Batı Uygarlığı**, (Çev. Hanife Güven ve Uğur Güven), Doğu Batı Yayınları: Ankara.
- Lewitter, L.R. (1976) “The Partition of Poland”, (Ed. A. Goodwin), **The New Cambridge Modern History, The American and French Revolutions 1763-1792**, c. 8, içinde, (333-359), Cambridge University Press, Cambridge.
- Ledonne, John P. (2016), **Rus İmparatorluğu’nun Büyük Stratejisi 1650-1831**, (Çev. Çağla Taşkın), Avangard Yayınları, İstanbul.
- Magocsi, Paul Robert (2017), **Şu Mübarek Topraklar: Kırım ve Kırım Tatarları**, (Çev. Ferit Burak Aydar), Yapı Kredi Yayınlar, İstanbul.
- Marancı, Ahmet (2017), **86/4 Numaralı Rusya Ahkâm Defterinin Transkripsiyon ve İncelenmesi (S. 1-95)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mather, James (2011), **Pashas Traders and Travellers in the Islamic World**, Yale University Press, London.
- Mattingly, Garrett (1988), **Renaissance Diplomacy**, Dover Publications, Boston, 1988.
- Massie, Robert K. (2019), **Büyük Petro**, (Çev. Hakan Abacı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- _____ (2020), **Çariçe Katerina**, (Çev. Hakan Abacı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Mehmed Dürrî Efendi (2022), **Nuhbetü'l-Emel fî Tenkîhi'l-Fesâdi ve'l-Halel Fesad ve Bozukluğun Islahı İçin Seçilmiş Temenniler**, (Haz. Hilal Çiftçi), Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul.
- Mehmed Süreyya (1996), **Sicill-i Osmanî**, c. 2-3, (Haz. Nuri Akbayar) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Memoirs of the Life of Prince Potemkin; Field-Marshal, and Commender-in-Chief of the Russian Army, Grand Admiral of the Fleet, Knight of the Principal Orders of Prussia, Sweden, and Poland, and of All the Orders of Russia; Comprehending Original Anecdotes of the Catherine the Second and of Russian Court** (1812), English and Foreign Public Library, Londra.
- Menchinger, Ethan L. (2022), **İlk Modern Osmanlı Ahmed Vâsıf'ın Fikri Gelişimi**, (Çev. Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Mckay, Derek ve Scott, H. M. (2011), **Büyük Devletlerin Yükselişi 1648-1815**, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Molnar, Monika (2002), “Venedik Kaynaklarında Karlofça Antlaşması: Diplomasi ve Tören”, **Türkler**, c. 9, içinde, (783-791), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Murray, John (1943), “Baltic Commerce and Power Politics in the Eighteenth Century”, **Huntington Library Quaterly**, 6(3), 293-312.
- Muâhedat Mecmûası** (2008), c. 3, TTK, Ankara.
- Mustafa Nuri Paşa (2014), **Netayicü'l-Vukû'at İndeskle Tıpkı Basım**, (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), c. 1-4, TTK, Ankara.
- Mustafa Kesbî (2002), **İbretnümâ-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin)**, (yay. haz. Ahmet Öğreten), TTK, Ankara.
- Mükâleme Mazbatası** (1854), c. 1-4, Takvimhane-i Amire, Dersaadet.
- Müzâkere Zabıtları**, (h. 1248), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Y/0530.
- Nahifi (h. 1289), **Mecmua**, Atıf Efendi Kütüphanesi, MZP 31.
- Naff, Thomas (1963), “Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III, 1789-1807”, **Journal of the American Oriental Society**, 83(3), 295-315.
- Nagata, Yuzo (2020), “Muhsinzâde Mehmed Paşa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** c. 31, içinde, (48-50), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Nolde, Boris (1953), **La Formation de L'empire Russe, Études, Notes et Documents**, c.2, Institut D' Études Slaves, Paris.
- Novilili Ömer Efendi (2016), **Tarih-i Bosna Osmanlı Habsburg Savaşları**, (Haz. Fatma Sel Turhan), Küre Yayınları, İstanbul.
- Novoselsky, A.A. (2011), **XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devleti'nin Tatarlarla Mücadelesi**, (Çev. Kemal Ortaylı), (Haz. Erhan Afyoncu, İlyas Kamalov), TTK, Ankara.
- Nusretoğlu, Telman (2020), **Deli Petro'dan Putin'e Derin Rusya Güç Mücadeleleri, Gizli Teşkilatlar, Darbeler ve İsyanlar Tarihi**, Ketebe Yayınları, İstanbul.
- O'Brien, C. Bickford (1958), "Russia and Turkey, 1677-1681: The Treaty of Bakhchisarai", **The Russian Review**, 12(4), 259-268.
- Oreshkova, Svetlana (2004), "Rus-Osmanlı Savaşları: Sebepler ve Bazı Tarihi Sonuçlar" ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Güler Eren, **Osmanlı**, c. 1, *içinde* (556-560), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Osmanoğlu, Serkan (2017), **Mustafa Kesbî'nin 1768-1774 Harbi Vekayi'i (Değerlendime-Çeviri Metin)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Ostapchuk, Victor (1992), "1648-1681 Yılları Arasında Doğu Avrupa'da (Ukrayna, Rusya, Polonya, Türkiye) Yeni Bir Düzen Kurulma Yolunda Yapılan Mücadeleler", **Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992**, *içinde* (99-110), TTK, Ankara.
- Öz, Tahsin (1942), Yerköy Mükâlelerinde Murahhaslar için Gönderilen Büyüler, **Tarih Vesikaları**, 8(2),101-103.
- Özer, Abdürrahim (2008), **The Ottoman-Russian Relations Between the Years 1774-1787**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, Yücel (2004), **Özü'den Tuna'ya Kazaklar**, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- _____ (2020), "Kırım Hanlığı", ed. Osman Karatay ve Serkan Acar, **Doğu Avrupa Türk Tarihi içinde**, Kronik Yayınları, İstanbul.
- Peterson, Hristofor (1865) "Jurnal", **Çteniya v İmperatorskom Obşetstve İstorii Drivnostiy Rossiyskih pri Moskovskom Universitete**, April-İyon 1865, Kniga Vtoraya (2) *içinde* (314-330), Universityatkoy Tipografii, Moskva.
- Piechura, Krystyna (1985), "Voltaire's Interpretation of the International Rivalry in the Eastern Baltic Region", **Journal of Baltic Studies**, 16(4), 357-372.
- Plokhly, Serhii (2009-2010), "Poltava: The Battle That Never Ends", **Harvard Ukrainian Studies**, 31(1-4), XII-XXV.

- Poe, Marshall (2001), "Moscow, the Third Rome: The Origins and Transformations of a "Pivotal Moment"", **Jahrbücher für Geschichte Osteuropas**, 49(3), 412-429.
- "Protokoli Konferentsiy po zaklyučeniyu mira Rossii c Turtsiyeyu v Yassah, s 30 oktyabrya po 29 dekabrya, 1791 goda" (1881), **Sbornik Russkogo İsteričeskogo Obşestva**, cilt 29, *içinde* (548-630), Tip. V. S. Balaşeva Sobstvennoy, S. Peterburg.
- Prisoedinenie Krıma k Rossii 1783-1796 Sbornik Dokumentov** (2019), (Der. N. Y. Bolotina), T.A. Lapteva (Ed.), Kuçkovo Pole Muzeon, Moskva.
- Puşkin, Aleksandr (1949), **Pugaçev İsyanının Tarihi**, (Çev. Rana Çakıröz), Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Rasdale, Hugh (1988), "Evaluating the Tradition of Russian Aggression: Catherine II and the Greek Project", **The Slavonic and East European Review**, 66(1), 91-117.
- Ramazanov, Süleyman (2020), 1779 **Aynalıkavak Tenkihnamesi (Meydana gelişi, tahlili ve tatbiki)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Robson, Eric (1966), "The Seven Years War" (Ed. J.O. Lindsay), **The New Cambridge Modern History, The Old Regime 1713-1763**, c. 7, *içinde* (465-486), Cambridge University Press, Brooke Crutchley.
- Roider Karl A., Jr (1982), **Austria's Eastern Question 1700-1790**, Princeton University Press, New Jersey.
- Russ, Jacqueline (2014), **Avrupa Düşüncesinin Serüveni Antik Çağlardan Günümüze Batı Düşüncesi**, (Çev. Özcan Doğan), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Ruzmerre**, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Y 1001.
- Salamon, Robert (1935), **La Politique Orientale de Vergennes 1780-1784**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, l'Université de Paris, La Faculté des Letteres.
- Sarıcaoğlu, Fikret (2001), **Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)**, Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV) Yayınları, İstanbul.
- Sazak, Samet (2016), "Mustafa Rasih Paşa'nın Gözlemleriyle XVIII. Sonu Rus İmparatorluğu", **Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 6, 24-45.
- Schefer, M. Charles (2017), **İstanbul'da Fransız Elçiliği Marki de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri**, (Yay. Haz. Mustafa Daş) (Çev. Ali Şevket Bizer), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Severina, Yelena (2022) "Crimean Tableaux of Catherine II's Court as the Visual Record of the Russian Empire's Southern Expansion", **Вивлюєнка: E-Journal of Eighteenth-Century Russian Studies**, 10, 113-140.

- Seyyid Mehmed Rızâ (2020), **Es-seb'ü's-seyyâr fî-ahbâr-ı mülûki't-Tatar (İnceleme-Tenkitli Metin)**, (haz. Yavuz Söylemez), TTK, Ankara.
- Shaw, Standford J. (1971), **Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III. 1789-1807**, Harvard University Press, Massachusetts.
- Smirnov, Vasiliy Dmitriyeviç (2016), **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Solovyev, Sergeya Mihayloviça (1895-1896), **İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen**, c. 26-29, tip. T-va Obşestv. Polza, Sankt Peterburg.
- Sorel, Albert (2016), **On sekizinci Asırda Mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca Muâhedesi**, (çev. Yusuf Ziya) (Yay. Haz. Eyyub Şimşek), İdeal Kültür Yayınları, İstanbul.
- Stegnii, Pyotr (2002), **Razdelı Polşı i diplomatiya Yekaterini II: 1772,1793, 1795**, Mejdunarodnie otnoşeniya, Moskva.
- Sumner, Benedict Humphrey (2016), **Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu**, (çev. Eşref Bengi Özbilen) Doğu Kitabevi, İstanbul.
- Süleyman Penah Efendi (2017), **Mora İhtilali (1770)**, (haz. Abdullah Zararsız), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi (1978), **Mür'it-Tevarih**, (haz. M. Münir Aktepe), Cilt 2A, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- _____ (1980), **Mür'it-Tevarih**, (haz. M. Münir Aktepe), cilt 2B, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- _____ (1981), **Mür'it-Tevarih**, (haz. M. Münir Aktepe), cilt 2B, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Şen, Muhammet (2018), "İskoç General Patrik Gordon'un Gözüyle İlk Osmanlı-Rus Savaşı: I. Çehrin Seferi 1677", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 18(2), 341-354.
- Şimşek, Eyyub (2013), **Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri ve Kırım Savaşı (1853-1856)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2016), "18. Yüzyılın Sonunda Rusya'nın İskân Politikaları ve Osmanlı Rumlarının Rusya'ya Göçü", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 31(2), 543-568.
- Şirokorad, Aleksandr Borisoviç (2013), **Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış**, (Çev. Ahsen Batur) Selenge Yayınları, İstanbul.
- Taleysanizâde Hâfız Abdullah Efendi (2003), **İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)**, (Haz. Feridun M. Emecen), Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul.

- Tansel, Selahattin (1950), “1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma”, **Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 8(4), 477-536.
- Teplov, Vladimir Aleksandroviç (1891), **Russkie Predstaviteli v Tsargrade v 1496-1891, İstoriçeskiy Oçerk**, Tipografiya A.S. Suvarina, S. Peterburg.
- Tesche, Benno (2017), **1648 Söylencesi Sınıf, Jeopolitik ve Modern Uluslararası İlişkilerin Kuruluşu**, (çev. Bülent Şimşek), Can Yayınları, İstanbul.
- Teşrifâti Hasan Efendi, **Tahrirat**, Österreichische Nationalbibliothek, HO 230.
- Topaktaş, Hacer (2011), “Avrupa’nın Ortak Derdi Polonya Tahtı: Stanisław August Poniatowski’nin Seçimi (1763-1764)”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 28(1), 183-196.
- _____ (2014), **Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri Franciszek Piotr Potocki’nin İstanbul Elçiliği**, TTK, Ankara.
- Topaloğlu, İsmail (2023), **İlk Osmanlı-Rus Savaşı İskoç General Patrick Gordon’un Gözüyle Çehrin Seferleri (1677-1678)**, Divan Kitap, İstanbul.
- Tukin, Cemal (1999), **Boğazlar Meselesi**, (Yay.Hhaz. Bülent Aksoy) Pan Yayıncılık, İstanbul.
- Türkoğlu, İsmail (2002) “Kazan Hanlığı”, **DİA**, c.25, içinde (136-138), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Uluğ, Nimet Elif (2017), **Osmanlı’da Batıl İtikatlar ve Büyü (1829-1923)**, Doğan Kitap, İstanbul.
- Ulyanitski, Vladimir (1883), **Dardanelli, Bosfor i Çernoye More v XVIII Veke (Oçerki Diplomiçeskoj İstorii Vostoçnago Voprosa)**, Tip. A. Gattsuka, Moskva.
- Ungermann, Richard (1906), **Der Russisch-türkische Krieg 1768-1771**, Wilhelm Braumüller, Wien ve Leipzig.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1937), Âmedî Galib Efendi’nin Murahhaslığı ve Paris’ten Gönderdiği Şifreli Mektuplar”, **Belleten**, 1(2) , 357-410.
- _____ (2011), **Osmanlı Tarihi Karlofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar**, c. 4-1, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Ülküsal, Müstecib (1980), **Kırım-Türk Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)**, Baha Matbaası, İstanbul.
- Ünal, Fatih (2012), “Karadeniz’e Çıkan İlk Rus Savaş Gemisi “Krepost” ve Ukraintsev’in İstanbul Elçiliği (1699-1700)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 5(20), 221-245.
- _____ (2014), **18. Yüzyıl Türk-Rus İlişkilerinde Neplüjev (İstanbul’dan Orenburg’a)**, Gece Kitaplığı, İstanbul.
- Ünlü, Ertan (2023), “Raif İsmail Paşa (1725-26/1785)”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 57, 137-151.

- _____ (2023), “Küçük Kaynarca Sonrası Osmanlı-Rus Müzakerelerinden Bir Kesit: 1776 Tarihli Mükâleme Belgesi” **Belgeler**, 38(42), 277- 318.
- Ünver, Mustafa (2018), **18. Yüzyılda Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ürekli, Muzaffer (1989), **Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Üstüner, Ahmet (2005), **Yusuf Paşa’nın Sefer-nâmesi (Sefer-nâme-i Serdâr-ı Ekrem Yusuf Paşa)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vásáry, István (2014) “Kırım Hanlığı ve Büyük Orda (XV-XVI. Yüzyıl) Hâkimiyet Uğruna Mücadele”, (çev. Serkan Acar), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 29(1), 327-340.
- “Vsepoddanneşiya Doneseniya i Pisma Gr. P. A. Rummyantsova-Zadunayskago, 1774 goda” (1865), **Çteniya v İmperatorskom Obşetstve İstorii Drivnostiy Rossiyskih pri Moskovskom Universitete, April-İyon 1865**, Kniga Vtoraya, c. 38, içinde, (298-310), Universityatkov Tipografii, Moskva.
- Vigasin, Aleksey (Yay. Haz.) (2012), **Esir Bir Rus Diplomatın Gözünden İstanbul Pavel Artemyeviç Levaşov’un Hatıraları (1763-1771)**, (Çev. İlyas Kemaloğlu ve Eduard Khusainov), Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Warneck, P. A. (1954), “The Volga Don Navigation Canal”, **The Russian Review**, 13(4), 285-291.
- Wójcik, Zbigniew (1976), “From the Peace of Oliwa to the Truce of Bakhchisarai International Relations in Eastern Europe, 1660-1681”, **Acta Polonie Historica**, 34, 255-280.
- Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin (2010), **The First Permanent Ottoman Embassy in Europe: The Embassy of Yusuf Agâh Efendi to London (1793-1797)**, ISIS, İstanbul.
- _____ (2016), “The Meeting of Foreign Envoys by the Principalities of Wallachia and Moldavia in the Second Half of the 18th Century: The Case of the Embassy of Repnin to Istanbul (1775-1776)” **Turkey and Romania: A History of Partnership and Collaboration in the Balkans**, içinde, (237-258), Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul.
- _____ (2021), “Ottoman Ambassadorial Accounts on Ukraine in the Eighteenth Century: The Case of the Embassy of Abdülkerim Pasha to Russia (1775-1776)”, **KTÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 1, 28-35.
- Yeniçeri Kâtibi Hasan (2011), **Prut Seferi’ni Beyanımdır**, (Haz. Hakan Yıldız) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yeşil, Fatih (Haz.) (2012), **Bir Osmanlı Gözüyle Avrupa Siyasetinde Güç Oyunu -Avrupa’ya Mensûb Olan Mîzân-ı Umûr-ı Hâriciyye Beyânındadır**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

- Yıldız, Aysel (2016), “Osmanlı Tarihinde Bir Ordu Boykotu: Maçın Bozgunu Akabinde Yaşanan Tartışmalar”, **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Dergisi**, 2(2), 123-162.
- Yurdusev, A. Nuri (2005), “The Ottoman Attitude toward Diplomacy”, **Ottoman Diplomacy Conventional or Unconventional?**, içinde (5-35), Mc Millan, Eastbourne.
- Yücel, Abubekir S. (1999), “İki Halifenin Bir Arada Bulunmaması Anlayışı ve Osmanlı Hükümdarı Sultan İbrahim’in Siyaseten Katli”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, 12(1), 40-57.
- Yüksel, Sinan (2011), **Rusya’nın Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Rus-Osmanlı İlişkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2020), “II. Ekaterina’nın Kırım Seyahati (1787)”, **History Studies**, 12(3), 1336-1349.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm (2011), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, c. 6, (çev. Nilüfer Epçeli, ed. Erhan Afyoncu), Yeditepe Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- “1787’de Katerina’nın Kırım gezisi sırasında konaklaması inşa edilen tipik bir konak planı” [Вид и план типового путевого дворца для строительства по случаю путешествия императрицы Екатерины II в Крым. Июнь 1786 г. | Крым в истории России \(rusarchives.ru\)](#) (26.06.2024).
- “Estates-General” <https://www.britannica.com/topic/Estates-General> (24.09.2020).
- “Hodinska Meydanı” https://new.runivers.ru/upload/iblock/152/Khodynka_field_panorama_1775.jpg (26.06.2024)
- “Kırım ve Kuban’ın ilhakı hatırasına Rusya’da basılan Madalyon” [Памятная медаль «На присоединение к России Крыма и Тамани». 1783 г. | Крым в истории России \(rusarchives.ru\)](#) (26.06.2024).
- “Küçük Kaynarca Antlaşması” https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVIII/1760-1780/Traktat_Kucuk_Karnaji_1774/text.phtml (18.11.2023).
- “Osmanlıların Ruslara verdiği ve RGADA Arşivi’nde yer alan 28 Aralık 1783 Tarihli Aynalıkavak Tenkihnamesi” [Ратификационная грамота Акта о признании Турцией присоединения Крыма к Российской империи, подписанного в Константинополе. 1783 г. | Крым в истории России \(rusarchives.ru\)](#) (26.06.2024).
- “Rumyantsev’den Panin’e mektup” https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVIII/1760-1780/Rumjancev_P_A/brief_panin_10_06_1774.htm (18.11.2023).
- “Sovet pri visoçayšem dvore” <https://runivers.ru/newenc/458242/> (26.09.2023).
- “Tatarlardan II. Katerina’ya gönderilen mahzar” <https://krym.rusarchives.ru/dokumenty/adres-krymskih-velmozh-k-imperatrice-ekaterine-ii-o-perehode-pod-ee-pokrovitelstvo> (18.11.2023).
- “Благословенно воинство Небесного Царя” (Blagoslovenno voinstvo Nebesnogo Tsarya) <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%81%D>

[0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE_%D0%B2%D0%BE%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%9D%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%A6%D0%B0%D1%80%D1%8F#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Blessed_Be_the_Host_of_the_King_of_Heaven%E2%80%A6-Google_Art_Project.jpg](#) (26.06.2024).

“Манифест императрицы Екатерины II о присоединении Крыма и Кубани к России. 8 апреля 1783 г. | Крым в истории России (rusarchives.ru)”
<https://krym.rusarchives.ru/dokumenty/manifest-imperatricy-ekateriny-ii-o-prisoedinenii-kryma-i-kubani-k-rossii> (05.04.2024).

CatCor Project, Letter 00086: To Most Serene Prince Grigorii Aleksandrovich Potemkin-Tavrisheskii, 6 September 1789 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-00086> (21.05.2024).

CatCor Project, Letter 00087: To Most Serene Prince Grigorii Aleksandrovich Potemkin-Tavrisheskii, 10 October 1789 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-00087> (21.05.2024).

CatCor Project, Letter 00097: To Iakov Ivanovich Bulgakov, 11 December 1789 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-00097> (21.05.2024).

CatCor Project, Letter 01036: To Joseph II, 15 June 1782 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-01036> (19.05.2024).

CatCor Project, Letter 01040: To Joseph II, 10 September 1782 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-01040> (20.05.2024).

CatCor Project, Letter 01058: To Joseph II, 24 February 1784 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-01058> (19.05.2024).

CatCor Project, Letter 01230: To Count Nikita Ivanovich Panin, 16 September 1771 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-01230> (19.05.2024).

CatCor Project, Letter 02662: To Frederick II (the Great), 28 September 1770 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-02662> (19.05.2023).

CatCor Project, Letter 02665: To Frederick II (the Great), 19 January 1771 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-02665> (19.05.2024).

CatCor Project, Letter 03602: To Friedrich Melchior Grimm, between 20 September 1783 and 20 December 1783 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-03602> (19.05.2024).

CatCor Project, Letter 03653: To Friedrich Melchior Grimm, 25 November 1787 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-03653> (21.05.2024).

CatCor Project, Letter 08218: To Henry, prince of Prussia, 16 December 1771 (2021) <https://catcor.seh.ox.ac.uk/id/letter-08218> (20.05.2024).

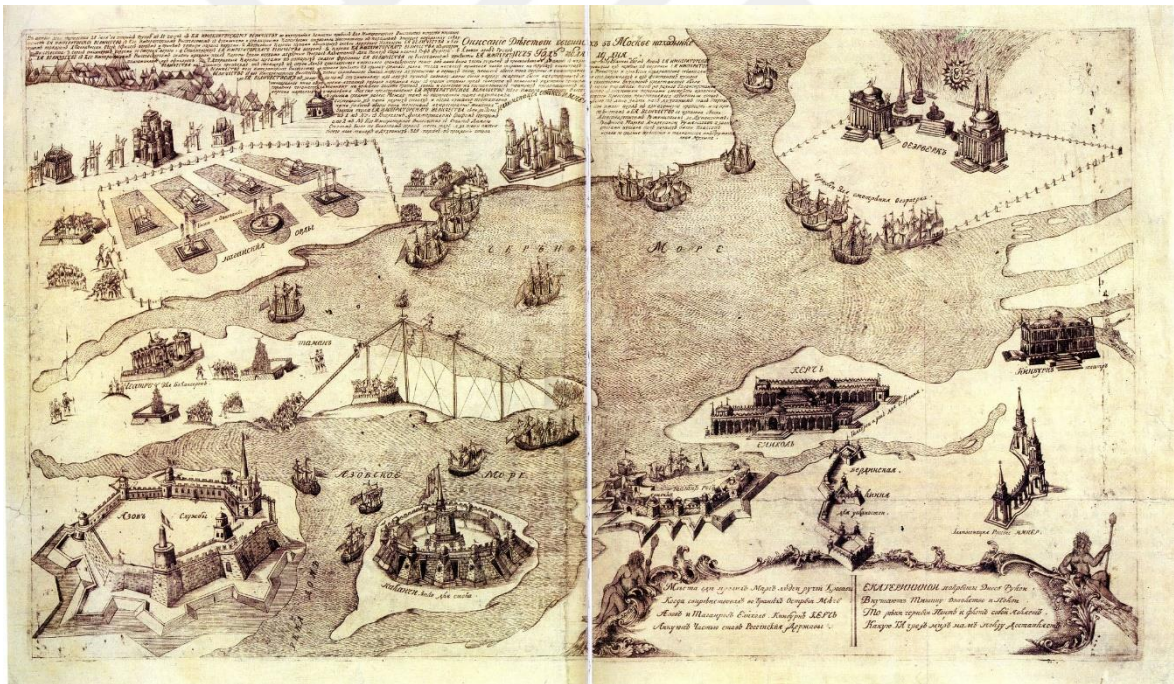

EKLER

Ek 1: Kazan’ın IV. İvan tarafından işgalini gösteren kilise ikonu “Благословенно воинство Небесного Царя” (İlahi kralın ordusu kutsansın)¹¹²²

Ek 2: Hodinska Kutlamalarını gösteren RGADA Arşivi'nde yer alan Gravür ¹¹²³

¹¹²² [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE_%D0%B2%D0%BE%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%9D%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%A6%D0%B0%D1%80%D1%8F#/meD1A/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Blessed Be the Host of the King of Heaven%E2%80%A6-%20Google%20Art%20Project.jpg](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE_%D0%B2%D0%BE%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%9D%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%A6%D0%B0%D1%80%D1%8F#/meD1A/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Blessed%20Be%20the%20Host%20of%20the%20King%20of%20Heaven%E2%80%A6-%20Google%20Art%20Project.jpg)

¹¹²³ https://new.runivers.ru/upload/iblock/152/Khodynka_field_panorama_1775.jpg

Ek 3: Küçük Kaynarca Antlaşması'nın sınır tespiti için Kırım ve çevresi için hazırlanan Osmanlıca harita¹¹²⁴

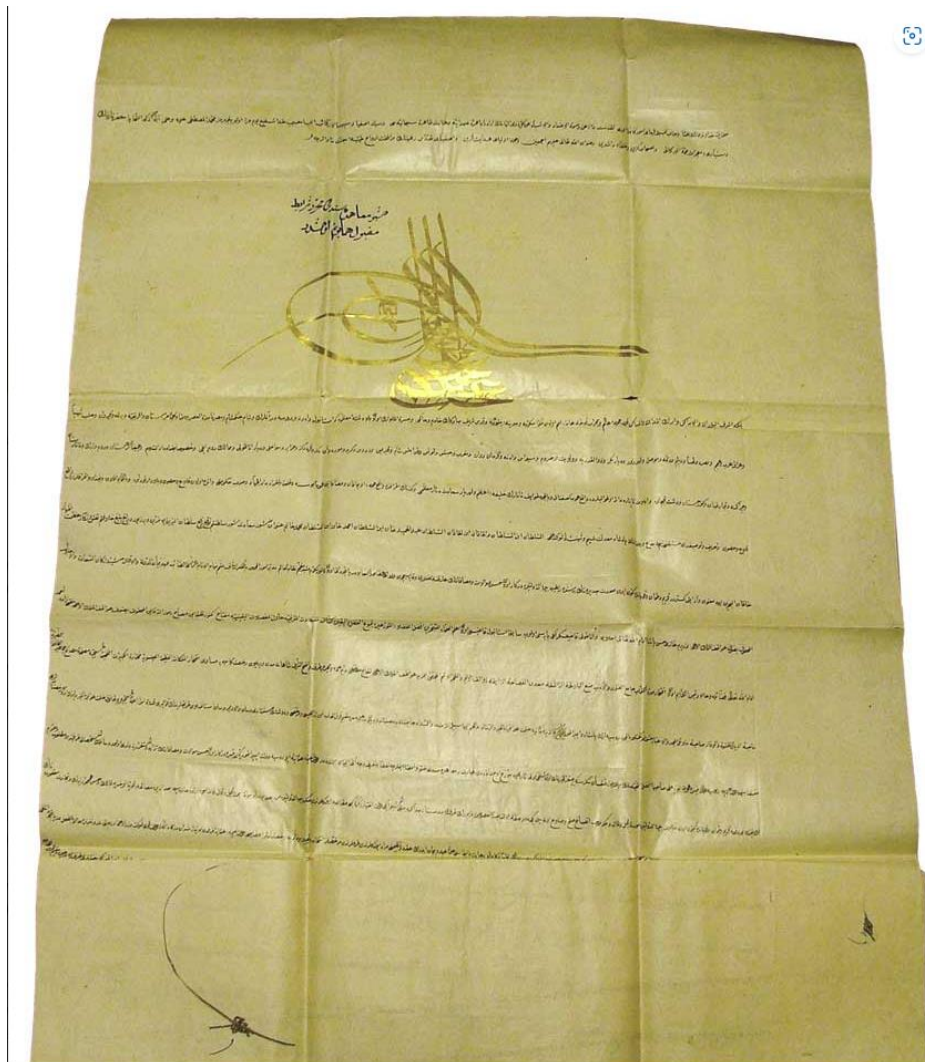
¹¹²⁴ BOA. HRT. 0187 (27 L 1188/31 Aralık 1774). Sağ alt köşesinde kırmızı hatla “Güya on üç tarihi hududu mevaddından olmak üzere bütün köhne haritalarda bu vechle bulunmuştur” yazdıktan sonra altına antlaşmanın dördüncü ve yedinci maddeleri eklenmiştir.

Ek 4: Kırım ve Kuban'ın ilhaki hatırasına Rusya'da basılan Madalyon¹¹²⁵

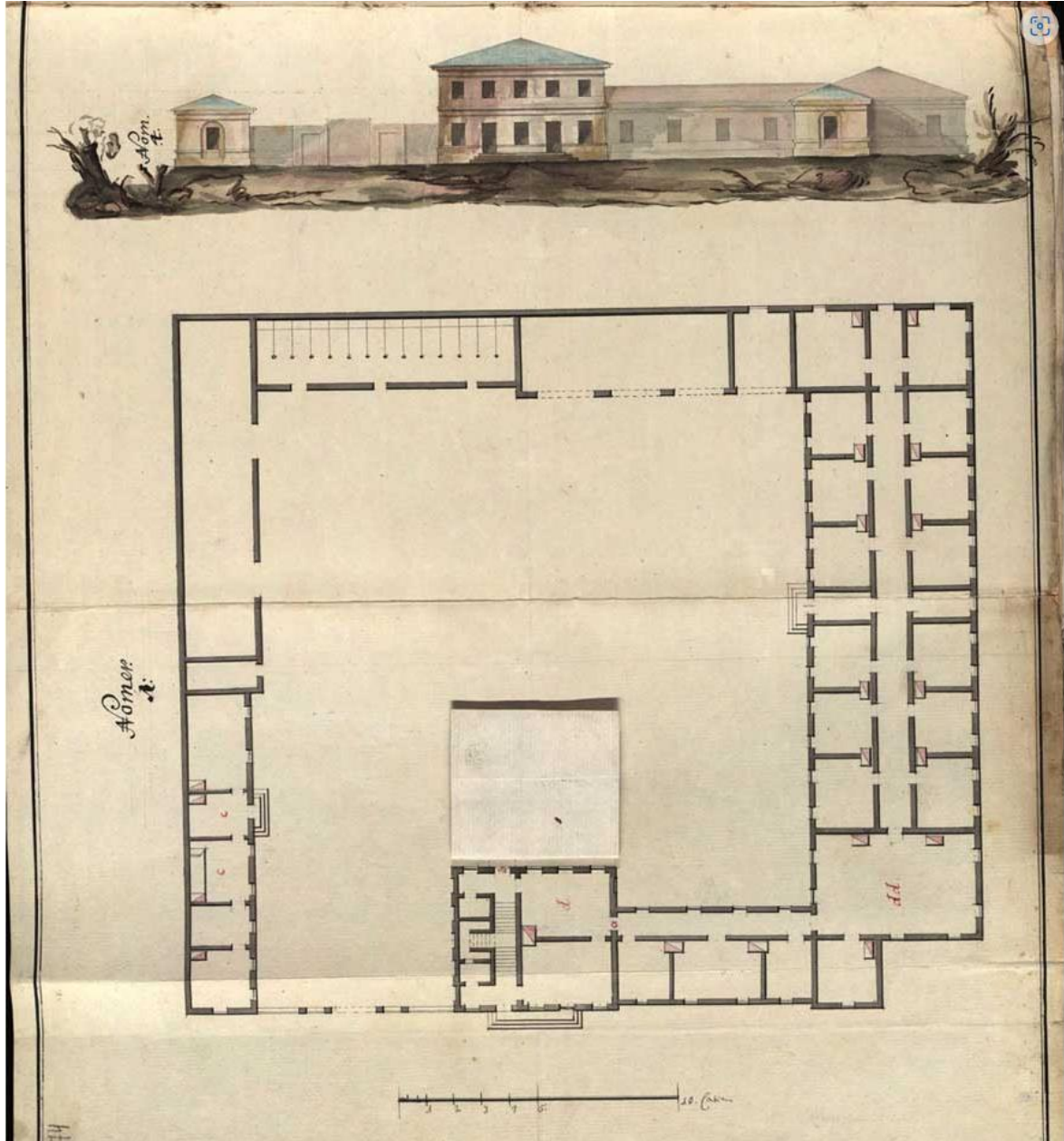
¹¹²⁵ [Памятная медаль «На присоединение к России Крыма и Тамани». 1783 г. | Крым в истории России \(rusarchives.ru\)](http://rusarchives.ru)

Ek 5: Osmanlıların Ruslara verdiği ve RGADA Arşivi'nde yer alan 8 Ocak 1784 [R. 28 Aralık 1783] Tarihli Aynalıkavak Tenkihnamesi¹¹²⁶

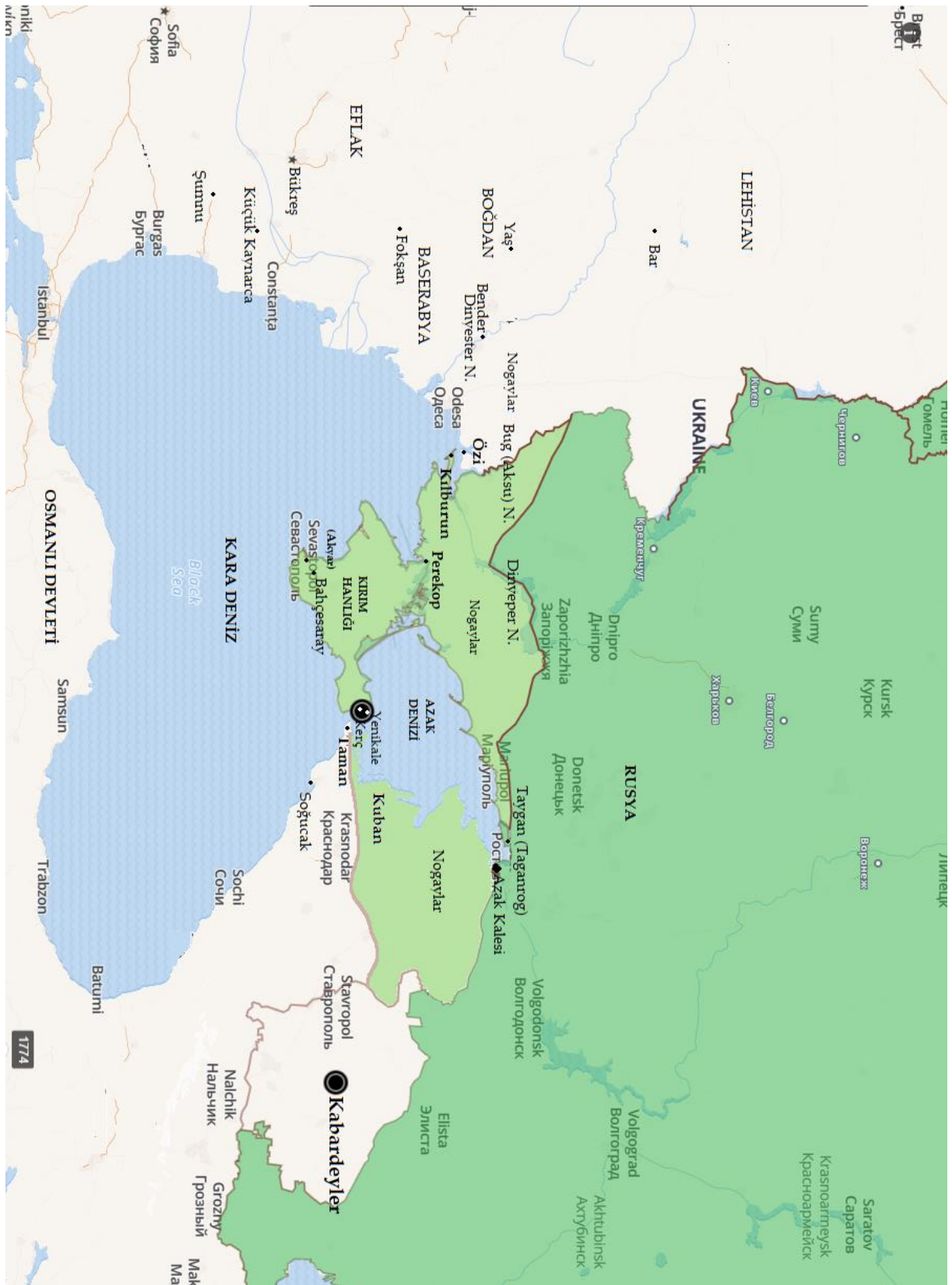
¹¹²⁶ [Ратификационная грамота Акта о признании Турцией присоединения Крыма к Российской империи, подписанного в Константинополе. 1783 г. | Крым в истории России \(rusarchives.ru\)](#)

Ek 6: 1787’de Katerina’nın Kırım gezisi sırasında konaklaması inşa edilen tipik bir konak planı¹¹²⁷

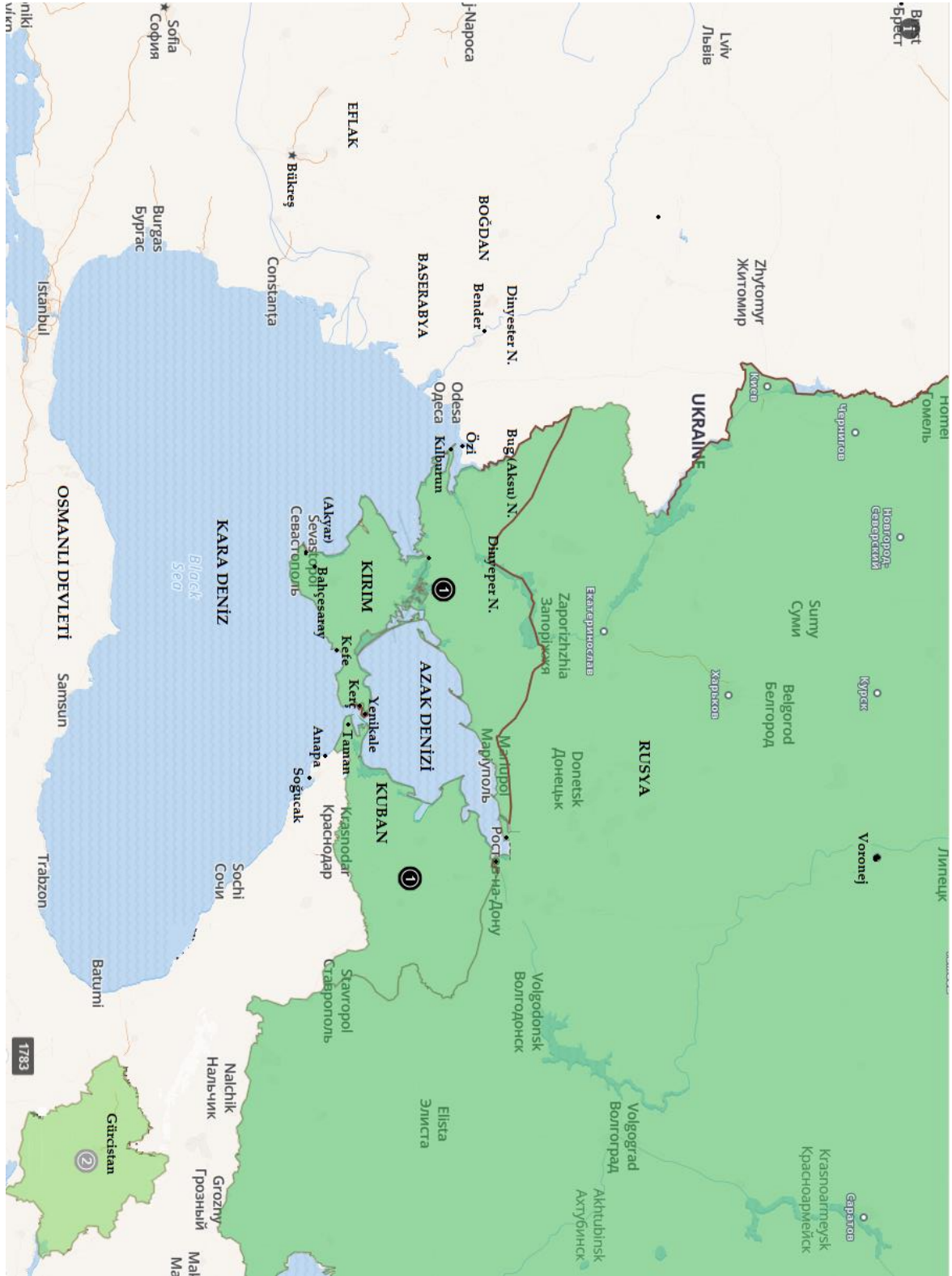
¹¹²⁷ Вид и план типового путевого дворца для строительства по случаю путешествия императрицы Екатерины II в Крым. Июнь 1786 г. | Крым в истории России (rusarchives.ru)

Ek 7: Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Kırım ve çevresi için harita¹¹²⁸

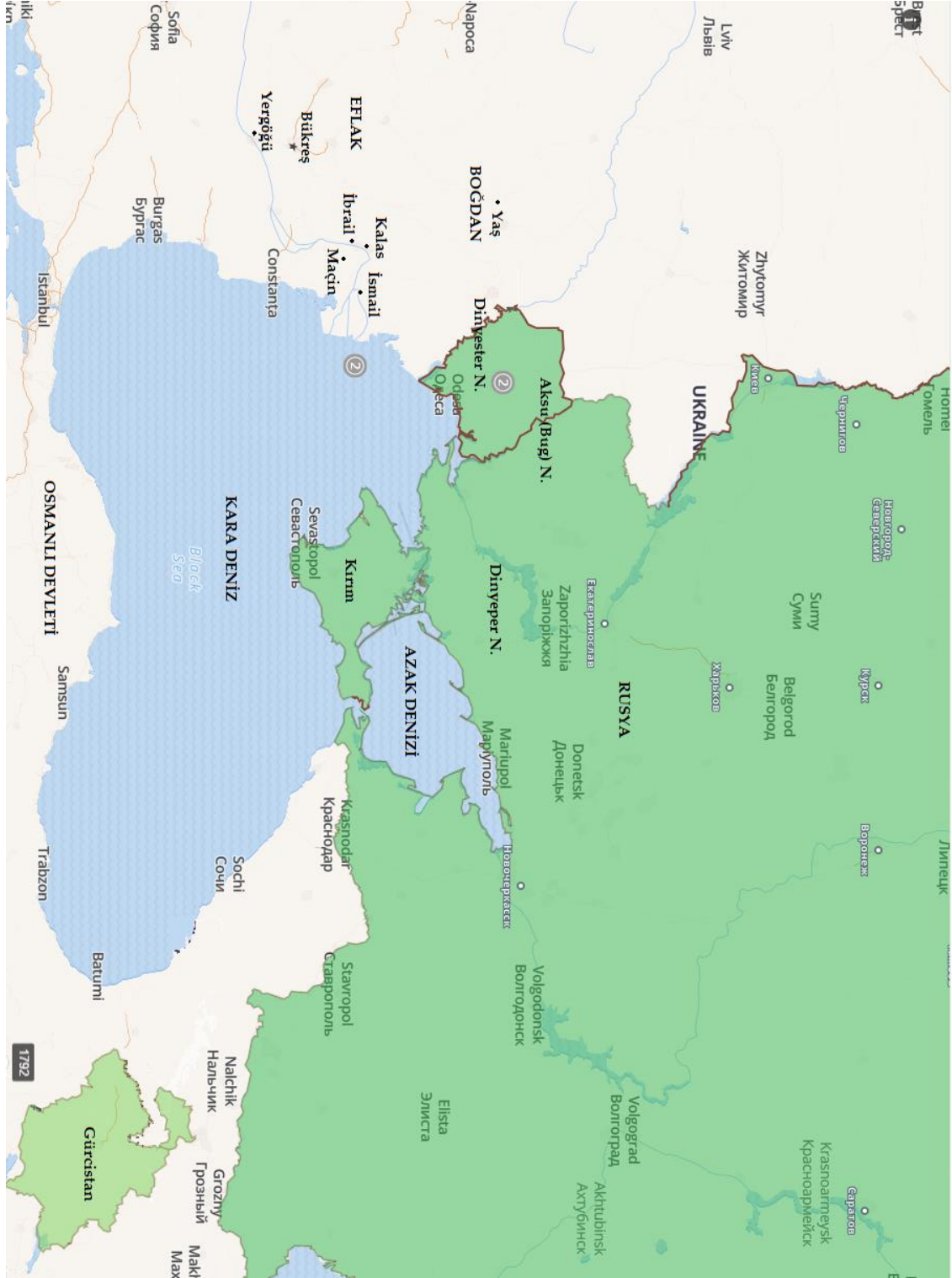
¹¹²⁸ Haritanın ham hali için bk. <https://map.runivers.ru/?year=1774>

Ek 8: Aynalıkavak Tenkihnamesi'nden sonra Kırım ve çevresi için harita¹¹²⁹

¹¹²⁹ Haritanın ham hali için bk. <https://map.runivers.ru/?year=1783>

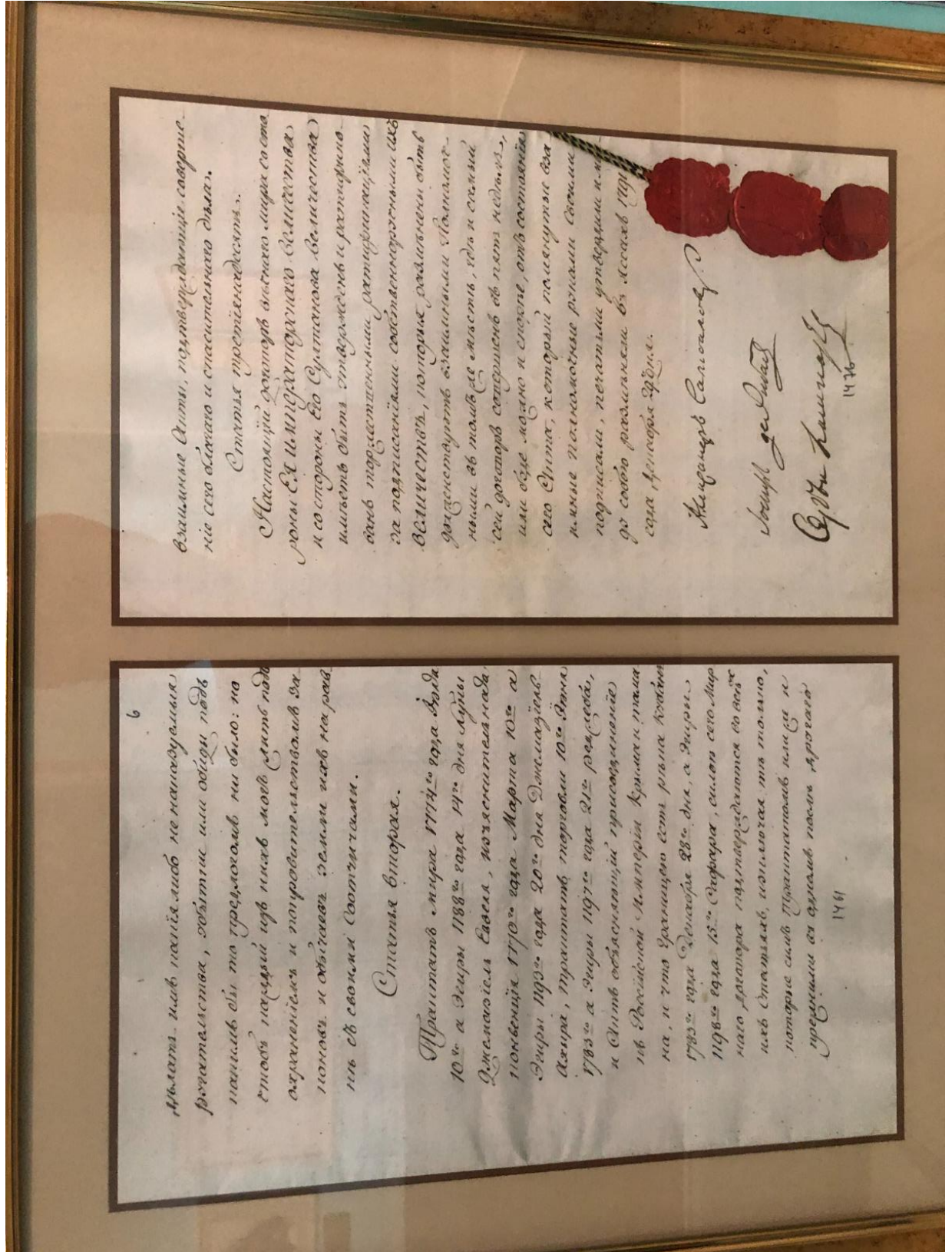
Ek 9: Yaş Antlaşması Sonrası Kırım ve çevresi için harita¹¹³⁰

¹¹³⁰ Haritanın ham hali için bk. <https://map.runivers.ru/?year=1792>

Ek 10: Tablo 1. Osmanlı-Rus Müzakereleri

Müzakere	Başlangıç T.	Bitiş T.	Katılımcılar	Toplantı Sayısı
Fokşan Görüşmeleri	6 Ağustos 1772	26 Ağustos 1772	Yenişehirli Osman Efendi (kalemiye) Yasinîzâde Osman Efendi (ulema)	4
Bükreş Görüşmeleri	9 Kasım 1772	18 Mart 1773	Abdürrezzak Bahir Efendi (kalemiye)	34
Küçük Kaynarca Görüşmeleri	4 Temmuz 1774	21 Temmuz 1774	Ahmed Resmî Efendi (kalemiye) İbrahim Münib Efendi (kalemiye)	
Aynalıkavak Tenkihnamesi (1779)	1777	21 Mart 1779	Abdürrezzak Bahir Efendi (kalemiye) İbrahim Münib Eendi (kalemiye)	
Ticaret Antlaşması (1783)	8 Şubat 1782	13 Eylül 1783	Mehmed Hayri Efendi (kalemiye)	
Yaş Görüşmeleri	10 Kasım 1791	10 Ocak 1792	Abdullah Birri Efendi (kalemiye) İbrahim İsmet Efendi (ulema) Abdullah Dürri Efendi (kalemiye)	15

¹¹³¹ Dr. Yunus Emre AYDIN arşivinden

Ek 12. Mustafa Rasih Paşa'nın Yaş Antlaşması'nın ardından 13 Ekim 1793'te St. Petersburg'da II. Katerina'nın huzuruna kabulü (RGADA)¹¹³²

¹¹³² Dr. Yunus Emre AYDIN arşivinden

ÖZGEÇMİŞ

Deniz ÇOLAK, 2004 yılında Recaizade Ekrem İlköğretim Okulu'nu; 2008 yılında Behçet Kemal Çağlar YDA Lisesi'ni; 2013 yılında Fatih Üniversitesi – Fen-Edebiyat Fakültesi, İngilizce Tarih Bölümü'nü; 2016 yılında da İstanbul Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı yüksek lisans programını bitirdi. 2017 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda doktora programına başladı. Hâlen Karadeniz Teknik Üniversitesi – Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

ÇOLAK, evli ve bir çocuk annesi olup, İngilizce bilmektedir.